

Procesuiranje ratnih zločina -

Jamstvo procesa
suočavanja s
prošlošću u
Hrvatskoj

Procesuiranje ratnih zločina - Jamstvo procesa
suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj

Izdavač: *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću

Za izdavača: Vesna Teršelič

Uredila: Maja Dubljević

Lektura: Zorica Androić

Design naslovnice: Siniša Ercegovac

Motiv na naslovnici je nastao prema skulpturi Antuna Augustinčića *Spomenik mira* koja se nalazi ispred glavne zgrade UN-a u New Yorku.

Oblikovanje i tisak: Grafika, Osijek

Naklada: 400

Dopušteno je prenošenje tekstova uz navođenje izvora.

Zagreb, 2014.

ISBN: 978-953-7872-09-0

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 885687.

Ova je publikacija izdana uz novčanu potporu Europske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni pod kojim se okolnostima ne može smatrati da odražava stav Europske unije.

Publikaciju je financijski podržala Vlada Republike Hrvatske - Ured za udruge. Stajališta izražena u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stajalište Ureda Vlade Republike Hrvatske za udruge.

Procesuiranje ratnih zločina -

Jamstvo procesa
suočavanja s
prošlošću u
Hrvatskoj

Sadržaj

Predgovor	
<i>Maja Dubljević</i>	9
POGLAVLJE 1.	
Povijesni, politički i pravni aspekti suđenja za ratne zločine	
01 Povijesni i društveni kontekst u kojemu se počinju procesuirati ratni zločini	
<i>Tihomir Ponoš</i>	13
02 Od početka praćenja suđenja do sustavnog monitoriranja suđenja za ratne zločine	
<i>Zoran Pusić</i>	23
03 Praćenje suđenja za ratne zločine i reforma pravosuđa u kontekstu pregovora o integraciji u Europsku uniju	
<i>Vesna Teršelič</i>	39
04 Zločin, smisao kazne i pomirenje	
<i>Josip Kregar</i>	55
POGLAVLJE 2.	
Prvih 10 godina procesuiranja ratnih zločina u RH - od 1991. do 2000.	
05 Karakteristični primjeri suđenja za ratne zločine	
<i>Mladen Stojanović</i>	65
06 Optužnice podignute devedesetih za kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim humanitarnim pravom	
<i>Veslinka Kastratović</i>	77
07 O devijacijama institucija pravne države u slučaju Mirka Graorca	
<i>Zoran Pusić</i>	87

08 Rad policije, tužiteljstva i sudova <i>Ulomak iz osobnog sjećanja Vesne Levar, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas</i>	103
09 Procesuiranja ratnih zločina u RH od 1991. do 2000. godine iz sudačke perspektive <i>Sovjetka Režić</i>	109
10 Imenovanja i razrješenja sudaca u Republici Hrvatskoj od 1990. do 1996. godine <i>Nikolina Židek</i>	119
11 Pregled suđenja u odsutnosti <i>Milena Čalić - Jelić</i>	135
12 Analiza dugotrajnosti kaznenih postupaka za ratne zločine vođenih na sudovima u Republici Hrvatskoj <i>Nikolina Židek</i>	147

POGLAVLJE 3.

Suđenja za ratne zločine od 2000. do 2011. / Suočavanje s greškama iz 90-ih

13 Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće <i>Miren Špek</i>	159
14 Procesuiranje zločina počinjenih u Vukovaru i okolici 1991. godine <i>Veselinka Kastratović</i>	191
15 Procesuiranje zločina počinjenih tijekom VRA Oluja i nakon nje <i>Marko Sjekavica</i>	209
16 Oluja <i>Ulomak iz osobnog sjećanja Željka Obradovića, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas</i>	213
17 Sustav podrške žrtvama i svjedocima u suđenjima za ratne zločine <i>Miren Špek</i>	215
18 Procesuiranje kaznenih djela uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika <i>Marko Sjekavica</i>	223

POGLAVLJE 4.

Postignuća i nedostaci procesuiranja ratnih zločina te sankcioniranje govora mržnje do 2013. godine

19	Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina <i>Marko Sjekavica, Jelena Đokić Jović, Maja Kovačević Bošković</i>	233
20	Društveni učinci kaznene politike <i>Ulomak iz osobnog sjećanja Marije Lovrić, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas</i>	247
21	Zakon o oprost <i>Jelena Đokić Jović, Marko Sjekavica, Maja Kovačević Bošković</i>	253
22	Neriješeno pitanje reparacije civilnih žrtava ratnih zločina i rezultati analize <i>Emina Bužinskić</i>	275
23	Prava civilnih žrtava rata <i>Ulomak iz osobnog sjećanja Đurđe Gmaz, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas</i>	287
24	Regionalna suradnja u postupcima za ratne zločine kao nasljeđe tranzicijske pravde na zapadnom Balkanu <i>Bruno Vekarić</i>	291
25	Rad Državnog odvjetništva RH od 2000. do danas <i>Milena Čalić - Jelić</i>	301
26	Zločini bez sudskog epiloga: propuštene prilike za priznanje patnje i izgradnju povjerenja <i>Vesna Teršelić</i>	311
27	Silovanje i seksualno nasilje kao radnje počinjenja kaznenog djela ratnog zločina <i>Veselinka Kastratović</i>	329
28	Problem obeštećenja žrtava silovanja i seksualnog nasilja tijekom rata: sudska praksa i nove zakonske inicijative <i>Milena Čalić - Jelić</i>	339

29 Zakonska podloga za sankcioniranje govora mržnje - devedesetih i danas <i>Maja Munivrana Vajda</i>	359
--	-----

POGLAVLJE 5.

Uloga i utjecaj MKSJ-a na hrvatsko pravosuđe

30 Pet velikih bitaka MKSJ-a <i>Mirko Klarin</i>	375
31 MKSJ: osnovne značajke i praksa u predmetima relevantnim za Republiku Hrvatsku <i>Jelena Đokić Jović</i>	391
32 Položaj i prava optuženika te postupak odmjeravanja kazne na MKSJ-u <i>Vesna Alaburić</i>	403
33 Usporedba pravnih instituta u suđenjima za ratne zločine na međunarodnim sudovima i u Hrvatskoj <i>Jelena Đokić Jović, Marko Sjekavica</i>	409
34 Svjedočenje bivšeg zatočenika logora Morinj na MKSJ-u <i>Ulomak iz osobnog sjećanja Roberta Hausvičke, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas</i>	419

POGLAVLJE 6.

Mediji i praćenje suđenja za ratne zločine

35 Uloga medija u procesu suočavanja s prošlošću <i>Drago Hedl</i>	425
36 Kako su hrvatski mediji, politika i društvo prihvatili haške presude za Herceg-Bosnu <i>Boris Pavelić</i>	433
37 Prezentacija suđenja za ratne zločine u medijima na primjeru presuda Gotovini i Markaču <i>Suzana Kunac, Eugen Jakovčić</i>	443
<i>O autorima/autoricama</i>	463

Predgovor

Knjiga *Procesuiranje ratnih zločina - jamstvo procesa suočavanja s prošlošću* nastala je s namjerom sumiranja osnovnih tokova u sferi pravne prakse koja se odnosi na procesuiranje ratnih zločina počinjenih na području bivše Jugoslavije u ratnim sukobima 90-ih.

Brojnost i težina koja se očitovala analizom počinjenih ratnih zločina ukazuje na njihovu sustavnost i upućuje na zaključak da su počinjeni ratni zločini vrlo često imali podršku viših instanci, tzv. političkih elita. S obzirom na izgled današnje geopolitičke karte regije, neizbježno nam se nameće zaključak da je krajnji ratni cilj bio stvaranje etnički homogenih političkih zajednica i da je provođenje etničkog čišćenja, kao ratne strategije, bilo za to prikladna metoda. Nijekanje te očite činjenice, unatoč svim saznanjima koja danas imamo o zločinima koji su se u ratu 90-ih dogodili, počevši od zatvaranja u logore i ubojstava pa do deložacija i raznih drugih oblika kršenja ljudskih prava, nanosi golemu štetu novonastalim zajednicama. Breme onoga što se događalo 90-ih, osobito odbijanje suočavanja s tim, plodno je tlo za perpetuiranje potisnutih frustracija za koje se ne može sa sigurnošću predvidjeti koji smjer u određenom trenutku mogu uzeti, a "put k održivom miru" i dalje ostaje u području imaginacije.

Proces suočavanja s prošlošću nužno mora teći na više razina istodobno. Temelj njegove provedbe stvaranje je zakonskih preduvjeta za procesuiranje zločina koji su se dogodili i osiguranje standardizirane primjene ustanovljenih zakona. Ne samo da su takvi postupci činjenično teški i pravno kompleksni nego su i izrazito politički osjetljivi, no jedino je na taj način moguće individualizirati kaznenu odgovornost, dati temeljni doprinos otkrivanju istine o ratnim događajima i različitim oblicima kršenja ljudskih prava te postići pravdu za žrtve.

Nasuprot tome, pravosuđa u zemljama sljednicama SFRJ nisu se pokazala doraslima situaciji koja je nastupila nakon ratnih sukoba. Njihove su reakcije bile spore i neadekvatne, a procesuiranje ratnih zločina vrlo se često onemogućavalo i opstruiralo zahvaljujući političkim pritiscima pa mnogi počinitelji

ratnih zločina i danas mirno hodaju ulicama diljem zemlje, pritom katkad susrećući svoje žrtve.

Iako se u javnosti počela nazirati ideja da čin ratnog zločina zahtijeva nedvojbenu moralnu osudu, ta misao u društvu još nije zaživjela. Rasap društvenih vrijednosti koji je nastupio, uz ostale elemente i uzroke koje u sebi nosi, uključuje i problematiku odnosa prema nasljeđu iz 90-ih. Još uvijek ostaje pitanje zašto je tako teško prepoznati i razumjeti da je zločin zločin, a žrtva žrtva.

Ovom smo knjigom nastojali dati svoj doprinos procesu suočavanja s prošlošću i razrješenju društvene napetosti koju odbijanje suočavanja s počinjenim greškama i vlastitom odgovornošću nosi te predložiti čitateljstvu i javnosti što se sve od osamostaljenja Hrvatske činilo kako bismo živjeli u zemlji u kojoj postoji vladavina prava i u kojoj su svi državljani pred zakonom jednaki.

Maja Dubljević

POGLAVLJE 1.

Povijesni, politički
i pravni aspekti
suđenja za ratne
zločine

Povijesni i društveni kontekst u kojemu se počinju procesuirati ratni zločini

Tihomir Ponoš

Izbijanje Prvog svjetskog rata zasjenilo je izvještaj koji je mogao imati golem utjecaj na razvoj međunarodnog prava, posebno međunarodnog ratnog i humanitarnog prava. U ljeto 1914. godine objavljen je Izvještaj Međunarodne komisije o istrazi uzroka i vođenju Balkanskih ratova. Iza tog naslova krije se izvještaj koji je u povijesti zabilježen kao Izvještaj Carnegiejeve zaklade za mir, u kojemu su navedena brojna kršenja međunarodnih konvencija i opisani ratni zločini počinjeni za vrijeme Balkanskih ratova. Bio je to pionirski dokument koji na 448 stranica sustavno evidentira zločine počinjene tijekom Balkanskih ratova. Tom je dokumentu prethodilo stvaranje međunarodnog ratnog prava. Suvremeno međunarodno ratno i humanitarno pravo nastaje nakon bitke kod Solferina 24. lipnja 1859. godine. U toj su se bitci sukobile austrijska vojska na jednoj i talijanska i francuska vojska na drugoj strani. Bitka je potrajala 15 sati, u njoj je sudjelovalo oko 270.000 vojnika, vođena je po velikoj vrućini i na teškom terenu, a prekinulo ju je nevrijeme. U bitci je poginulo oko 5000 vojnika, njih oko 12.000 statistički su se vodili kao nestali, a ranjenih je bilo oko 23.000. Toj je bitci svjedočio švicarski poduzetnik Henri Dunant koji je napisao knjigu *Sjećanja na Solferino*. U prvom dijelu knjige opisuje samu bitku, a u drugom razmatra što bi trebalo učiniti kako bi se smanjio broj žrtava u ratu. Izravna je posljedica bitke kod Solferina osnivanje Međunarodnog odbora Crvenog križa, samo nekoliko mjeseci poslije. Godine 1863. Međunarodni odbor saziva konferenciju u Ženevi. Sljedeće godine prihvaćena je Prva ženevska konvencija koja regulira položaj ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu. Prva je ženevska konvencija začetak modernog međunarodnog ratnog prava koje će postupno propisivati što sve nije dopušteno u ratnom sukobu. Godine 1899. održana je prva Haaška mirovna konferencija na kojoj su prihvaćene četiri konvencije i tri deklaracije koje kodificiraju tada tek nastajuće ratno i humanitarno pravo. Tim

je konvencijama zabranjena ili ograničena uporaba nekih novih tehnologija i vrsta oružja poput bombardiranja iz zraka (tada se to odnosilo na bombardiranje iz balona), uporaba kemijskog oružja i dum-dum metaka. Prvom Haaškom konvencijom o mirnom rješavanju međunarodnih sporova osnovan je Stalni arbitražni sud sa sjedištem u Haagu, a taj sud djeluje i danas. Druga Ženevska konvencija, koja se odnosi na prava ranjenika, bolesnika na moru i brodolomaca, prihvaćena je 1906. godine, a druga Haaška mirovna konferencija održana je 1907. godine i na njoj su proširene konvencije iz 1899. godine te je uređeno naplaćivanje dugova, pravila ratovanja i prava i obveze neutralnih zemalja. Iako je međunarodno ratno i humanitarno pravo iz današnjeg kuta gledanja bilo tek na začetku, početkom Prvog svjetskog rata ono se ipak moglo shvatiti kao pravni korpus u nastajanju koji je ograničavao načine vođenja rata i uporabe oružja te propisivao odnos prema ranjenicima. Prvi je svjetski rat donio golem preokret, prije svega u javnom mišljenju. Rat koji je potrajao više od četiri godine i u kojemu je poginulo oko deset milijuna vojnika, izazvao je golem šok, razaranje i kršenje tada postojećeg međunarodnog prava. Smatralo se, ali samo načelno, da odgovorni za rat trebaju odgovarati pred sudom. Odgovornima za rat proglašeni su oni koji su rat izgubili, a to je u konačnici bila Njemačka. U lipnju 1919. godine sile Antante s Njemačkom su potpisale mirovni ugovor u Versaillesu. U članku 231. tog mirovnog ugovora navedeno je da "Njemačka prihvaća odgovornost Njemačke i njenih saveznica za uzrokovanje gubitaka i štete koju su pretrpjeli Saveznici i s njima povezane vlade i njihovi državljani, što je posljedica rata koji im je nametnula agresija Njemačke i njenih saveznica."

U člancima 227. do 230. Njemački je car Wilhelm II. proglašen glavnim krivcem za kršenje međunarodnog morala i sporazuma. Ti su članci predviđali suđenje za počinjene zločine njemačkom caru, a predviđeno i je osnivanje posebnog tribunala u kojemu bi bili predstavnici pet država pobjednica (Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanija, Francuske, Italije i Japana). U trenutku potpisivanja Mirovnog sporazuma u Versaillesu Wilhelm II., tada već bivši car, osam je mjeseci boravio u Nizozemskoj, gdje se sklonio nakon što je u studenome 1918. godine na početku njemačke revolucije abdicirao. Zbog toga je mirovnim ugovorom od Nizozemske traženo da Wilhelma II., kao glavnog osumnjičenog i prozvanog za rat i zločine, preda kako bi mu se moglo suditi. Nizozemska je, pozivajući se na svoju neutralnost, to odbila. Zbog toga jedva da je i bilo suđenja za zločine počinjene u Prvom svjetskom ratu. Logika je bila jednostavna: budući da se ne može suditi glavnom okrivljeniku, pitanje je ima

li smisla suditi onima koji su njemu bili podređeni. Člancima 228. do 230. stvorene su pretpostavke i za suđenja onima koji su bili podređeni caru, Njemačka se obvezala predati Saveznicima sve osobe za koje su sumnjalo da su prekršile zakone i običaje ratovanja, a njemačka se vlada formalno obvezala i da će predati svu dokumentaciju koja može pripomoći u otkrivanju počinitelja. U praksi je to značilo vrlo malo i nakon Prvog svjetskog rata jedva da je i suđeno za počinjene ratne zločine (koji zapravo nisu ni spomenuti u Mirovnom ugovoru iz Versaillesa kao ratni zločini).

Godine 1921. pred Vrhovnim sudom u Leipzigu organizirano je suđenje za počinjene zločine za vrijeme Prvog svjetskog rata. Pobjednice Prvog svjetskog rata dostavile su 3. veljače 1920. godine njemačkoj vladi popis na kojemu je bilo 900 osumnjičenih za počinjenje zločina. Njemačka nije pristala izručiti nijednog osumnjičenika, a vlada je predložila da im se sudi pred njemačkim sudom. Članice Antante prihvatile su taj prijedlog i u svibnju 1920. Njemačkoj predali skraćeni popis od 45 osumnjičenika. Za neke od njih nije se znalo gdje su, a za neke je bilo teško pronaći čvrste dokaze pa je pred sud u Leipzigu izvedeno 12 optuženika. Optuženi su imali činove od vojnika do general bojnika, njih šestero oslobođeno je optužbe, a najteža izrečena kazna bila je četiri godine zatvora.

Između dva svjetska rata prihvaćena je 1929. godine Treća ženevska konvencija o tretmanu ratnih zarobljenika. Ratni zločini počinjeni u ratovima između dva svjetska rata nisu kažnjavani. Bez posljedica je prošla i talijanska invazija Etiopije, pri čemu su korišteni bojni otrovi, odnos talijanske okupacijske vlasti prema etiopskom stanovništvu, pokolj koji je japanska vojska počinila u prosincu 1937. godine u kineskom gradu Nankingu. Bez obzira na razvoj međunarodnog ratnog prava, nisu postojali nikakvi mehanizmi za kažnjavanje zbog počinjenih zločina. Nije postojala ni volja da se uspostave takvi mehanizmi, a evidentna kršenja međunarodnog prava, uključujući i Povelju Lige naroda u slučaju talijanskog napada na Etiopiju, završavala su političkim osudama ili blagim sankcijama.

Drugi svjetski rat promijenio je odnos prema procesuiranju ratnih zločina, ali suđenja organizirana nakon tog rata bila su sve do polovine devedesetih godina iznimka, a ne pravilo. Suđenja za zločine počinjene u Drugom svjetskom ratu bila su presedan, a taj se presedan nije primjenjivao na ratove vođene nakon 1945. godine. Činjenica da su nakon Drugog svjetskog rata organizi-

rana suđenja, sama po sebi nije uobičajena. U povijesti je uobičajeno suprotno: nakon ratova poraženoj je strani u pravilu udjeljivana amnestija. Zbog takve prakse put do formiranja Međunarodnog vojnog tribunala nije bio lak. Prvi važan korak u tom smjeru bila je konferencija održana 13. siječnja 1942. godine u londonskoj palači St. James na kojoj je prihvaćena deklaracija nazvana po toj palači. Predstavnici devet izbjegličkih vlada (Belgije, Nizozemske, Jugoslavije, Norveške, Grčke, Luksemburga, Poljske, Čehoslovačke i Slobodne Francuske) izjavili su da je kažnjavanje sudskim postupcima zločina koje su Nijemci počinili protiv civila jedan od glavnih ratnih ciljeva. Drugi važan dokument bila je Moskovska deklaracija od 1. prosinca 1943. godine. Njome su se tri velike sile - Sjedinjene Američke Države, Sovjetski Savez i Velika Britanija - obvezale kazniti odgovorne za ratne zločine. Dogovoreno je da će ratnim zločincima suditi sud zemlje u kojoj su počinili zločin, ali za najveće ratne zločince, koji su zločine počinili na teritoriju nekoliko država, Deklaracija nije bila jasna. Određeno je da će se njima suditi "na temelju zajedničke odluke Saveznika". U listopadu 1943. počela je raditi Komisija Ujedinjenih naroda za ratne zločine. Stvaranje tog prvog međunarodnog tijela koje je trebalo obaviti pripreme za suđenje ratnim zločincima, inicirano je u listopadu 1942. Cilj je komisije bio istražiti zločine i sastaviti poimenični popis odgovornih osoba. U radu Komisije sudjelovali su predstavnici Australije, Belgije, Danske, Velike Britanije, Nizozemske, Sjedinjenih Američkih Država, Grčke, Jugoslavije, Luksemburga, Norveške, Novog Zelanda, Kine, Poljske, Čehoslovačke, Francuske i Kanade.

Na Jaltskoj konferenciji, održanoj u veljači 1945. godine, a na kojoj su sudjelovala velika trojica (Roosevelt, Staljin, Churchill), raspravljalo se i o tome kako suditi nacističkim ratnim zločincima. Konačan dogovor nije postignut, a iz onoga što znamo čini se da su postojale velike razlike među Saveznicima. Roosevelt se zauzimao za osnivanje međunarodnog tribunala, a Staljin i Churchill u to doba još nisu bili sigurni bi li na taj način sudili najvećim nacističkim ratnim zločincima ili bi ih naprosto dali pogubiti. U travnju 1945. godine novi američki predsjednik Harry S. Truman naložio je sucu američkog Vrhovnog suda Robertu H. Jacksonu da razradi način kažnjavanja osovinskih ratnih zločinaca. Na temelju Jacksonovih izvještaja i razgovora sa Saveznicima (Velika Britanija, Sovjetski Savez i Francuska) formilirana je osnovna koncepcija tribunala: bit će to pravedan sudski postupak, pred sudom Saveznika, bez prethodne odluke o sudbini okrivljenika. Na temelju tako razrađene koncepcije, vlada Velike Britanije pozvala je pravne stručnjake Saveznika na konferenciju u London. Konfe-

rencija je započela 11. lipnja 1945. godine, gotovo pet tjedana nakon završetka Drugog svjetskog rata u Europi. Ta je konferencija završila 8. kolovoza iste godine i na njoj je uspostavljen Međunarodni vojni tribunal, a usvojena je i Povelja Tribunala koja je odredila proceduralna pravila. Poveljom su, ponajviše zahvaljujući britanskom pravniku židovskog porijekla Herschu Lauterspachtu, određena tri temeljna zločina zbog kojih će se suditi: zločin protiv mira, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti. U konačnici su optuženici na Nürnberškom procesu optuživani po četiri točke optužnice: sudjelovanje u zajedničkom planu ili uroti s ciljem počinjenja zločina protiv mira, planiranje, poticanje i vođenje agresivnog rata, ratni zločini i zločini protiv čovječnosti. Na velikom Nürnberškom procesu optužena su 24 nacistička čelnika (među njima se Martinu Bormannu sudilo u odsutnosti jer je njegova sudbina tada bila nepoznata, Robert Ley ubio se prije početka suđenja, a Gustavu Kruppu nije se sudilo zbog poodmakle dobi i lošeg zdravlja). Od 21 optuženika, njih 11 osuđeno je na smrtnu kaznu, trojica na kaznu doživotnog zatvora, dvojica na 20 godina, jedan na 15 godina, jedan na deset godina zatvora, a trojica su oslobođena.

Suđenje je imalo golem odjek. Ne samo oni koji su proglašeni krivima nego cijeli nacistički režim prokazani su kao počinitelji dotad nezabilježenih zločina. Posljedica Drugog svjetskog rata je i pravno formuliranje dotad nepostojećeg zločina - zločina genocida. Pojam genocida prvi je upotrijebio Židov iz Poljske, profesor prava Raphael Lemkin. U knjizi *Osovinška vladavina u okupiranoj Europi*, objavljenoj 1944. godine, on je skovao pojam genocid. Posljedica Drugog svjetskog rata je i prihvaćanje Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida 1948. godine.

Osim velikog procesa, u Nürnbergu je od kolovoza 1947. do listopada 1948. godine održano još 12 suđenja nacistima. Suđenja ratnim zločincima organizirana su nakon Drugog svjetskog rata po cijeloj Europi, u skladu s Moskovskom deklaracijom. Na suđenju u Tokiju, koje je trajalo od svibnja 1946. do studenoga 1948. godine, pred Međunarodnim vojnim sudom za Daleki istok suđeno je vrhu japanske vlade i vojske za ratne zločine počinjene za vrijeme Drugog svjetskog rata na Pacifiku i u Aziji. Nürnberško suđenje bilo je presek i takvo je ostalo desetljećima. Nije uspostavljeno stalno međunarodno kazneno tijelo koje bi sudilo za počinjene ratne zločine u ratovima nakon Drugog svjetskog rata. Ratni zločinci koji su zločine počinili za vrijeme Drugog svjetskog rata (ali isključivo oni koji su bili na gubitničkoj, osovinskoj strani) i dalje

su bili proganjani i suđeni za svoja djela. Međutim, za ratne zločine počinjene u ratovima vođenim nakon Drugog svjetskog rata, nije se sudilo. Među rijetke iznimke spada suđenje za zločin koji je američka vojska počinila u vijetnamskom selu My Lai 1968. godine. Za masakr u kojemu je ubijeno najmanje 347 seljana na kraju je pred američkim sudom osuđen samo jedan čovjek, poručnik William Calley, a to je suđenje pokazalo nevoljkost suđenja za ratne zločine, posebno ako je počinitelj iz vlastitog državljanjskog korpusa. Calley je osuđen na kaznu doživotnog zatvora, a zapravo je bez slobode bio samo tri i pol godine koje je proveo u kućnom pritvoru dok ga predsjednik Richard Nixon nije pomilovao 1974. godine.

Promjena u suđenjima za ratne zločine dogodila se devedesetih godina, a posljedica je završetka Hladnog rata i dvaju ratova u kojima su masovno počinjeni ratni zločini. Prvi je rat zapravo niz ratova u bivšoj Jugoslaviji od 1991. do 2001. godine. Ti su ratovi, posebno rat vođen u Bosni i Hercegovini, zgrozili međunarodnu javnost svojom brutalnošću, ali i činjenicom da se takav rat zbiva u Europi nakon završetka Hladnog rata. Drugi rat bio je građanski rat u Ruandi koji je kulminirao genocidom nad Tutsijima, manjinskim narodom u toj afričkoj državi, kada je u stotinu dana 1994. godine ubijeno nekoliko stotina tisuća ljudi, možda i više od milijun. Taj je rat šokirao međunarodnu javnost brutalnošću, brzinom počinjenja genocida i pasivnošću međunarodne zajednice.

Rezolucijom Vijeća sigurnosti 827 od 25. svibnja 1993. godine osnovan je Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju sa sjedištem u Haagu. Točkom 2. spomenute rezolucije utvrđeno je da se Sud osniva s "isključivim zadatkom da krivično goni osobe odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, počinjena na teritoriju bivše Jugoslavije od 1. siječnja 1991. godine". Taj je sud optužio 161 osobu za zločine počinjene na teritoriju bivše Jugoslavije, a izrekao je kazne u rasponu od oslobađajućih do kazni doživotnog zatvora. Kritiziran je u svim državama čijim je državljanima sudio, a o izrečenoj presudi često je ovisilo hoće li u javnosti pojedine zemlje biti proglašavan politički instrumentaliziranim sudom. Taj je sud, prvi nakon Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu, pokušao sustavno suditi većem broju osumnjičenih za ratne zločine. To je prvi sud koji je šefa države u trenutku kada je bio na vlasti, Slobodana Miloševića, predsjednika Savezne Republike Jugoslavije, optužio za ratne zločine, što je bitan pomak u načinu funkcioniranja međunarodnog prava jer ukazuje na to da ne mora biti "bivši" onaj kojega se sudski goni za

najteža kršenja međunarodnog ratnog i humanitarnog prava. Nesumnjivo je da nizu osoba koje su bile na visokim vojnim i političkim funkcijama ne bi bilo suđeno bez ustanovljavanja tog suda. Međutim, Sud je iskazao i bitne mane. Pojedine države članice UN-a (primjerice Sjedinjene Američke Države) nisu u punoj mjeri surađivale sa Sudom i njegovim organima, kako propisuje točka 4. Rezolucije 827, već su se pozivale na nacionalna zakonodavstva i zaštitu nacionalnih interesa kako bi izbjegle punu suradnju. Sudu se zamjera i to što ne istražuje eventualne zločine koje su počinile druge države, dakle zločine onih država koje nisu nastale raspadom SFRJ, a tu se prije svega misli na članice NATO-a i njihovu vojnu intervenciju protiv SR Jugoslavije 1999. godine. Sudu se zamjera i nedopustiva duljina postupaka koja u pojedinim slučajevima od početka postupka do izricanja prvostupanjske presude traje i više od deset godina. Problematično je i to što osobe koje su pravomoćno oslobođene optužbi nemaju pravo na naknadu od Suda ili drugog tijela UN-a za vrijeme provedeno u pritvoru. Prigovara se i da Sud nije ispunio jednu od svojih važnih zadaća, a to je doprinos pomirenju među zemljama regije već da, nasuprot toj ideji, svojim odlukama može izazvati nove napetosti među državama i narodima. Sud prema Rezoluciji i Statutu nije bi ovlašten suditi za zločin agresije, odnosno za zločin koji je na Međunarodnom vojnom tribunalu u Nürnbergu karakteriziran kao planiranje, poticanje i vođenje agresivnog rata.

Sama organizacija Suda također je problematizirana jer je Tužiteljstvo sastavni dio Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. U nešto više od dva desetljeća Sud je imao velik utjecaj na razvoj međunarodnog humanitarnog sudovanja te razvoj pravne i sudske prakse. Jedan od ključnih noviteta koje je uveo u međunarodno pravo je "udruženi zločinački pothvat" koji je (iako u sličnom obliku kao ortaštvo radi počinjenja kaznenog djela postoji u nacionalnim zakonodavstvima) izazvao brojne kontroverze. Iako je riječ o u osnovi vrlo starom konceptu (Karlo VII. iz Orleansa je 1493. godine propisao načela vođenja rata, ali i odgovornost zapovjednika), mnoge kontroverze izazvalo je i pitanje "zapovjedne odgovornosti", koncepta odgovornosti nadređenog zapovjednika u međunarodnom humanitarno-ratnom pravu, pri čemu valja imati na umu da taj koncept sadrži odgovornost zbog činjenja, ali i zbog nečinjenja.

Međunarodni kazneni sud za Ruandu osnovan je Rezolucijom 955 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 8. studenoga 1994. godine. Zadatak tog suda, kojemu je sjedište u tanzanijskom gradu Arusha, je da sudi odgovornima za

genocid u Ruandi i druga teška kršenja ljudskih prava u toj afričkog državi ili teška kršenja koja su počinili državljani Ruande u susjednim državama u razdoblju od 1. siječnja do 31. prosinca 1994. godine. Sud je nadležan za suđenja u slučajevima genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina, a posebno se oslanja na humanitarno pravo koje se odnosi na unutarnje sukobe, odnosno građanski rat. Sud je zasad donio 47 pravomoćnih presuda, 16 ih je u žalbenom postupku, a 12 je optuženika oslobođeno. Sa stajališta međunarodnog prava, važan je slučaj Jean-Paula Akayesua, osuđenog na kaznu doživotnog zatvora. Presuda Akayesu prva je presuda u kojoj je neki međunarodni sud interpretirao i primijenio Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine.

Zasad posljednji korak prema uspostavi međunarodnopravnih mehanizama, kojima je zadatak suditi za ratne zločine, ustanovljavanje je Međunarodnog kaznenog suda kao stalnog suda. Taj je sud osnovan na temelju Rimskoga statuta, prihvaćenog na međunarodnoj diplomatskoj konferenciji u Rimu 17. srpnja 1998. godine. Statut je stupio na snagu 1. srpnja 2002. godine. Sjedište Međunarodnog kaznenog suda je u Haagu, on je samostalna međunarodna organizacija i nije dio sustava Ujedinjenih naroda. Sud je nadležan za zločin genocida, zločin protiv čovječnosti, ratne zločine, a nakon 2017. godine bit će nadležan i za zločin agresije. Sudu su zasad pristupile 122 države, a slabost je Suda što mu neke države zasad nisu pristupile i nema naznaka da će to učiniti. Među njima su i neke od stalnih članica Vijeća sigurnosti: Sjedinjene Američke Države i Rusija su potpisale Rimski statut, ali ga nisu ratificirale, a Kina ga nije ni potpisala. Drugi važan prigovor odnosi se na dosadašnji rad Međunarodnog kaznenog suda. Naime, sve dosadašnje optužnice odnose se isključivo na zločine počinjene u Africi (u raznim sukobima, u osam država: Uganda, Demokratska Republika Kongo, Srednjoafrička Republika, Sudan, Kenija, Libija, Mali i Obala Slonovače), na čemu je Sudu prigovorila i Afrička unija.

Razvoj međunarodnog prava i usvajanje Konvencije o kažnjavanju i sprječavanju zločina genocida 1948. godine, omogućili su državama podnošenje tužbi zbog genocida i to protiv drugih država pred Međunarodnim sudom pravde (ICJ) u Haagu. Prvi takav slučaj bila je tužba Bosne i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore kao pravnih sljednica Savezne Republike Jugoslavije. Vlada Bosne i Hercegovine tužbu je podnijela 1993. godine, navodeći da je Srbija izravno odgovorna za genocid počinjen na teritoriju cijele Bosne i Hercegovine tako što

je "isplanirala, pripremila, skovala zavjeru, poticala, ohrabivala, pomagala, podstrekivala i počinila" genocid protiv stanovništva Bosne i Hercegovine, a u optužnici je navedena i praksa etničkog čišćenja teritorija Bosne i Hercegovine. Optužnica je dopunjavana pa je obuhvatila i zločin počinjen u Srebrenici u srpnju 1995. godine. Saslušanje pred ICJ-em započelo je u veljači 2006. godine, a posljednje ročište održano je 9. svibnja. ICJ je 26. veljače 2007. presudio da se u ratu u BiH dogodio samo genocid u Srebrenici, ali da za njega nije odgovorno tadašnje srbijansko vodstvo, tj. da Srbija u Srebrenici nije počinila genocid svojim državnim tijelima ili osobljem, ali da je vojsci bosanskohercegovačkih Srba davala izdašnu vojnu i materijalnu pomoć. U presudi je izrečeno i da je Srbija odgovorna jer je prekršila Konvenciju o kažnjavanju i sprječavanju zločina genocida i što nije učinila sve što je bilo u njejoj moći da spriječi genocid, a potom počinitelje genocida u Srebrenici nije kaznila niti predala Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju. Srbija je tom odlukom Suda postala prva država koja je prekršila Konvenciju o kažnjavanju i sprječavanju zločina genocida. Vojsku bosanskohercegovačkih Srba, odnosno Vojsku Republike Srpske ICJ je proglasio odgovornom za genocid u Srebrenici, ali ne i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, navodeći da Sud nije utvrdio da je postojala genocidna namjera tijekom rata u toj državi. U drugim krajevima Bosne i Hercegovine pripadnici Vojske RS-a počinili su zločine, ali ne i genocid nad Bošnjacima. Posljedice te presude ICJ-a je i Deklaracija o Srebrenici Narodne skupštine Republike Srbije od 30. ožujka 2010. godine kojom se ispričala obiteljima žrtava zato što nije učinjeno sve da se genocid u Srebrenici spriječi.

Trenutačno se pred istim sudom vodi spor između Hrvatske i Srbije koje su se međusobno tužile za genocid. Hrvatska je tužbu formalno podnijela 2. srpnja 1999. godine, a to je zapravo bio skroman podnesak od osam stranica koji je poslije dopunjavan te je narastao na 2500 stranica. U dopunjavanju tužbe sudjelovali su i Ivo Josipović, tada profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a danas predsjednik Republike Hrvatske, i Ivan Šimonović, tada hrvatski diplomat i profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, danas pomoćnik glavnog tajnika UN-a za ljudska prava. Hrvatska je Srbiju, odnosno Saveznu Republiku Jugoslaviju, a potom Srbiju kao njenu pravnu sljednicu, tužila za zločine počinjene na hrvatskom teritoriju za vrijeme Domovinskog rata. U studenome 2008. ICJ se proglasio nadležnim za hrvatsku tužbu. Odgovor Srbije na hrvatsku tužbu, u skladu s pravilima ICJ-a, prerastao je u protutužbu Srbije protiv Hrvatske, također zbog genocida za koji se tvrdi da je po-

činjen nad Srbima u Hrvatskoj za vrijeme Vojno-redarstvene operacija *Oluja* u kolovozu 1995. godine. Saslušanje pred ICJ-em prema tim je tužbama održano u ožujku 2014. godine u Haagu, a presuda još nije donesena.

LITERATURA:

Report of the International Commission to Inquire into Causes and Conduct of the Balkan War (1914), Carnegie Endowment for International Peace, <https://archive.org/details/reportofinternat00inteuoft>

Versailleski mirovni ugovor, članci 227. - 231. http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Articles_227_-_230
http://wwi.lib.byu.edu/index.php/Articles_231_-_247_and_Annexes

Mullins, Claud: *The Leipzig Trial*, http://archive.org/stream/leipzigtrialsac00mull/leipzigtrialsac-00mull_djvu.txt

Constitution of the International Military Tribunal, The Yale Law School, Avalon Project – Documents in Law, History and Diplomacy, <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>

Jewish Virtual Library: *War Crime Trials, Crystallization of the Principles of International Criminal Law*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0020_0_20618.html (izvor: Encyclopaedia Judaica, 2008, The Gale Group)

Ženevske konvencije i dodatni protokoli, http://www.ppu.org.uk/learn/texts/doc_geneva_con.html

Haaške konvencije i dodatni protokoli <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp>

Statut Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju <http://www.icty.org/sid/135>

Statut Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu. <http://www.unictr.org/Portals/0/English/Legal/Resolutions/English/955e.pdf>

Statut Međunarodnog kaznenog suda (Rimski statut) <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

Dunant, Henry: *A Memory of Solferino, International Committee of the Red Cross*, Geneva, 1986

Gilbert, Martin: *Descent into Barbarism, A History of the 20th Century, 1933-1951*, HarperCollins Publishers, London 1998

Gilbert, Martin: *Challenge to Civilization – A History of the 20th Century, 1952 – 1999*, HarperCollins Publishers, London 1999

MacMillan, Margaret: *Mirotnorci – Šest mjeseci koji su promijenili svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb 2008

Mamdani, Mahmud: *When Victims Become Killers – Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda*, Princeton University Press, New Jersey, 2001

Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, <http://www.preventgenocide.org/ba/konvencijaogenocidu.htm>

Od početka praćenja suđenja do sustavnog monitoriranja suđenja za ratne zločine

Zoran Pusić

“Građani trebaju braniti svoje zakone kao zidove grada”
Heraklit

Neka od najtežih kršenja ljudskih prava mogu počiniti one institucije države čija je zadaća i svrha postojanja zaštita građana od nasilja i nepravdi. U pravnoj državi te institucije su, prije svega, policija i sudovi. Postupci korumpiranih policajaca i sudaca s pravom se doživljavaju kao posebno nepravedni i nemoralni. Ljudi koji su školovani i plaćeni da nepravde spriječe i ispravljaju, koriste se svojim znanjem i položajem da nepravdu ozakone i, često, da joj daju svoj doprinos. Pod korumpiranošću se obično podrazumijeva pristrano postupanje protivno pravilima i zakonima na koje se osoba javno poziva i koje je prema svom položaju dužna poštovati zato što je podmićena novcem. Osim materijalnog koristoljublja, pristrano postupanje protivno postojećim pravilima, zakonima i moralnim načelima može biti potaknuto sviješću da je takvo postupanje politički podobno, a da je ostajanje pri moralnim načelima nezdravo za karijeru. Taj oblik “legalizirane korupcije” mnogo je opasniji¹ jer predstavlja bolest društva, a ne samo izolirane slučajeve nepoštenih i nemoralnih pojedinaca.

Osnove za takvu vrstu korupcije stvarale su se još 1990., prije početka rata i agresije na Hrvatsku. Ratoborne i šovinističke izjave koje su se počele tretirati kao pravo na drugačije političko mišljenje, počevši od predsjednika HDZ-a Franje Tuđmana i njegove izjave “Sretan sam da mi žena nije ni Židovka ni Srpinja”, bile su jasna poruka o tome koja će se vrsta podobnosti tražiti i prilično hladan tuš za sve one koji su godinama zagovarali i s nadom očekivali politički pluralizam, uvjereni da će on donijeti više slobode, ljudskih prava i demokracije. Tijekom 1990. i 1991. provedene su čistke zasnovane na političkoj i etničkoj

podobnosti u državnim institucijama, prije svega u MUP-u i pravosuđu. Tako su otpušteni neki od najboljih sudaca i tužitelja, poput Vladimira Primorca i Čede Prodanovića, a u Ministarstvu pravosuđa čistka je išla do razine vozača².

Kad su počeli oružani sukobi, koji su prerasli u krvavi građanski rat i agresiju, s tisućama stradalih i desecima tisuća prognanih, iskazivanje etničke netrpeljivosti, političke podobnosti i pristranosti, temeljeno na etničkoj i političkoj podobnosti, postalo je prilično rašireno i uglavnom se uspješno podmetalo pod patriotizam. Pritom nije bilo teško dokučiti da se radi o podmetanju jer se vrlo jasno vidjelo da proganjanje ili toleriranje i zataškavanje zločina nad hrvatskim građanima srpske nacionalnosti, koji nisu imali nikakve veze s agresijom na Hrvatsku, ali su bili "pri ruci" i nezaštićeni, ni najmanje ne pridonosi obrani Hrvatske niti šteti onima koji su razorili Vukovar, bombardirali Dubrovnik ili surovo progonili ljude iz njihovih domova samo zato jer su bili Hrvati. Odluka pravosuđa kojom se zbog banalnog proceduralnog propusta prekida istraga protiv uniformiranih ubojica dvanaestogodišnje djevojčice i njenih roditelja i pušta ubojice na slobodu, nema veze s patriotizmom, ali je nepravda koja vrijeđa dostojanstvo svakog poštenog čovjeka i vrlo je jasan simptom ozbiljne društvene bolesti koja je Hrvatsku napala iznutra. Obrana domovine neodvojiva je od obrane moralnih načela i etičkih vrijednosti koje treba braniti i velika je opasnost rata da nas oni koji moralna načela ne poštuju i etičke vrijednosti zatiru, učine sličnima sebi.

Sam rat jedan je od najvećih generatora kršenja ljudskih prava i, iako su ga mnogi slavni i utjecajni mislioci držali temeljnom i korisnom karakteristikom ljudskog roda³, postoji osnova za nadu da će se u budućnosti na ratove gledati kao na jednu od mnogih sramotnih epizoda u povijesti čovječanstva, onako kako mi danas gledamo na ropstvo ili kmetstvo. Da se razvoj svijesti društva usmjeri u tom pravcu, vrijedno je svakog napora. Takva uvjerenja, ali prije svega broj kršenja ljudskih prava, koja je, s pratećom mržnjom i netrpeljivošću, rat donio, potaknula su osnivanje nekoliko nevladinih organizacija i odbora za zaštitu ljudskih prava u Hrvatskoj⁴.

U to su vrijeme saznanja o počinjenju nekih ratnih zločina već postojala, i to ne samo o onima gdje hrvatske državne institucije nisu mogle učiniti ništa kako bi zaštitile žrtve i kaznile počinitelje jer je dio teritorija na kojemu su zločini počinjeni bio nasilno odvojen od Hrvatske; poput ubojstva zarobljenika poslije pada Vukovara ili ubojstva civila u Škabrnji. Izvještaj Vladina povjere-

nika za Vukovar Marina Vidića Bilog, koji je u kolovozu 1991. godine poslao predsjedniku Tuđmanu i predsjedniku Vlade Franji Greguriću, objavljen je u novinama. U njemu Vidić obavještava najviše državne institucije da se sekretar za narodnu obranu Vukovara (i jedan od osnivača HDZ-a u Vukovaru), Tomislav Merčep, okružio bivšim kriminalcima i da je odgovoran za pljačku, otimanje stanova i egzekucije Srba u Vukovaru. Poslije izvještaja Merčep je priveden u Zagreb, ali umjesto da je provedena istraga, postavljen je za pomoćnika tadašnjeg ministra unutarnjih poslova Ivana Vekića. Merčep formira jedinicu Specijalne policije, čiji su pripadnici počinili brojne zločine, od ubojstva obitelji Zec i zločina u Gospiću i okolici do zločina u Pakračkoj Poljani. Zbog nekih od tih zločina Merčepu se sada, nakon više od 20 godina, sudi za ratni zločin na Županijskom sudu u Zagrebu.

Impotentnost pravosuđa i sramotna podložnost najgorim političkim pritiscima pokazala se kad su državne institucije pustile da policajac Antun Gudelj⁵, ubojica troje ljudi, među kojima je bio i Reihl Kir, načelnik osječke policije, bez zapreka napusti Hrvatsku i ništa nisu poduzimale da se ubojici sudi. Glavni Kirov krimen bio je sukob sa sekretarom za Narodnu obranu Osijeka Branimiro Glavašem (i jednim od osnivača HDZ-a u Osijeku) jer je kao načelnik policije pokušavao smiriti napetosti i sačuvati kakav-takav red u Osijeku. Nakon njegova ubojstva 1. srpnja 1991., zaredala su brojna ubojstva građana Osijeka srpske nacionalnosti zbog kojih će desetljeće i pol poslije Glavaš biti osuđen kao ratni zločinac.

U studenome 1992. na vratima svog stana u Velikoj Gorici ubijen je Milan Krivokuća, osnivač prvog nezavisnog sindikata u Hrvatskoj, moj dobar poznanik i kolega iz Socijaldemokratske unije. Zajedno s nama zalagao se za nalaženje mirnog rješenja sukoba i kao predstavnik SDU-a bio je na razgovorima s UNPROFOR-om. SDU je u to vrijeme, sa svojim predsjednikom Brankom Horvatom, otvoreno kritizirao politiku vladajućeg HDZ-a i šovinizam koji je ta politika poticala. Krivokuća je bio Srbin, što je mogla biti otežavajuća okolnost u očima njegovih ubojica. Istraga o tom, prema svemu sudeći, političkom ubojstvu nije dala nikakve rezultate.

Prvo suđenje za ratni zločin u Hrvatskoj bilo je suđenje Mihajlu Hrastovu⁶, pripadniku Specijalne policije iz Karlovca, za ubojstvo 13 zarobljenika⁷ 21. rujna 1991. na Koranskom mostu. Suđenje koje je počelo u rujnu 1992., završilo

je oslobađajućom presudom na Županijskom sudu u Karlovcu, a presuda je popraćena pljeskom publike.

Vojni sud je 1992. oslobodio, pogrešnom primjenom Zakona o oprost, pripadnike HV-a koji su 1991. u Novskoj počinili nekoliko vrlo brutalnih ubojstava civila (za ubojstva civila nikakav Zakon nije davao oprost). Najbliži rođaci žrtava koji su slučajno preživjeli, među njima i Marica Šeatović, čiji je suprug ubijen, upućeni su na privatnu parnicu i traženje odštete. U pravorijeku parnice, koju je M. Šeatović izgubila, stoji: "Ubojice supругa M. Šeatović bili su pripadnici HV-a, u uniformama HV-a i s naoružanjem HV-a, ali su ubojstvo počinili izvan radnog vremena." I tako država nije dužna M. Šeatović ništa, ali je M. Šeatović dužna državi isplaćivati na ime sudskih troškova trećinu svoje male mirovine još godinama⁸.

Od proljeća 1992. rat se rasplamsao u BiH. Samo pola godine prije, početkom rujna 1991., na zadnjem sastanku Predparlamenta Jugoslavije⁹ u Sarajevu, na upozoravanja nas iz Hrvatske što se događa u Hrvatskoj, neki Sarajlije su odgovorili: "To se nama u BiH ne može dogoditi. Mi stoljećima živimo zajedno i pomiješani, a u JNA su naši muževi i naša djeca¹⁰." Količina i bestijalnost zločina koji su se događali u BiH nisu "zaostajali" za onima iz Drugog svjetskog rata, samo što su se događali 50 godina poslije, kad je ogromna većina ljudi vjerovala "da se to nama više ne može dogoditi". Jedna od odlučnijih reakcija UN-a bila je rezolucija Vijeća sigurnosti 827, od 25. svibnja 1993., kojom se formira Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) sa sjedištem u Den Haagu.

Novoosnovanim organizacijama za zaštitu ljudskih prava obraćalo se sve više ljudi jer za kršenja ljudskih prava koja su pretrpjeli kod državnih institucija nisu nalazili ni sluha, ni pomoći. Jedan od prvih problema s kojim se Građanski odbor za ljudska prava suočio masovno je obraćanje ljudi koji nisu mogli dobiti hrvatsko državljanstvo, domovnicu, iako su u Hrvatskoj živjeli 30 i više godina¹¹. To je značilo da nisu mogli dobiti ni dokumente, ni mirovine, ni zdravstveno, niti su mogli podići novac sa svog računa u banci. Tijekom 1992., 1993. i 1994. bila je prava pošast deložacija. Stotine i stotine obitelji izbačeno je iz stanova protuzakonito, bez sudske odluke, ponekad prema upravnom postupku bez zakonske osnove, najčešće grubom silom. Nevladine organizacije zajednički su pokušavale zaštititi te stanare; pritom je neke od nas pretukla policija.

Krajem 1993. i početkom 1994. u GOLJP (Građanski odbor za ljudska prava) je dolazilo sve više supruga i majki ljudi koji su bili u Hrvatskoj vojsci (HV), ali su protiv svoje volje, i često sa skinutim oznakama HV-a s uniforme, poslani u rat protiv Armije BiH u Hercegovinu. Iz GOLJP-a smo poslali otvoreno pismo predsjedniku Tuđmanu, objavljeno u *Novom listu* 17. 12. 1993., gdje protestiramo i osuđujemo slanje HV-a u drugu zemlju bez odobrenja Sabora, dakle umjesto u pomoć, u agresiju na tu zemlju. Dolazile su informacije i o zločinima. Čovjek koji se vratio iz Slovenije, u koju je 1991. iz Gospića izbjegao s dvoje unučadi, a obratio nam se za pomoć oko domovnice, pričao je prilično strašne priče o događajima koji su ga natjerali da pobjegne iz Gospića. Iz Siska nam je stiglo rukom pisano nepotpisano pismo s detaljnim opisom nestanaka i ubojstava nekih građana Siska srpske nacionalnosti. Procurile su informacije o mučenjima zatvorenika u *Kerestincu* i splitskoj *Lori*. Da neki od spomenutih zločina budu procesuirani na sudovima u Hrvatskoj, trebalo je čekati deset i više godina.

U ljeto 1993. pozvali su me iz francuske organizacije IZBOR na sastanak u Skoplje. Osnivači IZBORA bili su francuski građani, poznati pravници poput Willama Bourdona¹², javne osobe poput Nikole Petrovića Njegoša¹³ ili prva generacija doseljenika u Francusku iz Jugoslavije kao Desanka Raspopović¹⁴ i Svetlana i Franjo Termačić. Zajednička im je bila želja da pomognu žrtvama ratova koji su harali bivšom Jugoslavijom, da senzibiliziraju francusku i europsku javnost da su ti ratovi i njihova sramota i da im je dužnost te ratove i zločine zaustaviti. IZBOR je omogućio sastanke i kontakte među ljudima iz novonastalih država, ponajprije iz BiH, Hrvatske i SR Jugoslavije, koji su se u svojim zemljama zalagali za osudu vojnih agresija, za kažnjavanje počinitelja ratnih zločina, za zaštitu ljudskih prava i javno protestirali protiv etnički motiviranih progona. Kako je nepristrano sudstvo bilo jedna od prvih žrtava nacionalističkih euforija i rata, IZBOR će tijekom devedesetih omogućiti dolazak međunarodnih promatrača na brojne sudske procese.

Prvo suđenje koje je GOLJP pratio bilo je suđenje Ratku Dojčinoviću na Vojnom sudu u Karlovcu. Ratko Dojčinović mobiliziran je u HV 1993., ne odbija ići u vojsku, ali odbija uzeti oružje. Zbog toga je tri puta zatvaran, svaki put po 15 dana, u vojni zatvor. Prilikom posljednjeg boravka u zatvoru bio je pretučen - ostali zatvorenici smatrali su njegovo odbijanje da puca po dojučerašnjim susjedima izrazom kukavičluka i manjkom domoljublja. Preko GOLJP-a smo

angažirali odvjetnike Slobodana Budaka i Čedu Prodanovića koji su zastupali Dojčinovića besplatno. Zahvaljujući ugledu tih odvjetnika, u to doba posebno S. Budaka, Dojčinović je početkom 1994. oslobođen. Nekoliko ljudi, koji su se prije njega u Karlovcu pozivali na prigovor savjesti, dobilo je na Vojnom sudu između 15 i 18 mjeseci zatvora.

Od veljače do ljeta 1994. GOLJP je pratio na Općinskom sudu u Splitu suđenje Nikoli Viskoviću¹⁵. Viskovića je tužio Vladimir Šeks, tada potpredsjednik Vlade RH, zbog tvrdnje koju je Visković iznio u intervjuu *Novom listu* (27. 11. 1993.) - da je desna struja u HDZ-u (u koju Visković ubraja i Šeksa) odgovorna za terorističko djelovanje. Na tom suđenju prvi su put kao promatrači bili međunarodni pravni stručnjaci čiji je dolazak organizirao IZBOR. Viskovića brane Mirko Franceschi i Čedo Prodanović; sudac Ivan Bakalica osudio je Viskovića na globu od 3600 kuna, kao kaznu zbog uvrede, plaćanje sudskih troškova i troškova tužitelja. U isto vrijeme, to ćemo saznati mnogo godina poslije, Marija Lovrić, udovica Branka Lovrića, direktora osječke pošte, kojega su ljudi Branimira Glavaša, Šeksova stranačkog kolege i najbližeg suradnika, odveli u studenome 1991., ubili i bacili u Dravu, a službena formulacija je "gubi mu se svaki trag", živi u garaži s dvoje male djece, izbačena iz stana i s posla, bez ikakvih je primanja i prehranjuje se od pomoći koju dobiva od susjeda.

U veljači 1994. počinje pred Vojnim sudom u Splitu suđenje devetorici optuženih za terorizam. U procesu koji je postao poznat kao "suđenje Dalmatinskoj akciji", šest članova DA i još troje ljudi koji nisu bili članovi DA optuženo je da su organizirali i izveli podmetanje eksploziva pred vrata vlastitih stranačkih prostorija! Poslije eksplozije policija je u rekordnom roku otkrila i privela počinitelje. To je bilo, usput budi rečeno, za svaku pohvalu jer za ostalih više od tisuću miniranja kuća i lokala u Splitu od 1991. do 1994., policija nije otkrila, a onda ni sud procesuirao, nijednog počinitelja! Ministar unutarnjih poslova I. Jarnjak čitao je imena članova DA u Saboru uz tvrdnju da "za njihovo terorističko djelovanje policija ima snažne dokaze". Predsjednik Tuđman javno je nazvao Dalmatinsku akciju protuhrvatskom udrugom; DA je bila regionalna parlamentarna stranka koja je do tog suđenja dobivala na popularnosti u Dalmaciji kao jasna opozicija HDZ-u. GOLJP je pratio suđenje od početka do kraja, 1996., dvoje odvjetnika optuženih, Vera Bego Macura i Čedo Prodanović, bili su članovi GOLJP-a, a IZBOR je poslao međunarodne promatrače. U jednom trenutku, tijekom svjedočenja nekog časnika HV-a kao svjedoka optužbe,

počelo se prvi put nazirati odakle je podmetnuti eksploziv uopće mogao doći. Vojni tužitelj odmah je prekinuo svjedoka i pitanjima skrenuo svjedočenje u drugom smjeru. Optužba se počela raspadati u jesen 1994. kad su prvo i drugooptuženi na sudu izjavili da ih je policija tukla i prisiljavala da optuže članove DA. Sve se još razvlačilo godinu i pol da bi u proljeće 1996. sudac D. Dukić donio oslobađajuću presudu za sve optužene. U međuvremenu DA je prestala biti parlamentarna stranka i od tog se procesa nikad nije oporavila.

Vojnom akcijom *Bljesak* 1., 2. i 3. svibnja 1995. Hrvatska je vratila dio zapadne Slavonije koji je 1991. bio nasilno odcijepljen te postao sastavni dio Republike Srpske Krajine (RSK). Šestog svibnja u Pakrac smo došli Mira Ljubić-Lorger¹⁶, Čedo Prodanović i ja te razgovarali sa šefom policije Nikolom Ivkancem o uspostavljanju Centra za ljudska prava u Pakracu. Unutar sljedeća dva tjedna uspostavili smo Centar zajedno s Centrom za mir iz Osijeka i još nekim organizacijama. U Centru Pakrac nekoliko su puta po dva tjedna boravili i izmjenjivali se Biba Momčinović¹⁷, Kruno Sukić¹⁸ i još neki kolege, a tadašnji pravnik GOLJP-a Srđan Pasini sljedećih šest mjeseci davao je u tom Centru jednom tjedno besplatne pravne savjete. Tijekom svibnja i lipnja 1995. više sam puta dolazio u Pakrac i okolicu, išao po selima i sretao teško naoružane policajce kako obilaze ljude koji su ostali i pitaju ih treba li im što i je li sve u redu. Odmah poslije završetka vojnih akcija N. Ivkanec tražio je da se HV vrati u vojarne, a da kontrolu preuzme policija. Koliko je meni poznato, zločina u području koje je kontrolirao N. Ivkanec poslije *Bljeska* nije bilo. Nažalost, ratnih zločina bilo je tijekom same vojne akcije *Bljesak*. O stradanjima kolone izbjeglica kod Novog Varoša priče su počele kružiti već onda, o jednom od strašnih zločina koje je HV počinio saznali smo godinama poslije. U rano jutro 1. svibnja 1995. jedinica HV-a upala je u selo Medari, u kojemu nije bilo nikakve protivničke vojske, i pobila gotovo kompletno stanovništvo sela¹⁹, prema do danas utvrđenim nalazima, troje djece, 11 žena i osam muškaraca. Cijela istraga nevoljko je pokrenuta kad je HHO 2003. dostavio DORH-u detaljnu informaciju o tom masakru. Ubijeni su ekshumirani 2010., identitet im je utvrđen i danas, 19 godina poslije, poduzimaju se tek predistražne radnje protiv nepoznatih počinitelja.

U svibnju 1995. počinje na Županijskom sudu u Splitu suđenje Mirku Grorcu, umirovljenom prometnom policajcu optuženom za ratni zločin.

Od 4. do 8. kolovoza 1995. traje vojna akcija *Oluja* u kojoj je HV potpuno porazio Vojsku RSK. Ta vojna pobjeda omogućila je da Hrvatska vrati gotovo cijele

lo područje RSK (osim dijela istočne Slavonije koji će se mirnom reintegracijom vratiti nekoliko godina poslije) koje je nasilno odvojeno od Hrvatske 1991. Nažalost, akcija *Oluja* osramočena je potpuno nepotrebnim toleriranjem zločina²⁰ i evidentnom zloupotrebom vojne pobjede da se broj hrvatskih građana srpske nacionalnosti u Hrvatskoj drastično smanji. Posljedice takve politike Hrvatska snosi svih ovih godina i velik dio rada nevladinih udruga koje su se organizirale u praćenju suđenja za ratne zločine tijekom zadnjih 19 godina pokušaji su da se te posljedice saniraju i ublaže.

Koliko je važna kontrola rada državnih institucija te da je Montesquieuova podjela vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku sasvim nedovoljna za njenu kontrolu u uvjetima kad vladajuća stranka ima izvršnu vlast, većinu u parlamentu i kontrolirano sudstvo, zorno je pokazao izbor za gradonačelnika Zagreba krajem 1995. HDZ je izbore izgubio, ali je kandidata trebao potvrditi Predsjednik Republike (to je pravilo vrijedilo jedino za "metropolu"). Tuđman to odbija učiniti s antologijskim obrazloženjem i sasvim osebnim shvaćanjem demokracije: "Što znači to da oporba u Zagrebu ima 60 posto glasova? To je kao da vam jedan seljak kaže da ima na svom dvoru 60 komada živine. Da li su to kokoši ili guske? Gdje će svaki razborit seljak i čovjek znati da nasuprot takvom jatu jedan, a pogotovo jedan par rasnih konja ili rasnih krava, više vrijedi negoli čitavo takvo jato." Nakon četiri odbijanja kandidata oporbe i godinu i pol političkih smicalica, HDZ je uspio kupiti dva gradska vijećnika HSS-a i onda, s minimalnom većinom, imenovao gradonačelnika iz HDZ-a. Kao reakcija na tu bezočnu političku manipulaciju, prema kojoj su se institucije, koje su prema svojoj funkciji trebale reagirati, ponašale kao dvorjani u priči *Carevo novo ruho*, nekoliko nevladinih organizacija osnovalo je 1997. posebnu udrugu za praćenje izbora - GONG (Građani organizirano nadgledaju glasovanje). Prvi izbori koje je GONG monitorirao i na kojima su promatrači GONG-a imali dosta neugodnosti²¹ bili su izbori za Predsjednika Republike 1997. Danas je GONG respektabilna nevladina udruga na čije se izvještaje pri izborima pozivaju sve političke stranke.

U listu *Feral Tribune*²² objavljen je 1. rujna 1997. intervju s Mirom Bajramovićem, dozapovjednikom u jedinici Specijalne policije *Jesenje kiše*, čiji je zapovjednik bio Tomislav Merčep. Bajramović u tom intervjuu, koji je danas lako dostupan na internetu, detaljno opisuje zvjerska mučenja i masovna ubojstva civila koje je ta jedinica počinila i u kojima je i sam sudjelovao. Opis je bio

uistinu jezovit, kao da se čita izvještaj o djelovanju kakve SS ili ustaške jedinice specijalizirane za likvidacije, i normalan čovjek koji je to čitao nije mogao izbjeći vrlo uznemirujuću misao da se tu ne radi o priči iz Drugog svjetskog rata nego o masovnim ubojicama koji napreduju u HV-u ili uživaju status i mirovinu dragovoljaca Domovinskog rata, a neki od njihovih političkih mentora i dalje su visoko pozicionirani u hrvatskoj politici. Objavljeni intervju prisilio je DORH na reakciju i protiv nekih pripadnika "Merčepove postrojbe" koje Bajramović spominje, a i protiv njega, pa je podignuta optužnica u prosincu 1997. Tada počinje sudska trakavica²³ koju, većim dijelom, prate promatrači iz nevladinih organizacija još i danas.

Na Županijskom sudu u Zagrebu 1998. počelo je suđenje za ratni zločin iz Drugog svjetskog rata Dinku Šakiću, zapovjedniku koncentracijskog logora *Jasenovac*. U *Jasenovcu* je ubijeno barem sto tisuća Srba, Roma, Židova i Hrvata antifašista, poimenični popis čini više od 84.000 žrtava, većinom žena i djeca; po tretmanu zatvorenika mnogi ga povjesničari stavljaju u kategoriju nacističkih logora za istrebljenje. Unatoč tome, neki hrvatski političari javno su iskazali svoje simpatije za D. Šakića²⁴. Suđenje je bilo javno, GOLJP je pratio suđenje, a bar polovinu dvorane punili su Šakićevi simpatizeri koji su svoju podršku otvoreno, a koji put i glasno, pokazivali. Na zadnjem suđenju, prilikom Šakićeva ulaska u sudnicu, desna polovina dvorane skočila je na noge i pozdravila ga nacističkim pozdravom i uzvicima: "Za dom spremni!". Sudsko vijeće, pod predsjedavanjem suca Dražena Tripala, osudilo je Šakića na dvadeset godina zatvora. Pri izlasku iz sudnice neki od tih simpatizera Šakićeva "lika i djela" fizički su me napali u zgradi Županijskog suda. Sljedeći dan je u *Novom listu* izvještaj sa suđenja izašao pod naslovom "Šakiću dvadeset godina, Pusiću šaka u glavu". Tijekom druge polovine devedesetih velik dio rada GOLJP-a i nekih nevladinih organizacija slična profila bio je posvećen stvaranju uvjeta za lakši povratak izbjeglica te pružanju pravne i humanitarne pomoći izbjeglicama i povratnicima.

U tom razdoblju rad MKSJ-a, Haaškog suda, postajao je sve efikasniji. Počela su suđenja direktnim počiniteljima ratnih zločina u BiH, ali optužnice su se brzo penjale prema vrhu vojne i političke vlasti, prema zapovjedno odgovornima za počinjene zločine. Karadžić i Mladić nestali su iz javnosti i počeli su se skrivati, cijeli vojni i politički vrh Republike Srpske završio je, malo pomalo, u Haagu, a vodeći političari iz SR Jugoslavije i Hrvatske postali su svjesni da od tog me-

đunarodnog suda sa sasvim izuzetnim ovlastima ni oni nisu sigurni²⁵. U obje zemlje počinje se poticati i stvarati snažno raspoloženje protiv Haaškog suda, a rad tog suda prikazuje se kao zavjera međunarodne zajednice upravo protiv te zemlje. To pridonosi stvaranju zategnutih odnosa između na jednoj strani međunarodne zajednice i EU-a, a na drugoj dijela hrvatske državne vlasti koja se i preko tog sukoba sve više radikalizira²⁶. Zabrinuti takvim razvojem događaja, organiziramo 9. i 10. prosinca 1999., povodom Dana ljudskih prava, veliku konferenciju pod nazivom: "Između demokracije i političkog nasilja". Sat vremena nakon završetka konferencije dolazi vijest o smrti predsjednika Tuđmana.

Na izborima početkom 2000. koalicija stranaka vođena SDP-om pobijedila je HDZ uvjerljivije nego što su to političari i u koaliciji i u HDZ-u očekivali. Istovremeno je tekla kampanja za izbor Predsjednika Republike. U početku kampanje marginalni kandidat Stipe Mesić, ankete su mu davale 4 %, izabran je u veljači 2000. za Predsjednika RH. U sljedećih deset godina, tijekom dva predsjednička mandata, S. Mesić će, više od svih političara i unatoč mnogima, pridonijeti demokratizaciji Hrvatske, općoj promjeni atmosfere i približavanju Hrvatske članstvu u EU. Ekstremna desnica nikada mu neće oprostiti svjedočenje pred Haaškim sudom na koje je Mesić bio pozvan 1998. Činjenica da je Mesić bio obavezan odazvati se prema Ustavnom zakonu o suradnji s MKSJ-om, koji je Sabor donio 1997., i da je na sudu govorio istinu, njima su bile dodatno iritantne. Jer u njihovoj verziji patriotizma, koju ustrajno i uz prijetnje pokušavaju svima nametnuti²⁷, istina postaje subverzija i izdaja te mora ustupiti mjesto mitu. Ili, kako novinar Milan Ivkošić kaže: "Mi moramo govoriti hrvatsku istinu."

U Gospiću je u kolovozu 2000. ubijen potencijalni haški svjedok Milan Levar. Levar bio je vojnik HV-a koji je javno progovorio i osudio neke od zločina koje su pojedinci u Gospiću počinili, a država pokušala zataškati. Ubijen je nedugo nakon što su ga kontaktirali istražitelji MKSJ-a. Počinitelj tog zločina, iako većina u Gospiću zna na koga sve indicije ukazuju, pa čak postoji i njegovo tajno snimljeno priznanje objavljeno u *Feral Tribuneu*, nikad nije procesuiran²⁸.

Krajem rujna 2000. dvanaest generala HV-a, od toga sedam aktivnih, šalje Vladi otvoreno pismo u kojemu odmjerenom i biranim riječima, ali nimalo nejasno, poručuju da vojska neće trpjeti procesuiranje svojih časnika osumnjičenih za ratne zločine. U pismu se to naziva kriminalizacijom Domovinskog rata. Pismo je čitano kao prva vijest na državnoj televiziji, sa slikom pisma, hrvatskom zastavom koja vijori i sjenama vojnika koji marširaju u pozadini.

Prema mišljenju mnogih, Hrvatska nikad nije bila bliže vojnom puču. Sljedeći je dan predsjednik Mesić umirovio sedam aktivnih generala koji su potpisali pismo, na zaprepaštenje dijela Vlade i otvoreno negodovanje Ministarstva obrane. Nekoliko dana nakon toga, u svim je novinama objavljeno "pismo generala Hoppa" u kojemu se predsjednik Mesić, premijer Račan i još nekolicina nas osuđuje zbog veleizdaje na "gubitak prava na život". Policija te prijetnje, posebno poslije ubojstva Levara, shvaća ozbiljno i policajci sjede nekoliko mjeseci, dan i noć, u predvorju zgrade u kojoj stanujem.

Početkom 2001. s MKSJ-a dolazi prvi zahtjev za izručenje časnika HV-a Mirka Norca, jednog od sedam aktivnih generala koji su potpisali pismo protiv "kriminalizacije Domovinskog rata". Norac se skriva, a u međuvremenu formiran Stožer za zaštitu digniteta Domovinskog rata, uz pomoć HDZ-a, sada oporbene stranke, organizira veliki protestni skup na splitskoj rivi. U govorima koje prati skandiranje publike "Svi smo mi Mirko Norac", "Gospo Sinjska ako si u stanju, uzmi Stipu i vrati nam Franju", "Mesiću cigane", "Stipane i Račane pojest će vas crne vrane", čuju se, uglavnom, prijeteće i uvredljive poruke. Među govornicima su general Janko Bobetko, kao predstavnik umirovljenih generala (zahtjev za njegovo izručenje doći će godinu i pol poslije), predstavnici veteranskih udruga, kandidat za predsjednika (i budući predsjednik) HDZ-a Ivo Sanader, župan Splitsko-dalmatinske županije Branimir Lukšić, splitski gradonačelnik Ivan Škarić, a nadbiskup Splitsko-makarske nadbiskupije Marin Barišić na pitanje novinara zna li Crkva gdje se skriva Norac, odgovara: "On je u našim srcima, u našim mislima i u našim molitvama". Tjedan dana nakon skupa Norac se nagodio s Vladom RH da će se predati ako ga ne pošalju u Haag. Premijer Račan nagodio se s MKSJ-om da suđenje Norcu bude u Hrvatskoj. Suđenje počinje na Županijskom sudu u Rijeci, Županijsko državno odvjetništvo podiže optužnicu za ratni zločin ubojstva 50 civila protiv T. Oreškovića, M. Norca, S. Grandića, I. Rožića i M. Čanića u ožujku 2001. Zahvaljujući izuzetnoj profesionalnosti sutkinje Ike Šarić, koja je odoljela nemalim pritiscima, istina o zločinima u Gospiću, gdje svjedoče i sami počinitelji, malo pomalo izlazi na vidjelo. Kako Orešković i Norac izvode prestravljenе civile iz skloništa i masovno ih strijeljaju. Kako Norac izvodi ženu iz dovedene grupe i uz povike "Tko to tamo ne puca", kao primjer što treba raditi, ubija ju iz pištolja. Na kraju suđenja 2003. pojavile su se majice s natpisom "Ja nisam Mirko Norac". Norac je osuđen na 12, Orešković na 15, a Grandić na 10 godina zatvora.

U svibnju 2002. počinje suđenje osmorici pripadnika 72. bojne Vojne policije za ratne zločine počinjene nad zatvorenicima u Vojnom zatvoru *Lora* u Splitu. Do tog je suđenja velikim dijelom doveo ustrajni rad Tončija Majića iz Dalmatinskog komiteta i istraživački članci novinara Pere Jurišina²⁹. Radilo se o sadističkim mučenjima i nestanku više od 70 zatvorenika. U suđenju koje su promatrači, među njima i promatrači OSCE-a³⁰, ocijenili kao površno i pristrano, a manje službeno, kao spektakularnu komediju, sudac Slavko Lozina oslobodio je u studenome 2002. svu osmoricu³¹.

Tijekom 2003., svjesni da u Hrvatskoj postoji oko 400 neistraženih ratnih zločina i više od 670 okrivljenika za ratne zločine bez presude, Vesna Teršelič iz Antiratne kampanje, Katarina Kruhonja iz Centra za mir Osijek, Žarko Puhovski iz HHO-a te Siniša Maričić i ja iz GOLJP-a dogovaramo se o zajedničkom projektu monitoriranja suđenja za ratne zločine. Od 2004., kad te četiri organizacije formiraju novu nevladinu organizaciju *Documenta*, specijaliziranu za istraživanje prošlosti i praćenje sudskih procesa za ratne zločine, sustavno praćenje suđenja koordinira se preko zajedničkih projekata koji traju sve do danas, 2014., objavljen je deveti godišnji izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine.

Nepriistranost pravosuđa, jednakost svih pred sudom, ne samo u Ustavu i u zakonima nego i u praksi, uvjet je bez kojega nema slobodnog, otvorenog, demokratskog društva, uvjet je bez kojega društvo tone u nepravdu i neslobodu i, konačno, u ozakonjeno kršenje ljudskih prava. To je jedan od glavnih razloga zašto su te nevladine organizacije, koje se bave zaštitom ljudskih prava, uložile toliki trud u praćenje suđenja, posebno suđenja za ratne zločine. Jer stav da je neovisno sudstvo, i to stvarno, a ne samo formalno neovisno, preduvjet za nepristrano suđenje i važna stepenica prema društvu ravnopravnih i slobodnih građana, nije sam po sebi razumljiv i još prije petnaestak godina bio je češće iznimka nego pravilo. Tako predsjednik Tuđman u intervjuu (1994.) kaže: "Sudovi su mi donosili odluke bez mog znanja", njegov savjetnik Pašalić izjavljuje: "Suci trebaju provoditi državnu politiku", a javni pravobranitelj Petar Šale: "Hrvatska sudbena vlast mora biti jasan izraz političke volje HDZ-a!"

Ako se nekome čini da je sve ovo podsjećanje na stare izjave političara neaktualno i da nema dodirnih točaka s društvenom situacijom danas, može pogledati izjave trojce hrvatskih biskupa u travnju 2014. kojima veličaju Darija Kordića³² i uspoređuju ga s Isusom ili izjavu predsjednika riječke Hvidre (15.

travnja 2014.) koji traži zabranu premijere kazališne predstave o Aleksandri Zec jer se njome "kriminalizira Domovinski rat".

Ovaj je članak počeo citatom Heraklita da građani trebaju braniti svoje zakone kao zidove grada. Prije dvije i pol tisuće godina Heraklit vjerojatno nije mislio isto što mislimo danas kada čitamo tu rečenicu, ali u tim je riječima sažeta misao da se pravedno društvo ostvaruje brigom građana da institucije, kojima su povjerovali čuvanje i promicanje pravednosti, tu zadaću i ostvaruju.

¹ Od lošeg obično ima i gore. U ovom slučaju to je kad se očita nepravda, dakle nešto što ne bi prošlo ni najelementarniji test pravednosti, npr. "Postupaj onako kako bi htio da drugi postupaju prema tebi", unese u zakon. Kao u Njemačkoj u doba nacizma ili u Južnoafričkoj Republici u doba aparthejda. Hrvatska se u razdoblju od 1991. do 2000., a o tome je ovdje riječ, u nekoliko navrata opasno približila toj zoni. S početnom verzijom Zakona o hrvatskom državljanstvu, s pokušajem da se legaliziraju protuzakonite deložacije, zakonskim odredbama koje su sprečavale povratak izbjeglica i omogućavale oduzimanje privatne imovine...

² Četiri vozača iz Ministarstva pravosuđa, hrvatski građani srpske nacionalnosti, otpušteni su s obrazloženjem "da se nisu prilagodili demokratskim promjenama".

³ Heraklit: Rat je otac svih stvari. (...) Ishod u ratu kriterij je pravednosti.

Platon: Najvažniji princip (u državi) je da nitko, ni muško ni žensko, ne bude bez vođe. (...) U ratu i usred mira mora on gledati svog vođu i vjerno ga slijediti, treba ustati, prati se, jesti samo na naredbu. Mora dugom vježbom istrenirati svoj duh da ni ne sanja postupiti neovisno i da postane nesposoban za takvo postupanje.

Hegel: Izabrana nacija kroz svoju državu ide prema svjetskoj dominaciji, sve druge države i nacije su joj prirodni neprijatelji. Država kao inkarnacija duha nacije nema moralnih ograničenja, historijski uspjeh je jedini sudac.

Rat čuva etičko zdravlje nacije, čuva je od korupcije koju donosi mir.

Rat je najveći duhovni doseg i manifestacija duha nacije. U miru ljudi i nacija stagniraju.

Nietzsche: Mir treba voljeti kao sredstvo prema novom ratu i to kraći mir više od dugog. (...) Ti kažeš da dobar razlog opravdava čak i rat. Ja kažem da dobar rat opravdava svaki razlog.

I tako dalje i tako dalje...

⁴ Demokratski opozicijski forum (DOF), osnovan početkom 1991.

Antiratna kampanja (ARK), osnovana u ljeto 1991.

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek (CMO), osnovan 1992.

Građanski odbor za ljudska prava (GOLJP), osnovan 1992.

Dalmatinski odbor solidarnosti (DOS), osnovan 1992.

Hrvatski helsinški odbor (HHO), osnovan 1993.

⁵ A. Gudelj, iz sastava rezervne policije, ubio je Josipa Reihla Kira, šefa osječke policije, Gorana Zobundžiju, potpredsjednika osječkog Gradskog vijeća, i gradskog vijećnika Milana Kneževića, a teško ranio Mirka Tubića. Tadašnji ministar policije Josip Boljkovac izjavljuje na sjednici Vlade da su ubojstvo naručili Gojko Šušak i Vladimir Šeks, a direktno organizirao Branimir Glavaš. Zbog tih tvrdnji Boljkovac je smijenjen sljedeći dan. Gudelj nije uhapšen i nekoliko dana nakon ubojstva bez problema napušta Hrvatsku. Tjeralica je raspisana tek 1993. Osuđen je u odsutnosti; kad je 1995. izručen iz Njemačke, oslobođen je potpuno pogrešnom primjenom Zakona o oprostima i odlazi u Australiju. Samo zahvaljujući upornosti Jadranke Reihl Kir, Josipove udovice, traži se Gudeljevo

izručenje, Australija ga izručuje 2007. i on je 2009. osuđen na 20 godina zatvora. Nalogodavce ubojstva hrvatsko pravosuđe nikad nije istražilo.

⁶ Suđenje M. Hrastovu traje 22 godine. Tri je puta Županijski sud u Karlovcu donio oslobađajuću presudu no Vrhovni sud je presude ukidao i vraćao predmet na ponovno suđenje. Na kraju je Vrhovni sud preuzeo suđenje i osudio Hrastova na 8 godina zatvora. Ustavni sud presudu je poništio jer je Hrastov pritvoren prije službenog objavljivanja presude. Vrhovni sud je u rujnu 2012. Hrastova osudio na 4 godine zatvora. Presuda još uvijek nije pravomoćna.

⁷ Radilo se o 17 rezervista koje je JNA regrutirala po njihovim selima u okolici Karlovca, neke taj dan, obukli su im uniforme i vozili u Karlovac, gdje su trebali pomoći u iseljavanju karlovačke vojarne, sve u dogovoru s hrvatskim vlastima. Četvorica su preživjela i svjedočila na sudu.

⁸ U praćenje ponovljenog suđenja vezanog uz privatnu tužbu M. Šeatović uključili smo se, mnogo godina poslije, potaknuti člankom novinara *Novog lista* Borisa Pavelića. Tijekom praćenja tog suđenja otkrili smo da je zagubljena presuda Vojnog suda iz 1992. u spisu sutkinje koja je parnicu vodila u Novskoj. Bez te presude DORH nije mogao prekvalificirati "okrutno ubojstvo", koje je zastarjelo (i zbog čega će M. Šeatović izgubiti i tu parnicu), u ratni zločin koji ne zastarijeva.

⁹ Početkom 1991., na poticaj Nebojše Popova, osnovali smo Predparlament Jugoslavije; pri osnivanju činile su ga 32 nevladine organizacije i političke stranke iz cijele Jugoslavije. Ideja je bila djelovati na političare i javnost kako bi se sve nesuglasice rješavale u parlamentu mirnim putem.

¹⁰ Ivo Andrić, jedan od mudrih ljudi ovog podneblja, imao je nešto pesimističnije mišljenje o tome što nam se može dogoditi. Njegova rečenica, koja mi je često dolazila na pamet devedesetih, mogla bi stajati kao epitaf tog razdoblja: "Dođu, tako, vremena kad pamet zašuti, budala progovori, a fukara se obogati."

¹¹ GOLJP, za koji imam podatke, posredovao je u više od 350 takvih slučajeva, u većini slučajeva uspješno, iako je za neke trebalo čekati i više od dvije godine.

¹² W. Bourdon, francuski odvjetnik i aktivist za ljudska prava, u Rimu, pri formiranju Međunarodnog kaznenog suda 1998., odigrao je ključnu ulogu u pritisku na francusku vladu da potpiše Statut suda. On je zastupao i zahtjeve žrtava Pinochetove diktature.

¹³ N. P. Njegoš, francuski arhitekt i praunuk zadnjeg crnogorskog kralja, oštar kritičar tadašnje crnogorske vlasti i Miloševića. Piše proteste i osuđuje crnogorske političare i JNA prilikom napada na Dubrovnik. Godinama potiče kulturnu suradnju Crne Gore sa svijetom, posebno sa susjedima. Parlament Crne Gore 2011. potvrdio ga kao princa prestolonasljednika i proglasio ga nekom vrstom kulturnog veleposlanika Crne Gore. Osnivač je Nagrade za znanost *Nikola Tesla*.

¹⁴ D. Raspopović, francuska arhitektica, krajem devedesetih izvršni sekretar FIDH-e (Fédération Internationale Ligue des Droits de L'Homme), jedne od najvećih i najstarijih međunarodnih asocijacija liga za ljudska prava. Organizirala je nekoliko međunarodnih misija u Hrvatsku, BiH i na Kosovo. Pomagala je razvoj nevladinih organizacija u tim zemljama i u Srbiji.

¹⁵ N. Visković, profesor na Pravnom fakultetu u Splitu, saborski zastupnik SDP-a 1990. - 1992.

¹⁶ M. Ljubić-Lorger, tada predsjednica DA i zastupnica u Saboru 1992. - 1995. Jedna od osnivačica DOS-a.

¹⁷ B. Momčinović, dugogodišnja članica i jedna od osnivačica GOLJP-a. Živi i djeluje u Istri.

¹⁸ K. Sukić, jedan od osnivača Centra za mir Osijek. Tragično poginuo 2008. U Osijeku je ustanovljena Nagrada za ljudska prava *Krunoslav Sukić*.

¹⁹ Preživjele su dvije sestre, Radmila i Mirjana Vuković, zaštitio ih je vojnik HV-a koji ih je poznao. Njihovi roditelji i sestra od sedam godina su ubijeni. Tužile su državu i izgubile parnicu; naime, država još uvijek ne može utvrditi tko je zločin počinio, a neki od kompetentnih pravosudnih djelatnika dugo su tvrdili da se u Medarima nije ni dogodio ratni zločin nego da je počinjena "ratna šteta" (!). Sestre Vuković dobile su rješenje o ovrsi kojom si država želi naplatiti sudske troškove.

²⁰ O zločinima vezanim uz *Oluju* napisane su stotine članaka, nekoliko knjiga i tisuće stranica sudskih spisa. Ovdje je priložen uvodni dio iz mog članka "O presudama, svjedocima i krivcima", objavljenog 2011., a posvećenog Milanu Levaru: Mjesecima poslije *Oluje* novine nisu prestajale pisati i analizirati tu vojnu pobjedu, ali o njenoj tamnijoj strani, koja je također još mjesecima poslije *Oluje* trajala, o paležima cijelih sela, o vlakovima koji su vozili ljude iz Splita u pljačku napuštenih kuća i, najgore, o mnogim ubojstvima staraca koji su ostali po selima, pisalo se malo ili ništa (osim u niskotiražnom i proskribiranom *Feral Tribuneu*). Od svih tih napisa ostao mi je u sjećanju naslov jednog članka Živka Kustića: "Nevidena humanost ratovanja".

Mislim da sam ga čitao iza ograde češkog UN bataljuna u Kninu, gdje su sklonište potražili 744 izbjeglice iz Knina i okolnih sela, uglavnom ustrašene žene i djeca, koji su čekali da dobiju dozvolu da odu u izbjeglištvo. Ja sam cijelo poslijepodne razgovarao s njima, nagovarao ih da ostanu ovdje (prilično neodgovorno, ali tada podatke o broju zločina nisam znao), da je Hrvatska njihova domovina i slično. Ali do njih su stizale vijesti o spaljenim kućama, poklanjoj stoci i ubojstvima i od njih 744, samo se dvadeset i dvoje odlučilo za ostanak. Kod većine ta je odluka imala malo veze s politikom, a puno sa strahom; bili su to uglavnom obični, mahom priprosti ljudi koji se nisu bavili politikom, ali se politika okrutno pozabavila njima.

Osjećao sam ogorčenost zbog uvredljive neistinitosti i licemjernosti tog članka; u Kustićevo obranu mogu reći da ne vjerujem da je on svjesno obmanjivao javnost, prije će biti da ga je zanjela euforija pobjede i završetka rata, a činjenice nije znao. (...)

Samo u Sektoru jug (...) dogodilo se oko 600 ubojstava civila, mahom staraca, koji su ostali u svojim kućama. To je tri puta više nego što je bilo žrtava na Ovčari.

Kad su se ti zločini dogodili, gotovo nitko nije za njih kažnjen. Upravo obratno, u većini su ih slučajeva državne i vojne strukture, odgovorne da se takvi zločini istraže, pokušale prikriti. Podrška takvom ponašanju dolazi sa samog političkog vrha. Tako u svom govoru u Karlovcu, na putu *Vlaka slobode* iz Zagreba u Split, predsjednik Tuđman kaže: "A oni koji nam predbacuju da palimo srpske kuće na oslobođenim dijelovima Hrvatske neka se prisjete da je upravo biblijsko načelo iz *Starog zavjeta* - oko za oko, zub za zub."

Predsjednik Tuđman više je puta nedvosmisleno izjavio da želi smanjiti broj Srba u Hrvatskoj. Danas je svima dostupan sadržaj razgovora na Brijunima (...). Takvih izjava ima još. U Karlovcu, u kolovozu 1995., Tuđman u govoru kaže: "Srbi su neslavno nestali iz ovih krajeva, kao da ih nikad nije ni bilo. Ali još ih ima i ovdje kod vas. Od 22 suca u Karlovcu, 7 su Srbi."

Taj su trend s neprikosnovenog vrha slijedili i neki drugi političari. Tako potpredsjednik Vlade, Bosiljko Mišetić, izjavljuje: "Hrvatska ne želi da u njoj žive ljudi koji pripadaju drugom narodu."

²¹ Predviđajući takvu mogućnost, organizirali smo, preko FIDH-e, posjet delegacije sudaca iz EU-a Ustavnom sudu RH. Na razgovorima kod Jadranka Crnića, predsjednika Ustavnog suda, složili smo se da je u skladu s demokratskim standardima da nevladine udruge monitoriraju regularnost izbora. Predsjednik Izbornog povjerenstva, sudac Ustavnog suda Ivan Mrkonjić, nije nas primio i, zapravo, nikakvih garancija sigurnosti za naše promatrače na izbornim mjestima nismo imali.

²² *Feral Tribune* piše o ratnim zločinima počinjenima s hrvatske strane kad se malo tko usudio o njima pisati ili govoriti. Neke od tih zločina upravo su novinari *Ferala* otkrili, a članci o zločinima su ne jednom prisilili državne institucije na istragu i podizanje optužnice.

²³ U početku su počinjene slične proceduralne greške kao u suđenju za ubojstvo obitelji Zec. Na Županijskom sudu u Zagrebu sudac Ratko Ščekić osuđuje 1999. dvojicu (godina i osam mjeseci i godina dana zatvora), a trojicu oslobađa zbog nedostatka dokaza. Na izlazu iz sudnice Munib Suljić, ubojica Aleksandre Zec, pljuje na novinara *Jutarnjeg lista* i izjavljuje: "Sad ćemo lisice stavljati novinarima!" Vrhovni sud vraća oslobađajuće presude na ponovni postupak; Županijski sud izriče 2005. toj petorici ukupno 30 godina zatvora. M. Suljić, koji je dobio 12 godina, bježi iz Hrvatske, uhvaćen je u Haagu i izručen Hrvatskoj. Umire od raka u zatvorskoj bolnici u Zagrebu u kolovozu 2006. U veljači 2012. na Županijskom sudu u Zagrebu počelo je suđenje Tomislavu Merčepu za zločine u Pakračkoj Poljani.

²⁴ F. Tuđman na skupu u Jastrebarskom izjavljuje: "Strani čimbenici nametnuli su nam suđenje Dinku Šakiću.", A. Hebrang, ministar obrane, kaže: "Nisu prikupljeni nikakvi novi dokazi već je riječ o još jednom međunarodnom pritisku na Hrvatsku (da sudi Šakiću)." Stoga ne čudi što su na nogometnim utakmicama navijači tada počeli skandirati "Dinko Šakić!" i vještati transparente s njegovim imenom.

²⁵ Tako predsjednik Tuđman 1996., na sjednici Predsjedničkog vijeća, izjavljuje: "Mi ne možemo tražiti da poglavari Srbije dođu na Haaški sud. Ako bismo vodili takvu politiku, mogla bi nam se obiti o glavu."

²⁶ Toleriranje politički motiviranog nasilja, isključivo ekstremno desnog, jedna je od karakteristika HDZ-ove vlasti tijekom devedesetih.

1996., u hotelu *Interkontinental* Mladen Naletilić Tuta (poslije osuđen u Haagu kao ratni zločinac) i njegov tjelohranitelj premlatili su odvjetnika Slobodana Budaka, koji je sjedio za stolom sa zamjenikom ministra policije. Tuta je bio pod zaštitom ministra obrane Gojka Šuška i nikakva istraga nije provedena.

1997., na izbornom skupu za predsjedničke izbore, časnik Tomislav Brzović iz Hrvatskog gardijskog zdruga fizički je napao i vičući: "Živio Ante Pavelić! Ja sam ustaša, sve ću vas pobiti!", ozlijedio kandidata opozicije Vladu Gotovca. Dobio je uvjetnu kaznu, u HV-u nije snosio nikakve posljedice.

1998., u restoranu *Purger*, prekoputa policije u Petrinjskoj ulici u Zagrebu, Tihomir Orešković (koji će završiti u zatvoru kao ratni zločinac) i njegovo društvo premlatili su Stipu Šuvara i izudarali Miru Šuvar i njihove prijatelje. Policija koja je odmah došla nije poduzela ništa niti je nasilnicima suđeno. 1999., na obilježavanju Dana pobjede - Dana Europe, ekstremni desničari, koje je poticao svećenik Vjekoslav Lasić, poznat po veličanju ustaša i Pavelića, napali su mirni skup, razbili glave nekim ljudima, a ja sam ostao bez dva zuba.

Kad takvo nasilje prolazi nekažnjeno, to je jasna poruka koja provjereno vodi "legaliziranoj korupciji".

²⁷ I to ne bez uspjeha; tako novinar *Novog lista* Dražen Ciglenečki, koji nije nikakva ekstremna desničar, svoj članak o prvostupanjskoj presudi Gotovini i Markaču završava rečenicom: "S obzirom na to da je S. Mesić sasvim nerazumno distribuirao Tuđmanove transkripte, može se konstatirati da je bivši predsjednik Gotovini i Markaču, ljudima koji su oslobodili svoju domovinu, priskrbio barem polovinu zatvorske kazne, ako ne i više. Po tome ćemo pamtiti Mesića."

²⁸ U vezi s ubojstvom M. Levara, predsjednik Vlade I. Račan izjavljuje u rujnu 2000.: "Naša je zadaća da počinitelje zločina u Gospiću otkrijemo i privedemo pravdi. Hrvatska država će to učiniti ili neće biti pravna država."

²⁹ P. Jurišin će kao istraživač i koscenarist 2004. sudjelovati u snimanju filma Nenada Puhovskog *Lora - Svjedočanstvo*.

³⁰ OSCE (Organisation for Security and Co-operation in Europe) imao je u svom mandatu u Hrvatskoj i monitoriranje suđenja za ratne zločine. Nevladine organizacije koje su to također radile godinama surađuju s OSCE-om; kad OSCE odlazi iz Hrvatske, početkom 2012., monitoriranje delegira na projekt praćenja suđenja koji provode Centar za mir Osijek, *Documenta* i GOLJP.

³¹ Vrhovni sud vratit će slučaj na ponovni postupak. Sud u Splitu, pod predsjedavanjem sutkinje Spomenke Tonković, u ponovljenom suđenju 2006. osuđuje osam vojnih policajaca iz *Lore* na ukupno 53 godine zatvora. Dvojica od njih su u bijegu do danas. Ima izgleda da će ove godine Državno odvjetništvo podići novu optužnicu za naknadno ustanovljene zločine iz 1991. - 1992..

³² D. Kordić osuđen je u Haagu na 25 godina zatvora zbog zločina u Ahmićima u kojima je ubijeno 116 civila, uglavnom žena, djece i staraca.

Praćenje suđenja za ratne zločine i reforma pravosuđa u kontekstu pregovora o integraciji u Europsku uniju

Vesna Teršelič

U procesu europskih integracija pred pravosuđe je postavljen niz zadataka vezan uz neistražene ratne zločine¹. Nakon izbora 2000., okretanja Republike Hrvatske prema Europskoj uniji i potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u listopadu 2001. godine, blagotvoran utjecaj procesa pregovora na kvalitetniji rad institucija i nagovještaji njihove reforme, nije izostao. No, olako dana predizborna obećanja o raskidu s nasljeđem političkih intervencija u rad pravosuđa i izgradnji institucija pravne države, teško su se pretvarala u konkretne mjere. Kontekst za učinkovitije procesuiranje ratnih zločina stvaran je međudjelovanjem novoizabrane socijaldemokratsko-liberalne koaliicijske vlasti te politike uvjetovanja Europske unije poticanjem suradnje s Međunarodnim kaznenim sudom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji (u nastavku MKSJ) i intenziviranje postupaka od predistražnih radnji do suđenja u RH. Nakon manjkavih i etnički pristranih istraga ratnih zločina u devedesetima, pravosuđe je napravilo određene iskorake. To se primjerice očitovalo okončanjem istrage zločina nad srpskim civilima u Gospiću, podizanjem optužnice i suđenjem pred Županijskim sudom u Rijeci, čiju je presudu Tihomiru Oreškoviću, Mirku Norcu i Stjepanu Grandiću, koji su zbog ratnih zločina nad civilnim stanovništvom osuđeni na 15, 12 i 10 godina, u lipnju 2004. potvrdio Vrhovni sud RH. Kako bi se okončale predistražne radnje u svim postupcima zatvorenima u ladice, poput zločina nad civilima u Sisku ili poduzele ozbiljne istrage za još uvijek neistražen zločin u Bogdanovcima, bilo je potrebno više od uspješnog okončanja jednog oglednog postupka. Unatoč tome što su birači ovlastili novu garnituru vlasti za promjene, postavlja se pitanje u kolikoj su mjeri institucije iskoristile jedinstvenu priliku za reformu.

O promjeni društvene klime, koja je devedesetih bila obilježena zataškavanjem zločina i tek postupno postajala povoljnija za procesuiranje, govori i podatak da se u veljači 2001. na zboru na splitskoj Rivi okupilo oko 100.000 ljudi, uza sudjelovanje tadašnjeg predsjednika HDZ-a Ive Sanadera. Prosvjednici su zahtijevali da se prekine postupak protiv Mirka Norca i svih hrvatskih generala, odnosno spriječi njihovo izručenje u Haag. Akcija *Moj glas za pravnu državu* koja je u Zagrebu organizirana osam dana nakon skupa u Splitu kako bi se odaslala jasna podrška pravosuđu, okupila je oko 10.000. Pokazalo se da ima ljudi koji osluškuju glasove žrtava ratnih zločina u borbi za pravdu. Podno stepenica suda u Rijeci se pri izricanju prvostupanjske presude okupilo samo nekoliko stotina podržavatelja. Bez obzira na evidentan porast podrške u javnosti za procesuiranje svih ratnih zločina vlasti su, zastrašene silinom prosvjeda u Splitu i drugim mjestima, ostale vrlo oprezne u stvaranju preduvjeta za pravične sudske postupke za koje je, prije svega, trebalo priznati pogreške nadležnih institucija u devedesetima i okrenuti novi list.

Osnivanjem Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK) 2001. godine, zakonodavac je u domeni korupcije istrage povjerio novom uredu u sklopu Državnog odvjetništva, ali je, začudo, za ratne zločine i dalje računao na one koji su devedesetih sudjelovali u zataškavanjima. Time se nastavak prekinutih postupaka povjerio onim istim ljudima koji su ih zbog političkog oportunizma svjesno "zaboravili" kako ne bi ugrozili svoj položaj ili napredovanje u policiji ili državnom odvjetništvu. Zakoni koje je zakonodavac deklarativno prihvatio kako bi obeštetio žrtve rata, nisu riješili njihove probleme nego su većinu doveli u još gori položaj². Mnogi ne samo da nisu dobili naknadu i priznanje patnje nego su dužni plaćati visoke troškove parničnog postupka. Povratkom HDZ-a na vlast na izborima 2003., apetit vladinih institucija za neophodne reforme i kritičnu analizu propusta još se više smanjio. Kad je početkom 2005. imenovan glavni hrvatski pregovarač s EU-om, postavilo se pitanje hoće li u pregovorima ključni obrazac ponašanja vladinih institucija biti deklarativno pristajanje na promjene uz što sporije poduzimanje konkretnih mjera ili će nadležni iskoristiti priliku za reformu institucija. Hoće li se ponašati kao da mogu iznijeti reforme usprkos konkretnim pokazateljima o nezainteresiranosti za promjene i nekompetentnosti ili će zauzeti samokritičan stav i zatražiti podršku za izgradnju kapaciteta? U predpristupnim fondovima EU-a i prijateljskih država bila su predviđena sredstva za sufinanciranje neophodnih reformi, samo ih je trebalo zatražiti.

Gotovo od osamostaljenja Republike Hrvatske, osim organizacija za ljudska prava³, procese demokratizacije i funkcioniranja pravnih institucija pratile su i međunarodne organizacije za ljudska prava⁴ koje su redovno informirale javnost te Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (u nastavku OESS) koja je o svojim zapažanjima izvještavala vladine institucije⁵. U kontekstu pregovora javila se potreba za jasnom povratnom informacijom o napretku u reformi pravosuđa. Organizacije za ljudska prava iz Hrvatske procijenile su da bi se pomaci mogli pratiti sustavnim monitoringom svih suđenja za ratne zločine. Skromne financijske mogućnosti većine organizacija nisu dopuštale više od praćenja izdvojenih postupaka pa su u godini intenziviranja pregovora o europskim integracijama prvi su put zatražile i dobile financijsku podršku⁶ za veći tim pravnikâ i pravnica koji je mogao pratiti sva suđenja. U godini 2005., kad je na mjesto načelnika osječko-baranjske policije imenovan Vladimir Faber, a policija i Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku nastavili ranih devedesetih prekinutu istragu zločina nad srpskim civilima, organizacije za ljudska prava pripremile su prvi godišnji izvještaj o suđenjima za ratne zločine. Novoosnovani tim monitora te je godine pratio 12 suđenja za ratne zločine pred županijskim sudovima. Prema pravosuđu i javnosti svoju su zadaću opisali kao davanje podržavajuće kritike kako bi državne institucije obavljale svoj posao prema pravnim načelima, uz jasnu povratnu informaciju o propustima. Tri ključna instrumenta bila su monitoring suđenja, redovita komunikacija s pravosuđem i zagovarâje učinkovitijeg progona ratnih zločina u široj javnosti.

U listopadu 2005. počeli su pregovori o pridruživanju, a u studenome je objavljen izvještaj Europske komisije⁷ u kojemu je naglašen nedavni napredak u procesuiranju ratnih zločina u RH, uz još uvijek prisutnu etničku pristranost. Tu su zamjerku godinama upućivale i organizacije za ljudska prava koje su se sustavnim praćenjem suđenja našle u novoj ulozi. Osim kritike, sada su mogle predložiti i neophodne reforme.

Za monitore suđenja bilo je vrlo značajno pronaći primjeren način razmjene mišljenja s pravosuđem. Objavi godišnjeg izvještaja o praćenju suđenja zato je prethodio prvi stručni okrugli stol pod naslovom "Praćenje suđenja za ratne zločine", održan 30. studenoga 2005. u Centru za ljudska prava u Zagrebu⁸. Svrha skupa bila je raspraviti te, u slučaju potrebe, korigirati i dopuniti ključne nalaze i preporuke rađene na osnovi podataka iz svih izvještaja o praćenju

suđenja za ratne zločine. Time je započet dijalog između različitih dionika o mogućnostima, načinima i prioritetima unapređivanja postojeće pravosudne prakse u procesuiranju ratnih zločina te su organizacije za zaštitu ljudskih prava počele pratiti rad pravosuđa. Uz monitoring suđenja, redovna komunikacija s pravosuđem preko okruglih stolova i sastanaka, postat će bitan instrument podrške pravosuđu. Preporuke pravosuđu, zakonodavcu i izvršnoj vlasti, navedene u godišnjim izvještajima, postupno su postajale sve konkretnije. Od prvih izvještaja fokusiranih na zapažanja monitora iz sudnice do uvrštavanja prijedloga sa sastanaka s Državnim odvjetništvom, sudovima i nadležnim ministarstvima, prošlo je nekoliko godina. Komunikacija se razvijala višegodišnjom razmjenom. U finišu pregovora organizirana su zajednička stručna usavršavanja u suradnji s Pravosudnom akademijom na kojima su sudjelovali suci, državni odvjetnici i monitori suđenja.

Važan je instrument bilo i informiranje i senzibiliziranje javnosti za probleme vezane uz procesuiranje ratnih zločina. Među važnijim doprinosima organizacija za ljudska prava informiranju javnosti, sigurno je objavljivanje izvještaja, optužnica, prvostupanjskih i konačnih presuda s pojedinih suđenja za ratne zločine koji se od 2005. godine u kontinuitetu objavljuju na internetskim stranicama⁹, pružajući jedinstvenu mogućnost informiranja zainteresiranoj javnosti. Uz izvještaje s pojedinih suđenja u dekadi sustavnog praćenja, razvijeni su dodatni oblici izvještavanja pa se danas pripremaju i objavljuju dvotjedni, tromjesečni i godišnji izvještaji. No, za senzibiliziranje javnosti promptno reagiranje na probleme bilo je i važnije od izvještaja. Navodim samo jedan primjer reagiranja na ponašanje gradonačelnika Osijeka i saborskog zastupnika Ante Đapića koji je na konferenciji za novinare 25. 11. 2005. iz istražnog zahtjeva Državnog odvjetništva u slučaju nerazjašnjenih ubojstava civila u Osijeku, pročitao imena devetnaest svjedoka. Njegov je iskaz citiran u nekoliko novina i radioemisija, a u više je navrata tijekom dana prikazivan na Slavonskoj televiziji. Mjesec dana poslije, 23. prosinca, u dnevnom je novinama objavljena njegova izjava kojom opravdava svoj istup kao zakonit i dopušten te izjavljuje kako je time "raskrinkao lažnoga svjedoka". Na konferencijama za novinare u Osijeku i Zagrebu organizacije za ljudska prava istakle su da je "objavljivanje imena potencijalnih svjedoka iz istražnog zahtjeva Državnog odvjetništva kazneno djelo protiv pravosuđa, obeshrabruje i zastrašuje svjedoke i na taj način ometa saznavanje okolnosti i počinitelje zločina počinjenih nad civilima u Osijeku tijekom rata 1991. godine. Ponašanje saborskog zastupnika i gradonačel-

nika Osijeka koje ne samo da ne podupire istraživanje počinjenih zločina nego izravno pridonosi nesigurnosti svjedoka ili, čak, eskalaciji nasilja prema onima koji se zalažu za utvrđivanje istine i politički je neprihvatljivo". U izvješčaju za 2005. godinu organizacije za ljudska prava su naglasile da "...Glavni državni odvjetnik treba pokrenuti istragu protiv Ante Đapića zbog kaznenoga djela protiv pravosuđa, radi ometanja istrage i pritiska na svjedoka pod policijskom zaštitom, a Županijsko državno odvjetništvo iz Osijeka izuzeti od daljnjega vođenja istrage¹⁰." Bila je to jedno u nizu javnih oglašavanja usmjerenih na podršku svjedocima i razbijanje zavjere šutnje.

Za unapređivanje metodologije monitoringa suđenja bila je značajna suradnja s pravnim fakultetima i OESS-om. U priručniku koji je za monitore pripremio, profesor Ivo Josipović iznio je sljedeću ocjenu: "Iako je sigurno kako hrvatsko pravosuđe ima stručne i druge reference za suđenje u svim predmetima, očito je da opća politička i moralna klima nije pogodovala primjerenom pokretanju i provođenju kaznenih postupaka za ratne zločine. Razlozi su brojni (politika, mediji, odnos vjerskih zajednica, solidarnost različitih socijalnih grupacija i sl.). Pitanje je ima li državna vlast dovoljno snage da u relativno kratkom vremenu promijeni odnos opće javnosti, ali i cijele piramide državnih tijela, prema tom pitanju? Naime, uz opći (blagi?) trend poboljšanja stanja, kako neki noviji slučajevi pokazuju, često se javljaju slučajevi koji ocjenu o napretku dovode u pitanje, kao i sposobnost hrvatskog pravosuđa da pravično i nepristrano sudi za ratne zločine¹¹." U uvodnom tekstu priručnika Katarina Kruhonja, tadašnja koordinatorica tima za monitoring, postavila je pitanje nije li zadatak koji su si postavile organizacije za ljudska prava prezahtjevan. Zapisala je i: "Za izgradnju trajnog mira i prevenciju mogućih masovnih nasilnih sukoba u budućnosti nužno je (iako ne i dovoljno) neprestano i sustavno suočavanje s negativnim (prije svega politički uzrokovanim) nasljeđem prošlosti i postizanje pravde za žrtve nedavnih ratova utvrđivanjem kaznene odgovornosti za ratne zločine profesionalnim i nepristranim suđenjem. Razumljiva je, stoga, svrha i nužnost praćenja suđenja... Kapacitete organizacija za ljudska prava da kompetentno prate suđenja za ratne zločine, pak, nastojimo sustavno unapređivati. Naime, svoju punu svrhu monitoring suđenja za ratne zločine ispunit će ako subjekti s istinskim međunarodnim stručnim, političkim i moralnim autoritetom (pojedinci/ke, međunarodne organizacije, ustanove ili čak vlasti, ali i nacionalne vlade) uzimaju u obzir od timova za monitoring iskazane kritičke ocjene nekoga pravosudnoga postupka ili čak tendencija u djelova-

nju hrvatskoga ili drugih pravosudnih sustava u regiji. U političkomu pogledu to će značiti da je tranzicijski proces u Hrvatskoj i/ili drugim zemljama regije odmakao do točke na kojoj se monitori/ce i njihove organizacije pojavljuju i uspostavljaju kao jedna od referentnih točaka civilnoga društva u nastajanju, čije praćenje suđenja za ratne zločine u tomu (tranzicijskomu) procesu ima informativnu, spoznajnu i korektivnu ulogu.”

Iako je teško ocijeniti u kolikoj su mjeri organizacije za ljudska prava bile prihvaćene kao korektiv, možda su katkad ipak utjecale na trendove. Na sastancima organizacija za ljudska prava s državnim odvjetništvima i sudovima tijekom 2005. i u prvoj polovini 2006. sugovornici iz pravosuđa više su puta naglasili da se istrage i suđenja za ratne zločine privode kraju. Bilo je jasno da je riječ o zajedničkoj, duboku uvriježenoj ocjeni. Na jesen 2006., zabrinute zbog mogućeg nastupanja zastare kaznenog progona počinitelja kaznenih djela ubojstava civila počinjenih u jesen 1991. godine, organizacije za ljudska prava uputile su javno pitanje nadležnim institucijama¹²: “Hoće li Državno odvjetništvo nastaviti započete postupke, a započeti one postupke koje još nije pokrenulo za niz ubojstava počinjenih u Sisku i okolnim mjestima tijekom 1991. i 1992. godine? Od ubojstava je prošlo 15 godina. Odredbom članka 19. st. 1 Kaznenog zakona, propisano je naime da se kazneni postupak ne može pokrenuti kad protekne 15 godina za kaznena djela s propisanom kaznom težom od 10 godina zatvora.” Nakon upita organizacija za ljudska prava i medija, glavni državni odvjetnik izdao je naputak u kojemu je naložio da se svi slučajevi ubojstva počinjeni u vrijeme rata trebaju tretirati kao ratni zločini, do utvrđivanja eventualnih novih okolnosti. Od tada se prvo promijenila retorika, a poslije i pristup jer je glavni državni odvjetnik Mladen Bajić u svojim javnim nastupima uzastopno isticao da srećom ratni zločin nikada ne zastarijeva, a DORH stalno prikuplja podatke i neće zatvoriti nijedan slučaj.

Prvi veći okrugli stol održan je 2007. godine, a pozivi na njega su uz primjerak Godišnjeg izvještaja za 2006. upućeni Vrhovnom sudu Republike Hrvatske (VSRH), svim predsjednicima županijskih sudova, Državnom odvjetništvu RH, županijskim državnim odvjetnicima i predsjednicima/cama vijeća za ratne zločine, Ministarstvu pravosuđa (Odjel za podršku svjedocima); profesori-
ma pravnih fakulteta, odvjetnicima; predstavnicima MKSJ-a, OEES-a, delegaciji EK i veleposlanstvima te organizacijama koje se bave praćenjem suđenja. Uvodničari su bili Žarko Puhovski, predsjednik Hrvatskog helsinškog odbora,

koji je naznačio glavne probleme, Antun Kvakar, zamjenik glavnog državnog odvjetnika RH; Ante Zeljko, predsjednik Županijskog suda u Vukovaru, i Ivo Josipović, profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu. Okupilo se četrdesetak osoba s kojima su monitori ostvarili dobru komunikaciju praćenjem postupaka na sudovima.

No, uspjeh i vidljivost zagovaranja učinkovitosti suđenja za ratne zločine umnogome su ovisili o dinamici komunikacije s europskim institucijama. Iako su organizacije civilnog društva relativno brzo¹³, nakon imenovanja šefa delegacije Europske komisije u Hrvatskoj Vincenta Degerta u kolovozu 2005. bile na sastanku kod njega, organizacije koje su te godine počele sustavno pratiti suđenja nisu sudjelovale. Komunikacija je tekla posredno preko ureda OEES-a zbog specifične uloge te institucije. Prvi neposredni kontakt između tima za praćenje suđenja i šefa delegacije ostvaren je početkom 2008. godine.

Vincent Degert, šef delegacije Europske komisije u Hrvatskoj, 26. 3. 2008. prvi je put govorio na skupu u povodu objavljivanja godišnjeg izvještaja. Tom su prilikom na skupu prvi put govorili i predsjednik Vrhovnog suda Branko Hrvatin, glavni državni odvjetnik Mladen Bajić te tadašnja ministrica pravosuđa Ana Lovrin. Potvrdom dolaska V. Degert dao je odlučan poticaj za dolazak i svim ostalim uvodničarima. Prije okruglog stola, organizacije za ljudska prava održale su sastanak s glavnim državnim odvjetnikom, predsjednikom Vrhovnog suda i ministricom pravosuđa. Slični sastanci ubuduće će se održavati periodično, ali najmanje jednom godišnje prije objave godišnjih izvještaja. Na okruglom stolu je u povodu objave godišnjeg izvještaja o praćenju suđenja za ratne zločine 2009. govorio i predsjednik RH Stjepan Mesić, a 2010. predsjednik RH Ivo Josipović. Dali su snažnu podršku procesu reforme pravosuđa i sustavnom procesuiranju svih ratnih zločina.

Od lipnja 2008. organizacije za ljudska prava sudjelovale su na redovnim tromjesečnim sastancima s predstavnicima delegacije EU-a, MKSJ-a i OEES-a, posvećenim napretku u procesuiranju ratnih zločina. Od travnja 2009. do kraja 2011. organizirane su pravne rasprave s pravnicima OEES-a o suđenjima u tijeku. Za monitoring tim organizacije za ljudska prava osmislile su kontinuirani program profesionalnog usavršavanja koji je započeo 2005. i traje do danas. Četiri su puta uz podršku Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Nizozemske i OEES-a organizirani studijski posjeti međunarodnim pravosudnim institucijama u Haagu na kojima su sudjelovali i novinari i suci. Organizacije

za ljudska prava prvi su put slale godišnji izvještaj predsjedniku Vrhovnog suda, glavnom državnom odvjetniku i ministru pravosuđa na komentiranje prije objave 2009. (izvještaj za 2008. godinu). Time se dodatno unaprijedila komunikacija s pravosuđem.

Na okruglom stolu 2009. Vincent Degert je, između ostalog, upozorio:

“Suđenja za ratne zločine pokazatelj su kapaciteta države da se suoči s blizom nasilnom poviješću, da pokaže zrelost u optuživanju i nošenju s ozbiljnim, ako ne i užasnim zločinima. Drugim riječima, da se pomiri sa svojom teškom i bolnom prošalošću... Iako smo primijetili napredak u vezi s krivičnim progonima i suđenjima u zadnjih nekoliko godina, mnogo se toga još mora učiniti i primijeniti u pravnim terminima i praksi. Koje su glavne značajke na kocki za Hrvatsku? Odabrao sam tri s neiscrpne liste:

1. Od najveće je važnosti osigurati cjelokupnost postupaka; prema našem viđenju, mora se uzeti u obzir bolja zaštita i podrška svjedoka, osobito za velik broj svjedoka koji ne ulaze u program zaštite svjedoka. To je ključno kako bi se izbjegao pritisak i prijetnja na svjedoke, direktno i indirektno tijekom postupka, koji su ključni u prikupljanju dokaza i utvrđivanju činjenica.

2. Uobičajen standard krivične odgovornosti treba se primjenjivati bez obzira na etničko porijeklo. To znači da se naziv i definicija ratnog zločina trebaju primjenjivati dosljedno te da ne bi smjeli varirati s obzirom na okolnosti i etničku pripadnost. Sukladno tomu, svi zločinci, agresori ili branitelji, trebaju se suočiti s jednakom pravdom i jednakim optužbama.

3. Iako se suđenja u odsutnosti provode pod specifičnim okolnostima, očit je problem s dijelom od barem 400 presuda donesenih ranih devedesetih. Zabilježeno je da su neke presude pretrpjele nedostatke jer nisu prikazale individualizaciju krivnje ili su bazirane na slabim dokazima. Ipak, smatraju se finalnim i tako mogu aktivirati negativne posljedice na razini države kada su zahtjevi za ekstradicijom odbijeni ili na strani osuđene osobe koja ne može dobiti reviziju bez uhićenja i pritvaranja na nekoliko mjeseci ili godina do novog suđenja.”

Neki od problema o kojima je Vincent Degert govorio riješeni su djelomično. Primjerice, unapređivanje sustava podrške svjedocima i stvaranje mogućnosti za obnovu postupka za presude donesene u odsutnosti. No, otpori reformi bili su veliki na svim razinama. Čak se i u Državnom odvjetništvu, kao

najotvorenijoj instituciji koja je sve vrijeme dinamizirala proces promjena, nisu razvili svi potrebni kapaciteti i mehanizmi neophodni za procesuiranje ratnih zločina. Iz nužno ograničene perspektive naknadne pameti teško je reći je li bila riječ o stvarnim problemima vezanim uz razvijanje dvaju važnih paralelnih sustava, za učinkovito suzbijanje korupcije i za učinkovitiji progon počinitelja ratnih zločina, ili se jednostavno radilo o nedostatku političke volje.

Ministarstvo pravosuđa je u jednom od svojih izvještaja mukotrpan proces ostvarivanja definiranih ciljeva dogovorenih između pregovarača Vlade RH i EU-a opisalo uvijenim birokratskim frazama: "Reforma pravosuđa u Republici Hrvatskoj započela je 2005. donošenjem Strategije reforme pravosuđa, kojom su bili zacrtani opći ciljevi reforme te posebni ciljevi svake aktivnosti, a uz nju je bio donesen i pripadajući Akcijski plan. Sa ciljem dodatnog ubrzanja reforme pravosuđa, 2008. je revidiran Akcijski plan uz Strategiju kojim su područja djelovanja u cilju ostvarivanja strateških ciljeva podijeljena u sedam tematskih cjelina (neovisnost pravosuđa, nepristranost pravosuđa, profesionalizam i stručnost pravosuđa, učinkovitost pravosuđa, besplatna pravna pomoć, zatvorski sustav te postupci za ratne zločine), a pitanja borbe protiv korupcije izdvojena su s obzirom na zasebnu Strategiju suzbijanja korupcije i pripadajući Akcijski plan. Konačno, u svibnju 2010. Akcijski plan reforme pravosuđa ponovno je revidiran jer je približno 90 % mjera iz prethodnog plana ispunjeno te su preostale mjere precizirane, izmijenjene i dopunjene. Određeni su konkretni rokovi te tijela nadležna za provedbu kako bi se lakše moglo pratiti izvršenje, a prioritet je stavljen na dovršetak pregovaračkog procesa za pristup Europskoj uniji." Stvarnost iza rečenica kojoj su svjedočile organizacije za ljudska prava na nizu gotovo nepotrebnih sastanaka s različitim ministricama i ministrima pravosuđa takva je da je bilo očito da se bilo kakvi konkretni koraci odgađaju do zadnjeg trena, a propuštaju se prilike za financiranje reforme pretprijetnim sredstvima. Do važnih je pomaka obično dolazilo nakon komunikacije s Vesnom Pusić, tadašnjom predsjednicom Nacionalnog odbora za praćenje pregovora s EU-om.

U finišu pregovora, u svrhu učinkovitijeg zagovaranja reformi prema javnosti, organizacije civilnog društva su se početkom 2011. okupile kako bi skupa provele participativnu analizu (ne)ispunjavanja zadaća definiranih u poglavlju 23: pravosuđe i temeljna prava. Iz te će inicijative poslije nastati *Platforma 112*¹⁴.

U svibnju 2011. organizacije iz Hrvatske prvi su put sudjelovale na konzultacijama s Europskom komisijom u vezi s izvještajem o napretku koji se obično objavljuje u listopadu. Ponovno smo sudjelovali na konzultacijama u svibnju 2012. Oba su puta to bile delegacije od 3 do 4 osobe koje su u Bruxellesu boravile uz podršku Instituta *Otvoreno društvo*.

RH je započela neophodne reforme u radu policije, državnih odvjetništava i sudova te humanizirala suđenja razvijanjem sustava podrške svjedocima¹⁵, no prema mišljenju organizacija za ljudska prava: "Unatoč ispunjavanju brojnih predpristupnih kriterija nužnih za ulazak u EU, RH nije riješila neka važna pitanja vezana uz rat i poraće: velik je broj neprocesuiranih ratnih zločina, nije zadovoljavajuće riješena naknada troškova izgubljenih parnica obiteljima usmrćenih niti su primjereno obeštećene civilne žrtve rata¹⁶." Sigurno bi pravodobno organiziranje nadležnih institucija umnogome pridonijelo učinkovitosti procesuiranja ratnih zločina. U vrijeme promjena, nakon trećesijećanjskih izbora 2001. godine, osnovan je Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK), specijalizirano tijelo u sustavu Državnog odvjetništva, sa sjedištem u Zagrebu, nadležno za cijelo područje Republike Hrvatske, čime koruptivna kaznena djela i kaznena djela koja su počinile grupe ili zločinačke organizacije dobivaju adekvatan tretman. Nažalost, ništa slično nije poduzeto u vezi s procesuiranjem ratnih zločina. Istražni su zahtjevi dugo ostali u nadležnosti svih županijskih državnih odvjetništava, a suđenja su se mogla voditi pred bilo kojim županijskim sudom. Godine 2011. poboljšan je zakonodavni okvir u kojemu se održava procesuiranje ratnih zločina. Izmjenama Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda za postupanje u predmetima kaznenih djela ratnih zločina, propisana je isključiva nadležnost županijskih sudova u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu te mogućnost korištenja dokaza koje su prikupila tijela Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u kaznenim postupcima u Republici Hrvatskoj. Na županijskim sudovima u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu, sukladno izmjenama Sudskog poslovnika iz ožujka 2011., osnovani su posebni odjeli za ratne zločine. U odjele je imenovano 16 istražnih sudaca i 38 sudaca raspravnih i izvanraspravnih vijeća. Takvim zakonskim izmjenama osigurano je da novi postupci ne započinju na sudovima koji nemaju dovoljno kadrovskih kapaciteta, prostornih i tehničkih uvjeta, a nerijetko ni dovoljno volje/hrabrosti za profesionalno i nepristrano suđenje. Također, u vijeća za ratne zločine više nisu imenovani suci građanskih odjela. No, činjenica je da

stvarnu specijalizaciju sudova (i sudaca/sutkinja) tek treba provesti. Naime, s obzirom na trenutačne kadrovske kapacitete županijskih sudova u Osijeku, Rijeci i Splitu, u odjele za ratne zločine imenovani su gotovo svi suci kaznenih i istražnih odjela tih sudova. Isti suci postupaju i u "uskočkim" predmetima, za koja su također isključivo nadležna navedena četiri županijska suda, a istodobno postupaju i u ostalim kaznenim predmetima. Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina pokazala je "da je prosječna kazna izrečena srpskim počiniteljima bila 9,88 godina, a hrvatskim počiniteljima 7,95 godina. Dakle, nije bilo bitnih odstupanja¹⁷." Iako je u pojedinim postupcima još uvijek bilo razloga za zabrinutost, očevidan je napredak. Nažalost, možemo samo nagađati koliko bi do sada neistraženih zločina bilo presuđeno pred nadležnim sudovima da je 2001. za ratne zločine uspostavljen ured u sklopu Državnog odvjetništva, poput USKOK-a, te da su provedene i ostale pravosudne reforme, uz neophodnu edukaciju.

Konačno, treba postaviti i pitanje što članstvo neke zemlje u EU znači za unapređenje položaja civilnih žrtava rata. Ako je suditi prema iskustvu Hrvatske, ne mnogo. Pogled na još uvijek loš položaj civilnih žrtava rata i novi val isključivosti, najvidljiviji u razbijanju ploča na ćirilici i latinici u Vukovaru, otkriva da je Hrvatska samo djelomično iskoristila priliku za priznavanja patnje svih žrtava rata i to prije svega u domeni povećanja učinkovitosti suđenja za ratne zločine. Naravno da je i tu trebalo učiniti više i ubrzati procesuiranje još neistraženih zločina koje su počinili primjerice pripadnici JNA u Bogdanovcima ili pripadnici hrvatskih postrojbi u *Oluji*. Ali pomaka nabolje ima. Provedene su istrage i započeta suđenja koja su u međuvremenu pravomoćno okončana, primjerice za zločine u Osijeku.

Zašto zagovaranje prava na pravično suđenje za ratne zločine, prava na istinu i obeštećenje nije dalo moguće rezultate niti dobilo zasluženno mjesto u procesu pregovaranja? Zašto nije ubrzano rješavanje sudbine nestalih? Zašto pregovori nisu imali nikakvog pozitivnog utjecaja na obeštećivanje civilnih žrtava rata niti su pridonijeli poboljšanju njihova statusa? Više je razloga za to, no prvi je svakako da nasljeđe ratnih zločina i teških povreda ljudskih prava nije dobilo zasebno pregovaračko poglavlje jer ga nisu predložile ni Europska unija ni institucije Vlade Republike Hrvatske. Naše ga vladine institucije nisu predložile jer za suočavanje s prošlošću tada nije bilo dovoljno političke volje, a nema je ni sada. Europska unija pak ni danas nema politiku suočavanja s

prošlošću jer ne prepoznaje specifične probleme povezane s nasljeđem rata. U dogovorima o strategiji tranzicijske pravde, koji se upravo vode u Bruxellesu, razmatraju se mjere za Afriku, Aziju i Južnu Afriku, a još se ne prepoznaju specifični problemi vezani uz ratove u Europi. Zato je procesuiranje ratnih zločina dugo bila jedina tema kojom su se redovno bavili izvještaji o napretku u europskim integracijama koji se za gotovo sve postjugoslavenske zemlje redovito objavljuju od 2005. godine. Budući da se složena problematika društvenog priznanja činjenica i patnje svih civilnih žrtava rata nije mogla reducirati samo na povećanje učinkovitosti suđenja za ratne zločine, kvalitetniji i sveobuhvatniji rezultati su izostali. Tek se tijekom posljednjih godina u izvještajima o napretku za različite postjugoslavenske zemlje spominju i regionalne inicijative za utvrđivanje činjenica o svim zločinima, uključujući inicijativu za REKOM (Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji).

U svjetlu ograničenog utjecaja pregovora o pridruživanju, zanimljivo je prisjetiti se riječi Davida Hudsona, zamjenika šefa delegacije EU-a, sa skupa posvećenog obeštećenju pod naslovom "Pravni put - stranputica", održanog 8. 12. 2009. godine.: "Europska komisija financira ovaj skup preko Europskog instrumenta za demokraciju i ljudska prava. Financiranje *Documente*, Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka i Građanskog odbora za ljudska prava, dio je velikog projekta kojim je obuhvaćeno praćenje suđenja za ratne zločine u Hrvatskoj. Projekt uključuje i element osvještavanja javnosti o svim tim pitanjima vezanim uz ratne zločine, što predstavlja i kontekst ovog današnjeg događaja. Kada pogledate situaciju, pomalo je paradoksalno da Europski instrument za demokraciju i ljudska prava financira projekte u Hrvatskoj; program je ponajprije namijenjen područjima gdje demokracija još uvijek nije dovoljno razvijena, na primjer u nekim dijelovima Afrike, Azije i Južne Amerike. S druge strane, imamo projekt i ovdje u Hrvatskoj; ne zato jer se, općenito govoreći, pitanje ljudskih prava u Hrvatskoj uopće može usporediti sa stanjem u tim područjima nego zbog povijesnih okolnosti. Hrvatska se nalazi u postkonfliktnoj fazi i mora se suočiti sa specifičnostima te situacije kako bi se stvorila unutarnja dinamika koja bi približila zemlju Europskoj uniji. Stoga smatramo da je riječ o vrlo važnom projektu koji prati državne i pravosudne napore radi osiguranja pravde za sve građane Hrvatske kojima je u posljednjem desetljeću nanesena nepravda. Osim toga se ovim programom želi potaknuti i rasprava o tome što uopće znači pravda, o tome kakvo je hrvatsko društvo danas i kakvo

bi trebalo biti u budućnosti. U tom smislu pozdravljamo održavanje ovakvog skupa. Naše rasprave uglavnom su posvećene počiniteljima nepravde. Takve rasprave, iako korisne, mogu izazvati dosta neslaganja jer, s obzirom na hrvatsku povijest, stav o počiniteljima ovisi o mnogo faktora. S druge strane, kada je riječ o žrtvama, smatram da svi zajedno sudjelujemo u mnogo jednostavnijem mentalnom procesu: žrtva je žrtva. Ovakav stav čini jasnu osnovu za objektivniju raspravu o funkcioniranju hrvatskog pravosudnog sustava nego što je ponekad slučaj kada se govori o počiniteljima. Temeljni problem je jasan: postoje žrtve koje zbog načina rada hrvatskog pravosuđa nisu primjereno obeštećene. Različiti elementi su doveli do ovakvog stanja i, nadam se, da ćemo donijeti konkretne zaključke te jasne političke i pravne preporuke. Ne želim ulaziti u pojedinosti, ali posebnu pozornost treba posvetiti kompleksnim pitanjima oprosta i zastare koji čine zatvoreni krug i onemogućuju naknadu štete." Problem naplate parničnih troškova žrtvama ratnih zločina, na koji su organizacije za zaštitu ljudskih prava upozoravale na svakom okruglom stolu i konferenciji za tisak u posljednjih pet godina, nije riješen ni danas.

Tromjesečni sastanci organizacija za ljudska prava s predstavnicima delegacije EU-a, predstavnikom MKSJ-a i OESS-a prestali su se održavati u prvoj polovini 2013., prije primanja RH u članstvo EU-a. Danas znamo da intenziviranje procesuiranja ratnih zločina ne bi bilo moguće bez pritiska institucija Europske unije i utjecaja rada Međunarodnog kaznenog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji (MKSJ) jer ni pravosuđe, ni zakonodavna, ni izvršna vlast ne bi poduzeli neophodne promjene. No, mnogi u Hrvatskoj, a i na međunarodnoj razini, postavljaju pitanje hoće li se reforme nastaviti. Optimizam ulijeva i saznanje da se profesionalno usavršavanje pravosuđa u suradnji s Pravosudnom akademijom i organizacijama za ljudska prava nastavilo i u 2013. godini, a nastavljena je i komunikacija s Državnim odvjetništvom RH i županijskim sudovima, a odličan je i odziv na ovogodišnji okrugli stol u povodu objave godišnjeg izvještaja na kojemu su se prisutnima obratili i predsjednik Vrhovnog suda Branko Hrvatinić i predsjednik RH Ivo Josipović. U posljednjem tromjesečnom izvještaju organizacije za ljudska prava ističu: "Pohvalno je što je polovinom ožujka Ministarstvo branitelja predstavilo prijedlog Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja u Domovinskom ratu, prema kojemu bi žrtve trebale ostvariti pravo na psihosocijalnu i zdravstvenu pomoć, besplatnu pravnu pomoć, rehabilitaciju i pravo na novčanu naknadu. Nažalost, žrtve seksualnog nasilja samo su jedan dio korpusa civilnih žrtava. Nakon donošenja najavljenog zakona, nužno mora

uslijediti i donošenje zakona ili paketa zakona kojima bi se regulirao status i omogućilo obeštećenje svih kategorija civilnih žrtava rata, među kojima su i roditelji ubijene djece, zatočenice i zatočnici logora, žrtve granatiranja, mina, stradali na radnom mjestu za vrijeme radne obveze...¹⁸ Tek će se u predstojećem desetljeću pokazati koje su reforme prerasle u održive pravne mehanizme, a koje su zastale. Pokazat će se i u kojoj su mjeri nadležne institucije preuzele na sebe odgovornost za razvoj pravosuđa. Postat će vidljivo i želi li se Hrvatska snažnije angažirati u međunarodnim procesima. Za procesuiranje ratnih zločina bit će presudno i razvijanje regionalne suradnje na tragu općih sporazuma i posebnih sporazuma o suradnji u progonu počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida između DORH-a, Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Vrhovnog državnog tužilaštva Crne Gore. Uza zajednička regionalna stručna usavršavanja u suradnji s Tužiteljstvom MKSJ-a, bilo bi važno organizirati razmjenu između tužitelja, sudaca i organizacija za ljudska prava s drugim postjugoslavenskim zemljama u predpristupnim pregovorima EU-a. Hoće li Hrvatska na regionalnoj razini postati inicijator postupaka kako bi se procesuiralo što više ratnih zločina? Hoće li se aktivno uključiti u novu mrežu pravosudnih djelatnika na razini Europske unije koja se bavi progonom međunarodnih zločina?

LITERATURA:

Josipović, Ivo, *Ratni zločini; Priručnik za praćenje suđenja, Osijek*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 2007.

Kvartalni izvještaj za praćenje suđenja za ratne zločine, travanj - lipanj 2013., Documenta, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, Građanski odbor za ljudska prava, Osijek, Zagreb: 2013.

Kvartalni izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine, siječanj - travanj 2014., Documenta, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, Građanski odbor za ljudska prava, Osijek, Zagreb: 2014.

Sjekavica, Marko; Đokić Jović, Jelena; Kovačević Bošković, Maja, *Da li sudovi u Republici Hrvatskoj teže kažnjavaju srpske od hrvatskih ratnih zločinaca? (Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina)*. Objavljeno u: *Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2013., Documenta*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, Građanski odbor za ljudska prava, Osijek, Zagreb: 2014.

¹ U pregovorima sadržan u poglavlju 23: pravosuđe i temeljna prava: Politike EU-a u području pravosuđa i temeljnih prava imaju za cilj održati i dalje razvijati Uniju kao područje slobode, sigurnosti i pravde. Uspostava neovisnog i učinkovitog pravosuđa od najveće je važnosti. Nepristranost, integritet i visok standard presuda koje donose sudovi, neophodni su za očuvanje vladavine prava. To zahtijeva strogu posvećenost uklanjanju vanjskih utjecaja na pravosuđe i pružanju odgovarajućih

financijskih resursa i obuke; moraju se osigurati pravna jamstva za pravedne sudske postupke. Jednako tako, države članice moraju se na učinkovit način boriti protiv korupcije koja predstavlja prijetnju stabilnosti demokratskih ustanova i vladavini prava. Čvrst pravni okvir i pouzdane institucije potrebne su kako bi se poduprla dosljedna politika sprečavanja i odvratanja od korupcije. Države članice moraju osigurati poštivanje temeljnih ljudskih prava i prava građana Unije, kako je zajamčeno pravnom stečevinom i Poveljom o temeljnim ljudskim pravima.

² Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija (NN broj 117/03), Zakon o odgovornosti RH za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata (NN broj 117/03).

³ Primjerice, organizacije osnivačice *Documente*: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Građanski odbor za ljudska prava, Centar za mirovne studije i Hrvatski helsinški odbor.

⁴ Posebice su značajna bila izvješća *Amnesty Internationala* i *Human Rights Watcha*, a na regionalnoj razini izvješća čiju je pripremu koordinirao Fond za humanitarno pravo.

⁵ Republika Hrvatska je punopravna sudionica OESS-a od 24. ožujka 1992. godine. U Hrvatskoj je do kraja 2007. godine djelovala OESS-ova terenska misija, a od 1. siječnja 2008. do 31. prosinca 2011. godine Ured OESS-a u Zagrebu. Odlukom Stalnog vijeća OESS-a (15. prosinca 2011.) o zatvaranju Ureda u Zagrebu nakon isteka njegova mandata (31. prosinca 2011.), okončana je 15-godišnja terenska nazočnost OESS-a u Hrvatskoj. <http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/oess/>

⁶ Financijska podrška za sustavno praćenje suđenja stigla je od 1. 1. 2005. preko *European Instrument for Democracy and Human Rights*, a poslije i OESS-a te veleposlanstva SAD-a, Nizozemske, Norveške, Finske i Švicarske. Podršku je dala i Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva.

⁷ Croatia 2005, Progress Report, http://www.delhrv.ec.europa.eu/uploads/dokumenti/Croatia-2005_progress_report.pdf

⁸ Uvod u raspravu dali su Žarko Puhovski, Katarina Kruhonja i Veselinka Kastratović, koordinatorica timova za monitoring iz Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek. Na raspravi su bili zamjenik glavnoga državnoga odvjetnika RH, predstavnica Pravosudne akademije Ministarstva pravosuđa RH, Pravnoga fakulteta iz Zagreba, predstavnici organizacija za zaštitu ljudskih prava, odvjetnici, predstavnici Međunarodnoga kaznenoga suda za bivšu Jugoslaviju i OESS-a.

⁹ Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, <http://www.centar-za-mir.hr/category/ps/>; *Documenta*, <http://www.documenta.hr/hr/unaprije%C4%91enje-sudskih-standarada-i-praksi.html>; Građanski odbor za ljudska prava, <http://www.goljp.hr/sudjenja-za-ratne-zlocine.html>

¹⁰ *Praćenje suđenja za ratne zločine, izvještaj za 2005. godinu*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek http://www.documenta.hr/assets/files/Izvjestaji%20sudjenja/2005_godisnji_HR.pdf

¹¹ Josipović I., *Praćenje suđenja za ratne zločine. Priručnik za promatrače*, Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek 2006.

¹² Otvoreno pismo upućeno Državnom odvjetništvu 15. rujna 2006. <http://www.documenta.hr/en/otvoreno-pismo-u-povodu-mogu%C4%87e-zastare-kaznenog-progona-po%C4%8Dinitelja-kaznenog-djela-ubojstva-civila-u-sisku-i-okolici.html>

¹³ Sastanak s predstavnicima novopokrenutog Foruma organizacija civilnog društva, tj. Zelene akcije, GONG-a, B.a.B.a. i Srpskog narodnog vijeća je primjerice održan u prosincu 2005.

¹⁴ Dana 11. 11. 2011. *Platforma 112* javnosti je predstavila 112 zahtjeva za Hrvatsku vladavine prava i najavila da će pažljivo pratiti rad iduće vlasti tijekom cijelog njena mandata te sustavno obavještavati domaću i međunarodnu javnost o svim pozitivnim ili negativnim pomacima u relevantnim područjima, a nositelje vlasti pozivati na odgovornost u odnosu na preuzete obveze iz međunarodnih ugovora, kao i na predizborna obećanja. Uoči parlamentarnih izbora *Platforma 112*, koja danas okuplja sedamdesetak organizacija, pozvala je na sučeljavanje na kojemu su predstavnici stranaka i

nezavisnih lista imali priliku obrazložiti svoje prihvaćanje ili neprihvatanje pojedinih zahtjeva povezanih u pet prioriteta, međusobno povezanih područja:

- (1) stabilne, odgovorne i demokratske institucije vlasti i jednak pristup pravdi
- (2) kvaliteta demokracije
- (3) borba protiv korupcije i javni interes
- (4) ravnopravnost i dostojanstvo svih ljudi
- (5) nasljeđe rata, suočavanje s prošlošću i izgradnja mira

Više informacija: <http://www.kucaljudskihprava.hr/tekstovi/112-zahjteva-za-drugaciju-hrvatsku>, <https://www.facebook.com/Platforma112ZaHrvatskuVladavinePrava>

¹⁵ Podršku i pomoć svjedocima i žrtvama sada pružaju odjeli na županijskim sudovima u Zagrebu, Vukovaru, Osijeku, Zadru, Splitu, Sisku ili Rijeci, te na Općinskom kaznenom sudu u Zagrebu. Svrha ureda je olakšati stresne situacije svjedočenja i boravka na sudu. Odjeli pružaju praktične informacije o kaznenim postupcima i emocionalnu podršku. Sustav podrške razvijen je suradnjom Programa Ujedinjenih naroda za razvoj i Ministarstva pravosuđa. Vidi više na: <http://zrtveisvjedoci.pravosudje.hr/Default.aspx?sec=126>

¹⁶ Tromjesečni izvještaj za praćenje suđenja za ratne zločine, travanj - lipanj 2013. *Documenta*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, Građanski odbor za ljudska prava, Osijek, Zagreb: 2013.

¹⁷ Sjekavica, Marko; Đokić Jović, Jelena; Kovačević Bošković, Maja: *Da li sudovi u Republici Hrvatskoj teže kažnjavaju srpske od hrvatskih ratnih zločinaca? (analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina)*. Objavljeno u: Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2013., *Documenta*, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, Građanski odbor za ljudska prava, Osijek, Zagreb: 2014.

¹⁸ Tromjesečni izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za razdoblje siječanj - travanj 2014. <http://www.documenta.hr/hr/izvj%C5%A1taj-o-pra%C4%87enju-su%C4%91enja-za-period-sije%C4%8Danj-travanj-2014.-godine.html>

Zločin, smisao kazne i pomirenje

Josip Kregar

Zločin i kazna

Neki je dan u moju sobu došao jedan student. Osamnaest, devetnaest godina. Mlad, brada mu raste neravnomjerno, nosi jeftinu majicu i stare cipele. Nije se ni rodio kada je bio rat. Naivno i jednostavno me upitao: "Zašto smo uvjereni da kazne popravljaju ljude?" Rekao je da je protiv osvete i smrtne kazne - ne zvučeći pritom osobito uvjerljivo - i upitao: "Zar je zatvor jedini izbor i prava kazna jer koliko se osuđenih uistinu kaje zbog onoga što su učinili?" Sa zgražanjem je spomenuo one koji dok odslužuju kaznu brišu prašinu s knjiga ili gule krumpire, čekajući protek vremena. Osuđeni su, ali je društvena sramota izostala. Štoviše, neki od njih i dalje su respektirani članovi zajednice, a ne bi se moglo reći ni da im je materijalni status osobito poljuljan. Smisao je kazne, govorim mu malo svisoka, da bude generalna prevencija; kazna je poruka svima da će stroga pravna norma (*ius cogens*) biti primijenjena na svakog tko krši zakon. Taj strah od kazne trebao bi spriječiti ljude da krše zakon jer će, ako ga prekrše, trpjeti bol i štetu oduzimanjem slobode ili nekog dobra. Upravo kroz bol i štetu koju trpi izdržavajući kaznu koja mu je presuđena, prekršitelj ima mogućnost shvatiti da je učinio nešto loše te da se treba popraviti, vratiti u društvo i poštovati njegove norme.

Međutim, što je sa zločinima učinjenim u ime politike i interesa naroda, koji se opravdavaju osjećajima masa, koji su počinjeni u ime masa i koje su počinile mase? Zločinima počinjenim u ime revolucije, domoljublja ili u zanosu pobjednika? Tko je zapravo tu odgovoran? Kod takvih zločina, posebno ako se radi o ratnim zločinima, vrlo često dolazi do njihove banalizacije i to najčešće na način da ih se proglasi neminovnima ili slučajnima. Zlo se dogodilo jer je nešto slučajno krenulo krivo, nije se imalo vremena misliti na posljedice, bila

su nepovoljna vremena i slično. Krivnja počinje izgledati manja, pretvara se u nehat ili puku glupost. Pritom je posebno za osudu traženje sitničavih fiškal-skih izgovora - na primjer jalove rasprave o pravnoj definiciji genocida ili o službenom proglašenju rata - koji dovode u pitanje osnovnu inteligenciju ljudi, a zapravo se izruguju činjenicama i njihovom stvarnom moralnom značaju. Uzrok toga treba tražiti u nemoći klasičnih sudskih institucija da ispune svoju temeljnu zadaću, da procesuiraju ratne zločine. Zadaća je za njih prevelika jer svojim ustrojem i funkcijom nisu usmjerene na rješavanje cjeline problema nego djeluju isključivo na razini pojedinačnih slučajeva.

Akcije ljudi su odabir između različitih mogućnosti u kojemu se mora računati i na mogućnosti štetnih posljedica djelovanja (*actiones liberae in causa*). Tako je i u slučaju ratnih zločina. Tko je pokrenuo i izazvao rat, znao je ili je morao znati za posljedice. Kad jednom krene slijed događaja, pokretač ne može tvrditi da posljedicu nije želio. Onaj tko je sve pokrenuo možda nije u cijelosti mogao zamisliti ishod događaja, ali je znao ili je morao znati da će konzekvence postojati. Osobito ako se nalazio na poziciji moći s koje je mogao nešto učiniti ili spriječiti. Umjesto toga, politička ideja, ideologija i interes često se pretvaraju u nastojanje da se iskoristi situacija.

Uz "pokretače" postoji još niz figura koje su odigrale svoju ratnu ulogu. Jer, zločin nije samo ubijanje, zlostavljanje, silovanje... Što je s malim i prljavim zločinima? Krađa sata s ruke ubijenog, krađa ograde ili oluka s kuće prognanog, zastrašivanje i pljuvanje na nemoćnog, pljuska koja dokazuje pripadnost jačima... Upravo mali, prljavi zločini kod žrtava izazivaju poniženje jer osjećaje uzburkaju sramni detalji.

Koja je odgovornost pokretača, pomagača, simpatizera i kako razumjeti bit hijerarhije odgovornosti?

Funkcija zločina

Pravna filozofija odšutjela je problem velikih i malih ratnih zločina. Uobičajene formule i pristupi (utilitarni, retributivni) nisu sasvim primjenjivi. Emil Durkheim misli da je zločin normalan¹ te da ima značajnu društvenu funkciju - pokazati društvenu štetu i opasnost od nekog fenomena ili ponašanja. Zločin u tom smislu jest normalan, ali ostaje daleko od društvene banalnosti. Vrlo je

opasna pojava kada društvo zločin ignorira jer ono na taj način gubi kontrolu nad zločinačkim ponašanjem. Definicija nekog čina kao zločina poziv je društvu da na to reagira sankcijama, osudom i namjerama popravljavanja i vraćanja u prijašnje stanje (restitucija). Funkcija zločina je da uznemiri društvo, da ga suoči s posljedicama zla: funkcija zločina je da se on više ne ponovi.

Istodobno, postoje mnogi teoretičari koji smatraju da je ljudska agresivnost² ostatak evolucije i da samo tanak sloj civilizacijskih normi sprečava rat svih protiv svih. Uz površna opravdanja, čovjeka njegova biološka priroda može navesti na najgore zločine³.

Smisao kažnjavanja

U novije se vrijeme u pravnoj filozofiji razumijevanje smisla kažnjavanja drastično promijenilo. Dok su u prošlom stoljeću dominirale plemenite i humanističke ideje da je kazna zapravo postupak rehabilitacije i vraćanja počinitelja u društvo nakon odsluženja kazne, jednostavna pravila života i pozitivna penološka istraživanja pokazala su da zatvori ne popravljaju ljude, da stigma kriminalca ostaje relativno trajno i da je recidivizam pravilo. Liberalne ideje o tome da je svaki pojedinac sposoban napredovati i popraviti se te da je svaka osoba korisna i društveno važna, opovrgnute su statistikama kriminala i opisima života u zatvoru. Kazna se danas pretežno smatra neizbježnim odmazdom počinitelju koji krši normu. Društveni je poredak utemeljen na kazni za prekršaj i nagradi za poštivanje legitimnih vrijednosti i normi. Sudski postupci služe kao neizbježne prepreke da se ne osude nevini i ne zloupotrijebi (sudska) moć (*in dubio pro reo*).

Stoga, uza zakonitost, koja je osnovni preduvjet njezine legitimnosti, kazna mora imati smisao, mjeru i opravdanje. Drugim riječima, da bi postigla društveni učinak, kazna mora imati društveno prihvaćeno opravdanje. Kazna je opravdana i korisna ako ju odobrava većina, ako postoji bitna (supstancijalna) veza između kazne i osjećaja da je prekršena etička norma, i to u smislu subjektivnog priznanja grijeha i objektivnog stava javnosti.

U osnovi, u odnosu na smisao kazne postoje dva pristupa: utilitaristički i teorija retribucije. Kada nastoje opravdati kaznu, utilitaristi to čine pozivom na njene posljedice. Bolje je da je prekršitelj kažnjen nego da se zlo mirno trpi.

Tri razloga opravdavaju kaznu: strah od kazne odvratit će od namjere da se krši norma jer je kazna jasan znak zabrane, kažnjeni ne može, jer je zatvoren, ponoviti djelo, a treće se odnosi na kaznu kao metodu preodgoja.

Teorija retribucije je jednostavnija: počinitelji su dobili što su trebali, što su tražili. Kazna je opravdana jer su počinili djelo zločina koje zahtijeva kaznu. Ako za zločin nema kazne, ako kazna izostane, izjednačeni su krivi i nevini pa zapravo nema jednakosti. Kant u tom smislu kaže: "Ako nestanu pravda i pravičnost, ljudski život dalje nema nikakvu vrijednost⁴."

U svom najpotpunijem obliku, retributivna teorija kazne sadrži sljedećih pet osnovnih teza:

- Moralno pravo da nekog kaznimo proistječe jedino iz toga što je počinio prijestup.
- Iz prijestupa proistječe ne samo pravo da prijestupnika kaznimo već i moralna dužnost da to učinimo.
- Kazna treba po težini biti razmjerna prijestupu (*lex tallionis*).
- Kazna (utemeljena i odmjerena prema prethodno navedenim principima) predstavlja nešto na što prijestupnik ima moralno pravo.
- Kazna je "negacija", "ukidanje prijestupa"⁵.

Međutim, ostaje problem ravnoteže jer sudimo pojedincu za njegovo djelo prema stupnju subjektivnog znanja o njegovoj krivnji. Pritom postoji realna mogućnost da svi oni koji su pridonijeli počinjenju djela kao marginalni suučesnici, budu izostavljeni. Kažnjavamo male, a puštamo velike. Ili obratno. Izbor je pri tome često arbitraran i temelji se na političkom realizmu.

Kod ideje kazne kao odmazde postavlja se pitanje odmjeravanja kazne. Kako donijeti presudu u kojoj će kazna u cijelosti biti ekvivalent počinjenom zločinu. *Stari zavjet*⁶ o toj temi kaže: "Oko za oko, zub za zub, ruku za ruku, nogu za nogu". Kada se radi o ubojstvu, onda je to život za život (zapravo smrt za smrt). No, što ako su ubijeni mnogi, a ubojica je jedan? Kako kazniti silovanje? Otmicu? Što je sa zločinima masovnih razmjera i bezbrojnih formi, kao što su zločini u ratu, genocid, progoni, masovna smaknuća? U suvremenom ratu ubijanje je depersonalizirano. Onaj tko baci bombu ili ispali raketu, ne vidi i teško može zamisliti sve patnje koje prouzročio. Za neke zločine nema prave kazne kao što nema ni opravdanja.

Generalna prevencija, strah od kršenja norme, postoji samo onda kada postoji realna mogućnost i visoka vjerojatnost kazne. Kazne nema kada su svi krivi ili kad nitko nije kriv jer se slučaj i događaj nije mogao spriječiti ljudskom snagom i voljom.

Kazne koje se kod nas izriču za ratne zločine ni prema brojnosti, ni prema svojoj veličini, a posebno prema poruci koju šalju društvu, ne postižu onaj efekt koji se formalno navodi kao opravdanje. Koga može zastrašiti kazna koja se odgađa postupkom koji traje dva desetljeća. Ulicama šecu naizgled prosječni ljudi koji bi se trebali sramiti i bojati kazne, no kako kad im se pomaže, hrabri ih se, a ponekad i slavi?

Kako govoriti o generalnoj prevenciji ako javnost tako malo zna o ratnim zločinima (pretežno prema Hrvatima, a dijelom i prema Srbima) i izrečenim kaznama? Javnost informacije o ratnim zločinima najčešće dobiva u formi reduciranog medijskog izvještavanja i pritom ostaje zakinuta za kontekstualizaciju njegova počinjenja. Pritom valja istaknuti da nisu samo sudski postupci dugi i nejasni. Mediji godinama ponavljaju fraze koje vode k banalizaciji djela ratnih zločina i relativizaciji krivnje.

U sprezi spomenutih elemenata javnost ostaje zakinuta za opismenjavanje i educiranje o tome čemu služi zakon i koji je njegov pravi smisao, ali i izvan dosega glavnog etičkog imperativa vezanog uz ratne zločine koji se temelji na zahtjevu "da se ne ponovi".

Filozofija opraštanja

Istina je da je rat završio. Ljudski je da se sve želi zaboraviti. Zašto? Kako? Uobičajeni način je potiskivanje sjećanja, selektiranje sjećanja ili pak opravdavanje da je bilo ratno stanje, da su mnogi činili svašta ili da su naredbe bile takve. Na taj se način čin depersonalizira, krivnja projicira na druge, a zločin pretvara u nešto svakodnevno i banalno, ujedno vječno i neizbježno. Osobito su takvim metodama skloni oni koji sami nose krivnju na savjesti.

Mnogo je uzroka ljudske šutnje o ratnim zločinima koji su se događali. Neki šute jer ne žele da im se probude sjećanja i osjećaji, da ih muči savjest. Neki šute jer pretpostavljaju da ih danas, u novom vremenu i društvu, ne bi slušali s odobravanjem. Neki šute jer nisu ništa učinili nego su mirno gledali tuđu nevolju, nadajući se da nevolja neće sustići i njih same. Pitanje je li uzrok

njihove tadašnje šutnje bio osobni kukavičluk ili su i sami bili poneseni masovnim osjećajima temeljenim na nacionalnoj homogenizaciji, bez obzira na predznak. Moral nije samo misao i norma nego i čin i riječ.

Predočavanje zla koje sa sobom nose ratni zločini kao gotovo svakodnevne rutinske aktivnosti, nedopustivo je. Ljudi su ubijani, mučeni, protjerivani, ponižavani... Djelo zločina treba osuditi kažnjavanjem počinitelja i iskazivanjem poštovanja prema patnji žrtve.

Ljudi se na različite načine sjećaju rata. Neki s užasom jer su bili žrtve, drugi jer su bili krvnici. Možda nekoga muči savjest⁷. Za njih je rat prikriveno stanje koje još traje.

Postavlja se pitanje kako prevladati zatvorene krugove krivnje i patnje te pustiti ljude da žive u miru i za budućnost? Prvo je nužno priznati da su ljudi ti koji sudjeluju u ratu jer ne zaboravimo da je učinjen velik napor kako bi se neprijatelja prikazalo kao nečovjeka, životinju, korov, čime njegovo ubijanje postaje moralno prihvatljiv čin. No, i krivci i osuđenici su ljudi. Žrtve imaju pravo na poštovanje, a krivci obvezu kajanja. Krivci imaju pravo na milost, a žrtve prvo na "nezaborav". Kaže se i to da pitanja rata treba ostaviti povjesničarima. Ne sumnjam u dobru namjeru tog prijedloga kada bi to bila rasprava o činjenicama, no povjesničari žive od pažljivog izbora činjenica i slučajeva kojima nastoje dokazati svoj stav. Pritom ih manje zanima eventualna problematičnost samog stava ako su činjenice točne. Neistina je za njih podatak da je netko ubio 50 ljudi, a zapravo je ubio 38, a istina je kada izvan konteksta nečiju žrtvu proglase herojstvom, a radilo se o pogrešnoj procjeni, slučaju ili sreći. Uostalom, kaže se, povijest pišu pobjednici. Povjesničari su zato rijetko oni koji mire zavađene, a najčešće pridonose stvaranju dojma istine ljudskim mitovima.

Ni počinitelji, ni žrtve, uz puno poštovanje njihove patnje, nemaju pravo da prema vrlo sličnom obrascu pretvaraju zlo u nešto prirodno, neizbježno i svakodnevno. Žrtve imaju pravo i obvezu da ne zaborave, da ne oprostite (jer bi zlo oprostom postalo prirodno!), ali nemaju pravo drugima činiti zlo niti podržavati činjenje zla drugima u bilo kojem obliku s opravdanjem da patnja koju su preživjeli zahtijeva osvetu. U osveti ne stradaju samo krivci. Za takvu nam spoznaju ne trebaju sudske odluke nego javno znanje o zlu, ponavljanje istine o svim groznim detaljima, dramatizacija i umjetnička obrada koja će potaknuti osjećaje zgražanja i stida, odgojiti prezir prema opravdanju zla i generacije koje neće dopustiti novi ciklus destrukcije.

Rasprava o tome tko je započeo rat i tko je učinio više zla, sasvim sigurno neće pridonijeti zatvaranju ciklusa destrukcije. Dokazivanje je teško jer se usmjerava u sve dalju regresiju uzroka i vremena početka, a razmjeri se ne priznaju nego se licitira zločinima i manipulira osjećajima ljudi. Pritom je neizbježno da se javljaju različiti stavovi o uzrocima rata. Tako, na primjer, ja mislim da je sve započelo lošom kalkulacijom političkog vrha Saveza komunista Srbije da je sila osnova vladanja i da je sila na njihovoj strani. Temelj agresije je politika pretvorena u vojnu silu, a potom u sukob i rat. Najviše zla učinjeno je organizirano i s pretpostavkom da je pravda na strani jačih, a ne na strani onih koji se brane. Kada je ta logika zavládala, osnažena huškanjem i apelom na patriotizam, svijet morala i ljudskosti se raspao, a zlo i najgore vrste ljudi imali su priliku dati svoj doprinos svemu tom.

Međutim, voditi takve rasprave nije ni uspješno, ni korisno. Kao u svađi supružnika koji traže krivca, bolje je da se takav brak razvede nego da natezanje vječno traje. Ostat će sporovi oko podjele imovine i ponašanja prema djeci, no oni se trebaju rješavati kompromisom interesa, a ne licitiranjem emocijama i krivnjom.

Velik potencijal izgradnje mira je u ulozi vjerskih zajednica jer njihovi službenici vrijede kao simboli moralne prosudbe zajednice. Nažalost, teško je ne primijetiti da njihovoj politici prema izgradnji pomirenja i suživota nedostaje konzistentnosti, da unutar vjerskih zajednica postoje različiti stavovi prema pomirbi te da se često čuju poruke osvete i nepomirljivosti.

Dvije su mogućnosti pomirbe, obje podjednako malo vjerojatne. Jedna je slijepi zaborav i potpuni oprost uz vjeru da su se ljudi promijenili, da ne misle onako kako su mislili prije dvadeset i više godina, uz nadu da i oni koji su glasni u nijekanju dijela odgovornosti vlastite strane u ratnom sukobu ipak znaju da je nešto bilo krivo. Takvo je razrješenje malo vjerojatno jednostavno zato što govorimo o ljudima.

Druga se mogućnost pomirbe temelji na pretpostavci da su ljudi racionalni u svojim kalkulacijama. Realistično je priznati da ljude pokreću procjene o interesima, mogućem materijalnom, političkom ili čak osobnom gubitku te da su dovoljno iscrpljeni ratom i krizom postali zamoreni i inertni, nezainteresirani za ideologiju. Ta opcija uključuje i realističnu procjenu da nikad neće svi krivci biti kažnjeni i da će mnogi izmaknuti pravdi.

No, možda postoji i nešto treće. Zločin je zločin i za njega ne treba tražiti opravdanje u tome tko ga je počinio, zašto, tko je bio okrutniji. Osnovna pretpostavka oprosta jest da se zlo ne smije zaboraviti! Ako dopustimo da se krivnja i pravda povuku u zabite dijelove naše svijesti, udaljit ćemo se od oprosta i onemogućiti si izlazak iz kruga destrukcije koji još uvijek postoji na ovim prostorima. Činjenica jest da bi do oprosta lakše došlo kada bi bio zadovoljen jedan preduvjet, a taj je kajanje krivca, ali kako do tog kajanja nikako ne dolazi i kako je kajanje u kontekstu ratnog sukoba iz 90-ih dosad bilo iskazivano jedino u formi političkog pragmatizma, katarza na individualnoj razini i na razini društva izostaje. Strašna je istina da počinitelji i žrtve žive jedni uz druge. Ipak, suočavanje s tom činjenicom ne povlači za sobom relativizaciju osude zločina nego jedino svijest o tome da je pravi prioritet masovna osuda svakog zločina. Pa tako i ratnog.

Možda sam mladiću s početka priče trebao reći da je dijelom u pravu jer kada je kazna nerazmjerna počinjenom zločinu i kada se čini da je pravda više na strani počinitelja nego žrtve, neminovno je da osvetu počnemo razumijevati kao jedinu pravu kaznu.

Umjesto toga, radije bih krenuo tragom misli da nam, ako nema pravedne kazne i iskrenog oprosta, ne preostaje ništa drugo nego ne zaboraviti zločin i o njemu govoriti kao o sramoti i gluposti, da se više ne ponovi. Možda je tako i pomirenje lakše. Osuditi zločin, a ne samo počinitelja.

¹ "Zločin je normalan... bez želje da me se krivo shvati... Zločin je čimbenik javnog zdravlja... integralni dio svakog društva." Emil Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*; http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/regles_methode/durkheim_regles_methode.doc

² Konrad Lorenz, *Das sogenannte Böse: Zur Naturgeschichte der Aggression: Zur Naturgeschichte der Aggression*. DTV, Muenchen, 1974.

³ Erich Fromm, *The Anatomy of Human Destructiveness*, Holt & Co, New York, 1973.

⁴ Immanuel Kant, *The Philosophy of Law*, <http://www.redwoods.edu/instruct/jjohnston/Philosophy10/CaseStudies/RetributiveTheoryofPunishment.pdf>

⁵ Igor Primorac, *Prestup i kazna, Ideje*, Beograd, 1978. 12. - 13.

⁶ Stari zavjet, *Druga knjiga Mojsijeva*, GL. 21. A, 22

⁷ "Dok je sudac Ivan Turudić u prisutnosti 15-ak osoba, među kojima je bilo i niz svjedoka, pokušavao približe utvrditi što se dogodilo u rujnu 1993. godine, kada je u operaciji *Medački džep* u tom selu ubijena jedna neidentificirana ženska osoba, za čije se ubojstvo tereti Šolaja, rekonstrukciju je prekinuo jedan od prisutnih svjedoka. - Dosta mi je ove agonije. Ne mogu to više trpjeti. Svi ovi ovdje lažu. Ja sam ju ubio - uzviknuo je svjedok Josip Mršić, obraćajući se sucu Turudiću." <http://www.jutarnji.hr/sokantan-obrat-bivsi-vojnik-priznao---dosta-mi-je-ove-agonije--svi-ovi-ovdje-lazu--ja-sam-je-ubio--/1186434/>

POGLAVLJE 2.

Prvih 10 godina
procesuiranja ratnih
zločina u RH
1991.-2000. g.

Karakteristični primjeri suđenja za ratne zločine

Mladen Stojanović

Devedesetih godina 20. stoljeća za ratne su zločine procesuirani gotovo isključivo pripadnici srpskih postrojbi. Uvažavajući činjenicu da su se suđenja održavala u teškim uvjetima rata i poraća, u situaciji u kojoj je primjena ratnog prava u praksi predstavljala *momentum novum* za pravosudne aktere, vrlo su često provedena neprofesionalno i etnički pristrano te uglavnom u odsutnosti optuženih. Na temelju nepreciznih optužnica, koje su često uključivale na desetke optuženika, bez dostatnih dokaza i adekvatne obrane, donošene su osuđujuće presude koje su vrlo često bile šturo obrazložene, s vrlo visoko odmjerenim kaznama. Kako je prevladavajući stav političkih i pravosudnih elita u to vrijeme bio da se u obrambenom ratu ne mogu počiniti ratni zločini, izostalo je procesuiranje zločina koje su počinili pripadnici hrvatskih postrojbi. Ako su i procesuirani, pripadnici hrvatskih postrojbi procesuirani su za kaznena djela ubojstva, iznuda, protupravnih uhićenja i krađa.

U nastavku ćemo iznijeti nekoliko primjera sudskih postupaka vođenih devedesetih godina. Kako procesuiranja navedenih zločina nisu okončana do 2000. godine, navest ćemo što se u predmetima događalo do današnjih dana.

Slučaj Hrastov - kazneni postupak koji se vodi više od dva desetljeća

Dana 21. rujna 1991. godine u dva je vojna vozila prevoženo 25 pripadnika JNA iz vojarne *Mekušje* u vojarnu *Centar* u Karlovcu. Hrvatska policija zaustavila je vozila u blizini Koranskog mosta. Nakon zaustavljanja, uslijedilo je naređenje za predaju oružja. Nakon što su razoružani, vojnici bivše JNA razdvojeni su u dvije grupe, na redovne vojnike i rezerviste. Redovni vojnici odvedeni su u policiju, a rezervisti na drugi kraj mosta. Od sedamnaestorice za-

robljenih pripadnika rezervnog sastava, na licu mjesta ubijena su trinaestorica. Trojica su se spasila skokom preko ograde mosta, a preživio je samo jedan od četrnaestorice ostalih na mostu. Od četvorice preživjelih, dvojica su ranjena.

Postupak protiv Mihajla Hrastova, zbog likvidacije trinaestorice rezervista JNA u Karlovcu, bio je prvi postupak u kojemu je pripadnik hrvatskih postrojbi optužen za jedno iz grupe kaznenih djela ratnih zločina. Postupak još uvijek nije pravomoćno okončan te oslikava nemoć lokalnog pravosuđa da se odupre pritiscima lokalne sredine koja se suprotstavljala suđenju.

Okružno javno tužiteljstvo u Karlovcu je 25. rujna 1992. podiglo optužnicu protiv Mihajla Hrastova. Teretilo ga se da je za vrijeme dok su u karlovačkim predgrađima Rakovac, Mostanja i Logorište pripadnici MUP-a i ZNG-a odbijali napade aktivnog i rezervnog sastava JNA na grad, kao pripadnik posebne jedinice policije Policijske uprave Karlovac, nakon primitka zadatka da sa svojom grupom čuva i doprati u prostorije Policijske uprave grupu vojnika koja je predala oružje, došavši na most preko rijeke Korane, iako nisu bili neposredno ugroženi njegov život niti život ostalih policajaca, prvo iz strojnice pucao u vojnike, a kada su pali, pucao im je iz pištolja u glavu i time počinio kazneno djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava protupravnim ubijanjem i ranjavanjem neprijatelja.

Tijek postupka

Već na samom početku postupka, Okružni sud u Karlovcu zahtijevao je prenošenje mjesne nadležnosti i određivanje drugog stvarno nadležnog suda za postupanje u tom predmetu, smatrajući da zbog izloženosti Karlovca stalnim napadima nije moguće jamčiti sigurnost stranaka i ostalih sudionika postupka, da se i okrivljenik nalazi u pritvoru u Zagrebu te da je upitna objektivnost sudaca porotnika jer je pitanje hoće li se oni moći oduprijeti vanjskim pritiscima građana Karlovača. Vrhovni sud RH (VSRH) je u lipnju 1992. odbio takav prijedlog. Sumnju u objektivnost sudaca porotnika ocijenio je potpuno neopravdanom.

Prvostupajski postupci pred Županijskim sudom u Karlovcu održani su tri puta. U sva tri prvostupajska postupka (1992., 2002. i 2007. godine) Županijski sud u Karlovcu donio je oslobađajuće presude, smatrajući da je okrivljeni Hrastov postupao u nužnoj obrani, štiteći svoj život i život ostalih policajaca.

VSRH je dva puta ukidao (1993. i 2004. godine) oslobađajuće presude karlovačkog suda, a potom je, nakon donesene i treće oslobađajuće prvostupanjske presude (2007. godine), očitо smatrajući da će se time kazneni postupak ipak približiti svome kraju, učinio iznimku i sam odlučio provesti raspravu. Postupak se u tom trenutku vodio već 17 godina. U svibnju 2009. godine, nakon provedene rasprave, Vijeće VSRH preinačilo je oslobađajuću presudu Županijskog suda u Karlovcu, proglasilo Hrastova krivim i osudilo ga na 8 godina zatvora. Potom je u studenome 2009. Vijeće VSRH, odlučujući u trećem stupnju po žalbama, preinačilo presudu u odluci o kazni te je Hrastova osudilo na 7 godina zatvora. Time je Mihajlo Hrastov pravomoćno osuđen.

U prosincu 2010. godine Ustavni sud RH ukinuo je drugostupanjsku i trećestupanjsku osuđujuću presudu Vrhovnog suda RH. Ustavni sud RH smatrao je da je Vijeće Vrhovnog suda, nakon što je samo provelo raspravu, propustilo javno objaviti presudu kojom je okrivljeni Hrastov proglašen krivim i osuđen na zatvorsku kaznu te da je time Hrastovu, koji je pritvoren prije nego što mu je postala poznata izreka osuđujuće presude, povrijeđeno pravo na pravično suđenje. Predmet je vraćen izmijenjenom Vijeću VSRH na ponovni postupak, a Hrastov je pušten na slobodu.

Mnogi pravni autoriteti ostali su zgroženi odlukom kojom se stvara praksa da se iz formalnih, a u pravnoj praksi zapravo neuvriježenih razloga, na slobodu puštaju počinitelji najtežih kaznenih djela, usmjerenih protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

Potom je VSRH u listopadu 2011. ponovno odlučio provesti raspravu. Nakon provedene rasprave u rujnu 2012., objavljena je presuda kojom je prihvaćena žalba tužiteljstva, preinačena oslobađajuća presuda Županijskog suda u Karlovcu iz 2007. godine te je Hrastov proglašen krivim i osuđen na 4 godine zatvora. Presuda nije pravomoćna, očekuje se odluka VSRH u trećem stupnju.

Zaključak

Kazneni postupak protiv Mihajla Hrastova za zločin na Koranskom mostu, prvi postupak za ratni zločin vođen protiv jednog pripadnika hrvatskih postrojbi, ujedno je i najeklatantniji primjer neefikasnosti hrvatskih pravosudnih tijela. Duljinom trajanja postupka krše se prava i žrtava/oštećenih i okrivljenog.

Iako je već na početku bilo nužno postupak premjestiti iz Karlovaca, provesti pravičan postupak bez odugovlačenja i utvrditi činjenice važne za individualne i društvene procese suočavanja s prošlošću, to se nije dogodilo.

Na karlovačkom sudu sudilo se pod snažnim pritiskom dijela javnosti i lokalnih medija kod kojih se s protekom vremena i nakon brojnih ukidanja presuda stvaralo i/ili učvršćivalo uvjerenje da je Hrastov "heroj, a ne zločinac".

Nadalje, unatoč raspravi pred VSRH i dalje se postavlja pitanje je li optuženi Hrastov sam počinio navedeno kazneno djelo jer iz iskaza preživjelih oštećenika proizlazi da su na zarobljenike pucale tri osobe, a na mostu su pro-nađene čahure ispaljene iz različitih tipova oružja. Naposljetku, pri donošenju posljednje presude, Hrastovu je kao otegotna okolnost cijenjena "teška posljedica ostvarenog kaznenog djela, tj. smrt trinaest osoba i teško ranjavanje dvije osobe", no unatoč tome izrečena mu je kazna zatvora ispod minimuma propisanog za predmetno kazneno djelo.

Zločini merčepovaca - likvidacije kvalificirane kao ubojstva

Zločini pripadnika pričuvnog sastava MUP-a RH, zvanih *merčepovci*, jedni su od najmasovnijih koje su počinile hrvatske postrojbe. Hrvatsko pravosuđe je tijekom devedesetih godina pa do 2006. godine u dva postupka procesuiralo pojedine zločine koje su počinili pripadnici pričuvnog sastava Ministarstva unutarnjih poslova.

Pravno su se ta kaznena djela kvalificirala kao kaznena djela ubojstva, protupravna oduzimanja slobode i iznude, a ne kao kaznena djela ratnih zločina.

Ubojstvo obitelji Zec

U kasnim večernjim satima 7. prosinca 1991. godine ispred svoje obiteljske kuće u Poljaničkoj ulici na zagrebačkoj Trešnjevci ubijen je Mihajlo Zec, poznati zagrebački mesar. Potom su počinitelji vezali njegovu suprugu Mariju i dvanaestogodišnju kćer Aleksandru i odvezli ih do planinarskog doma *Adolfovac* na Sljemeni, gdje se nalazila jedna od baza *merčepovaca*, i ondje ih ubili hicima iz vatrenog oružja. Drugo dvoje djece Mihajla i Marije Zec, Gordana i Dušan, preživjeli su jer su se sakrili u obiteljskoj kući ¹.

Zbog ubojstva Mihajla, Marije i Aleksandre Zec Okružno javno tužilaštvo u Zagrebu podiglo je 11. svibnja 1992. godine optužnicu protiv pripadnika "Merčepove postrojbe": Muniba Suljića, Siniše Rimca, Igora Mikole, Nebojše Hodaka i Snježane Živanović.

Tijekom glavne rasprave okrivljenici su se branili šutnjom. Dana 9. srpnja 1992. prvostupanjskom presudom Okružnog suda u Zagrebu oslobođeni su krivnje. Iako su tijekom postupka izneseni brojni dokazi koji su povezivali okrivljenike s oružjem kojim je počinjen zločin, kombi kojim su na Sljeme prevezene Marija i Aleksandra Zec, sud je smatrao kako nema dokaza o njihovom prethodnom dogovoru, ulozi svakog od njih u počinjenju djela, da nije dokazana nijedna pojedinačna radnja da su oni počinitelji zločina, odnosno da protiv njih postoje samo indicije koje ne predstavljaju čvrstu, zatvorenu i logičnu cjelinu².

Tužiteljstvo se nije žalilo na presudu pa je oslobađajući dio presude postao pravomoćan 24. studenoga 1992. godine³. Zbog rješenja Okružnog suda u Zagrebu, donesenog 26. ožujka 1992. godine, kojim je istražni sudac izdvojio iz spisa zapisnike o ispitivanju svih petero okrivljenika jer su 20. prosinca 1991., nekoliko dana nakon počinjenja zločina, ispitani bez prisutnosti branitelja, tužiteljstvo je 8. ožujka 1993. godine podnijelo zahtjev za zaštitu zakonitosti. Upravo su prilikom spornog ispitivanja, bez prisutnosti branitelja, okrivljenici priznali likvidacije i pritom ih vrlo detaljno opisali.

Vrhovni sud RH (VSRH) je 14. srpnja 1993. odbio zahtjev tužiteljstva za zaštitu zakonitosti kao neosnovan, smatrajući, kao i istražni sudac Okružnog suda u Zagrebu, da su okrivljenici morali imati branitelja već pri prvom ispitivanju jer se radi o kaznenom djelu za koji je predviđena maksimalna kazna zatvora od 20 godina.

Slučaj Pakračka Poljana

Pakračka Poljana selo je pokraj Pakraca u kojemu su od listopada do polovine prosinca 1991. pripadnici pričuvne policije Ministarstva unutarnjih poslova, zvani *merčepovci*, nezakonito privodili, mučili i likvidirali civilne osobe, pretežito srpske nacionalnosti, odvođene s područja Pakraca, Garešnice i Kutine. Neke su žrtve dovedene iz Zagreba, a prvotno su bile pritvorene na Zagrebačkom velesajmu, u Paviljonu 22, gdje se nalazilo skladište spomenute jedinice.

Široj su javnosti zbivanja u Pakračkoj Poljani postala poznata nakon što je pripadnik postrojbe Miro Bajramović u intervjuu *Feral Tribuneu*, objavljenom 1. rujna 1997. godine, priznao ta i još desetke drugih ubojstava, da bi potom sve porekao.

Kaznena prijava za zločine počinjene u Pakračkoj Poljani podignuta je još 1992. godine. U svibnju 1998. podignuta je optužnica protiv pripadnika pričuvnog sastava MUP-a. Prvu trojicu okrivljenih, Muniba Suljića, Igora Mikolu i Sinišu Rimca, teretilo se za ubojstvo Aleksandra (Saše) Antića, pripadnika njihove jedinice, a ostale se okrivljenike teretilo za zlostavljanja, iznude i protupravna uhićenja.

Presudom Županijskog suda u Zagrebu od 31. svibnja 1999. godine, Munib Suljić, Siniša Rimac i Igor Mikola oslobođeni su optužbe za ubojstvo Saše Antića. Oslobođen je i Zoran Karlović, a Miroslav Bajramović i Branko Šerić, zvani Kosa, osuđeni su zbog protupravnog oduzimanja slobode i iznude na godinu i osam mjeseci zatvora, odnosno na godinu dana.

Vrhovni sud je u prosincu 2000. godine potvrdio oslobađajuću presudu Zoranu Karloviću te povećao kaznu Miroslavu Bajramoviću na tri godine zatvora, a Branku Šeriću na godinu i šest mjeseci. Prvostupanjska je presuda u oslobađajućem dijelu, u odnosu na Suljića, Rimca, Mikolu, Bajramovića i Šarića, ukinuta te je predmet vraćen na ponovno suđenje.

Nakon provedenog ponovljenog postupka, 15. rujna 2005. godine, Suljić i Rimac osuđeni su na deset, odnosno osam godina zatvora zbog ubojstva muške osobe imena Saša (u izmijenjenoj optužnici više se nije tvrdilo da se radilo upravo o Saši Antiću), Mikola je zbog pomaganja u tom ubojstvu osuđen na pet godina zatvora, u što mu je uračunato i protupravno oduzimanje slobode i iznuda nad Milošem Ivoševićem, Radom Pajićem i Markom Grujićem, što je počinio zajedno s preostalom dvojicom optuženih - Miroslavom Bajramovićem i Brankom Šarićem. Oni su osuđeni na četiri, odnosno tri godine zatvora. Ivošević, Pajić i Grujić su, nakon što su odvedeni u Pakračku Poljanu, pronađeni mrtvi, a njihovi egzekutori pravosuđu su i danas nepoznati. VSRH je Munibu Suljiću u svibnju 2006. godine kaznu povećao na 12 godina zatvora.

Pred Županijskim sudom u Zagrebu u tijeku je glavna rasprava u kaznenom postupku protiv Tomislava Merčepa. Tereti ga se da je kao zapovjednik pričuvne postrojbe MUP-a, stacionirane u Pakračkoj Poljani i na Zagrebačkom

velesajmu, te savjetnik u MUP-u Republike Hrvatske, od listopada do prosinca 1991. osobno naređivao nezakonita oduzimanja slobode, mučenja i ubojstva civila te da je, iako je znao da njegovi podređeni civilima neovlašteno oduzimaju slobodu, pljačkaju ih, zlostavljaju, muče i ubijaju, propustio takva nezakonita postupanja spriječiti, pa je tako s područja Kutine, Pakraca i Zagreba nezakonito oduzeta sloboda za 52 osobe, od kojih su 43 ubijene, tri se vode kao nestale, a ostale su osobe preživjele mučenja i zlostavljanja.

Zaključak

Uz postrojbu pričuvnog sastava MUP-a, kojoj je na čelu bio Tomislav Merčep, vežu se uhićenja, iznude, zlostavljanja i likvidacije ne samo u mjestima već navedenim u tekstu nego i ostalim mjestima u kojima je postrojba djelovala - Gospiću, Slanom...

Do danas su tek trojica pripadnika postrojbe (Suljić, Rimac i Mikola) osuđena za ubojstvo jedne osobe te trojica (Mikola, Bajramović i Šarić) za protupravno oduzimanje slobode i iznude. Kazneni je postupak protiv Merčepa, s kvalifikacijom ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, u tijeku, a obuhvaća znatan broj žrtava⁴.

Zločini *merčepovaca* među prvim su zločinima koji su imali velik odjek u hrvatskoj javnosti. O ubojstvu članova obitelji Zec izvještavale su brojne nevladine organizacije i mediji. No to nije potaknulo pravosudna tijela da te zločin(e) procesuiraju i počinitelje kazne. Naprotiv, odnos prema pojedinim počiniteljima odavao je dojam da vlast zločine tolerira, a samim time i potiče⁵.

Tragedija obitelji Zec do danas je ostala sinonim okrutnog, a nekažnjenog zločina. Dio hrvatske javnosti zahtijeva da se po Aleksandri Zec nazove jedna ulica u Zagrebu ili da joj se podigne spomenik.

Procesuiranje zločina počinjenih u Škabrnji

Procesuiranje zločina koje su počinile JNA i srpske paravojne formacije nakon zauzimanja Škabrnje karakteristično je za postupke vođene devedesetih protiv pripadnika srpskih postrojbi.

Škabrnja je napadnuta 18. studenoga, istog dana kada su JNA i pobunjeni Srbi zauzeli Vukovar. Jugoslavenska narodna armija, pod zapovjedništvom

Ratka Mladića, potpomognuta paravojnim jedinicama, probila je hrvatske obrambene položaje i ušla u Škabrnju. Krećući se od kuće do kuće, pripadnici srpskih snaga mučili su i ubili 43 civila i 15 branitelja. Pogubljenja onih koji nisu uspjeli pobjeći iz Škabrnje i okolice nastavljena su sve do veljače 1992. godine, a ukupno je do oslobođenja mjesta u *Oluji* 1995. godine u Škabrnji ubijeno 86 osoba. (Izvor://www.documenta.hr/assest/files/objave/2011%2011/2011.11.18_Vukovar_Skabrnja.pdf)

Postupak protiv Gorana Opačića i dr.

U više optužnica Okružnog javnog tužiteljstva u Zadru, podignutim 1994. i 1995. godine, optuženo je 26 osoba, pripadnika različitih srpskih postrojbi.

Prema tim je optužnicama na Županijskom sudu u Zadru proveden jedinstveni postupak pod brojem K-25/94. Svim optuženicima suđeno je u odsutnosti, osim XXV. optuženom Jovanu Badžoki, koji je uhićen tijekom VRA *Oluja*. Tijekom istrage saslušan je i XXVI. okrivljeni Marinko Pozder, uhićen 1993. godine, no krajem iste godine je razmijenjen pa je i njemu suđeno u odsutnosti.

Prvostupanjskom presudom 11. studenoga 1995. godine 18 okrivljenika proglašeno je krivima da su 18. studenoga 1991. godine, kao naoružani pripadnici tzv. JNA, redovnog i mobiliziranog sastava, te kao pripadnici formacija tzv. SAO Krajine i formacija s područja Srbije, potpomognuti artiljerijom JNA i 30-ak tenkova JNA, ušli u više skupina u Škabrnju u kojoj je živjelo isključivo hrvatsko stanovništvo, pa su, nakon slomljenog otpora branitelja sela, masovno, bez ikakve vojne potrebe, uništavali stambene, gospodarske i sakralne objekte, nakon čega su iz podruma i drugih zaklonjenih prostora nasilno izvukli sklonjeno civilno stanovništvo, pretežito žene i osobe starije dobi i djecu, te potom najmanje 44 osobe ubili hicima iz vatrenog oružja ili udarcima tupotvrđim predmetima, pritom neke od žrtava pred smrt mučili i masakrirali, a jedna je osoba pregažena tenkom.

Na maksimalne kazne zatvora, u trajanju od po 20 godina, osuđena su šesnaestorica okrivljenika: Goran Opačić, Boško Dražić, Zoran Janković, Đuro Kosović, Mirko Drača, Nada Pupovac, Zorana Banić, Vojin Lakić, Petar Radmanović, Milenko Bjelanović, Iso Bjelanović, Špiro Bjelanović, Renato Petrov, Desimir Ivaneža, Miroslav Mlinar i Marinko Pozder. Edita Rađen Potkonjak osuđena je na 15, a Jovan Badžoka na 10 godina zatvora.

Prije zaključenja glavne rasprave razdvojen je kazneni postupak u odnosu na osmoricu optuženika (Siniša Medak, Saša Relić, Duško Rnjak, Dušan Rnjak, Mirko Rnjak, Slobodan Rnjak, Stanko Rnjak i Nenad Vrcelj) jer je sud ocijenio da raspoloživi dokazi nisu dostatni za zaključenje postupka i donošenje presude u odnosu na njih. U lipnju 2008. VSRH potvrdio je presudu suda prvog stupnja.

Obnovljeni kazneni postupci

Nakon uhićenja u inozemstvu i izručenja Hrvatskoj, provedeni su obnovljeni postupci protiv Zorane Banić i Renata Petrova, a nakon izmjena Zakona o kaznenom postupku, kojim je omogućeno da se obnovljeni postupci provedu i u odsutnosti osuđenih, obnovljeni postupak proveden je za Editu Rađen Potkonjak.

Zoranu Banić Švicarska je izručila Hrvatskoj u studenome 2001. godine. Nakon višegodišnjeg (obnovljenog) postupka, tijekom kojega je precizirana optužnica, konkretizirane su radnje koje joj se stavljaju na teret. Zorana Banić je 2004. godine osuđena na 6 godina zatvora.

Osuđenju Editi Rađen Potkonjak obnova postupka odobrena je 2009. godine. Obnovljeni je postupak proveden u njezinoj odsutnosti. Nakon izmjene činjeničnog i zakonskog opisa te pravne kvalifikacije kaznenog djela, s kaznenog djela ratnog zločina na kazneno djelo oružane pobune, Županijski sud u Zadru je u svibnju 2010. godine protiv nje obustavio kazneni postupak. Renato Petrov Hrvatskoj je izručen iz Njemačke u srpnju 2011. godine. U rujnu 2012. prvostupanjskom presudom Županijskog suda u Zadru je zbog nedostatka dokaza oslobođen optužbe da je, sudjelujući u okupaciji Škabrnje, hicem iz pištolja usmrtio jednu stariju mušku osobu. Prijašnja presuda, kojom je bio osuđen na 20 godina zatvora, stavljena je izvan snage.

Osim tih postupaka, iniciranih polovinom devedesetih, vođeni su postupci protiv još dvojice okrivljenika, Milenka Radaka i Ernesta Rađena, koje se nije teretilo prvotnom optužnicom/presudom. Radak je u listopadu 2004., nakon održane rasprave pred Županijskim sudom u Zadru, oslobođen optužbe kojom ga se teretilo da je kao "komandir drugog specijalnog voda tzv. TO Benkovac" sudjelovao u zločinima nad škabrnjskim civilima, kao i da nije ništa

učinio kako bi sebi podređene spriječio u činjenju zločina. VSRH je prvostupajsku presudu potvrdio u travnju 2006. godine.

Ernest Rađen Hrvatskoj je izručen iz Grčke 2008. godine. Nakon dovršene istrage, u listopadu 2008. godine, optužba je prekvalificirana pa mu se stavilo na teret ugrožavanje teritorijalne ukupnosti RH. Potom je postupak obustavljen.

Postupci pred MKSJ-om

Zbog zločina u Škabrnji vođeno je nekoliko kaznenih postupaka pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju.

Osuđujuća presuda donesena je protiv dvojice optuženika: Milana Babića, predsjednika tzv. Republike Srpske Krajine, koji je bio osuđen na 11 godina zatvora⁶, te Milana Martića, načelnika policije u Kninu, sekretara za unutarnje poslove RSK, ministra obrane SAO Krajine, ministra unutarnjih poslova SAO Krajine i konačno predsjednika RSK, koji izdržava kaznu zatvora od 35 godina zatvora.

Tužiteljstvo MKSJ-a teretilo je zbog zločina u Škabrnji i Slobodana Miloševića, koji je umro 11. ožujka 2006. godine, prije donošenja prvostupajnske presude, te Jovicu Stanišića i Franka Simatovića, bivše šefove Državne sigurnosti Srbije koji su prvostupajnskom presudom donesenom 2013. godine nepravomoćno oslobođeni krivnje.

Haaškom optužnicom protiv Ratka Mladića nije obuhvaćen nijedan zločin počinjen na području Hrvatske, pa tako ni zločin u Škabrnji.

Zaključak

Za zločine počinjene u Škabrnji, među najtežima koji su tijekom Domovinskog rata počinjeni nad nesrpskim stanovništvom, hrvatsko je pravosuđe do sada pravomoćno osudilo 17 osoba, no od toga samo dvoje u prisutnosti.

Naknadno provedeni obnovljeni postupci te postupci provedeni protiv prisutnih okrivljenika uglavnom su završavali neuspjehom tužiteljstva. Kod obitelji žrtava to izaziva strahovanje da bi i eventualni sljedeći obnovljeni postupci, u slučaju uhićenja nekog od okrivljenika, mogli rezultirati stavljanjem izvan snage prijašnjih osuđujućih presuda.

Nešto više učinio je MKSJ, osudivši krajiške lidere Milana Babića i Milana Martića. No vjerojatno najveće razočaranje Škabrnjana izazvalo je izostajanje optužbe protiv Ratka Mladića, zapovjednika Kninskog korpusa JNA u vrijeme zločina u Škabrnji.

¹ Gordana i Dušan od 1991. godine žive kod bake u Banja Luci. Vlada premijera Ive Sanadera im je tek 2004. godine isplatila 1.500.000,00 kn, kao vrstu nematerijalne (moralne) odštete i na taj način simbolično priznala odgovornost vlasti za zločin i nekažnjavanje počinitelja.

² Istom presudom Munib Suljić i Siniša Rimac proglašeni su krivima za kazneno djelo iznude jer su 4. studenoga 1991. u Zagrebu, zajedno s dvije NN osobe, ušli u stan Miroslava Kijačića te od njega i njegova zeta Njegoslava Mamlića oduzeli dva pištolja i pripadajuće streljivo. Suljić je osuđen na godinu, a Rimac na 7 mjeseci zatvora. VSRH im je poslije smanjio kazne pa je Suljić osuđen na 10 mjeseci, a Rimac na 6 mjeseci zatvora.

³ Odluka o neulaganju žalbe često se vezala uz Vladimira Šeksa koji je dužnost Javnog tužitelja RH obnašao od 10. travnja do 12. kolovoza 1992. godine.

⁴ Prema podacima istraživačkog tima *Documente*, žrtava Pakračke Poljane vjerojatno je više. U neposrednoj komunikaciji s obiteljima stradalih na područjima nekadašnjih općina Kutina, Daruvar i Pakrac ukazano je na niz nestanaka krajem 1991. godine koji do danas nisu razjašnjeni. U intervjuu *Feral Tribuneu* Miro Bajramović govorio je, primjerice, o zlostavljanju, silovanju i ubojstvu Marine Nuić, pripadnice hrvatskih postrojbi, čije tijelo do danas nije pronađeno.

⁵ Siniša Rimac odlikovan je Redom kneza Domagoja s ogrlicom, Redom Nikole Šubića Zrinskog, Medaljom za iznimne pothvate i Spomenicom domovinske zahvalnosti. Odličja su mu oduzeta tek 2009. godine, odlukom predsjednika Mesića. Bio je i tjelohranitelj ministra obrane Gojka Šuška, najbližeg suradnika predsjednika Tuđmana.

⁶ Dana 5. ožujka 2006. Milan Babić je počinio samoubojstvo u svojoj ćeliji u Pritvorskoj jedinici UN-a.

Optužnice podignute devedesetih za kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim humanitarnim pravom

Veselinka Kastratović

Uvod

Organizacije za ljudska prava Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb i Građanski odbor za ljudska prava, Zagreb od 2005. godine pred sudovima u Republici Hrvatskoj prate kaznene postupke ratnih zločina. Od početka sustavnog praćenja suđenja za kaznena djela ratnog zločina, u optužnicama podignutim devedesetih godina uočeni su specifični problemi.

Nekoliko je činjenica koje pritom valja uzeti u obzir. Pojedina mjesta u kojima su počinjeni brojni ratni zločini pretrpjela su velika ljudska i materijalna razaranja te je zbog niza objektivnih okolnosti istraživanje počinjenih zločina bilo otežano. S obzirom na ratno stanje koje je u to vrijeme vladalo, bilo je teško doći do relevantnih informacija o tome što se u pojedinim mjestima uistinu dogodilo. Materijalni dokazi o počinjenim zločinima vrlo su se često nalazili na tada okupiranom području, a očevici, ako nisu izbjegli iz mjesta zločina, vrlo često i sami počinitelji zločina, policiji i pravosudnim tijelima bili su nedostupni. U nekim su se slučajevima podizane optužnice temeljile na iskazima oštećenika i svjedoka danim pred policijom u mjestima njihova tadašnjeg boravišta u koje su izbjegli iz mjesta stradanja. Kako su svjedoci i žrtve bili disperzirani širom RH, njihove su iskaze uzimali istražni suci županijskih sudova na područjima gdje su se osobe nalazile u tom trenutku. Sve je to dodatno otežavalo provođenje istrage. Također, pri analizi optužnica valja uzeti u obzir činjenicu da državna odvjetništva nisu imala iskustva u optuživanju za najteža kaznena djela ratnog zločina, posebice nisu imali iskustva u primjeni odredbi Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola te Konvencije

o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida. Svi nabrojeni problemi bitno su utjecali na podizanje pravno manjkavih optužnica te na činjenicu da podizane optužnice uglavnom nisu obuhvaćale sve ratne zločine počinjene u pojedinim mjestima.

Specifičnosti kaznenog djela genocida

Analizirajući optužnice zamijetili smo da se u nekima od njih optuženicima stavlja na teret počinjenje kaznenog djela genocida¹, a da se pritom površno navode odredbe Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. U optužnicama nije navedena "posebna ili genocidna namjera" (*dolus specialis*) počinitelja da u cijelosti ili djelomično uništi jednu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu ili jedan njezin dio². Genocid se u optužnicama opisuje na sljedeće načine: "djelujući u sklopu općeg plana protjerivanja sveg hrvatskog i drugog nesrpskog pučanstva te stvaranja tzv. Velike Srbije", "djelujući u sklopu općeg plana stvaranja tzv. Velike Srbije, a radi sprječavanja daljnjeg života Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva na tome dijelu teritorija RH, protivno odredbama čl. 2. Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida i čl. 3. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. 8. 1949." i tako dalje.

"Posebna namjera" ono je što čini specifikum genocida kao zločina u usporedbi s drugim kaznenim djelima. "Da bi ih se moglo inkriminirati, svijest i volja počinitelja moraju biti takvi da postoji svjesna odluka da se djeluje u pravcu uništenja grupe, znači da postoji svijest o posljedici. Genocidna namjera mora prethoditi radnji. Nije moguća 'naknadna namjera' nastala nakon počinjenja djela³." Razlika između genocida i zločina protiv čovječnosti je u namjeri. U zločinu genocida ta posebna namjera potpuno je ili djelomično istrebljenje grupe. Kod zločina protiv čovječnosti meta napada je civilno stanovništvo, dakle zločin koji je dio rasprostranjenog ili sistematskog napada⁴.

U analiziranim optužnicama kao počinitelji zločina genocida navode se pripadnici teritorijalne obrane, dobrovoljci. Stavlja im se na teret da su u sklopu općeg plana formirali štabove teritorijalne obrane kao organe mjesnih vlasti te da su u namjeri da onemoguće opstanak Hrvatima, "prema zajedničkom dogovoru i međusobnoj podjeli zadataka" počinili konkretne radnje. U optužnicama se ne navodi posebna genocidna namjera te se radnje koje su optuže-

nicima stavljene na teret, bez navođenja genocidne namjere za uništenje grupe ili dijela grupe, mogu okarakterizirati kao radnje počinjenja kaznenog djela ratnog zločina.

Nadalje, važna činjenica, koja u Republici Hrvatskoj nije uvažena pri podizanju optužnica za kazneno djelo genocida, status je optuženika u inkriminirano vrijeme. Funkcija optuženika u vojnoj ili civilnoj hijerarhiji, količina moći kojom je neka osoba raspolagala pri donošenju odluka ili zapovijedi, obveza zaštite civila, bolesnika ili ratnih zarobljenika na području njegove nadležnosti, neki su od kriterija pri odlučivanju može li se neka osoba optužiti za počinjenje, supočinjenje, pomaganje ili podržavanje kaznenog djela genocida.

Za razliku od prakse hrvatskih sudova, optužnice Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (u daljnjem tekstu MKSJ), podizane su upravo prema kriteriju statusa optuženika u inkriminirano vrijeme.

Tako je na primjer optuženik Radislav Krstić⁵, koji je u srpnju 1995. godine bio u samom vrhu vojnih vlasti bosanskih Srba, optužen prema individualnoj i zapovjednoj odgovornosti za kaznena djela genocida, zločina protiv čovječnosti i kršenja zakona običaja ratovanja. Osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina za: pomaganje i podržavanje genocida, pomaganje i podržavanje ubojstava, pomaganje i podržavanje istrebljenja te pomaganje i podržavanje progona na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi u Srebrenici i srebreničkoj enklavi.

Optuženik Zdravko Tolimir⁶ je 1995. godine bio u samom vrhu vojnih vlasti bosanskih Srba. Optužen je prema individualnoj odgovornosti za kazneno djelo genocida, udruživanja radi činjenja genocida, zločina protiv čovječnosti te kršenja zakona i običaja ratovanja. Osuđen je za genocid, udruživanje radi činjenja genocida, za zločin protiv čovječnosti istrebljenjem, zločin protiv čovječnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja ubojstvom. Osuđen je na doživotni zatvor.

Optuženik Momir Talić⁷ 1991. godine bio je u samom vrhu bivše JNA. Optužen je prema individualnoj i zapovjednoj odgovornosti za genocid, suučesništvo u genocidu, zločin protiv čovječnosti istrebljenjem, ubojstvima, bezobzirnim razaranjem gradova, naselja i sela, mučenjem, protupravnim raz-

ranjem i oduzimanjem imovine velikih razmjera koje nije opravdano vojnim razlozima. Optuženik je tijekom postupka umro, a postupak je prekinut.

Optužnice državnih odvjetništava u RH iz devedesetih godina, podignute za kazneno djelo genocida, pravno su manjkave.

Navest ćemo primjer jedne takve optužnice⁸.

Okružno javno tužilaštvo iz Osijeka podiglo je optužnicu protiv L. R. kojom joj se stavlja na teret počinjenje kaznenog djela genocida na sljedeći način: "Dobrovoljno pristupila u okupacijske postrojbe te obučena u okupacijsku uniformu i naoružana, zajedno s pripadnicima tzv. JNA, četnicima, pripadnicima teritorijalne obrane i 'milicije SAO Krajine' dana 15. ožujka 1992. godine u Bokšiću sudjelovala u protjerivanju hrvatskog i ostalog nesrpskog stanovništva iz njihovih domova, prokazivanju mještana, prisiljavanju da potpisuju potvrde kojima se 'dobrovoljno' odriču svoje imovine, sudjelovala u oduzimanju novca i nakita te njihovom prisilnom transportiranju na slobodni teritorij RH, pri čemu je pojedince vrijeđala i ponižavala, a sve to u cilju zastrašivanja osoba hrvatske i ostalih nesrpskih nacionalnosti i njihovog raseljavanja s područja općine Vukovar i stvaranja čistog etničkog prostora tvorevine tzv. SAO Krajine". U optužnici se ne navodi točna optuženičina funkcija, ali se iz ovakve optužnice može zaključiti da nije imala zapovjednih ovlasti. U konkretnom slučaju nije pokazana genocidna namjera optuženice, a bez zapovjednih ovlasti i funkcija osoba nije u situaciji biti jamac sigurnosti civilnom stanovništvu na okupiranom teritoriju te nema ovlasti izdavati zapovijedi.

U većini analiziranih optužnica s većim brojem optuženika ne navode se konkretne radnje djela koji se optuženicima stavljaju na teret. U nekim smo optužnicama zabilježili konkretne radnje počinjenja djela za prvog ili drugog optuženika, a za ostale optuženike radnje počinjenja djela općenito se opisuju za sve jednako. Zabilježili smo optužnice (za kazneno djelo genocida i ratnog zločina), gdje se optuženicima stavljaju na teret sljedeće radnje: optuženi Ž. B. je "sudjelovao u oružanom napadu na naselje i pomagao drugim okrivljenicima u izvršenju opisanih radnji" ili optuženi D. G. je "naoružan dugim oružjem sudjelovao u napadu na Lovas dana 10. 10. 1991. te aktivno pomagao drugim okrivljenicima u izvršenju opisanih djela" ili optuženi M. T. je "naoružan dugim oružjem sudjelovao u napadu na Lovas dana 10. 10. 1991. te

aktivno pomagao drugim okrivljenicima u izvršenju opisanih djela". Opisane radnje predstavljaju radnje počinjenja kaznenog djela oružane pobune⁹.

Devedesetih godina uglavnom su podizane optužnice protiv optuženika (najčešće Srba, pripadnika paravojnih formacija) koji su bili u bijegu, nedostupni pravosudnim organima RH. Optužnice su često podizane protiv većeg broja optuženika kojima se stavljalo na teret da su kao supočinitelji počinili kazneno djelo genocida ili kazneno djelo ratnog zločina. No, iz optužnica nije vidljiv konkretan doprinos svakog od optuženika u počinjenju toga djela, što je pretpostavka da bi se u kaznenom postupku, izvan razumne sumnje, mogla utvrditi odgovornost svakog od supočinitelja¹⁰.

Nenavođenje konkretne radnje počinjenja djela koja se optuženiku stavljaju na teret¹¹ u direktnoj je suprotnosti s odredbom čl. 268. st. 1. t. 2. ZKP-a. Citirana odredba Zakona propisuje sadržaj optužnice. Odredbom čl. 29. st. 2. t. 1. Ustava RH propisano je pravo optuženika na informaciju o razlozima optužbe koja se diže protiv njega i dokazima koji ga terete.

Etničko čišćenje

"Etničko čišćenje" pojam je koji se ne spominje često u optužnicama u RH. U optužnicama MKSJ-a etničko je čišćenje tretirano kao podrška planu o teritorijalnom proširenju (npr. u optužnici protiv Slobodana Miloševića, protiv Vojislava Šešelja, protiv Radovana Karadžića). Kvalificirano je kao zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin¹². Međutim, posebno teški oblici etničkog čišćenja mogu predstavljati genocid, zločin koji uvijek proizlazi iz zločina protiv čovječnosti. Primjeri za to su prvostupanjska presuda Jelisiću te odluka na temelju pravila 61 protiv Nikolića¹³. U drugoj optužnici za Srebrenicu od 16. 11. 1995. godine protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, potvrđujući optužnicu sudac Riad je rekao: "Masovna pogubljenja opisana u optužnici očigledno su bila sistematska jer ih je organiziralo vojno i političko rukovodstvo srpske vlasti na Palama, s tijesnom podrškom elemenata armije Savezne Republike Jugoslavije. Ta pogubljenja su počinjena u kontekstu šire politike etničkog čišćenja uperenog protiv bosanskog muslimanskog stanovništva, koje također obuhvaća masovne deportacije."

Etničko čišćenje dio je genocida koji se optuženicima, s obzirom na njihovu funkciju, količinu moći, genocidnu namjeru, stavljao na teret.

Neke od karakterističnih pojava pri podizanju optužnica 90-ih

Jedna od osobitosti optužnica podignutih 90-ih neprecizno je navođenje odredbi iz članaka Ženevskih konvencija. Najčešće se događalo da u slučajevima kada je došlo do obnove postupka, optužnice bivaju djelomično izmijenjene i to na način da su tužiteljstva precizirala optužnice i u dijelu koji se odnosi na odredbe Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola.

Tako smo analizirajući optužnice 90-ih zabilježili optužnicu¹⁴ podignutu protiv devetnaest optuženika zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH, gdje tužiteljstvo ne navodi konkretne članke Konvencije koji su povrijeđeni na štetu civilnog stanovništva.

Nadalje, u nekim smo optužnicama zabilježili nepreciznosti vezane uz ime na optuženika, mjesto i vrijeme počinjenja djela...¹⁵

Optužnice podignute 90-ih vrlo se često odnose na velik broj optuženika koji su u bijegu. Tako smo zabilježili optužnicu podignutu protiv dvadeset dva optuženika, optužena da su počinila kazneno djelo ratnog zločina iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH¹⁶. Svi su optuženici bili u bijegu. U međuvremenu, protiv devet optuženika prekinut je kazneni postupak jer su činjenični i zakonski opis djela i pravna kvalifikacija izmijenjeni. Stavljeno im je na teret da su počinili kazneno djelo oružane pobune. Protiv sedam optuženika prekinut je kazneni postupak jer je Županijsko državno odvjetništvo (u daljnjem tekstu ŽDO) odustalo od optužbe zbog nedostatka dokaza "da bi isti počinili kazneno djelo stavljeno im na teret niti neko drugo kazneno djelo koje se progoni po službenoj dužnosti¹⁷". Protiv tri optuženika kazneni je postupak prekinut zbog smrti optuženika. Protiv dva optuženika, za koje je kazneni postupak razdvojen, odbijena je optužba. ŽDO je nakon pravomoćnosti rješenja o razdvajanju postupka izmijenio činjeničnu i pravnu osnovu optužnice, stavljajući optuženicima na teret kazneno djelo oružane pobune. Jedan optuženik nepravomoćno je proglašen krivim za kazneno djelo ratnog zločina i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od godinu dana (ne znamo je li i na tog optuženika u međuvremenu primijenjen Zakon o općem oprost).

Nepreciznosti vezane uz opis kaznenog djela, predložene dokaze te uz inkriminacije koje se optuženicima stavljaju na teret, također su bile vrlo česte u optužnicama podignutim 90-ih.

Kod nekih optužnica s većim brojem optuženika, gdje se svim optuženici-ma stavlja na teret počinjenje svih djela¹⁸, može se zaključiti da se radi o supočiniteljstvu. U konkretnom slučaju institut supočiniteljstva nije korektno opisan sukladno odredbi čl. 36. St. 2. KZ-a RH¹⁹. Iz nekih optužnica nije vidljivo je li djelo počinjeno na temelju zajedničke odluke supočinitelja niti je vidljiv doprinos svakog od optuženika u počinjenju kaznenog djela. Činjenica je da su optužnice iz toga vremena podizane uglavnom protiv pripadnika srpskih paravojnih i parapolicijskih snaga te vrlo rijetko protiv pripadnika Hrvatske vojske ili policije.

Državno odvjetništvo RH

Nakon izmjene ZKP-a 2008. godine, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu DORH) zatražilo je od nadležnih županijskih državnih odvjetništava da provedu reviziju svih predmeta. Na temelju odredbe čl. 504. ZKP-a²⁰ ŽDO-i su ulagali zahtjeve za obnovu pravomoćno završenih postupaka vođenih u odsutnosti. Kao razlog za obnovu postupaka ŽDO-i su navodili da su naknadnim izvidima pronađene nove činjenice (iz čl. 501. st.1. t.3. ZKP-a²¹). U petnaest revidiranih predmeta prema stotinjak osoba optuženje za kazneno djelo ratnih zločina preinačeno je u kazneno djelo oružane pobune.

Optužnicom ŽDO-a iz Zadra²² optuženo je dvanaest optuženika zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Tijekom glavne rasprave za jednog optuženika je zbog maloljetnosti razdvojen postupak. Presudom Županijskog suda u Zadru²³ ostalih jedanaest optuženika proglašeno je krivima i osuđeno na kazne zatvora od šest do deset godina zatvora. Presuda se temeljila na iskazu jedne svjedokinje. Nakon izmjene ZKP-a 2008. godine, ŽDO iz Zadra postavio je zahtjev za obnovu postupka, navodeći kao novu činjenicu: "Osuđenici su u provedenom postupku proglašeni krivima i osuđeni u odsutnosti na temelju iskaza svjedokinje J. M. koja nije imala izravnih spoznaja o konkretnim radnjama optuženika, kako im se to u presudi utvrdilo, već je na temelju ponašanja osuđenika prije počinjenja kaznenih djela zaključila da su to oni počinili". Županijski sud u Zadru dopustio je obnovu postupka (od faze istrage). Nakon što je ŽDO iz Zadra dopunio izvide, izmijenio je činjenični i pravni opis djela te je optuženicima stavljeno na teret počinjenje kaznenog djela oružane pobune. Zakon o općem oprostima iz 1996. daje opći

oprost od kaznenog progona počiniteljima kaznenih djela počinjenih u agresiji, oružanoj pobuni ili oružanim sukobima u RH u razdoblju od 17. 8. 1990. do 23. 8. 1996., osim za kaznena djela najtežih povreda humanitarnog prava koja imaju karakter ratnog zločina. Rješenjem Županijskog suda u Zadru prekinut je kazneni postupak protiv svih jedanaest okrivljenika²⁴ na temelju Zakona o općem oprost.

Optuživanje što većeg broja osoba za kazneno djelo ratnog zločina i za kazneno djelo genocida 90-ih je godina bilo u trendu. Pravosuđe, državna odvjetništva i sudovi nisu imali dovoljno snage oduprijeti se političkim utjecajima, a predsjednici vijeća pred kojima su se održavale glavne rasprave manjkave optužnice nisu vraćali državnim odvjetništvima, što je bilo ponašanje u suprotnosti sa Zakonom o kaznenom postupku (čl. 269. st. 2. ZKP-a).

LITERATURA:

Josipović, Ivo, *Ratni zločini; Priručnik za praćenje suđenja*, Osijek, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek, 2007. godina

Josipović, Ivo, *Odgovornost za ratne zločine pred sudovima u Hrvatskoj*, ABA-CEELI (American Bar Association Central European and Eurasian Law Initiative) Hrvatska i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006. godina

Hag među nama, Zbornik tekstova, Fond za humanitarno pravo iz Beograda, 2005. godina

Ivanišević, Bogdan, Goran P. Ilić, Goran P., Višnjić, Tomislav, Janjić, Vesna, *Vodič kroz haški Tribunal, Propisi i praksa*, OSCE misija u Srbiji, Beograd, 2007. godina

Jones, John R. W. D., Powels, Steve, *Međunarodna krivična praksa*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005. godina

Ustav RH, NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10

Kazneni zakon RH, NN 111/03 i 125/11

ZKP RH, NN 152/08

Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, Zbirka međunarodnih ugovora država članica Ujedinjenih naroda, sv. 78, str. 277.

Ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. kolovoza 1949. godine; NN

Međunarodni ugovori, br. 5/94

Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), od 8. lipnja 1977. godine, NN Međunarodni ugovori, br. 5/94

Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. kolovoza 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), od 8. lipnja 1977. godine, NN Međunarodni ugovori, br. 5/94

Optužnice županijskih državnih odvjetništava iz devedesetih godina 20. stoljeća
Presude i rješenja Vrhovnog suda RH

¹ Npr. optužnica ŽDO-a iz Osijeka, br. KT-123/94 od 7. 5. 1996. godine, opt. V. P. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH; optužnica ŽDO-a iz Osijeka br. KT-37/93 od 29. 4. 1996. godine, opt. J. M. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH (optužnica preuzeta od ŽDO-a iz Vukovara, pravna kvalifikacija djela ostala je genocid); optužnica ŽDO-a iz Osijeka br. KT-265/92 od 19. 12. 1994. godine, opt. Lj. D. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH i kazneno djelo ratnog zločina iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH; optužnica ŽDO-a iz Osijeka br. KT-86/95 od 14. 6. 1996. godine, opt. Ž. V. i dr., kazneno djelo genocida; optužnica ŽDO-a iz Vukovara br. DO-K-12/99 od 20. 5. 1999. godine, opt. S. C. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH i kazneno djelo ratnog zločina iz čl. 120. st.1. OKZ-a RH...

² Odredba čl. II Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida.

³ Ratni zločini, Priručnik za praćenje suđenja, autor prof. dr. sc. Ivo Josipović, izdavač Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, 2007. godina, str. 22.

⁴ Međunarodna krivična praksa, autori knjige John R.W.D. Jones, odvjetnik, i Steven Powles, odvjetnik, izdavač Fond za humanitarno pravo iz Beograda, 2005. godina, str. 155.

⁵ Predmet MKSJ-a br. IT-98-33, opt. Radislav Krstić, optuženik je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske, dana 13. 7. 1995. godine imenovan je za komandanta Drinskog korpusa.

⁶ Predmet MKSJ-a br. IT-05-88-02, opt. Zdravko Tolimir, optuženik je bio pomoćnik komandanta za obavještajno-sigurnosne poslove Glavnog štaba Vojske Republike srpske, neposredno je bio odgovoran komandantu Glavnog štaba, generalu Ratku Mladiću.

⁷ Predmet MKSJ-a br. IT-99-36/1, opt. Momir Talić, optuženik je 1991. godine bio načelnik štaba i zamjenik komandanta V. korpusa bivše JNA u Banja Luci. Dana 19. 3. 1992. godine imenovan je komandantom V. korpusa bivše JNA / Krajinskog korpusa Vojske Republike Srpske.

⁸ Optužnica Okružnog javnog tužilaštva iz Osijeka br. KT-278/92 od 22. 12. 1992. godine, opt. L. R. kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ RH (tada 141. OKZ-a RH)

⁹ Čl. 235 Krivičnog zakona RH, NN 32/93

¹⁰ Rješenje Vrhovnog suda RH br. I-Kž-528/02 od 19. 1. 2006. godine, str. 4.

¹¹ Npr. optužnica Okružnog državnog odvjetništva iz Požege br. KT-82/92 od 27. 1. 1993. godine, opt. L. P. i dr. kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH; npr. optužnica ŽDO-a iz Osijeka br. KT-42/93 od 23. 12. 1996. godine, opt. Đ. K. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH (optužnicu je preuzeo ŽDO iz Vukovara br. DO-K-54/99, preciziralo optužnicu na način da je optuženicima stavljeno na teret počinjenje kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. St. 1 OKZ-a RH); optužnica ŽDO-a iz Osijeka br. KT-86/95 od 14. 6. 1996. godine, opt. Ž. V. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH (optužnica preuzeta od ŽDO-a iz Vukovara, br. DO-K-53/99 od 5. 3. 2001. godine, precizirana optužnica na način da je optuženicima stavljeno na teret počinjenje kaznenog djela ratnog zločina iz čl. 120. St. 1. OKZ-a RH); npr. optužnica ŽDO iz Osijeka br. KT-37/93 od 29. 4. 1996. godine, opt. J. M. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH, (preuzeta od ŽDO-a iz Vukovara pod brojem K-DO-71/01 od 15. 4. 2005. godine).

¹² Međunarodna krivična praksa, autori knjige John R. W. D. Jones, odvjetnik, i Steven Powles, odvjetnik, izdavač Fond za humanitarno pravo iz Beograda, 2005. godina, str. 146.

- ¹³ Međunarodna krivična praksa, autori knjige John R. W. D. Jones, odvjetnik, i Steven Powles, odvjetnik, izdavač Fond za humanitarno pravo iz Beograda, 2005. godina, str. 146.
- ¹⁴ Npr. optužnica Okružnog državnog odvjetništva iz Siska, br. KT-53/93 od 13. 8. 1993. godine, opt. D. G. i dr., kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. St. 1. OKZ-a RH
- ¹⁵ Npr. optužnica ŽDO-a iz Vukovara br. DO-K-12/99, od 20. 5. 1999. godine, opt. S. C. i dr., kazneno djelo genocida iz čl. 119. OKZ-a RH i kazneno djelo ratnog zločina iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH (pogrešno navedeno ime jednog od optuženika M. B; pogrešno navedeno ili uopće nije navedeno mjesto počinjenja kaznenog djela; neprecizno određeno vrijeme počinjenja kaznenog djela za opt. G. M.).
- ¹⁶ Optužnica Okružnog državnog odvjetništva iz Siska, br. KT-50/93 od 30. 7. 1993. godine, opt. B. N. i dr. kazneno djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH.
- ¹⁷ Optužnica Okružnog državnog odvjetništva u Sisku, br. KT-50/93 od 30. 7. 1993. godine, str. 4, opt. B. N. i dr. kazneno djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH.
- ¹⁸ Npr. optužnica Okružnog državnog odvjetništva iz Siska, br. KT-53/93 od 13. 8. 1993. godine, opt. D. G. i dr. kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 102. st. 1. OKZ-a RH, ukupno optuženo 19 osoba
- ¹⁹ Odredba čl. 36. st. 2. KZ-a (NN 125/11), prije čl. 35. st. 3. KZ-a (NN 111/03).
- ²⁰ Odredba čl. 504. ZKP-a (NN 152/08).
- ²¹ Odredba čl. 501. ZKP-a u kojoj se govori o tome da se kazneni postupak završen pravomoćnom presudom može obnoviti u korist osuđenika bez obzira na to je li prisutan ako "se iznesu nove činjenice ili se podnesu novi dokazi koji su sami za sebe ili u svezi s prijašnjim dokazima prikladni da prouzroče oslobodenje osobe koja je bila osuđena ili njezinu osudu po blažem kaznenom zakonu" (čl. 501. ZKP-a, st. 1. t. 3.).
- ²² Optužnica ŽDO-a iz Zadra, br. KT-79/92 od 11. 11. 1992. godine, opt. M. D. i dr. kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH.
- ²³ Presuda Županijskog suda u Zadru, br. K47/92 od 4. 12. 1994. godine.
- ²⁴ Rješenje Županijskog suda iz Zadra, br. Kio-23/10 od 9. 4. 2010. Dana 11. 11. 1992. godine, opt. M. D. i dr., kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120.st.1. OKZ-a RH.

O devijacijama institucija pravne države u slučaju Mirka Graorca

Zoran Pusić

Uvod

Slučaj Mirka Graorca, umirovljenog prometnog policajca iz Splita, započeo je njegovim uhićenjem 29. travnja 1995. U prvom procesu 1996. godine, vođenom na splitskom Županijskom sudu, Graorac je osuđen na 20 godina zatvora i, nakon odsluženja kazne, na doživotno protjerivanje iz Hrvatske. Vrhovni sud je na ponovljenom suđenju 2000. godine Graorca osudio na 15 godina zatvora, bez izricanja zaštitne mjere doživotnog protjerivanja iz Hrvatske.

Građanski odbor za ljudska prava (GOLJP) bavi se slučajem od 2001. Tijekom trinaest godina skupljeni su brojni dokazi, u nekoliko navrata dostavljani DORH-u i javno objavljivani, koji uvjerljivo svjedoče o tome da je u sudskom procesu protiv Mirka Graorca osuđen nevin čovjek.

Gotovo da nema teže povrede ljudskih prava od osude nevina čovjeka na tešku kaznu. Takvi se slučajevi, nažalost, događaju. Uloga sudstva i pravne države je da takve greške i nepravde ispravi, a posljedice ublaži. To dosad nije bio slučaj u sudskom procesu protiv Mirka Graorca, greške sudstva su se prikrivale, a bilo kakvo suočavanje s njima odbijalo.

Kronologija slučaja koja slijedi napisana je na osnovi četiri članka o slučaju Mirka Graorca, objavljena u *Feral Tribuneu* (FT) tijekom 2003. i članka objavljenog u *Slobodnoj Dalmaciji* (SD) 22. svibnja 2010.

Slučaj broja 3995

Moja je dužnost da govorim ako ne želim biti suodgovoran, Emile Zola, Optužujem

Mirko Graorac, umirovljeni prometni policajac iz Splita, uhićen je 29. travnja 1995. godine. Od tada pa do 2001. nalazio se u zatvoru u Splitu, nakon čega je prebačen u kaznionicu u Lepoglavi. Zadnji dio zatvorske kazne, u razdoblju od 2003. do 2006., služio je u zatvoru u Banja Luci. Županijski sud u Splitu osudio ga je u travnju 1996. godine na 20 godina zatvora. Na osnovi svjedočenja 11 svjedoka, sud je zaključio da je Mirko Graorac tijekom 1992. bio zapovjednik vanjske straže u logoru *Manjača* i da je brutalno zlostavljao zatočenike.

M. Graorca prvi sam put vidio 6. ožujka 2003. kad sam ga, zajedno s dvoje kolega¹ iz GOLJP-a, posjetio u kaznionici u Lepoglavi. Posjetili smo ga poslije više od godine dana prikupljanja i proučavanja svih dokumenata o tom slučaju do kojih smo mogli doći i nekih novih, koje smo naknadno pribavili (kao npr. službenu izjavu Udruženja logoraša BiH). Njegov slučaj bio je svojedobno, 1995. i 1996., tijekom prvog procesa, te 2000., tijekom ponavljanja procesa, praćen i u medijima koji su, posebno na početku procesa, bombastičnim naslovima ("Krvnik iz Manjače raskrinkan u Splitu", SD 25. svibnja 1995.; "U Manjači zločinac, u Splitu dragi susjed", SD 26. svibnja 1995.) stvarali javno mišljenje temeljeno na prejudiciranju krivnje Mirka Graorca. Istodobno, izvještaji neovisnih promatrača suđenja i izvještaj AI-ja (Amnesty International, prosinca 1998.) bili su vrlo kritični prema vjerodostojnosti svjedoka i prema nepristranosti suda.

Pismo s direktnom molbom za pomoć dobio sam u ime Graorca od njegove supruge Marije krajem 2001. U odgovoru koji sam uputio 2. siječnja 2002., između ostalog stoji: "Na suđenju g. Graorcu bila je moja kolegica Branka Šesto koja me je informirala o tijeku suđenja i izrekla svoje sumnje u pravednost presude. Na osnovi toga spreman sam ispitati Vašu tvrdnju da je g. Graorac nevin osuđen². To će s naše strane zahtijevati angažiranje pravnih stručnjaka i priličnu količinu posla. Ako dođem do zaključka da postoje ozbiljni dokazi da je g. Graorac počinio ono za što ga sud tereti, ne ulazeći u opravdanost duljine zatvorske kazne, ja ću to javno izjaviti i prekinuti svaki rad GOLJP-a na tom slučaju. Naš je posao drugačiji od posla odvjetnika i mi ne branimo okrivljene ako mislimo da su krivi. Ako, međutim, steknemo uvjerenje da ste Vi, g. Graorac, nevin osuđeni, ovaj odbor uložiti će svoj ugled i utjecaj da dođe do revizije procesa."

Presudu Županijskog suda od 15 godina zatvora potvrdio je Vrhovni sud, a Ustavni je sud odbio žalbu obrane. Da bi se provela revizija procesa, bilo bi potrebno navesti i neke nove činjenice koje u vrijeme donošenja presude nisu bile poznate sudu. Ali, ako je išta gore za sam smisao pravosuđa kao institucionalizirane zaštite ljudskih prava od toga da počinitelje najtežih zločina, zbog kombinacije predrasuda, pristranosti i nestručnosti, ostavi nekažnjene (npr. suđenje ubojicama obitelji Zec, prvo suđenje ubojici Reihla Kira, prvo suđenje za zločine u *Lori* ili, najnovije, suđenje za zločin u Gruborima, ...), onda su to slučajevi kada se iz istih razloga na najteže kazne osude nevini ljudi. U jednoj rečenici - suđenje M. Graorcu bilo je vođeno nemarno i pristrano i nužno je zbog čovjeka, kojemu je vrlo vjerojatno instrumentima pravde nanesena teška nepravda, i vjerodostojnosti hrvatskog pravosuđa, provesti reviziju tog procesa.

To je ozbiljna optužba na račun Županijskog suda u Splitu, ali i Vrhovnog suda RH i traži opširniju argumentaciju.

Mirko Graorac rođen je 1942. godine u selu Bajinci, na granici Hrvatske i BiH. Od 1964. živio je i radio kao prometni policajac u Splitu. Tu se i oženio, dobio dvoje djece, a 1991. je protiv svoje volje umirovljen. Podnio je molbu za dobivanje hrvatskog državljanstva ali, kao i tisućama drugih građana koji su živjeli desetljećima u Hrvatskoj, zahtjev mu je bez obrazloženja odbijen. Početkom 1992. njegov sin odlazi u HV i kao vojnik 4. gardijske brigade veći dio 1992. provodi na južnom ratištu. Kada je početkom iste godine Graorac dobio vijest iz Bajinaca da mu je otac (83) teško bolestan, traži dozvolu za putovanje u BiH kako bi posjetio bolesna oca. S dobivenom dozvolom 17. ožujka 1992. odlazi u Bajince. Roditelje nalazi u lošem stanju. Osim što mu je bolestan otac, majka se tuži na bolove u želucu. Graorac vozi majku liječniku u Bosansku Gradišku, gdje liječnik ustanovljava rak i kaže Graorcu da mu majka ima još mjesec dana života. Majka mu umire 17. svibnja 1992., a Graorac ostaje s ocem koji je sve slabiji i nesposoban je brinuti se za sebe. Graorac radi na roditeljskoj zemlji i na farmama kod susjeda kako bi se prehranio. Otac mu umire 5. travnja 1993. Poslije pokopa oca, Graorac pokušava učiniti sve kako bi se vratio u Hrvatsku i u Split. Odlazi kod biskupa Komarice i kod Nikole Gabelića, predsjednika Općinskog odbora HDZ-a Banja Luka, i moli ih da mu u tome pomognu. Graorac piše supruzi i ona mu u Uredu za izbjeglice vadi papire koji su mu potrebni prema savjetu N. Gabelića. Šalje mu ih zajedno sa starim jugoslavenskim pasošem (Graorac je putovao u Bajince prije izbijanja rata u

BiH i kod sebe je imao samo osobnu iskaznicu). Čim je prikupio potrebne dokumente, Graorac se preko Beograda i Mađarske vratio u Hrvatsku.

U Split je stigao 17. ožujka 1994. navečer, da bi već 18. ožujka bio pozvan na informativni razgovor u policiju. Graorca je prijavio poštar D. Ercegović kojemu je 18. ožujka ujutro Graorac otvorio vrata. Godinu dana poslije, 26. svibnja 1995., D. Ercegović je u *Slobodnoj Dalmaciji* izjavio: "Ja njemu 'dobar dan', a on meni 'zdravo'. Zna sam odakle je doša. Odma san ga iša prijavit u mjesnu zajednicu, ali se ništa nije dogodilo. Godinu dana je on još normalno šeta po gradu." Nakon što se Graorac javio u 2. Policijsku postaju, nekolicina tamošnjih policajaca počela ga je vulgarno vrijeđati i psovati. Nakon toga odveden je u zgradu policijske uprave na Odjel za ratne zločine te potom u prostorije SZUP-a na Katalinića brijegu. Tu su ga ispitivali Žarko Sulić i Ivica Maleš³. Prema svjedočenjima Graorca, Ivica Maleš bio je izrazito agresivan i prijetio mu da "neće dobiti domovnicu dok je on živ", "što se Srbin ima vraćat u Split", "on će se pobrinuti da završi u zatvoru ili će ga za manje od godine dana ubiti" i slično. Navečer su ga vratili u zgradu policije, gdje ga je uz uvrede i pljuske ispitivao bivši kolega. Graorac je pušten kući oko 22 sata, s obvezom da se 21. ožujka javi na Katalinića brijeg i da traži Brku. Ispostavilo se da je Brko inspektor Ž. Sulić, koji mu je u razgovoru rekao da su proveli dodatne provjere i da su ustanovili da je "čist". Prema kasnijem svjedočenju Graorca, riječima: "A sad je vrijeme da i ti nešto učiniš za Hrvatsku", tražilo se od njega da dostavlja informacije o nekim umirovljenim policajcima Srbima koji su živjeli u Splitu.

Graorac nastavlja živjeti kao umirovljenik u Splitu, ponovno podnosi molbu za domovnicu koja mu je ponovo odbijena i viđa inspektora Sulića u prosjeku svaka dva tjedna, ali informacije koje zna o svojim bivšim kolegama potpuno su beznačajne. Zadnji se put Graorac sastao s inspektorom Sulićem početkom travnja 1995. Sulić ga tada upozorava da im je netko (?) na jednom sastanku rekao "vama se Srbin Mirko Graorac, koji je dvije godine bio u Republici Srpskoj, slobodno šeta po Splitu, a situacija je takva da se svašta može dogoditi."

Dana 29. travnja 1995. u stan obitelji Graorac dolazi I. Maleš s još jednim policajcem. Maleš se ispričava Graorcu zbog svog ponašanja prilikom njihova prvog susreta i pita ga bi li išao na prepoznavanje nekog čovjeka. Graorac odlazi s njima, međutim nije bilo nikakvog prepoznavanja nego ga odvođe na Katalinića brijeg i više-manje prisiljavaju da se podvrgne poligrafskom ispitivanju. Poslije toga Maleš više na njega: "Uhićen si, uhićen si!"

Zatim počinje premlaćivanje. Opis tog premlaćivanja Graorac će dati godinu dana poslije, 17. travnja 1996. godine, na glavnoj raspravi na Županijskom sudu u Splitu. Dokumentirat će ga nalazom sudskog vještaka dr. J. Ivanovića koji je pregledao Graorca prema nalogu istražnog suca Vojnog suda u Splitu.

“Tukli su me cijeli dan, bio sam sav modar i u krvi. Maleš me tjerao da pjevam ‘Juru i Bobana’. Sljedećeg dana odveden sam kod istražnog suca B. Jurišića, ali on me vratio na Katalinića brijeg. Tukli su me ponovno cijeli dan i ja u to vrijeme nisam znao kako se neke od tih osoba zovu. Tek poslije, kad me prepoznavao Vlado Ugrin, tadašnji šef SIS-a u Splitu, njega sam prepoznao kao jednu od osoba koja me je premlaćivala. Iako sam uglavnom morao biti okrenut licem prema zidu, vidio sam da je Maleš doveo nekog s videokamerom. Utjerivali su mi pištolj u usta i tjerali da ližem krv, vješali za ruke, tukli me gologa i tražili da priznam ‘da sam bio u ratu u BiH na srpskoj strani’. Ja sam stalno ponavljao da ni u kakvom ratu nisam bio. Jedan policajac, kojega sam poznavao otprije, govorio mi je kako će mi tu noć ubiti sina i ženu, a silovati kćer. Te noći Maleš u moju ćeliju dovodi nekoliko ljudi i govori im: ‘Pogledaj dobro, pogledaj dobro’. Među tim ljudima bila je osoba za koju sam poslije saznao da se zove Žarko Tole.”

Graorac je drugi put doveden pred vojnog istražnog suca 1. svibnja 1995. i tada daje svoju prvu izjavu. Tu mu je pročitana krivična prijava prema kojoj su ga neki ljudi prepoznali na fotografiji kao čuvara u logoru Manjača. Graorac tvrdi da nema nikakve veze s tim i ukratko prepričava razloge odlaska i tijekom svog boravka u Bajincima u BiH.

Sljedećih godinu dana Mirko Graorac proveo je u istražnom zatvoru na Bilicama u Splitu. Prema njegovom svjedočenju i liječničkoj dokumentaciji, zatvorski stražari tukli su ga još mjesecima poslije istrage. Glavna rasprava održana je od 4. ožujka do 22. travnja 1996. godine na Županijskom sudu u Splitu. Graorca je Sudsko vijeće, kojim je predsjedavao sudac Josip Ćule, osudilo na 20 godina zatvora, unatoč dobroj i korektnoj obrani Graorčeva odvjetnika Nenada Bobana koji je Graorcu dodijeljen po službenoj dužnosti⁴. Vrhovni je sud poništio presudu Županijskog suda i cijeli slučaj vratio na ponovno suđenje. U ponovljenom postupku 2000. godine, Graorac je osuđen na 15 godina zatvora. Kad smo ga prvi put vidjeli, u ožujku 2003., Mirko Graorac bio je zatvorenik pod brojem 3995 u kaznionici u Lepoglavi.

Postoji niz činjenica koje idu u prilog tezi da je u suđenju Graorcu učinjen niz propusta koji upućuju na zaključak da se nije radilo o pravičnom suđenju. Neke od tih činjenica vrlo su lako provjerljive već na temelju spisa sa suđenja.

Tako je npr. u postupku Županijskog suda u Splitu tijekom glavne rasprave 1996. godine učinjen niz ozbiljnih propusta, između ostalih:

1. Svjedok Vlado Ugrin sudjelovao je u ispitivanju (a prema postojećoj lijevničkoj dokumentaciji, i premlaćivanju) okrivljenog M. Graorca, da bi ga poslije, na početku istražnog postupka, prepoznao na organiziranom prepoznavanju između više poredanih osoba. To prepoznavanje sud uzima kao važan dokaz da je optuženi uistinu bio stražar na Manjači.

2. Sud je u procesu 1996., kad je donesena osuda na 20 godina zatvora, odbio ispitati i jednog svjedoka obrane.

3. Sud je ironizirao potvrdu predsjednika HDZ-a iz Banja Luke (koja govori o nastojanjima M. Graorca da se što prije vrati u Hrvatsku) i proglasio ju potpuno nevjerodostojnom, a da nije provjerio postojanje tog čovjeka i te organizacije⁵.

4. Sud presuđuje kaznu od 20 godina zatvora bez ijednog materijalnog dokaza da je optuženi bio u *Manjači*.

5. Sud nije ustanovio niz ozbiljnih kontradikcija u svjedočenju svjedoka vezanih uz prepoznavanje Graorca. Tako se u optužnici od 23. svibnja 1995. navodi se da je istražni sudac proveo dokaz prepoznavanjem okrivljenika. "Svjedoci V. Ugrin i B. Duvnjak na nesumnjiv su način, upiranjem prstom, između više poredanih osoba pokazali na okrivljenika." Na glavnoj pak raspravi, održanoj 4. ožujka 1996. godine, svjedok V. Ugrin izjavio je: "Kad sam u policiji prepoznao optuženika, meni je prvo pokazana njegova fotografija, a potom mi je on sam bio predložen. U trenutku kad mi je bio predložen, on je bio sam, dakle ne u društvu drugih osoba." Svjedok B. Duvnjak, u istrazi 19. svibnja 1995. kaže: "Čovjek koji je radio u Caritasu pokazao mi je fotografiju M. Graorca i pitao me je li on stražar u *Manjači*. Nakon toga ja sam obavijestio policiju." (Nema nikakvog materijalnog traga ni svjedočenja da je on obavijestio policiju - što se moralo, prema svjedoku, dogoditi nekoliko mjeseci prije uhićenja M. Graorca.)

6. O tome je li Graorac znao da u *Manjači* ima Splicana, svjedoci su izjavili sljedeće:

Svjedok Ž. Tole, u intervjuu *Globusu* 1. lipnja 1995. izjavio je: "Da je Graorac znao da smo iz Splita, mislim da nitko od nas ne bi izašao živ. Vjerujem da se i Graorac vratio u Split jer nije znao da ima netko u *Manjači* tko je iz tog grada." Isti svjedok je na glavnoj raspravi 4. travnja 1996. izjavio: "Prvog dana kad su stražari saznali da smo iz Splita, vani su pjevali: 'Večeras je naša fešta, večeras se krv pije'".

Svjedok V. Ugrin, na glavnoj raspravi 4. travnja 1996., izjavio je: "Prvog dana Graorac me uhvatio za kosu, njegovo sam ime poslije saznao od Muslimana, pitao me odakle sam, a kad sam mu rekao da sam iz Splita, pitao me poznam li neke ljude, između ostalih i Baru Teklića."

7. O ubojstvima ljudi dovedenih iz Prijedora, svjedoci su izjavili:

Svjedok V. Ugrin u istrazi 3. svibnja 1995.: "Smjena kojom je zapovijedao Graorac izvela je iz autobusa sedam Muslimana koji su dovezeni iz Prijedora i to dva profesora i nekoliko vlasnika ugostiteljskih restorana i, naočigled svih, zaklali ih noževima. Za jednog od ubijenih sam potpuno siguran da je bio Dedo Crnarić, vlasnik restorana Kod Dede. (...) Boris Duvnjak dobro poznaje situaciju u tom dijelu Bosne i on će sigurno moći navesti više podataka o zločinima..."

Svjedok Ž. Tole u istrazi 3. svibnja 1995.: "Vidio sam kad su iz autobusa kojim su dovezli ljude iz *Omarske* izveli ljude i sedmoricu ljudi zaklali ispred žice logora. Pored mene jedan Musliman je rekao: 'Eno zaklaše Dedu' (...) Napominjem da je Duvnjak Boris puno bolje zapamtio i vanjske i unutrašnje stražare jer je on iz tog kraja."

Svjedok B. Duvnjak na glavnoj raspravi 6. ožujka 1996.: "Vidio sam kad su me tukli pred djevojkama da je Graorac tukao Kaharevića, Dedu Crnarića, Vrbancu, Stipu Zrnu, Žarka Tolu i Vladu Ugrina."

Svjedok I. Vrbanec je na glavnoj raspravi 5. ožujka 1996. izjavio: "Kad su bili dovedeni zatvorenicima iz *Omarske*, vidio sam kako je bio zaklan Dedo kojeg poznajem iz Prijedora."

8. Svjedoci su o tome koga je Graorac tukao izjavili sljedeće:

Svjedok I. Vrbanec na javnoj raspravi 5. ožujka 1996.: "Da budem sasvim precizan, mene je Graorac one večeri kad smo dovedeni u *Manjaču* oko 22.30

prvo jednom udario u koljeno, a kad sam pao, dva puta šakom. Nakon tog prvog susreta, njega sam viđao samo s druge strane žice.”

Svjedok B. Duvnjak na glavnoj raspravi 6. ožujka 1996.: “Vidio sam kako je Graorac tukao I. Vrbanca koji je u logor došao zajedno sa mnom. To je bilo danju, 10 - 15 dana poslije našeg dolaska.”

Svjedok Stipe Zrno na glavnoj raspravi 2. travnja 1996.: “U Manjaču sam doveden zajedno s Vladom Ugrinom i Žarkom Tolom. (...) Graorac me nije tukao, a nisam vidio ni da bi ikog drugog tukao.”

Svjedok Ž. Tole na glavnoj raspravi 4. ožujka 1996.: “Nisam vidio da bi Graorac udarao zatvorenike.”

9. O tome kakvu je uniformu nosio M. Graorac, svjedoci su izjavljivali:

Svjedok V. Ugrin u istrazi 3. svibnja 1995.: “Graorac je nosio uniformu rezervne srpske milicije”, a na glavnoj raspravi 4. ožujka 1996. isti svjedok rekao je: “Graorac je nosio zelenožuti maskirni prsluk.”

Svjedok B. Duvnjak na glavnoj raspravi 6. ožujka 1996.: “Graorca sam viđao svaka 2 do 3 dana. Nosio je plavu policijsku uniformu.”

Svjedok S. Zrno na glavnoj raspravi 2. travnja 1996.: “Mirko Graorac bio je u sivomaslinastoj uniformi”, a svjedok Ivan Zrno na glavnoj je raspravi 2. travnja 1996. izjavio: “Mirko Graorac bio je obučen u zelenu maskirnu uniformu.”

Obrazloženje Vrhovnog suda

Vrhovni sud u svom rješenju od 17. veljače 1998. kao razlog za uvažavanje žalbe obrane M. Graorca navodi da je u presudi “činjenično stanje nepotpuno, a time i pogrešno utvrđeno”. “Naime, sud prvog stupnja nalazi utvrđenim da su na *Manjači* bili i ratni zarobljenici pripadnici HV-a.” Prema Vrhovnom sudu, takvo tvrđenje “moglo bi imati dalekosežne posljedice”. To, međutim, odgovara iskazima nekih svjedoka koji o sebi govore kao o časnicima HV-a. Tako npr. V. Ugrin u glavnoj raspravi 4. ožujka 1996. kaže: “U trenutku zarobljavanja ja sam bio satnik HV-a (..) i danas sam djelatnik MORH-a⁶.”

Vrhovni sud u svom rješenju dalje tvrdi: “Optuženik je u inkriminirano vrijeme bio na dužnosti zapovjednika vanjske straže rezervne milicije RS-a na *Manjači*, u čemu su bili suglasni gotovo svi saslušani svjedoci⁷, čije navode op-

tuženik i ne pokušava osporiti." To je naprosto notorna neistina. U svim svojim izjavama, i u istrazi i na glavnoj raspravi, M. Graorac tvrdi da na *Manjači* nikad nije bio, da nije ni znao za *Manjaču* i da je u razdoblju za koje ga se tereti bio uza svog bolesnog oca zbog kojega je i došao u svoje rodno selo Bajince.

Ponovljeno suđenje

U ponovljenom procesu na Županijskom sudu u Splitu, pred sudskim vijećem kojim predsjedava sutkinja Spomenka Tonković, 23. - 26. lipnja 2000., pročitani su iskazi svjedoka iz 1996., koji su tada tvrdili da su iz HV-a "prekomandirani" u HVO. Ovaj put saslušani su i svjedoci obrane, seljaci koji su došli iz Bajinaca potvrditi da je u inkriminirano vrijeme M. Graorac bio u Bajincima, da je gotovo svaki dan radio kod njih teške fizičke poslove i da naprosto nije mogao biti na *Manjači*. Sud prelazi preko tih svjedočenja i bez ijednog materijalnog dokaza donosi presudu od 15 godina zatvora.

Sud nije uzeo u obzir ni službeni izvještaj Komisije za ratne zločine BiH. Prema tom izvještaju, ne postoji nikakva prijava protiv M. Graorca niti ikakvo saznanje o njemu. No, najteži zločin koji svjedoci pripisuju Graorcu, a sud prihvaća, jest ubojstvo sedam viđenijih Muslimana koje su dovezli iz *Omarske* i koje su stražari pod zapovjedništvom Mirka Graorca⁸ ubili odmah nakon dolaska ispred ulaza u logor *Manjača*. Naprosto je nemoguće da u vezi s tako strašnim zločinom nije bilo nijedne prijave protiv M. Graorca koji je, prema riječima svjedoka, bio drugi ili treći u zapovjednoj hijerarhiji logora *Manjača*.

Boravak u Lepoglavi

Vrhovni sud je 20. veljače 2001. potvrdio presudu Županijskog suda u Splitu⁹ iz 2000. godine i M. Graorac odlazi na služenje zatvorske kazne u Lepoglavi.

GOLJP je dobio u veljači 2003. potvrdu iz Predsjedništva BiH od Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, da "oni nemaju nikakvih podataka koji bi M. Graorca dovodili u vezu s događajima u koncentracionom logoru *Manjača*". Takvu službenu potvrdu dobili smo od Udruženja logoraša BiH. S obzirom na inkriminacije koje se M. Graorcu stavljaju na teret i zbog kojih je osuđen, ponavljamo, naprosto je nemoguće da, kad bi te inkriminacije bile istinite i uzevši u obzir da su gotovo svi logoraši u *Manjači*

državljeni BiH, a bar 95 % Muslimani, te dvije specijalizirane i zainteresirane ustanove ne bi o tome znale ništa. Isto tako, od izvora u Banja Luci dobili smo pismenu potvrdu da imena M. Graorca nema na popisu stražara u *Manjači*.

Mirko Graorac prebačen je 11. travnja 2003. iz zatvora u Lepoglavi u zatvor u Banja Luci, gdje je trebao nastaviti izdržavanje kazne koju mu je odredio Županijski sud u Splitu.

Početkom ožujka 2003., kad smo posjetili Graorca u Lepoglavi, upravitelj kaznionice rekao nam je da je Graorac prošle godine podnio molbu da ostatak kazne odsluži u BiH i da je molba odobrena. Ta je molba bila jedna od tema našeg trosatnog razgovora s Graorcem. Naime, on je više puta isticao da ne želi nikakvo pomilovanje nego samo pravedno suđenje jer ništa od onoga što mu se pripisuje nije počinio. Na kraju, Graorac je rekao: "Znate, da ste došli prije ja ne bih ni podnio molbu za premještaj. Kad sam podnio molbu, već sam sedam godina bio nevin u zatvoru, a da se nitko više nije zanimao za moj slučaj. Mislio sam - Komisija za ratne zločine BiH poslala je sudu službenu potvrdu da oni ne vode ništa protiv mene. Da sam bio stražar u *Manjači* i da sam radio zločine na njihovom teritoriju, oni bi morali znati. Možda će oni napraviti obnovu procesa. A i brat, koji živi u Zemunu, moći će me posjećivati u zatvoru u Banja Luci. No, ja želim da se proces prije svega obnovi u Hrvatskoj, gdje kao građanin Hrvatske želim živjeti sa svojom obitelji. Recite, što da radim?"

Što savjetovati čovjeku koji je prema svemu sudeći nevin osuđen u jednom nemarno i pristrano vođenom procesu. U tom procesu Vrhovni sud prvo je ukinuo presudu splitskog Županijskog suda, argumentirajući svoju odluku jednim dubioznim objašnjenjem, da bi novu, jednako upitnu presudu, potvrdio. Jedino što je u prvom procesu nedvojbeno utvrđeno jest da su neki od svjedoka u trenutku zarobljavanja bili vojnici HV-a. Dokaza da je Graorac bio na *Manjači* nije bilo, a svjedoke koji tvrde da Graorac nije bio na *Manjači* sud nije htio saslušati. Vrhovni sud RH poništio je prvostupanjsku presudu jedino zbog toga "jer bi tvrdnja da su vojnici HV-a ratovali u BiH mogla imati dalekosežne posljedice". U svojoj odluci Vrhovni sud tvrdi i jednu presudnu neistinu da "optuženi nije ni pokušao poreći navode svjedoka."

Postavlja se pitanje što savjetovati čovjeku koji je, prema svemu sudeći, nevin odsjedio u zatvoru osam godina i mora još sedam? Graorcu smo rekli da bi za hrvatsko pravosuđe, a i za njega ako želi živjeti u Hrvatskoj, bilo puno bolje

da do obnove procesa dođe u Hrvatskoj, da ćemo nastojati naći nove činjenice kako bi došlo do revizije procesa, ali da ne možemo ništa garantirati, a odluka o njegovom prebacivanju u banjalučki zatvor već je donesena.

U međuvremenu smo našli ljude iz Banja Luke koji imaju popis čuvara iz *Manjače*. Na tom popisu Graorca nema. Našli smo logorskog administratora koji tvrdi da Graorac na *Manjači* nikad nije bio. Hoće li sud u Banja Luci moći odbaciti ta svjedočenja kao nedostatna za reviziju procesa?

Jednom od važnih svjedoka optužbe, B. Duvnjaku, rekao sam kako je on ključni svjedok jer je svjedočenje V. Ugrina upitno. Sličnu formulaciju upotrijebio je i sudac u prvom suđenju: "Ako i uzmemo da je svjedočenje Vlade Ugrina upitno..." Graorac je, naime, tvrdio da ga je Ugrin tukao prije ispitivanja. Na to me taj važni svjedok optužbe upitao što sam po nacionalnosti. Kad sam mu rekao da sam Hrvat, uzvratio je: "Slab ste vi Hrvat kad vam je svjedočenje Vlade Ugrina upitno." "Ali to je rekao sudac u izricanju presude!" "Ništa ja ne znam. Ja sam na sudu rekao što sam rekao i to bih ponovio i danas i kad ne bi bila istina!" Začuden, upitao sam ga znači li to da bi lažno svjedočio. Tada mi je počeo tumačiti da on nikada nije u krivu.

Drugi ključni svjedok optužbe je u privatnom razgovoru izjavio da Graorca nije prepoznao, ali kad su drugi tvrdili da su ga prepoznali, onda je i on rekao da ga je prepoznao.

Za Graorca, za hrvatsku javnost i za pravosuđe u Hrvatskoj bilo bi bitno da do obnove procesa dođe u Hrvatskoj. Bez toga će uvijek ostati sumnja, potkrijepljena činjenicama, kako je osuđen nevin čovjek i kako nije bilo snage da se odluka preispita.

Rekvijem za jednu hrabru ženu

U slučaju Marije Graorac, supruge Mirka Graorac, pravda je bila spora i nedostižna. Marija i Mirko Graorac živjeli su sa svojih dvoje djece u Splitu; poznati u svom susjedstvu, nepoznati u velikom gradu (iako je Mirka Graorac kao prometnog policajca iz viđenja poznavalo mnogo vozača iz Splita i okolice), živjeli su kao sretna obitelj. Poslije, sjećajući se tog dijela svog života, Marija Graorac će uvijek spominjati blagu i veselu narav svojega supruga. U nesreći koja će ih snaći, vjera da ga ona poznaje kao dobrog čovjeka često je

bila jedino uporište nasuprot strašnim sudskim optužbama i harangi medija koji su, ne mareći mnogo za istinu ili odgovornost zbog napisane riječi, njezina supruga prikazivali kao monstruoznog zločinca.

Nepravde su počele dolaziti kao prirodne nepogode, izazvane nekim dalekim poremećajem sasvim izvan kontrole onih koje su pogađale. Krajem 1990. Mirko Graorac prisilno je poslan u mirovinu u dobi od 48 godina. Nova vlast, koja je poticala etničko čišćenje svih državnih službi, uvodila je Hrvatsku u teška vremena kad je etnička pripadnost postajala važnija od toga kakav je netko čovjek. Mirka Graorca ta je vlast najednom proglasila strancem u zemlji i gradu u kojemu je živio i radio 26 godina, u kojemu se oženio i školovao djecu.

Poslije uhićenja Mirka Graorca u svibnju 1995. i optužbe da je počinio ratne zločine kao zapovjednik vanjske straže u logoru *Manjača*, Marija Graorac dobila je nekoliko "dobronamjernih" savjeta da se odrekne "tog četnika". Sve takve savjete s prezirom je odbila. Treba čitati novinske napise iz tog vremena. Tako novinarka Slobodne Dalmacije (24. srpnja 1996.) pod naslovom "Pravda ipak dostižna" piše: "Da je pravda ipak dostižna, pokazalo je i suđenje Mirku Graorcu, koji je pred Županijskim sudom u Splitu u travnju proglašen krivim za ratni zločin i osuđen na zatvorsku kaznu od 20 godina. Ruka pravde stigla je tako bivšeg zapovjednika vanjske straže u zloglasnom logoru *Manjača*, a nakon odsluženja kazne bit će zauvijek protjeran iz Hrvatske."

Biti izopćen iz društva, izdržati pritisak neposredne okoline, javnosti, medija i sudova koji su po definiciji oličenje pravde, zahtijeva čovjeka sasvim izuzetne hrabrosti i unutrašnje snage. Marija Graorac obilazila je razne institucije i organizacije, pisala pisma, molila za pomoć, skupljala sve dokumente, članke i izjave koji su se ticali slučaja, pokušavajući skupiti dokaze za ono što je sama znala od početka - da se radi o strašnoj nepravdi prema njezinu suprugu i njezinoj obitelji. Bile su to stotine i stotine stranica uredno složenih papira, uvezanih tankom špagom, iz kojih se moglo vidjeti ono što suci Županijskog, Vrhovnog i Ustavnog suda, sa svojim stručnjacima i sredstvima, nisu željeli ili se nisu potrudili vidjeti.

Zadnji sam put razgovarao s Marijom Graorac o nekim službenim dokumentima koje smo prikupili u BiH koji pokazuju da Mirko Graorac nikad nije bio ni u aktivnom ni u rezervnom sastavu vojske policije RS-a. Tada je rekla:

“Voljela bi doživjeti da Mirko izađe pred jedan poštenu sud u Hrvatskoj.” U četvrtak, 4. rujna 2003., nazvao me je Mirko Graorac iz zatvora u Banja Luci i, sav u šoku, ispričao mi da mu je žena pretrpjela treći infarkt, srušila se na autobusnoj stanici i leži u splitskoj bolnici te da to ona neće preživjeti. “Ubilo ju je ovih osam godina, svi oni novinski napisi, sva ona pljuvanja...” Kad sam u subotu, 6. rujna 2003., odlazio u bolnicu na Firulama, mislio sam kako ću Mariji Graorac reći da ćemo uputiti zahtjev nadležnim pravosudnim institucijama u RH i BiH da omoguće njezinom suprugu posjet teško bolesnoj ženi. Međutim, Marija Graorac ležala je bez svijesti u dubokoj komi, s prognozama liječnika koje nisu ostavljale mjesto nadi. Dva dana poslije, u ponedjeljak 8. rujna, Marija Graorac je umrla.

U očekivanju epiloga

Niz svjedoka koji su 1992. bili u logoru *Manjača* - Vahidin Hasančević, Selim Kadrić, Almir Husaković, Muhamed Hurtić, koji tvrde da će cijeli život pamtiti svakog stražara iz *Manjače* i koji nemaju baš nikakvog razloga da Graorca brane, tvrde da Graorac nije bio ni stražar ni bilo kakav zapovjednik u *Manjači*. Te su izjave dali 18. siječnja 1997. Isto to tvrde, u svojim izjavama danim 13. rujna 2000., Dane Lukajić, pomoćnik komandanta logora *Manjača*, i pripadnik vanjske straže Davorko Ačić. MUP Republike Srpske izdao je 2003. službenu potvrdu da Mirko Graorac nije bio u sastavu rezervne policije.

Novinar Tomislav Klauški objavio je u *Slobodnoj Dalmaciji* od 26. travnja 2003., veliki i, na osnovi vlastitih istraživanja, dobro argumentiran članak o “slučaju Graorac” pod naslovom: “‘Krvnik s Manjače’ ipak čistih ruku”. Preko tadašnjeg veleposlanika BiH u Zagrebu Zlatka Dizdarevića GOLJP je dobio 2003. uvjerenje Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, koje je potpisao predsjednik Komisije Mirsad Tokača, da Komisija nema nikakve podatke o Mirku Graorcu (a podatke o stražarima u logoru *Manjača* ima). Istovjetan odgovor GOLJP je dobio i od Predsjedništva BiH.

Čuvari iz *Manjače* (među njima i Bula i Špaga, koji će biti spomenuti) uhićeni su u BiH u prosincu 2005. i nad njima je provedena istraga. Novinar *Feral Tribunea* (danas novinar *Slobodne Dalmacije*) Vladimir Matijanić otputovao je u Bajince na sastanak s Graorcem, intervjuirao Graorca i o cijelom slučaju objavio članak u *Feral Tribuneu* od 19. svibnja 2006. U tom članku, između ostalog, piše: “Graorčeve tvrdnje dobile su tijekom boravka *Feralove* ekipe u Banja Luci

i okolici gotovo pa neočekivanu potvrdu - naime, Graorca smo zamolili da s nama krene prema *Manjači*, gdje smo namjeravali napraviti reportažu. Kada smo došli, iz barake u kojoj je nekad bilo logorsko zapovjedništvo, izašao je izvjesni Dule koji je tu proveo cijeli rat. Iz njihova razgovora lako se dalo zaključiti da se Graorac i Dule nikad nisu vidjeli."

GOLJP je 2007. dobio službeno uvjerenje Ministarstva odbrane RS da Mirko Graorac nije u vojnoj evidenciji BiH od 1962. i uvjerenje da nije bio sudionik rata 1992. - 1995.

U travnju 2010. bio sam promatrač na suđenju Radovanu Karadžiću u Haagu. Jedan od svjedoka optužbe svjedočio je da je bio u logoru *Manjača* od 7. srpnja 1992. do zatvaranja logora krajem te godine. To je bilo točno razdoblje u kojemu je, prema optužnici i presudama, Graorac bio zapovjednik vanjske straže u *Manjači*. Obratio sam se tužilaštvu MKSJ-a, objasnio o čemu je riječ i zamolio ih da mi omoguće razgovor sa svjedokom. To mi je omogućeno jer je svjedok svoje svjedočenje u procesu Karadžiću završio. U našem razgovoru sljedeći dan pitao sam ga je li ikad čuo za Mirka Graorca koji je navodno bio zapovjednik vanjske straže u *Manjači*. Opisao sam mu njegov izgled i rekao da je 1992. imao 50 godina. Također sam ga pitao sjeća li se ubojstva nekih ljudi dovedenih iz Prijedora, koje se dogodilo neposredno ispred logora (za što je Graorac također optužen). Na to je svjedok Ahmet Zulić odgovorio: "Nikada nisam čuo za to ime, ali točno znam tko su bili zapovjednici vanjske straže u *Manjači*. Od 7. jula do 15. augusta zapovjednik vanjske straže bio je Fadil Bula. Kad su nas doveli u *Manjaču*, predstavio nam se riječima: 'Ja sam Fadil Bula i jebo vam Alija mater, ja sam na Karadžićevoj strani.' Kasnije sam saznao da se on zapravo zvao Bulatović. Bula (ili Bulatović) ubio je dvojcu zatvorenika 25. jula, Esada Bendera i Omera Filipovića (brata književnika Filipovića) i zbog toga je smijenjen. Od 15. augusta do zatvaranja *Manjače* zapovjednik vanjske straže bio je Predrag Kovačević, zvani Špaga. Što se tiče zatvorenika iz Prijedora, njih su dovezli 19. augusta i nisu ih uveli u logor. Ja sam vidio kroz ogradu kako četnik (prepoznao sam ga, zvao se Krkan) iza crvenog autobusa kolje jednog od ljudi koje su doveli iz Prijedora."

Nakon povratka iz Haaga, poslao sam svjedoku A. Zuliću fotografiju Graorca iz 1996., kad je suđen. Ahmet Zulić potvrdio je da ga nikad nije vidio i da ta osoba kao stražar na *Manjači* nije bila. A. Zulić je razgovarao s dvojicom

pravnika iz svog grada u BiH koji su također bili zatvorenici u *Manjači* i sva trojca spremna su svjedočiti na sudu u korist M. Graorca.

O svim ovim indicijama da je Graorac nevin osuđen, koje su se godinama umnožavale, bilo je od 2003. redovno informirano Državno odvjetništvo u Zagrebu. Iako je GOLJP-ovo istraživanje bilo potpuno nepristrano, ni u jednom trenutku nismo nastupali kao branitelji Mirka Graorca, nije u tom trinaestogodišnjem istraživanju nađena ni najmanja indicija koja bi ukazivala na to da je Graorac ipak bio u *Manjači*.

Županijski sud u Splitu odbio je 22. travnja 2010. zahtjev M. Graorca za obnovom procesa. Krajem studenoga 2013. odvjetnik N. Boban, koji je Graorcu dodijeljen po službenoj dužnosti u prvom suđenju 1996., izjavio je da je spreman na sudu posvjedočiti da mu je jedan od glavnih svjedoka optužbe, general Žarko Tole, u privatnom razgovoru rekao "da Graorca nikad na Manjači nije vidio, ali kad je Ugrin rekao da ga je vidio, onda je i on to potvrdio", drugim riječima da je svojim svjedočenjem lažno teretio Graorca. N. Boban je u to doba bio odvjetnik M. Graorca i tom se izjavom nije mogao koristiti.

Početkom prosinca informirao sam Državnog odvjetnika M. Bajića o Bobanovoj spremnosti da svjedoči. Državni odvjetnik smatrao je da je to apsolutno ključni element za obnovu postupka, da će Državno odvjetništvo kontaktirati N. Bobana i pokrenuti reviziju procesa.

Potaknut glasinama da Županijski sud u Splitu odlučuje o ponavljanju postupka Mirku Graorcu, u svibnju 2014. nazvao me je novinar *Slobodne Dalmacije* Saša Ljubičić. Nekoliko dana poslije, 14. svibnja 2014. u novinama je tiskan njegov prvi članak o "slučaju Graorac", s velikim naslovom na naslovnoj stranici "15 godina NEVIN NA ROBIJI?". U drugom članku, 16. svibnja 2014., S. Ljubičić navodi svoj razgovor s N. Bobanom koji mu potvrđuje da će svjedočiti na sudu o tome što mu je Ž. Tole rekao¹⁰.

U lipnju 2014., član GOLJP-a, odvjetnik Čedo Prodanović, kao opunomoćenik M. Graorca, šalje na Županijski sud u Split zahtjev za reviziju procesa. Proces protiv Mirka Graorca još čeka svoj epilog.

¹ Dr. Siniša Maričić, jedan od osnivača GOLJP-a i Maja Karaman, tada studentica prava i volonterka u pravnom savjetovalištu GOLJP-a.

² Jedna je stvar ustanoviti da su prilikom suđenja počinjeni propusti, a sasvim druga naći dovoljno indicija, deset godina poslije *Manjače*, koje bi vas uvjerile da je osuđen nevin čovjek. Dokumente i navode koje nam je poslala Marija Graorac provjeravali smo godinu dana prije prvog posjeta Mirku Graorcu u Lepoglavi.

³ Prema pisanju novinara Vladimira Matijanića (*Feral Tribune*, 19. travnja 2003.) radi se o pseudonimu Milana Perkušića koji je 2003. bio načelnik POE u Splitu.

⁴ Prema riječima N. Bobana, on je izabran jer je od samog početka rata aktivno sudjelovao, kao vojnik u uniformi, u obrani Hrvatske. Bio je i dragovoljac u ratu u BiH. "Ja sam im rekao - mene ste izabrali jer mislite da ja neću braniti Srbina. Ali ja sam odvjetnik i pošteno ću ga braniti", posebno ako zaključim da nije kriv."

⁵ Kao što je lako bilo ustanoviti, Nikola Gabelić je postojao i Graorac je kod njega bio.

⁶ Vojna policija, u suradnji s Odjelom organiziranog kriminaliteta PU splitsko-dalmatinske je "podnijela Državnom županijskom odvjetništvu Split posebno izvješće protiv pukovnika HV-a Vlade Ugrina zbog sumnje u postojanje kaznenog djela upisanog u čl. 217 i čl. 311 KZ-a RH". Radi se o stegovnoj prijavi Vojne policije iz ožujka 1999. protiv V. Ugrina zbog krađe nekoliko automobila i krivotvorenja isprava. Po toj prijavi protiv V. Ugrina nikad nije pokrenut sudski postupak. Ivica Bačić iz Splita pokušava već šest godina dobiti informaciju, sukladno Zakonu o pravu na pristup informacijama, tko je u kaznenom predmetu ŽDO-a Split, pod br. DO-KR-106/99, protiv pukovnika SIS-a Vlade Ugrina, donio odluku "da nema mjesta državnoodvjetničkom postupanju". ŽDO Split odbacuje zahtjev za dostavom te informacije, unatoč presudi Upravnog suda RH iz 2010., Us-769/2010-7, kojom se Glavnom državnom odvjetniku RH nalaže da u roku od 15 dana riješi zahtjev tužitelja na ostvarivanje prava na pristup informacijama. Obrazloženje ŽDO-a Split od 15. svibnja 2014., dostojno je Pitije: "Postupajući prema traženju povjerenika za informiranje ŽDO Split utvrdio je da je protekom rokova čuvanja kazneni spis DO-KR-106/97 uništen. Daljnjom provjerom utvrđeno je da ŽDO Split ne posjeduje dokaz o uništenju predmetnog spisa."

⁷ Ovakvom tvrdnjom VS, de facto, proglašava M. Graorca krivim iako, de jure, šalje cijeli postupak na ponovno suđenje. Time je u velikoj mjeri prejudicirao odluku Županijskog suda u ponovnom suđenju, VS u bitnome onemogućuje važnu presumpciju nevinosti u ponovljenom procesu i prilično neuvijeno traži od Županijskog suda u Splitu da utječe na svjedoke kako ne bi davali politički nepodobne izjave (da su zarobljeni na teritoriju BiH kao pripadnici HV-a - što su svjedoci rekli i što je bila istina).

⁸ U *Globusu* od 1. lipnja 1996. objavljen je intervju s Ž. Tolom; nadnaslov je "Svjedočenje o krvniku s Manjače", a naslov tvrdnja Ž. Tole uzeta iz intervjua: "Graorčevi su stražari u samo jedno jutro zaklali sedmoricu zatvorenika".

⁹ Istog dana tadašnji odvjetnik M. Graorca, g. Toni Vukičević, šalje Ustavnom sudu RH ustavnu tužbu protiv odluke VSRH. Ustavni sud proglasiti će se nenadležnim.

¹⁰ "Istina je, zvali su me prije mjesec dana u vezi s ovim slučajem i rekao sam im da je jedan od ključnih svjedoka protiv Graorca bio Žarko Tole. Tole mi je, nakon što je svjedočio, prišao pred zgradom suda u Splitu i pretpostavljajući da meni, kao dragovoljcu Domovinskog rata, nije stalo do branjenika Srbina, rekao: 'Ma, tko j... toga Srbina, niti sam ga kad vidio, niti čuo!' O tome sam spreman i svjedočiti dođe li do ponavljanja procesa Graorca", kaže odvjetnik Boban.

Rad policije, tužiteljstva i sudova

*Ulomak iz osobnog sjećanja Vesne Levar, snimljen
u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge
oblike političkog nasilja od 1941. do danas*

Vesna Levar rođena je 1968. godine u Belišću, u Osječko-baranjskoj županiji. Godine 1971. se s roditeljima iz Belišća doselila u Lički Osik. Nakon završene srednje škole, zaposlila se u Državnom hidrometeorološkom zavodu u Gospiću te zasnivala obitelj. Suprug, Milan Levar, već se na samom početku rata uključio u obranu Gospića. U lipnju 1992. izašao je iz vojske, nakon čega je javno progovorio o ratnim zbivanjima u Gospiću. Zbog njegovih javnih istupa i suradnje s haškim tužiteljstvom njegova obitelj i Milan Levar osobno počinju dobivati prijetnje. Dana 28. kolovoza 2000. godine Milan Levar je ubijen u podmetnutoj eksploziji u dvorištu svoje kuće u Gospiću. Počinitelji nikad nisu pronađeni. Ubojstvo Milana Levara ostaje jedno od paradigmatičkih slučajeva političkih ubojstava u Hrvatskoj nakon osamostaljenja.

Ispitivač: *Kada ste počeli primjećivati da Vaš suprug ima problema zbog svojih stavova?*

Vesna Levar: Kad je izašao iz vojske, u šestom mjesecu 1992.

Ispitivač: *Što se dogodilo?*

Vesna Levar: Pa nije htio više sudjelovati u vojsci zbog svega toga što se događalo, zbog tih odvođenja civila, zbog tih nekih pljački, paljenja, ne znam... Nije htio u tom sudjelovati.

Ispitivač: *Kakva je bila reakcija okoline?*

Vesna Levar: "A, eno, ludi Levar se skinuo!" Svi su ga smatrali posebnim zato što nije htio sudjelovati kao drugi.

Ispitivač: *A što je radio u vojsci u to vrijeme kad je odlučio izaći iz vojske?*

Vesna Levar: U vojsci je bio zapovjednik izviđačko-diverzantske grupe i radili su kojekakva izviđanja, akcije... Ja, doduše, konkretno baš i ne znam što je on radio na terenu. Znam samo da su tu bili ti, kako ih zovu "vukovi rata", ti stranci koji su došli u Hrvatsku, bilo ih je u njegovoj jedinici. Što su oni radili, ja ne znam, ja nisam bila s njima na terenu.

Ispitivač: *On vam nikad nije pričao detalje?*

Vesna Levar: Pa neke detalje su pričali, ali uglavnom o dogodovštinama. Recimo, kako im se auto pun mina zaglavio na nekakvom brdu nasred njive, nije htio upaliti, i tako... Kako su pravili lansirne rampe za rakete pa su krivo napravili pa se raketa vratila nazad... Eto, takve nekakve uglavnom događaje.

Ispitivač: *Nakon što je izašao iz vojske, čime se onda bavio?*

Vesna Levar: Ničim, nije se bavio ničim jer posla više nije bilo. Taksu službu smo ugasili kad je rat počeo, više nije imalo smisla. Bio je jedno vrijeme u Civilnoj zaštiti, a onda više ni za to nije bilo potrebe i uglavnom je bio bez posla. Neko vrijeme se zaposlio na održavanju hotela *Jadran*, ali i to je kratko trajalo. Uglavnom je bio bez posla.

Ispitivač: *Kada je prvi put odlučio javno progovoriti o stvarima koje su se događale?*

Vesna Levar: Godine 1992., mislim da je to bila jesen. E, sad ne mogu se sjetiti kako su se zvale novine, u Karlobag su došli novinari. Tad je prvi put izašao u javnost.

Ispitivač: *Jeste tada razgovarali o tome? Zašto je odlučio baš u tom trenu izaći u javnost sa svojim spoznajama?*

Vesna Levar: Pa, uglavnom je to bilo iz razočarenja jer nitko nije imao sluha za to što se događalo. Nakon svih upozorenja, nakon svih pisama, dopisa, sastanaka, njegovih odlazaka u Zagreb, ništa se konkretno nije napravilo i on je zaključio da ako netko može nešto napraviti, to su mediji. Zato je krenuo. Nisam baš bila za, ali eto, on je to htio, a onda sam razmišljala da se možda to i treba znati. A kad je jednom krenuo, više nije bilo povratka. Ja sam se morala s tim pomiriti, da je to na neki način njegov put koji je izabrao.

Ispitivač: *Kakva je bila reakcija okoline?*

Vesna Levar: Pa, ispočetka i nije bilo baš neke reakcije, ali kad je krenulo intenzivnije, ta njegova svjedočanstva, onda su nas već svi počeli gledati poprijeko. Iako, ja osobno nisam imala baš nekakvih problema jer radim na takvom poslu da nisam puno u kontaktu s ljudima, pa nisam osjetila baš toliko nekakvih problema. Mada, recimo, u svekrvinoj kući, neke njezine prijateljice su počele rjeđe kod nje svraćati pa se ona žalila da ima problema, da joj prigo-varaju.

Ispitivač: *Jeste li tada mislili da bi te njegove aktivnosti mogle dovesti do nekakvih ozbiljnih posljedica?*

Vesna Levar: Pa nisam, sve do prvih prijetnji. Mislila sam da će nešto uspjeti napraviti. Kad je krenuo u Haag, nisam baš bila za to da ide... Ali eto, kad je krenuo, neka ide. Kad se vratio iz Haaga, počele su prve prijetnje i nije mi bilo svejedno, ali to sam prihvatila kao nekakav dio našeg života.

Ispitivač: *Kako je došlo do kontakta s Haagom?*

Vesna Levar: Pa on je meni jako malo u biti govorio o svemu tome. On je na neki način mene htio iz toga svega izolirati, da ne znam baš previše. Tko je njega uputio u Haag, kako je on došao na tu ideju, kako se povezao s tim ljudima, ja to ne znam. Uglavnom, bilo mu je sve plaćeno, dobio je sve te putne troškove, kartu avionsku, plaćen smještaj i ostalo za te dana koliko bi bio tamo. Poslije je znao odlaziti o svom trošku. Ja sam znala ići s njim do Njemačke, pa bih ostala kod nekih ljudi, a on bi otišao u Haag. Poslije su dolazili i ti njihovi istražitelji kod nas.

Ispitivač: *Kada su počele prijetnje?*

Vesna Levar: Ne znam, tamo negdje 96. - 97.

Ispitivač: *Sjećate li se trenutka kad ste prvi put primili prijeteću poruku?*

Vesna Levar: Pa uglavnom ih nisam ja primala jer su zvali telefonom i prijetili, tako da se on javljao. Kad bih se ja javila, uglavnom je bila šutnja, poklapanje slušalice i tako. Moj muž je bio osoba koja vam neće reći "ta i ta osoba ti može napraviti to i to" nego mi je znao reći: "Zapamti tu registraciju i kad vidiš taj auto čuvaj se, a ako te prati, zovi me". Na taj način. Primijetila sam puno puta da me jedan auto prati na meteorološku stanicu. Navečer, kad bih

išla u noćnu smjenu, ili je išao otac pokojni ili on, nije mi dao da idem sama. Najčešće su to bile telefonske prijetnje, iako je bilo i drugačijih. Bacili su nam bombu na kuću i na kamion, presretali su nas autima kad bismo se vraćali iz Zagreba... Čak smo jednom imali i prometnu nesreću, mislim da smo tad trebali i poginut', ali eto nismo, i tako...

Ispitivač: *Kakva je to bila prometna nesreća?*

Vesna Levar: Pa vojna stodesetka je izletila ispred nas, ja sam vozila. A to je netko tko nas je najvjerojatnije pratio jer obično je on vozio u Zagreb, a ja iz Zagreba ili obratno. Tad sam ja vozila i to se sve dogodilo u trenutku. Nekako sam smotala volan, nemam ni ja pojma kako, ne sjećam se samog tog trenutka. Međutim, okretali smo se autom na krov i eto preživjeli smo oboje. Ali vjerojatno smo tad trebali poginuti.

Ispitivač: *Jeste li možda osobno poznavali osobe koje je on teretio?*

Vesna Levar: Uglavnom sam ih znala iz viđenja.

Ispitivač: *To razdoblje od 1996. do 2000., recimo, kako je vaš život tada izgledao?*

Vesna Levar: Ah, uvijek u nekakvom strahu, uvijek na nekakvom oprezu. Kroz kuću su prolazili novinari i televizije, haški istražitelji, svjedoci tih događaja, žrtve su svjedočile u mom stanu. Znala sam puno puta reći da mi je stan kao autobusni kolodvor. Samo dolaze i prolaze, totalna konfuzija od života.

Ispitivač: *Jeste doživljavali te prijetnje ozbiljno, jeste li smatrali da bi se stvarno moglo nešto ozbiljno dogoditi?*

Vesna Levar: Pa ispočetka nisam, ali poslije jesam. Poslije sam mu čak znala reći "prestani s tim", ali jednostavno nije htio. On je mislio da je nedodirljiv, da mu ne može nitko ništa, a usto je znao da je u pravu, imao je nekakvu podlogu, istinu.

Ispitivač: *Je li on imao podršku svojih prijatelja i kolega?*

Vesna Levar: Nekih da, ali uglavnom nije imao podršku. Ja uvijek kažem, bio je sam u svemu, a ovi ljudi koji su mu pomagali, to je bilo više u smislu ono "ja ću reći što se dogodilo, ali da se za to ne zna" ili "dat ću ti neki dokument, ali nemoj reći da sam ti ja dao". On je imao nekakav svoj krug ljudi koji su mu pomagali u tome što je radio, ali uglavnom anonimno.

Ispitivač: *Možete li nam nešto reći o danu kada se dogodilo ubojstvo?*

Vesna Levar: Dan kao i svaki drugi, normalno je započeo. Ujutro smo normalno ustali, popili smo kavu, ja sam otišla na posao. Dogovorili smo se da oko pola jedan dođem po njega i sina i da ih odvezem u radionu. Ne znam koje godine je to bilo kad smo ponovo otvorili obrt, automehaničarsku i bravarsku radionu. Došla sam, dala sinu jesti i odvezla ih tamo. Ostavila sam ih ispred, a ja sam se vratila na posao. Mislim da je bilo 3 sata, 3 i 5, tako negdje, kad me je sin nazvao na mobitel. Ja sam se javila na mobitel i on je rekao "mama", rekoh "što je Leone?" i onda vjerojatno, pretpostavljam, kad je čuo moj glas, totalno se slomio i rekao, samo je vikao: "Ne mogu taj, ne mogu taj!" A kako su oni radili na jednom autu i taj dan je bio plan da ga skidaju s onih panjeva nekakvih na kojima je bio i da ga probaju upaliti, ja sam pomislila da su skidali auto, da ga je auto poklopio najvjerojatnije i da sin ne može dići auto. Samo sam mu rekla "evo mame odmah", spustila slušalicu i sjela u auto. Od posla do kuće imam 5 minuta. Susjeda je ispred stana cijepala drva, ja sam samo rekla "Mande, ulazi u auto, Miću je poklopio auto." I ona, ostavila sjekiru i sjela u auto i viče meni "pa ne vozi", veli, "tako divlje, nećeš mu pomoći ako se tebi nešto dogodi". Međutim, kad smo došli pred kuću, to mi ni dan danas nije jasno i nikad mi neće biti jasno, pred kućom je bila i policija, i vatrogasci, i hitna pomoć, i ljudi su se počeli skupljati. Ja gledam i mislim što li se dogodilo i hoću ući unutra. Međutim, neki mi policajac nije dao da idem u dvorište, a moja susjeda je prošla do pola dvorišta i onda ju je vratio drugi policajac, i ona viče "pusti nas, moramo ići pomoći, poklopio ga je auto". Veli ovaj "kakvi auto, on je mrtav". A ja nisam znala što se dogodilo i kažem policajcu: "Pa hoću ući unutra, pa sin mi je unutra, muž mi je unutra." "Ne možeš", kaže, "unutra, izađi vani, ne možeš." "Zašto me ne puštate u kuću, kako ne mogu unutra!" "Ne možeš unutra." I onda je došla doktorica, dala mi nekakvu injekciju, nemam pojma, i rekli su mi da je ubijen. I u tom trenutku nisam uopće znala gdje mi je sin! Jedna susjeda mi je rekla da ga je odveo k sebi neki čovjek iz zgrade pokraj. Meni nije jasno tko je obavijestio i policiju, i vatrogasce, i hitnu, svi su bili tamo. Već je i ona žuta traka bila razvučena. Kako se to moglo dogoditi u tih 5 minuta, 10, nek' je i 10? Imam osjećaj kao da se to čekalo, kao da se znalo da će se to dogoditi i da treba sve biti spremno. Nikad mi nije bilo jasno tko je mogao obavijestiti sve te službe! A muža nisam vidjela sve dok ga nisu donijeli u mrtvačnicu, nisu mi dali unutra.

Ispitivač: *A jeste li u tom trenu odmah pomislili da je riječ o ubojstvu ili ste ispočetka možda mislili da je bio nesretan slučaj?*

Vesna Levar: Nisam ja ništa mislila, niti sam ja mogla mislit' jer, kažem vam, doktorica mi je dala nekakvu injekciju za smirenje. Bila sam u totalnom šoku, nisam znala ni gdje mi je dijete ni što se dogodilo, ni ništa. Tek drugi dan mi je doktorica rekla da je bio mrtav na mjestu, da su mu geleri od bombe probili pluća i da je najvjerojatnije trenutno bio mrtav. Onda sam u stvari shvatila da je to bila bomba.

Ispitivač: *Kakve su bile reakcije policije?*

Vesna Levar: Pa prvo izvješće koje je otišlo u javnost je bilo da ga je ubila plinska boca jer je vario pa je eksplodirala plinska boca. To je bilo prvo izvješće, a onda kao ono, ah tko zna što je on radio, radio je s tim kojekakvim alatima i strojevima i..., ne znam. Nisam baš nešto s policijom ni razgovarala prva dva dana, tek su me drugi dan navečer došli pitat' dal' sam sposobna razgovarati. Ti ljudi s kojima sam ja razgovarala bili su vrlo korektni. To su bili ljudi iz Splita, iz Zagreba, iz kriminalističke policije.

Procesuiranje ratnih zločina u RH od 1991. do 2000. godine iz sudačke perspektive

Sovjetka Režić

S određenim vremenskim odmakom i zbog toga, čini mi se, s većom objektivnošću mogu iznijeti svoje opservacije na događaje vezane uza suđenja za ratne i slične zločine te postupanje sudova koji su u uskoj vezi s ratnim sukobima na području suda na kojemu sam zaposlena, Županijskom sudu u Splitu.

Ratni se zločini (i kolokvijalno i teoretski) definiraju kao kaznena djela koja podrazumijevaju napad na civilno stanovništvo, naselje ili pojedine civilne osobe, ubijanje, mučenje, namjerno nanošenje tjelesnog ili duševnog bola drugoj osobi, preseljenje, prisilno prevođenje na drugu vjeru, prisiljavanje na prinudni rad, pljačkanje imovine stanovništva i slično.

Slučajeve o kojima pišem, kao i atmosferu koja je vladala u pravosuđu za vrijeme Domovinskog rata i neposredno nakon njegova okončanja, izložiti ću redom, onako kako sam ih u svom sjećanju zadržala.

Razrješenja (neimenovanja) dotadašnjih i imenovanja "novih" sudaca i javnih tužitelja te predsjednika sudova u RH

Razdoblje od 1991. do 2000. za pravosuđe je bilo osobito teško. Zbog strahovanja od "neprijatelja u svojim redovima", ali istodobno i želje da se sačuva privid o očuvanju struke na načelima stručnosti, marljivosti i etičnosti, povlačili su se potezi u kojima je bila prikrivena namjera podjele ne samo stranaka (tužitelja, tuženika, predlagatelja, predloženika, okrivljenika, optuženika) nego i nositelja pravosudnih dužnosti, vježbenika, pa i sudskih porotnika na "naše" i "tuđe". Zbog toga je 90-ih godina prvo došlo do čistke među sucima Vrhovnog suda Republike Hrvatske, u prvom stadiju kaznenih, a zatim i građanskih, jedino prema kriteriju predvidljive prilagodlji-

vosti služenju “uzvišenom” cilju: očuvanja hrvatskog suvereniteta pa i pod cijenu nanošenja nepravdi osobama koje nisu imale sreće biti hrvatske nacionalnosti ili su pripadali krugu onih koji se nisu na vrijeme odrekli svoje partijske (komunističke) prošlosti. Nastavile su se “čistke” i na drugim sudovima, a i u javnom tužiteljstvu tako da je neprimjereno velik broj stručnjaka, na čiji rad objektivno nije bilo primjedbi, bio razriješen ili neimenovan u ishitrenom postupku reizbora s manjkavim obrazloženjima. Mnogi su o završetku svoje karijere u pravosudnim tijelima bili upoznati preko tiska, neki čak obaviješteni telefonom, sve u službi promptnog rješavanja “nepoćudnih”. Dotadašnji predsjednici sudova u rijetkim su slučajevima ostali na toj dužnosti, zamijenjeni su odreda kadrom koji su “provjerile” tajne službe i vladajuća politička opcija.

Razmjene uhićenih osoba bez suđenja

U Splitu su tih ranih 90-ih godina započela uhićenja po ulicama i stanovima osoba koje su zbog svoje nacionalnosti ili dotadašnjih istupanja u javnosti bili sumnjive kao mogući suradnici neprijatelja ili pak neprijatelji. Određeni broj tako uhićenih osoba, koje se sumnjičilo za kaznena djela protiv hrvatskog suvereniteta, bio je “namijenjen” tzv. razmjeni: za jednog ili nekolicinu uhićenih pripadnika hrvatske nacionalnosti (uglavnom iz ZNG-a) protivnoj strani ustupilo bi se one koje su uhitile hrvatske vlasti. Pritom se nije vodilo računa o odredbama Zakona o kaznenom (krivičnom) postupku koji takvo što nije predviđao. Unatoč tome, razmjenu je prešutno odobravao i sud puštanjem iz pritvora osumnjičenih bez odgovarajućeg akta.

Pamtim sastanak u velikoj dvorani Županijskog suda u Splitu (u kojoj će se poslije održavati poznato suđenje u predmetu *Lora*) na kojemu je bio tadašnji predsjednik Vrhovnog suda, gospodin Vjekoslav Vidović. Raspravljalo se o protupravnom ponašanju sudaca koji dopuštaju da se okrivljenici odvođe na unaprijed dogovorena mjesta radi razmjene. Sjećam se raspoloženja koje je vladalo i zajedničkog duha koji je povezivao gotovo sve prisutne u izražavanju zgražanja nad nerazumijevanjem koje je kritikom tih postupaka pokazao tako visoki pravosudni dužnosnik kao što je čelnik najvišeg suda u državi, zanemarujući interese države u usporedbi s pravima okrivljenika. Koliko mi je poznato, nedugo nakon toga sudac Vjekoslav Vidović zamijenjen je “provjerenim” Milanom Vukovićem na čelu najviše pravosudne institucije. Riječ je o

osobi koja je, prema vlastitim riječima, doživjela Gospino ukazanje, ali je ostala upamćena po svojoj izjavi kako Hrvati u obrambenom ratu nisu mogli počiniti ratni zločin. U pravosudnim je krugovima upamćen i po značajnoj ulozi u razrješenjima sudaca nehrvata te zagovaranju nepoštivanja Haaškog suda (zamjerao je sucima, koji su u skladu s Ustavom, dopustili izručenja Hrvata).

Preseljenje stanovništva, miniranja zgrada, ubojstva

U ranim danima Domovinskog rata na ulasku u gradić Imotski dočekali su putnike namjernike ostaci nekoliko porušenih i zapaljenih zgrada za koje mještani nisu krili da su pripadali "Srbima" i da je uništavanje njihove imovine učinjeno s motivom da im se onemoguću vraćanje u taj kraj.

U Splitu i okolici, a osobito na otocima (Brač, Hvar) je dijelom iz istog razloga, ali još više (što ne bi trebalo biti poseban predmet razmatranja ovog teksta) zbog vlastitog bogaćenja, učestalo "snimanje" zgrada i stanova u kojima su stanovale osobe druge (nehrvatske) nacionalnosti, nakon čega bi uslijedilo nasilno useljenje, pri čemu su se u svrhu zastrašivanja u pravilu nosile maskirne uniforme i oružje.

Brojna nasilna iseljenja uglavnom su "opravdana" pravomoćnim sudskim odlukama donesenim prema sličnom modelu. Pred sudovima su se, naime, vodili postupci radi otkaza stanarskog prava osobama koje su bile odsutne, u kojima je njihove interese trebao braniti skrbnik za poseban slučaj kojega je postavio starateljski organ iz redova odvjetnika. Spomenuti "skrbnici" svojom su pasivnošću uvelike pridonijeli hitnom dovršenju postupaka i donošenju pravomoćnih presuda protiv kojih, u pravilu, nisu podnosili žalbe!

Nažalost, s obzirom na vrijeme kad su se spomenuti događaji zbivali i činjenicu da je Republika Hrvatska potpisala Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda 1997. godine, Europski sud za ljudska prava je otklonio intervenciju u slučajevima u kojima je od tog suda zatražena zaštita prava na stan. Poslovni prostori u vlasništvu ili pak najmu nehrvatskog stanovništva, koji su se u pravilu nalazili na vrlo atraktivnim lokacijama, pod okriljem mraka su minirani i na taj je način njihovim vlasnicima bila upućena poruka o nepoželjnosti u gradu, u državi. Slično se događalo i s nekim vikendicama u blizini grada. Koliko je meni poznato, počinitelji nikada nisu otkriveni.

Navest ću nekoliko indikativnih slučajeva koji potkrepljuju tezu da se radilo o sustavnim aktivnostima pod okriljem države:

1. U slučaju s kojim sam upoznata kada mi je u ruke došao spis radi rješavanja žalbe protiv presude o zahtjevu za naknadu štete, žalbu je podnio nositelj stanarskog prava na stan koji se nalazio u zgradi na atraktivnoj lokaciji u Splitu, uglavnom naseljenom bivšim oficirima JNA. Podnositelj žalbe jednog je dana uhićen u ugostiteljskom objektu vlasnika "nehrvata" (spomenuti ugostiteljski objekt poslije je miniran u nekoliko navrata) te su mu osobe odjevene u vojnu uniformu zaprijetile da će biti zatvoren ako u određenom roku ne napusti stan i prepusti ga na uživanje zainteresiranome. Kako onaj kojemu je prijetnja upućena nije dovoljno ozbiljno prijetnju shvatio, nakon proteka ostavljenog roka doista je uhićen i odveden u zatvor u *Loru*. U njegovoj odsutnosti izrežiran je pretres stana pri kojemu je "evidentirano" oružje i sl. što bi upućivalo na njegovu umiješanost u aktivnost protiv RH. U zatvoru u *Lori* nalazio se nekoliko godina, a za to se vrijeme na Općinskom sudu u Splitu, prema tužbi Republike Hrvatske, protiv njega vodio postupak radi otkaza stana zbog (vjerovali ili ne) njegova nekorištenja dulje od šest mjeseci "bez opravdanog razloga". Poseban je nonsens to što je tužitelj, Republika Hrvatska koja ga je pritvorila, znala ili trebala znati da je on u zatvoru pa da zbog toga ne stanuje u stanu. Presuda je, kao i u drugim takvim slučajevima, promptno donesena, a kako je zatvorena osoba tretirana kao tuženik koji je odsutan i nepoznato mu je boravište, presuda je bez njegovog znanja i sudjelovanja postala pravomoćna i ovršiva. U tako "oslobođeni" stan uselio je pripadnik hrvatskih postrojbi koji je stan naknadno i otkupio.

2. Na Vojnom sudu u Splitu vodio se postupak protiv pritvorenog bivšeg nositelja stanarskog prava (najvjerojatnije zbog optužbe za neprijateljsku djelatnost) u kojemu je on oslobođen jer je utvrđeno da je pretres stana obavljen mimo zakona, bez prisutnosti "trećih" pa podatak o nalasku oružja u stanu nije mogao biti prihvaćen kao vjerodostojan.

3. Početkom veljače 1992., dakle na samom početku rata, objavljena je vijest o "smaknuću" bračnog para Vesne i Đorđa Gašparevića u Žrnovnici pokraj Splita. Tužno mi je kazati, ali čini se da je presudilo to što je Vesna bila pravoslavne vjere, a Đorđe imao "krivo" ime. Poznato je da su uz prijetnju oružjem odvedeni iz kuće, ubijeni, a izrešetana im tijela ostavljena na obližnjem smetlištu. Za to djelo dosad nitko nije osumnjičen.

4. Predmet Mile Kandić, Nikola Mladenović i dr.

Prema mojim saznanjima, prvi postupak koji je kod tada Okružnog suda proveden zbog optužbe za ratni zločin protiv civilnog stanovništva je onaj koji se vodio protiv nekad visoko pozicioniranih pripadnika Jugoslavenske narodne armije (zapovjednika Komande vojnopomorske oblasti, general-majora, kontraadmirala, kapetana bojnog broda i drugih, ukupno 31 osobe).

Stavljalo im se na teret izdavanje zapovijedi i provođenje "opkoljavanja svih gradova i civilnog stanovništva na području Splita, otvaranje vatre s vatrenih položaja, napad na luku Ploče, Vrbanj na otoku Hvaru i sl." Prvostupanjska je presuda donesena 14. rujna 1993. i svi su optuženici osuđeni na zatvorske kazne između 7 i 15 godina. Optuženi (koji su bili dostupni) tvrdili su da ne mogu biti odgovorni za ekscese pripadnika tadašnje JNA koje objektivno nisu mogli kontrolirati.

5. Predmet Graorac

Među prvim predmetima vođenim zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva bio je i onaj koji se odnosio na optuženika (poslije, pravomoćno osuđenog) Mirka Graorca koji je bio optužen za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika počinjen za vrijeme dok je optuženik, navodno, bio pripadnik vanjske straže logora *Manjača* (BiH). Kao mučitelja zarobljenih logoraša prepoznao ga je jedan od zarobljenika, Ž. Tole. Mirko Graorac je prvo bio osuđen na zatvorsku kaznu od 20 godina i u opisu djela za koje je osuđen navedeno je sve što mu se optužnicom stavljalo na teret. Kako je u optužnici opis djela sadržavao podatak da su u logoru *Manjača* držane osobe koje su "zarobljene tijekom sukoba s postrojbama RH i vojske Vlade Republike BiH", Vrhovni sud je, prihvaćajući u svemu postojanje kaznenog djela, njegova opisa te optuženikove odgovornosti za to djelo, ipak ukinuo prvostupanjsku presudu, upozorivši prvostupanjski sud da bi "iz navođenja sukobljenih strana proizlazio zaključak o tome da je Republika Hrvatska u inkriminirano vrijeme sudjelovala u ratu na teritoriju druge neovisne države jer je Republika BiH 6. ožujka 1992. proglasila svoju neovisnost, što može imati dalekosežne posljedice" (prepisano iz obrazloženja rješenja VSRH).

Apostrofiram ovaj dio sadržaja drugostupanjske odluke jer je i laiku jasno da u odlučivanju o žalbi protiv osuđujuće presude nema mjesta njenom uki-

danju kako bi se izbjegla neka “nezgodna” formulacija koja je, in fine, potpuno istinita.

Nakon toga spis je povjeren drugoj sutkinji koja je na temelju ponovljenog postupka, izbjegavši formulaciju o prisutnosti hrvatskih postrojbi na teritoriju druge države, 2000. godine osudila M. Graorca na zatvorsku kaznu u trajanju od 15 godina i tu je odluku potvrdio i drugostupanjski sud.

Odvjetnik koji je branio optuženika M. Graorca (za vrijeme rata aktivni pripadnik hrvatskih oružanih snaga) i danas tvrdi da mu je svjedok Ž. Tole izvan suda priznao da nije siguran u ono što je tvrdio pred sudom u pogledu prepoznavanja optuženika kao osobe koja je zlostavljala ratne zarobljenike. Tvrdi i da se osobno angažirao ispitujući gdje se optuženik nalazio u vrijeme kad je navodno bio stražar na *Manjači* te je ustanovio da je otputovao iz Hrvatske u BiH da bi bio uz umiruće roditelje i da je u inkriminirano vrijeme bio u roditeljskoj kući, a ne u logoru.

6. Suđenje pripadniku hrvatskih oružanih snaga za zločin nad zarobljenicima sa zadarskog područja

Nakon što je uhićen pripadnik oružanih snaga RH, koji je mecima u potiljak usmrtio četiri zarobljenika sa šireg zadarskog područja, zbog uznemirenosti javnosti s tog područja (jer on prema sudu javnosti nije učinio ništa loše) predmet je delegiran Okružnom sudu u Splitu.

Predmet je dodijeljen sucu - predsjedniku Vijeća za kojega je ocijenjeno da ne daje dovoljno garancije da će pokazati razumijevanje za položaj optuženika. Vijeće je bilo pomno sastavljeno tako da su kao članovi Vijeća određeni: sudac - drugi član Vijeća i suci porotnici za koje se moglo pretpostaviti da će “usmjeravati” predsjednika Vijeća u pravcu minoriziranja odgovornosti počinitelja kaznenog djela.

Radilo se o tome da su hrvatske postrojbe zarobile četiri predstavnika neprijateljske vojske i dovele ih u zgradu škole u kojoj ih je trebalo čuvati do predaje nadležnim tijelima. Optuženik je u školu došao naoružan tražeći kontakt s zarobljenicima, s izlikom da će kao njihov sumještatin u razgovoru “izvući” od njih neke važne informacije. Prilikom razgovora likvidirao ih je ispalivši im metak u potiljak. Stvaranju ozračja blagonaklonosti prema optuženiku koji je vezanim zarobljenicima pucao u glavu dok su se nalazili u sjedećem ili kleče-

ćem položaju, pridonijeli su i vještaci, u prvom redu psihijatri, koji su ocijenili da je počinitelj bio u stanju bitno smanjene uračunljivosti (što rezultira znatno blažim kažnjavanjem, pa i mogućnošću oslobađanja), a u to stanje optuženik je doveden uvredama kojima su ga zarobljenici obasipali.

Osjećajući pritisak da, mimo svog shvaćanja odgovornosti optuženika, ovo-ga oslobodi, kolega koji je bio određen za predsjednika Vijeća odlučio je zatra-žiti razrješenje od sudačke dužnosti i započeti s radom u odvjetništvu. Prema mojim saznanjima, postupak je dovršio sudac koji je prije imenovan za (dru-gog) člana Vijeća iz redova sudaca te je, na osnovi nalaza i mišljenja vještaka o optuženikovoj bitno smanjenoj uračunljivosti, izrečena oslobađajuća presuda.

7. Predmeti *LORA I. i II.*

Suđenje u ovom predmetu bilo je dovoljno medijski popraćeno tako da se javnost uvjerila u nepodnošljivu lakoću kojom su, prvo, svi optuženici - ču-vari Vojnog zatvora u *Lori*, bili oslobođeni za djela ratnog zločina učinjenih na najgrublji način nad nemoćnim osobama. U nečuvenoj atmosferi slavlja, prvostupanijska je presuda objavljena s podatkom da je (što je inače prema ZKP-a tajna) donesena - jednoglasno! Ne samo da su optuženici oslobođeni nego su na sudu tretirani kao "junaci" koji su se obračunali s neprijateljima, zanemarujući mučenja i zlostavljanja kojima su oštećeni (ubijeni) bili izloženi.

Nakon što je ta odluka na jedvite jade ukinuta (pod utjecajem Haaga!) jer su neki optuženici navodno bili dulje vremena u bijegu i time osujetili efikasno vođenje postupka, iako se šušalo da su viđani u gradu u kojemu se održavalo suđenje, izrečena je osuđujuća presuda.

U predmetu *Lora II.* koji se odnosi na slična djela, iz meni nepoznatih ra-zloga još nije zakazana rasprava premda se radi o djelima počinjenim prije dvadesetak godina.

8. Zašto je iz suda nestao pištolj kojim je ubijen mladić srpske nacionalno-sti? - Predmet Budiša

Premda, u najužem smislu riječi, ubojstvo Milenka Đekića nema veze s ratnim zločinom, spominjem taj slučaj radi oslikavanja ozračja u kojemu se manifestiralo suosjećanje s bivšim zapovjednikom specijalne policije Vinkom Budišom. Pritom napominjem da je bivši zapovjednik specijalne policije Vinko Budiša 28. listopada 1996. godine, u blizini jedne splitske diskoteke, metkom

ispucanim iz neposredne blizine u potiljak usmratio devetnaestogodišnjeg mladića srpske nacionalnosti.

Nekim slučajem bila sam imenovana za članicu Vijeća koje je trebalo donijeti odluku, ali nakon moje intervencije da predsjednik Vijeća treba provjeriti opravdanost izbjivanja optuženika s rasprave na temelju dostavljene potvrde Psihijatrijskog odjela splitske bolnice (da se Vijeće uvjeri leži li optuženik doista na spomenutom odjelu), na drugom ročištu više nisam sudjelovala u tom svojstvu nego sam zamijenjena drugim članom Vijeća (po ZKP-u to je dopušteno jer nakon određenog razdoblja postupak ionako treba započeti iznova).

Nekolicina je liječnika i u ovom slučaju svesrdno pomagala optuženiku, potkrepljujući njegovu tvrdnju o zdravstvenim teškoćama koje ga čine nesposobnim za sudjelovanje u postupku. To nas ne treba iznenađivati kad se sjetimo liječničkih nalaza i mišljenja o zdravstvenom stanju Tute Naletilića!

Kazna izrečena V. Budiši, 4 godine i 11 mjeseci zatvora, izrečena je u granicama zatvorske kazne koja ne nalaže obvezni pritvor nakon njena izricanju pa se osuđenik godinama nalazio na slobodi, uspijevajući odgoditi izvršenje izrečene kazne dokazom o svojoj "depresiji, plačljivosti i razdražljivosti" (ponovno doprinos liječnika psihijatrijske struke!).

Konačno, kako tumačiti neobjašnjivi nestanak pištolja (češke zbrojovke kalibra 9 mm) iz depozita Županijskog suda u Splitu u kojemu se čuvaju oduzeti predmeti? Pištolj iz kojega je pucano, izvjesno, nije jedini dokaz o načinu počinjenja djela, ali mnogo govori o broju ispaljenih metaka, je li se metak već nalazio u cijevi kada ga je specijalni policajac izvukao iz pojasa (o tome se mogu izjasniti vještaci za balistiku) i sl. Kome je bilo u interesu ukloniti pištolj? Rodbini preminulog sigurno ne jer oni, onako uciviljeni i potreseni, nisu ni imali pristupa mjestu na kojemu je pištolj bio (dobro?) čuvan.

Pitanje je retoričko, ali potiče na razmišljanje: ima li opravdanja za zločin zbog toga što je netko "naš" likvidirao "tuđinca". Užasavajuća je pomisao, ma koliko rat bio nečovječan i ma kakve se sve niske strasti u njemu probude, da je i pred sudom jedan život vredniji od drugoga. I to samo zbog toga što se jedan zove Ante, Ivan, Franjo, a drugi Jovan, Đorđe, Milenko!

Rekli bi neki: nije to ni čudno kada predsjednik najvišeg pravosudnog tijela u Republici Hrvatskoj izrijeком upućuje svoje kolege i svekoliku javnost da

Hrvati nisu mogli biti počinitelji zločina u ratu, što ostrašćeni pojedinci, među kojima je nažalost bilo i nositelja pravosudne dužnosti, tumače tako da nije grijeh učiniti zlo pripadniku drugog naroda, vjere ili, naprosto, uvjerenja.

Ali, treba biti optimist i vjerovati da će ozbiljna narušenost jednakosti svih građana pred zakonom u budućnosti biti eliminirana i da će sudovi u Republici Hrvatskoj u tom duhu tumačiti i primjenjivati propise.

Umjesto zaključka - Kako su se propusti "honorirali"

Prilikom susreta u Zagrebu prije nekoliko godina, nekadašnji kolega, a potom odvjetnik čijim je likom i izjavama bio preplavljen TV ekran, požalio mi se kako mu je, dok je još radio kao sudac, tadašnji predsjednik Vrhovnog suda (spomenuti Milan Vukovića) ponudio napredovanje, tj. mjesto na najvišem sudu, ako postupi tako da sudi u korist pripadnika hrvatskih oružanih snaga koji su bili optuženi za zločin nad civilima. No, moj bivši kolega nije se požalio zbog spomenute ponude nego, prema njegovim riječima, zbog činjenice da je ono što se od njega tražilo ispunio, ali promaknuće nije dočekao (nije mi priopćio da je odluka koju je donio bila suprotna njegovom uvjerenju pa takvo što ne mogu ni nagađati.)

Imenovanja i razrješenja sudaca u Republici Hrvatskoj od 1990. do 1996. godine

Nikolina Židek

Uvod

Predmet ove analize su imenovanja i razrješenja sudaca u Republici Hrvatskoj od 1990. do 1996. godine. To se razdoblje podudara s proglašenjem neovisnosti Republike Hrvatske i donošenjem tzv. božićnog Ustava 1990., razdobljem ratnih događaja i izvanrednog stanja te neposrednog poraća. To je ujedno i razdoblje velike pravne nesigurnosti u sudstvu s obzirom na kašnjenje u donošenju zakona o sudovima i osnivanja Državnog sudbenog vijeća kao tijela nadležnog za imenovanja sudaca. Pravna nesigurnost i različita primjena nejasnih zakonskih odredbi, dovela je do neizvjesnosti statusa te posljedičnog egzodusa sudaca, mahom u odvetništvo ili javno bilježništvo te prijevremenu mirovinu. Posljedica tog procesa bila je negativna selekcija u toj grani trodiobe vlasti, koja zapravo najizravnije jamči pravnu državu svojim građanima.

O istraživanju

Analiza obuhvaća imenovanja i razrješenja sudaca (te dužnosti predsjednika suda) na općinskim, okružnim/županijskim, privrednim/trgovačkim sudovima, Upravnom i Vrhovnom sudu te vojnim sudovima. U razdoblju od 1990. do 1994. godine suce je imenovao i razrješavao Sabor Republike Hrvatske, a od 1995. godine do danas suce imenuje i razrješuje Državno sudbeno vijeće. Istraživanje je provedeno pregledom objavljenih imenovanja i razrješenja sudaca u Narodnim novinama¹. Međutim, ti podaci nisu potpuni. Nepotpunost podataka se očituje i u činjenici da su krajem 1990. godine, ukidanjem sudova udruženog rada², suci tih sudova automatski razriješeni dužnosti, bez posebnog objavljivanja u službenom glasilu, te da su tijekom 1992. i 1993. godine u Narodnim novinama

retroaktivno objavljena neka razrješenja koja su stupila na snagu 1991. godine. Osim toga, stupanjem na snagu Zakona o sudovima iz 1993. te razrješenjem "starih" sudaca neimenovanjem na sudačku funkciju prema novom zakonu³, ta tzv. tiha razrješenja nisu objavljena u službenom listu. Također, pri početku rada Državnog sudbenog vijeća, za razliku od prijašnje prakse kada je suce imenovao Sabor, nikada nisu službeno objavljena neka imenovanja. Takav je npr. slučaj s imenovanjima i razrješenjima sudaca Vrhovnog suda početkom 1995. koja nikada nisu objavljena. Također, pri objavljivanju u Narodnim novinama od osnivanja DSV-a prestala su se navoditi objašnjenja za razrješenja dužnosti, a podaci koje iz tih godina imamo o stupanju na drugu dužnost dobiveni su zato što se pri imenovanju suca na stupanju na drugu dužnost, taj sudac razrješava prijašnje dužnosti. Usporedno s analizom podataka o imenovanjima i razrješenjima sudaca (te dužnosti predsjednika suda), analizirali smo zakonske propise na snazi vezane uz sudstvo te članke relevantnih pravnih stručnjaka posvećene toj temi.

Zakonski okvir

Tijekom razdoblja koje je predmet analize, bili su na snazi sljedeći zakonski propisi koji su se primjenjivali na sudstvo, posebno na imenovanje sudaca. Analizu zakonskih odredbi na snazi popratili smo i odgovarajućim komentarima iz članaka pravnih stručnjaka, objavljenih u hrvatskim znanstvenim publikacijama.

Zakon o redovnim sudovima⁴ (u daljnjem tekstu ZORS) bio je na snazi od kraja 70-ih godina do donošenja Zakona o sudovima 1993. godine, uz neke izmjene. Prema članku 69., "suci se biraju na vrijeme od osam godina i po proteku toga vremena mogu biti ponovno birani", a prema članku 74. "sucu prestaje sudačka funkcija istekom vremena za koje je izabran. Ako u tom vremenu nije proveden postupak ponovnog izbora, sudačka mu funkcija prestaje najkasnije šest mjeseci nakon isteka mandata. Izborna razdoblje teče od dana kad je sudac izabran". Izmjenom ZORS-a iz 1988.⁵ članak 69. ostaje isti, a novelom ZORS-a iz 1990. godine⁶ iza članka 69. dodaje se članak 69. a koji glasi: "Sudac kojem istječe vrijeme na koje je izabran predlaže se bez objave slobodnog sudačkog mjesta za ponovni izbor, osim ako pismeno izjavi da ne želi biti ponovno izabran ili ako je pokrenut postupak za razrješenje zbog nekog od razloga predviđenog u članku 87. točka 2. do 7. ovoga zakona."

Međutim, prof. dr. sc. Davor Krapac⁷ ističe kako su zadnjom novelom ZORS-a iz listopada 1990.⁸ znatno sniženi standardi zaštite osobne neovisnosti u postupku postavljanja i razrješenja sudaca: ukinute su odredbe o pravu suca na žalbu Vrhovnom sudu protiv odluke Sabora o prestanku sudačke dužnosti, kao i odredbe o postupku utvrđivanja razloga za razrješenje te o pravu suca da se u tom postupku izjasni o tim razlozima i provedenim dokazima. Sucu je bilo uskraćeno da se na sjednici Sabora izjasni o prijedlogu za razrješenja, a Komisiji za izbor i imenovanje Sabora (pod predsjedavanjem I. Milasa) omogućeno je da do početka 1991. godine 'uz odgovarajuće obrazloženje' razriješi sve predsjednike sudova i suce Vrhovnog suda i bez davanja mogućnosti izjašnjavanja o prijedlogu za razrješenje. I tzv. automatizam reizbora suca kojemu istječe mandat, koji je uvela bivša komunistička vlasti neposredno uoči svoga pada (novelom ZORS-a - NN 16/1990.) kako bi se otklonio utjecaj političkih gremija na trajanje vremenski ograničenog sudačkog mandata, ponovno je ukinut i reizbor sudaca postao je fakultativan, bez naznake kriterija za ponovno predlaganje⁹.

Sljedeći zakon vezan uz sudstvo je Zakon o prestanku rada sudova udruženog rada od 7. prosinca 1990.¹⁰, kojim su ukinuti sudovi udruženog rada, a njihovim ukidanjem suci su automatski razriješeni dužnosti.

Donošenjem Ustava Republike Hrvatske, koji je stupio na snagu 22. prosinca 1990.¹¹, dolazi do trodiobe vlasti te je sudstvo dobilo neovisan i samostalan položaj¹². Osim toga, člankom 120. Ustava sudačka dužnost postaje stalna te je zabranjen premještaj sudaca protivno njihovoj volji, a člankom 121. određuje se da suce i državne odvjetnike "imenuje i razrješuje te o njihovoj disciplinskoj odgovornosti odlučuje Republičko sudbeno vijeće koje ima predsjednika i 14 članova, koje predlaže Županijski dom, a bira ih Zastupnički dom, na vrijeme od osam godina, iz reda istaknutih sudaca, državnih odvjetnika, odvjetnika i sveučilišnih profesora pravnih znanosti; u skladu sa zakonom". Sukladno čl. 2. Ustavnog zakona o provedbi Ustava RH, one odredbe Ustava za čiju se primjenu ne mora donijeti ustavni zakon ili drugi provedbeni propis, primjenjuju se neposredno od dana proglašenja Ustava, a člankom 3. Ustavnog zakona o provedbi Ustava RH "zakoni kojima se omogućuje primjena odredaba Ustava koje se ne mogu neposredno primijeniti, donijet će se najkasnije za godinu dana od dana proglašenja Ustava".

Prof. dr. sc. Alan Uzelac¹³ naglašava da, iako je dio struke smatrao da je načelo stalnosti sudačke dužnosti trebalo biti neposredno primijenjeno od dana donošenja Ustava, u praksi je polovinom devedesetih godina vladalo drukčije mišljenje, odnosno smatralo se da se to odnosilo na suce koji su imenovani od donošenja Ustava, a za prije imenovane suce vrijedila bi novela ZORS-a iz 1990., odnosno suci su birani na vrijeme od 8 godina. Autor zatim ističe da je time "reflektirana i promjena političke klime - naime, ovakav je pristup odražavao tada sve izraženiji politički stav da samo suci imenovani za mandata (i pod utjecajem) nove vlasti mogu računati na stalnost funkcije; ostalima je poslana implicitna poruka o poželjnosti njihova povlačenja s funkcije - pod prijetnjom razrješenja¹⁴."

Osim problematike neposredne primjene stalnosti sudačke dužnosti, problematičnim se pokazao i rok od godine dana za donošenje provedbenih zakona i drugih propisa (čl. 3. Ustavnog zakona za provedbu Ustava), koji je "bio izmijenjen jedanaest (11) puta, svaki put produljujući izvorno određeni rok od godine dana koji je istjecao u prosincu 1991. godine, tako da je na kraju posljednji i konačni rok, koji dalje više nije bio produljivan, istekao 31. prosinca 1997. godine, više od osam godina nakon donošenja Ustava. Kako će se poslije pokazati, to dugo razdoblje nesigurnosti imalo je dalekosežan utjecaj na kvalitetu sudačkog kadra te je u velikoj mjeri pridonijelo kritičnom stanju pravosudnog sustava¹⁵."

Osim te odgode roka za donošenje zakona, pravnoj nesigurnosti u sudstvu i pravosuđu općenito dodatno je pridonijelo izbijanje ratnog sukoba te donošenje Uredbe o organizaciji, radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske od 7. prosinca 1991. godine¹⁶. Uredbom su ustrojeni vojni sudovi, koji su ukinuti pet godina poslije¹⁷. Sukladno čl. 11. Uredbe "predsjednika i suce Vojnog suda ratnim rasporedom raspoređuje ministar obrane, na prijedlog ministra pravosuđa i uprave, iz reda sudaca općinskog, odnosno okružnog suda", dakle niti Sabor RH niti Ustavom predviđeno Republičko sudbeno vijeće (koje je osnovano tek 1993. godine). Također se stavljaju izvan snage odredbe ZORS-a o objavljivanju slobodnih sudačkih mjesta i odredbe o podnošenju prijava¹⁸ te se stavlja izvan primjene dio čl. 120 Ustava da se sudac ne može premjestiti protivno njegovoj volji¹⁹, što je jedno od "ustavnih jamstava neovisnosti sudbene vlasti²⁰."

Zbog nedonošenja novog zakona o sudovima sve do 1993. te uz nekoliko pravnih režima različite hijerarhije istodobno na snazi, došlo je do vrlo konfuzne situacije. Naime, s jedne su strane postojale odredbe Ustava iz 1990. vezane uz sudstvo, koje do kraja 1993. nisu provedene u primjeni niti je donesen zakon koji bi omogućio njihovu provedbu, a istodobno je na snazi bio pravni režim starog Zakon o redovnim sudovima "koji je upravo u pogledu sudske neovisnosti na nekoliko mjesta, i po duhu i po slovu, u koliziji s ustavnim normama"²¹, da bi se potom donijela gore spomenuta Uredba čiji pravni režim "dodatno ograničava sudbenu neovisnost i čije je važenje još neizvjesnije od prethodna dva normativna akta jer je vezano uz nejasno definiranu kategoriju 'neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike'²²."

Krapac (1997.) ističe da se "sporost u reformiranju pravosudnog sustava bitno odrazila na problematiku očuvanja sudačke neovisnosti, u cjelini gledano - na negativan način. Naime, nova državna vlast, suočena s problemom 'lustracije' staroga sudačkog kadra, koji se kompromitirao u bivšem režimu, rješavala ga je više zanemarivanjem nego oživljavanjem međunarodnih standarda i naših vlastitih ustavnih postulata o sudačkoj neovisnosti i nekim drugim temeljnim pravima i slobodama čovjeka. Ujedno je otvorila vrata prodoru političkih intervencija, što u najgorem slučaju znači, samovolji političkih moćnika u proces imenovanja, discipliniranja i razrješenja sudaca. Ne čudi stoga što je u takvu stanju nesigurnosti svojega statusa velik broj sudaca i prije roka u Hrvatskoj napustio svoja mjesta"²³."

Prof. dr. sc. Mihajlo Dika²⁴ pak opaža da se sve do donošenja Zakona o sudovima i Zakona o Državnom sudbenom vijeću (vidi dalje u tekstu) "sudbena vlast nalazila u izvanustavnoj poziciji. Sucima nisu bila osigurana prava koja im je jamčio Ustav RH iz 1990. i nije bila ostvarena organizacijska samostalnost i funkcionalna nezavisnost sudbene vlasti postulirana tim pravnim instrumentom. S dosta se argumenata može tvrditi da je u tom razdoblju ostvarena i lustracija sudačkog kadra na ne sasvim transparentan i pravno korektan način. Moglo bi se eventualno tvrditi i da je relativno nezadovoljavajuće postojeće stanje u sudstvu jednim dijelom posljedica onoga što se događalo tijekom prvih triju godina nakon donošenja Ustava iz 1990."²⁵". U lipnju 1993., uz dvije godine kašnjenja, donesen je Zakon o Državnom sudbenom vijeću²⁶ (u daljnjem tekstu DSV), tijelu nadležnom za imenovanja i razrješenja sudaca, predviđenom Ustavom iz 1990., koji je stupio na snagu 26. lipnja 1993., uz

odgodu primjena odredaba glava od III. do VIII. "do dana stupanja na snagu zakona kojim se uređuje ustanovljavanje, djelokrug, sastav i ustrojstvo sudova i postupak pred sudovima, odnosno ustanovljavanje, djelokrug i ustrojstvo državnog odvjetništva"²⁷. S obzirom na to da se glava IV. Zakona o DSV-u odnosi upravo na imenovanje sudaca, ponovno je odgođena primjena propisa, sve do donošenja Zakona o područjima i sjedištima sudova²⁸ koji je stupio na snagu 22. siječnja 1994. Stoga je taj proces trebao završiti do 22. lipnja 1994., što u praksi nije bio slučaj.

Što se pak tiče dijela Zakona o DSV-u, koji je stupio u primjenu, kao što je imenovanje članova DSV-a, oni su imenovani pola godine nakon stupanja Zakona na snagu. U vezi s imenovanjima, Uzelac napominje: "Trenutak njihova imenovanja koincidirao je s razdobljem intenzivne parlamentarne krize tijekom koje su oporbene stranke povukle svoje zastupnike iz Sabora pa je tijekom nekoliko mjeseci zakonodavno tijelo donosilo zakone bez raspravljanja, samo glasovima vladajuće Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) koja je imala dovoljnu većinu zastupničkih mjesta da zakone praktično donosi sama"²⁹.

Zakonom o DSV-u predviđeno je da kandidate za članove Vijeća predlažu Vrhovni sud RH, ministar pravosuđa, državni odvjetnik Republike Hrvatske, Hrvatska odvjetnička komora i pravni fakulteti³⁰. Međutim, u provedbi je imenovanje članova bilo netransparentno i neregularno te je završilo biranjem podobnog kadra, uz iznimke dva profesora prava³¹.

Odmah nakon prvih imenovanja sudaca DSV-a, Uzelac (1995.) govori o "lustracijskom kontekstu" prvih imenovanja te navodi da su se "zaredale tvrdnje da je način na koji je Državno sudbeno vijeće počelo obavljati svoj posao arbitraran te da predstavlja jednu od formi političkog progona sudaca koji iz različitih razloga nisu bili voljni dijeliti mišljenje s Državnim sudbenim vijećem, odnosno nekim njegovim istaknutim članovima"³².

Dvije godine nakon početka rada DSV-a, njegov član Krapac (1997.) navodi da je Vijeće "u uvjetima manjkave pravne regulacije i niske opće pravne kulture, prema u javnosti uvriježenom mišljenju, palo čvrsto u ruke političkih prvaka koji, od početka njegova rada do danas (1997., *op. aut.*), u najvećem broju slučajeva odlučuju o smjeni "nepodobnih" i promaknuću politički lojalnih sudaca (u najmanju ruku onih koji su na sudačkim mjestima u važnijim mjestima ili većim sudovima)³³."

Situacija pravne neizvjesnosti oko obavljanja sudačke dužnosti vladala je sve do donošenja Zakona o sudovima krajem 1993. godine³⁴, čije su najznakovitije bile prijelazne i završne odredbe, posebice čl. 100. kojim će se u roku od 6 mjeseci nakon donošenja zakona imenovati suci i predsjednici sudova izabrani prema dotadašnjim propisima, a do tada suci nastavljaju s radom, a čl. 101 poslije se određuje da suci koji nisu ponovno imenovani ostvaruju pravo na plaću 6 mjeseci od prestanka sudačke dužnosti. Odnosno, neimenovanjem, suci se razrješavaju dužnosti. S obzirom na to da je status ranije imenovanih sudaca bio neriješen do donošenja Zakona o sudovima, Uzelac ističe da su navedene prijelazne i završne odredbe Zakona o sudovima riješile to ključno pitanje statusa "starih" sudaca, dajući "odgovor - jednostavan u svojoj radikalnosti i radikalan u svojoj jednostavnosti." S obzirom na to da su se suci koji nisu bili imenovani smatrali razriješenima, Uzelac napominje: "Ne samo što je to bilo protivno ustavnoj odredbi o stalnosti sudačke funkcije nego je razrješenje neimenovanjem onemogućavalo mnoge suce da obave puni mandat - umjesto trajnog mandata, čak im se nije dalo ni da odrade osmogodišnji mandat na koji su bili izabrani. Uz to, automatsko (*ex lege*) razrješenje, kao posljedica odsutnosti jedne činjenice (imenovanja), nije imalo minimum transparentnosti i predvidljivosti kakve pravna država zahtijeva³⁵". Nakon donošenja novog Zakona o sudovima te konstituiranja DSV-a, početkom 1995. godine (jer 1994. nije bilo nijednog imenovanja) započet je postupak imenovanja hrvatskih sudaca. No, Krapac navodi da DSV "nije ni pokušalo unaprijed odrediti opće kriterije za imenovanje sudaca koji se prvi put imenuju sucima sa stalnim sudačkim mandatom. Na taj je način započela 'lustracija' staroga sudačkog kadra - jedan inače legitimni čin nove demokratske države na posve nelegitiman način, otvarajući političkoj volji (i osobnoj samovolji) gotovo neograničen prostor na tom osjetljivom polju³⁶."

Završno napominjemo da je 1996. godine³⁷ Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima, u vezi s trajanjem sudačkog mandata dodano da suci obnašaju sudačku dužnost do "stjecanja prava na punu starosnu mirovinu³⁸", uz mogućnost produljenja do navršениh 70 godina života. Poslije će se, izmjenama Ustava iz 2000. godine³⁹, stalnost sudačke dužnosti uvjetovati reizborom nakon prvog imenovanja na vrijeme od pet godina, a sudac se, između ostalog, razrješava dužnosti navršavanjem 70 godina.

Analiza imenovanja i razrješenja sudaca od 1990. do 1996.

Uvidom u objavljene odluke u Narodnim novinama, u razdoblju od 1990. do 1996. imenovana su ukupno 1263 suca, a 559 sudaca razriješeno je dužnosti. Kada sagledamo imenovanja, možemo primijetiti da od ukupno 1263 imenovanja, tijekom 1994. godine nije bilo nijednog imenovanja, a najveći dio sudaca (njih 784 ili 62%) imenovan je tek 1996. godine. Također smo primijetili da je od ukupnog broja imenovanih sudaca godišnje, odnos imenovanja novih sudaca i reizbora gotovo podjednak, odnosno 50 % prema 50 %.

Što se razrješenja tiče, najveći dio razrješenja dogodio se u prvom razdoblju, do 1993. godine (65,85 %), prije donošenja Zakona o sudovima. Ako uzmemo u obzir da je u cijeloj Hrvatskoj oko 1300 sudaca, to znači da je do kraja 1993. 368 sudaca razriješeno dužnosti, odnosno oko 30 % sudačkog kadra. Osim toga, ako sagledamo ukupan broj razrješenja prema razlozima, razvidno je da je najveći dio razrješenja zbog odlaska na drugu dužnost (210 ili 37,65 %), zatim iz nepoznatog (nenavedenog) razloga (172 ili 30,80 %), potom radi odlaska u odvjetništvo (95 ili 17 %), u mirovinu (53 ili 9,5 %), a najmanji broj (29 ili 5,2 %) na vlastiti zahtjev.

Slijede podaci o imenovanjima i razrješenjima po godinama:

Tijekom 1990. godine imenovano je 67 sudaca, od čega je novih sudaca 36, a reizabran je 31. Iste godine razriješen je isti broj sudaca (67), od toga 23 radi odlaska na drugu dužnost, 16 radi odlaska u mirovinu, 15 radi odlaska u odvjetništvo i 1 na vlastiti zahtjev. Tijekom 1991. godine imenovana su 144 suca, od kojih 72 nova, a 72 je reizabrano. 107 sudaca razriješeno je dužnosti, od toga 29 radi odlaska na drugu dužnost, 7 radi odlaska u mirovinu, 3 radi odlaska u odvjetništvo, 11 na vlastiti zahtjev, a 57 iz nepoznatog razloga, gdje se za 10 eksplicitno navodi da su razriješeni dužnosti prije isteka vremena na koje su izabrani. Od 107 razriješenih sudaca, 15 ih je retroaktivno razriješeno dužnosti tijekom 1992. i 1993. godine, 12 bez poznatog razloga. U 1992. godini imenovan je 61 sudac, od čega 30 novih, a 31 je reizabran, 72 suca razriješena su dužnosti, od čega 11 radi odlaska na drugu dužnost, 12 radi odlaska u mirovinu, 34 radi odlaska u odvjetništvo, 12 na vlastiti zahtjev, a 3 iz nepoznatog razloga. Godine 1993. izabrana su 174 nova suca, 122 suca razriješena su dužnosti, od toga 47 radi odlaska na drugu dužnost, 18 radi odlaska u mirovinu, 43 radi

odlaska u odvjetništvo, 1 po osnovi članka 87, st. 2, t. 6 Zakona o redovnim sudovima te 8 iz nepoznatog razloga.

Godine 1994., usprkos isteku predviđenog zakonskog roka od 6 mjeseci od donošenja Zakona o područjima i sjedištima sudova, nije imenovan nijedan sudac, 41 sudac je razriješen dužnosti, svi iz nepoznatog razloga. Od 1995., nakon osnivanja Državnog sudbenog vijeća (DSV-a), u početku se nije nastavila praksa službenog objavljivanja imenovanja sudaca u Narodnim novinama (kao u vrijeme kad je to bilo u nadležnosti Sabora). Takav je bio slučaj (kontroverznog) imenovanja 25 (umjesto 37) sudaca Vrhovnog suda početkom 1995., što je bio povod dvjema uzastopnim ustavnim tužbama (u prvoj 13, a zatim 10 sudaca Vrhovnog suda koji nisu imenovani) zbog raznih postupovnih i materijalnopравnih povreda, koje je konačno Ustavni sud odbacio kao neutemeljene⁴⁰. Svakako, ta imenovanja i razrješenja nisu objavljena u službenom glasilu, a tek je poslije DSV nastavio praksu objavljivanja imenovanja u službenim novinama. Osim toga, pri objavljivanju u Narodnim novinama od stupanja DSV-a prestalo se navoditi objašnjenje za razrješenje dužnosti, a podatke o stupanju na drugu dužnost imamo zato što se pri imenovanju suca na drugu dužnost on razrješava prijašnje dužnosti. Tako su 1995. godine imenovana 33 suca, od čega nijedan nije reizbor. Razriješena su dužnosti 64 suca, od toga 14 radi odlaska na drugu dužnost, a za 50 je razlog nepoznat. Godine 1996. izabrana su 784 suca, od kojih su 372 novi izbor, 412 je reizbor, a 86 sudaca razriješeno je radi odlaska na drugu dužnost.

Vojni sudovi

Kao što smo već spomenuli, u zakonskom su okviru vojni sudovi ustrojeni Uredbom o organizaciji, radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske⁴¹, a ukinuti su Uredbom o stavljanju izvan snage uredbi iz oblasti pravosuđa od 25. studenoga 1996. (NN 103/1996.). Sukladno članku 3. Uredbe, osnovani su vojni sudovi u sjedištu zapovjedništva operativne zone. Ustrojeno je 6 operativnih zona sa sjedištem u Osijeku, Bjelovaru, Zagrebu, Karlovcu, Rijeci i Splitu.

U ovom kontekstu valja istaknuti neke odredbe Uredbe vezane uz imenovanja sudaca vojnih sudova. Sukladno čl. 11. Uredbe "predsjednika i suce vojnog suda, ratnim rasporedom, raspoređuje ministar obrane, na prijedlog

ministra pravosuđa i uprave, iz reda sudaca općinskog, odnosno okružnog suda", vojni sud ima predsjednika i 4 suca, a povećanje broja sudaca vojnog suda odobrava ministar pravosuđa i uprave na prijedlog predsjednika vojnog suda (čl. 10). Također člankom 13. Uredbe ne primjenjuju se odredbe Zakona o redovnim sudovima o objavljivanju slobodnih sudačkih mjesta i odredbe o podnošenju prijava. Stoga u Narodnim novinama nisu objavljene odluke o imenovanju na dužnosti vojnog suca.

Jedine podatke koje imamo su podaci iz 1996., kada se neki suci koji su s dužnosti suca vojnog suda imenovani na nove sudačke dužnosti (ukupno 30 - 2 predsjednika, VS-a Karlovac i VS-a Zagreb, i 28 sudaca vojnih sudova - 5 VS-a Bjelovar, 3 VS-a Karlovac, 3 VS-a Rijeka, 4 VS-a Split, 3 VS-a Osijek i 10 VS-a Zagreb). Znajući da su vojni sudovi ustanovljeni u Osijeku, Bjelovaru, Zagrebu, Karlovcu i Splitu, nedostaju podaci ili bar nemamo sigurnost da su potpuni.

Imenovanja i razrješenja dužnosti predsjednika suda

Usporedno s imenovanjima i razrješenjima dužnosti predsjednika suda, znakovita je i dinamika imenovanja i razrješenja dužnosti predsjednika suda od 1990. do 1996. godine. Tako je tijekom 1990. godine razriješeno 98 predsjednika sudova, od kojih je 96 automatski imenovano za vršitelja dužnosti predsjednika suda (dalje u tekstu v.d.), a dvoje je otišlo u mirovinu. Od 96 v.d. predsjednika, iste godine nakon toga 12 je razriješeno dužnosti suca, a 2 na vlastiti zahtjev. Tijekom 1990. godine imenovana su 23 predsjednika suda, od kojih su 3 reizabrana. Tijekom 1991. godine imenovana su 72 predsjednika suda, od čega su 34 reizabrana. Razriješena su 3 predsjednika i 18 v.d. predsjednika suda, od toga je 10 (3 predsjednika i 7 v.d.) otpušteno, 10 ih je ostalo na istom sudu kao suci, a 1 je imenovan na drugu dužnost. Tijekom 1992. godine imenovano je 10 predsjednika suda, od kojih nijedan nije reizbor. Od 7 razriješenih predsjednika i vršitelja dužnosti, 3 su predsjednici (od toga su dvojica otišla u mirovinu, a jedan u odvjetništvo), a od v.d. predsjednika jedan je otišao u odvjetništvo, a trojica su razriješeni vršitelja dužnosti, ali ostaju kao suci. Godine 1993. imenovano je 11 novih predsjednika, a razriješeno je dužnosti 5 predsjednika (2 na drugu dužnost, 2 u odvjetništvo i 1 na vlastiti zahtjev) te 3 v.d., od kojih 2 ostaju kao suci, a jedan odlazi u odvjetništvo. Godine 1994. 3 predsjednika suda razrješavaju se dužnosti i predsjednika suda i dužnosti

suca. Godine 1995. imenovano je 76 predsjednika, od kojih je 40 reizabrano. Razriješeno je dužnosti 7 predsjednika, od toga 2 odlaze na drugu dužnost, a 5 je razriješeno dužnosti i predsjednika i suca. Godine 1996. izabrano je 29 predsjednika suda, od kojih je 8 reizbor, a 8 predsjednika razriješeno je radi odlaska na drugu dužnost.

Slučaj predsjednika Vrhovnog suda

U razdoblju koje je predmet ove analize izmijenila su se četiri predsjednika Vrhovnog suda, pri čemu su znakoviti slučajevi prvog predsjednika Vrhovnog suda, Vjekoslava Vidovića, i četvrtoga, Krunislava Olujića. Prvi predsjednik Vrhovnog suda, Vjekoslav Vidović, bivši sudac i disident⁴², reaktiviran je iz mirovine i imenovan na tu dužnost 1990. godine, kada je imao više od 70 godina⁴³, da bi samo godinu dana poslije, u prvim ratnim mjesecima, bio smijenjen s dužnosti uz obrazloženje da je ispunio zakonske uvjete za obvezatni odlazak u mirovinu (premda su isti uvjeti bili ispunjeni već i u vrijeme njegova imenovanja)⁴⁴. Međutim, Uzelac navodi da je dobna granica bila samo formalno opravdanje te da je pravi razlog razrješenja dužnosti predsjednika suda bilo njegovo "previše neovisno ponašanje" jer je "odbio suradnju kad je vlast od njega zahtijevala da osigura sudski *placet* za tajne dogovore sukobljenih strana o razmjeni zarobljenika, osoba uhvaćenih u vojnim akcijama, uhićenih i optuženih za teške zločine⁴⁵." Vjekoslava Vidovića na dužnosti predsjednika Vrhovnog suda zamijenio je Zlatko Crnić⁴⁶ koji je ubrzo poginuo u automobilskoj nesreći. S izborom trećeg predsjednika Vrhovnog suda, Uzelac smatra da se "razdoblje stručnih, politički neutralnih predsjednika sudova činilo završenim⁴⁷." Treći predsjednik Vrhovnog suda, Milan Vuković⁴⁸, odvjetnik bez prethodnog sudačkog iskustva, bio je vrlo blizak predsjedniku Tuđmanu. Valja napomenuti da je Vuković, uz dužnost predsjednika Vrhovnog suda, bio i član Državnog sudbenog vijeća. Međutim, pod političkim pritiskom vladajuće strukture i zbog za međunarodnu javnost neprihvatljivih izjava u javnosti vezanih uz ratne zločine⁴⁹, sâm Vuković podnio je zahtjev za razrješenjem i 18. svibnja 1995. imenovan je novi predsjednik Vrhovnog suda Krunislav Olujić⁵⁰, također blizak vladajućim strukturama, a Vuković je imenovan sucem Ustavnog suda. No, Olujić se ubrzo pokazao kao neposlušan kadar te je u studenome 1996. Vlada RH (koja ga je imenovala) pred DSV-om pokrenula disciplinski postupak protiv njega te mu je istog mjeseca uručena suspenzija, da bi ga u siječnju 1997. DSV razriješio dužnosti, a tu odluku potvrdio Župa-

nijski dom Sabora u veljači 1997. Za predsjednika Vrhovnog suda ponovno je izabran Milan Vuković. Međutim, Olujić je podnio ustavnu tužbu i u travnju 1998. odluka DSV-a o razrješenju je poništena. Time je došlo do tzv. ustavnog paradoksa, gdje je Republika Hrvatska tijekom više od pola godine (od travnja do studenoga 1998.) imala istodobno dva predsjednika Vrhovnog suda. Postupak pred DSV-om ponovljen je te je Olujić iznova razriješen dužnosti predsjednika u listopadu 1998., što je ponovno potvrdio Županijski dom u studenome 1998. Taj je slučaj znakovit jer je ukazao na neke probleme vezane uz neovisnost sudstva tijekom 90-ih godina, kao što je, kako ističe Krapac, okolnost "da Vlada može vrlo ekspeditivno dovesti do razrješenja ne samo svakog suca ili državnog odvjetnika nego i samog predsjednika Vrhovnoga suda RH, dakle, poglavara sudbene vlasti zemlje. On ima ozbiljne ustavnopravne implikacije jer dovodi u pitanje stvarnost ustavne odredbe članka 4. hrvatskog Ustava koji želi uspostaviti načelo trodiobe vlasti na zakonodavnu, sudbenu i izvršnu"⁵¹.

Zaključak

Početkom 90-ih godina, od donošenja Ustava do kraja 1993. godine, kada su doneseni Zakon o sudovima i Zakon o Državnom sudbenom vijeću (DSV) bili smo svjedoci tzv. trajne privremenosti i pravne neizvjesnosti, a suci su u tom razdoblju bili "najnezaštićeniji i najranjiviji *species* pravne profesije"⁵². U tom razdoblju, sukladno starom Zakonu o redovnim sudovima, nekim su sucima istekli mandati od 8 godina, a više nije bilo preciznih odredbi o imenovanjima sudaca. Sve to dovelo je do tzv. vakuuma ili "izvanustavne pozicije" sudaca⁵³, a praksa pokazuje da su "neki suci kojima je istjecao mandat nastavili obnašati svoju funkciju, neki su primili formalna rješenja o razrješenju zbog isteka mandata, a neki su samo pozvani da isprazne svoje urede 'zbog novonastale situacije' "⁵⁴.

Stupanjem na snagu Zakona o sudovima, početkom 1994. godine, zakonski rok imenovanja sudaca bio je šest mjeseci nakon donošenja Zakona, što je prekršeno jer sukladno podacima o imenovanjima iz Narodnih novina, tijekom 1994. godine nije imenovan nijedan sudac nego tek početkom 1995. godine, kada je počelo s radom Državno sudbeno vijeće. Međutim, samim odabirom članova DSV-a i na samom početku rada Vijeća, postalo je očito da je tada, nakon što su napokon doneseni svi zakoni koji su stvorili pretpostavke za normalno funkcioniranje sudstva, to tijelo bilo još samo jedan instrument vlada-

juće strukture za lustraciju nepodobnog sudačkog kadra. Također, pažljivom analizom razvoja normativnih akata (kao što je zadnja novela ZORS-a iz listopada 1990., tzv. predsjednička Uredba o izvanrednom stanju te konačno Zakon o sudovima iz prosinca 1993.), primjećujemo da je tijekom tog razdoblja pomno pripremljen plodan zakonodavni teren koji je omogućio lustraciju i onemogućio sucima da osporavaju sporne odluke pravnim sredstvima, a sukladno podacima iz članaka pravnih stručnjaka razvidno je da je u konačnici Ustavni sud u tom razdoblju donosio arbitrarne odluke na štetu sudaca te u korist zakonodavca i poslije DSV-a.

Prema podacima dobivenim iz analize objavljenih odluka o imenovanjima i razrješenjima sudaca, upravo u razdoblju do donošenja Zakona o sudovima (od 1990. do 1993. godine) razriješen je najveći broj sudaca (njih ukupno 66 %), s time da je oko polovina od ukupnog broja razriješenih sudaca u razdoblju od 1990. do 1996. otišla do kraja 1992. U cijelom razdoblju koje je predmet ove analize (do kraja 1996. godine), 37 % ih je otišlo na drugu dužnost, a ostatak, čak 63 % sudaca, otišlo je ili svojevolumeno ili je bilo razriješeno iz nepoznatih razloga. Posebno je znakovit broj razrješenja iz nepoznatih razloga (30 %), a također je značajan broj otišao u odvjetništvo (17 %) i u mirovinu (9,5 %). Može se pretpostaviti je da je u tom tzv. egzodusu sudaca odlazak u odvjetništvo (ili javno bilježništvo) bilo rješenje kvalitetnog sudačkog kadra naspram nesigurnosti i neizvjesnosti sudačkog položaja do formiranja DSV-a. U istu kategoriju mogli bismo svrstati i razrješenje radi odlaska u mirovinu, kao soluciju starijih sudaca naspram tog zakonskog zrakopraznog prostora ili soluciju onih koji su slutili da im se neće obnoviti mandati. Svakako, podatak koji najviše zabrinjava velik je broj razrješenja iz nepoznatih razloga (30 %), koji je očigledan dokaz provedene lustracije u hrvatskom sudstvu u prvoj polovini 90-ih godina. Također nam ostaje na nagađanje koliko je sudaca razriješeno iz nepoznatih razloga, zapravo na etničkoj osnovi⁵⁵.

Druga činjenica koja zabrinjava je da su se, usprkos pravnoj nesigurnosti i neizvjesnosti do donošenja novog Zakona o sudovima i Zakona o DSV-u, redovno imenovali suci (35 % od ukupnog broja imenovanih sudaca u tom razdoblju), od kojih je polovina novoimenovanih, a polovina reizabrano, pa se postavlja pitanje prema kojim su kriterijima i propisima (posebice prema kojim kriterijima) neki suci reizabrani (znajući da je reizbor ukinut novelom ZORS-a iz listopada 1990.), a drugi ne. Gledajući cijelo razdoblje od sedam

godina, također je zanimljiv podatak da tijekom 1994. godine nije imenovan nijedan sudac, a tijekom 1996. godine čak 62 % sudaca.

Očigledna provedena lustracija u hrvatskom pravosuđu u korist podobnih i novog kadra, bez preciznih i stručnih kriterija, zasigurno je učinjena na štetu kvalitete i dugoročnog funkcioniranja sudstva u Republici Hrvatskoj, što se poslije odrazilo i na pravičnost suđenja, dugotrajnost postupaka te gomilanje sudskih predmeta. Jedna od činjenica koje idu u prilog našoj tezi je "okolnost da niz tzv. novoimenovanih (podobnih) sudaca tijekom prvih triju godina nakon donošenja Ustava RH iz 1990., nije bio ponovno reimenovan"⁵⁶.

S obzirom na vremenski odmak od osamnaest godina nakon završetka razdoblja koje je predmet ove analize, završno zaključujemo da je ta 'tiha lustracija' u hrvatskom pravosuđu dugoročno unazadila sudsku praksu te da se njezine posljedice osjećaju i danas.

LITERATURA:

Dika, M.⁵⁷ *Je li u Republici Hrvatskoj provedena lustracija ili O položaju sudaca tijekom prve tri i pol godine nakon donošenja Ustava iz 1990.*, u: J. Kregar et al. (ur.), *Hrvatska - kako sada dalje*, Pravni fakultet Sveučilišta Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 2008., str. 45 - 60.

Krapac, D. *Neovisnost sudaca kao postulat pravne države: njemačka iskustva, hrvatski problemi* Polit. misao, Vol XXXIV, 1997., br. 1, str. 63 - 111.

Uzelac, A. *Zavisnost i nezavisnost, prijedlozi uz položaj sudstva u Hrvatskoj*, Zbornik PFZ, 1992., 42 (Suppl. 4), str. 575 - 594.

Uzelac, A. *Lustracija, diskvalifikacija, čistka*, IUDEX, 1995., 1(3), str. 413 - 434.

Uzelac, A. *Hrvatsko pravosuđe u devedesetima: od državne nezavisnosti do institucionalne krize* Polit. misao, 2001., Vol XXXVIII, br. 2, str. 3 - 41.

¹ Bazu podataka načinila je Dora Petrač, a pregledala ju, dopunila i analizirala Nikolina Židek.

² Sudovi udruženog rada ukinuti su Zakonom o prestanku rada sudova udruženog rada od 7. prosinca 1990. (Narodne novine 53/1990).

³ Vidi dalje u tekstu pod zakonski okvir.

⁴ Narodne novine 5/1977.

⁵ Narodne novine 32/1988.

⁶ Narodne novine 16/1990.

⁷ Redovni profesor na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu i član prvog sastava Državnog sudbenog vijeća Republike Hrvatske, danas sudac Ustavnog suda RH.

- ⁸ Narodne novine 41/1990.
- ⁹ Krapac (1997.), str. 99.
- ¹⁰ Narodne novine 53/1990.
- ¹¹ Narodne novine 56/1990.
- ¹² Članak 4. Ustava.
- ¹³ Redoviti profesor na katedri za građansko procesno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu.
- ¹⁴ Uzelac (2001.), str. 9.
- ¹⁵ *Ibidem*.
- ¹⁶ Narodne novine 67/1991.
- ¹⁷ Uredba o stavljanju izvan snage uredbi iz oblasti pravosuđa od 25. studenoga 1996. (NN 103/1996).
- ¹⁸ Članak 13. Uredbe.
- ¹⁹ Članak 16. Uredbe.
- ²⁰ Uzelac (2001.), str. 10.
- ²¹ Uzelac (1992.), str. 583.
- ²² *Ibidem*.
- ²³ Krapac (1997.), str. 98.
- ²⁴ Predstojnik katedre za građansko procesno pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu do rujna 2013., kada je otišao u mirovinu.
- ²⁵ Dika (2008.), str. 46.
- ²⁶ Narodne novine 058/1993.
- ²⁷ Prijelazne i završne odredbe, članak 42. Zakona o DSV-u.
- ²⁸ Narodne novine 03/1994.
- ²⁹ Uzelac (2001.), str. 16.
- ³⁰ Članak 3. Zakona o DSV-u.
- ³¹ Konačni sastav prvog DSV-a sastavila je tzv. *Pašalićeva komisija* preko državnog odvjetnika RH Krunislava Olujića. Za detaljnije informacije vidi Krapac (1997.), str. 102 i Uzelac (2001.), str. 16.
- ³² Uzelac (1995.), str. 430.
- ³³ Krapac (1997.), str. 98.
- ³⁴ Dana 30. prosinca 1993. (Narodne novine 03/1994).
- ³⁵ Uzelac (2001.), str. 14.
- ³⁶ Krapac (1997.), str. 103 – 4.
- ³⁷ Narodne novine 100/1996.
- ³⁸ Čl. 16.
- ³⁹ Čl. 58 Odluke o proglašenju promjene Ustava Republike Hrvatske od 28. 11. 2000., Narodne novine 113/2000.
- ⁴⁰ Za više informacija o slučaju upitnog imenovanja sudaca Vrhovnog suda 1995. vidi Krapac (1997.), str. 104 - 105 te Uzelac (2001.), str. 18 – 22.
- ⁴¹ Narodne novine 67/1991 od 7. prosinca 1991.
- ⁴² Vjekoslav Vidović među sucima je koji su 1971. godine za vrijeme *hrvatskog proljeća* odbili donijeti osuđujuće presude u političkim procesima, zbog čega su morali odstupiti s funkcije ili su bili smijenjeni.

⁴³ Odluka o imenovanju od 12. prosinca 1990. (NN 54/90).

⁴⁴ Odluka o razrješenju od 14. veljače 1992. (NN 09/92).

⁴⁵ Uzelac (2001.), str. 7.

⁴⁶ Odluka o imenovanju od 29. ožujka 1992. (NN 19/92).

⁴⁷ Uzelac, v. *supra* nota 8.

⁴⁸ Odluka o imenovanju od 30. studenoga 1992. (NN 82/92).

⁴⁹ Uzelac (2001.), str. 26.

⁵⁰ Odluka o imenovanju (NN 49/95).

⁵¹ Krapac (1997.), str. 107.

⁵² Uzelac (2001.), str. 10.

⁵³ Dika (2008.).

⁵⁴ Ibidem, str. 13.

⁵⁵ Uzelac napominje da su se "prema neobjavljenoj i dosad javno nedostupnoj statistici Ministarstva pravosuđa iz svibnja 1999. godine, hrvatski suci (uključujući i međunarodno zaštićeno područje istočne Slavonije s kontroliranim jamstvima proporcionalnog etničkog sudjelovanja) u 93,6 posto očitovali kao etnički Hrvati, 3,1 posto kao etnički Srbi, a 3,3 posto kao druge etničke grupe." (Uzelac, (2001.), str. 15.

⁵⁶ Dika (2008.), str. 60.

⁵⁷ Ovaj je rad utemeljen na radu autora objavljenom u *Privredi i pravu* br. 1/1994. pod naslovom "Organizacijska samostalnost i funkcionalna nezavisnost sudbene vlasti u Republici Hrvatskoj: pokušaj analize normativnog pravnog uređenja instituta nakon donošenja Ustava Republike Hrvatske", PP, 1/1994., str.19 - 46. Autor je, nakon što je pregledao taj svoj rad, konstatirao da premisama koje je u njemu razvio i izvodima koje je na njima utemeljio teško što ima dodati, odnosno da ih je još uvijek, i nakon distance od gotovo četrnaest godina, spreman iznova potpisati.

Pregled suđenja u odsutnosti

Milena Čalić - Jelić

Prema čl. 402. (3) Zakona o kaznenom postupku, "optuženiku se može suditi u odsutnosti samo ako postoje osobito važni razlozi da mu se sudi, a nije moguće suđenje u stranoj državi ili nije moguće izručenje ili je optuženik u bijegu ili nije dostižan državnim tijelima." U protivnom, optuženik tijekom trajanja kaznenog postupka u pravilu mora biti prisutan jer je upravo on jedan od glavnih izvora saznanja o činjenicama koje se u postupku utvrđuju te preko njegova iskaza sud može doći do saznanja o tim činjenicama. Stoga bi suđenja u odsutnosti trebala predstavljati iznimnu mogućnost u provođenju kaznenog postupka.

U vrijeme izbijanja ratnih sukoba te u prvim godinama nakon završetka rata, rad na predmetima ratnih zločina bio je velik izazov za hrvatsko pravosuđe koji je rezultirao nekritičnom upotrebom suđenja *in absentia*, često u suprotnosti s odredbama Zakona o kaznenom postupku te uz kršenje pravila Europske konvencije o ljudskim pravima (ECHR). Pred sudovima u Republici Hrvatskoj za kaznena djela ratnih zločina u razdoblju od 1992. do 2000. osuđeno je 578 osoba, od čega 497 u odsutnosti, što predstavlja udio od 86 % okrivljenika. Postupci su vođeni pred tada još postojećim vojnim i okružnim sudovima, a poslije pred županijskim sudovima. Ukupno su donesene 134 presude u odsutnosti. Najveći broj takvih presuda donio je sud u Sisku (23 presude), potom u Zadru i Osijeku (21 presuda).

Navedena suđenja, prema pisanjima nezavisnih medija, "u devedesetima su se redala kao na tekućoj vrpci" i tek se nakon 2000. u javnosti počela pojavljivati zabrinutost zbog nedostatka osnovnih jamstava za pošteno suđenje optuženicima. U nastojanjima da pruže objašnjenje i opravdanje takve situacije, mnogi pravni teoretičari i praktičari navodili su da kaznena djela ratnih zločina, za koja su se provodila suđenja u odsutnosti, spadaju u kazneno-prav-

nu materiju s kojom su se pravosudne institucije susrele u skorašnje vrijeme i o kojoj dotad nisu postojali primjeri iz sudske prakse niti adekvatna teorijska pravna podloga. Drugi su pak kao glavni razlog navodili političku klimu za vrijeme i neposredno nakon rata, obilježenu izrazitom nacionalnom homogenizacijom, koja je dovela do brojnih pokretanja kaznenih postupaka protiv pripadnika iz redova agresorskih vojnih i paravojnih snaga, na temelju nedovoljno potkrijepljenih kaznenih prijava. Pritom se ne smije zaboraviti ni utjecaj medija, koji su u velikoj mjeri bili odgovorni za jačanje osjećaja ugroženosti nacionalnog bića te daljnje jačanje etničke napetosti. Uloga medija u to je vrijeme bila okrenuta ratu, a ne građenju mira, a tadašnje medijsko izvještavanje nudilo je vrlo snažnu osnovu za jačanje procesa nacionalne homogenizacije. Osnovne razloge nezadovoljavajućih rezultata možemo sagledati u dva oblika objašnjenja: a) objektivne okolnosti: uvjeti rata i agresije, tranzicija cjelokupnog društva i institucija, velik dio okupiranog teritorija; b) subjektivne slabosti: nedostatak iskustva, nedostatak znanja, zanemarivanje profesionalnih standarda, upitna objektivnost i nezavisnost pojedinih sudaca. Optužni akti podizali su se na osnovi problematičnih dokaza prikupljenih tijekom istražnog dijela postupka. Prikupljanje potrebnih saznanja i dokaza o počinjenim zločinima bilo je objektivno otežano činjenicom da je za vrijeme rata trećina teritorija bila okupirana, mnogi dijelovi bili su razoreni i s velikim brojem žrtava, a stanovništvo je raseljeno. U mnogim kaznenim postupcima, pokrenutim u tom razdoblju, nije utvrđeno tko je počinitelj, a tko naredbodavac zločina te su se suđenja u odsutnosti u pravilu vodila protiv pojedinaca minornog značaja s obzirom na njihovu poziciju, za razliku od organizatora zločina koji su procesuirani u znatno manjoj mjeri.

Zaključak koji se nameće je da se predmeti ratnih zločina u okolnostima suđenja u odsutnosti nisu sudili nepristrano, neovisno i slobodno od političkih, kriminalnih ili drugih utjecaja te bez etničke pristranosti. Sudstvo 90-ih nije imalo vjerodostojnost u smislu etničke nepristranosti pa je stoga u društvu u kasnim 90-im i poslije 2000. jačala predodžba da se procesuiranjem ratnih zločina manipuliralo kako bi se spriječio povratak izbjeglih Srba te da tijela vlasti prema njima imaju diskriminatoran pristup. "Selektivna" primjena krivičnog gonjenja imala je štetan učinak na odluke ljudi koji su razmišljali o povratku na područja s kojih su izbjegli. Brojna pitanja koja su se javljala vezana uz neovisnost sudstva i tužiteljstava potječu iz činjenice da domaća tijela vlasti i međunarodna zajednica nisu uspjeli riješiti problem nastao imenovanjem sudaca

i tužitelja u tijeku i poslije rata. Velik broj sudaca imenovan je prema proceduri koja nije bila zasnovana na ocjeni stručnosti, niti je bila objektivna i transparentna, nego su dominantni kriteriji selekcije svedeni na etničke ili političke razloge.

Velik broj izvještaja međunarodnih i nacionalnih nevladinih organizacija (npr. američki Human Rights Watch¹ i Hrvatski helsinški odbor) iznosili su jedinstven zaključak kako se sudski procesi za ratne zločine u Hrvatskoj koriste dvostrukim kriterijima za Hrvate i Srbe. Američka organizacija za zaštitu ljudskih prava u svom je priopćenju upozorila kako većina suđenja za ratne zločine pokazuje etničku pristranost i nedostatak profesionalizma. HHO se u svom redovitom godišnjem izvješću za 2003. godinu pozvao na ocjene OESS-a i naglasio kako se u pravilu nastavlja primjena dvostrukih standarda protiv optuženika Srba u korist optuženika Hrvata, i to u svim fazama postupka².

Neke specifičnosti suđenja u odsutnosti

Branitelji po službenoj dužnosti

Branitelji su, kada su bili dodijeljeni po službenoj dužnosti, zastupali nekoliko okrivljenika u odsutnosti unutar jednog kaznenog postupka. Takva je praksa bila zabrinjavajuća jer se čini malo vjerojatnim da branitelj može na odgovarajući način zastupati svaku pojedinačnu stranku, posebice jer može postojati sukob interesa. Branitelji izabrani po službenoj dužnosti nisu bili u mogućnosti uspostaviti komunikaciju sa svojim branjenicima/okrivljenicima pa nisu mogli ni predlagati određene dokaze u svrhu osporavanja činjenica optužbe niti iznositi olakotne okolnosti na strani svog branjenika. Navedene obrane nisu odgovarale standardima prava na obranu okrivljenika u kaznenim postupcima; nisu predlagani dokazi, branitelji, postavljeni po službenoj dužnosti, nerijetko se nisu žalili na prvostupanjske osuđujuće presude, iako je to bila njihova dužnost, a u nekim su predmetima priznavali krivnju svojih branjenika.

Navest ću nekoliko primjera koji potkrepljuju iznesene tvrdnje.

U predmetu *Mikluševci*, vođenom pred Županijskom sudu u Vukovaru, svaki od 5 odvjetnika zastupao je 5 do 6 okrivljenika, od kojih mnoge u odsutnosti, a pred sudom u Splitu 27 okrivljenika zastupalo je 8 odvjetnika. Postupak je vođen tijekom 1997., a svi su okrivljenici osuđeni u odsutnosti na zatvorske kazne u trajanju od 5 do 20 godina zatvora.

Nadalje, u predmetu vođenom 1993. pred sudom u Sisku, 19 okrivljenika zastupao je jedan branitelj, svi su osuđeni na maksimalne zatvorske kazne, a na presudu nije uložena žalba.

Na sudu u Osijeku, u procesu vođenom tijekom 2004. godine protiv 11 okrivljenika, sve je zastupao samo jedan odvjetnik, u postupku pred sudom u Požegi 4 je okrivljenika zastupao jedan odvjetnik i svi su osuđeni na 15 godina zatvora. Na karlovačkom sudu 8 okrivljenika zastupao je jedan branitelj, svi su osuđeni na 10 godina zatvora. Na sudu u Gospiću 14 je okrivljenika zastupao samo jedan odvjetnik, postupak je vođen tijekom 1993. godine, a svi okrivljenici osuđeni su na zatvorske kazne od 15 ili 20 godina. Na sudu u Zadru 19 su okrivljenika zastupala 3 branitelja, svi su osuđeni na kazne zatvora od 10 ili 20 godina zatvora.

Navedeni primjeri ukazuju na to da imenovanje branitelja po službenoj dužnosti za okrivljenike u odsutnosti nije bilo iznimka nego pravilo.

Visina kazni

U skladu s pozitivnim zakonskim propisima, uglavnom su odmjeravane najviše kazne zatvora koje su vrlo često bile odraz tadašnje političke klime koja je neminovno utjecala i na stajališta sudaca, ali i nemogućnosti sudskog vijeća da utvrdi olakotne okolnosti u svezi s pojedinim okrivljenikom. U mnogim presudama protiv većeg broja okrivljenih, svi okrivljenici u pojedinom predmetu osuđeni su na istu zatvorsku kaznu. Tako je na primjer u presudi iz 1993. za zločine počinjene u Gospiću, povodom optužnice protiv 15 okrivljenika, sud osudio trojicu okrivljenika na 20 godina zatvora, a ostalih 12 na 15 godina. U predmetu istog suda, presuđenog 1994. za zločin na području Korenice, sud je 15 optuženika osudio na 15 godina zatvora.

Nadalje, pred Okružnim sudom u Sisku tijekom 1993. vođeno je 16 suđenja protiv ukupno 69 okrivljenika. U navedenim predmetima određene visine kazni kreću se u rasponu od 1,5 do 20 godina zatvora. Pritom je neophodno napomenuti da je 61 okrivljenik osuđen na maksimalnu zatvorsku kaznu od 20 godina, a navedeni raspon prisutan je u odmjeravanju kazne za samo osam okrivljenika. Iz velikog broja presuda razvidan je problem i individualiziranja krivnje pojedinih okrivljenika, i to na način da je obrazloženjem presude uloga pojedinaca bila prikazana kolektivnim opisom činjenja, što je proizašlo iz

male mogućnosti dokazivanja uloge pojedinaca u počinjenju zločina. Stoga su pojedine presude u odsutnosti okrivljenika više odraz kolektivne krivnje nego individualnog sudjelovanja pojedinca u počinjenju zločina koji mu se stavlja na teret.

Procjena olakotnih i otegotnih okolnosti

Kao otegotne okolnosti pri odmjeravanju kazne mogu se uzeti: prijašnja osuđivanost, jaka zločinačka volja, beskrupuloznost prilikom počinjenja, pobude i okolnosti pod kojima je počinjeno djelo, izrazita upornost, izuzetno velike posljedice, društvena opasnost optuženih i počinjenih djela.

Zoran primjer prikaza otegotnih okolnosti možemo naći u jednom od dopisa tzv. Milicije RSK, gdje se navodi da je okrivljenik sklon narušavanju javnog reda i mira i prekomjernom uživanju alkohola, da je iskazao okrutnost i cinizam pri počinjenju zločina te dugotrajnu upornost u nečovječnom postupanju prema osobama nesrpske nacionalnosti. Nadalje, okrivljenik je iskazao vjeru u snagu i svemoć JNA i njenu nepobjedivost te samouvjerenost i agresivnost. Pritom je osobno poznao žrtvu i bestijalno postupao prema oštećenici, kao i prema ostalim susjedima i sumještanima, a intenzitet oštećivanja i devastiranja gospodarskih objekata osoba hrvatske nacionalnosti bio je velik. Među primjerima olakotnih okolnosti koje nalazimo u presudama u odsutnosti okrivljenika, izdvojiti ćemo sljedeće: prijašnja neosuđivanost, izvršavanje naredbe više komande, roditelj maloljetne djece, završena osnovna škola, uključivanje u oružanu pobunu kao vrlo mlada osoba, nedostatnost osobnih podataka o okrivljeniku itd.

Navedeni primjeri otegotnih i olakotnih okolnosti, nasumično odabranih iz pojedinih presuda, ukazuju na nemogućnost sudskog vijeća da zbog nedostupnosti okrivljenih provede činjeničnu procjenu eventualnih olakotnih i/ili otegotnih okolnosti osobnih prilika pojedinih okrivljenika.

Zaključak

Kako su suđenja u odsutnosti određena posebnim rješenjima koja nam nisu dostupna, iz pojedinih presuda izdvojili smo razloge za suđenja u odsutnosti. Ti su razlozi najčešće formulirani na sljedeći način: suđenje u odsutnosti u interesu je zaštite civilnog stanovništva; okrivljenici nisu dostupni sudu; već

je određen pritvor i raspisana tjeratica; optuženik se nalazi u bijegu; radi se o izuzetno teškom krivičnom djelu itd.

Analizom pojedinih presuda, osobito razloga za suđenja u odsutnosti, zaključujemo da se tom mogućnosti, koju zakon predviđa kao iznimnu, tijekom 90-ih koristilo preširoko i u mnogim slučajevima izvan pravnih standarda i načela kaznenog postupka, osobito s obzirom na pravo okrivljenika na obranu te protivno načelu ekonomičnosti. Kako je osnovna metoda kojom se postiže načelo ekonomičnosti organiziranje postupka na funkcionalan način, tj. poduzimanje samo onih radnji od kojih se očekuju realni i bitni rezultati, slijedom dosad rečenoga jasno je vidljivo da se u slučajevima suđenja u odsutnosti to načelo zanemaruje.

Kao svrha suđenja u odsutnosti najčešće se navodi izbjegavanje zastare (uz napomenu da za ratne zločine nema nastupanja zastare³) i kako počinitelj ne bi izigrao pravdu. U prilog primjeni suđenja *in absentia* navodi se i pravo žrtava. Suđenje, pa i u odsutnosti okrivljenika, žrtvama teških kaznenih djela može predstavljati nešto poput komisije za istinu i pomirenje jer im pruža priliku da ispričaju što im se dogodilo ili što se dogodilo njihovim bliskim srođnicima. Takvo je suđenje, iako često ne dovede do izvršenja kazne, često praćeno javnom osudom počinjenih kaznenih djela i počinitelja pa stoga predstavlja svojevrsnu podršku žrtvama, što ubrzava proces njihova oporavka i reintegracije u društvo.

Nadalje, ta su suđenja jedan od načina arhiviranja povijesne građe i podataka o počinjenim ratnim zločinima i njihovim žrtvama. Stoga namjera ovog rada nije bila da *a priori* osudi suđenja u odsutnosti okrivljenika nego da upozori na pojave kada se ona pretvaraju u sistematsko, politički uvjetovano i kolektivno suđenje, bez poštivanja osnovnih načela pravičnog postupka.

Kratak prikaz pojedinih presuda

Prikaz presude u odsutnosti okrivljenog Bore Ercegovca

Prvi odabrani prikaz presude u odsutnosti okrivljenog Bore Ercegovca pred Okružnim sudom u Karlovcu izabran je na temelju kriterija datuma donošenja presude (30. lipnja 1992.)⁴ jer je analizom svih dostupnih presuda u odsutnosti utvrđeno da je to prva takva presuda za ratni zločin pred nacionalnim sudovima.

Boro Ercegovac optužen je 9. lipnja 1992. za ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Kao zapovjednik postrojbi smještenih u vojarni *Logorište* zapovjedio je proboj u pravcu sela Malići. Svojim podčinjenima zapovjedio je da zarobe određeni broj građana i njima se koriste za sprečavanje napada, da dio građana likvidiraju, a da zarobljene pripadnike Hrvatske vojske muče i ubijaju, te razaranje stambenih i gospodarskih zgrada. Dana 4. i 5. studenoga 1991., unatoč odsutnosti oružanog otpora, njegove su zapovijedi u cijelosti provedene te su u Balajskim Poljicama pripadnici postrojbe iz vojarne *Logorište*:

- ubacili ručnu bombu u podrum obiteljske kuće u kojoj su bile 3 osobe, među kojima je Milka Papa usmrćena
- hicem u glavu usmrtili Jurja Krajačića u dvorištu njegove kuće, a potom njegovo tijelo zapalili zajedno s kućom i gospodarskim zgradama
- s 15 civila koristili se kao živim zidom za zaštitu svojih vozila u pokretu iz vojarne, pri čemu su dvije žene poginule, a ostale civile odveli u zatvor u Vojnić
- zarobili dvojicu pripadnika HV-a, jednog ranjenog tukli, a drugog zarobljenika obesili na drvo i proboli bajunetom
- u Balajskim Poljcima, Belaju, Balajskoj Vinici, Balajskim Malincima, Podvožiću, Banjskom Selu i Barilovačkom Leskovcu zapalili 110 kuća, 120 gospodarskih zgrada, osnovnu školu, crkve, društveni dom, lovački dom...

Za opisano kazneno djelo Bori Ercegovcu izrečena je kazna zatvora od 20 godina te je bio dužan nadoknaditi troškove krivičnog postupka.

U dokaznom postupku sud je saslušao 20 svjedoka, pročitani su iskazi 4 svjedoka dani tijekom istrage, proveden je uvid u uviđaje, zapisnike o obdukciji, zabilješke istražnog suca, fotoelaborat, popis i procjenu ratne štete, pregledana je videosnimka načinjena tijekom ulaska u navedena sela. Položaj zapovjednika vojarne *Logorište* sud je dokazivao izjavom svjedoka Stipe Vukovića, pripadnika HV-a, koji je kao vojnik JNA bio stacioniran u navedenoj kasarni i iz nje pobjegao u rujnu 1991. Na kraju, sud je zaključio kako iz vikanja vojnika: "Uništi, zapali, ne smije ništa ostati!" očito proizlazi da su takvu zapovijed i dobili, a osim toga strašna razaranja u ta dva dana potvrđuju da je zapovjednik za njih znao i odobravao ih, a kako nije poduzeo ništa da ih spriječi, očito je da ih je i zapovjedio.

Pri odmjeraivanju kazne sud je uo u obzir brutalnost zločina, stradanje civila koji nisu pružali otpor i što su razrušena gotovo cijela naselja.

Branitelj okrivljenog je na navedenu presudu uložio žalbu. Ono što se žalbenim navodima čini spornim je izdavanje naređenja za počinjenje zabranjenih radnji, pri čemu žalitelj ne poriče ni to da je optuženik, kao zapovjednik postrojbi JNA smještenih u vojarni, izdao podčinjenima zapovijed za proboj iz vojarne. Dakle, žalbom se nastoji prikazati da je optuženik izdao samo zapovijed za proboj iz vojarne, a ne da pritom čine i zabranjene radnje koje imaju obilježja krivičnog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika.

Vrhovni sud žalbu je odbio s obrazloženjem da je prvostupanjski sud djelatnost optuženika, koja je predmet optužbe, pravilno podveo pod krivična djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika. Pritom je Vrhovni sud procijenio da je u ovom slučaju bitno što je optuženik, s obzirom na svoju funkciju i na konkretne okolnosti slučaja, očito bio u stvarnoj mogućnosti izdavati naređenja i nadzirati njihovo provođenje (ubojstva civila, okrutno postupanje prema civilima, među kojima nisu bile pošteđene ni starije osobe, kolektivna kažnjavanja, masovno uništavanje stambenih objekata, među kojima nisu bile pošteđene ni crkve, okrutno postupanje s ratnim zarobljenicima i ranjenicima i slično, što žalitelj u svojoj žalbi objektivno ne dovodi u pitanje).

Boro Ercegovac još je uvijek nedostupan hrvatskom pravosuđu i nalazi se na "crvenoj tjeratici" Interpola.

Prikaz presude u odsutnosti okrivljenih Rajka Radulovića i dr.

Druga presuda u odsutnosti izabrana je prema brojnosti okrivljenika i analizira presudu Županijskog suda u Splitu (okrivljeni Rajko Radulović i dr.⁵) od 26. svibnja 1997., protiv 39 okrivljenika, od kojih je 12 prisustvovalo suđenju, a 27 ih je bilo nedostupno, za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika počinjenih od 11. 3. 1991. do 4. 8. 1995.

Optužene se teretilo da su:

- na području općine Sinj - Peruća otvorili topničku i pješadijsku vatru po naseljenim mjestima i civilima, ulazili u neobranjena mjesta, oduzimali imovinu, zlostavljali civile, pri čemu je stradao veći broj civilnih osoba i nastupila materijalna šteta većih razmjera

- počinili terorističke akte podmetanjem eksploziva - 11. i 14. ožujka 1991. oštetili most Busić; u svibnju 1991. minirali regionalnu cestu Vrlika - Kosore, Maljkovo - Otišić, pucali na helikopter MUP-a u kojem su se nalazili dužnosnici RH na čelu s Vladimirom Šeksom, minirali vodovod u Vrlici, presjekli telefonske i električne kabele
- od 25. do 27. kolovoza 1991. u napadu na sela Totići, Modrići, Kosore, Vinalić, Ježević, Garjak, Vrlika i Podosoje razorili stambene kuće, minirali i palili, pri čemu su stradala tri civila
- 16. rujna 1991. do kraja svibnja 1992. razarali naselja kraj jezera Peruča, a civilno stanovništvo natjerali u bijeg, pljačkali njihovu imovinu, palili i minirali stambene i druge objekte, rušili crkve, u napadu je stradalo oko 30 civila
- 14. ožujka 1992. u stanici milicije zlostavljali jednog civila
- 24. siječnja 1993. u Ježeviću, pretražujući domove, zastavom ugušili jednog civila, seksualno zlostavljali jednu ženu
- nepotrebno mučili i zastrašivali civile na okupiranim područjima
- razoružali i protjerali pripadnike UNPROFOR-a iz Kenije s njihovih punktova kraj HE Peruča i minirali branu
- 16. rujna 1991. zarobili 14 pripadnika ZNG-a i MUP-a RH; u Maljkovu zlostavljali i ubili dvojicu policajaca, u Potravlju ubili policajca nakon što je odložio oružje, kod jezera Peruča zarobili 7 policajaca i nakon predaje ustrijelili dvojicu, zarobljene vojnike ZNG-a zlostavljali te u njih ispalili tromblonske mine, a njihova tijela bacili u obližnji Režića potok...

Presudu pisanu na 144 stranice, s brojnim opisima počinjenja ratnih zločina, kojima se terete neki od okrivljenika, iznimno je teško analizirati. U navedenom sudskom postupku objedinjena su pojedina optuženja, što je znatno otežalo vođenje postupka. Navedenom presudom 35 okrivljenika proglašeno je krivima, od čega njih 12 na jedinstvenu kaznu zatvora od 20 godina, 15 na raspon kazne od 10 do 15 godina, a 8 okrivljenika u rasponu od 5 do 10 godina. Četiri su okrivljenika oslobođena optužbe. Svi su optuženici oslobođeni obveze plaćanja troškova kaznenog postupka, a oštećenici su, poimence navedeni u izreci, na temelju čl. 100. st. 2. ZKP-a/93., radi ostvarivanja svog imovinskopravnog zahtjeva, upućeni na građansku parnicu. Na temelju čl. 65. st. 1. OKZ-a RH, prema dvojici optuženika, R. R. i B. R., izrečena je sigurnosna mjera protjerivanja stranca s teritorija Republike Hrvatske zauvijek.

U dokaznom postupku svi su prisutni okrivljenici izložili svoju obranu. Sud je saslušao 83 svjedoka, pročitao iskaze 17 svjedoka, proveo uvid u zapisnike o pregledima mrtvih tijela, pregledao popis osobnog dohotka Vojne pošte Knin od 26. kolovoza 1991., zapisnike o očevidu, fotodokumentaciju, ratne štete objekata HEP-a i HE, izvješće o oštećenju spomenika kulture na području Sinja, Vrlike i Hrvaca, pregledane su videokasete o pripadnicima Martićeve policije te miniranju brane Peruća, zabilježbe razgovora Ratka Mladića i predstavnika HV-a, popis Komande Cetinskog bataljuna, spis bivšeg Vojnog suda u Splitu...

Prisutni okrivljenici imali su svaki svog branitelja imenovanog po službenoj dužnosti ili osobno odabranog, a okrivljenici kojima se sudilo u odsutnosti zastupani su prema principu jedan branitelj na više okrivljenika (u prosjeku 4 - 5). Svi su pritvoreni u razdoblju od 9. kolovoza do 16. rujna 1995., a potom osuđeni na kazne zatvora u trajanju od 5 do 10 godina, između ostalog i primjenom olakotnih okolnosti iz njihova privatnog života.

Protiv te presude svi su optuženici preko svojih branitelja podnijeli žalbe. Branitelji su predložili da se pobijana presuda u osuđujućem dijelu preinači i primjenom Zakona o općem oprost, optužba protiv okrivljenika ukine i predmet vrati sudu prvog stupnja na ponovno suđenje ili da se preinači u odluci o kazni. Državni odvjetnik žalio se zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja u odnosu na oslobađajući dio presude. Vrhovni sud žalbe je odbio i potvrdio prvostupanjsku presudu.

Prikaz presude u odsutnosti okrivljenih Đure Birača i dr.

Treća presuda u odsutnosti odabrana je prema kriteriju provedene revizije tijekom 2009. te u ponovljenom postupku oslobađajuće presude za 11 od 12 prvotno osuđenih u odsutnosti.

Presudom Okružnog suda u Sisku od 22. siječnja 1993., u predmetu protiv okrivljenih Đure Birača i dr.⁶, svih 12 optuženika proglašeno je krivima za ratni zločin protiv civilnog stanovništva i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Teretilo ih se da su u razdoblju od 25. lipnja 1991. do 31. ožujka 1992. u Glini, kao pripadnici četničko-terorističkih formacija tzv. SAO Krajine, prvookrivljeni kao upravitelj zatvora u Glini, drugi okrivljenici kao stražari:

- šestoricu pritvorenih civila mučili i tukli te su oni zadobili teške tjelesne ozljede, a jedan od njih je zbog premlaćivanja preminuo

- šestoricu pritvorenih pripadnika ZNG-a mučili i tukli te su oni zadobili teške tjelesne ozljede zbog kojih su dvojica pritvorenika preminula.

Svi su optuženici osuđeni na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina. Međutim, presuda od 7 stranica nema dostatno i jasno obrazloženje svoje izreke. U obrazloženju se navodi da su tijekom rasprave saslušani svjedoci, ujedno oštećenici ovog postupka, njih četvorica, ali se navodi iskaz samo jednog svjedoka, čak i bez navoda imena tog svjedoka. Navedeni iskaz sadržava imena pojedinih okrivljenika jer ih je oštećenik i otprije poznavao, kao i brutalnost njihova postupanja prema zatvorenicima, ili prema tom u obrazloženju neimenovanog svjedoka.

Razlog za suđenje u odsutnosti prema samoj presudi bio je prijedlog javnog tužitelja da "glavna rasprava bude održana u odsutnosti optuženih zbog nemogućnosti osiguranja njihove prisutnosti glavnoj raspravi u ovom času". Sve okrivljenike zastupao je jedan branitelj po službenoj dužnosti, koji je ustrajao na tome da se na okrivljenike pri izricanju kazne dosljedno primijeni princip individualizacije kazne. Branitelj je uložio žalbu na presudu u ime dvojice okrivljenika koje svjedoci nisu poimenično spomenuli kao one koji su ih tukli i zlostavljali, ali Vrhovni sud⁷ je odbio žalbe navodeći da se iz iskaza svjedoka vidi da su ih "batinali stražari iz Gline...", da ne mogu navesti određene podatke za sve, da su tukli i drugi..." te smatra da su pojedini iskazi, posebno u svojoj ukupnosti, pouzdana osnova za utvrđenje odlučnih činjenica.

Navedena presuda stavljena je izvan snage za sve osuđenike - neposredne počinitelje djela, osim za prvoosuđenog koji je osuđen kao naredbodavac. Prema rješenju Županijskog suda u Sisku iz srpnja 2009., Županijsko državno odvjetništvo u Sisku je 6. veljače 2009. zatražilo obnovu kaznenog postupka na temelju čl. 501. st. 1. t. 4 Zakona o kaznenom postupku iz 1998.⁸ jer je nekoliko osoba osuđeno za kazneno djelo koje su mogle počinuti samo neki od njih. Nakon stavljanja izvan snage pravomoćne osuđujuće presude, Županijski sud u Sisku zakazao je ponovnu raspravu u navedenom postupku. ŽDO se protivio ponovnom suđenju u odsutnosti, smatrajući da to nije neophodno jer se radi o kaznenom djelu koje ne zastarijeva, jer optuženici i dalje nisu prisutni, a novim suđenjem i presudom onemogućilo bi se da se kazneni postupak protiv okrivljenika vodi u zemlji gdje prebivaju. Bez obzira na argumentaciju ŽDO-a, Županijski sud odlučio je da se ponovi postupak u kojemu je nakon provede-

ne presude donesena odbijajuća presuda protiv navedenih okrivljenika zbog nedostatka dokaza, 24. studenoga 2011.

¹ http://photos.state.gov/libraries/croatia/43650/human/hrights_report_2003_hr.pdf

² <http://www.refworld.org/pdfid/48a928197.pdf>

³ Najpoznatiji međunarodni ugovori o zastari jesu Konvencija Ujedinjenih naroda o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti iz 1968. godine te Europska konvencija o nezastarijevanju zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina iz 1974. godine.

⁴ K.26/92-54

⁵ K 15/95

⁶ K-25/92-12

⁷ I Kž 659/1993-3

⁸ Narodne novine 152/08

Analiza dugotrajnosti kaznenih postupaka za ratne zločine vođenih na sudovima u RH

Nikolina Židek

Uvod

Predmet ove analize kazneni su postupci za ratne zločine, vođeni na sudovima u Republici Hrvatskoj od 90-ih godina do danas, u skladu s dostupnom dokumentacijom, radi dobivanja podataka o trajanju kaznenih postupaka u spomenutim predmetima kako bi se utvrdile prosječne vrijednosti, a s njima i učinkovitost sudstva u postupcima za ratne zločine. Podaci su prikupljeni pregledom pravomoćnih presuda, ali i pregledom dokumentacije u predmetima koji su još u tijeku, objavljene na web-stranicama Centra za mir, nenasilje i ljudska prava (<http://www.centar-za-mir.hr/>), uz provjeru pojedinih slučajeva uvidom u popis Državnog odvjetništva Republike Hrvatske od ožujka 2013. godine¹. U nekim slučajevima konzultirali smo presude na web-stranicama Vrhovnog suda RH² i dobili podatke iz novinskih članaka, objavljenih na internetu, kojima su popraćena neka od suđenja. Dostupni podaci sigurno su dostatni za analizu trendova u pojedinim razdobljima i predstavljaju reprezentativan uzorak, ali zbog nedostataka cjelovite dokumentacije i javno objavljenih podataka o svim sudskim postupcima za ratne zločine, neophodno je naglasiti da se u prikazu podataka ne govori o ukupnim i konačnim brojkama.

Prema ažuriranom izvješću Državnog odvjetništva RH o kaznenim postupcima zbog kaznenih djela ratnih zločina od 31. 12. 2013. godine, "vođena je istraga protiv 241 osobe, protiv 613 osoba u tijeku je prvostupanjski kazneni postupak na temelju podignutih optužnica Državnog odvjetništva te je u odnosu na 608 osoba donesena osuđujuća presuda³."

Nakon što smo kreirali bazu podataka na temelju dostupne dokumentacije, analizirali smo prije svega pravomoćne presude, odnosno broj pravomoćnih

presuda, trajanje postupaka od podizanja optužnice⁴ do donošenja pravomoćne presude, trajanje postupaka od počinjenja zločina do donošenja pravomoćne presude te broj osoba obuhvaćenih presudom. Te podatke naveli smo skupno, a potom analizirali podatke za presude donesene tijekom 90-ih godina te presude donesene od 2000. godine do danas.

U sklopu postupaka s pravomoćnim presudama, posebno smo analizirali i izdvojili postupke u kojima su se prvostupanjski postupci ponavljali, koliko je postupaka vraćeno prvostupanjskim sudovima na ponovne rasprave te smo završno izdvojili podatke po sudovima. Nakon toga, odvojeno smo analizirali postupke *in absentia*, koji su završili pravomoćnim presudama (iako su za neke poslije obnovljeni postupci, što je također odvojeno analizirano), broj postupaka, njihovo prosječno trajanje od počinjenja zločina te od podizanja optužnice, broj osuđenih i prosječna kazna te broj postupaka po sudovima. Također smo izdvojili i analizirali obnove postupaka prethodno provedenih *in absentia*, njihovu brojnost, trajanje, na čiji su zahtjev pokrenuti i njihov ishod.

Analizirali smo i nepravomoćne presude i suđenja u tijeku radi utvrđivanja aktualnog stanja procesuiranja ratnih zločina na sudovima u Republici Hrvatskoj i trajanja postupaka. Osvrnuli smo se i na postupke za koje zbog nepotpunih informacija nismo sa sigurnošću mogli utvrditi njihov ishod, pa tako ni njihovo trajanje. U zaključku smo naveli najvažnije podatke i zapažanja koja proizlaze iz ove analize.

Analiza predmeta s pravomoćnim presudama

U prvom smo dijelu analizirali raspoložive i dostupne pravomoćne presude, dostupne na web-stranici Centra za mir, nenasilje i ljudska prava u Osijeku⁵ te provjerljive iz drugih izvora⁶. Odnosno, analizirali smo pravomoćne presude koje su i danas na snazi. Radi se o ukupno 202 nama dostupne presude na temelju 166 optužnica, koje su za pojedine optuženike donesene u razdvojenim kaznenim postupcima.

Naime, kada se radi o optužnicama koje obuhvaćaju više optuženika, neke su presude donesene u odsutnosti optuženika, neki postupci su razdvojeni pa je doneseno više presuda, a u nekima su obnovljeni postupci prema zahtjevima jednog ili više optuženika ili Državnog odvjetništva.

Od ukupno 202 analizirane pravomoćne presude, 124 (61 %) proizašle su iz optužnica podignutih 90-ih godina, a 78 (39 %) iz optužnica podignutih od 2000. godine do danas. S druge strane, gledajući razdoblja u kojima su done-sene, 55 (27 %) doneseno je 90-ih, a 147 (73 %) doneseno je od 2000. do danas.

Kada promotrimo prosječno trajanje postupaka od podizanja optužnice, dobivamo sljedeće podatke: analizirajući sve presude, prosječno trajanje po-stupka od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude je 74 mjeseca (6 godina i 2 mjeseca), a razdoblje od počinjenja zločina do pravomoćne osude počinitelja iznosi 156 mjeseci (13 godina).

Međutim, ako razdvojeno analiziramo presude iz 90-ih i presude od 2000. godine do danas, podaci su bitno različiti. Tijekom 90-ih od podizanja optuž-nice do pravomoćnosti presude prosječno su protjecala 23 mjeseca (1 godina i 11 mjeseci), a od počinjenja zločina do pravomoćne osude počinitelja prosječ-no je protjecao 51 mjesec (4 godine i 3 mjeseca). U razdoblju od 2000. godine do danas prosječno trajanje postupka od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude iznosilo je 93 mjeseca (7 godina i 9 mjeseci). Prosječno razdoblje od počinjenja zločina do pravomoćnosti presude je, naravno, bitno dulje - iznosi 195 mjeseci (16 godina i 3 mjeseca).

Tablica 1. Pravomoćne presude - podaci

	90-ih – danas	90-ih – 2000.	2000. – danas
Prosječno trajanje od počinjenja zločina do pravomoćnosti presude (mjeseci)	156	51	195
Prosječno trajanje od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude (mjeseci)	74	23	93
Ukupan broj pravomoćnih presuda	202	55	147
Ukupan broj okrivljenih obuhvaćenih presudom (oslobađajućom ili osuđujućom)	667	311	356
Prosječan broj okrivljenih po predmetu	3	5,6	2,4

Ponavljanje postupaka

Od ukupno 202 analizirana pravomoćno okončana postupka, njih 43 (21 %) vraćano je prvostupanjskom sudu na ponovno raspravljanje, i to: 30 postupa-

ka jednom, 10 postupaka dvaput (3 predmeta na Županijskom sudu u Vukovaru⁷, dva u Osijeku⁸, dva u Zadru⁹, jedan u Sisku¹⁰, jedan u Gospiću¹¹ i jedan u Karlovcu¹²), dva postupka triput (jedan na Županijskom sudu u Osijeku¹³ i jedan na Županijskom sudu u Bjelovaru¹⁴) te jedan postupak četiri puta (na Županijskom sudu u Osijeku¹⁵). Podaci o broju predmeta te ukupnom broju ponavljanja po sudovima nalaze se u tablici koja slijedi.

Tablica 2. Ponavljanja postupaka po sudovima

Žup. sud	Bj	Gs	Ka	Os	Pž	Ri	Si	Ši	St	Vu	Zd
Predmeta	4	3	4	7	2	1	5	2	2	11	2
Ponavljanja	6	4	5	14	2	1	6	2	2	14	4

Suđenja *in absentia*

Prema dostupnim podacima, posjedujemo sudsku dokumentaciju za 99 postupaka vođenih u odsutnosti okrivljenih (*in absentia*), od kojih je 35 kasnije bilo obnovljeno (podatke za obnove vidi dalje u tekstu). Od 99 postupaka *in absentia* koji su završili pravomoćnim presudama, 68 (68,7 %) ih je provedeno od 90-ih do 2000. godine, a 31 (31,3 %) od 2000. godine do danas. Presuđeno je 499 osoba, 392 od 90-ih do 2000. godine, a 107 od 2000. godine do danas.

Tablica 3. Suđenja *in absentia*

	90-ih – danas	90-ih – 2000.	2000. – danas
Broj postupaka	99	68	31
Prosječno trajanje od počinjenja zločina (mjeseci) do pravomoćnosti presude	98	49	186
Prosječno trajanje od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude (mjeseci)	45	19	103
Prosječna kazna (u godinama)	10,8	12,7	6,75
Prosječan broj osuđenih	5	6	3
Ukupan broj osuđenih	499	392	107

Pri analizi postupaka *in absentia* po sudovima, došli smo do sljedećih podataka: najviše ih je bilo na Županijskom sudu u Sisku - 18 (18,18 %), slijede županijski sudovi u Osijeku, Vukovaru i Zadru sa po 15 postupaka (15,15 %), Županijski sud u Karlovcu s 9 (9,1 %), županijski sudovi u Požegi i Gospiću sa po 7 postupaka (7,07 %), županijski sudovi u Splitu i Šibeniku sa po 5 (5,05 %) te županijski sudovi u Dubrovniku, Varaždinu i Zagrebu sa po 1 (1,01 %).

Tablica 4. Suđenja *in absentia* po sudovima

Sud	Du	Gs	Ka	Os	Pž	Si	St	Ši	Vž	Vu	Zd	Zg
Br.	1	7	9	15	7	18	5	5	1	15	15	1
%	1,01	7,07	9,1	15,15	7,07	18,18	5,05	5,05	1,01	15,15	15,15	1,01

Što se tiče trajanja postupaka *in absentia*, prosječno trajanje od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude je 45 mjeseci (3 godine i 9 mjeseci), a prosječno trajanje od počinjenja zločina do pravomoćne presude je 98 mjeseci (8 godina i 2 mjeseca). Od 99 postupaka, 34 (35,35 %) su trajala do 1 godine, 30 (29,3 %) od 1 do 3 godine, 11 (11,11 %) od 3 do 5 godina, 12 (12,12 %) od 5 do 10 godina te 12 (12,12 %) od 10 do 20 godina.

Tijekom 90-ih prosječno je trajanje od podizanja optužnice do pravomoćne presude 19 mjeseci (1 godina i 7 mjeseci), a prosječno trajanje od počinjenja zločina do pravomoćne presude je 49 mjeseci (4 godine i 1 mjesec). Od ukupno 68 postupaka, 34 postupka (50 %) je od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude trajalo do 1 godinu, 24 postupka (35,3 %) od 1 do 3 godine, 9 postupaka (13,23 %) od 3 do 5 godina, 1 (1,47 %) od 5 do 10 godina te nijedan od 10 do 20 godina.

U razdoblju od 2000. godine do danas prosječno trajanje postupaka od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude iznosilo je 103 mjeseca (8 godina i 7 mjeseci), a prosječno trajanje od počinjenja zločina do pravomoćne presude 186 mjeseci (15 godina i 6 mjeseci). Od ukupno 31 postupka, od podizanja optužnice do pravomoćnosti presude 1 je postupak (3,23 %) trajao do 1 godinu, 5 (16,13 %) trajalo je od 1 do 3 godine, 2 (6,45 %) od 3 do 5 godina, 11 (35,48 %) od 5 do 10 godina te 12 (38,71 %) od 10 do 20 godina.

Stoga kada analiziramo presude skupno i razdvojeno na razdoblja tijekom 90-ih godina te od 2000. godine do danas, podaci su različiti.

Obnove postupaka

Kako je navedeno u Izvještaju o praćenju suđenja za ratne zločine za 2013. godinu *Documente* – Centra za suočavanje s prošlošću, Centra za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek te Građanskog odbora za ljudska prava, "Prema podacima DORH-a, ukupno je podneseno 129 zahtjeva (po broju osoba) za obnovama kaznenih postupaka u kojima su okrivljenici prethodno osuđeni u odsutnosti. Od tog broja, 95 zahtjeva podnijela su državna odvjetništva, a 31 sami osuđenici. Trinaestorica osuđenika zahtjeve za obnovama podnijela su iz drugih država, a osamnaestorica su podnijela zahtjeve nakon izručenja Hrvatskoj, uhićenja ili dobrovoljne predaje. U odnosu na trojicu osuđenih, sudovi su samostalno odlučili o obnovama rješavajući o zahtjevima protiv ostalih osuđenika. Nakon dopuštenih obnova, postupci protiv 89 okrivljenika su prekinuti, a prijašnje osuđujuće presude su stavljene izvan snage; 7 okrivljenika je ponovno osuđeno; zahtjeve za obnovama sudovi su odbili u odnosu na 5 okrivljenika, a u odnosu na ostale okrivljenike postupci su u tijeku nakon dopuštene obnove ili o zahtjevu za obnovu još nije odlučeno¹⁶."

Kao što smo ranije spomenuli, temeljem nama dostupnih podataka, od 99 postupaka vođenih u odsutnosti okrivljenih (in absentia), u kojima je osuđeno 499 osoba, kasnije su obnovljena 34 (34%) postupka, u odnosu na 79 osoba. 10 obnovljenih postupaka (odnosno 29,4%) je ponovno provedeno in absentia, a njih 24 (70,6%) u prisutnosti okrivljenika, odnosno nakon njihova uhićenja i podnošenja zahtjeva za obnovu postupka ranije provedenog u njihovoj odsutnosti. Na zahtjev optuženika odobrene su 24 (70,6%) obnove postupka, na zahtjev državnog odvjetništva 10 (29,4%).

Prosječno trajanje od donošenja pravomoćne presude u odsutnosti do donošenja rješenja o obnovi postupka je 116 mjeseci (9 godina i 8 mjeseci), dok od donošenja rješenja o obnovi postupka do donošenja pravomoćne presude protekne 27 mjeseci (2 godine i 3 mjeseca): od toga je do 1 godine 15 (44%), od 1 do 3 godine 9 (26%), od 3 do 5 godina 5 (15%) te od 5 do 10 godina 5 (15%).

Nepravomoćne presude

Prema uvidu u raspoloživu sudsku dokumentaciju, u 26 postupaka u kojima je optužena 51 osoba, donesene su nepravomoćne presude. Od 26 postupaka 13 (50 %) ih je provedeno *in absentia*, u 5 predmeta (19 %) radi se o obnovama postupka, u 7 predmeta (27 %) radi se o ponovljenim postupcima (u 4 se radi o jednom ponavljanju, u 2 predmeta o dva ponavljanja postupka¹⁷, a u jednom četiri ponavljanja postupka¹⁸). Analizirajući prosječno trajanje postupaka u kojima su donesene nepravomoćne presude, prosječno trajanje od podizanja optužnice do nepravomoćne presude je 95 mjeseci (7 godina i 11 mjeseci). Ako raščlanimo prosječna trajanja po razdobljima, 4 (15,4 %) traju do 1 godinu, 9 (34,6 %) od 1 do 3 godine, 1 (3,8 %) od 3 do 5 godina, 3 (11,5 %) od 5 do 10 godina te 9 (34,6 %) od 10 do 20 (i više) godina.

Suđenja u tijeku i suđenja s nepoznatim ishodom

Na web-stranici Centra za mir trenutačno su navedeni podaci o 28 postupaka u tijeku, u kojima su optužene 82 osobe (u prosjeku 3 osobe po postupku). Od 28 postupaka, 15 (više od polovine) se vodi u cijelosti ili djelomično *in absentia* okrivljenih.

Zbog nedostatnih informacija o tome jesu li u pojedinim predmetima ulagane žalbe te o (eventualnim) drugostupanjskim ili trećestupanjskim sudskim odlukama, nije nam sa sigurnošću poznat ishod, pa tako ni trajanje tih postupaka. S obzirom na njihov nemalen broj (43 postupka), smatramo da ih valja analizirati imajući u vidu dostupne podatke.

Od 43 postupka, u 40 se radi o postupcima *in absentia*. U 19 postupaka donesene su drugostupanjske presude kojima su okrivljenicima izrečene maksimalne zatvorske kazne (20 godina), no nemamo informaciju jesu li u tim slučajevima obrane ulagale žalbu na treći stupanj ili kakva je (eventualna) trećestupanjska odluka. Slična je situacija i za 16 postupaka s prvostupanjskim presudama na maksimalne zatvorske kazne (20 godina), za koje nemamo vjerodostojnih informacija jesu li ulagane žalbe na drugi stupanj te kakva je odluka. Za 8 postupaka nemamo informacija o stanju predmeta koji bi trebali biti u tijeku, ali se u njima ne zakazuju niti održavaju rasprave.

Zaključak

Predmet ove analize kazneni su postupci za ratne zločine vođeni na sudovima u Republici Hrvatskoj od 90-ih godina do danas radi dobivanja podataka o trajanju kaznenih postupaka u spomenutim predmetima kako bi se utvrdile prosječne vrijednosti, a s njima i učinkovitost sudstva u postupcima za ratne zločine.

Analizirali smo nama dostupne i raspoložive pravomoćne presude, nepravomoćne presude i postupke u tijeku kako bismo ustanovili trendove prosječnog trajanja postupaka te njihova osnovna obilježja. Iako se zbog nedostataka cjelovite dokumentacije o svim sudskim postupcima za ratne zločine radi o brojkama koje nisu ukupne niti konačne, dostupni podaci relevantan su i dostatan uzorak za analizu trendova u pojedinim razdobljima.

Iz analize pravomoćnih presuda proizlazi da su u prosjeku od podizanja optužnice do donošenja pravomoćne presude prolazila 74 mjeseca (6 godina i 2 mjeseca), a od počinjenja zločina do donošenja pravomoćne presude prolazilo je 156 mjeseci (13 godina). Prosječno se presudilo trojici okrivljenika, svakom od njih pravomoćnom presudom. Svakako, kada se odvojeno analiziraju trendovi tijekom 90-ih te od 2000. godine naovamo, vidljivo je da su brojke znatno različite, kao što je i vidljivo u gornjoj analizi.

Kod pravomoćnih presuda primjećujemo i relativno visok broj (21 %) ponovljenih postupaka, gdje su postupci ponovljeni uglavnom jednom, ali neki čak i do četiri puta.

Velik broj postupaka vođen je u odsutnosti, što pokazuje analiza samih suđenja in absentia (cca 50%), ali i postupaka u kojima su do danas donesene još uvijek nepravomoćne presude (50%). Ovaj je trend razumljiv s obzirom da velik broj počinitelja ratnih zločina nije dostupan hrvatskom pravosuđu, a tome u prilog govori i činjenica da je 34% postupaka provedenih in absentia obnovljeno (barem za jednog od uglavnom više osuđenih u predmetu), od kojih njih 70,6% nakon što su osuđeni u odsutnosti postali dostupni hrvatskom pravosuđu

Jedan od indikativnih podataka je i prosječno trajanje postupaka u kojima su do danas donesene prvostupanjske (nepravomoćne) presude - gotovo 8 go-

dina, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da će proći još dodatno vrijeme do pravomoćnog okončanja postupka.

I na kraju, najviše zabrinjava podatak da je od počinjenja zločina do pravomoćnosti presuda u analiziranim predmetima u prosjeku prolazilo oko 13 godina, a od počinjenja zločina do donošenja nepravomoćnih presuda u predmetima koji su još uvijek u tijeku gotovo 21 godina. A žrtve i dalje čekaju na pravdu.

¹ Popis Državnog odvjetništva Republike Hrvatske s imenima osumnjičenih, optuženih i osuđenih osoba za kaznena djela ratnih zločina pred hrvatskim sudovima sa stanjem na dan 31. ožujka 2013. godine, objavljen je na web-stranici Dokumentaciono-informacionog centra Veritas <http://www.veritas.org.rs/srpske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvatske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine/procesuirani-za-ratne-zlocine-u-rh/spisak-dorh-2013-mart/>. Prema navodu na gore navedenoj web-stranici "na ovom spisku je ukupno 1577 lica, od kojih je pod istragom 328, 654 je pod optužbom, dok ih je 595 osuđeno."

² Web-stranica sudske prakse Vrhovnog suda RH <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/>

³ Ažurirano izvješće o kaznenim postupcima zbog kaznenih djela ratnih zločina dostupno je na web-stranici DORH-a: <http://www.dorh.hr/DrzavnoOdvjetnistvoRepublikeHrvatskeAzurirano>

⁴ Iako je kazneni postupak u analiziranim predmetima započeo donošenjem rješenja o provođenju istrage, zbog neposjedovanja navedenih rješenja i nedostupnosti tih podataka, za potrebe ovog rada trajanje kaznenog postupka računali smo od trenutka podizanja optužnice.

⁵ <http://www.centar-za-mir.hr/>

⁶ Popis DORH-a od ožujka 2013. godine, koji se nalazi na web-stranici Dokumentaciono-informacionog centra Veritas (www.veritas.org.rs), web-stranica sudske prakse Vrhovnog suda RH <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/>

⁷ Zločin na *Veleprometu*, Zločin u Vukovaru, Stajićevu i Sremskoj Mitrovici, Zločin u Bapskoj

⁸ Zločin granatiranjem Đakova i naselja istočne Đakovštine, Zločin u Paulin Dvoru

⁹ Zločin u Kruševu, Zločin u Korlatu

¹⁰ Zločin na brdu Pogledić kraj Gline

¹¹ Zločin u selu Smoljanac

¹² Zločin u Slunju i okolnim mjestima

¹³ Zločin u Dalju IV

¹⁴ Zločin u Bjelovaru

¹⁵ Zločin u Baranji

¹⁶ Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2013. godinu od ožujka 2014., str. 56. http://www.documenta.hr/assets/files/Izvjestaji%20sudjenja/2013_godisnji_hr.pdf

¹⁷ Zločin u Lovincu (opt. R. Č.) i Zločin u zatvorima u Kninu (opt. N. B.)

¹⁸ Zločin na Koranskom mostu (opt. M. H.)

POGLAVLJE 3.

Suđenja za ratne
zločine u razdoblju
od 2000.-2011.g./
Suočavanje s
greškama iz 90-ih

Karakteristični predmeti koji su obilježili desetljeće

Miren Špek

Uvod

Iako su se u Republici Hrvatskoj suđenja za ratne zločine provodila i prije 2000. godine, promjenom političke vlasti¹, ali i zbog brojnih materijalno-procesnih promjena, dolazi do nešto bržeg i efikasnijeg procesuiranja zločina koje su počinili pripadnici HV-a i/ili MUP-a. Do 2000. godine nadležna županijska državna odvjetništva većinom su pokretala postupke protiv pripadnika bivše Jugoslavenske narodne armije, pripadnika Teritorijalne obrane te pripadnika vojnih i paravojnih snaga tzv. Republike Srpske Krajine, a u javnosti je prevladavao stav da se u obrambenom ratu ne može počiniti ratni zločin.

Nekoliko je faktora utjecalo na to da su pokrenuti prvi postupci protiv pripadnika HV-a i/ili MUP-a: promjena državne vlasti, reforma pravosuđa zbog pregovora s Europskom unijom, višestruke izmjene materijalnog i procesnog prava te transferiranje predmeta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) na domaće pravosuđe.

Ipak, broj optuženih pripadnika HV-a i MUP-a bio je relativno malen. Državno odvjetništvo Republike Hrvatske u svojim izvještajima kao razloge za to navodi: Zakon o primjeni Statuta MKSJ-a i progonu za djela protiv međunarodnog humanitarnog prava, kojim se dopušta korištenje dokaza izvedenih pred Haaškim sudom u postupcima pred domaćim sudovima, donesen je tek 2003., kada su na četiri suda formirani i specijalizirani odjeli za ratne zločine; tek od 2005. hrvatsko pravosuđe dobiva dokumente Haaškog suda s prikupljenim iskazima svjedoka; ratni zločini specifična su kaznena djela čije je dokazivanje vrlo kompleksno zbog nedostupnosti osumnjičenika i/ili svjedoka i zbog proteka vremena.

Osnovni krivični zakon RH (OKZ RH) iz 1991., kao onaj koji je bio najbliži za okrivljenike s propisanom kaznom zatvora od pet do dvadeset godina, primjenjivao se i na pripadnike srpskih postrojbi i na pripadnike HV-a i/ili MUP-a. Nadalje, institut zapovjedne odgovornosti do 2000. godine u Hrvatskoj je bio gotovo nepoznat. Korišten je tek u praksi *ad hoc* sudova - Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu. U Republici Hrvatskoj je izmjenama i dopunama 2004. godine u Kazneni zakon uveden institut zapovjedne odgovornosti. No, i nakon navedenih izmjena, ostao je problem procesuiranja zapovjednika za zločine počinjene prije stupanja tih izmjena na snagu. To je riješeno podizanjem optužnica zbog ratnog zločina počinjenog nečinjenjem, odnosno propuštanjem činjenja dužnih radnji, sukladno odredbi čl. 28. OKZ-a RH.

Kazneni postupci koji su uslijedili nakon 2000. protiv optuženih Tihomira Oreškovića i Mirka Norca, Mirka Norca i Rahima Ademija, Branimira Glavaša i drugih, vrlo su važni za proces suočavanja s prošlošću u Hrvatskoj. U tim je postupcima suđeno uglavnom zapovjedno odgovornim osobama, korišteni su dokazi koje prikupio MKSJ, odlučivalo se o ukidanju imuniteta saborskog zastupnika, uvjetnog otpusta osuđenih ratnih zločinaca i duljini trajanja pritvora, pa je iz tih postupaka postalo jasno da je, neposredno nakon počinjenja, za većinu zločina znao i sam hrvatski politički i vojni vrh. Sva tri navedena zločina istražena su i procesuirana velikim dijelom i zbog znatnog pritiska međunarodne zajednice na RH da se zločini istraže i odgovorni kazne.

Za navedene postupke vladao je veliki interes medija. Bilo je pokušaja utjecaja na svjedoke i odavanja njihova identiteta, precijenjenosti olakotnih okolnosti i niskih kazni na koje su osuđeni te oslobađanja optuženika od plaćanja parničkih troškova, unatoč tome što su neki od njih bili imućni.

Zbog društvenog konteksta u kojemu su se suđenja provodila, organizacije civilnog društva u RH ukazivale su na povrede ljudskih prava, a nadgledajući suđenja za ratne zločine protiv pripadnika HV-a i/ili MUP-a ukazivale su na nepravilnosti, dajući preporuke i nalaze pravosuđu Republike Hrvatske. U svojim izvještajima, organizacije civilnog društva ukazivale su na tehničke teškoće u sudskim postupcima te na novinare koji izvještavaju pristrano i pokazuju nedostatak istraživačkog duha i kritičkog osvrta. Organizacije koje su pratile suđenja za ratne zločine ukazivale su na činjenicu da su u pokrenutim istragama većinom obuhvaćeni pripadnici niže rangiranih policajaca/vojnika

(primjer zločin u Bjelovaru, Virovitici, *Lori*) te pozivale na procesuiranje nekih zapovjednika u vojnoj hijerarhiji, čija su se imena javljala tijekom postupaka, poput admirala Domazeta, Željka Sačića, Tomislava Merčepa i dr.

Nadalje, ukazivale su na branitelje optuženih koji su često temeljili obranu na inkriminiranju svjedoka (tako srpski civil nije civil nego četnik) te na odluke zasnovane na pogrešnom primjenjivanju Zakona o oprostima na pripadnike HV-a/MUP-a (Marguš, Gudelj, Raguž, Lesković, Belina).

Suđenje za zločine počinjene na području Gospića, Karlobaga i okolice

Na zločine počinjene na području Gospića i Karlobaga mnogi su ukazivali već početkom 90-ih. Odvjetnik Slobodan Budak već je 31. listopada 1991. godine podnio kaznenu prijavu za ubojstva u Gospiću. Krajem 1991. Josip Manolić, tadašnji šef Ureda za zaštitu ustavnoga poretka, za nestanke gospićkih Srba odgovornim je smatrao pripadnike HOS-a. Tadašnji predsjednik HSP-a Dobroslav Paraga naredio je vojnicima HOS-a u Gospiću da sami istraže počinjene zločine. Potom je izvijestio da su postrojbe HOS-a u Gospić došle polovinom studenoga 1991. godine, mjesec dana nakon počinjenja³ zločina. Načinjen je popis s imenima 63 nestala civila koji je Paraga početkom 1992. godine objavio u medijima.

Tjednik *Feral Tribune* je 1. rujna 1997. godine objavio intervju s Miroslavom Bajramovićem, u kritično vrijeme pripadnikom "Merčepovih postrojbi". U njemu je Bajramović tvrdio da su pripadnici HV-a dobili naredbe "odozgo" da ubiju "određene srpske poglavare" kako bi se smanjio broj Srba u Gospiću. Izjavio je i da je bio uključen u pokolj. O zločinu je govorio i Milan Levar, svjedok MKSJ-a o zločinima nad Srbima u Gospiću i okolici, no potom je, u kolovozu 2000. godine, ubijen u dvorištu svoje obiteljske kuće u Gospiću.

Nakon parlamentarnih izbora 2000. godine i uspostave nove hrvatske Vlade, započelo je istraživanje i procesuiranje zločina u Gospiću. Forenzičari MKSJ-a pozvani su u Gospić u svibnju 2000. kako bi istražili lokacije za koje se sumnjalo da su na njima pokopana tijela ubijenih. Tijekom istrage, koja je trajala dva tjedna, forenzičari su pronašli deset kostura.

U ožujku 2001. godine Županijsko državno odvjetništvo u Rijeci podiglo je optužnicu protiv Tihomira Oreškovića, Ivice Rožića, Stjepana Grandića, Mirka Norca Keve i Milana Čanića, i to za zločine u Gospiću, Karlobagu i okolici.

Opis zločina za koje su optuženi je sljedeći: optuženi Tihomir Orešković, kao tajnik tzv. Operativnog štaba u Gospiću, i optuženi Mirko Norac Kevo, kao zapovjednik 118. brigade u Gospiću, optuženi su da su od 14. do 18. listopada 1991. u Gospiću naredili da se veći broj civila srpske i hrvatske nacionalnosti iz Gospića, Karlobaga i šire okolice uhiti i zatim liši života⁴, pa su tako dali zapovijed pripadnicima HV-a i Vojne policije da uhite civile. Optuženi Stjepan Grandić, kao zapovjednik II. bojne stacionirane u vojarni Perušić, zatočio je u prethodno pripremljenu prostoriju velik broj civila, a potom su 17. listopada 1991. godine u večernjim satima u Operativnom štabu Gospić optuženi Orešković i Norac naredili prisutnima da moraju likvidirati jedan broj civila. Civile su potom iz vojarne na dogovoreni lokalitet plantaže borova *Žitnik* (Pazarište) doveli pripadnici HV-a i na tom ih mjestu likvidirali. Norac je optužen da je sam usmrtio neutvrđenu žensku osobu, dok mu je pištolj prilikom pucanja u NN mušku osobu u tri navrata zakazao. Dana 18. listopada opt. Stjepan Grandić, postupajući prema dogovoru Oreškovića i Norca, a nakon zapovijedi Mirka Norca da likvidira preostale civile iz vojarne, organizirao je njihov prijevoz na lokalitet Lipova glavica kod Perušića, gdje je pripadnicima HV-a, od kojih su neki bili maskirani, zapovjedio da iz vatrenog oružja usmrte civile.

Civili su odvođeni prema popisima iz stanova, kuća, podruma, skloništa, s radnih mjesta, ulice... Prvostupanjski je sud zaključio da su oštećenici, koji su odvedeni i potom likvidirani, civili iz Gospića i Karlobaga, bili osobe koje nisu sudjelovale u ratnim sukobima i oružanoj pobuni protiv nove hrvatske vlasti nego su se s punim povjerenjem u nju zadržali u svojim domovima u Gospiću i Karlobagu. Nitko od njih nije pripadao neprijateljskim paravojnim formacijama niti su imali namjeru pružati bilo kakav otpor postrojbama HV-a. Odvedeni su u zatočeništvo, a zatim na likvidaciju kojoj se nisu mogli oduprijeti, bez razloga i povoda. Radilo se o civilima mahom srpske, ali je bilo i civila hrvatske nacionalnosti.

Nakon 14 mjeseci trajanja postupka, 24. ožujka 2003. Županijski sud u Rijeci je dio optuženika s podignute optužnice proglasio krivima i izrekao kazne zatvora: opt. Tihomiru Oreškoviću izrečena je kazna zatvora u trajanju od 15 godina, opt. Stjepanu Grandiću izrečena je kazna zatvora u trajanju od 10 godina, opt. Mirku Norcu Kevi izrečena je kazna zatvora u trajanju od 12 godina, opt. Ivica Rožić oslobođen je optužbe, a prema opt. Milanu Čaniću optužba je odbijena jer je u odnosu na njega Županijsko državno odvjetništvo odustalo

od optužbe. Vrhovni sud RH je 2. lipnja 2004. potvrdio presudu suda prvog stupnja.

Tihomiru Oreškoviću je kao olakotno cijenjeno njegovo zdravstveno stanje, činjenica da je otac troje malodobne djece te djelomično priznanje djela. Stjepanu Grandiću je kao posebno olakotno cijenjeno da je sve radio prema zapovijedi. Mirku Norcu je kao olakotna okolnost cijenjena mladost u vrijeme počinjenja djela, činjenica da je upravo njegova hrabrost i odlučnost bila ta koja je motivirala i druge te doprinos u obrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Hrvatske⁵. Kao otegotne okolnosti za svu trojicu cijenjeno je da su žrtve bili civili koji nisu bili pripadnici neprijateljskih paravojnih formacija, prvo zatočeni, a potom likvidirani, velik broj bezrazložno uhićenih i usmrćenih, činjenica da su njihova tijela s plantaže borova *Žitnik* premještena na druge lokacije, da su tijela ubijenih na Lipovoj glavici zapaljena i ostavljena da ih razvlače životinje, da su neka tijela razbacana po smetlištu *Razbojište*, a dio odvezen na nepoznatu lokaciju. Od ukupnog broja ubijenih na lokaciji Lipova glavica, pronađena su 24 tijela. Četvero djece ostalo je bez obaju roditelja, ubijena je cijela jedna obitelj, djeca nekih od žrtava sudjelovala su u obrani suvereniteta Republike Hrvatske kao pripadnici HV-a, odnosno aktivno su pomagali obranu Gospića, pojedini civili sudjelovali su u obrani Gospića u nenaoružanim odredima civilne zaštite, imovina odvedenih i potom likvidiranih civila je uništena, u stanove su useljeni drugi ljudi, neke od žrtava potpisale su izjavu o lojalnosti Republici Hrvatskoj i ostale u Gospiću, jedan od ubijenih (Boško Tomićić) neko je vrijeme i sam bio pripadnik HV-a, jedan (Mile Čubelić) je bio u komisiji za procjenu ratnih šteta, a brat mu je bio u HV-u na ratištu itd.

Komisija za uvjetni otpust Ministarstva pravosuđa je 25. studenoga 2011. godine pozitivno riješila zahtjev Mirka Norca za uvjetnim puštanjem na slobodu jer je izdržao dvije trećine zatvorske kazne. Uvjetno puštanje osobe odgovorne za tako teške zločine potaknulo je pitanje korištenja instituta uvjetnog otpusta. S obzirom na to da se radi o kaznenim djelima sa širokim i dalekosežno štetnim posljedicama za cijelo društvo, za koje ne nastupa zastara kaznenog progona, mnoge organizacije civilnog društva izrazile su negodovanje zbog navedene odluke, smatrajući da je pogrešno osuđenike za ratne zločine puštati na uvjetni otpust nakon odslužene dvije trećine zatvorske kazne.

U studenome 2012. godine iz kaznionice u Lipovici-Popovači na uvjetnu slobodu pušten je i Tihomir Orešković. Od dosuđenih 15, u zatvoru je proveo

deset godina. Stjepan Grandić tražio je, i dobio, pomilovanje bivšeg predsjednika Mesića.

Godine 2013. Republika Hrvatska je podigla tužbu protiv Mirka Norca radi naknade iznosa od 360.762,00 kn, koji je isplaćen obitelji civila ubijenog na gospićkom području 1991. godine. Državno odvjetništvo smatralo je opravdanim da Mirko Norac nadoknadi iznos koji je RH isplatila članovima obitelji ubijenog iz državnog proračuna. Istodobno, zatražen je i tzv. priklop spisa Tihomira Oreškovića, što bi moglo rezultirati i njegovim sudjelovanjem u podmirivanju navedenog iznosa⁶. Nepravomoćnom presudom Općinskog građanskog suda u Zagrebu 2. travnja 2014. godine Mirku Norcu, Tihomiru Oreškoviću i Stjepanu Grandiću naloženo je da solidarno plate Republici Hrvatskoj iznos od 107.536,00 kuna te nadoknade trošak postupka u iznosu od 3.705,00 kuna, sve uvećano za zatezne kamate.

Događaji vezani uz presude

Pritisak javnosti bio je mnogostruko povećan, posebno kritičan i oštar prema svjedocima i žrtvama koje su svjedočile protiv pripadnika HV-a i/ili MUP-a, a tijekom suđenja za zločine počinjene u Gospiću i okolici manjkavost pravosudnog sustava da odgovori na problematiku podrške svjedocima, posebice kad je riječ o osobama koje svjedoče protiv "naših dečki", bila je više nego očita. Mnoštvo okupljenih ispred riječkoga Županijskog suda burno je prosvjedovalo nakon što se saznalo da su trojica optuženih iz tzv. gospićke skupine proglašena krivima za zločin nad civilima. S prozora suda jedna je osoba povikala "izdaja!", a prosvjednici, uglavnom pristigli iz Cetinske krajine, psovali su i pjevali pogrdne pjesme na račun tadašnjeg predsjednika države Stjepana Mesića i tadašnjeg predsjednika Vlade Ivice Račana. Istog su dana zapriječene sve važne prometnice na jugu Hrvatske. Nepravomoćnu presudu komentirali su i mnogi političari desno orijentiranih stranaka, a stranke ljevice odbile su komentirati presudu⁷.

Više godina nakon pravomoćnosti presuda, u srpnju 2009., predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić, na prijedlog Državnog povjerenstva za odlikovanja i priznanja, donio je odluke o oduzimanju odličja pripadnicima hrvatskih postrojbi osuđenima zbog počinjenja ratnih zločina. Odluke o oduzimanju odlikovanja donesene su zbog "postupanja protivno pravnom poretku i moralnim zasadama u Republici Hrvatskoj"⁸.

Dana 9. rujna 2010. Ivo Josipović, predsjednik Republike Hrvatske i vrhovni zapovjednik Oružanih snaga, na temelju Ustava Republike Hrvatske i Zakona o službi u Oružanim snagama RH, donio je odluku o oduzimanju čina general bojnika Mirku Norcu Kevi te čina pukovnika Tihomiru Oreškoviću.

Suđenje za zločine počinjene u Medačkom džepu

Tužiteljstvo MKSJ-a je 2001. godine podiglo optužnicu protiv Rahima Ademija za zločin počinjen u Medačkom džepu u rujnu 1993. godine. Dana 25. lipnja 2001. godine Rahim Ademi dobrovoljno se predao MKSJ-u. Sljedećeg dana izašao je pred Vijeće MKSJ-a i izjasnio se da nije kriv ni po jednoj od pet točaka optužnice kojom ga se teretilo za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Godine 2002. Ademi je pušten na uvjetni otpust do početka suđenja. Optužnica je potom podignuta i protiv Janka Bobetka, koji se odbio predati MKSJ-u, navodeći da bi se time poništio legitimitet akcije *Džep '93*. Kako je Bobetko umro 2003. godine, prije donošenja odluke o njegovoj ekstradiciji, postupak protiv njega je obustavljen.

Nakon što je podignuta optužnica i protiv Mirka Norca, u srpnju 2004. objedinjena je optužnica MKSJ-a protiv Ademija i Norca za zločin u Medačkom džepu. Norac je u međuvremenu u Hrvatskoj osuđen za ratni zločin počinjen 1991. godine na gospićkom području. U srpnju 2004. godine Mirko Norac prebačen je iz zatvora u RH u Den Haag. Izjasnio se da se ne osjeća krivim ni po jednoj točki optužnice te je vraćen u Republiku Hrvatsku na izdržavanje prethodno izrečene kazne.

U optužnici MKSJ-a, svu trojicu (Ademija, Bobetka i Norca) teretilo se da su u okviru zajedničkog pothvata zajedno s drugima, unaprijed isplanirali i provodili zločine u namjeri progona srpskih civila s područja Medačkog džepa. U rujnu 2005. vijeće MKSJ-a, na temelju odredbe pravila 11bis Pravilnika o postupku i dokazima Statuta MKSJ-a, ustupilo je predmet hrvatskom pravosuđu. Predmet Ademi-Norac prvi je i jedini predmet koji je nakon podizanja optužnice pred MKSJ-om ustupljen hrvatskom pravosuđu. Pri preuzimanju optužnice od Haaškog tribunala, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske procijenilo je da su "...dokazi na kojima se temelji optužnica svojom visokom razinom i kvalitetom informativnosti, dakle u kvalitativnom, ali i u kvantitativnom smislu, dostatni da se na osnovi njih podigne optužnica bez provođenja istrage..." No, pokazalo se da je bilo nužno provesti istragu kako bi

se utvrdile zone odgovornosti postrojbi koje su bile angažirane u akciji *Džep '93*, zapovjedni lanac i zapovjedne ovlasti. Time bi se razjasnila uloga optuženih, ali i drugih osoba koje su kao zapovjednici sudjelovali u planiranju i provedbi akcije *Džep '93*, ponajprije Davora Domazeta Loše, Željka Sačića i Mladena Markača¹⁰. Nadalje, nakon izmjene optužnice neke su žrtve ostale izvan osuđujućeg dijela presude, a neke civilne žrtve, o čijem su stradavanju kazivali svjedoci, nisu uvrštene u optužnicu¹¹. Osim toga, dokaznim je postupkom utvrđeno da su zapovjednici neposredno podčinjeni Mirku Norcu izdali zapovijed da se vojnicima daje eksploziv kojim mogu minirati kuće te da se 40 mrtvih tijela organizirano preveze, baci i zatrpa u septičku jamu kuće u predgrađu Gospića. Te činjenice nisu našle mjesto u optužnici.

Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu je 22. studenoga 2006. godine podiglo neposrednu optužnicu protiv opt. Mirka Norca i Rahima Ademija. Optužnica se temeljila na dokaznom materijalu koji su prikupili haški istražitelji. Prema Zakonu o primjeni Statuta MKS-a, tako prikupljeni dokazi mogli su biti korišteni u postupku pred domaćim sudovima.

Optužnicom se Ademija i Norca teretilo za počinjenje kaznenog djela ratnog zločina protiv civila i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika prema direktnoj/izravnoj i prema garantnoj/zapovjednoj odgovornosti, primjenom članka 28. OKZ-a RH, kojim je propisano da se kazneno djelo može počiniti činjenjem i nečinjenjem (propuštanje dužne činidbe).

Optuženi Rahim Ademi je, kao visoki časnik HV-a s činom brigadira, bio na položaju vršitelja dužnosti zapovjednika Zbornog područja Gospić, a Mirko Norac je, kao časnik HV-a s činom pukovnika, bio na položaju zapovjednika 9. motorizirane brigade unutar Zbornog područja Gospić te zapovjednik Sektora 1, posebne operativno-taktičke grupe formirane upravo za potrebe operacije *Džep '93*. Imali su zapovjedne ovlasti nad svim podređenim i pridodanim vojnim postrojbama i formacijama tog zbornog područja i stoga bili odgovorni za primjenu propisa međunarodnog prava o ratnim zarobljenicima, sigurnosti i zaštiti civila i njihove imovine. Tako im je na teret stavljena:

1. odgovornost za pretjerano i neselektivno topničko-raketno-minobacačko djelovanje, što je izazvalo stradanja civila i njihove imovine¹²
2. da, iako su znali, nisu poduzeli ništa da spriječe, suzbiju i kazne ubijanje, okrutno zlostavljanje i masakriranje civila srpske narodnosti, paljenje i rušenje

kuća i gospodarskih zgrada te pljačkanje i uništavanje njihove imovine, što su dijelovi njima podređenih postrojbi činili nakon završetka operacije *Džep '93* tijekom obustave vatre i nakon potpisivanja Sporazuma o povlačenju hrvatskih snaga s oslobođenih i akcijom zauzetih područja¹³

3. da, iako su znali, nisu poduzeli ništa da spriječe, suzbiju i kazne ubijanje i mučenje ratnih zarobljenika srpske narodnosti, pristajući da njima podređene postrojbe nastave s takvim postupanjima i pristajući na njihove posljedice¹⁴.

Glavna rasprava počela je u lipnju 2007. godine te je trajala 23 mjeseca. Dana 30. svibnja 2008. godine Vijeće za ratne zločine Županijskog suda u Zagrebu objavilo je presudu kojom je opt. Rahim Ademi oslobođen po svim točkama optužnice. Sud je temeljio krivičnu neodgovornost, opt. Rahima Ademija¹⁵ na njegovom neposjedovanju zapovjednih ovlasti i moći dostatnih za utemeljenje krivične odgovornosti¹⁶. "Dakle, drugačije rečeno, čak i da je dokazano da je optuženi Rahim Ademi imao saznanja o počinjenim zločinima, kako to žalbom tvrdi državni odvjetnik, on ne bi mogao biti krivično odgovoran budući da je provedenim dokaznim postupkom utvrđeno da nije ispunjena druga pretpostavka za postojanje krivične odgovornosti zapovjednika osnovom nečinjenja, a to je postojanje zapovjednih ovlasti i moći u kvaliteti i kvantiteti potrebnoj za njihovu realizaciju¹⁷."

Opt. Mirko Norac oslobođen je optužbe da je naredio napad bez izbora cilja i da je time počinio kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH. Istom presudom proglašen je krivim da je propustio spriječiti i time podržavao i ohrabrivao da se civilno stanovništvo ubija ili da se nečovječno prema njemu postupi, da se pljačka imovina stanovništva te protuzakonito i samovoljno uništava u velikim razmjerima, što nije opravdano vojnim potrebama, pa je time počinio kazneno djelo ratnog zločina protiv civila iz čl. 120. st.1. OKZ-a RH. Izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od 5 godina. Proglašen je krivim i da je, iako je to bio dužan, propustio spriječiti te podržavao i ohrabrivao da se ratni zarobljenici ubijaju, muče i da se prema njima nečovječno postupi, pa je time počinio kazneno djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz čl. 122. OKZ-a RH. Izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od 5 godina. Izrečena mu je jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 7 godina, no VSRH je u studenome 2009. godine preinačio presudu u odluci o kazni pa je Norac u konačnici osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 6 godina.

Svjestan da je optuženi Mirko Norac već pravomoćno osuđen zbog istovrsnog krivičnog djela, prvostupanjski sud nije mu to uzeo kao otegotnu okolnost. Naprotiv, u obrazloženju presude se navodi da je Sud vodio računa da je optuženik bio vrlo mlada osoba (nepunih 26 godina) te je "očito njegova mladost i životno neiskustvo u ozračju domoljubnog zanosa pridonijelo njegovoj ravnodušnosti pri mogućnosti nastupanja zabranjenih posljedica i propuštanja korištenja zapovjednih ovlasti u sprečavanju i kažnjavanju protupravnih radnji."

Sud je naveo da je uzeo u obzir moralne i ljudske odlike okrivljenog Mirka Norca, kojima je zaslužio brojna odlikovanja za zasluge u Domovinskom ratu. Nasuprot tomu, iz obrazloženja presude nije bilo vidljivo koju je važnost sud pridao konstataciji koja je navedena u obrazloženju: "Doduše, izostao je izraz pijeteta prema poginulima i suosjećanja s onima koji su u operaciji izgubili svoje bližnje¹⁸."

Promatrački tim smatrao je da posljedicu "općeg uništenja imovine u Medačkom džepu, koje je utvrđeno u ovom postupku", zbog koje se više od stotinu obitelji nije moglo vratiti i živjeti u svojim domovima, sud nije u dovoljnoj mjeri uzeo u obzir pri odmjeravanju kazne.

Nakon izricanja presude za zločin u Medačkom džepu, mnogi političari nisu željeli komentirati presudu. Desno orijentirani smatrali su da se ne radi o zločinu te da se ne može odgovarati po sustavu tzv. garantne/zapovjedne odgovornosti. Tvrdili su da je to "presuda hrvatskom narodu". Za dio javnosti visina kazne u neskladu je (niža je) od opsega razaranja imovine, pljački, uništavanja, ubojstava i brutalnosti koje su manifestirane¹⁹. Istodobno, moglo se očekivati da će, nakon pravomoćnosti presude, Državno odvjetništvo podići nove optužnice ili istražiti dvostruke linije zapovijedanja. U ožujku 2013. godine uhićena su petorica bivših pripadnika HV-a. Trojica među njima oslobođena su sumnje da su odgovorni za počinjene zločine, a započele su istrage i potom podignute optužnice koje terete Velibora Šolaju i Josipa Krmpotića. Šolaja se tereti za likvidaciju jedne ženske osobe u Medačkom džepu, a Krmpotić zbog nesprečavanja strijeljanja četvorice neidentificiranih vojnika tzv. Vojske RSK te zapovijedi za paljenje i rušenje kuća stanovništva srpske nacionalnosti u Medačkom džepu.

Postupak protiv Ademija i Norca bio je test je li hrvatsko pravosuđe sposobno profesionalno i nepristrano provesti postupak protiv visokih časnika HV-a. Radi se o jedinom postupku koji je MKSJ prepustio hrvatskom pravosuđu nakon što je tužiteljstvo Haaškog tribunala podiglo optužnicu. Iako je ocijenjeno da je postupak korektno proveden, ni dvadeset godina nakon počinjenog zločina neposredni počinitelji zločina i odgovorni zapovjednici (osim Norca) nisu osuđeni. *Documenta*, Građanski odbor za ljudska prava i Centar za mir Osijek na obljetnice akcije *Džep '93* opetovano pozivaju na istraživanje i procesuiranje neposrednih počinitelja zločina te zapovjedno odgovornih osoba.

Zločin u Prokljanima i Mandićima

Dana 5. kolovoza 1995. godine Hrvatska vojska oslobodila je grad Knin u Vojno-redarstvenoj akciji *Oluja*. Operacijom je vraćen u hrvatski ustavno-pravni poredak cijeli okupirani teritorij, osim istočne Slavonije. U samo 84 sata VRA *Oluja*, u kojoj je bilo angažirano gotovo 200 tisuća hrvatskih vojnika, oslobođeno je 10.400 četvornih kilometara ili 18,4 % ukupne površine Republike Hrvatske²⁰.

No, tijekom i neposredno nakon vojne operacije *Oluja*, počinjena su mnoga kaznena djela: pljačke, paleži, ubojstva i ratni zločini²¹.

Prema evidenciji državnih odvjetništava, podneseno je ukupno 6390 prijava protiv poznatih i nepoznatih osoba. Vezano uza zločine počinjene tijekom i neposredno nakon VRA *Oluja*, vođeni su ili se vode se samo 4 postupka protiv ukupno 11 osoba.

Na zločin u Prokljanu upućivalo se i prije pa je tako novinar Drago Pilsel, tadašnji aktivist Hrvatskog helsinškog odbora, došao na mjesto zločina u pratnji unuka ubijenih i prvi pisao o onomu što je vidio. Otkrili su poluuništena tijela koje je unuk prepoznao²². Svoja zapažanja o zločinima objavio je i u dvomjesečniku *Erasmus* (listopad 1995., br. 13, str. 11 - 14)²³.

Županijsko državno odvjetništvo iz Šibenika je 2002. godine optužilo Božu Bačelića, Antu Mamića, Luku Vuku i Juricu Ravlića da su 11. kolovoza 1995. u mjestu Prokljan, Općina Skradin, ubili civile Nikolu Damjanića (rođ. 1919.), njegovu suprugu Milicu Damjanić (rođ. 1921.), koje su zatekli ispred kuće. Okr. Bačelić je zapovjedio Mamiću, Vuki i Ravliću da pucaju u civile iz auto-

matskog vatrenog oružja, što su oni i učinili, ispalivši više hitaca u oštećenike. Isto je učinio i sam Bačelić, zbog čega su oštećenici zadobili više strijelnih rana. Nakon likvidacije, optuženi Mamić, Ravlić i Vuko, su prema Bačelićevoj zapovijedi, na mrtva tijela naslagali daske, gume, grane i ribarske mreže te ih zapalili. Prema tome, teretilo ih se kao neposredne počinitelje te prema izravnoj zapovjednoj odgovornosti za počinjenje kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, opisano člankom 120. stavkom 1. OKZ-a RH. Optuženici su prvi put uhićeni 4. rujna 2001. godine, no presudom Županijskog suda u Šibeniku od 11. rujna 2002. oslobođeni su optužbe. Pet godina poslije, 5. travnja 2007., Vrhovni sud ukinuo je prvostupanjsku presudu i predmet vratio na ponovno suđenje²⁴. Optuženici Mamić, Vuko i Ravlić su nakon odluke VSRH vraćeni u pritvor, a prvooptuženi Bačelić nalazio se u bijegu. Valja istaknuti da je ŽDO u Šibeniku u svibnju 2007., nakon što je viši sud vratio predmet na ponovno suđenje, proširio optužbu prema optuženima Boži Bačeliću, Anti Mamiću i Jurici Ravliću i za kazneno djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika. Optuženi su da su 9. ili 10. kolovoza 1995. u poslijepodnevnom satima u zaseoku Mandići, Općina Kistanje, ubili Vuka Mandića ratnog zarobljenika, pripadnika vojske Republike Srpske Krajine, odnosno da su uz kazneno djelo ratnog zločin protiv civilnog stanovništva (članak 120. st. 1), počinili i kazneno djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika iz članka 122. OKZ-a RH.

Kako se Božo Bačelić u to vrijeme nalazio u bijegu, Županijski sud u Šibeniku je u kolovozu 2007. raspisao tjeralicu za njim, a nekoliko mjeseci poslije raspisana je i Interpolova međunarodna tjeratica. Optuženi Božo Bačelić uhićen je u Njemačkoj u veljači 2012. te je u ekstradicijskom pritvoru proveo dva mjeseca. Kazneni postupak pred Županijskom sudom u Splitu započeo je u lipnju 2012., nakon što je sukladno specijalizaciji sudova u predmetima ratnih zločina, predmet prebačen sa šibenskog na splitski sud.

Dana 13. lipnja 2013. godine objavljena je prvostupanjska presuda Županijskog suda u Splitu kojom je Božo Bačelić osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora od pet godina i deset mjeseci. Bačeliću je izrečena minimalna zakonom predviđena kazna za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i za kazneno djelo ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, a potom mu je kazna objedinjena. Treba ukazati na činjenicu da je u pogledu subjektivnog odnosa Bože Bačelića prema kaznenim djelima utvrđen najviši stupanj krivnje - izravna namjera. Takvo postupanje prouzročilo je smrt dviju civilnih osoba i jednog ratnog zarobljenika.

Promatrački tim triju nevladinih organizacija koje prate suđenja za ratne zločine smatrao je da su minimalne zatvorske kazne od 5 godina za svako počinjeno djelo, što je u konačnici rezultiralo izricanjem jedinstvene kazne u trajanju od 5 godina i 10 mjeseci, preniske.

Optužba protiv Mamića, Vuke i Ravlića da su, naslagavši na mrtva tijela civila daske, gume, grane i ribarske mreže te ih zapalili i pomogli Bačeliću u prikrivanju tragova i time počinili kazneno djelo - pomoć počinitelju nakon počinjenja kaznenog djela, odbijena je zbog nastupa zastare kaznenog progona²⁵. Okrivljeni Mamić i Ravlić ujedno su oslobođeni optužbe da su 9. ili 10. kolovoza 1995. godine, zajedno s Bačelićem, pripadniku vojske tzv. RSK Vuku Mandiću oduzeli slobodu, postavili ga uza zid iste kuće i usmrtili hicima iz automatskog oružja.

Zločin u Paulin Dvoru

Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku podiglo je 12. ožujka 2003. godine optužnicu, kojom se Nikola Ivanković i Enes Viteškić terete da su se 11. prosinca 1991. godine, kao pripadnici HV-a, zajedno s više nepoznatih počinitelja, nakon što su čuli da je preminuo njihov ranjeni suborac, dogovorili da odu u mjesto Paulin Dvor, nedaleko od Osijeka, i za odmazdu ubiju tamošnje mještane srpske nacionalnosti te su, došavši do kuće Andrije Bukvića u Paulinom Dvoru i uvjerivši se da su ondje civili koje su tražili, rafalnom paljbom iz automatskih pušaka i bacanjem aktiviranih ručnih bombi u prostorije u kojima su civili bili smješteni, usmrtili osamnaest civilnih osoba²⁶. Time su počinili kazneno djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava - ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz članka 120., stavka 1. OKZ-a RH.

Prvostupanjski postupak u tom predmetu trajao je (barem za jednog od dva optuženika) više od osam godina. Za opt. Enesa Viteškića prvostupanjski se postupak ponavljao tri puta. Vrhovni sud pokazao se "korektivom" u odnosu na odluke prvostupanjskog suda.

Županijski sud u Osijeku donio je 8. travnja 2004. godine presudu kojom je opt. Nikola Ivanković proglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina. Za Enesa Viteškića prvostupanjski je sud, analizirajući dokazni materijal, donio oslobađajuću presudu.

Vrhovni sud Republike Hrvatske je 10. svibnja 2005. godine preinačio prvostupanjsku presudu opt. Nikoli Ivankoviću u dijelu odluke o kazni te ga osudio na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina jer: "u relaciji s 18 ubijenih civila te povratka na mjesto zločina ('provjeriti je li tko preživio') i olakotnih okolnosti (PTSP, sudjelovanje u Domovinskom ratu) kazna od 15 godina opravdava osudu i postiže se svrha kažnjavanja (VSRH Ikž-1196/04, str. 7 i 8)." Za opt. Enesa Viteškića, prema mišljenju Vrhovnog suda, prvostupanjski je sud preuranjeno donio zaključak kada je iz iste količine dokaznog materijala zaključio da opt. Viteškić nije počinio kazneno djelo koje mu se stavljalo na teret. Prvostupanjski sud propustio je kvalitetno analizirati iskaze svjedoka koji neposredno ili posredno znaju o počinjenju zločina. Vrhovni sud ukinuo je prvostupanjsku presudu i predmet vratio prvostupanjskom sudu na ponovno suđenje. U ponovljenom postupku pred Vijećem za ratne zločine Županijskog suda u Osijeku, opt. Enes Viteškić je 29. siječnja 2007. oslobođen optužbe. Vijeće je svoju odluku temeljilo na odredbi ZKP-a, tj. "da tijekom postupka nije dokazano da je optuženik počinio kazneno djelo koje mu se optužnicom stavljalo na teret." Županijsko državno odvjetništvo je u svojoj žalbi pokušalo objasniti kako su svjedoci koji su mijenjali iskaze očito to činili zbog psihološkog pritiska. Svi ti svjedoci okrivljenicima su dobro poznati, žive u istom selu, pa je logično da postoji osjećaj neugode svjedočiti protiv njih. "Stoga treba vjerovati onome što su ti svjedoci, neopterećeni posebnom atmosferom glavne rasprave, iskazivali kod istražnog suca. Najvažnije je da nijedan od njih nije naveo da se na njih činio bilo kakav pritisak kako bi dali lažan iskaz²⁷." Vrhovni sud ukinuo je presudu Županijskog suda u Osijeku smatrajući kako je prvostupanjski sud fragmentarno citirao iskaze samo šest od više od šezdeset svjedoka i zatim prešutio u obrazloženju, ne analizirajući dijelove iskaza tih šest, ali i brojnih drugih svjedoka, na što mu je bilo ukazano odlukom VSRH od 2005. godine. Prema mišljenju VSRH, prvostupanjski sud je pogrešno izvukao zaključak kako nema dokaza da bi opt. Viteškić bio supočinitelj u počinjenju kaznenog djela zajedno s osumnjičenim Nikolom Ivkovićem i još nekoliko "nepoznatih osoba" (str. 2 VSRH Ikž-275/07 od 7. rujna 2010. godine).

Dana 17. svibnja 2012. godine objavljena je prvostupanjska presuda kojom je Enes Viteškić proglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 11 godina. U veljači 2013. Vrhovni sud potvrdio je prvostupanjsku presudu.

O zločinu u Paulin Dvoru u hrvatskoj se javnosti zna vrlo malo, o njemu se nerado govori i piše. Do danas, mnogo godina nakon zločina, ostalo je neistraženo tko je sve sudjelovao u ubojstvu civila i tko je naredio da se tijela žrtava, umjesto da se pokopaju na groblju, skriju u vojno skladište *Lug* kod Čepina. Ne zna se tko je, u pokušaju da prikrije tragove, minirao kuću u kojoj se zločin dogodio. Do danas je ostalo neistraženo ili barem široj javnosti nepoznato, tko je osmislio i organizirao transport posmrtnih ostataka vozilima HV-a u Rizvanušu kod Gospića u siječnju 1997, gdje su posmrtni ostatci pokopani u plastičnim bačvama.

Očekivali smo da sud u ovom predmetu bude posebno pažljiv jer su žrtve zločina u Paulinom Dvoru ionako već više puta obezvređivane: kada su masakrirane, kada su se počinitelji vratili da ih noževima dokrajče i propuštanjem javnog objavljivanja zločina i njegova sudbenoga procesuiranja, zataškavanjem počinjenoga, skrivanjem i premještanjem tijela pobijenih, uništavanjem mjesta zločina i upornim prešućivanjem *imena* zločinaca. U vrijeme počinjenja bio je to zločin skupine od šest ili osam ljudi koji su, u trenutku nedopustive slabosti, samovoljno i brutalno, svom angažmanu u ratu dali lik golog međuetničkog istrebljenja. Dugogodišnjim je ustupcima počiniteljima, koje su činili državni dužnosnici - od policijskih do političkih, odgovornost za zločin time postupno i naoko neopazice postala državna odgovornost²⁸.

Predsjednici Srbije i Republike Hrvatske, Boris Tadić i Ivo Josipović, su u studenome 2010. godine, nakon što su posjetili Vukovar (Ovčara), došli u Paulin Dvor, gdje su se na mjesnom groblju poklonili civilnim žrtvama srpske nacionalnosti stradalima u prosincu 1991. godine. Uza sve državničke počasti, dvojica su predsjednika položila vijence kod središnjeg spomen-obilježja, a bile su nazočne i obitelji stradalih civila pokopanih na tom groblju. "Ovdje, u Paulin Dvoru, dogodio se zločin. Zločin nema opravdanje. Osveta zločinom nije opravdana. Zločin zaslužuje osudu, žrtve naš pijetet, a oni koji su ostali iza žrtava, zaslužuju našu ispriku", poručio je Ivo Josipović, dodavši kako zločini ne zastarijevaju te da će Hrvatska progoniti svaki zločin, bez obzira na to tko ga je počinio. Ispriku je uzvratio predsjednik Tadić kazavši da su u Paulin Dvor došli kako bi priznali da se ovdje dogodio zločin te se poklonili svim nevino stradalim žrtvama. Na taj se način stvara pretpostavka pomirenja te da se borbom za prava svoga naroda uvijek mora otvarati prostor za jednak tretman svakog drugog naroda²⁹.

Zločini u Lori

LORA 1

Optužnica Županijskog državnog odvjetništva iz Splita od 25. ožujka 2002. godine teretila je optužene pripadnike 72. bojne Vojne policije HV-a da su, u razdoblju od ožujka do rujna 1992. u Vojno-istražnom centru *Lora* (u daljnjem tekstu VIC) u Splitu - Tomislav Duić kao zapovjednik, Tonči Vrkić kao njegov zamjenik, Miljenko Bajić, Josip Bikić i Davor Banić, kao pripadnici interventne grupe - voda, te Emilio Bungur, Ante Gudić i Anđelko Botić, kao stražari, zajedno sa do sada neidentificiranim osobama, bez ikakve pravne osnove, držali veći broj zatočenih civilnih osoba, uglavnom srpske nacionalnosti, zbog sumnje da su sudjelovali u neprijateljskim djelovanjima protiv RH. Pri tome su vrijeđali njihovo ljudsko dostojanstvo, ponižavali ih, fizički i psihički zlostavljali, mučili i tjelesno kažnjavali - sve do usmrćenja nekih od njih³⁰.

Presudom sudskog vijeća Županijskog suda u Splitu, pod predsjedanjem suca Slavka Lozine, 20. studenoga 2002. sva osmorica optuženika oslobođena su optužbe. Prvostupanijski sud obrazložio je oslobađajuću presudu prihvatanjem iskaza saslušanih svjedoka, gdje nijedan ne tereti optuženike nego vrh vojne hijerarhije, ne govore o nehumanim uvjetima nego sud zaključuje da su uvjeti bili humani, ne navodi se izrijekom da se radilo o civilima nego o osobama koje su opravdano bile u VIC-u (na str. 42 prvostupanijske presude K-30/02 stoji da je vijeće prihvatilo iskaz svjedoka da su se ondje nalazili teroristi), svjedoci ne poznaju mučitelje (str. 44 presude), svjedoci ne dovode u vezu optuženike s navedenim optuženjima (str. 39), nije utvrđeno da su optuženici sudjelovali u mučenju civila Gojka Bulatovića i Nenada Kneževića (str. 36), da postoji mogućnost da je Kneževića mogla ozlijediti i neka nepoznata osoba (str. 31), da nisu optuženici donosili meritorne odluke o zadržavanju nego pravni (vojni i civilni) organi RH (str. 30) te da nije dokazano supočiniteljstvo (str. 26). Rješenjem Vrhovnog suda Republike Hrvatske I Kž-259/03, od 25. ožujka 2004. godine ukinuta je oslobađajuća presuda ponajprije zbog nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja te je predmet vraćen na ponovni postupak³¹.

Ponovljeni postupak proveden je u odsutnosti optuženih Tomislava Duića, Miljenka Bajića, Josipa Bikića i Emilia Bungura, koji su se nalazili u bijegu, a trajao je nešto manje od godinu dana³².

Na raspravi održanoj 13. veljače 2006. ŽDO Split mijenja činjenični opis iz prijašnje optužnice, a pravni opis i pravna oznaka djela ostali su nepromijenjeni pa su se tako optuženi teretili da su zločin počinili od lipnja do početka rujna (1. rujna). Izmijenjenom optužnicom svim se optuženicima stavlja na teret počinjenje kaznenog djela činjenjem (smrt dvojice civila) te optuženicima Duiću i Vrkiću i za radnje koje su propustili učiniti, tj. za nečinjenje.

Dana 2. ožujka 2006. godine Županijski sud u Splitu je u ponovljenom postupku objavio presudu (K-93/04) kojom su optuženici Tomislav Duić, Tonči Vrkić, Davor Banić, Miljenko Bajić, Josip Bikić, Emilio Bungur, Ante Godić i Anđelko Botić proglašeni krivima i osuđeni na kazne zatvora od 6 do 8 godina.

Optuženi Tomislav Duić osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina, opt. Tonči Vrkić na kaznu zatvora u trajanju od 8 godina, opt. Davor Banić na kaznu zatvora u trajanju od 7 godina, opt. Miljenko Bajić na kaznu zatvora u trajanju od 6 godina, opt. Josip Bikić na kaznu zatvora u trajanju od 6 godina, opt. Emilio Bungur na kaznu zatvora u trajanju od 6 godina, opt. Ante Gudić na kaznu zatvora u trajanju od 6 godina, opt. Anđelko Botić na kaznu zatvora u trajanju od 6 godina. Ukupno 53 godine, a nakon obnova postupka 49,5 - osam okrivljenika u postupku, što je u prosjeku 6 godina po okrivljeniku. Sudsko je vijeće utvrdilo da je u Republici Hrvatskoj u kritično vrijeme postojao međunarodni oružani sukob Hrvatske vojske s JNA i srpskim paravojnim formacijama te su opravdano primijenjene odredbe Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata i Dopunskog protokola Ženevskim konvencijama o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba. Nadalje, sudsko je vijeće utvrdilo postupanje optuženih prema oštećenima i propuštanje činjenja optuženih, Duića i Vrkića, dužnih činjenja. Iz priložene medicinske dokumentacije te nalaza i mišljenja vještaka sudsko-medicinske struke, utvrđene su vrste ozljeda, način njihova nanošenja te uzrok smrti oštećenih Nenađa Kneževića i Gojka Bulovića.

Prvostupanjski sud u Splitu na str. 41 nepravomoćne presude K-93/04 zaključuje kako, sukladno matičnoj knjizi pritvorenika koja se vodila u VIC-u (a prema njejoj preslici), u njoj stoji za pojedine pritvorenike uz njihovo ime - riječ "civil", a za M. Katalinu stoji da je zastavnik I. klase JNA, iako je on u mirovini od 1985. Tim se materijalnim dokazom uvelike opovrgava stav obrane/optuženika da u VIC-u nije bilo civila. Sud se morao voditi i odredbama (sukladno optužnici) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba u vrije-

me rata od 12. kolovoza 1949. - članka 3., 13., 27. 32. i Dopunskog protokola I. Optuženicama Tomislavu Duiću i Tončiju Vrkiću stavlja se na teret činjenje kaznenog djela sudjelovanjem u zlostavljanju (aktivno činjenje) te da su se sva kaznena djela događala uza znanje i dopuštenje optuženih Duića i Vrkića.

Tijekom dokaznog postupka vijeće je ispitalo jedan broj svjedoka koji nisu mogli sa sigurnošću reći tko ih je tukao u VIC-u pa je prihvatio stajalište Državnog odvjetništva da su pojedine svjedoke/oštećenike tukli nepoznati stražari.

Kao olakotne okolnosti vijeće je uzelo da su svi optuženici sudionici Domovinskog rata, da je većina njih bila na prvoj crti bojišta, da imaju brojna odlikovanja i priznanja te da su obiteljski ljudi koji moraju skrbiti o obitelji.

Kao otegotna okolnost svima je uzeta posebna okrutnost i bezobzirnost koju su optuženici iskazali u odnosu na Gojka Bulatovića koji "...to nije služio, jer im nije dao povoda" - str. 77. presude Županijskog suda u Splitu K-93/04. "Izrečene kazne su u službi upućivanja društvene opomene te utječaja na svijest građana o nužnosti kažnjavanja za kaznena djela te sprečavanja njihova činjenja (str. 79 presude)..."

Istodobno, suđenje su pratili i pravnici/e i borci za ljudska prava iz organizacija civilnog društva - Altruist centar Split, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek i Fond za humanitarno pravo iz Beograda. U redovnim izvještajima organizacije su ukazivale na "Izvještaj vojnog policajca Marija Barišića" iz travnja 1992. godine u kojemu on obavještava nadređene o stanju u VIC-u *Lora* gdje, između ostalog, navodi: "Kako ste naložili da *Lora* mora biti dovedena u red zbog dolaska Međunarodnoga komiteta crvenoga križa (MKCK), obavještavam vas da su zarobljeni s Kupresa, pravoslavni svećenik u lošem stanju, da su pretučeni, da postoji veći broj neevidentiranih zatvorenika koji nemaju osnovne higijenske uvjete, da se ne vode na pranje, da je po zidovima krv..., da su neki u veoma lošem stanju te se moraju odvesti liječniku... pa predlažem da se odgodi dolazak predstavnika MKCK." i na zapovijed načelnika Zbora Janka Bobetka, od 22. ožujka 1993. godine, o formiranju komisije za pokretanje istražnih postupaka zbog povrede vojne discipline pripadnika 72. bojne Vojne policije.

Ukazivali su na i činjenicu da je državni odvjetnik, tj. tužitelj RH, u predmetu za smrt civila Gojka Bulatovića ustanovio da nije prekoračena ovlast stražara. Također, tužitelj i istražni sudac, koji su radili na predmetu smrti

prитворених Кнежевића и Буловића, закључили су како стражари нису прекорачили своје овласти при коришћењу тјелесне силе. Врховни суд Републике Хрватске је 6. вељаче 2007. године донио пресуду и рјешење којима се одбијају жалбе опт. Томислава Дуића, Тончија Вркића, Милjenка Бајића, Јосипа Бикића, Давора Банића, Емилија Бунгура, Ante Гудића и Анђелка Ботића те државног одвјетника као неосноване и потврђује пресуда суда првог ступња.

Обнове казненог поступка за злочине почињене у Lori

Према захтјеву за обнову казненог поступка Јосипа Бикића, једног међу осуђенима који су се налазили у бјегу, Жупанијски суд у Сплиту донио је рјешење којим је допуштена обнова казненог поступка те је предмет враћен у фазу главне расправе.

Након што се 18. студеногa 2008. Јосип Бикић драговољно предао и stupio на издржавање казне, преко бранитеља је поднио захтјев за обнову поступка у којему је навео да је поступак вођен у његовој одсутности, да није знао за постојање правомоћне пресуде те да се након saznanja одмах предао тјелима прогона. У обновљеном поступку у цијелости је признао почињење дјела, како му је оптужницом стављено на терет. Искористио је законско право да одбрана више не даје нити одговара на евентуална питања. Након provedеног доказног поступка 29. проsinca 2009., објављена је пресуда којом је правомоћна пресуда Жупанијског суда у Сплиту и пресуда VSRH стављена изван снаге у дијелу који се односи на одлуку о казненој санкцији за опт. Бикића, па му је, уз примјену одредба о ублажавању казне, изрећена казна затвора у трајању од 4 године.

Суд је одлуку о смањењу казне образложио битно другачијим чинјеничним стањем које се односи на постојање олакотних околности на страни оптуженика. У обновљеном су поступку цијенјени оптуженикова добровољна предаја и одлазак на издржавање затворске казне, признање почињеног казненог дјела те искрено кајање и жалјење.

У обновљеном поступку оптуженику је изрећена казна затвора у трајању од 4 године, умјесто претходно изречених 6 година. Изрећена је казна у трајању краћем од minimuma propisanog за предметно казнено дјело. Теške последице оптуженикова понашања (смрт двију особа), unatoč добровољној

predaji, priznanju i kajanju, ne opravdavaju izricanje kazne ispod minimuma propisanog za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva.

Miljenko Bajić, također jedan od osuđenika koji su se nalazili u bijegu, pro-nađen je 25. rujna 2010. u zaseoku Bajići, odakle potječe, u zaleđu Omiša. Nakon šestogodišnjeg bijega, priveden je u splitski zatvor i odobrena mu je obnova postupka. Dana 14. svibnja 2012. proveden je obnovljeni postupak protiv Miljenka Bajića, prethodno u odsutnosti osuđenog na 6 godina zatvora. Nakon provedenog obnovljenog postupka, ostavljena je na snazi prethodna osuđujuća presuda, osim u dijelu koji se odnosi na kaznenu sankciju, pa je Bajiću izrečena kazna zatvora u trajanju od 4 godine i 6 mjeseci, što je bio prijedlog Županijskog državnog odvjetništva.

U kratkom obrazloženju presude navedeno je kako u obnovljenom postupku, koji je vođen prema novom Zakonu o kaznenom postupku, novi dokazi nisu izvođeni. Izvedeni su brojni personalni i materijalni dokazi koji su izvedeni u prethodnom postupku. U obnovljenom postupku trebalo je utvrditi je li u lipnju 1992. godine postojao ratni sukob, zatim status optuženika te status osoba koje su smrtno stradale. Utvrđeno je kako je Vojno istražni centar *Lora* služio u ratne svrhe. Status okrivljenika najmanje je ostao dvojben, on je bio pripadnik interventnog voda VP-a. Što se tiče statusa stradalih, oni su bili građani RH koji su se našli na mjestu na kojemu nisu trebali biti, nisu bili pripadnici neprijateljskih oružanih snaga nego civili uhvaćeni u svojim kućama.

Sudsko vijeće je pri određivanju kazne uzelo u obzir činjenice da je okrivljeni Bajić htio obnovu postupka, izložio se uhićenju te izrazio pijetet prema žrtvama, korektno se ponašao tijekom postupka, otac je troje malodobne djece pa mu je prethodno izrečena kazna zatvora u trajanju od 6 godina smanjena na 4 godine i 6 mjeseci.

LORA 2 i LORA 3

Županijski sud u Splitu je završio istragu u tzv. slučaju *Lora 2*, u kojemu se petoricu pripadnika 72. bojne Vojne policije sumnjiči za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika u Vojno-istražnom centru *Lora*, počinjen u razdoblju od svibnja do kolovoza 1992. Petoricu pripadnika 72. bojne Vojne policije sumnjiči se za smrt trojice srpskih ratnih zarobljenika. Osumnjičeni su zapovjednik zatvora *Lora* Tomislav Duić, njegov zamjenik Tonči Vrkić te stražari Emilio Bungur,

Ante Gudić i Anđelko Botić, koji su, zajedno s još trojicom bivših vojnih policajaca, u veljači 2007. pravomoćno osuđeni na zatvorske kazne u slučaju *Lora 1* zbog ratnog zločina protiv civila. Kao rezultat prethodno opisanih postupanja, posebno suradnje s Vrhovnim državnim tužilaštvom Republike Crne Gore te na osnovi informacije jedne nevladine udruge, zatraženo je od DORH-a kriminalističko istraživanje zbog sumnji na smrtno stradavanje grupe zarobljenika - pripadnika tzv. nikšićko-šavničke grupe, koji su dovedeni u vojni zatvor u *Lori*, gdje su bili zlostavljani (*Lora 3*). U tijeku je provođenje izvida radi provjere navoda i utvrđivanja svih okolnosti stradanja zarobljenika.

Zločini u Osijeku

Istraga o okolnostima i počiniteljima ubojstava civila u Osijeku 1991. godine bila je, od osamostaljenja RH, medijski najspominjanija. Za kazneno djelo ratnog zločina počinjenog nad osječkim civilima 1991. godine bili su optuženi Branimir Glavaš, Ivica Krnjak, Gordana Getoš Magdić, Dino Kontić, Tihomir Valentić i Zdravko Dragić.

Opsežnu kriminalističku obradu o stradanju srpskih civila u Osijeku 1991. i 1992., koja je rezultirala i podnošenjem odgovarajućih kaznenih prijava, vodio je Vladimir Faber, u tu svrhu 2005. godine imenovan načelnikom Policijske uprave Osječko-baranjske. Vodile su se dvije istrage, u Osijeku i Zagrebu. U svibnju 2006. Hrvatski sabor je, na zahtjev Državnoga odvjetništva RH, ukinuo imunitet zastupniku Branimiru Glavašu kako bi se mogla pokrenuti istraga.

Dana 5. travnja 2007. godine PU osječko-baranjska podnijela je kaznenu prijavu protiv Branimira Glavaša zbog kaznenog djela ratnog zločina iz članka 120. st. 1. OKZ-a RH (ratni zločin protiv civilnog stanovništva). Dok je istraga protiv Branimira Glavaša bila prekinuta jer je istražni sudac Županijskog suda u Zagrebu donio rješenje o prekidu istrage na temelju nalaza i mišljenja liječničkog konzilija, istraga protiv preostalih šest osumnjičenika se nastavila³³.

Optužnica ŽDO-a iz Osijeka od 16. travnja 2007. godine i optužnica ŽDO-a iz Zagreba od 9. svibnja spojene su u jedinstvenu optužnicu kojom su obuhvaćeni inkriminirani događaji iz obiju optužnica. Objedinjenom optužnicom teretilo se šestero optuženih: Branimira Glavaša, Ivicu Krnjaka, Gordanu Getoš Magdić, Dinu Kontića, Tihomira Valentića i Zdravka Dragića.

Protiv četvrtookrivljenog Sivića u lipnju je zbog bolesti, tj. procesne nesposobnosti, razdvojen postupak.

Od donošenja rješenja o provođenju istrage do određivanja pritvora za opt. Branimira Glavaša prošlo je više od četiri mjeseca (tijekom kojih su ispitani gotovo svi svjedoci iz prvotnog istražnog zahtjeva ŽDO-a, prihvaćeno ispitivanje deset novopredloženih svjedoka ŽDO-a i najavljeno 16 novih svjedoka ŽDO-a te 25 obrane). Branimir Glavaš i njegovi odvjetnici u tom su razdoblju provodili intenzivnu medijsku kampanju. Na webu su objavljivana imena saslušanih svjedoka i njihovi iskazi. Posebne emisije s komentarima o istrazi svakodnevno su prikazivane na lokalnoj TV-postaji - STV (Slavonska Televizija).

Optuženi Branimir Glavaš iz pritvora se kandidirao za zastupnika u Hrvatskom saboru (prema pozitivnim zakonima RH kazneni postupak, pa niti za teško kazneno djelo, nije zapreka za kandidaturu za zastupnika u Hrvatskom saboru). U predizbornoj kampanji okrivljenikova je stranka, HDSSB³⁴, emitirala videospot koji je okrivljeni protupravno snimio u pritvoru.

Optužnicom se Branimiru Glavašu stavilo na teret da je od srpnja do kraja prosinca 1991. godine u Osijeku, obnašajući dužnost sekretara Općinskog sekretarijata za narodnu obranu, nakon što je prethodno pri tom sekretarijatu ustrojio, opremio i naoružao vojnu postrojbu, u to vrijeme različito neformalno nazivanu prištapska četa, prištapska satnija, zaštitna četa te Branimirova osječka bojna, a poslije službeno nazvana 1. bojna osječkih branitelja, djelujući kao stvarni zapovjednik navedene postrojbe, a od 7. prosinca 1991. i kao formalni zapovjednik obrane grada Osijeka, iako je znao da njemu podređeni pripadnici navedene postrojbe pri SNO-u neovlašteno oduzimaju slobodu civilnim osobama i zlostavljaju ih, propustio poduzeti mjere da takva nezakonita postupanja spriječi i suzbije te izdavao zapovijedi da se civilnim osobama neovlašteno oduzima sloboda, da se zatvaraju, zlostavljaju i usmrćuju³⁵.

Ivicu Krnjaka, zapovjednika posebne postrojbe za diverzantsko-izviđačke namjene Operativne zone Osijek, kasnije službeno nazvane Samostalna uskočka satnija, te Gordanu Getoš-Magdić teretilo se da su primali zapovijedi od prvooptuženog Glavaša da neovlašteno lišavaju slobode, zatvaraju, zlostavljaju i usmrćuju civilne osobe, prosljeđivali takve zapovijedi sebi podređenima (ostalim optuženicima) te i sami sudjelovali u provedbi primljenih zapovijedi.

Prvooptuženog Glavaša se i izmijenjenom optužnicom teretilo po dvije osnove: kao nalogodavca zločina i odgovornu osobu koja zločine nije spriječila.

Dana 8. svibnja 2009. godine objavljena je presuda Županijskog suda u Zagrebu kojom su svih šestero optuženih proglašeni krivima. Glavašu su utvrđene kazne zatvora u trajanju od 5 i 8 godina te mu je izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 10 godina.

Ivici Krnjaku izrečena je kazna zatvora u trajanju od 8 godina, Gordani Getoš Magdić 7 godina, a Kontiću, Valentiću i Dragiću kazne zatvora u trajanju od po 5 godina. VSRH je 2. lipnja 2010. okrivljenicima smanjio zatvorske kazne koje su im izrečene prvostupanjskom presudom pa je Branimir Glavaš osuđen na 8 godina zatvora, Ivica Krnjak na 7, Gordana Getoš Magdić na 5, Dino Kontić na 3 godine i 6 mjeseci, Tihomir Valentić na 4 godine i 6 mjeseci te Zdravko Dragić na 3 godine i 6 mjeseci.

Prvooptuženi Branimir Glavaš neko je vrijeme trajanja postupka štrajkao glađu. Kako su u međuvremenu provedeni parlamentarni izbori na kojima je Branimir Glavaš izabran za saborskog zastupnika, ponovno se postavilo pitanje njegova zastupničkog imuniteta. Mandatno-imunitetno povjerenstvo Hrvatskog sabora u siječnju 2008. godine dalo je odobrenje za vođenje kaznenog postupka protiv saborskog zastupnika Glavaša, no uskratilo je odobrenje za pritvaranje³⁶. Nakon što je Sabor uskratio odobrenje za pritvaranje okrivljenog Glavaša, sud nije odredio nikakve mjere opreza, poput oduzimanja putnih i drugih isprava za prijelaz državne granice.

Ustavni sud RH je 17. rujna 2008. godine donio odluku kojom je prihvatio ustavne tužbe optuženih Gordane Getoš Magdić, Tihomira Valentića i Zdravka Dragića te ukinuo rješenja VSRH i Županijskog suda u Zagrebu kojima je podnositeljima ustavne tužbe produljen pritvor. Istoga su dana navedeni optuženici pušteni iz pritvora³⁷. Potom je Izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Zagrebu ukinulo pritvor i preostaloj dvojici optuženika - Ivici Krnjaku i Dini Kontiću. Optužnica se većim dijelom zasnivala na iskazima koje su Gordane Getoš Magdić, Mirko Sivić i Zdravko Dragić dali pred policijskim službenicima i/ili u istrazi. Poslije su osporavali pravnu valjanost tih iskaza, tvrdeći da su iznudeeni. Prvostupanjski sud utvrdio je, prilikom donošenja presude,

kako su ti iskazi pribavljeni na zakonit način te je, između ostalog, i na njima temeljio odluku. Presudu je potvrdio Vrhovni sud.

Imajući u vidu težinu djela, posljedice, način na koji su žrtve odvođene iz svojih domova, zatvarane i zlostavljane u garažama Sekretarijata za narodnu obranu, odnosno u podrumskim prostorijama kuće u Dubrovačkoj ulici broj 30, a potom ruku vezanih i usta oblijepljenih selotejpom pod okriljem noći odvođene na egzekuciju na obalu rijeke Drave, nedvojbeno se radi o bestijalnim i brutalnim zločinima.

Tako je 12. srpnja 1991. godine u podrumске prostorije Sekretarijata za narodnu obranu doveden Nikola Vasić. Ondje su ga udarali rukama, nogama, dijelovima oružja i palicama, zadavši mu ozljede glave i tijela. Dana 31. kolovoza 1991. godine u garaže u dvorištu Sekretarijata za narodnu obranu doveden je Čedomir Vučković, koji je zlostavljan cijeli dan, da bi ga u večernjim satima pripadnik postrojbe Zoran Brekalo prisilio da popije sumpornu kiselinu. Zbog silnih bolova uzrokovanih kiselinom, Čedomir Vučković provalio je vrata na garaži i izašao na dvorište. Dva je hica u njega ispalio Krunoslav Fehir (u ovom predmetu krunski svjedok). Poslije je utvrđeno da je uzrok smrti Čedomira Vučkovića trovanje sumpornom kiselinom, a ne ozljede nanesene hicima koje je ispalio Fehir.

Utvrđeno je da su žrtve tog kaznenog djela civilne osobe, uglavnom pripadnici srpske nacionalnosti (jedan makedonske nacionalnosti te jedna ženska osoba nepoznate nacionalnosti). Utvrđeno je da su usmrćene iz vatrenog oružja na obali rijeke Drave, a njihova tijela bačena u rijeku. Njihova mrtva tijela, izuzev tijela Branka Lovrića, poslije su pronađena. Ruke, a nekim žrtvama i usta, bile su omotane smeđim samoljepljivim selotejpom. U odnosu na svjedoke i žrtve koje nisu obuhvaćene osuđujućim dijelom presude, promatrački tim ukazivao je u svojim izvještajima i priopćenjima da su neki svjedoci optužbe na glavnoj raspravi, u ključnim detaljima, iskazivali različito od iskaza danog u istrazi. Više svjedoka je tvrdilo da im se prijetilo, a neki su tražili zaštitu. Svjedoci su otvoreno progovorili o pokušajima optuženika da im se dostavom zapisnika s glavne rasprave "pruži prilika" da svoj iskaz promijene. Najeklatantniji primjer kršenja procesnih pravila svakako je objavljivanje iskaza koji su dani na raspravama s kojih je bila isključena javnost³⁸. Primjenjivane su odredbe ZKP-a o posebnom načinu sudjelovanja i ispitivanja zaštićenih svjedoka u postupku, odredbe Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ-a te odredbe Zakona o pri-

mjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava. Korištena je međunarodna pravna pomoć pri izvođenju dokaza saslušanjem svjedoka u Srbiji.

Opt. Branimir Glavaš pokušao je obezvrijediti iskaz krunskog svjedoka Krunoslava Fehira. Tvrdio je da je riječ o psihički bolesnoj osobi, sumnjivih moralnih i drugih kvaliteta.

Tijekom postupka, glavna rasprava nekoliko je puta bila zatvorena za javnost:

- a) kada je obranu iznosila trećeoptužena Gordana Getoš Magdić, u dijelu u kojemu je okrivljena govorila o načinu na koji je ispitivana u prostorijama Policijske uprave osječko-baranjske
- b) kada je iskazivao svjedok - oštećenik Nikola Vasić
- c) kada je iskazivao krunski svjedok Krunoslav Fehir³⁹.

Preko videoveze je 23. lipnja 2008. godine saslušan svjedok - oštećenik Radoslav Ratković. Svjedok je iskaz davao u Višem sudu u Beogradu. Ispitivanje je obavljeno izvanraspravno jer se radi o jednom od oblika pružanja međunarodne pravne pomoći.

Kada je riječ o žrtvama koje nisu obuhvaćene osuđujućim dijelom presude, Vrhovni sud RH je zaključio: "Nije u pravu žalitelj niti kada tvrdi da sud svojom presudom nije u cijelosti riješio predmet optužbe time što je iz činjeničnog opisa izostavio ubojstva Đorđa Petkovića i Jovana Grubića, uz tvrdnju da je morao donijeti oslobađajuću presudu za taj dio. Naime, kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva ima skupni zaštitni objekt te ako prvostupanjski sud utvrdi da nije stradalo onoliko osoba koliko je to sadržano u optužnici, pogrešno je u tom dijelu donositi oslobađajuću presudu nego se nedokazani dio inkriminacije ispušta iz činjeničnog opisa, a da se pritom ne narušava identitet optužbe. Ako bi prvostupanjski sud u istom postupku glede istog zaštitnog objekta donio i osuđujuću i oslobađajuću presudu, takva izreka presude bila bi nerazumljiva. Ovu žalbenu osnovu ističe i žalba opt. Branimira Glavaša (po branitelju odv. Mađuniću), pogrešno tvrdeći da je izostavljanje iz optužnice imena Đorđa Petkovića, a unošenje umjesto toga 'druge nepoznate osobe', zapravo intervencija na štetu optuženika Glavaša, što međutim nije prihvatljivo s obzirom na to da kriminalna količina nije povećana⁴⁰."

Analizirajući kaznenu odgovornost optuženika, prvostupanjski je sud utvrdio da su svi optuženici u vrijeme počinjenja kaznenog djela bili ubrojivi te da su postupali s izravnim umišljajem. Opt. Branimir Glavaš proglašen je krivim kao nalogodavac zločina i odgovorna osoba koja zločine nije spriječila. Propustio je spriječiti nezakonita postupanja pripadnika njemu podređene postrojbe, tzv. Prištapske čete ili Branimirove osječke bojne, prema civilnom pučanstvu, poglavito srpske nacionalnosti, te za izdavanje zapovijedi da se civilnim osobama neovlašteno oduzima sloboda, da se zatvaraju, zlostavljaju i usmrćuju.

“Riječ je o jednom produljenom kaznenom djelu, počinjenom s dva modusa počinjenja (dva oblika počinjenja istog kaznenog djela), jedno počinjeno nečinjenjem, a drugo činjenjem, u vremenskom kontinuitetu, u istoj situaciji, koristeći se istim svojstvom i istim okolnostima koje su bile motiv za činjenje predmetnih radnji⁴¹.”

Sud je neprijeporno utvrdio da je opt. Glavaš, unatoč tome što je Nikola Jaman bio formalni zapovjednik, imao stvarne zapovjedne ovlasti u odnosu na tzv. Zaštitnu čet⁴². Osim što je stvarno zapovijedao tzv. Zaštitnom četom, prvooptuženi Glavaš imao je i stvarne zapovjedne ovlasti u odnosu na tajnu grupu koja se nalazila u sastavu postrojbe za diverzantsko-izviđačke namjene pri Operativnoj zoni Osijek. Tako je u SUS-u postojala dvostruka linija zapovijedanja. Prva je bila formalna, koja je vertikalno išla od neposrednog zapovjednika postrojbe Krnjaka do njemu nadređenog zapovjednika Operativne zone Karla Gorinška. Druga je išla preko Glavaša, koji je faktično izdavao zapovijedi pripadnicima tajne grupe u okviru te postrojbe, iako nije imao formalne zapovjedne ovlasti u odnosu na diverzantsko-izviđačku postrojb^u, koja je osnovana mnogo prije formalnog ustroja.

Sud BiH potvrdio je 20. rujna 2010. godine presudu osuđenom Glavašu i preuzeo provedbu presude. Glavaš je, naime, neposredno prije objave prvostupanjske presude, napustio područje RH (praktički pobjegao) i otišao u BiH, čiji je također državljanin, što je sprečavalo njegovo izručenje Hrvatskoj. Istodobno s potvrđivanjem presude, Glavašu je određen pritvor. Apelaciono vijeće Suda BiH potvrdilo je 14. prosinca 2010. godine prvostupanjsku presudu.

Učestali bjegovi brojnih okrivljenika/osuđenika - dvojnih državljana Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, iz RH u BiH i obratno, radi izbjegavanja kaznenih progona i/ili izdržavanja kaznenih sankcija, otvorili su

širu raspravu o potrebi/nužnosti onemogućavanja navedenih zloporaba dvojnog državljanstva.

Nažalost, napuštanje područja Hrvatske (praktično bijeg) Branimira Glavaša neposredno prije objavljivanja prvostupanjske (osuđujuće) presude, bilo je posljedica političke odluke Hrvatskog sabora o uskrati odobrenja za njegovo pritvaranje, a time i izravnog miješanja u područje djelovanja sudske vlasti.

Događaji nakon pravomoćnosti presude i medijsko praćenje postupka

Suđenje Branimiru Glavašu izazvalo je ogromnu medijsku pozornost. U sudnicu se u pratnji dvojice pravosudnih policajaca prvo dovodilo Branimira Glavaša, bez lisica na rukama. Potom je slijedilo fotografiranje. Fotoreporter su odlazili iz sudnice nakon što su u sudnicu bili dovedeni i ostali optuženici. Emitirane su brojne tematske emisije na svim TV-postajama s nacionalnom koncesijom. Pri tome su gosti u više navrata bili i branitelji okrivljenih, koji su se medijskim prostorom koristili za činjenje posrednog pritiska na sudionike postupka. Emisije lokalne Slavonske televizije svakodnevno su služile kao promidžbeni servis Glavaševe obrane. Državno odvjetništvo je i na temelju sadržaja emisija emitiranih na STV-u argumentiralo zahtjev za pritvor okrivljenoga, zbog pritisaka koji se činio na svjedoke.

Novinar Drago Hedl odbio je svjedočiti u istrazi protiv okrivljenih Branimira Glavaša i Krunoslava Fehira jer ga pravosuđe nije zaštitilo od prijetnji kojima je bio izložen.

Početkom listopada 2010. godine USKOK je pokrenuo istragu protiv pet osoba bliskih Branimiru Glavašu, zbog pokušaja utjecaja na suce VSRH, kako bi se u žalbenom postupku donijela odluka povoljna za Branimira Glavaša. Četvero optuženih priznalo je krivnju i nagodilo se s USKOK-om: saborski zastupnik HDSSB-a Ivan Drmić, Glavaševa prijateljica i zamjenica urednika *Glasa Slavonije* Sanja Marketić i splitski poduzetnik Srećko Jurišić osuđeni su uvjetno na dvije godine zatvora, a Božica Tadić-Ćavar osuđena je uvjetno na 15 mjeseci zatvora. Suđeno je osječkom poduzetniku Dragi Tadiću. Dana 27. veljače 2012. godine Županijski sud u Zagrebu proglasio ga je krivim i osudio na 2 godine zatvora.

Godine 2010. Branimiru Glavašu oduzeta su odlikovanja Republike Hrvatske, aktom predsjednika Republike Hrvatske dr. Ive Josipovića, i to Red kneza Trpimira s ogrlicom i Danicom, Red kneza Domagoja s ogrlicom, Red bana Jelaića, Red Ante Starčevića, Red hrvatskog trolista, Spomenica Domovinskog rata i Spomenica domovinske zahvalnosti. Iste godine oduzet mu je čin general bojnika, sve vezano uz presudu Vrhovnog suda RH kojom se potvrdila presuda Županijskog suda u Zagrebu.

¹ Od 1991. godine do siječnja 2000. dva stupa vlasti (izvršna i zakonodavna) u RH pripadaju Hrvatskoj demokratskoj zajednici (HDZ), a nakon 2000. većinu čini koalicija stranaka na čelu sa Socijaldemokratskom partijom Hrvatske.

² Intervju s Dobroslavom Paragom, *Novi list* od 13. travnja 2000. godine.

³ Prema presudi, uhićeni su civili: Simo Kljajić, Branko Štulić, Radovan Barać, Dane Bulj, Nikola Gajić, Bogdan Šuput, Radojka Diklić, Dušanka Vraneš, Đorđe i Mirjana Kalanj, Miloš i Mileva Orlović, Milan, Anđelka i Mirjana Pantelić, Branko Kuzmanović, Borislav Marić, Radmila Stanić, Stanko Smiljanić, Borka Vraneš, Petar Lazić, Željko Mrkić, Ljubica Trifunović, Mićo Pejnović, Sofija Lončar, Nebojša Trešnjić, Pantelija Radić, Danica Barać, Mile Čubelić, Gojko Hinić, Milan Smiljanić, Milica Krajnović, Ljubica Panjević, Janko Pavlica, Marica Đukić, Petar Svilar, Nikola Serdar, Dragan Rakić, Gojko Radmanović, Milica Radmanović, Mica i Boja Potkonjak, Nikola Stojanović, Vaso Jelinić, Branko Draganić, Luka Šulentić, Andrija Mileusnić, Stojanka Borić sa sinom, Nikola Ivanišević, Boško Tomićić te još neke NN osobe, a potom 17. listopada 1991. ubijeni na lokalitetu plantaža borova Žitnik (Pazarište): najmanje je 10 osoba 18. listopada ubijeno na lokalitetu Lipova glavica kod Perušića: Simo Kljajić, Branko Štulić, Radovan Barać, Dane Bulj, Nikola Gajić, Bogdan Šuput, Radojka Diklić, Dušanka Vraneš, Đorđe i Mirjana Kalanj, Miloš i Mileva Orlović, Milan Pantelić, Branko Kuzmanović, Radmila Stanić, Stanko Smiljanić, Borka Vraneš, Petar Lazić, Željko Mrkić, Ljubica Trifunović, Mićo Pejnović, Sofija Lončar i ostali neidentificirani civili.

⁴ Presuda Vrhovnog suda RH broj IKŽ 985/03-9 od 2. lipnja 2004. godine, str. 51.

⁵ "Norcu je to već druga takva tužba. Država traži i da vrati pola milijuna kuna isplaćenih obitelji Steve Vujinovića, stradalog u akciji *Medački džep* u rujnu 1993. godine." <http://www.jutarnji.hr/drzava-tuzi-norca-i-trazi-da-plati-860-tisuca-kuna-za-zrtve-ratnog-zlocina-/1147746/>

⁶ <http://www.hrt.hr/arhiv/2003/03/24/HRT0035.html>

⁷ Oduzeta su im odličja koja su dobili za zasluge u ratu pa je tako osuđeni Orešković ostao bez Reda hrvatskog trolista, osuđenom Norcu oduzeto je sedam odličja i priznanja, a osuđenom Grandiću Red hrvatskog pletera i Spomenica domovinske zahvalnosti.

⁸ Optužnica protiv Rahima Ademija i Mirka Norca K-DO-349/05 od 22. studenoga 2006., str. 16.

⁹ Mišljenje promatračkog tima nakon završenog prvostupanjskog postupka, vidi stranicu <http://www.centar-za-mir.hr/ps/zlocin-u-medackom-dzepu/>

¹⁰ Budući da su nastradali u zoni odgovornosti Specijalne policije, kojom optuženici nisu zapovijedali, šest civilnih žrtava (Anđa Jović, Milka Bjegović, Boja Pjevač, DMITAR i Mara Jović te Mile Pejnović) našlo se izvan osuđujućeg dijela presude. S obzirom na to da nisu navedeni u optužnici, Pera Krajnović, Boja Vujnović i Janko Potkonjak, za koje se dokaznim postupkom utvrdilo da nisu smrtno stradali od granatiranja (kako je navedeno u optužnici) nego neposrednim djelovanjem hrvatskih vojnika, ostali su izvan osuđujućeg dijela presude. Tužiteljstvo nije izmijenilo ni da su Nikola Jerković i Branko Vujnović smrtno stradali protupravnim djelovanjem hrvatskih vojnika kao vojnici, a ne

kao civili. U optužnici nisu navedene ni žrtve za koje su svjedoci navodili da su ih ubili pripadnici HV-a - civili Štefica Krajnović i Milan Radaković; Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine 2008. str. 41 - 43, izdavač: Centar za mir Osijek

¹¹ Tako su optuženi, znajući da u selima i zaseocima na crtama topničkih napada (Čitluk, Divoselo, Jovići) prebiva i civilno stanovništvo srpske narodnosti i da postoji iznimna vjerojatnost da će takav napad izazvati nepotrebnu pogibiju, ranjavanje i bijeg tih civila u smjerovima napadnih djelovanja, razaranje njihovih kuća, gospodarskih zgrada i ostale imovine i, iako su imali moć i ovlast zaustaviti takav topnički napad, to nisu učinili nego su izdali zapovijedi i njihovom provedbom pristali na takve posljedice, pa je zbog pretjeranog i neselektivnog topničko-raketno-minobacačkog djelovanja smrtno stradalo 5 civila i uništeno sedam kuća.

¹² Optužnicom ih se tereti za zločine počinjene nakon završetka operativno-taktičkog dijela operacije *Džep '93*, nakon potpisivanja Sporazuma o povlačenju hrvatskih snaga s oslobođenih i akcijom zauzetih područja na početne položaje, od 15. rujna 1993. godine, odnosno tijekom obustave vatre, kada su okrutno zlostavljana, ubijena i masakrirana 22 civila i 2 vojnika, a teško ranjena 2 civila i zlostavljano 6 ratnih zarobljenika te uništene 32 kuće u Rajčevićima, 20 u Krajnovićima, 6 kuća u Potkonjacima, 5 kuća u Drljićima, 20 kuća u Strunićima, 11 kuća u Velikom Kraju, 7 kuća u Donjem Selu, neutvrđen broj kuća u Divoselu te niz gospodarskih objekata (41 u Rajčevićima; 28 u Krajnovićima, pri čemu su još onečišćena 4 bunara; 10 u Potkonjacima; 10 u Drljićima; 17 u Strunićima, gdje su još i onečišćena 3 bunara; 8 u Velikom Kraju; 9 u Donjem Selu i neutvrđen broj u Divoselu).

¹³ Ubijeni su civili: Pera Krajnović, Bora Vujnović, Marko Potkonjak, Janko Potkonjak, Nikola Vujnović, Bosiljka Bjegović, Ankica Vujnović, Ljubica Kričković-Živčić, Sara Kričković, Đuro Krajnović, Mile Sava Rajčević, Momčilo Vujnović, Ljiljana Jelača, Milan Matić, Nikola Jerković, Anda Jović, Nedeljka Krajnović, Stana Krajnović, Milka Bjegović, Mile Pejnović, Dmtar Jović, Mara Jović, Đuro Vujnović, Stevo Vujnović, Boja Pjevač, Milan Rajčević, Branko Vujnović; ubijeni su zarobljenici: Stanko Despić, Nikola Stojisavljević, Milan Jović, Dane Krivokuća i Dragan Pavlica; civili Anka i Ivanka Rajčević preživjeli su pokušaj ubojstva, a zlostavljani su zarobljeni vojnici: Vladimir Divjak, zaštićeni svjedok br. 4 i Nikola Bulj.

¹⁴ Na kraju je optuženik rekao plačući: "Tako se ne osjećam krivim za ovo što mi je stavljeno na teret, ja bih se htio ispričati svim žrtvama, i civilnim i vojnim, koje su nastradale u operaciji, a i svima onima kojima su kuće porušene jer smatram da je kuća svetinja."

¹⁵ "Naime, sve dokaze na koje žalbom ukazuje državni odvjetnik, sud prvog stupnja je detaljno, sveobuhvatno i analitički cijenio i to same za sebe i dovodeći ih u svezu s ostalim dokazima priležnim spisu, pa tako i materijalnim dokazima istaknutim u zapovijedima koje je optuženi Rahim Ademi izdao te podacima Ratnog dnevnika, na temelju kojih je prvostupanjski sud osnovano zaključio, za što je u pobijanoj presudi izložio iscrpne razloge, da optuženi Rahim Ademi *tempore criminis*, upravo zbog uloge načelnika Glavnog stožera Hrvatske vojske, odnosno njegova izaslanika, koju žalitelj opisuje kao automatizam u preuzimanju zapovijedanja od strane NGSHV, nije imao opseg i kvalitetu zapovjednih ovlasti i moći dostatnu da bi se na njima mogla utemeljiti njegova krivična odgovornost za počinjenje optužnicom mu inkriminiranih krivičnih djela ratnih zločina.", Presuda Vrhovnog suda I Kž 1008/08-13, str. 15.

¹⁶ Presuda VSRH, I Kž 1008/08-13, str. 18.

¹⁷ Presuda Županijskog suda u Zagrebu, Poslovni broj II K-rz-1/06 ; str. 283.

¹⁸ <http://www.index.hr/vijesti/clanak/presuda-ademiju-i-norcu-nekoga-se-moralo-osuditi-i-za-medacki-dzep/388950.aspx>

¹⁹ Izvor: www.morh.hr

²⁰ Izvor: "Postupanje u predmetima ratnih zločina - ažurirani podaci" DORH, preuzeto sa stranica DORH-a, vidi stručni radovi i izlaganja od 26. studenoga 2012. godine, str. 4.

²¹ Vidi *Vjesnik* od 6. rujna 2001. godine.

²² "Starca, slijepa i na štakama, izrešetali su mecima dok je sjedio i grijao kosti na prokljanskom suncu. Ženu su mu, pretpostavljamo, jednako usmrtili, a onda bacili na automobilske gume, pokrili mrežom, polili uljem i zapalili. Starac je spaljen manje stručno, tik do stolice na kojoj je dočekao smrt. Oni koji su došli po njih, stavili su kosti u isti lijes i položili na groblje u Konjevratima, a ne na ono u kojemu su ubijeni starci cijeli svoj težačko-ribarski život očekivali da će biti pokopani. Rečeno mi je da je na sprovodu bilo jадno i teško. Među ostalim i zbog toga što je rodbina ubijenih staraca službeno obaviještena da su stradali dok su pružali otpor, a možda i kada su bježali preko minskog polja." - preuzeto iz članka <http://www.tpportal.hr/vijesti/hrvatska/177368/sto-sam-vidio-Kako-su-smaknuli-Milica-i-Nikola-Damjanic.html>

²³ "U pravu je državni odvjetnik da se presuda suda prvog stupnja zasniva na pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju. Naime, zaključak suda prvog stupnja o tome da nema dovoljno dokaza o kriminalnoj djelatnosti optuženika, posljedicom čega treba primijeniti načelo *in dubio pro reo* i osloboditi ih optužbe, za sada, nije prihvatljiv" (I Kž 65/03-8 str. 8).

²⁴ Dana 10. lipnja 2013. godine, nakon završetka dokaznog postupka, zastupnik optužbe je sukladno rezultatima dokaznog postupka izmijenio optužnicu. Prvotnom optužnicom Bačelića se teretilo da je zapovjedio Mamiću, Vuki i Ravliću da pucaju u Nikolu i Milicu Damjanić, što su oni i učinili, uključujući i samog Bačelića, te da su potom prema Bačelićevoj zapovijedi na mrtva tijela naslagali daske, gume, grane i ribarske mreže te ih zapalili.

²⁵ Žrtve (ubijeni): Milan Labus, Spasoja Milović, Boja Grubišić, Božidar Sudžuković, Bosiljka Katić, Dragutin Kečkeš, Boško Jelić, Milan Katić, Dmitar Katić, Draginja Katić, Vukašin Medić, Darinka Vujnović, Anda Jelić, Milica Milović, Petar Katić, Jovan Gavrić, Milena Rodić, Marija Sudžuković.

²⁶ Stranica 8 žalbe Županijskog državnog odvjetništva u Osijeku na nepravomoćnu presudu Županijskog suda u Osijeku od 29. siječnja 2007. godine.

²⁷ Mišljenje preuzeto sa stranica Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, vidi Zločin u Paulin Dvoru.

²⁸ Vidi *Jutarnji list* od 4. studenoga 2010. godine; www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=900640

²⁹ Time su uzrokovali smrt barem dvojice civila (Nenada Kneževića i Gojka Bulovića), a ostali su mučeni (Mirko Šušak, Lazo Ostojić, Branko Borojević, Tomo Krivić, Rade Krivić, Uglješa Bulović, Dušan Galić, Jovan Prkut, Milosav Katalina, Đorđe Katić).

³⁰ Vrhovni sud RH naložio je da se ponovljeni postupak provede pred potpuno izmijenjenim Vijećem za ratne zločine Županijskog suda u Splitu, koje je trebalo ponovno izvesti sve dokaze s prvoga suđenja te saslušati svjedoke iz SCG-a (Srbija i Crna Gora) i BiH, koji nisu saslušani na prvomu suđenju.

³¹ Od 20. rujna 2005. do 2. ožujka 2006. godine.

³² Neposredno prije toga, u razdoblju od 17. do 20. listopada 2006., PU osječko-baranjska provela je ispitivanje troje osumnjičenika (Mirka Sivića, Zdravka Dragića i Gordane Getoš Magdić).

³³ Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje (poslije stranku) je nakon izlaska iz HDZ-a utemeljio Branimir Glavaš.

³⁴ Žrtve (prema objedinjenoj optužnici) - ubijeni: Čedomir Vučković, Đorđe Petković, Branko Lovrić, Alija Šabanović, Jovan Grubić, Milutin Kutlić, Svetislav Vukajlović, nepoznata ženska osoba i Bogdan Počuća; zlostavljan Nikola Vasi; zlostavljan i ranjen Radoslav Ratković. Izmijenjenom i objedinjenom optužnicom optuženici se više nisu teretili zbog zlostavljanja dvojice nepoznatih civila zatvorenih u jednoj od garaža pri SNO-u, za zlostavljanje Smilje, Rajka i Snežane Berić u prostorijama SNO-a niti za uhićenje i usmrćivanje Petra Ladjuka, Milenka Stanara i nepoznate muške osobe.

³⁵ "Smatramo da je odluka Hrvatskog sabora da ne ukine imunitet u pogledu određivanja pritvora zastupniku u Saboru, koji je prvooptuženik u predmetu za ratni zločin iz čl. 120. st.1. OKZ-a RH,

loša politička odluka zato što se radi o predmetu u fazi glavne rasprave te je pravosuđu trebalo dati povjerenje da ocijeni na koji način treba zaštititi taj proces i uspješno ga privesti kraju. Obrazloženje odluke, prema našem mišljenju, prekoračuje ovlasti Hrvatskog sabora koje su ustavnopravne, a ne kaznenopravne. U obrazloženju se navodi razlog odluci: 'Smatrajući da treba omogućiti optuženiku obranu sa slobode jer to ne može utjecati na ishod postupka'. Izvještaj o praćenju suđenja za ratne zločine za 2007. godinu, str. 53, izdavač: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek 2008.

³⁶ Ustavni sud RH tada je prihvatio i ustavnu tužbu Mirka Sivića, protiv kojega je postupak prethodno razdvojen. Postupak protiv Mirka Sivića trenutačno se vodi pred Županijskim sudom u Osijeku.

³⁷ U *Glasi Slavonije* 31. svibnja 2008. godine, u članku pod nazivom "Optužnica za ratne zločine u Osijeku 1991. godine na sve klimavijim nogama zbog iskaza svjedoka tužiteljstva", s podnaslovom "Svjedoci iznevjerili tužiteljstvo", parafriziran je dio tajnog iskaza svjedoka N. V. Branitelj prvooptuženog Glavaša Veljko Miljević u članku u *Večernjem listu* pod nazivom "Vasić osuđen za oružanu pobunu", ocjenjivao je vjerodostojnost svjedoka, otkrivajući pri tome dio njegova tajnog iskaza. U *Glasi Slavonije* 13. siječnja 2009. godine objavljen je i dio tajnog iskaza ugroženog svjedoka pod pseudonimom "zaštićeni svjedok 06", a 4. veljače 2009. godine dio iskaza zaštićenog svjedoka pod pseudonimom "Drava" - iz Izjave na tiskovnoj konferenciji triju nevladinih organizacija; <http://www.centar-za-mir.hr/arhiva/index.php.171.html>

³⁸ Promatrački tim u svom mišljenju nakon prvostupanjskog postupka ukazuje na tadašnje kršenje ZKP-a: "...primjer kršenja ZKP-a je objavljivanje tajnih svjedočenja, odnosno iskaza koji su dani na sjednicama s kojih je bila isključena javnost. U navedenim slučajevima ne samo što je prekršena odluka Vijeća Županijskog suda u Zagrebu nego je iskazano nepoštivanje suda jer se objavljivanjem i dijela iskaza ili njegovim parafriziranjem iskaz čini dostupan javnosti, ignorira se odluka Vijeća, a pokazuje se samovolja i nepoštivanje pozitivnih propisa Republike Hrvatske na kojima je temeljena odluka vijeća o isključenju javnosti. Posredno se utječe na konkretnog svjedoka i na svjedoke koji će svoj iskaz tek dati. S obzirom na to da je iznošenje podataka s dijela glavne rasprave, s koje je prethodno bila isključena javnost, kazneno djelo za koje je predviđena kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine, Državno odvjetništvo reagiralo je u okviru svojih ovlasti. Odvjetnik Krešimir Krsnik, branitelj trećeoptuženice, za odavanje iskaza pravomoćno je osuđen na uvjetnu kaznu zatvora"; str. 4; <http://www.centar-za-mir.hr/ps/zlocin-u-osijeku/>

³⁹ Presuda VSRH I Kž 84/10 - 8 ; str. 15.

⁴⁰ Presuda VSRH I Kž 84/10 - 8, str. 27 i 28.

⁴¹ Okosnica dokaznog postupka bila je usmjerena na obranu/demantiranje navoda optužnog akta da je prvooptuženi Glavaš bio zapovjednik tzv. Zaštitne čete. Tužiteljstvo je nastojalo dokazati da je, usprkos izvedenim materijalnim dokazima, u kojima je Nikola Jaman naveden kao formalni zapovjednik, Glavaš zapovijedao pripadnicima navedene čete u ključnim akcijama vojnog karaktera, iako je bio izvan regularnog zapovjednog lanca. To se, dakako, odnosi na razdoblje do 7. prosinca 1991. godine, kada je prvooptuženi Glavaš postao formalni zapovjednik obrane Osijeka.

Procesuiranje ratnih zločina počinjenih u Vukovaru i okolici¹ 1991. godine

Veselinka Kastratović

Zločini počinjeni u Vukovaru u razdoblju od početka ratnih sukoba, 26. kolovoza 1991. godine, do pada Vukovara, 18. studenoga 1991. godine, te u mjestima u okolici Vukovara, samo su djelomično istraženi i procesuirani. Unatoč činjenici da je za neka mjesta¹ u okolici Vukovara provedena istraga, da su podignute optužnice, da su neki optuženici proglašeni krivima i osuđeni na bezuvjetne kazne zatvora, mnoga su ubojstva hrvatskih i drugih nesrpskih civila i hrvatskih branitelja, koja su se dogodila nakon okupacije, ostala neistražena i neprocesuirana. Nakon povratka mještana, za vrijeme ili nakon mirne reintegracije, nađene su neke od masovnih grobnica² i saznala se sudbina nestalih osoba. Neke od žrtava do danas nisu pronađene, a počinitelji tih ubojstava ostali su neistraženi. Srodnici s pravom očekuju otvaranje istraga o počinjenim zločinima i procesuiranje počinitelja.

Zločini počinjeni na Ovčari

Postojeća optužica, podignuta protiv Veljaka Kadijevića³ i drugih, neprecizna je s obzirom na vrijeme počinjenja zločina na Ovčari. Viši sud u Beogradu (prije Specijalni sud u Beogradu), donio je nekoliko presuda kojima je osudio direktne počinitelje zločina na Ovčari. Presude su postale pravomoćne, no najnovija odluka Ustavnog suda Republike Srbije, kojom se postojeća pravomoćna presuda osuđenom Saši Radaku ukida, otvara prostor za raspravu o pravim razlozima za donošenje takve odluke. Obiteljima žrtava sigurno nije (i ne mora biti) razumljivo obrazloženje da su postupanjem sudova prekršena ustavna prava na štetu osuđenika. Konačno, u provedenom kaznenom postupku izvan razumne sumnje utvrđeno je da su osuđenici počinili zločin na Ovčari, da su sudjelovali u ubojstvu žrtava toga, po brutalnosti i načinu po-

činjenja, vrlo specifičnog zločina. Osim činjenice da je Vijeće za ratne zločine Višeg suda u Beogradu tijekom dokaznog postupka izvelo brojne personalne i materijalne dokaze, da je utvrdilo i jasno razotkrilo zločin, u Republici Hrvatskoj nema kvalitetnog istraživanja toga zločina. Činjenica je da protiv prvooptuženog iz predmeta zločina na Ovčari Miroljuba Vujovića pravosudna tijela Republike Hrvatske nisu podigla optužnicu. Za njegova zamjenika i drugooptuženog iz beogradskog predmeta, Stanka Vujanovića, u Republici Hrvatskoj je podignuta optužnica⁴, ali ne za zločin na Ovčari.

U optužnici podignutoj za zločin u *Veleprometu*⁵, gdje je tijekom rasprave bio nazočan samo jedan optuženik, ostalima se sudilo u odsutnosti, izmiješani su događaji u *Veleprometu* i na Ovčari. U optužnici se nigdje izriječno ne govori o Ovčari, ali se spominju neki od optuženika, čije se radnje, ako se poznaje predmet procesuiran u Beogradu za zločin na Ovčari, prepoznaju u optužnici za zločin u *Veleprometu*.

Zločini počinjeni u *Veleprometu*

Unatoč činjenici da je vođeno nekoliko postupaka za zločine počinjene u logoru *Velepromet*, do danas nije utvrđen stvaran broj žrtava⁶. Službenih podataka o broju žrtava ubijenih u logoru ili u njegovoj blizini nema. Zločin počinjen u logoru *Velepromet* je težak. Preživjeli svjedoci govore o "sobi smrti", o premlačivanjima, zlostavljanjima, odvođenjima iz hangara, a potom ubojstvima i silovanjima. Tijekom prvostupanjskog postupka za zločin na Ovčari, koji se vodio pred tada Specijalnim, a sada Višim sudom u Beogradu, Vijeće za ratne zločine, utvrđujući zločin počinjen 20./21. studenoga 1991. godine na Ovčari, saslušavalo je svjedoke o okolnostima događaja u *Veleprometu*. Neki od visoko pozicioniranih časnika bivše JNA, koji su bili stacionirani u vojarni u Vukovaru ili u *Veleprometu*, svjedočili su o događajima u *Veleprometu* (od 18. do 20./21. studenoga 1991. godine). Podaci iz tih iskaza također su vrijedna građa za istraživanje zločina počinjenog u *Veleprometu*. Osim toga, preživjeli Vukovarci, koji su u vrijeme prije ili nakon pada Vukovara bili u *Veleprometu*, također su vrijedan izvor informacija i potencijalni svjedoci u istraživanju zločina.

Zločini počinjeni u Bogdanovcima

Za neke počinjene zločine, npr. u Bogdanovcima, do danas nema optužnice. U dane kada se obilježava stradavanje stanovnika toga mjesta, provodi se

intenzivna kriminalistička obrada. U Bogdanovcima je, radi ilustracije o težini zločina, dan nakon pada sela, 11. studenoga 1991. godine, javno strijeljano 9 Albanaca u središtu sela. Mještani Bogdanovaca, Hrvati, ubijani su u kućama, premlaćivani, nanesene su im teške tjelesne ozljede⁷, a nakon ubojstava pokopani su u masovnu grobnicu na groblju u Bogdanovcima ili u pojedinačne grobove. Najstarija žrtva⁸ iz Bogdanovaca imala je 94 godine. Žrtve su, uglavnom civili, ubijane u podrumima, kamo su se sklonile tijekom napada na selo. Obitelj Ceranac ubijena je bacanjem zapaljive bombe u podrum. Tri su člana te obitelji pronađena, a njihova se kćer do danas vodi kao nestala. Obitelj Burkovski, tri člana, stradala je od zapaljive bombe bačene u podrum 10. studenoga 1991. godine (dan pada Bogdanovaca). Te se osobe do danas vode kao nestale. U Bogdanovcima je pronađeno nekoliko masovnih grobnica s posmrtnim ostacima mještana toga sela. Osim u podrumima, posmrtni ostaci nađeni su i u bunarima, u plitkom grobu na stazi...⁹

Zločini počinjeni u Trpinji

Zločini počinjeni u Trpinji, kamo su 14. rujna 1991. godine dovedeni i ubijeni civili iz Borova Naselja, točnije s Trpinjske ceste, u fazi su istrage. Osim ubijenih civila, u Trpinji je, prema informacijama iz medija, nakon pada Borovo Commercea, ubijeno šezdeset zarobljenih hrvatskih vojnika i ranjenika koji su bili smješteni u improviziranoj bolnici i skloništu u Borovo Commerceu. Taj zločin karakterizira brutalnost počinjenja i osveta. Tijela žrtava do danas nisu pronađena, a postoje informacije da je primarna grobnica premještena na nepoznatu lokaciju.

Zločini počinjeni u Sotinu

Za zločine počinjene u Sotinu ŽDO iz Vukovara podigao je 2006. godine optužnicu¹⁰ protiv 15 optuženika. Protiv dvojice optuženika, koji su bili dostupni hrvatskim pravosudnim organima, razdvojen je postupak. Jedan je pravomoćno oslobođen, a drugi je nakon prvostupanjske oslobađajuće presude umro. Postojeća optužnica je neprecizna, iz nje se ne vidi logični slijed zločina u Sotinu, ne vidi se jasno na koji su način počinjeni zločini, u kojem razdoblju, te nije utvrđeno koliko je preživjelih žrtava toga zločina. U optužnici nisu precizno navedene ni sve ubijene žrtve. U Sotinu su otkrivene dvije masovne grobnice: Vučedolski vinogradi i ciglana, koja je bila primarna masovna grobnica,

a nakon nekoliko godina dio tijela iz te grobnice premješten je u sekundarnu grobnicu u klaonici. Masovna grobnica na Vučedolskim vinogradima pronađena je 1998. godine. Za postojanje masovne grobnice na ciglani mještani su znali, no nisu znali točno mjesto grobnice. Upornošću članova obitelji, koji su godinama odlazili u Srbiju i razgovarali s potencijalnim počiniteljima ili osobama koje znaju nešto o zločinu, iniciran je i kazneni postupak - istraga protiv osumnjičenika pred Tužilaštvom za rane zločine Republike Srbije. U travnju 2003. godine jedan od osumnjičenika pokazao je mjesto primarne i sekundarne grobnice. Osim tih dviju masovnih grobnica, na katoličkom groblju u Sotinu u nekim su grobovima bila prikrivena tijela ubijenih žrtava. Tako je iz nekoliko pojedinačnih grobova provedena ekshumacija žrtava. U Sotinu je ubijeno 65 mještana. Tri žrtve iz Sotina ekshumirane su iz masovne grobnice na Ovčari, a nekoliko je žrtava ekshumirano iz masovne grobnice na Novom groblju u Vukovaru. Nekoliko je mještana ubijeno na Jakubovcu i na Sajmištu. No, dvije trećine žrtava ubijeno je u selu, i to u vrijeme dok je selo bilo u zoni odgovornosti bivše JNA, čiji su pripadnici bili u selu u razdoblju kada su se zločini događali, od pada sela 14. listopada 1991. godine. Nadalje, pripadnici JNA bili su u selu i 26. prosinca 1991. godine, kada lokalni teritorijalci i seoski moćnici odvođe grupu od 13 mještana Sotina¹¹ te ih 27. prosinca 1991. godine ubijaju na ciglani. Nijedan od spomenutih zločina pripadnici bivše JNA nisu spriječili niti su zaštitili stanovnike mjesta, što su bili obvezni na temelju odredbi Ženevskih konvencija.

Zločini počinjeni u Lovasu

Zločini u Lovasu i Tovarniku također su manjkavo istraženi, što pokazuju i postupci koji su vođeni pred Županijskim sudom u Vukovaru. Zločin u Lovasu, gdje je ubijeno više od 70 mještana, i to u razdoblju od nekoliko dana, u nazočnosti bivše JNA, čiji su pripadnici bili u selu, jedan je od najtežih zločina počinjenih u Podunavlju. Velik broj civila, mještana Lovasa, ubijen je na dan pada sela, 10. listopada 1991. godine. Ubijani su u podrumima, kamo su se sklonili, na ulicama... Dana 18. listopada 1991. godine mještani Lovasa, muškarci, natjerani su u minsko polje, gdje su hodajući kroz travu aktivirali mine koje su ih ubijale ili teško ranjavale. U Lovasu su počinjena silovanja žena. ŽDO iz Vukovara pokrenuo je postupak protiv 18 optuženika za kazneno djelo genocida i kazneno djela ratnog zločina. Dugo je na optuženičkoj klupi sjedio samo jedan optuženik¹², a za ostale se postupak vodio u odsutnosti. Nakon

nekoliko godina, postupak je ipak razdvojen u odnosu na toga optuženika, koji je pravomoćno oslobođen. Pred Višim sudom u Beogradu vođen je kazneni postupak zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civila počinjenog u Lovasu. Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije podiglo je optužnicu protiv 14 optuženika (4 optuženika s te optužnice bila su optužena i optužnicom u RH). Vijeće za ratne zločine Višeg suda u Beogradu je 2012. godine, nakon tri godine suđenja, izvedenih brojnih materijalnih i personalnih dokaza te utvrđenih činjenica donijelo nepravomoćnu osuđujuću presudu. Apelacijski sud u Beogradu je u siječnju 2014. godine ukinuo nepravomoćnu presudu i predmet vratio na ponovno suđenje. Nakon takvog postupka prizivnog suda, postavlja se pitanje ima li pravde za žrtve? Tijekom dokaznog postupka izvan razumne sumnje utvrđeno je što je svaki od optuženika učinio, utvrđena je odgovornost bivše JNA za počinjeni zločin, koji nije spriječila. Unatoč činjenici da su u nazočnosti pripadnika bivše JNA ljudi mučeni, ubijani, a mještanke Lovasa silovane, unatoč brojnim pljačkama imovine, nitko od visoko pozicioniranih pripadnika bivše JNA do danas nije odgovarao.

Zločini počinjeni u Vukovaru

Srodnici Srba¹³ iz Vukovara i okolnih mjesta, koji su u kasno proljeće i ljeto 1991. godine odvođeni s radnih mjesta, presretani ispred ulaza u zgrade u kojima su živjeli, ubijani na kućnom pragu, s pravom očekuju da se počinitelji ubojstava procesuiraju. Isto tako, srodnici Srba i/ili Hrvata¹⁴, koji su bili u "miješanim brakovima", a izvođeni su iz skloništa i ubijeni u razdoblju do pada Vukovara, očekuju da se zločini nad njihovim srodnicima istraže i da počinitelji budu procesuirani. Donedavno je istraživanje i procesuiranje zločina počinjenih u Vukovaru i okolici bilo u nadležnosti ŽDO-a iz Vukovara i Županijskog suda u Vukovaru. Nakon Izmjena i dopuna Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i progona za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, u studenome 2011. godine postupci za kaznena djela ratnog zločina prešli su u nadležnost ŽDO-a iz Osijeka i Županijskog suda u Osijeku.

DORH je na svojoj internetskoj stranici 25. listopada 2013. godine objavio dokument "Postupci vođeni zbog kaznenih djela ratnih zločina počinjenih u Vukovaru i na njegovom širem području". U tom dokumentu izneseni su broježani podaci o radu ŽDO-a iz Vukovara i ŽDO-a iz Osijeka na pokretanju

kaznenih postupaka za navedena kaznena djela, kao i pojedinačni prikaz slučajeva po fazama postupka. Na internetskoj stranici Županijskog suda u Vukovaru objavljeni su podaci o kaznenim postupcima za kaznena djela ratnih zločina. Podaci su objavljeni po brojevima predmeta i po imenima optuženika.

U sljedećoj tablici prikazani su podaci o postupcima koji su vođeni pred Županijskim sudom u Vukovaru:

TABLIČNI PRIKAZ POSTUPAKA VOĐENIH PRED ŽUPANIJSKIM SUDOM U VUKOVARU

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-8/98	119. OKZ RH (genocid)	3/ odsutna	Obustava postupka, pravomoćno	Vukovar
K- 34/98	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Logor <i>Sremska Mitrovica</i>
K-86/98,	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	16 / 1 opt. nazočan, ostali odsutni	3 oslobađajuće, 3 odbijajuće, 10 osuđujućih, sve pravomoćno	Logor <i>Velepromet</i>
K-88/98	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	7 / odsutnih	Osuđujuće, pravomoćno	Lipovača
K-38/99	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Mitnica, Vukovar
K-40/99	120./1. i 122. OKZ RH (ratni zločin protiv civila i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Borovo
K-41/99	119. OKZ RH (genocid)	15 / odsutnih	3 obustave postupka 3 oslobađajuće 9 osuđujućih, sve pravomoćno	Tompojevci

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-42/99	119. OKZ RH (genocid)	1 / odsutan	Odbijajuća, pravomoćno	
K-22/00	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Logor <i>Velepromet</i>
K-25/00	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	16 / odsutnih	U odnosu na 13 optuženika predmet ustupljen ŽS Osijek; u odnosu na 2 optuženika postupak obustavljen pravomoćno; u odnosu na 1 optuženika postupak u tijeku	Lovas
K-27/00	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	3 / odsutna	Osuđujuće, pravomoćno	Logor <i>Velepromet</i>
K-3/01 postupak obnovljen, stavljena izvan snage presuda ŽS Osijek br. K-52/93 od 29. 6. 1994. godine, potvrđene presudom VSRH br. I Kž-842/94 od 13. 12. 1994. god.	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Vukovar
K-4/01	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Odbijajuća, pravomoćno	Vukovar (silovanje)

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-6/01	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	17 / odsutnih	U odnosu na 3 optuženika obustava postupka pravomoćno; u odnosu na 2 optuženika odbijajuća presuda nepravomoćno; u odnosu na 4 optuženika oslobađajuća presuda nepravomoćno; u odnosu na 7 optuženika osuđujuća presuda nepravomoćno; u odnosu na 1 optuženika postupak u tijeku	Tovarnik
K-7/01	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	34 / 8 nazočnih i 26 odsutnih	U odnosu na 20 optuženika postupak obustavljen pravomoćno; u odnosu na 2 optuženika oslobađajuća presuda za kazneno djelo genocida; u odnosu na 12 optuženika osuđujuća presuda za kazneno djelo ratni zločin protiv civila; sve pravomoćno	Mikluševci
K-14/01	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	2/ nazočna	U odnosu na jednog optuženika postupak obustavljen pravomoćno; u odnosu na 1 optuženika oslobađajuća presuda pravomoćno	Vinkovačka grupa
K-16/01	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Osuđujuća pravomoćno	Bolnica, Vukovar

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-42/01	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	6 / nazočnih	U odnosu na 1 optuženika presuda odbijajuća pravomoćno; u odnosu na 4 optuženika oslobađajuća presuda pravomoćno; u odnosu na 1 optuženika osuđujuća presuda pravomoćno	Tovarnik
K-4/02	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Čakovci
K-16/02	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / odsutna	Predmet ustupljen ŽS Osijek	Svinjarevci
K-28/02 postupak obnovljen, stavljena van snage presuda ŽS Osijek br. K-92/93 od 11.5.1994. godine, potvrđene presudom VSRH br. I Kž-761/94 od 8.11.1994. godine	119/1 OKZ RH (genocid)	9 / odsutnih	U odnosu na 1 optuženika presuda odbijajuća pravomoćna; u odnosu na 8 optuženika osuđujuća presuda, pravomoćno	Bapska
K-30/02	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća pravomoćno	Logor Sremska Mitrovica
K-31/02	119. OKZ RH (genocid)	1/ nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-43/02	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Obustava postupka, pravomoćno	
K-8/03	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Osuđujuća, pravomoćno	Vukovar
K-9/03	121. OKZ RH (ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika)	1/ odsutan	Obustava postupka pravomoćno (nakon što je optuženik pravomoćno osuđen na Višem sudu u Beogradu)	Tenja / Čelije
K-21/03	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Predmet ustupljen ŽS Osijek	Čakovci (silovanje)
K-23/03	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Dokazi ustupljeni Višem sudu u Beogradu / osuđujuća presuda pravomoćno	Vukovar
K-24/03	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	3 / odsutna	U odnosu na 2 optuženika postupak obustavljen pravomoćno; u odnosu na 1 optuženika postupak ustupljen ŽS Osijek	Logor <i>Velepromet</i>
K-44/03	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / nazočna	Odbijajuća presuda pravomoćna	
K-14/04	120./1, 121, 122./1 i 130. OKZ RH (ratni zločin protiv civila, ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika, ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, uništavanje kulturnih i povijesnih spomenika)	10 / odsutnih	Predmet ustupljen ŽS Osijek	Vukovar, Bolnica, Ovčara, Sajmište, logor <i>Velepromet</i>

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-54/04	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / odsutna	Obustava postupka, pravomoćno	
K-55/04	119. OKZ RH (genocid)	1 / nazočan	Obustava postupka, pravomoćno	Bapska
K-9/05	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Oslobađajuća, pravomoćno	Logor <i>Vele-promet</i>
K-12/05	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	6 / 3 nazočna i 3 odsutna	Osuđujuća pravomoćno	Borovo Selo, zatvor
K-24/05	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / odsutna	Predmet ustupljen ŽS Osijek	Bršadin
K-58/05	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Obustava postupka, pravomoćno	Borovo Naselje
K-8/06	119. OKZ RH (genocid)	1 / nazočan	Obustava postupka, pravomoćno	Mikluševci
K-14/06	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / nazočna	Osuđujuća, pravomoćna	Vukovar (silovanje)
K-22/06	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Ustupljen ŽS Osijek	
K- 26/06	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	30 / 1 nazočan i 29 odsutnih	Za 14 optuženika postupak obustavljen pravomoćno; za 16 optuženika predmet ustupljen ŽS Osijek	Berak
K-35/06	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	15 / odsutnih	Za 3 optuženika obustavljen postupak pravomoćno; za 12 optuženika predmet ustupljen ŽS Osijek	Sotin

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-43/06	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1 / odsutan	Obustava postupka, pravomoćno	
K-48/06	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	3 / nazočna	Za 2 optuženika obustava postupka, pravomoćno; za 1 optuženika osuđujuća presuda, pravomoćno	Berak
K-60/06	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Ustupljen ŽS Osijek	Logor <i>Vele-promet</i>
K-5/07	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	5 / nazočnih	Osuđujuća, pravomoćno	Cerna
K-6/07	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Obustava postupka, pravomoćno	Berak
K-11/07	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Borovo Naselje (u blizini loka-la Lion)
K-15/07	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Ustupljen ŽS Osijek	Logor <i>Vele-promet</i>
K-19/07 K-48/08	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Nepravomoćna presuda ukinuta Osuđujuća, pravomoćno	Drvena pijaca, Vukovar
K-30/07	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1 / nazočan	Obustava postupka, pravomoćno	Logor <i>Sremska Mitro-vica</i>
K-41/07	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / nazočna	U odnosu na 1 optuženika obustava postupka; u odnosu na 1 optuženika pravomoćno oslobođen	Sotin

Broj predmeta	Kazneno djelo	Br. opt./ nazočni / odsutni	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-57/07	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	8 / odsutnih	Ustupljen ŽS Osijek	Petrovci
K-66/07	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	3 / odsutna	Obustava postupka, pravomoćno	Logor <i>Vele-promet</i>
K-12/08	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	3 / odsutna	Ustupljen ŽS Osijek	Lužac
K-4/09	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	2 / odsutna	Ustupljen ŽS Osijek	Mirkovci
K-6/09	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	2 / nazočna	Sa ŽS Vukovar ustupljen ŽS Osijek, osuđujuća, pravomoćno	Vukovar (silovanje)
K-20/09	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Oslobađajuća, pravomoćno	Lovas
K-35/10	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Ustupljen ŽS Osijek	Lužac
K-56/10	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1 / odsutan	Ustupljen ŽS Osijek	Most Erdut - Bogojevo
K-60/10	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Ustupljen ŽS Osijek (optuženik raspravno nesposoban)	Lovas
K-26/11	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Obustava postupka, pravomoćno	Petrovci
K-35/11	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1 / nazočan	Osuđujuća, nepravomoćno	Berak
K-43/12	120./1. OKZ RH (ratni zločin protiv civila)	1/ nazočan	Ustupljen ŽS Osijek, osuđujuća, pravomoćno	Bapska

Županijski sud u Osijeku vodio je sljedeće kaznene postupke za zločine počinjene na području Vukovara i okolice:

Broj predmeta	Kazneno djelo	Broj optuženika	Odluka o krivnji/ Faza postupka	Mjesto zločina
K-129/92	120./1. I 122. OKZ RH (ratni zločin protiv civila i ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1 / odsutan	Osuđujuća, pravomoćno	Sajmište, Vukovar
156/92	119. OKZ RH (genocid)	1 / nazočan	Osuđujuća, pravomoćno	Bokšić
K-23/94	119. i 120./1. OKZ RH (genocid i ratni zločin protiv civila)	1 / odsutan	Osuđujuća, nepravomoćno	Ilok, Bapska, Lovas, Tovarnik
K-30/95	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	6/ odsutnih	Osuđujuća, nepravomoćno	Mirkovci i Vukovar
K-6/96	120./1; 121. i 122. OKZ RH (ratni zločin protiv civila; ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika; ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	4 / odsutna	Osuđujuća, pravomoćno	Borovo Naselje, Bogojevo i Dalj
K-50/96	119. OKZ RH (genocid)	1 / odsutan	Osuđujuća, nepravomoćno	Ilok
K-94/96	122. OKZ RH (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika)	1/ odsutan	Osuđujuća, pravomoćno	Logor Stajićevo

Na Županijskom sudu u Vukovaru, u razdoblju od 1998. do 2013. godine, vodili su se postupci protiv 58 nazočnih optuženika i 207 optuženika kojima se sudilo u odsutnosti.

Samo u jednom predmetu suđeno je pripadnicima HV-a¹⁵, svi ostali postupci vođeni su protiv pripadnika srpskih paravojnih i parapolicijskih snaga.

Doneseno je 18 osuđujućih pravomoćnih presuda i 1 nepravomoćna osuđujuća¹⁶. Dva su postupka pravomoćno obustavljena jer su prihvaćene osuđujuće pravomoćne presude¹⁷ donesene na Višem sudu u Beogradu (nakon što su

ustupljeni dokazi, a optuženici su hrvatskom pravosuđu nedostupni, nalaze se u Republici Srbiji). Županijskom sudu u Osijeku ustupljeno je 19 predmeta, od toga su 2 predmeta¹⁸ pravomoćno završena osuđujućom presudom. U 11 predmeta postupak je pravomoćno obustavljen. Donesene su 3 pravomoćne oslobađajuće presude i 3 odbijajuće pravomoćne presude. U 4 predmeta donesena je pravomoćna presuda kojom je dio optuženika pravomoćno oslobođen, a dio pravomoćno osuđen te 1 nepravomoćna presuda kojom je dio optuženika nepravomoćno oslobođen, a dio nepravomoćno osuđen.

I na kraju, treba istaknuti da ŽDO iz Vukovara, kao i ŽDO iz Osijeka, ne postiže više optuženice protiv velikog broja optuženika, kao što je to bila praksa u prijašnjim godinama, optužnice su preciznije, a zločini bolje istraženi.

¹ Čakovci, Svinjarevci, Petrovci, Tompojevci, Bokšić

² Kada je otkrivena masovna grobnica - bunar u Čakovcima i u njemu pronađeni posmrtni ostaci žrtava, kada su otkrivene masovne grobnice u Šarviz doli, gdje su bile žrtve iz Svinjarevaca, Berka, kada su pronađeni posmrtni ostaci žrtava iz Petrovaca...

³ ŽDO iz Vukovara podigao je optužnicu br. Broj: DO-K-41/99, od 24. prosinca 2002. godine, protiv Veljaka Kadijevića, Blagoja Adžića, Zvonka Jurjevića, Božidara Stevanovića, Živote Panića, Mile Mrkšića, Veselina Šljivančanina, Miroslava Radića, Vojislava Šešelja i Gorana Hadžića zbog kaznenih djela ratnog zločina protiv civila čl. 120. st.1. OKZ-a RH, ratnog zločina protiv ranjenika i bolesnika čl. 121. OKZ-a RH, ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika - čl. 122. OKZ-a RH i kaznenog djela uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika - čl. 130. OKZ-a RH.

⁴ Optužnica za ubojstvo članova obitelji Sever u Vukovaru, gdje su dokazi ustupljeni Srbiji, te je na Višem sudu u Beogradu pravomoćno proglašen krivim i osuđen na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.

⁵ Optužnica ŽDO-a iz Vukovara br. DO-K-12/99 od 20. svibnja 1999. godine, 22 optuženika zbog kaznenog djela genocida iz čl. 119. OKZ-a RH i kaznenog djela ratnog zločina iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH.

⁶ **Marko Jakumetović**, rođen 21. rujna 1938. godine, ime oca Jakov, nestao 19. studenoga 1991. godine u *Veľeprometu*. Sa suprugom, kćeri i majkom došao je u *Veľepromet*, tu su ih pripadnici bivše JNA popisali i nakon toga odvojili Marka Jakumetovića od supruge, kćeri i majke. Odveli su ga u jedan od hangara. Obitelj do danas nema informaciju o točnoj sudbini Marka Jakumetovića. Kćer ga je tražila u Srbiji, misleći da je odveden u jedan od logora, no ni tamo nije dobila informaciju o tome gdje bi ga mogla tražiti. **Daut Ziberi**, rođen 20. studenoga 1957. godine, ime oca Hajrula, nestao na *Veľeprometu*. Sa suprugom i djecom stanovao je u Vukovaru u Preradovićevoj ulici. Dana 17. studenoga 1991. godine cijela obitelj je iz dvorišta Osnovne škole Vladimira Nazora u Vukovaru odvedena u *Veľepromet*, gdje su razdvojeni. Od tada obitelj ne zna što se točno dogodilo s Dautom Ziberijem. Do danas se vodi kao nestala osoba. **Stjepan (Luke) Jurković, Vukovar**, rođen 22. kolovoza 1950. godine u Brložkoj Dubravi, općina Otočac, radnik, Hrvat, civil. Dana 18. listopada 1991. godine bivša JNA odvezla je obitelji Jurković, Vasalek, Đumić u Šid, odakle su mogli ići kamo žele. Obitelj Jurković smjestila se kod rodbine u mjestu Kruščić. Nakon nekoliko dana iz Kole je stigao poziv muškarcima da se moraju vratiti u Vukovar. Dana 6. studenoga 1991. godine Stjepan Jurković, Stefan Vasalek i Vlado Đumić vratili su se u Vukovar. Morali su se javiti u *Veľepromet*. Od tada mu se gubi trag.

Vodi se kao nestala osoba u Knjizi osoba nestalih na području RH pod br. 55239. **Vladimir (Adama) Đumić, Vukovar**, rođen 17. listopada 1954. godine u Vukovaru, Hrvat, civil. Dana 18. listopada 1991. godine bivša JNA odvezla je obitelji Đumić, Jurković i Vasalek u Šid, odakle su mogli ići kamo žele. Nakon nekoliko dana stigao je poziv muškarcima da se moraju vratiti u Vukovar. Dana 6. studenoga 1991. godine Vladimir Đumić, Stjepan Jurković i Stefan Vasalek vratili su se u Vukovar. Morali su se javiti u *Velepromet*. Od tada mu se gubi trag. Vodi se kao nestala osoba u Knjizi osoba nestalih na području RH pod br. 55245. **Stefan (Vasilija) Vasalek, Vukovar**, rođen 2. siječnja 1940. godine u Mujićima, Ukrajinac, civil. Dana 18. listopada 1991. godine bivša JNA odvezla je obitelji Vasalek, Đumić i Jurković u Šid, odakle su mogli ići kamo žele. Nakon nekoliko dana stigao je poziv muškarcima da se moraju vratiti u Vukovar. Dana 6. studenoga 1991. godine Stefan Vasalek, Vladimir Đumić i Stjepan Jurković su se vratili u Vukovar. Morali su se javiti u *Velepromet*. Od tada mu se gubi trag. Vodi se kao nestala osoba u Knjizi osoba nestalih na području RH pod br. 54926. **Karlo Crk**, rođen 30. srpnja 1942. godine, ime oca Antun, nestao 19. studenoga 1991. godine u *Veleprometu*. Tijelo je pronađeno u sekundarnoj grobnici, masovnoj grobnici na Novom groblju u Vukovaru. Primarno je bio pokopan u jednu od masovnih grobnica između *Veleprometa* i ciglane, iz koje su ga ekshumirali pripadnici bivše JNA, patolozi pregledali tijelo i pokopali kao jednu od žrtava iz masovne grobnice na Novom groblju u Vukovaru.

⁷ Ivica Mažar i supruga Marija ostali su u kući u trenutku pada sela. Marija Mažar ubijena je u kući, tijelo joj je nađeno u masovnoj grobnici na groblju u Bogdanovcima. Suprug Ivica Mažar je zlostavljan, pretučen, slomljene su mu kosti obaju ekstremiteta. Nakon ubojstva pokopan je u masovnoj grobnici na Groblju u Bogdanovcima.

⁸ Bardhecaj Gjyule rođena je 1897. godine u Glodanama, općina Peć, Kosovo, ubijena je 11. studenoga 1991. godine, strijeljana sa srođnicima na platou u centru Bogdanovaca. Tijelo Gjyule ekshumirano je iz masovne grobnice na groblju u Bogdanovcima.

⁹ Pokojna Ivka Krajina i pokojni Branko Višić, civili iz Bogdanovaca, pronađeni su u plitkom grobu na stazi, u Ulici bana Josipa Jelačića.

¹⁰ ŽDO iz Vukovara, optužnica br. K-DO-3/01 od 5. svibnja 2006. godine, kazneno djelo ratnog zločina protiv civila.

¹¹ Posmrtni ostaci tih žrtava ekshumirani u travnju 2013. godine.

¹² Opt. Ilija Vorkapić pravomoćno je oslobođen optužbe da je počinio kazneno djelo ratnog zločina protiv civila.

¹³ **Savo Damjanović**, rođen 27. siječnja 1959. godine, ime oca Stojko, Srbin, u noći 25./26. srpnja 1991. godine odveden s radnog mjesta. Tijelo do danas nije pronađeno; **Željko Paić**, rođen 3. listopada 1960. godine u Vukovaru, ime oca Milić, Srbin, 10. kolovoza 1991. godine nestao. Tijelo Željka Paića isplivalo je u Dunavu, kod mjesta Neštin, osam dana nakon nestanka. Na tijelu su konstatirane prostrijelne rane. **Jovan Jakovljević Rakijica**, rođen 6. ožujka 1940. godine u Negoslavcima, ime oca Marko, Srbin, dana 29. lipnja 1991. godine, u 23 sata, došla je grupa naoružanih osoba pred obiteljsku kuću u Vukovaru. Kada je Jovan Jakovljević izašao na vrata, u njega je ispaljen rafal u grudni koš. Ubijen je na kućnom pragu. **Mrkić Mladen**, rođen 17. studenoga 1938. godine u Domanićima, općina Čapljina, Bosna i Hercegovina, ime oca Đorđe, Srbin, dana 31. srpnja 1991. godine, pri povratku s posla, uhićen je ispred stambene zgrade u kojoj je stanovao s obitelji. Od tada mu se gubi trag. **Bogdan Stupar**, rođen 27. prosinca 1950. godine u Rapču, općina Bosanski Novi, Bosna i Hercegovina, ime oca Ranko, Srbin, dana 29. srpnja 1991. godine s **Obradom Dračom** iz Ostrova, gdje su obojica živjeli, išao u Vukovar. Uhićeni su kod Inine benzinske crpke u Vukovaru i nakon zlostavljanja ubijeni istu noć. Tijelo Obrada Drače isplivalo je u Dunavu, osam dana od nestanka. Tijelo Bogdana Stupara do danas nije nađeno. **Ljuban Vučinić**, rođen 25. kolovoza 1943. godine u Slavskom Polju, općina Gvozd, ime oca Ignjatija, Srbin. Dana 22. srpnja 1991. godine po Ljubana Vučinića došle su četiri uniformirane osobe u njegovu obiteljsku kuću u Borovu Naselju. Tijelo Ljubana Vučinića isplivalo je u Dunavu kod Sremske Kamenice, dana 27. srpnja 1991. godine.

¹⁴ **Konstantin Lukić**, rođen 13. rujna 1940. godine, ime oca Svetislav, Srbin, bio je sa suprugom u skloništu Nova obučara. U noći 17./18. studenoga 1991. godine odveden. Tijelo Konstantina Lukića ekshumirano je iz masovne grobnice na Novom groblju u Vukovaru, pod br. NN 129. **Tihomir Kovačević** radio je u skloništu Borovo Commercea u kuhinji. Dana 5. studenoga 1991. godine odveden je na saslušanje. Posmrtni ostaci Tihomira Kovačevića ekshumirani su iz masovne grobnice na Novom groblju u Vukovaru. **Ana Lukić, rođ. Maljevac**, rođena je 19. travnja 1944. godine u Podoštri, Gospić, ime oca Ante, Hrvatica. Ana Lukić silovana je 10. ili 11. studenoga 1991. godine. Nakon toga je otišla u sklonište u Borovo Commerceu. Dana 16. studenoga 1991. godine izvedena je iz skloništa i ubijena kod željezničke stanice u Borovu Naselju. Toga je dana ubijena Milica Vračarić, njezin suprug Dragoljub Vračarić teško je ranjen, ubijena je i Vida Jakovljević. Tijelo Ane Lukić nađeno je iza skladišta na željezničkoj stanici. **Darinka Grujić**, rođ. Bandić, rođena 25. veljače 1941. godine u Ružićima, općina Grude, Bosna i Hercegovina, ime oca Ivan, Jugoslavenka. Dana 1. studenoga 1991. godine, oko 16 sati, uhićena je u skloništu Borovo Commercea i odvedena na ispitivanje. Do danas tijelo nije pronađeno. **Vida Jakovljević**, rođena 1930. godine u Vukovaru, Srpkinja, izvedena je iz skloništa u Borovo Commerceu i ubijena 16. studenoga 1991. godine kod željezničke stanice u Borovu Naselju. Tomislav Jakovljević, Srbin, invalid. Tjedan dana prije ubojstva supruge, izveden je iz Borovo Commercea, odveden u vrtić u Borovu Naselju, gdje je s grupom Srba ubijen. **Milorad Zorić**, Srbin, 11. studenoga 1991. godine odveden je na ispitivanje. Dana 12. studenoga 1991. godine ubijen je u dvorištu dječjeg vrtića u Borovu Naselju. **Svetislav Vladislavljević**, rođen 1963. godine, ime oca Nikola, civil, Srbin. U kolovozu 1991. godine ranjen. Prevezen je u bolnicu u Vukovaru. Nakon što su rane sanirane, prebačen u pričuvenu bolnicu u Borovo Commerceu, odakle je u prvoj polovini studenoga 1991. godine izveden i ubijen.

¹⁵ Zločin u Cerni, protiv 5 optuženika T. M., M. J., D. L., Z. P., M. S. - pripadnika HOS-a, svi proglašeni krivima i pravomoćno osuđeni.

¹⁶ Zločin u Berku, opt. M. M. nepravomoćno je proglašen krivim i osuđen, nalazi se u pritvoru. ŽDO iz Osijeka zatražio je od Republike Francuske novo odobrenje kako bi moglo nastaviti s prekinutom istragom protiv istog optuženika za zločin u Godinjskoj Bari kod Srebrenice.

¹⁷ Zločin u Čelijama, gdje je optuženik D. R. proglašen krivim i pravomoćno osuđen; zločin u Vukovaru nad članovima obitelji Sever, gdje je optuženik S. V. proglašen krivim i pravomoćno osuđen.

¹⁸ Zločin u Bapskoj, opt. R. R. proglašen krivim i pravomoćno osuđen; zločin u Vukovaru (silovanje), gdje su opt. R. I. i D. I. proglašeni krivima i pravomoćno osuđeni.

Procesuiranje zločina počinjenih tijekom VRA *Oluja* i nakon nje

Marko Sjekavica

Ne dovodeći u pitanje činjenicu da je Vojno-redarstvena akcija *Oluja* (u daljnjem tekstu VRA *Oluja*) bila legitimna operacija kojom je Hrvatska vojska oslobodila velik dio do tada okupiranog hrvatskog teritorija, ovaj tekst želi naglasiti činjenicu da su zločini koje je hrvatska strana počinila nad domicilnim srpskim stanovništvom tijekom i neposredno nakon VRA *Oluja* sustavno zataškavani i u kolektivnom pamćenju potiskivani, i to propagandom s najviših instanci vlasti. Akcija kojom je Republika Hrvatska, u razdoblju od 4. do 7. kolovoza 1995. godine, oslobodila gotovo 20 % svoga teritorija, značila je kraj paradržave hrvatskih Srba, tzv. Republike Srpske Krajine (u daljnjem tekstu: RSK), čiji se režim temeljio na brojnim zločinima počinjenim protiv hrvatskih civila i na politici etničkog čišćenja i zatiranja hrvatskog identiteta. To su potvrdile presude političkom i vojnom vodstvu RSK, izrečene pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (u daljnjem tekstu: MKSJ), ali i presude hrvatskih sudova pripadnicima odnosno paravojske i paramilicije. U ratu, koji je osim elemenata građanskog rata, manifestiranih oružanim sukobom etničkih Hrvata i etničkih Srba (i jednih i drugih građana Hrvatske), bio obilježen agresijom Srbije i Crne Gore na RH te njihovom vojnom i logističkom podrškom pobunjenim Srbima, u borbi za vlastitu slobodu počinjeni su brojni zločini nad pripadnicima srpske nacionalne manjine. Velik broj tih zločina dogodio se upravo za vrijeme i nakon VRA *Oluja* i do današnjega dana ostao je neprocesuiran.

Proglašenjem neovisnosti Republike Hrvatske od Jugoslavije Srbi, koji su u SR Hrvatskoj uživali konstitutivni status ravnopravnog naroda, dobili su status nacionalne manjine, čime su im smanjena prava u usporedbi s onima koja su im bila zajamčena Ustavom SFRJ. I danas je još vrlo teško odgovoriti na pitanje koliko su u razdoblju nakon uspostave hrvatske neovisnosti te prije po-

četka rata hrvatski Srbi mogli ozbiljno shvatiti jamstvo svojih ljudskih prava. Tadašnji hrvatski predsjednik Franjo Tuđman im je u nekim od svojih javnih obraćanja jamčio zaštitu ljudskih prava, ali je istodobno u nekim izjavama zagovarao smanjenje broja Srba u Hrvatskoj na manje od pet posto. U vremenu velikosrpske agresije na RH i svakodnevnih ratnih zločina počinjenih protiv hrvatskih civila, strah i animozitet prema Srbima koji je među hrvatskim narodom u to doba bio sveprisutan, uspješno je iskoristila režimska propaganda. Uporno ponavljanje konstrukcija koje su negirale postojanje zločina nad Srbima, osim pokojeg izoliranog incidenta i kolateralne žrtve, rezultiralo je kolektivnom amnezijom o tome što se uistinu u ratu događalo i odbijanjem suočavanja s prošlošću vlastitog naroda.

Kulturu zaborava podržavala je, uz malobrojne iznimke, i većina medija. Malobrojne udruge, pojedinci i međunarodne organizacije, koje su ulagale napore da se svaki ratni zločin, neovisno o etnicitetu počinitelja i žrtve, na jednak način procesuiraju i kazni, u javnosti su izazivale bijes i bile žestoko napadane, što je čest slučaj i danas. Iako je njihov cilj bio dostizanje pravde za žrtve i obeštećenje obespravljenih, često se tendenciozno u javnosti stvarao dojam da je inzistiranje na procesuiranju ratnih zločina koje je počinila vlastita strana sramotan i izdajnički čin, a čak su i zločini počinjeni nad Hrvatima bili u neku ruku obezvrijeđeni. U javnosti se sustavno zamjenjivala teza - spremnost na suočavanje s grijesima i greškama vlastitog naroda proglašavana je izdajom, a prešućivanje i obmanjivanje domoljubljem. Činjenica da je lakše nositi se s vlastitom patnjom i gubitkom nego s vlastitim nedjelima, daje u određenoj mjeri pojašnjenje društvene klime i načina na koji se javnost nosila s nasljeđem prošlosti, ali ne daje i opravdanje. Plemenitost i hrabrost su izostale u zaklanjanju iza parola kojima se nekritički veličao vlastiti narod.

Međutim, brojke su neumoljivi dokazi. Popis stanovništva iz 1991., u usporedbi s onim iz 2001. godine, jasno pokazuje da se postotak Srba u Hrvatskoj smanjio s predratnih 12,16 % na 4,54 % nakon završetka sukoba. Određeni broj ljudi dragovoljno je otišao, međutim upravo u toj brojčanoj razlici kriju se mnogi do danas neprocesuirani ratni zločini. Neki od njih počinjeni su ubijanjem civilnog stanovništva, a većina njegovim protjerivanjem i to mahom za vrijeme i nakon VRA *Oluja*. Sudeći prema brojkama, radilo se o etničkom čišćenju.

Na temelju činjeničnih utvrđenja prvostupanjske presude MKSJ-a protiv Ante Gotovine, Ivana Čermaka i Mladena Markača, ti su zločini predstavljali

dio unaprijed osmišljenog plana da se dijelovi hrvatskog teritorija, dominantno nastanjeni Srbima, etnički očiste. Iako je Žalbeno vijeće haškog tribunala svojom presudom ukinulo prvostupanjsku osuđujuću presudu (drugooptuženi Ivan Čermak oslobođen je već u prvom stupnju) te je preglasavanjem oborilo koncept udruženog zločinačkog pothvata na kojemu se osuda temeljila, ničim nije dovelo u pitanje izvan razumne sumnje utvrđeno te brojnim personalnim i materijalnim dokazima potvrđeno činjenično stanje. U njemu su detaljno opisani neki od zločina počinjeni za vrijeme i nakon VRA *Oluja*.

Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava (HHO) je na području oslobođenom vojnom akcijom evidentirao 677 civilnih žrtava te oko 20.000 uništenih (spaljenih, srušenih ili temeljito oštećenih) objekata. Za razliku od evidencije HHO-a, evidencija DORH-a sadrži podatke o 214 smrtno stradalih osoba, od kojih je 167 stradalo kao žrtve kaznenog djela ratnog zločina, a 47 kao žrtve kaznenog djela ubojstva. S obzirom na bitno različite podatke, DORH je naveo da se često ne razlikuju žrtve kaznenih djela ubojstava i kaznenih djela ratnih zločina od žrtava rata, kod kojih ne postoji kaznena odgovornost zaraćenih strana za njihovu smrt. U Bazi podataka DORH-a evidentirano je ukupno 27 ratnih zločina (167 žrtava) počinjenih za vrijeme i nakon *Oluje*. Počinitelji 23 zločina (152 žrtve) potpuno su nepoznati.

Pred hrvatskim sudovima za zločine počinjene za vrijeme i nakon *Oluje* vođena su, ili se vode, samo 4 kaznena postupka protiv ukupno 11 osoba, i to:

- zbog usmrćenja dvoje starijih supružnika srpske nacionalnosti u Prokljanu te jednog ratnog zarobljenika u Mandićima, pripadnik HV-a Božo Bačelić je 2014. godine pravomoćno osuđen na 7 godina zatvora. Zbog usmrćenja dvoje starijih supružnika u Prokljanu još je u tijeku postupak protiv ročnih vojnika Ante Mamića, Luke Vuke i Jurice Ravlića;
- pripadnici Specijalne policije, Frano Drljo i Božo Krajina, u lipnju 2014. godine nepravomoćno su oslobođeni optužbe za ratni zločin počinjen u Gruborima, gdje je usmrćeno šestero starijih mještana te su spaljene gotovo sve kuće. Kazneni postupak bio je pokrenut i protiv Berislava Garića i Igora Benete, no naknadno je prekinut. Potonji je tijekom postupka počinio samoubojstvo. Zbog zločina počinjenog dan potom u Ramljanima, u tijeku je istraga protiv Željka Sačića, tadašnjeg zamjenika zapovjednika Specijalne policije;

- zbog usmrćenja troje civila u Laškovcima i Dobropoljcima 2001. godine vođena je istraga protiv Mate Šindije, no tužiteljstvo je zbog nedostatka dokaza odustalo od kaznenog progona;
- u tijeku je istraga protiv Rajka Kričkovića zbog osnovane sumnje da je kao pripadnik HV-a u selu Kijani usmratio troje civila ispred njihove kuće.

Prema podacima DORH-a, za kaznena djela počinjena tijekom i nakon *Oluje* pred hrvatskim sudovima procesuirano je više od 3700 osoba, od kojih je nešto manje od 2400 i osuđeno. Uglavnom se radi o počiniteljima pljački i paleži. Tako je za kaznena djela protiv imovine: krađa, teških krađa i razbojstava osuđeno gotovo 2300 osoba. Za ubojstva je osuđeno 14 osoba, a za silovanja i ostala kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa 11 osoba.

Devetnaest godina nakon ratnih zločina počinjenih tijekom i poslije VRA *Oluja* osuđen je samo jedan počinitelj ratnih zločina. Stoga je neizostavno pitanje koliko hrvatska država ulaže napora i koliko hrvatsko društvo ima senzibiliteta da pravosudni aparat procesuirao zločinačke dijelove vlastite prošlosti. Žrtve zaslužuju pijetet i pravdu, a bez nepristranih i učinkovitih sudskih postupaka, u kojima će se utvrditi krivnja zločinaca, to nije moguće postići. Istodobno, osnovni preduvjet izgradnje postkonfliktnog društva, zasnovanog na poštivanju ljudskih prava, procesuiranje je zločina počinjenih u sukobu. Sve ostalo je samo hranjenje tinjajućih neprijateljstava i nesigurno odgađanje za *dies certus an, incertus quando* novih sukoba.

Oluja

Ulomak iz osobnog sjećanja Željka Obradovića, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas

Željko Obradović rođen je 1967. u Donjem Lapcu. Uspostavom "SAO Krajine" bio je mobiliziran u krajinsku vojsku. U svibnju '95 su ga zbog kritiziranja srpskih političkih lidera uhitile krajinske vlasti pa je 22 dana zatvoren u zatvoru u Frkašiću. Nakon VRA *Oluja* s obitelji je otišao u izbjeglištvo u Srbiju. Iz Srbije je pokušavao s obitelji otići u "treće zemlje", no kako nije uspio, 1999. odlučio je vratiti se u Hrvatsku. Nakon rata aktivirao se u lokalnoj politici kao član SDSS-a. Danas živi s obitelji u Donjem Lapcu i zauzima se za prava srpske nacionalne manjine.

Ispitivačica: *Što se s vama događalo za vrijeme VRA Oluja? Kako ste to doživjeli?*

Željko Obradović: Nas koji smo bili u kazini su odmah poslali prema Bihaću, na aerodrom *Željavu*, tako da smo dočekali *Oluju* bukvalno u jedinici, na terenu. Međutim, vidjeli smo da je kraj...

Ispitivačica: *Gdje je vaša obitelj bila u to vrijeme?*

Željko Obradović: Obitelj je bila tu, u kući. Ovi krajevi rata nisu osjetili do *Oluje*, osim naravno obitelji koje su izgubile svoje članove, koji s poginuli na raznim ratištima. Ljudi s ovog područja, Lapca i okoline, ratovali su širom ratišta. Znači, od bihačkog, ličkog ratišta, dalmatinskog ratišta, zadarskog zaleđa, ovaj dio prema Sinju i tako. Ali sam Lapac, Srb i ova dolina uz Unu, ovaj dio ovde, metak tu nije opalio.

Ispitivačica: *Vaša obitelj je nakon toga izbjegla?*

Željko Obradović: Pa je! Pazite, to su bila teška vremena za nas. U tih 4, 5 godina rata smo dovedeni bukvalno do prosjačkih štapova, ostali smo bez svih mogućih sredstava za život! Mi nikad nismo oskudijevali, a odjedanput je došlo vreme da si bukvalno ostao gol, ko' crkveni miš. Nismo u to vrijeme

imali ni auto, ni ništa! I onda je tu jedan susjed dao mom ocu svoj auto, on je spakovao majku, moju suprugu i 3 sina i tim autom su krenili u izbjeglištvo. Znači u subotu, negdje oko 10 naveče, a ja sam ostao još 2, 3 dana ovdje.

Ispitivačica: *Kamo su oni otišli?*

Željko Obradović: Pa oni, kako su sjeli u auto, tako su došli negdje kod Šapca, kod Banje Koviljače, jer je Srbija pokušavala preusmjerit' izbjeglice koje su dolazile odavde prema Kosovu. A ljudi su to pokušavali izbjeći na svaki mogući način. Ja sam ostao ovdje još narednih nekoliko dana.

Ispitivačica: *Ali ste ipak otišli?*

Željko Obradović: Pa otišao sam. Znae kakav je to osjećaj, malo je to smiješno iz ove perspektive, ali jednostavno u tom momentu čovjeka nešto presiječe. Mislim, govorim vam istinu, govorim o sebi. Svejedno vam je hoćete li ostati živi ili ne! Doživio sam da moj pas plače, ovdje ispred ovih prozora. Iako sam ja znao da mi nitko nije kriv, znao sam ja da su meni moji krivi najviše. Ja sam krivio najviše svoje, znači rukovodstvo srpsko, ja nisam krivio nikog drugog. Ali, međutim, noć prije nego sam odlučio otići, ukrali su mi neki tenkisti iz Plaškog pištolj. Tad sam rekao: "Koji sam ja retard, da ja ostanem ovdje i poginem? Za koga!?" Ovaj mi krađe pištolj, trebao bi mi spašavati glavu, a on mi ukrade pištolj na spavanju! Legao sam možda pola sata jer sam ukupno u tih 7 dana možda spavao 5 sati. Onda sam shvatio, kad sam došao malo k sebi, čekaj malo! Meni su žena i djeca otišli, a ja trebam ovdje poginuti, za koga?!

Ispitivačica: *I onda ste otišli za svojom obitelji?*

Željko Obradović: Pa ja sam krenuo 7. augusta. Čim sam skupio nekoliko starijih ljudi koji su se kolebali hoće ići, neće ići. Rekao sam im da se ne igraju, sigurno će među tim ljudima što će doći biti i normalnih, ali sam im tvrdio da će biti više onih opijenih mržnjom i željom za osvetom, koji će ih hladno poubijati. Na kraju se to u Lapcu i pokazalo kao istina. Ovdje je nestalo i ubijeno oko 130 ljudi. Ni danas se ne zna točan broj zato što neki ljudi možda nisu svoje prijavili, pa nisu ni registrirani. Tu u okolini Lapca ubijene su 3 rođene sestre i bačene u bunar. Ubijeni su ljudi, jednostavno su ubijeni. Meni je najsmješnije kad neko pita zašto ste bježali? A ja kažem: "Oni što nisu bježali, gdje su oni, daj mi samo kažite gdje su oni sada? Gdje ste njih smjestili?"

Sustav podrške žrtvama i svjedocima u suđenjima za ratne zločine

Miren Špek

Djelovanje Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju

Sukobi na području bivše SFRJ početkom 90-ih godina 20 stoljeća od mnogih njezinih građana stvorili su žrtve i svjedoke najstrašnijih zločina počinjenih teškim kršenjem međunarodnog humanitarnog i ratnog prava. Vrlo se često radilo o izrazito ranjivim skupinama poput djece, staraca i žena. Odluka o osnivanju Međunarodnog kaznenog suda za ratne zločine počinjene na području SFRJ (u daljnjem tekstu MKSJ), značila je put k smirivanju tih sukoba. Mnogi svjedoci i žrtve, svjedočeći na sudu, pomogli su međunarodnoj zajednici da sazna istinu o strašnim zločinima počinjenim na području SFRJ. Podrška *specifičnim* skupinama u društvu već je bila razvijena u velikom broju država manjim brojem organizacija za pomoć žrtvama¹, no podrška žrtvama i svjedocima pred MKSJ-om zahtijevala je novi, jasniji i uređeniji pristup jer se prvi put pružala neposrednim žrtvama i svjedocima ratnih sukoba. Haški je tribunal već od osnivanja vodio posebnu brigu o žrtvama i svjedocima koji su trebali svjedočiti u postupcima pred tribunalom.

Deklaracija Ujedinjenih naroda o temeljnim načelima pravde za žrtve kaznenih djela i zlorabe moći (1985.) služila je kao smjernica za oblikovanje sustava zaštite žrtava pred međunarodnim kaznenim sudovima te reformi nacionalnih kaznenopravnih sustava. Pravilnikom o postupku i dokazima MKSJ-a (prihvaćen 1994., izmijenjen 2005.) organizirana je posebna jedinica u sklopu Tajništva suda, *Victims and Witnesses Unit*^{2,3}, koja je preuzela cjelokupnu brigu za žrtve i svjedoke.

Mjere kojima se MKSJ često koristio (tzv. zaštitne mjere u interesu svjedoka) bile su presudne za kvalitetu iskaza svjedoka. Najvažnije od spomenutih mjera su: davanje pseudonima, brisanje podataka o svjedoku/žrtvi, skrivanje lika od javnosti, distorzija glasa, *in camera* suđenja. Svjedočenje preko videoveze nije bilo predviđeno Statutom niti Pravilnikom nego je uvedeno sudskom praksom². Upravo se u ovom potonjem najbolje oslikava utjecaj MKSJ-a na buduće reforme kaznenog pravosuđa u RH. Bitna razlika u razvoju kaznenopravne zaštite žrtava i svjedoka u razdoblju 1993. - 2011. svakako je i u činjenici da se "dobra praksa" unosila u proceduralni okvir MKSJ-a (Pravilnik o dokazima) mnogo brže nego što je to primjer u RH³.

Victims and Witnesses Unit je od početka svog rada do prosinca 2013. godine pružila podršku za oko 4500 svjedoka/žrtava⁴. Svjestan važnosti iskaza svake žrtve i svakog svjedoka u otkrivanju slike mozaika tragedije rata, promatrački tim se u svojim izvještajima od 2005. godine pozivao na pozitivnu praksu i iskustvo u zaštiti i podršci žrtvama i svjedocima pred MKSJ-om. Brojna iskustva u radu MKSJ-a korištena su poslije u radu suda za Ruandu, suda za Siera Leone, suda za Libanon, suda za Istočni Timor te organizaciji sustava podrške svjedocima i žrtvama na tim sudovima.

U pogledu zaštite žrtava seksualnog nasilja u ratu, pravila MKSJ-a, među "najmodernijima" u pogledu prava žrtava, propisivala su da se ne zahtijeva potvrda svjedočenja žrtve, optuženik se ne može braniti da je žrtva pristala na spolni odnošaj, nedopuštanje dokazivanja prijašnjeg seksualnog ponašanja žrtve itd., i očigledno je da su bila primjer za neka zakonska rješenja u našem Zakonu o kaznenom postupku, a odnose se na zaštitu žrtava seksualnog nasilja⁵. Zaključno možemo reći da se specifičnost podrške svjedocima i žrtvama pred MKSJ-om ogleda u odnosu na organizatora podrške (sud je osnovan odlukom međunarodne zajednice, pa time i sustav podrške, a ne u sklopu nacionalnog pravosuđa ili organizacije civilnog društva), u odnosu na kvantitetu i kvalitetu podrške (širok sadržaj podrške, preciziranost u pružanju podrške, multidisciplinarnost u pružanju podrške⁶), kao i financijskoj neuvjetovanosti koju teško mogu zadovoljiti nacionalna pravosuđa⁷. U odnosu na vremenski interval pružanja podrške svjedocima i žrtvama pred MKSJ-om, podrška je ograničena na vrijeme trajanja tog ad hoc suda, čime se, nakon prestanka rada suda ili svjedočenja, svjedok prepušta samom sebi.

Pred sudovima u RH

Iskustvo podrške na međunarodnom sudu svakako je utjecalo na stvaranje i razvoj podrške u Republici Hrvatskoj, to više jer su se i pred nacionalnim sudovima provodili postupci za kaznena djela ratnih zločina. Iako su sudovi u Republici Hrvatskoj već od 1991. godine sudili u predmetima ratnih zločina, u kojima je svjedočanstvo/iskaz dao velik broj svjedoka, tek početkom 2006. godine na Županijskim sudu u Vukovaru i Sisku pokrenuta su dva pilot-projekta koja su za cilj imala podršku svjedocima i žrtvama u postupcima ratnih zločina, a financirali su ih Velika Britanija i Kraljevina Nizozemska. Nositelji podrške bili su volonteri nevladinih organizacija. Krajem te godine podrška svjedocima/žrtvama bila je dostupna samo na Županijskom sudu u Vukovaru, zahvaljujući u velikoj mjeri osobnom angažmanu predsjednika suda, ali i doprinosu članova Udruge volontera za podršku žrtvama i svjedocima.

Analiza sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj, koju je početkom 2007. godine proveo Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP) u okviru Regionalnog projekta tranzicijske pravde, pokazala je da je potrebno uložiti još mnogo napora kako bi se uspostavili čvrsti temelji za budući sustav podrške žrtvama koji će zadovoljavati standarde Europske unije. Također, UNDP je iste godine proveo istraživanje među sucima i svjedocima u RH kako bi stekao bolje razumijevanje iskustava i potreba svjedoka u svrhu predlaganja preporuka za razvoj institucionalizirane službe za potporu svjedocima. U rezultatima se pokazala potreba za institucionaliziranjem i proširenjem podrške u RH (na druge sudove) iz dva razloga; osjećaja fizičke ugroženosti svjedoka i osjećaja psihološke ugroženosti svjedoka.

Upravo na rezultatima tog istraživanja, UNDP je u suradnji s Ministarstvom pravosuđa Republike Hrvatske i Udrugom za podršku žrtvama i svjedocima iz Vukovara, 2007. godine pokrenuo projekt "Pomoć razvoju sustava podrške svjedocima i žrtvama kaznenih djela u Republici Hrvatskoj". Projekt se temeljio na postignućima već postojećih inicijativa Udruge za podršku žrtvama i svjedocima Županijskog suda u Vukovaru.

U sklopu navedenog projekta, do 2011. godine na županijskim sudovima u Vukovaru, Osijeku, Sisku, Zagrebu, Rijeci, Zadru i Splitu osnovani su Odjeli za podršku svjedocima i žrtvama. Tome su pridonijeli pozitivni pomaci i promjene u zakonskoj regulativi koji su omogućili nešto učinkovitije i kvalitetnije

pružanje podrške. Prije svega, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima koji je stupio na snagu 1. studenoga 2009. godine, propisano je da osim nadležnosti propisane drugim zakonima, županijski sudovi provode i pružaju podršku svjedocima te da poslovi sudske uprave obuhvaćaju i poslove provođenja i pružanja podrške svjedocima i žrtvama. U radu Odjela za organiziranje i pružanje podrške svjedocima i žrtvama sudjeluju i volonteri/volonterke Udruge za podršku žrtvama i svjedocima, i to kao neposredni pružatelji podrške. U svom radu volonteri su dužni poštovati odrede Zakona o volonterstvu, Etičkog kodeksa volontera i Ugovora Ministarstva pravosuđa i Udruge za podršku žrtvama i svjedocima.

Oni i danas, uz Samostalni sektor za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa RH, čine okosnicu sustava podrške u Republici Hrvatskoj.

Udruga za podršku žrtvama i svjedocima⁸ danas okuplja volontere angažirane na sedam županijskih sudova u kojima su osnovani Odjeli za podršku žrtvama i svjedocima te na nekoliko općinskih i prekršajnih sudova. Volonteri udruge, uz podršku djelatnika Odjela za podršku u sudovima, pružaju "emocionalnu podršku žrtvama i svjedocima te potrebne praktične informacije". Kao jedina udruga u RH koja se bavi organiziranjem volontera za podršku žrtvama i svjedocima u sudskim postupcima, Udruga usko surađuje s Ministarstvom pravosuđa i sudovima. Suradnja je regulirana Sudskim poslovnikom. Udruga je 2012. godine postala pridružena članica *Victims Support Europe* - međunarodne udruge koja okuplja europske udruge koje se bave podrškom žrtvama i svjedocima. U srpnju 2013. godine, u suradnji s Ministarstvom pravosuđa i UNDP-om, otvorili su Nacionalni pozivni centar za žrtve kaznenih djela i prekršaja⁹.

Osim toga, 2010. godine osnovano je i Povjerenstvo za praćenje i unapređenje sustava podrške žrtvama i svjedocima u sklopu Ministarstva pravosuđa RH, kojemu je cilj donijeti Nacionalnu strategiju za podršku žrtvama i svjedocima, no do danas strategija nije donesena.

O potrebi organiziranja i razvoja podrške žrtvama i svjedocima u RH u predmetima ratnih zločina ukazivao je i promatrački tim triju nevladinih organizacija (*Documenta*, GOLJP i Centar za mir) u svojim polugodišnjim i godišnjim izvještajima, pa je tako u svom Izvještaju o praćenju suđenja za ratne zločine za 2006. godinu ukazivao na to da su svjedoci iz Bosne i Hercegovine

i Srbije bili pod snažnim dojmom prvog suđenja za slučaj *Lora*. Naime, prema njihovom mišljenju, način na koji je sudac vodio raspravu (pljeskanje iz publike optuženicima, dobacivanje svjedocima i slično) potpuno ih je obeshrabrio da pristanu svjedočiti u Hrvatskoj.

U postupcima protiv pripadnika srpskih postrojbi, svjedoci/oštećenici nisu pokazivali da su pod pritiskom javnosti (osim primjera u postupku za zločin u Mikluševcima - kada je svjedok izjavio da mu nije drago svjedočiti). Kod zločina koje su počinili pripadnici hrvatske vojske i/ili policije, svjedoci su pod pritiskom javnosti, javnost potiče optužene, braniteljska populacija osporava vjerodostojnost svjedoka. Promatrački tim zabilježio je i verbalni napad na svjedoka (zločin u Virovitici, opt. Iharoš)¹⁰.

U kaznenom postupku protiv opt. Branimira Glavaša i dr. za ratni zločin u Osijeku 1991. godine, prema zapažanju promatračkog tima, pojedinim su svjedocima teško kršena ljudska prava, optuženi su utjecali na iskaze svjedoka, otkriven je stvarni identitet zaštićenog svjedoka, prijetilo se svjedocima, zloporabili su se politička moć i medijski prostor¹¹. Krajem travnja 2007. Europski parlament donio je rezoluciju u kojoj je navedeno, između ostalog, kako "učinkovito procesuiranje ratnih zločina može potkopati neprijateljstvo na lokalnoj razini" te da je uočena "ustrajna pristranost među nekim pravosudnim djelatnicima usmjerena protiv građana koji nisu hrvatske nacionalnosti" i "nedovoljna razina zaštite svjedoka od zastrašivanja"¹². Promatrački tim istodobno je upućivao preporuke Ministarstvu pravosuđa RH da ojača sustav podrške kako se slični ispadi ne bi događali. Odjeli za podršku pri Županijskim sudovima u 2007. godini pružili su podršku velikom broju svjedoka¹³ (više od 500), a u predmetu Ademi - Norac angažirali su prvi put i psihološku pomoć. Već se tada ukazala potreba za ojačavanjem Odjela zapošljavanjem psihologa koji bi pružao pomoć u traumatskim situacijama ili u radu s traumatiziranim skupinama.

Izmjene Zakona o primjeni Statuta MKSJ-a (2011.), u kojima je za sve predmete ratnih zločina propisana isključiva nadležnost Županijskih sudova u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku, pridonijele su koheziji mjesta iskazivanja svjedoka i mjesta u kojima se nalaze spomenuti odjeli. Iz godine u godinu odjeli su bilježili sve veći broj korisnika podrške u postupcima za ratne zločine, a promatrači su bilježili manji postotak "incidenata" u postupcima u odnosu na svjedoke. Ono što sustav je podrške svakako doživio s godinama jest upozna-

vanje sve većeg broja svjedoka s mogućnošću da im se u sudskim postupcima prije i tijekom svjedočenja, uz praktične informacije o postupku i njihovim pravima, omogući i emotivna podrška.

Podrška danas - Što je podrška danas i kada postaje “cjeloživotna”

Iako smo zamijetili određene kvalitativne pomake u razvoju sustava podrške žrtvama i svjedocima, ponajprije u kaznenim postupcima, i dalje smatramo da Republika Hrvatska ne čini dovoljne napore da svoje zakonodavstvo, kada je riječ o podršci žrtvama i svjedocima, dovoljno brzo i kvalitetno uskladi sa svjetskim trendovima u razvoju prava žrtava te time pomogne u zaštiti i pomoći svjedocima i žrtvama kaznenog, a pogotovo predkaznenog postupka. To se odnosi i na razvoj podrške u građanskim postupcima jer žrtve i svjedoci kaznenih djela, posebice ratnih zločina, trebaju podršku od trenutka počinjenja kaznenog djela do okončanja sudskog postupka, a i poslije u građanskim parnicama, ponajprije u postupcima za naknadu štete.

S obzirom na to da nemamo saznanja da DORH i područna županijska odvjetništva planiraju osnivanje i razvoj sustava podrške unutar svog djelokruga rada, strahujemo da će najosjetljivije kategorije žrtava i svjedoka, žrtve i svjedoci ratnih zločina, i dalje biti u najvećoj mjeri prepušteni sebi samima, odnosno da će odredbe Zakona o kaznenom postupku¹⁴, koje žrtvi/svjedoku jamče određena prava, ali i kvalitetniju socijalno-sigurnosnu preventivu, ostati mrtvo slovo na papiru. Daljnji razvoj sustava podrške nužno treba pratiti i adekvatna edukacija sudaca i državnih odvjetnika radi njihova senzibiliziranja za potrebe svjedoka i žrtava u sudskim postupcima i razumijevanja uloge i značaja potpore svjedocima jer je za puni integritet kaznenog postupka, a time i učinkovitost pravosuđa u cjelini, nužno osigurati cjelovit sustav potpore koji može odgovoriti potrebama svjedoka i žrtava te zaštititi njihova temeljna prava - primarno pravo poštivanja privatnosti žrtve kao osobe koja je već proživjela traumu zbog kaznenog djela počinjenog nad njom i spriječiti ili barem umanjiti sekundarnu viktimizaciju i/ili retraumatizaciju neprikladnim postupanjem tijekom sudskog postupka.

Polazeći od potreba i prava žrtava te imajući u vidu dosadašnja postignuća u unapređenju položaja žrtava, osim već navedenih mjera smatramo potrebnim proširiti polje primjene i osnažiti postojeći sustav besplatne pravne pomoći, odrediti jasnije standarde radi češćeg korištenja “posebnih mjera” pri

ispitivanjima žrtava/svjedoka te ubrzati stvaranje državnih fondova za žrtve teških kaznenih djela radi mogućnosti dobivanja državne odštete.

Također, trebalo bi razmisliti i o konceptu "cjeloživotne podrške" koja bi uz gore navedene oblike podrške omogućavala da se ona nalazi na svakom sudu, ali bi bila dostupna nakon što je osuđenik odslužio kaznu. Upravo je potonja podrška jedna od zahtjevnijih u procesu podrške. Vraćanje počinitelja u društvo u kojemu se nalaze svjedoci i žrtve koje su protiv njega i svjedočile, težak je udarac za njih. Također, kao mogućnost cjeloživotne podrške svjedocima, vidimo uvođenja obveze Ministarstva pravosuđa da izlazak iz zatvora javljaju ne samo kao do sada oštećenima u predmetu nego i krunskim svjedocima te da se i u osobito teškim slučajevima omogući primjena mjere zabrane približavanja bivšeg počinitelja/osuđenika žrtvi i/ili svjedoku. Obje bi mjere predstavljale psihološku i fizičku zaštitu pojedinih svjedoka i oštećenika, a ujedno bi bile i forma rehabilitacije za osuđenika.

Primjena učinkovite potpore žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj i dalje će ponajprije ovisiti o odnosu Vlade RH prema potpori žrtvama i svjedocima, odnosno nastojanju za brzim i učinkovitim širenjem sustava potpore, ali i o zajedničkom radu brojnih ministarstava, državnih institucija i nevladinih organizacija na postizanju zajedničkih svrha i ciljeva. Dosadašnja postignuća u razvoju sustava podrške žrtvama i svjedocima u RH, koja se temelje na suradnji državnih tijela i nevladinih organizacija, prepoznalo je i Vijeće Europe. Naime, ono u svojim preporukama takav razvojni model podrške preporučuje i drugim zemljama u regiji (Preporuka; REC (2006) 5 i 8).

Mentori:

Robert Adrić, *voditelj Odjela za podršku žrtvama i svjedocima na Županijskom sudu u Osijeku*

Barbara Veličković, *Izvršna direktorica Udruge za podršku žrtvama i svjedocima*

¹ "...potom se razvila njihova suradnja na nacionalnoj razini organiziranjem treninga ili razmjene iskustava kao u Španjolskoj, Belgiji ili Nizozemskoj, a u nekim pravnim sustavima je sama država (npr. Norveška) ili su pak državna tijela (policija, tužilaštvo, sudovi) organizirala službu za podršku žrtvama na nacionalnoj razini (Luksemburg, Portugal)"; Podrška žrtvama i svjedocima kaznenih djela u RH (istraživanje UNDP-a). UNDP, 2007. 45. str.

² Pravilo 71/1. Eklatantan primjer koristi ovakvog ispitivanja svjedoka vidljiv je u predmetu *Prijedor* (opt. Dušan Tadić) u kojemu je obrana podnijela zahtjev za saslušanje videolinkom jer određeni broj

svjedoka nije želio doći u Haag. Sudsko vijeće (sutkinja Gabrielle Kirk McDonald predsjedavajuća) opravdalo je upotrebu videolinka sljedećim obrazloženjem: *"...iako svjedok mora načelno biti fizički prisutan pri ispitivanju, vođenje postupka neposredno nakon ratnog sukoba iziskuje izvanredne okolnosti koje nalažu da u interesu pravde dopuštaju ovakvo svjedočenje"*, o tome Ivo Josipović, Ratni zločin; Priručnik za praćenje suđenja, str. 82.

³ Većina mjera korištenih pred MKSJ-om unesena je u hrvatski kaznenopravni sustav (tek) izmjenama ZKP-a (2011./2013.)

⁴ Preuzeto sa stranica MKSJ-a ; www.icty.org

⁵ Tako Zakon o kaznenom postupku, članak 45. st. 3 *"žrtva k.d. protiv spolne slobode ima pravo uskratiti odgovor na pitanja koja se odnose na strogo osobni život žrtve"* te s tim u svezi članak 286. st. 1. i 294. st. 1. ZKP-a.

Članak 422. st. 1. *"u postupku se ne mogu upotrijebiti kao dokazi činjenice koje se odnose na ranije spolno ponašanje žrtve i njene seksualne sklonosti."*

⁶ Podršku pružaju profesionalni psiholozi, defektolozi, pravnici, sociolozi...

⁷ Podsjetimo, sustav podrške pred MKSJ-om financira UN, kao i rad Suda...

⁸ Udruga pruža neposrednu/posrednu pomoći i podršku žrtvama i svjedocima, zauzima se za poboljšanje pravnog ekonomskog, društvenog, političkog položaja žrtava i svjedoka u društvu, bavi se organiziranjem seminara, predavanja i drugih stručnih skupova, obučava volontere i članove udruge za kvalitetnije pružanje podrške, održava edukacije na polju društveno humanističkog karaktera te provedbu i analizu istraživanja, izrađuje i provodi projekte od interesa za udrugu ili/i podružnicu, surađuje sa stručnim organizacijama u zemlji koje djeluju na ostvarivanju sličnih ciljeva i zadataka, a posebno s državnim tijelima, javnim ustanovama, nevladinim organizacijama i slično radi uspješnog obavljanja poslova i ostvarivanja ciljeva zbog kojih je osnovana..., za više vidi <http://pzs.hr/>

⁹ Direktiva o naknadama za žrtve zločina iz 2004. godine osigurava da žrtve mogu aplicirati za naknadu od države ako postanu žrtve u inozemstvu. Odlukama Europske komisije uvodi se jedinstveni broj za žrtve 116 006, kao jedna od usluga od društvene koristi koja bi se trebala harmonizirati u Europskoj uniji.

¹⁰ Vidi Analiza ponovljenog kaznenog postupka protiv opt. Iharoša i drugih - Centar za mir, Osijek, str. 1.

¹¹ U travnju iste godine Glavašev branitelj objavio je u medijima fotografije koje prikazuju načelnika Osječko-baranjske policijske uprave na javnom mjestu zajedno s bivšim braniteljem suoptuženika, tvrdeći kako to predstavlja neprikladan utjecaj na svjedoke, dok na raspravi sjedi malodobni sin opt. Glavaša, iako Zakon o kaznenom postupku ne dopušta nazočnost malodobne osobe, osim ako ne daje iskaz (članak 323. st. 4. ZKP-a 1997.). Također na web-stranici opt. Glavaša nalazi se i danas iskaz zaštićenog svjedoka; vidi Izvještaje o praćenju suđenja za ratne zločine u RH iz 2006./2007./2008. godine *"Zločin u Osijeku"*, izdavač Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek; <http://www.centar-za-mir.hr/category/ps/pracenje-hr/>

¹² Rezolucija Europskog parlamenta o Izvješću o napretku Hrvatske u 2006., 2006/2288, 25. travnja 2007. stavak O.9.c).

¹³ Ministarstvo pravosuđa počinje raditi na institucionalizaciji podrške na Županijskim sudovima, a javljaju se problemi s podrškom u obliku tehnike na Županijskim sudu u Sisku (potrebna soba za svjedoke).

¹⁴ NN 80/11 i izmjene 2012. i 2013. godine.

Procesuiranje kaznenih djela uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika

Marko Sjekavica

Uništiti baštinu znači pokušati modificirati, falsificirati, osakatiti, odstraniti i, *in ultima linea*, ubiti identitet društvene grupe kojoj ona pripada. Raznolikost društvenih grupa reflektira se u mnogostrukosti njihovih identiteta. Identitet predstavlja dinamičnu i slojevitú kategoriju za koju vrijedi pravilo da različite situacije aktiviraju različite vrste i različite segmente identiteta. U toj dinamici društvenih odnosa, identiteti se međusobno sukobljavaju. Identiteti, a time i baština kojom se oni manifestiraju, postaju posebno ugroženi u revolucijama, ratovima, socijalnim previranjima i drugim promjenama težišta društvene moći. Iza sustavnog uništavanja baštine, obično stoji grupa s dovoljno jakom pozicijom moći, koja je u stanju nametnuti se kao dominantna i osigurati si legitimitet i legalitet svojih postupaka.

Krvavi rat u kojemu se dogodio raspad bivše SFRJ po svom je karakteru bio kompleksan i slojevit ratni sukob, najvećim dijelom obilježen agresijom Srbije i Crne Gore na bivše federalne jedinice koje su iskoristile svoje ustavno pravo na samoodređenje, zajamčeno Ustavom SFRJ iz 1974. godine te proglasile neovisnost i međunarodnim priznanjem postale suverene države. Rat je bio obojen i elementima građanskog rata (i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini), pri čemu su, silom i zločinima, predstavnici političkih elita sukobljenih naroda željeli postići etnički čiste prostore. Cilj im je bio uništiti etnički identitet svojih protivnika. Čovjek je u toj "pogubi ljudske naravi izgubio svoje neotuđivo pravo na vlastiti prostor koji je za njega osobno značio subjektivni, često neprimjetni spoj prirodnog i povijesnog u prostoru i tako određivao dio njegova identiteta^{1.}" Kao odraz ratnih bestijalnosti, na koje se Stari kontinent smatrao imunim još od vremena nakon strahota Drugog svjetskog rata, u pravnoj, ali i široj društvenoj misli razvio se pojam etničkog čišćenja. Na prvi pogled, svojom pojmovnom čistoćom, elegantan sudionik thesaurusa neke

znanstvene discipline, sadržajno je odiozan i ispunjen najvećim grozotama koje je lice Zemlje gledalo kroz sve epohe. Jer kao što mudrac reče: "*Nihil novi sub Sole.*"

U agresiji na Republiku Hrvatsku, kojoj je cilj bilo osvajanje teritorija koji je velikosrpska politička misao smatrala dijelom "srpskih zemalja", perfidna taktika obuhvaćala je etničko čišćenje željenog područja od nesrpskog stanovništva, a ujedno i čišćenje svih tragova hrvatskog identiteta s tih prostora. To je značilo i "uništavanje materijalnih potvrda nacionalnog identiteta Hrvatske jer su sustavno uništavani i oštećivani, osim povijesnih cjelina gradova, i sakralni objekti, tradicijska arhitektura, napose sela, arheološka nalazišta, cijeli kulturni krajolici, knjižnice i muzeji" i druga "ishodišta zajedničke memorije".² Pojmom "kulturocida" i njemu srodnim pojmom "urbocida", u kontekstu karakterizacije ovoga rata, koristi se i jedan od najvećih naših baštinskih teoretičara i pedagoga Ivo Maroević, iako ne daje njegovu definiciju i konkretnu teorijsku razradu.³ U Registru ratnih šteta na muzejima i galerijama utvrđeno je⁴ da je od 204 muzeja, galerije i muzejske zbirke u RH, oštećeno i uništeno 66 muzejskih zgrada. Štete na muzejskoj građi zabilježene su u 45 muzeja i zbirki, i to na način da je nestao 6551 muzejski predmet, uništeno ih je 1430, a oštećeno 728. Ratna je šteta zabilježena na 2271 zaštićenom spomeniku kulture⁵. Navedeni podaci upućuju na činjenicu da cilj ovoga rata nije bio samo uništiti fizički integritet ljudi koje je trebalo odstraniti s određenog prostora nego su se trebali razoriti i izbrisati tragovi kulture tog (sada) nepoželjnog i anatemiziranog čovjeka iz prostora koji je stoljećima nastanjivao, izgrađivao i oplemenjivao. Baština nije stradavala kao kolateralna žrtva borbi nego je planski i sustavno uništavana. O tome svjedoče brojni primjeri među kojima ćemo kao ilustrativan spomenuti slučaj granatiranja ostataka monumentalne fasade cistercitske opatijske crkve iz 13. stoljeća u Topuskom, koji je pošteđen granatiranja srpske vojske sve dok na njega nije stavljena tzv. haška zastava - znak raspoznavanja predviđen za obilježavanje i zaštitu spomenika kulture od napada zaraćenih strana, ugovornim normama humanitarnog prava *in concreto* člancima 16. i 17. Haaške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Kada je, međutim, obilježen na način propisan Haaškom konvencijom, taj vrijedan spomenik pogođen je s nekoliko direktnih minobacačkih pogodaka. Označeni spomenici kulture često su postali još lakše uočljivi i, samim time, izloženija meta napada. U prilog iznesene teze govore i slučajevi masakriranja kipova svetica i svetaca iz crkava u okupiranim mjestima. Oni upućuju na to

da baštinski predmeti nisu mrtve stvari nego da u njima stanuje život koji je u ratnim okolnostima ugrožen jednako kao i onaj ljudski.

Destruktivan odnos prema baštini dakako nije *momentum novum* ovoga rata. Primjere oskvrnjivanja hramova, riznica, crkava, dvorova, sela i gradova, domova i foruma, nailazimo kroz cijelu povijest ratovanja: Aleksandrijska biblioteka tri je puta opustošena; Kartaga koju su Rimljani dvaput spravili sa zemljom na poticaj zapamćenih govora senatora Katona Starijeg "*Ceterum censeo Carthaginem delendam esse*", potom, nakon što se "kolo od sreće uokoli vrteći se" zaokrenulo, nekad neuništivi Rim zapalile su horde Barbara; uništavanje likova kršćanskih svetaca u podzemnim crkvicama Kapadokije nakon najezde turskih osvajača; obezglavljenja i obeskriljenja lavova sv. Marka duž dalmatinske obale nakon pada Venecije pod Napoleonovu vlast; nacističko javno spaljivanje nepoćudnih, prvo židovskih, a zatim i socijalističkih i drugih neodgovarajućih knjiga⁶ u Berlinu 1933. godine; uništavanje "degenerirane umjetnosti" koje su provodili totalitarni režimi, primjerice nacistički uništavateljski progon omražene *Entartete Kunst*, ili pak uništavanje djela avangardnih umjetnika u SSSR-u; nacističko bombardiranje i uništenje varšavskog *Starog miasta* i savezničko Dresdena u Drugom svjetskom ratu; talibansko uništavanje više od 1500 godina starih kipova Bude u Afganistanu 2001. godine; pljačka bagdaskog muzeja za vrijeme intervencije SAD-a i saveznika u Iraku 2003. godine itd. U ratu ili, bolje reći, u ratovima u kojima je nestala jugoslavenska federacija, namjera da se uništavanjem baštine, kao nositelja identiteta neprijatelja, on i ponizi, pokori, porazi i uništi, postala je toliko očigledna da je na neki način izbila u prvi plan ratovanja. Mnogi slojevi identiteta, protekom dugih razdoblja nataloženi na materijalnoj strukturi baštinskih predmeta, u hipu su nepovratno izgubljeni u eksplozijama i paležu vihora rata.

Znanstvena ozbiljnost i moralni integritet nalažu da se na ovom mjestu osvrnemo i na činjenicu da se umnogome nisu razlikovale ni metode koje je hrvatska strana primjenjivala, nastojeći etnički očistiti dijelove svoga teritorija s većinskim srpskim stanovništvom ili dijelove teritorija Bosne i Hercegovine u kojima je bošnjačka etnička zajednica postala za Hrvate (i Srbe) nepoželjna. Identične i nakane za koje nema opravdanja imalo je Hrvatsko vijeće obrane, potpomognuto Hrvatskom vojskom, kad je primjerice 1993. godine razorilo mostarski Stari most te brojne džamije i druge spomenike otomanske kulture na istočnoj obali Neretve. Namjera i metode bile su iste kao i one kojima se srp-

sko-crnogorska strana koristila u zatiranju hrvatskog identiteta u ratu na teritoriju Republike Hrvatske. Sustavan je i pomno osmišljen bio plan tadašnjih hrvatskih vlasti da sa svoga područja izbrišu srpski identitet koji se stoljećima u Hrvatskoj izgrađivao. On više nije smatran bogatstvom i odrazom isprepletanja raznolikih kulturno-povijesnih utjecaja nego nepoželjan teret i opasan balast kojega se pod svaku cijenu trebalo riješiti. Granice su se ponovno pretvorile u ograde i iskopčane su mogućnosti iskorištavanja prednosti koje kulturne amalgamacije svojim specifikumima pružaju. Dok je žestila agresija na Hrvatsku u kojoj je uništavanje hrvatske baštine uzimalo maha, istodobno se događalo sustavno uništavanje manjinske, srpske baštine u Hrvatskoj, a suočavanje s tim uništavanjem ni do danas nije našlo pripadajuće mjesto i spomen u memorijalnom, umjetničkom, medijskom i općenito javnom prostoru i diskursu. Pošteno je spomenuti i taj nečasni segment baštinskog razaranja u kojemu su uništeni mnogi materijalni i nematerijalni nositelji srpskog identiteta na teritoriju Hrvatske. Muzej Nikole Tesle u Smiljanu samo je jedan od primjera tog suludog uništavanja svega srpskoga koje je visoki Vladin dužnosnik toga vremena opravdavao jednom uglednom žalitelju riječima: "Pa profesore, Tesla je Srbin⁷." Institucionalizirano uništavanje bibliotečne ćirilične i srpske knjižne građe⁸, miniranje i paljenje srpskih pravoslavnih crkava, manastira i drugih spomenika prisutnosti i uloge srpskog naroda u životu Hrvatske, nije bilo rijetkost i tek je nedavno doživjelo osudu hrvatske političke vlasti. Važno je istaknuti da tu nije bila riječ o sporadičnim ekscesima nego o metodama etničkog čišćenja iza kojih je stajala država. Moć oružja i instrumenata kojim je ona raspolagala omogućili su baštinska razaranja velikih razmjera i njihovu sustavnost. O uspješnosti takve zločinačke kampanje najbolje svjedoče egzaktni pokazatelji: broj hrvatskih Srba je od 1991. do 2001. godine više nego upola manji - s predratnih 12 %, spustio se na manje od 5 % ukupnog stanovništva Republike Hrvatske.

Takvim i sličnim postupcima kojima je hrvatska strana sudjelovala u zatiranju bošnjačkog i srpskog kulturnog identiteta, u stručnoj i široj javnosti Hrvatska je dijelom izgubila opravdani status žrtve agresije kojoj je bila izložena. "Taj je rat pokušao zbrisati vjekovnu vezu između Hrvata i drugih ljudi i naroda koji su na hrvatskom tlu stoljećima zajedno živjeli⁹." "Muzeji nisu učinili apsolutno ništa da se odupru uzavreloj srednjovjekovnoj kampanji *Blut und Boden* koja je raspaljivala ratnu atmosferu¹⁰." Ni međunarodna zajednica nije bila previše učinkovita u vrijeme kada su razarani spomenici koji su već

tada klasificirani na UNESCO-ovoj Listi svjetske baštine: stara gradska jezgra Dubrovnika, Dioklecijanova palača u Splitu i Plitvička jezera ili oni poput šibenske katedrale svetog Jakova, koji će tek poslije na nju biti uvršteni. Reakcija je stigla *post festum*, izdašnom financijskom i stručnom pomoći u obnovi oštećene i uništene baštine, kao i pravdom MKSJ-a koji je uništavanje baštine u ratovima pri raspadu SFRJ sankcionirao kao teška kršenja Ženevskih konvencija i kršenja pravila i običaja ratovanja. Taj je sud za napad na povijesnu jezgru Dubrovnika od 6. prosinca 1991. godine pravomoćno osudio zapovjednike JNA generala Pavla Strugara i admirala Miodraga Jokića. Rušenje Starog mosta u Mostaru i brojnih džamija na teritoriju Bosne i Hercegovine predstavljalo je dio inkriminacija u haaškom predmetu Herceg-Bosna. Presuda raspravnog vijeća protiv Jadranka Prlića i drugih, u kojoj je utvrđena odgovornost hrvatskog političkog i vojnog vodstva u Bosni i Hercegovini, potpomognutog institucijama i oružanim snagama RH, za rušenje Staroga mosta u Mostaru (među ostalim), nije u Hrvatskoj dovela do odgovarajuće društvene osude tog besprijaznog heritocida kojemu je cilj bio izbrisati svaki trag stoljetnog bošnjačkoga identiteta na tlu BiH. U presudi, sudsko vijeće većinom zaključuje, uz izdvojeno mišljenje suca Antonettija, da ako je most i bio legitiman vojni cilj, njegovo je rušenje predstavljalo nerazmjer zaštićenih dobara.

Na razini nacionalnog pravosuđa u RH slučajevi procesuiranja kaznenih djela uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika (čl. 130. OKZ-a RH) nisu brojni. Predmet optuženog Ranka Birača, koji je nepravomoćno osuđen na dvije godine zatvora¹¹ za organiziranje i potpuno rušenje i odvoz ostataka višestruko minirane katoličke crkve sv. Ivana Nepomuka u Glini u presušeno riječno korito, možda je i jedini od odnosnih primjera. Iako je "Mišljenje o stepenu oštećenosti crkve" nadležnog stručnog tijela zagovaralo zaštitu ostataka crkve radi buduće restauracije, političko tijelo paradržavne tvorevine Republike Srpske Krajine, čiji je i optuženik bio član, odlučilo je ruševine "savrnuti" sa zemljom i time izbrisati svaki spomen hrvatske prisutnosti na okupiranim područjima. Posebna važnost provedenog kaznenog postupka jest u tome što bi mogao predstavljati početak drukčije prakse u kojoj bi se kaznile osobe odgovorne za brojne primjere razaranja baštine.

Sustavno uništavanje baštine neke društvene skupine radi uništavanja njezina identiteta, heritocid¹², pretpostavlja izvjesno razumijevanje značenja, dosjega, mehanizama i zakonitosti funkcioniranja baštine i njezine uloge u kolek-

tivnom pamćenju. Bez toga bi njezino uništavanje puno jednostavnije moglo biti protumačeno kao čin bezumlja kojemu je okidač postao nataloženi višak frustracije, agresije i ludila. Uništavatelji baštine jesu bezumnici i ignoranti koji identitet doživljavaju separatorskim, a ne integrirajućim faktorom, međutim i oni su morali spoznati snagu baštine da bi ju mogli zloupotrijebiti. Sama intencija ugroze i dokidanja baštine podrazumijeva shvaćanje baštine (njezina strukturnog i funkcionalnog identiteta) kao sređenog i svrhovitog sustava koji u velikoj mjeri operira na jednoj finijoj, podsvjesnoj, simboličkoj razini. Stoga devastacija mjesta i objekata pamćenja nije puki mehanički čin. Ona najčešće obuhvaća određeni predumišljaj (*dolus praemeditatus*) ne nužno samog direktnog počinitelja, ali zasigurno predumišljaj onoga tko idejno, ideološki i misaono orkestrira baštinskim razaranjem. Mjesta pamćenja predstavljaju "svaki značajan entitet, bio materijalan, bio nematerijalan po svom sastavu, koji snagom ljudi ili radom vremena postaje simbolički element spomeničkog nasljeđa svake zajednice¹³." Kako to Lewis Mumford u svom *Mitu o mašini* jasno uočava i detaljnije elaborira, čovjeka kao takvog više determinira moć simboličke komunikacije nego tehnološki napredak svojstven, doduše, isključivo civilizaciji.

Uništavanje baštine, kao bitne odrednice identiteta grupe, često prati i fizičko istrebljivanje njezinih pripadnika kako bi se neželjeni identitet što učinkovitije negirao, zasjenio, zatro, izbrisao, uništio, a stari poredak u kojemu je ta grupa imala povlašten položaj u odnosu na kreiranje kolektivne memorije, podvrgnuo mehanizmima kolektivne amnezije. Stoga bismo, nastavno na pojam mnemozofije¹⁴, koji bi označavao opću teoriju baštine, u središtu koje jest pamćenje, i to ono društveno, kolektivno pamćenje, pojmom *mnemocid* mogli označiti sustavno uništavanje pamćenja određene društvene skupine. Upravo nametanje kolektivne amnezije metodama sustavnog uništavanja materijalne i nematerijalne baštine, predstavlja anuliranje identiteta zajednice brisanjem njezina zajedničkog sjećanja.

Iako je na polju obnove ratom uništene baštine puno toga učinjeno, dugo će vremena proći dok se izliječe svi ožiljci rata na baštinskom tkivu Hrvatske, a obnova i ponovno uspostavljanje oštećenih i uništenih identiteta i kolopleta njihovih odnosa još je mukotrpniiji i dugoročniji proces.

-
- ¹ Maroević, Ivo, Rat i baština u prostoru Hrvatske, Zagreb, 1995., str. 36.
- ² Šulc, Branka, Muzeji u ratu, u: Pavić, Vladimira (ur.), Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj, Zagreb, 1997., str. 14.
- ³ Maroević, Ivo, Rat i baština (cit.), str. 23. i Maroević, Ivo, *Croatian museums in the 1991-1992 war*, u: Ivančević, Radovan (ur.), *Cultural Heritage of Croatia in the war 1991/92*, Zagreb, 1993., str. 192.
- ⁴ Podaci iz 1997. godine.
- ⁵ Pavić, Vladimira (ur.), Ratne štete, cit., str. 14. i 55.
- ⁶ Među paljevinama, *les combustibles*, kako ih znakovito u istoimenom literarnom djelu naziva suvremena belgijska spisateljica Amélie Nothomb, u lomačama propagandne mašinerije nacističke Njemačke, našla su se i djela Heinricha Heinea koji je, zanimljivim sinkronicitetom stoljeće prije bio zapisao da se tamo gdje se knjige pale, na kraju pale i ljudi.
- ⁷ Livada, Svetozar, Etničko čišćenje: ozakonjeni zločin stoljeća, Zagreb, 2006., str. 101.
- ⁸ Možda najpoznatiji primjer ovog 'knjigocida', kako ga naziva profesor Ante Lešaja, slučaj je sustavnog uništavanja, a sve pod krinkom otpisa srpske bibliotečne građe u Narodnoj knjižnici općine Korčula.
- ⁹ Maroević, Ivo, Rat i baština, cit., str. 24.
- ¹⁰ Šola, Tomislav, Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: prema kibernetičkom muzeju, Zagreb, 2003., str. 27.
- ¹¹ Presuda Županijskog suda u Zagrebu *in absentia* od 19. rujna 2012. u kaznenom predmetu br. K-RZ-1/12 za kazneno djelo uništavanja kulturnih i povijesnih spomenika, čl. 130. st. 1. OKZ-a RH.
- ¹² Sjekavica Marko, Sustavno uništavanje baštine - prema pojmu kulturocida/heritocida, u: Dražin-Trbuljak, Lada (ur.), *Informatica Museologica*, br. 43 (1-4) 2012, Zagreb, 2013., str. 57 - 75.
- ¹³ Vujić, Žarka, Povijesna muzeologija na početku 21. stoljeća: Inspirativnost teorija kulturnog pamćenja, Zagreb, 2003., str. 159 -162.
- ¹⁴ Šola, Tomislav, Eseji o muzejima, cit., str. 37 - 38.

POGLAVLJE 4.

Postignuća i
nedostaci
procesuiranja
ratnih zločina te
sankcioniranje
govora mržnje do
2013. godine

Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina

*Marko Sjekavica,
Jelena Đokić Jović,
Maja Kovačević Bošković¹*

Teorijski osvrt o svrsi kaznenih sankcija

Sažeto rečeno, svrha kaznenih sankcija sastoji se od posebne i opće prevencije te od retribucije/kažnjavanja društva počinitelja kaznenih djela. U suvremenim pravnim porecima zapadnog tipa, težište se pomaknulo na preventivni element kaznenog sankcioniranja radi odvratanja od činjenja budućih kaznenih djela i s težnjom resocijalizacije počinitelja, iako osuda i kazna ostaju sastavni dio izricanja kaznenih sankcija.

Odmjeravanje odgovarajuće kazne pojedinačnom počinitelju kaznenog djela, složen je proces koji od osoba koje obnašaju sudačku dužnost zahtijeva pažljivu ocjenu svih otegotnih i olakotnih okolnosti koje postoje na strani okrivljenika. Pritom je zapravo riječ o individualizaciji kazne koja ne bi smjela biti shvaćena kao "mehanički proces primjene zakonske norme na konkretnom optuženiku²." Pri odmjerenju kazne, jedna od važnih okolnosti koju sud mora uzeti u obzir jest i stupanj društvene opasnosti određenog zabranjenog ponašanja. U slučajevima kaznenog djela ratnog zločina, stupanj njegove društvene opasnosti neupitno je velik i izražen.

Zakonska penalna politika nije određena samo Posebnim dijelom Kaznenog zakona koji za svako pojedinačno kazneno djelo propisuje najnižu i najvišu moguću kaznu nego i kriterijima Općeg dijela Kaznenog zakona. Njih sud pri kažnjavanju uzima u obzir, a odnose se na zakonom izričito propisanu mogućnost ublažavanja kazne (zakonsko ublažavanje)³ i oslobođenje od ka-

zne, pri čemu je sudu također implicirana mogućnost ublažavanja. Osim općih pravila o izboru vrste i mjere kazne, koja obuhvaćaju ocjenu stupnja krivnje počinitelja, razinu pogibelnosti kaznenog djela i mogućnost postizanja svrhe kažnjavanja, za sud je bitna i pažljiva ocjena svih otegotnih i olakotnih okolnosti koje nađe na strani okrivljenika.

Kada sud, kao iznimnu ovlast, primjenjuje institut ublažavanja kazne, odnosno odmjerava kaznu ispod donje granice propisane za određeno kazneno djelo, na temelju diskrecijske ocjene da su se ostvarile osobito olakotne okolnosti (sudsko ublažavanje), dužan je posebno navesti razloge na temelju kojih je našao da su utvrđene olakotne okolnosti (ublažajne okolnosti⁴) te da zbog njih kaznu treba ublažiti jer će se i na taj način postići svrha kažnjavanja. U praksi se često to ne čini te se općenito šturo i šablonizirano pristupa tom dijelu obrazloženja presude⁵.

Zapovjedna odgovornost (počinjenje kaznenog djela ratnog zločina nečinjenjem) kao osnova za zakonsko ublažavanje kazne

Budući da Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, koji se primjenjuje u predmetima ratnih zločina, nije predviđao mogućnost kažnjavanja zapovjedno odgovornih osoba za počinjene zločine, ta pravna praznina, nastala zbog zabrane retroaktivne primjene kaznenog prava, premoštena je pozivanjem na odredbu čl. 28. OKZ-a RH o počinjenju kaznenih djela nečinjenjem. OKZ RH nije predviđao mogućnost blažeg kažnjavanja počinitelja koji su kazneno djelo počinili nečinjenjem te je tu mogućnost uveo u Kazneni zakon iz 1997. godine. Za kazneno djelo nečinjenja, čija se bit očituje upravo u nečinjenju (omisivni delikt), nečinjenje nema smisla ponovno uzimati u obzir kao olakotnu okolnost pri odmjeravanju i eventualnom ublažavanju kazne počinitelju (primjerice kazneno djelo nepružanja pomoći).

Kod zapovjedne odgovornosti vrlo se često radi o primjeru kaznenog djela nečinjenja ili propuštanja činjenja okrivljenika⁶. Zakoni iz 1997., u koje je novelom iz 2004. implementirana zapovjedna odgovornost, i iz 2013. godine⁷, isključuju mogućnost ublažavanja kazne u slučajevima zapovjedne odgovornosti. Propisano je da će se zapovjednik koji je svoje podređene propustio spriječiti u zabranjenom ponašanju kazniti isto kao i sam počinitelj. Stoga bi sudovi, ne ulazeći ovdje u pitanje olakotnih i otegotnih okolnosti koje mogu biti bitno drukčije pri izravnom počinjenju kaznenog djela ratnog zločina, i

za zapovjednike pri odmjeravanju kazne trebali imati pred sobom isti pravni okvir kažnjavanja osoba optuženih po izravnoj i po zapovjednoj odgovornosti.

Pravni okvir kažnjavanja kaznenih djela ratnih zločina

Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske je za tri vrste kaznenog djela ratnog zločina (protiv civilnog stanovništva - čl. 120., protiv ranjenika i bolesnika - čl. 121. te protiv ratnih zarobljenika - čl. 122.) propisivao kaznu zatvora u rasponu od 5 do 15 godina ili kaznu zatvora u trajanju od 20 godina. Novi Kazneni zakon, koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine, drukčije je regulirao kazneno djelo ratnog zločina, i to kao jedinstveno kazneno djelo koje ima svoj osnovni i blaži oblik. Za osnovni oblik (čl. 91. st. 1.) propisana je kaznena sankcija u trajanju od 5 do 20 godina te kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 21 do 40 godina, odnosno iznimno za kaznena djela počinjena u stjecaju jedinstvena kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 50 godina. Međutim, za blaži oblik (čl. 91. st. 2.) propisana je kazna zatvora u trajanju od 3 do 20 godina⁸. Taj se zakon primjenjuje na osobe optužene za ratne zločine jer je blaži (*lex mitior*) i time za njih povoljniji⁹. Napominjemo da među kaznenim predmetima u okviru ove analize nije bilo onih na koje su se primijenili novopropisani posebni minimumi¹⁰.

Komparativni prikaz sudske prakse Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju

Najvažniji čimbenik u procesu odmjeravanja kazne pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (u daljnjem tekstu: MKSJ) je težina djela¹¹. Ona se procjenjuje u kontekstu prirode zločina, opsega i načina na koji je zločin počinjen te oblika i stupnja kaznene odgovornosti (MKSJ operira terminom *mens rea*). Ako su nabrojeni elementi kao skup obilježja nekog kaznenog djela uzeti kao temelj u procesu odmjeravanja kazne, ne mogu se dodatno valorizirati kao otegotne okolnosti. Na komparaciju visine izrečenih kazni MKSJ-a i hrvatskih sudova potaknuo nas je stav MKSJ-a da između istovrsnog zločina protiv čovječnosti i istovrsnog ratnog zločina nema razlike u težini¹².

Pri odmjeravanju kazne, MKSJ argumente obrane o postojanju olakotnih okolnosti mora prepoznati i uvažiti kao vjerojatne, a tužiteljstvo ima zadaću

uvjeriti Sudsko vijeće u postojanje otegotnih okolnosti izvan razumne sumnje. Dobrovoljna predaja, potvrdno izjašnjavanje o krivnji, značajna suradnja optuženog s tužiteljstvom, mladost optuženog u vrijeme počinjenja djela (primjerice okrivljenici Dražen Erdemović, Anto Furundžija, Goran Jelisić - s obrazloženjem vijeća da se radi o *de minimis* učinka te olakotne okolnosti), dob optuženog (okrivljena Biljana Plavšić u trenutku optuženja imala je 72 godine), kajanje i empatija, pogotovo u kontekstu priznanja krivnje (predmeti Erdemović, Todorović, Plavšić, Banović, Obrenović, Dragan Nikolić, Deronjić, Mrđa, Babić, Miodrag Jokić itd.), smanjena ubroјivost, spašavanje života ili umanјivanje patnje žrtava, prinuda, dobar karakter i dotadašnje nekažnjavanje (iznimno u predmetu Obrenović), olakotne su okolnosti koje MKSJ uzima u obzir u svrhu ublažavanja kazne. Najznačajnija otegotna okolnost je zloporaba pozicije nadređenog. Mladost, ranјivost žrtve, veći broj žrtava, počinjenje zločina u duljem razdoblju, sadizam, izopačenost, verbalno zlostavljanje prije počinjenja djela, diskriminatorni odnos, neukazivanje pomoći pojedincima u nevolji, kontinuirana patnja preživjelih žrtava zbog traume, također se odražavaju na visinu kazne. Zanimljivo je stajalište da MKSJ, u sklopu okolnosti izvan konteksta počinjenja djela, kao otegotne okolnosti cijeni visoko obrazovanje i inteligenciju optuženika (predmet Blagoje Simić i drugi, listopad 2003. godine, predmet Stakić, srpanj 2003. godine).

U članku 24. (1.) Statuta propisano je da će MKSJ pri određivanju kazne zatvora uzeti u obzir opću praksu odmjeraivanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije, no to ne znači da je on vezan praksom tih sudova. MKSJ čak može odmjeriti kaznu koja je iznad maksimalne kazne predviđene za isto djelo u relevantnom pravu na području bivše Jugoslavije. Stajalište Suda je da se tu ne radi o povredi načela retroaktivnosti i da nema govora o *restitutioni in peius*¹³ jer se u SFRJ mogla izreći i smrtna kazna. Također, ublažavanje domaćih materijalno-pravnih normi nema učinke na položaj okrivljenika pred MKSJ-om.

Usporedbom judikature MKSJ-a i domaćih sudova stječe se zaključak da haški tribunal izriče strože kaznene sankcije od domaćih sudova. S jedne strane radi se o činjenici da je tribunal mahom procesuirao najviše rangirane vojne i političke dužnosnike zaraćenih zemalja bivše Jugoslavije, a domaći su sudovi velikim dijelom sudili niže rangiranim osobama. Nadalje, MKSJ prema svom statutu ima mogućnost izricanja kazne doživotnog zatvora, koju je u

nekim slučajevima genocida i primijenio. Unatoč tome, možemo zaključiti da su domaći sudovi blaži prema počiniteljima ratnih zločina, posebice kad su oni pripadali domaćoj strani u sukobu ili u slučajevima osude prema načelu zapovjedne odgovornosti¹³.

Analiza relevantne sudske prakse u RH od 2000. do 2014. godine

Iskorištenost kaznenog okvira za kaznena djela ratnog zločina na promatranom uzorku od 109 pravomoćno osuđenih osoba¹⁴ (39 osuđenika ili 35,78 % su s hrvatske strane, 68 ili 62,39 % sa srpske¹⁵ te 2 osuđenika s bošnjačke strane¹⁶), obuhvaćenih ovom analizom, pokazala je da su zatvorske kazne počiniteljima odmjerene u rasponu od 1 do 15 i u trajanju od 20 godina i to:

- na 5 - 15 godina osuđeno je 77 osoba ili 70,64 % (44 pripadnika srpskih, 2 bošnjačkih i 31 pripadnik hrvatskih postrojbi)
- na maksimalnu kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od 20 godina osuđena su 2 pripadnika srpskih postrojbi, što čini 1,83 % ukupnog broja počinitelja
- na kaznu nižu od zakonskog minimuma od 5 godina osuđeno je 30 osoba ili 27,53 % (22 pripadnika srpskih i 8 pripadnika hrvatskih postrojbi).

Pri obradi podataka nismo uzimali u obzir razliku između ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, protiv bolesnika i ranjenika te protiv ratnih zarobljenika jer su zapriječene kazne za ta kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom iste.

Kaznena djela ratnog zločina moguće je počiniti različitim, zakonom alternativno određenim radnjama počinjenja, od kojih neke mogu biti sa smrtnom, a neke bez smrtne posljedice za zaštićeno dobro.

Od ukupnog broja osuđenika, u 60,55 % slučajeva radilo se o kaznenom djelu ratnog zločina koje je rezultiralo smrtnom posljedicom za jednu ili više osoba (66 osoba, od čega 39 pripadnika hrvatskih, 26 pripadnika srpskih i 1 pripadnik bošnjačkih postrojbi). U ovom segmentu analiziranog uzorka bilo je 59,09 % hrvatskih i 39,39 % srpskih počinitelja. Vodeći se zakonitostima teorije vjerojatnosti i načelima statističke obrade podataka, neovisno o različitom apsolutnom broju hrvatskih i srpskih počinitelja u ovoj kategoriji, uzimajući u obzir da je ispitani uzorak dovoljno velik da s jedne i druge strane bude (uvjet-

no rečeno) i lakših i težih zločina, došli smo do podatka da je prosječna kazna izrečena srpskim počiniteljima bila 9,88 godina, a hrvatskim počiniteljima 7,95 godina. Dakle, nije bilo bitnih odstupanja. Prosječna kazna izrečena počiniteljima ratnog zločina sa smrtnom posljedicom bila je 8,82 godine zatvora. Kod kaznenih djela ratnog zločina bez smrtne posljedice, koje općenito možemo smatrati manje štetnim oblikom počinjenja tog kaznenog djela, a koja čine 39,45 % ispitanog uzorka, osuđeni su samo srpski (uz jednog bošnjačkog) počinitelji, što bi značilo da u toj kategoriji počinitelji s hrvatske strane ili nisu procesuirani ili je kazneni postupak protiv njih rezultirao oslobađajućim presudama. Iz tog podatka izvodimo zaključak da je (u promatranom razdoblju i u odnosu na pravomoćne presude) u cijelosti izostalo procesuiranje ili pak sankcioniranje hrvatskih počinitelja ratnih zločina koji za svoju posljedicu nisu imali smrt jedne ili više osoba. Neosporno je da su takve zločini, u kojima je masovno uništavana i pljačkana imovina te protjerivano i raseljavano civilno stanovništvo, počinile hrvatske snage prema lokalnom srpskom stanovništvu¹⁷.

Pripadnicima srpskih postrojbi odmjeravane su u pojedinim, međusobno usporedivim, slučajevima zatvorske kazne u duljem trajanju¹⁸ nego pripadnicima hrvatskih postrojbi. Iako su nas upravo takvi slučajevi potaknuli na istraživanje penalne politike u predmetima ratnih zločina, iz njih nismo, proučavajući analizirani uzorak, mogli izvesti opći zaključak da sudovi u RH teže kažnjavaju srpske nego hrvatske ratne zločince. Relevantni zaključci o primjerenosti izrečenih kazni mogući su samo ako se za svakog počinitelja pojedinačno uzme u obzir težina i modalitet počinjenja kaznenog djela koji su se razlikovali od predmeta do predmeta. Radilo se o kompleksnim kaznenim predmetima s više optuženika, kojima su se stavljale na teret različite zabranjene radnje, o višestrukim oblicima počinjenja kaznenog djela te o različitom opsegu povrede zaštićenih dobara i različitim utvrđenim otegotnim i olakotnim okolnostima. Stoga komparacija svih analiziranih predmeta i njihovo svođenje na zajedničke parametre, koji bi omogućili donošenje uopćenog zaključka da sudovi nisu etnički indiferentni, nije bila provediva. Ni kazne izrečene pripadnicima hrvatskih postrojbi nisu konzistentne¹⁹. Isto se može reći i za pripadnike srpskih postrojbi, nakon što se usporede njima izrečene kazne²⁰.

Uvidom u predmetne spise došli smo do zaključka da sudovi u predmetima ratnih zločina općenito izriču manje kazne nego u slučaju kaznenih djela općeg kriminaliteta, gdje je također sudska politika kažnjavanja vrlo blaga, a

izrečene kazne kreću se u donjoj trećini zakonskog okvira²¹. Dio razloga takve prakse možda se nalazi u okolnosti značajnog vremenskog odmak izricanja kaznene sankcije i trenutka počinjenja kaznenog djela, što se može odraziti na visinu kazne. Tako veliki vremenski odmak, uzet kao olakotna okolnost, prema mišljenju sudova, ima utjecaja i na smisao kažnjavanja u odnosu na konkretnog počinitelja, kao i na postizanje društvenog prijekora zbog počinjenja kaznenog djela. Zakasnjelo procesuiranje ratnih zločina često je i posljedica nedostatka političke volje da se neki zločini (posebno oni koji su počinjeni u ime države i koje je država počinila) istraže i njihovi počinitelji primjereno kazne. Vremenski odmak kaznenog postupka u odnosu na samo počinjenje djela može se promatrati kao dodatna patnja za oštećenike koji su godinama neuspješno tražili pravdu, a ne kao olakotna okolnost, pogotovo kad se uzme u obzir da kaznena djela ratnih zločina ne zastarijevaju.

Kako bismo dobili pravu i cjelovitu sliku o sudskoj politici kažnjavanja u predmetima ratnih zločina, analizirali smo ukupnost otegotnih i olakotnih okolnosti koje su sudovi cijenili prilikom odmjeravanja kazni. Posebno smo uzeli u obzir osobito olakotne okolnosti koje su u gotovo 30 % od svih proučavanih predmeta dovele do ublažavanja kazne ispod zakonskog minimuma. Iako noviji kazneni zakoni postrožuju granice ublažavanja kazne, gdje donja granica ne može biti manja od dvije godine primjenom zakonskog ublažavanja, odnosno tri godine primjenom sudskog ublažavanja (čl. 57. st. 2. toč. d. KZ/97), OKZ RH je, u odnosu na predmetna kaznena djela, dopuštao zakonsko i sudsko ublažavanje kazne do najmanje 1 godinu zatvora (čl. 39. st. 1. t. 1. OKZ-a RH). Evidentirali smo i slučajeve u kojima su sudovi počinitelje ratnih zločina osudili na najmanju moguću kaznu koju je kao žalbeni sud potvrdio i VSRH, čime se, prema našem mišljenju, potpuno zanemarila težina kaznenog djela i svrha kažnjavanja.

Kao olakotnu okolnost sudovi su najčešće uzimali u obzir prethodnu neosuđivanost, roditeljstvo malodobne djece, protek vremena od trenutka počinjenja djela, primjereno držanje pred sudom, uzorne obiteljske odnose koje su podjednako cijenili srpskim i hrvatskim okrivljenicima. Naprotiv, sudioništvo u Domovinskom ratu, višestruka odlikovanost, doprinos u obrani domovine i PTSP, cijenjani su kao olakotne okolnosti isključivo hrvatskim okrivljenicima. Iako je jasno da sudioništvo u JNA i srpskim paravojnim formacijama optuženicima nije moglo biti cijanjeno kao olakotna okolnost, postavlja se pitanje za-

što ni u jednom slučaju sudovi srpskim okrivljenicima nisu cijenili olakotnim PTSP jer je logično da su i oni, od posljedica sudjelovanja u traumatičnim ratnim zbivanjima, mogli psihički oboljeti. Također, smatramo problematičnim da se pripadnicima hrvatskih snaga sudioništvo u Domovinskom ratu *per se* i nespecificirani doprinos u obrani domovine cijenio kao olakotna okolnost²².

Sudovi su u trećini predmeta u kojima je izrečena kazna manja od minimalne, nedovoljno pažljivo i neobrazloženo, pozivajući se samo na općenite formulacije, konstatirali da utvrđene olakotne okolnosti "opravdavaju primjenu odredbi o ublažavanju kazne"²³. U nekim predmetima utvrđene olakotne okolnosti zaista su svojom specifičnošću i svojom ukupnošću opravdale status osobito olakotnih okolnosti jer su ukazivale na konkretan odnos optuženika prema kaznenom djelu i zaštićenom dobru, a nisu bile tek nabrojene uopćene konstatacije²⁴.

Iako MKSJ poziciju autoriteta (nadređena osoba)²⁵ tretira kao otegotnu²⁶, u praksi sudova u RH ta činjenica nema utjecaja na strože kažnjavanje. Kao otegotne okolnosti sudovi su uzimali primjerice: surovo postupanje, pogibelnost djela, bezobzirnost, upornost, bezosjećajnost, ali to u konačnici nije korespondiralo s visinom odmjerene kaznene sankcije. Iako mnogi počinjeni zločini svojom stravičnošću potpuno gube vezu s pojmom civilizacije, rječnikom Hannah Arendt predstavljaju "napad na ljudsku raznolikost kao takvu, to jest na bitnu značajku 'ljudskog statusa' bez koje riječi 'čovječanstvo' i 'čovječnost' gube svako značenje"²⁷, samo u dva slučaja konstatirali smo izricanje maksimalne kazne dugotrajnog zatvora u trajanju od 20 godina.

Zaključak

Uloga Vrhovnog suda kao jamca osiguranja jedinstvene primjene prava i ravnopravnosti svih u njegovoj primjeni, propisana Ustavom RH (NN 76/10, čl. 116.) i Zakonom o sudovima (NN 28/13, čl. 20. st. 1.), može se direktno primijeniti na sudsku politiku kažnjavanja. Kao najviša sudska instanca i žalbeni sud u predmetima ratnih zločina, VSRH ima dužnost osiguravati jedinstveno i harmonizirano kažnjavanje svih počinitelja kaznenih djela. To bi ujedno značilo i otklanjanje svih značajnijih odstupanja u izricanju kaznenopravnih sankcija koje dovode do neravnopravnosti građana u primjeni prava, ako bi se zatvorske kazne u bitno drukčijem trajanju izricale za ista ili slična predmetna kaznena djela.

Unatoč nekim primjerima koji su naglašeno ukazivali na činjenicu da su za usporediva i po svojoj težini i načinu počinjenja slična kaznena djela sudovi izrekli bitno veće kazne srpskim nego hrvatskim počiniteljima ratnih zločina²⁸, detaljan uvid u sve dostupne predmete ratnih zločina, okončane pravomoćnim presudama u razdoblju od 2000. do 2014. godine i njihova analiza, nisu nas doveli do zaključka da je to bio dio neke opće prakse. Radilo se ipak o pojedinim slučajevima koji su znatno odskakali od prosjeka i u kojima su na jednoj strani preblago kažnjeni hrvatski, a na drugoj strani preoštro kažnjeni srpski počinitelji tih specifičnih kaznenih djela. Osim toga, došli smo do zaključka da sudovi općenito prekomjerno i paušalno utvrđuju postojanje olakotnih i osobito olakotnih okolnosti na strani počinitelja te izriču preblage kaznene sankcije počiniteljima (koji se u teoriji međunarodnog kaznenog i humanitarnog prava s pravom smatraju *hostis generis humanis*) tih izrazito teških kaznenih djela s posebno pogibelnim i za društvo u cjelini dalekosežno štetnim posljedicama²⁹. Pri tome se ne vode pravnim shvaćanjem VSRH o dužnosti obrazloženja posebno olakotnih okolnosti. Kod pripadnika hrvatskih postrojbi se sudjelovanje u Domovinskom ratu *per se* uzimalo optuženicima kao olakotna okolnost. Iako sudovi sude u ime RH, a pripadnici hrvatskih snaga su u ratu zastupali i branili interese te iste RH pa ima logike da se odnosna okolnost uzima u obzir kao olakotna, ipak su u većini slučajeva sudovi tome pristupali nekritički. Nisu uzimali u obzir konkretan doprinos nekog okrivljenika zaštiti pojedinog zaštićenog dobra koje je kao pripadnik hrvatskih postrojbi u ratu mogao ostvariti (primjerice spasivši ili zaštitivši civile u napadu itd.). Doprinos u obrani RH sam po sebi vrednovan je kao olakotna okolnost, čime su pripadnici hrvatskih snaga stavljeni u povoljniji položaj naspram pripadnika srpskih i ostalih postrojbi kojima se sudioništvo u ratu na neprijateljskoj strani dakako nije cijenilo olakotno³⁰.

U odnosu na brojčane pokazatelje i iznesene zaključke provedenog istraživanja, treba uzeti u obzir da su analizirani predmeti pravomoćno presuđeni u razdoblju nakon 2000. godine, kada se društveno-politički kontekst suđenja za ratne zločine promijenio i evoluirao prema stavu da ratne zločine treba jednako procesuirati, neovisno o etnicitetu njihovih počinitelja i žrtava. Također, treba uzeti u obzir činjenicu da su mnogi pripadnici srpskih vojnih i paravojnih formacija zbog nedostupnosti hrvatskim tijelima kaznenog progona suđeni u odsutnosti pa kao takvi nisu ušli u opseg ovog našeg razmatranja.

Za kraj valja apostrofirati da bi sudovi trebali više pozornosti poklanjati pažljivom utvrđivanju i odmjeravanju olakotnih i otegotnih okolnosti na strani optuženika za ratne zločine i više osvijestiti izrazitu društvenu pogibelnost tih kaznenih djela za društvo u cjelini te se suzdržati, osim u zaista iznimnim slučajevima, izricanja kazni ispod zakonskog minimuma. Uvidom u zapisnike s glavnih rasprava i u presude odnosnih kaznenih predmeta, utvrdili smo da se sudska vijeća i stranke u postupku dominantno bave utvrđivanjem krivnje optuženika, pri čemu zanemaruju okolnosti vezane uz odmjeravanje kazne. Slična je i situacija pred MKSJ-om, čije presude ipak više pozornosti posvećuju penalnom segmentu nego što je to slučaj u presudama domaćih sudova. Kako bi se pronašlo učinkovito rješenje za problem zanemarivanja tog značajnog dijela sudovanja, javio se trend u međunarodnom kaznenom pravu, u postupcima koji se provede pred Međunarodnim kaznenim sudom i Specijalnim sudom za Sierra Leone, preuzet iz anglosaksonske pravne tradicije, da se postupak kažnjavanja odvoji od sudske postupka u kojemu se utvrđuje krivnja.

Jedan od fundamentalnih elemenata svakog kazneno-pravnog sustava je konzistentnost u kažnjavanju, što ne znači da su sudska vijeća vezana visinom izrečenih kazni u drugim predmetima samo zato što bi okolnosti slučajeva bile slične. Takve slučajeve sa sličnim okolnostima na strani okrivljenika i samih inkriminacija te obrasce izrečenih kazni, sudovi bi trebali uzeti u obzir pri kreiranju svoje politike kažnjavanja³¹. VSRH bi pri drugostupanjskom odlučivanju u tim, prema mnogo čemu specifičnim kaznenim predmetima, cjelovitim uvidom u suđenja za predmetna kaznena djela, za čije učinkovitije procesuiranje su osnovani čak i posebni odjeli stvarno nadležnih županijskih sudova, trebao voditi brigu o svojoj zadaći ujednačavanja sudske prakse.

LITERATURA:

Arendt, Hannah, *Eichman u Jeruzalemu - Izvještaj o banalnosti zla*, Politička kultura, Zagreb, 2002.

Bovio, Giovanni, *Saggio critico del dritto penale*, Societa editrice Sonzogno, Milano, 1904.

Garačić, Ana, *Ublažavanje kazne po šestoj noveli Kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 13, broj 2/2006, str. 451 - 467.

Komentar Kaznenog zakona, uredila Grubić, Vesna; Narodne novine, Zagreb, 2007.

Kos, Damir, *Institut ublažavanja kazne u procesu njene individualizacije*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2/2003, Zagreb, 2003.

Kos, Damir, *Opće pravilo o izboru vrste i mjere kazne*, u: *Kazneni zakon u praktičnoj primjeni*, Informator, 2004.

Kos, Damir, *Zakonska i sudska politika kažnjavanja*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, broj 2/2004, Zagreb, 2004.

Kurtović, Anita, *Zakonska i sudska politika kažnjavanja općinskih sudova na području Županijskog suda u Splitu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 11, br. 2 /2004, Zagreb, 2004.

Mrčela, Marin, Tripalo, Dražen, *Zakonska i sudska politika kažnjavanja na području Županijskog suda u Zagrebu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 11, broj 2/2004, str. 653 - 674.

Svedrović, Marijan, *Izvanredno ublažavanje kazne u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 11, broj 2/2004, str. 783 - 839.

Vodič kroz Haški tribunal, uredili Stevančević, Jelena i Jovanović, Ivan, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2007.

¹ Autori zahvaljuju prof. dr. sc. Petru Novoselcu i doc. dr. sc. Maji Munivrana Vajda na stručnim savjetima i komentarima prilikom izrade ovog rada.

² Kos, *op. cit.*, str. 2. ovog rada.

³ Primjerice, u slučajevima počinjenja kaznenog djela nečinjenjem, a nije riječ o kaznenom djelu koje se može počiniti isključivo nečinjenjem, kod kaznenih djela u pokušaju, pomaganja kao oblika počinjenja kaznenog djela, prekoračenja granica nužne obrane, bitno smanjene ubroјivosti okrivljenika i slično, gdje zakon propisuje mogućnost izricanja blaže kazne.

⁴ Garačić, Ana, *Ublažavanje kazne po šestoj noveli Kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13, broj 2/2006, str. 451 - 467., str. 459.

⁵ "Sud prvoga stupnja pravilno je utvrdio da optuženik prije nije dolazio u sukob sa zakonom, da je otac jednog malodobnog djeteta, da ima nesređene obiteljske prilike i da je do sada u svemu bio pozitivan. To jesu olakotne okolnosti i sud ih je trebao cijeniti, no prvostupanjski sud ih je precijenio te pogrešno zaključio da one, u svojoj ukupnosti, predstavljaju osobito olakotne okolnosti." (Iz odluke VSH, KŽ-13/88 od 8. lipnja 1988. godine).

⁶ Jasno je da zapovjednik može sam zapovjediti ili počiniti zločin, međutim u tom se slučaju ne radi o zapovjednoj odgovornosti u pravom smislu nego o izravnoj odgovornosti zapovjednika za vlastito činjenje.

⁷ U Kaznenom zakonu iz 1997. godine i novom Kaznenom zakonu koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine, u Posebnom dijelu kao zasebno kazneno djelo normirana je Zapovjedna odgovornost (čl. 167.a KZ-a iz 1997., uveden novelom iz 2004. godine), odnosno Odgovornost zapovjednika (čl. 96. KZ-a), iako se sa stajališta dijela pravne teorije i prakse međunarodnih kaznenih sudova ne radi o zasebnom kaznenom djelu nego o obliku kaznene odgovornosti. Doduše i kod nas, iako smješten u Posebnom dijelu kaznenog zakona, st. 1. odnosnog članka, zapovjednu odgovornost tretira kao poseban oblik kaznene odgovornosti, a stavci 2. i 3., koji inkriminiraju kršenje dužnog nadzora i neprijavlјivanje kaznenog djela, odnose se na zapovjednu odgovornost kao oblik kaznenog djela.

⁸ *De lege ferenda*, ovakvo normiranje kaznenog djela ratnog zločina smatramo lošim jer je stvorilo mastodontski i nepregledan zakonski članak s detaljnim opisom različitih modaliteta odnosnog kaznenog djela. Blaža kaznena sankcija koju propisuje drugi stavak, čime zapravo uvodi blaži oblik osnovnog kaznenog djela, propisana je za neke izuzetno teške načine počinjenja ratnih zločina, poput silovanja, podmuklog ubijanja 'pripadnika neprijateljske nacije' ili ratnih zarobljenika, sakaćenje, napad na civilno stanovništvo i na civilne ciljeve, kulturocid, etničko čišćenje itd.

⁹ Kazneni postupak protiv opt. Milana Španovića pred Županijskim sudom u Zagrebu rezultirao je prvostupanjskom oslobađajućom presudom br. 9 K-Rz-12/12, od 14. ožujka 2013. godine, zbog primjene blažeg kaznenog zakona (KZ, NN 125/11 i 144/12, stupio na snagu 1. 1. 2013.). Optuženikove radnje kojima je 'primijenio mjere zastrašivanja i terora' prema novom Kaznenom zakonu ispuštene su kao modalitet kaznenog djela ratnog zločina. Prema novom Kaznenom zakonu, modalitet 'pljačkanje gradova ili mjesta' predstavlja blaži oblik kaznenog djela ratnog zločina za koji je zapriječena manja kazna. Ipak, sud je utvrdio da optuženikova 'pljačka imovine stanovništva', iako jest predstavljala dio zakonskog opisa bića tuženog kaznenog djela, nije dosegla onaj stupanj koji je stav Kaznenog odjela VSRH o cenzusu vrijednosti uništene i otuđene imovine, kao modalitetu počinjenja kaznenog djela ratnog zločina, izražen u pravnom shvaćanju br. Su-IV k-4/2012 od 27. prosinca 2012., zahtijevao za utvrđivanje kaznene odgovornosti. Unatoč činjenici da je citirani predmet nepravomoćan i nije direktno obuhvaćen ovim istraživanjem, navodimo ga radi ilustracije iznesenog problema.

¹⁰ Naime, nijedan takav predmet nije pravomoćno okončan do kraja promatranog razdoblja.

¹¹ Ovakav stav iskristalizirao se preko presuda žalbenih vijeća u predmetima za zločin u logoru Čelebići, predmetu Aleksovski itd.

¹² Presude žalbenih vijeća u predmetu Tadić (siječanj 2000. godine) i Furundžija (srpanj 2000. godine), u kojima se prema međunarodnom običajnom pravu konstatira jednaka težina zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina. Jedino se progon, kao oblik počinjenja zločina protiv čovječnosti, zbog svoje diskriminatorne namjere, tretira teže od ratnih zločina, ali i drugih zločina protiv čovječnosti.

¹³ I izraelski Okružni sud u Jeruzalemu, u svojoj presudi protiv okrivljenog Adolfa Eichmanna od 11. prosinca 1961. godine, navodi pravno stajalište da u slučajevima masovnih zločina viši rang u zapovjednom lancu nosi i veći stupanj odgovornosti počinitelja: "Jer počinjeni zločini bili su masovni, ne samo u pogledu broja žrtava nego i broja počinitelja, a što se odgovornosti tiče, nije nimalo važno koliko je neki od brojnih zločinaca bio blizu ili daleko od stvarnog ubojice. Upravo suprotno, u pravilu, što se više udaljavamo od čovjeka koji u rukama drži smrtonosno oruđe i dosežemo više razine zapovijedanja, povećava se stupanj odgovornosti", poglavlje 197. presude. Veći stupanj krivnje u hijerarhiji više rangiranih osoba ovisi i o obliku zapovjedne odgovornosti. On se odnosi na slučajeve u kojima je zapovjednik postupao s namjerom, znajući za zločine i propustivši ih spriječiti, za razliku od slučajeva kad zapovjednik iz nehaja propušta svoju garantnu dužnost ili ne kažnjava svoje podređene za zabranjene radnje.

¹⁴ Obradena su 74 kaznena predmeta.

¹⁵ Pripadnici: Teritorijalne obrane, paravojnih formacija tzv. Republike Srpske Krajine, JNA.

¹⁶ Riječ je o dužnosnicima paradržavne tvorevine na teritoriju BiH, Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna.

¹⁷ Najeklatantniji primjer su brojni neprocesuirani zločini nad srpskim građanima počinjeni za vrijeme i nakon VRA *Oluja* (od kojih su neki, dakako, imali i puno teže posljedice, u obliku ubijanja civila).

¹⁸ U slučaju usmrćenja obitelji Grgić, pri čemu su smrtno stradali majka, otac i dvoje malodobne djece, optuženi Branimir Mišević, pripadnik srpskih paravojnih formacija, osuđen je na maksimalnu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina. U drugom pak slučaju, opt. Željko Gojak, koji je kao pripadnik HV-a usmrtio 2 civilne osobe, članove obitelji Roknić, među kojima i jedno malodobno dijete, osuđen je na 9 godina zatvora. Komparirali smo i predmet zločina u prostoru *Veleprometa* u Vukovaru, gdje je optuženik Dušan Čučković, pripadnik paravojnih srpskih postrojbi, osuđen na 20 godina zatvora zbog usmrćenja 3 civilne osobe. Optuženici Željko Belina i Dejan Milić, pripadnici HV-a, osuđeni su na kazne zatvora u trajanju od 10, odnosno 9 godina zbog usmrćenja 3 ženske civilne osobe te zlostavljanja i ranjavanja jedne muške civilne osobe u Novskoj.

¹⁹ Opt. Ivica Mirić je u šumi Brezovica usmrtio jednu civilnu osobu i osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 9 godina. Optuženi Tihomir Valentić je za ubojstvo 2 osječka civila i pokušaj ubojstva

jedne civilne osobe prema naređenju Branimira Glavaša, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 4 godine i 6 mjeseci.

²⁰ Usporediti predmet opt. Dušana Čučkovića, osuđenoga na 20 godina zatvora za smrt 3 osobe i opt. Zorana Obradovića, osuđenog na kaznu zatvora u trajanju od 5 godina zbog usmrćivanja 2 osobe.

²¹ Ovaj podatak proizlazi iz opsežnih istraživanja i nalaza znanstvenog projekta Zakonska i sudska politika kažnjavanja u RH koje je provelo Hrvatsko udruženje za kaznenopravne znanosti i praksu i Akademija pravnih znanosti Hrvatske.

²² Iz preporučljive sudske prakse naprotiv proizlazi da "doprinos Domovinskom ratu, bez obzira na to kakav bio, ne može dovesti do pomicanja zapriječene kazne zatvora od općeg i posebnog minimuma... zbog bestijalnosti i monstruoznosti zločina. Prethodna neosuđivanost nema posebnost olakotnih okolnosti jer se ne radi o nekom neočekivano dobrom ponašanju koje valja 'nagraditi' nego o uobičajenom i očekivanom ponašanju", presuda Županijskog suda u Vukovaru K-5/07 od 12. veljače 2008., opt. Madi i drugi, koju je potvrdio VSRH presudom I Kž 910/08-10 od 25. ožujka 2009. godine. *Mutatis mutandis* ovo posljednje moglo bi se primijeniti i na druge ovdje pronađene olakotne okolnosti. Županijski sud u Sisku je u predmetu protiv opt. Banovića i dr. naveo da je kod ratnih zločina "visoko izražena potreba da se što strožim kažnjavanjem kod drugih formira svijest o zakonskoj i civilizacijskoj nedopustivosti takvog ponašanja" te stoga nije našao svrhovitom primjenu odredbi o ublažavanju kazne.

²³ Iako su ih sudovi okarakterizirali kao osobito olakotne, kao temelj sudačkog ublažavanja kazne često su navodili uobičajene okolnosti poput: obiteljski čovjek, otac više djece, bez imovine, neosuđivan, u vrijeme počinjenja djela maloljetan/nezreo/nepromišljen/mlađe životne dobi, obiteljske i materijalne prilike okrivljenika, protek vremena od počinjenja kaznenog djela, primjereno ponašanje pred sudom, ponašanjem nije pridonio odugovlačenju postupka, jačina ugrožavanja zaštićenog dobra, sudionik Domovinskog rata, višestruko odlikovan, dobrovoljna predaja, postupanje prema tuđoj zapovijedi, nezaposlenost, socijalno stanje.

²⁴ Primjerice: doprinos nakon izlaska iz JNA priključivši se HV; nije želio da se puca na..., ali nije smogao osobne hrabrosti da iskoči iz zapovjednog lanca; pomagao drugim vojnicima da izađu iz JNA; uzimanje stvari ne velike vrijednosti; teror i zastrašivanje nisu prouzročili najteže posljedice; u određenim okolnostima "dobar prema zarobljenicima"; pomagao civilu da ne bude još više ugrožen; bio je pripadnik prijelazne policije pod jurisdikcijom UN-a, a poslije MUP-a RH; pomoć osobama nesrpske nacionalnosti; doprinos u otkrivanju tko je počinio zločin; bio je prisiljen pridružiti se jedinicama TO; osoba skromna obrazovanja; slabe fizičke građe, nije bio u stanju pružiti otpor; u inkriminirano vrijeme zaštitio osobe hrvatske nacionalnosti; prilikom počinjenja kaznenog djela nasilje je poduzeto samo prema jednoj osobi (kriminalna količina nije bila velika); djelo koje je počinio nije ostavilo trajne posljedice u obliku smrti ili narušavanja zdravlja; povratak s obitelji u RH smatrajući ju svojom domovinom; mirovinu ostavlja djeci iz prvog braka, a u novom je dobio dijete koje je morao napustiti kada je imalo samo nekoliko mjeseci.

²⁵ To se ne odnosi na slučajeve gdje je zapovjedna pozicija dio obilježja kaznenog djela.

²⁶ Presude raspravnih vijeća MKSJ-a u predmetima Krstić i Blaškić.

²⁷ Arendt, Hannah, Eichman u Jeruzalemu - Izvještaj o banalnosti zla, Politička kultura, Zagreb, 2002., str. 247.

²⁸ Vidi bilješku 22.

²⁹ Blage kazne počiniteljima najtežih zločina, gledano s povijesnog aspekta, nisu neki *novum*. I njemački sudovi nakon Drugog svjetskog rata izricali su zapanjujuće niske kazne nekim od nacističkih vojnih i političkih dužnosnika. Tako je primjerice Emanuel Schäfer, zapovjednik nacističke Sigurnosne policije (Gestapo) u Srbiji, za usmrćivanje u pokretnim plinskim komorama 6280 židovskih žena i djece osuđen na 6 godina i 6 mjeseci zatvora.

³⁰ Iznimku u tom pogledu predstavlja presuda Županijskog suda u Zagrebu protiv opt. Željka Gojaka, 7 K-rz-2/10, od 28. veljače 2012. godine, koju je potvrdio VSRH, u kojoj sud nije našao da okrivljenikovo sudjelovanje u Domovinskom ratu samo po sebi predstavlja olakotnu okolnost jer je počinitelj svojim zabranjenim ponašanjem naštetio ugledu oružanih snaga RH i samoj RH, što je predsjednik sudskog vijeća istaknuo prilikom objave i usmenog obrazloženja presude, ali nažalost nije ponovio u pisanoj presudi pa je tako propustio mogućnost da osvijetli put novoj i kvalitetnoj sudskoj praksi.

³¹ Ovakav je stav zauzelo žalbeno vijeće MKSJ-a u predmetu Čelebići.

Društveni učinci kaznene politike

Ulomak iz osobnog sjećanja Marije Lovrić, snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas

Marija Lovrić rođena je 1950. godine u Osijeku u obitelji koja je nakon Drugog svjetskog rata u Slavoniju došla iz Dalmatinske zagore. U Osijeku je zasedovala obitelj. Njezin suprug Branko Lovrić bio je jedan od direktora pošte u Osijeku. U studenome 1991., u vrijeme kad su Marija Lovrić i malo-dobni sinovi bili u izbjeglištvu u Zaprešiću, supruga su naoružane osobe u odorama Hrvatske vojske odvele u nepoznatom pravcu, nakon čega mu se gubi svaki trag.

Dana 8. svibnja 2009. godine donesena je presuda Vijeća za ratne zločine Županijskog suda u Zagrebu kojom su optuženici Branimir Glavaš, Ivica Krnjak, Gordana Getoš Magdić, Dino Kontić, Tihomir Valentić i Zdravko Dragić proglašeni krivima za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva počinjenog u Osijeku 1991. godine. Opt. Branimiru Glavašu utvrđene su kazne zatvora u trajanju od 5 i 8 godina te mu je izrečena jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 10 godine. Opt. Ivici Krnjaku izrečena je kazna zatvora u trajanju od 8 godina. Opt. Gordani Getoš Magdić izrečena je kazna zatvora u trajanju od 7 godina. Optuženima Dini Kontiću, Tihomiru Valentiću i Zdravku Dragiću izrečene su kazne zatvora u trajanju od po 5 godina.

VSRH je 2. lipnja 2010. okrivljenicima smanjio zatvorske kazne koje su im izrečene prvostupanjskom presudom pa je tako presudom VSRH Branimir Glavaš osuđen na 8 godina zatvora, Ivica Krnjak na 7, Gordana Getoš Magdić na 5, Dino Kontić na 3 godine i 6 mjeseci, Tihomir Valentić na 4 godine i 6 mjeseci te Zdravko Dragić na 3 godine i 6 mjeseci.

Sjećanje Gordane Getoš Magdić

Sjećanje na ubojstvo Branka Lovrića trećeoptužene Gordane Getoš Magdić nalazimo u Presudi Županijskog suda u Zagrebu, donesenoj 8. svibnja 2009. godine.

“Trećeoptužena Gordana Getoš Magdić iskazala je da se od konkretnih imena osoba koje su bile privedene sjeća Branka Lovrića. U ovom slučaju prvooptuženi Branimir Glavaš pozvao ju je u svoj ured u SNO-u, gdje joj je dao papirić s unaprijed pripremljenim pitanjima na kojem je bilo ime Branka Lovrića i njegova adresa stanovanja, kao i radno mjesto, s time da joj je prvooptuženi rekao da se javi u poštu, gdje je tada Lovrić radio. U razgovoru s direktorom pošte, doznala je da se Branko Lovrić već određeno vrijeme ne pojavljuje na poslu pa se vratila u SNO kako bi to prvooptuženom priopćila i upitala ga što dalje da radi, a ovaj joj je odgovorio da se radi o antidržavnom elementu te ga je potrebno uhititi i privesti, ali da treba biti vrlo oprezan. Nakon toga je s dva automobila krenula prema kući Branka Lovrića, a u grupi ih je bilo troje ili četvoro. Ulazna vrata kuće otvorila je jedna ženska osoba, a ubrzo je Branko Lovrić izašao iz kuće i bez otpora je krenuo s njima u Dubrovačku ulicu. Po dolasku do kuće u Dubrovačkoj ulici, jedan od suboraca odveo je Lovrića u podrum te kuće, ali se ne sjeća da bi ona tom prilikom ušla u tu kuću. Istog dana informaciju o privođenju Branka Lovrića je proslijedila prvooptuženom Branimiru Glavašu. U pogledu izgleda kuće u Dubrovačkoj ulici, sjeća se da je imala veća metalna vrata kroz koja se ulazilo u dvorišni prostor preko kojega se dolazilo do podruma. Radilo se o kući prizemnici, starije gradnje i neugledna izgleda.

Nakon par dana, navodi trećeoptužena, pitala je nekog od suboraca što se dogodilo s Brankom Lovrićem, a oni su joj rekli da je ubijen i bačen u Dravu. Spoznaja o tome što se Lovriću dogodilo ju je šokirala pa je nazvala prvooptuženog Branimira Glavaša, rekavši mu da dođe do nje, ne navodeći mu razlog zašto ga traži. Kad je nedugo nakon toga prvooptuženi došao u njezinu kuću, pitala ga je zna li što se dogodilo s privedenim Brankom Lovrićem, na što joj je isti rekao da se to nju ne tiče i da gleda svoja posla. U daljnjem tijeku razgovora prvooptuženi je postao nervozan i ljut te joj je rekao da je više ne želi vidjeti, zaprijetivši joj da se s njim ne zajejava jer će i ona plivati i zbrisat će ih sve sa zemlje, dajući joj time do znanja da misli na njenu obitelj. Zbog ove prijetnje, u bijesu ga je uhvatila u predjelu prsa i gurnula, kojom mu je prilikom svašta

izgovorila, a nakon toga je prvooptuženi rekao da se šalio, međutim, ona je znala da to nije točno.”

Ulomci iz sjećanja Marije Lovrić, supruge ubijenog Branka Lovrića, ponešto se razlikuju.

Zašto je Branko Lovrić odlučio ostati u Osijeku?

Ispitivačica: *Kako to da Vaš suprug nije otišao s Vama u izbjeglištvo?*

Marija Lovrić: Rekao je da ima posla, da mora raditi. Čuvao je svoje radno mjesto. On se čak nije ni osjećao ugroženo, rekao je da je on Osječanin. Moj muž se rodio u Osijeku i cijeli život je živio u Osijeku, ako izuzmemo one četiri godine što je studirao u Sarajevu. I nije htio otići. A imao je i mamu o kojoj se brinuo. Mama mu je imala moždani udar prije rata. Nije mogla govoriti i nije više čula poslije tog moždanog udara, a on nije mogao svoju majku tako ostaviti.

Procesuiranje zločina u sjećanju Marije Lovrić

Ispitivačica: *Kako su Vas tretirali u MUP-u kad ste prijavljivali nestanak?*

Marija Lovrić: Ha-ha, da ne pričam gluposti, da tko bi ga odveo. I tako.

Ispitivačica: *Je li Vas bilo strah?*

Marija Lovrić: Je, bilo me je strah.

Ispitivačica: *Nakon tog dana, kad ste prijavili nestanak MUP-u, je li Vas itko ikad iz policije ponovno kontaktirao?*

Marija Lovrić: Ozbiljnija istraga i razgovori sa mnom su počeli kad je gospodin Faber došao u Osijek. On me pozvao na razgovor u MUP. I onda je počela ozbiljnija istraga.

Ispitivačica: *Kako ste se osjećali tada? Je li Vam to ulilo neku nadu?*

Marija Lovrić: Je. Bilo mi je dobro u duši.

Ispitivačica: *Koliko je trajao taj proces istrage i suđenja? Koliko često ste morali ići na sud?*

Marija Lovrić: Nisam ja često išla na sud. Mene bi nazvali, recimo iz MUP-a, gospodin Faber, i rekao bi mi: "Poslat ću vam tog i tog čovjeka pod tim i tim imenom. Nemojte se bojati. Doći će kod vas. Treba još neke podatke." I onda bi taj došao na vrata i rekao: "Ja sam taj i taj. Šalje me taj i taj." Ja sam svu dokumentaciju koju sam imala sačuvala. Na primjer, prijavu da sam bila u Pforzheimu, u Njemačkoj. Do te mjere su išli da su mi rekli da sam pobjegla u Srbiju, ali ja sam imala potvrdu iz Pforzheima, gdje smo se prijavili kao izbjeglice. Pa onda prijavu u Zaprešiću. Sve sam ja to sačuvala. Kao da sam znala da će mi to biti kad tad presudno, da ću jedino tako moći dokazati pravu istinu.

Ispitivačica: *Jesu li tijekom tog procesa prvi put do Vas došle informacije o tome što se zaista dogodilo Vašem suprugu ili ste već ranije dobivali neke informacije?*

Marija Lovrić: Pričalo se da su plivali leševi Dravom, da su ljude odvodili u Dubrovačku ulicu. Poslije je pisalo i u novinama da je u Dubrovačkoj ulici, u toj nekoj kući u podrumu, bio sabirni centar. Da su ih po danu tamo odvodili, a da bi ih navečer, u noćnim satima, iz podruma vodili na Dravu i tamo ih ubijali.

Ispitivačica: *Tijekom sudskog procesa prvi je put utvrđeno da je Vaš suprug bio među njima?*

Marija Lovrić: Da.(...)

Marija Lovrić: To je priznala ženska osoba koja je odvela mog muža s kućnog praga. Ona je ispričala priču da ga je ona odvela u Dubrovačku i da ga je tamo predala nekima drugima. I da je za dva dana čula da je Lovrić Branko ubijen, da je bačen u Dravu. To je ona na sudu i u Osijeku i u Zagrebu rekla. Preda mnom. Ja sam bila tu. Svi smo bili tu.

Ispitivačica: *Kako ste se osjećali kad ste gledali tu osobu?*

Marija Lovrić: Nisam je gledala. Nju je sudac ispitivao, a mene nije pitao da li ja imam pitanja. Ali je njih sve, okrivljenike, pitao ponaosob da li imaju pitanje za mene nakon mog iskaza koji je trajao tri sata. Jer su me sudac i odvjetnici svašta pitali.

Ispitivačica: *Kako je to suđenje, taj proces utjecao na Vas? Je li Vam bio veliki stres?*

Marija Lovrić: Ne mogu reći da mi je bio stres. Bio mi je olakšanje jer sam znala da se ipak sve pokrenulo, da neće jedan mladi život, moj muž je imao 41 godinu kad je nedužan ubijen, to se pokazalo i u procesu, u istrazi, da neće ostati zaboravljen. Da će netko odgovarati za jedan život. Ma ne samo za jedan! Pa tu je ubijeno više od 10 ljudi za koje su oni odgovarali. Ali puno obitelji tih drugih koji su ubijeni, je pobjeglo! Uplašili su se i otišli iz Osijeka. I nikada nisu ni pokrenuli pitanje gdje su njihovi nestali. Jednostavno su bili sretni da su uspjeli pobjeći...”

Ispitivačica: *Je li Vam osuđujuća presuda donijela neku satisfakciju?*

Marija Lovrić: Pa je. Rečeno je: “Krivi su”. Ja nisam zločesta i meni to koliko su oni dobili godina zatvora ništa ne znači, meni je bilo najvažnije da budu proglašeni krivima za smrt moga muža. Sve ostalo, koliko će oni biti u zatvoru, to je malo važno. Zaista me se to ne tiče. Ali su krivi. I nose epitet ratnih zločinaca. A protiv moga muža nitko na sudu ništa loše nije rekao, ni da je nešto radio protiv ove države, ni da je bio u bilo kakvoj organizaciji, ni da je bilo što radio što nije u ono vrijeme bilo dozvoljeno, što uopće nije dozvoljeno. On je držao da je Hrvatska i njegova domovina. On je tu rođen. Tu je cijeli svoj život proveo. Tu su mu mati i otac rođeni. Cijeli život im je bio u Osijeku. Kao i meni.

Zakon o oprostu

*Jelena Đokić Jović,
Maja Kovačević Bošković,
Marko Sjekavica*

Uvod

Nakon osamostaljenja i međunarodnog priznanja, u jeku oružanog sukoba u kojemu se raspadala bivša Jugoslavija, Republika Hrvatska je (dijelom i zbog pritisaka međunarodne zajednice) preko institucija zakonodavne i sudbene vlasti odlučila dati oprost za određena kaznena djela počinjena u ratu ili u vezi s ratom. Ponajprije se to odnosilo na kazneno djelo oružane pobune. Na taj je način stvoren politički i pravni okvir za poslijeratnu integraciju srpske manjine te ponovno uspostavljanje i normalizaciju uništenih međuetničkih odnosa. Time je Hrvatska pokazala da želi mir unutar svojih granica i učvrstila svoju međunarodnu poziciju.

Međutim, u javnosti je dosta dugo prevladavalo mišljenje, koje je i danas prisutno, da su primjenom zakona o oprostu srpski zločinci abolirani. Naime, političko vodstvo i pravosudna tijela izostavila su pošteno i temeljito informirati javnost o karakteru i opsegu primjene zakona o oprostu. Javnosti nisu dostupni pregledni i potpuni podaci o tome na koga i na koliki su broj osoba primijenjeni zakoni o oprostu. Istodobno, sudska je praksa, ponajprije 90-ih godina, zabilježila slučajeve pogrešne primjene zakona o oprostu na teška kaznena djela, tada kvalificirana ubojstvima (iako se *de facto* i *de iure* radilo o neospornim primjerima ratnih zločina)¹. To su eklatantni primjeri u kojima je formalna primjena pravnih normi, bez uvažavanja njihova smisla i svrhe, dovela do potpunog razlaza prava i pravde pri aplikaciji apstraktnih pravnih standarda na konkretne, životne, ljudske situacije. Tim zloupotrebama oprost u političke svrhe, u kojima su, protivno standardima struke, osjećaju društvene osjetljivosti i bilo kakvim moralnim načelima, sudjelovali pojedinci iz različitih pravosudnih institucija i instanci (od vojnih i javnih tužitelja, branitelja

po službenoj dužnosti, vojnih, građanskih i kaznenih sudova, do samog nekađšnjeg prvog čovjeka sudske vlasti, Milana Vukovića, tadašnjeg predsjednika VSRH, koji je javno branio stav da hrvatski vojnik, u obrambenom ratu, ne može počiniti ratni zločin), željelo se zaštititi od kaznenog progona počinitelje ratnih zločina iz vlastitog etničkog korpusa. U nekim su predmetima zbog toga nastale štetne posljedice koje do danas nisu adekvatno ispravljene, a žrtve tih zločina još uvijek nisu ostvarile nikakvu satisfakciju.

Smatramo važnim utvrditi bar približan broj osoba na koje su zakoni o oprostima primijenjeni te istražiti jesu li, odnosno u kojoj su mjeri, ti zakoni primjenjivani na djela koja nisu ili ne bi trebala biti obuhvaćena oprostom, po-najprije uzimajući u obzir kazneno djelo ubojstva ili kaznena djela ratnih zločina. Zbog toga smo pristupili analizi relevantnih zakona i njihovoj primjeni na vojnim sudovima u Republici Hrvatskoj. Istraživanje je obuhvatilo analizu predmeta Vojnog suda u Zagrebu i Vojnog suda u Osijeku. Podaci preostala 4 vojna suda i redovnih sudova koji su primjenjivali oprost nisu u cijelost obrađeni zbog nemogućnosti uvida u spise.

Zakonska regulativa

Od 1992. godine u Republici Hrvatskoj doneseno je nekoliko zakona kojima se interveniralo u kaznenopravni sustav, na način da se u taj sustav implementirala politička odluka kako bi se obustavili kazneni postupci protiv počinitelja određenih, s ratom povezanih i u ratu počinjenih, kaznenih djela koji su nazivani zakonima o oprostima. Prvo je 25. rujna 1992. godine donesen Zakon o oprostima od krivičnog progona i postupaka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske (NN 58/92). Navedenim zakonom abolirani su (oslobođeni od kaznenog progona) počinitelji krivičnih djela u oružanim sukobima, ratu protiv Republike Hrvatske ili u svezi s tim sukobima, odnosno ratom, počinjenih u razdoblju od 17. kolovoza 1990. do dana stupanja na snagu toga zakona². Od oprosta su bila izuzeta kaznena djela na čiji je progon RH bila obvezna prema odredbama međunarodnog prava. Navedeni zakon bio je izmijenjen novelom od 31. svibnja 1995. godine (NN 39/95), kojom je obuhvaćeno razdoblje do 10. svibnja 1995., čime je prevladan pravni vakuum koji je nastupio nakon 25. rujna 1992. godine. Uslijedio je teritorijalno limitiran Zakon o oprostima počiniteljima kaznenih djela s privremeno okupiranih dijelova Vukovarsko-srijemske i Osječko-baranjske županije od 17.

svibnja 1996. godine (NN 43/96), a potom i Zakon o općem oprostima od 20. rujna 1996. godine (NN 80/96), kojim su ukinuta prethodna dva zakona i koji je i sada na snazi.

Zakon o općem oprostima imao je najširi spektar djelovanja jer se odnosio na aboliciju i na potpuni oprost od provedbe pravomoćne presude počiniteljima kaznenih djela počinjenih u agresiji, oružanoj pobuni ili oružanim sukobima u RH te u vezi s njima počinjenima u razdoblju od 17. kolovoza 1990. do 23. kolovoza 1996. Iako je nedvojbena doprinos tih zakona pokušajima uspostave mira i ublažavanju napetosti izazvanih tada aktualnim ratnim sukobima, glavni nedostaci navedenih zakona bili su nepreciznost, općenitost i nepripremljenost pravosudnih tijela koja su ih primjenjivala, što je izazvalo dvojbe o dometu oprosta, a u krajnjoj konzekvenci i obustave pojedinih kaznenih postupaka protiv počinitelja najtežih povreda humanitarnog prava koje imaju karakter ratnih zločina. Zakonodavac je već prvim Zakonom o oprostima posegnuo za sasvim općenitom formulacijom kaznenih djela na koje se zakon primjenjuje i time na sudbenu vlast prebacio ovlast primjene instituta oprosta, dovodeći time u pitanje načelo trodiobe vlasti i uvodeći pravnu nesigurnost jer su odredbe zakona omogućavale mnogostruke interpretacije. Tako je praktički "bilo prepušteno sudovima da kreiraju pretpostavke za oprost. Doduše, odmah nakon donošenja tog zakona, u Hrvatskom se saboru pojavio nacrt njegova vjerodostojnog tumačenja koji je sadržavao katalog kaznenih djela za koja su sudovi trebali odobriti oprost, ali je on uskoro tajanstveno nestao³." Mogućnost žalbe u svim tim predmetima bila je ograničena. Jedina stranka koja je imala mogućnost ulaganja žalbe bio je tužitelj (i to vremenski ograničen na rok od samo 24 sata), no stupanjem na snagu Zakona o općem oprostima tužitelj je izgubio to pravo ako je sud primijenio oprost u korist počinitelja u okviru pravne kvalifikacije kaznenog djela koju je utvrdio tužitelj.

Popratni problemi nedorečenosti zakonskog okvira primjene oprosta

Sveobuhvatnim, sustavnim i višegodišnjim programom monitoringa suđenja za ratne zločine u RH, uočili smo dodatni problem koji se u praksi pojavljuje zbog manjkavosti zakonske regulative primjene oprosta. Naime, u slučajevima u kojima državni odvjetnik tijekom ili nakon završetka dokaznog postupka prekvalificira pravno određenje utuženog kaznenog djela iz ratnog zločina u oružanu pobunu, sud će primijeniti Zakon o oprostima te posljedično donijeti

odluku (rješenje) o obustavi postupka. Rješenje o obustavi kaznenog postupka (kao i presuda kojom se optužba odbija, koju u ovim slučajevima, prema našem mišljenju, pogrešno donose neki od sudova, primijenivši direktno odredbe ZKP-a, umjesto *legis speciali* sadržan u odredbama Zakona o oprost) nije meritorna nego formalno-pravna sudska odluka kojom se ne odlučuje o krivnji optuženika nego se zbog postojanja općenitih, zakonom propisanih okolnosti, postupak obustavlja. Obustava kaznenog postupka primjenom oprosta ne znači da se optuženik oslobađa krivnje nego da se zbog političke intervencije u kaznenopravni sustav, za kaznena djela počinjena u zakonom propisanim okolnostima, neće kazneno progoniti. Budući da u sudskoj praksi, nakon tužiteljeve prekvalifikacije inkriminacije u oružanu pobunu, kao tipičnog kaznenog djela povezanog s oprostom, sudovi automatski obustavljaju kazneni postupak, oni ne odlučuju je li optuženik zaista počinio ili nije počinio predmetno kazneno djelo. Osim što nad optuženikom, ako bi bio nevin, ostaje određena društvena stigma zbog same činjenice procesuiranja za kazneno djelo oružane pobune, u odnosu na koje nije oslobođen krivnje, za njega se može pojaviti i praktičniji problem vezan uz naknadu štete za vrijeme provedeno u pritvoru. Ako se zaista radilo o nevinoj osobi kojoj je bila oduzeta sloboda, što se u slučajevima primjene oprosta neće moći utvrditi, jasno je da "okrivljeni trpi štetu koja se ne može otkloniti samim donošenjem rješenja o obustavi kaznenog postupka⁴." ZKP iz 1997. je u čl. 480. st. 1. t. 1. predviđao pravo na naknadu štete za osobu koja je bila u pritvoru, a postupak je obustavljen pravomoćnim rješenjem ili je optužba odbijena, međutim u čl. 484 a izuzeo je od prava na dosudu naknade štete osobe koje su pomilovane ili na koje je primijenjen oprost⁵. U slučaju okrivljenika koji bi bio kriv za kazneno djelo na koje se primjenjuje oprost, takvo zakonsko rješenje je logično i smatramo je opravdanim da mu se ne nadoknađuje šteta za vrijeme provedeno u pritvoru. Međutim, u odnosu na osobe koje bi bile nevine za kazneno djelo na koje je primijenjen oprost, a nisu imale mogućnost svoju nevinost dokazati i potvrditi pravomoćnom sudsom odlukom zbog obustave kaznenog postupka zbog oprosta, nemogućnost naknade štete za vrijeme neosnovano provedeno u pritvoru predstavlja kršenje njihovih temeljnih ljudskih prava i ustavnog postulata o nepovredivosti čovjekove slobode.

(Ne)mogućnost ponovnog suđenja

Smatramo da je u slučajevima, u kojima su zakoni o oprost pogrešno primijenjeni na događaje koji su za posljedice imali smrtna stradavanja, nužno prona-

ći rješenje kako bi se osobe na koje je pogrešno primijenjen oprost mogle ponovno procesuirati. U praksi sudova različita su tumačenja o mogućnosti ponovnog suđenja za isti događaj (ovoga puta kvalificiran kao ratni zločin) osobama na koje je prethodno primijenjen oprost - od stava da donošenje odbijajuće presude ili rješenja o obustavi postupka (primjenom zakona o oprostu) ne isključuje mogućnost naknadnog pokretanja i vođenja postupka, pa i donošenja osuđujuće presude protiv počinitelja kaznenih djela ratnih zločina jer se radi o kaznenim djelima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, a ne samo protiv društvenih vrijednosti Republike Hrvatske⁶, do stava da nije moguće suditi za kazneno djelo ni kada ono predstavlja ratni zločin ako je činjenično stanje obuhvaćeno prvotnom sudskom odlukom (o oprostu) - *res iudicata*, osim ako su ispunjeni uvjeti za obnovu postupka sadržani u odredbi članka 406. stavka 1. točke 5. Zakona o kaznenom postupku (NN 110/97)⁷. Navedenom odredbom ZKP-a bila je propisana mogućnost obnove kaznenog postupka na štetu okrivljenika ako je akt oprosta primijenjen na kazneno djelo na koje se ne može primijeniti⁸. Doduše, mogućnost podnošenja zahtjeva za obnovu postupka bila je ograničena rokom od mjesec dana od saznanja tužitelja za okolnost pogrešne primjene oprosta. Novi Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08) ne sadrži odredbu takva sadržaja, dakle ne dopušta obnovu kaznenog postupka kao izvanredni pravni lijek u slučajevima pogrešne primjene oprosta.

Razmimoilaženja oko mogućnosti ponovnog procesuiranja osoba na koje je prethodno primijenjen oprost, ovisno o tome je li prethodno vođeni kazneni postupak obustavljen rješenjem (kako to nalaže Zakon o oprostu, koji smatramo da je u odnosu na ZKP u ovom slučaju *lex specialis*) ili je presudom optužba odbijena (prema odredbama ZKP-a), mogla bi izazvati i neistovjetne zakonske odredbe koje se odnose na načelo *ne bis in idem*. Naime, u Zakonu o kaznenom postupku iz 1997., koji se još uvijek primjenjuje u kaznenim postupcima za ratne zločine, propisano je da "nitko ne može biti ponovno suđen za djelo za koje je već bio suđen i za koje je donesena pravomoćna sudska odluka", dakle presuda ili rješenje. Doslovno tumačeći navedenu odredbu, osobama na koje je primijenjen oprost za isto se djelo ne bi moglo ponovno suditi, neovisno o tome je li prethodni postupak obustavljen rješenjem ili je u tome postupku donesena presuda kojom se optužba odbija.

U novome Zakonu o kaznenom postupku (NN 152/08), koji je od 1. rujna 2011. u cijelosti stupio na snagu, propisano je da "nitko ne može biti ponovno

kazneno progonjen za djelo za koje je već bio suđen i za koje je donesena pravomoćna sudska presuda". Iz toga proizlazi da je moguće ponovno suditi za isto djelo ako je prethodni postupak obustavljen rješenjem, ali ne i ako je izvršen pravomoćnom osuđujućom, oslobađajućom ili odbijajućom presudom⁹.

Obustave kaznenih postupaka na temelju zakona o oprost u praksi Vojnog suda u Zagrebu¹⁰

U razdoblju od srpnja 2009. do prosinca 2010. proveli smo uvid u sačuvane spise bivšeg Vojnog suda u Zagrebu, pohranjene u Državnom arhivu u Zagrebu¹¹, u kojima je kazneni postupak obustavljen na temelju zakona o oprost. U nastavku prikazujemo rezultate analize predmeta Vojnog suda u Zagrebu¹².

U upisniku Vojnog suda u Zagrebu evidentirano je 1019 spisa kaznenih predmeta u kojima je primijenjen oprost, od kojih 9 nije sačuvano, a u 10 spisa nije proveden uvid jer se nalaze na općinskim i županijskim sudovima, odnosno na Vrhovnom sudu RH¹³.

Za 1992. godinu evidentirano je 806 predmeta, za 1993. godinu 72 predmeta, za 1994. godinu 69, za 1995. godinu 66 i za 1996. godinu 6 predmeta. Primjena oprosta na najširi spektar kaznenih djela bila je 1992. i 1993. godine, a kasnijih se godina promatranog razdoblja ograničavala na kaznena djela protiv RH i kaznena djela protiv oružanih snaga RH. Od ukupno 621 predmeta u kojemu je oprost primijenjen na počinitelje kaznenih djela protiv RH, većinom se radilo o kaznenom djelu oružane pobune. Od ukupno 282 predmeta u kojima je oprost primijenjen na počinitelje kaznenih djela protiv oružanih snaga RH, uglavnom je bila riječ o kaznenom djelu neodazivanja pozivu i izbjegavanju vojne službe te kaznenom djelu samovoljnog udaljenja i bijega iz oružanih snaga.

Iz analiziranih predmeta zaključujemo da je zbog nepreciznosti i općenitosti legislativne formulacije "sveza" krivičnog djela s agresijom, oružanim sukobima itd., ponajprije prvi u nizu zakona o oprost primjenjivan i na počinitelje krivičnih djela protiv života i tijela, poput ubojstva i teške tjelesne ozljede (pet predmeta), a u nekim slučajevima i na počinitelje ostalih kaznenih djela: protiv društvene i privatne imovine (prikriivanje, oštećenje tuđe stvari, protupravno zauzimanje nekretnine u društvenom vlasništvu, oduzimanje vozila na motorni pogon), protiv sigurnosti javnog prometa, protiv opće sigurnosti

ljudi i imovine, protiv gospodarstva (nezakoniti lov), protiv službene dužnosti i javnih ovlaštenja (zloupotreba položaja i ovlaštenja)¹⁴.

Nadalje, uočili smo tadašnji trend sastavljanja nepreciznih optužnica u kojima nije bila vidljiva uzročna veza između djelovanja optuženika i nastupanja teških posljedica u obliku ranjavanja i usmrćivanja građana RH niti su u njihovim obrazloženjima bili navedeni dokazi kojima bi se mogle utvrditi odlučne činjenice¹⁵. U takvim je optužnicama opisivano ratno stanje i neprimjereno kolektivizirana kaznena odgovornost, umjesto da su konkretizirane aktivnosti samih optuženika kojima bi se ostvarivala bitna obilježja kaznenih djela koja su im stavljana na teret (nisu precizirane okolnosti niti posljedice djelovanja optuženika, kao što su mjesto napada, vrijeme napada, identitet oštećenika)¹⁶. Često se kao dokaze predlagalo čitanje kaznenih prijava ili službenih zabilježaka kojima se nije moglo koristiti u dokaznom postupku pred sudom. Iako je sud takve optužnice vraćao Vojnom tužiteljstvu na ispravak, one su neispravljene vraćane Vojnom sudu pa su postupci okončavani obustavom primjenom Zakona o oprostima. U nekoliko su slučajeva takvim postupanjem eventualno mogli ostati neprocesuirani okrivljenici za kaznena djela koja su potencijalno imala obilježja ratnih zločina.

Najteže posljedice manifestirale su se u slučajevima u kojima je oprost pogrešno primijenjen na tri kaznena djela kvalificirana kao ubojstvo koja su, prema našem mišljenju, zapravo imala obilježja ratnih zločina¹⁷. U tim se predmetima Vojno tužiteljstvo nije žalilo na rješenja Vojnog suda u Zagrebu kojima je, primjenom Zakona o oprostima, obustavljen kazneni postupak protiv okrivljenih.

Za razliku od navedenih predmeta, u dva predmeta u kojima su kaznena djela kvalificirana kao ubojstvo (predmet K-887/92), odnosno ubojstvo iz koristoljublja (predmet K-625/92), Vojno se tužiteljstvo žalilo na rješenja kojima su obustavljeni postupci pa je Vrhovni sud RH ukinuo obustavna rješenja i predmete vratio na nastavak postupka jer primjenom Zakona o oprostima koji je tada bio na snazi nije bilo moguće obustaviti krivične postupke¹⁸.

No, u slučajevima jednog od ubojstava u Novskoj te ubojstva na Jakuševcu, konzekvence pogrešne primjene Zakona o oprostima još uvijek nisu sanirane. Epilog ponovno pokrenutog kaznenog postupka koji se vodio pred Županijskim sudom u Zagrebu protiv Damira V. Raguža i Željka Škledara zbog

zločina počinjenog u Novskoj, sada kvalificiranog kao ratnog zločina, na štetu 4 civilne osobe, još je neizvjestan. Naime, dana 4. ožujka 2013. okrivljenici su oslobođeni optužbe (2 K-RZ-22/12), a konačnu odluku u tom predmetu dat će VSRH. U slučaju drugog ubojstva u Novskoj, također kvalificiranog kao ratni zločin, u ponovno pokrenutom postupku pred Županijskim sudom u Zagrebu protiv optuženih Željka Beline i Dejana Milića, VSRH je potvrdio prvostupanjsku osuđujuću presudu kojom je prvooptuženik osuđen na 10, a drugooptuženi na 9 godina zatvora. Time su konačno, s velikim zakašnjenjem, oštećenici dobili mogućnost za ostvarivanje prava na naknadu štete i priznata im je pretrpljena patnja kažnjavanjem krivaca.

U slučaju ubojstva Damjana Žilića na Jakuševcu, unatoč argumentiranom javnom zagovaranju organizacija za zaštitu ljudskih prava za rješavanjem tog predmeta i brojnim apelima i podnescima upućenim najvišim organima izvršne vlasti i pravosuđa, izostalo je ispravljanje posljedica zloporabe oprosta za izuzimanje od kaznenog progona počinitelja tog teškog kaznenog djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Nakon primjene oprosta, tadašnji državni odvjetnik, podnoseći zahtjev za zaštitu zakonitosti, ukazuje na pogrešnu primjenu Zakon o oprostima u konkretnom slučaju, što je svojom odlukom, koja nažalost ima samo deklaratorne učinke, potvrdio i VSRH. Obitelj oštećenika kaznenom je prijavom ponovno pokušala inicirati kazneni progon počinitelja, no Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu ju je 2010. odbacilo. Obitelj je potom podnošenjem istražnog zahtjeva preuzela kazneni progon navodnih počinitelja. Županijski sud u Zagrebu odbio je provesti istragu, a Vrhovni sud je u konačnici potvrdio tu odluku, pozivajući se na povredu pravila *ne bis in idem*. Prema mišljenju Vrhovnog suda, prekvalifikacijom djela u ratni zločin ne može se zaobići postupovna smetnja za ponovno vođenje kaznenog postupka jer je u oba predmeta riječ o istom događaju s obzirom na mjesto, vrijeme i način počinjenja djela. Taj predmet trenutačno čeka rasplet pred Europskim sudom za ljudska prava.

Obustave kaznenih postupaka na temelju zakona o oprostima u praksi Vojnog suda u Osijeku

Iz podataka Centra za mir iz Osijeka, koji je proveo analizu rješenja Vojnog suda u Osijeku o obustavi kaznenih postupaka primjenom oprosta¹⁹, proizlazi da je taj vojni sud u 217 predmeta (vođenih u odnosu na 7158 osoba) obustavio

kazneni postupak primjenom zakona o oprost. U fazi istrage obustavljen je kazneni postupak u 118 predmeta (vođenih protiv 4770 okrivljenika), a u fazi glavne rasprave u 99 predmeta (vođenih protiv 2388 okrivljenika).

U najvećem broju kaznenih predmeta, u njih 41 % (89 predmeta protiv 2459 okrivljenika) oprost je primijenjen na kazneno djelo oružane pobune (čl. 235. KZ RH), a u 35,48 % (77 predmeta protiv 4347 okrivljenika) na kvalificirani oblik oružane pobune (čl. 235. u vezi čl. 244. KZ-a RH). U većini preostalih slučajeva radilo se također o kaznenim djelima protiv RH i kaznenim djelima protiv oružanih snaga RH, protiv sigurnosti RH, protiv opće sigurnosti ljudi i imovine itd.

Na temelju Uredbe o stavljanju izvan snage uredbi iz oblasti pravosuđa (NN 103/96), odnosno neriješene predmete Vojnog suda u Osijeku preuzeo je Županijski sud u Osijeku. Da je Županijski sud u Osijeku ekstenzivno tumačio odredbe zakona o oprost. te oprost primijenio na s oprostom nespojiva kaznena djela, ukazuju dva evidentirana predmeta okončana obustavom postupka. Riječ je o inkriminacijama kvalificiranim kao višestruka ubojstva (čl. 34. st. 1. KZ-a RH), iako se zapravo radilo o slučajevima stravičnih ratnih zločina. U predmetu vođenom protiv opt. Freda Marguša, zbog zločina u Čepinu, Županijski sud u Osijeku je, rješenjem br. Kv-99/97 od 24. lipnja 1997., obustavio kazneni postupak. Primjenom Zakona o općem oprost. VSRH je obustavio kazneni postupak protiv opt. Antuna Gudelja. Ipak, nepravda počinjena tendencioznom primjenom oprosta na počinitelje ratnih zločina u konačnici je ispravljena. U odnosu na slučaj opt. Marguša ŽDO iz Osijeka je 2006. godine podiglo novu optužnicu za kazneno djelo ratnog zločina, koja je stupila na pravnu snagu zahvaljujući argumentaciji koju VSRH prihvatio da se zbog dodatne kriminalne količine, stavljene na teret optuženiku, ne radi o presuđenoj stvari. Presudom Županijskog suda u Osijeku, br. K-33/06-412 od 21. ožujka 2007., optuženi Fred Marguš osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 14 godina, koja je presudom VSRH I Kž 525/07-9 od 19. rujna 2007., preinačena u kaznu od 15 godina zatvora. Osuđenik je protiv takve pravomoćne presude podnio aplikaciju Europskom sudu za ljudska prava, br. 4455/10 od 31. 12. 2009., u kojoj se, među ostalim, žalio na povredu načela *ne bis in idem*. Odluka Velikog vijeća ESLJP-a očekuje se tijekom 2014. godine.

U slučaju opt. Antuna Gudelja, nakon što je VSRH na temelju Zakona o općem oprost. obustavio kazneni postupak (rješenje od 22. svibnja 1997., broj

I KŽ-102/097), u kojemu je Županijski sud u Osijeku optuženika osudio na 20 godina zatvora, intervencijom Ustavnog suda RH (U-III-791/97 od 14. ožujka 2001.) predmet je vraćen na ponovno suđenje. Naime, USRH prihvatio je ustavnu tužbu oštećenice i ukinuo rješenje o obustavi postupka. U ponovljenom postupku je Županijski sud u Osijeku, presudom br. K-32/01 od 7. srpnja 2008. godine, osudio opt. Gudelja zbog tri djela teškog ubojstva i jednog djela teškog ubojstva u pokušaju na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, što je u drugom i trećem stupnju ovoga puta potvrdio i VSRH.

U oba prethodna slučaja, VSRH je, neovisno o novom i ponovljenom sudskom postupku, prihvatio zahtjeve za zaštitu zakonitosti koje je uložilo Državno odvjetništvo, zaključivši da je pogrešnom primjenom oprosta povrijeđen zakon.

Zaključak

Smisao zakonske intervencije u kaznenopravni sustav, u pogledu njegova modificiranja uvođenjem mogućnosti oprosta za počinitelje kaznenih djela počinjenih u agresiji, oružanoj pobuni ili oružanim sukobima u RH ili s njima u svezi, jest da se stvore političko-pravni temelji normalizacije uništenih odnosa zaraćenih zajednica. Iako je namjera bila hvale vrijedna, konkretni pravni okvir primjene oprosta bio je manjkav i nedovoljno precizan. Za institutom oprosta posezalo se posve nekritički, katkad s nesagledivim posljedicama. Tome je pridonijelo nepostojanje kataloga kaznenih djela na koji bi sudovi primjenjivali taj pravni institut, čime bi se spriječila primjena oprosta na počinitelje kaznenih djela s kojima je oprost apsolutno nespojiv. Štoviše, oprost za "međunarodne zločine", koji uključuju zločine protiv čovječnosti, ratne zločine i genocid, sve se više smatra zabranjenim u međunarodnom pravu.

Također, u kontekstu prakse Europskog suda za ljudska prava nema povrede čl. 4. Protokola 7 koji se referira na povredu načela zabrane ponovnog suđenja ako je oprost dan za djela koja su kvalificirana kao ratni zločini protiv civilnog stanovništva jer to predstavlja bitnu povredu u postupku²⁰. Slučaj usmrćenja Damjana Žilca mogao bi imati povoljan ishod, pogotovo u svjetlu činjenice da je u tom predmetu i Vrhovni sud Republike Hrvatske, u vezi sa zahtjevom za zaštitu zakonitosti, zaključio da je oprost na počinitelje pogrešno primijenjen.

Zbog neutvrđene individualne kaznene odgovornosti u predmetima u kojima je pogrešno primijenjen Zakon o oprost, u parničnim postupcima odbijeni su tužbeni zahtjevi članova obitelji žrtava kojima su tražili da se tuženoj Republici Hrvatskoj, kao stranci odgovornoj za protupravne radnje aboliranih počinitelja predmetnih kaznenih djela, pripadnika Hrvatske vojske, naloži plaćanje pravične novčane naknade neimovinske štete. Time su oštećenici, osim bez satisfakcije koju bi im pružila osuda počinitelja zločina, ostali i bez pravične naknade nematerijalne štete.

U većini slučajeva (nakon izvjesnih pritisaka međunarodne zajednice i organizacija za zaštitu ljudskih prava) došlo je do ponovnog procesuiranja doista odioznih ratnih zločina, na čije je počinitelje, kao na pripadnike Hrvatske vojske, neutemeljeno primijenjen oprost. Pravne dvojbe o mogućnosti ponovnog procesuiranja već presuđene stvari u većini su slučajeva premošćene nalaskom dodatne kriminalne količine u novim optužnicama. Valja istaknuti da je ovdje kritizirana sudska praksa ekstenzivne i pogrešne primjene oprosta išla na ruku ne samo optuženicima koji su bili 'u milosti' tadašnje vlasti nego i pobunjenicima, optuženim/osuđenim za kvalificirani oblik oružane pobune (čl. 244. st. 2 KZ RH) koji podrazumijeva usmrćenje civila te stoga nikako nisu smjeli biti podvrgnuti oprost²¹.

Kao nastavak na provedena istraživanja arhiva presuda vojnih sudova u Zagrebu i Osijeku, valjalo bi proučiti građu preostala 4 vojna suda i provjeriti nisu li i oni, ekstenzivno primjenjujući oprost, zloupotrijebili svoje diskreciono sudačko pravo i neopravdano obustavili odnosne sudske postupke. Budući da se radilo o sudovima koji su djelovali u ratnom razdoblju, a neki od njih na prvoj liniji bojišta, izgledno je da su i oni došli u doticaj s predmetima u kojima je činjenični opis inkriminacija zapravo konstituirao kazneno djelo ratnog zločina. Ne samo radi potrebe pravne analize nego ponajprije zbog otkrivanja mogućih nepravdi, sličnih onima pronađenim u spisima nekadašnjeg Vojnog suda u Zagrebu i Vojnog suda u Osijeku, vrijedno bi bilo nastaviti započetu analizu primjene oprosta.

Dodatak

Analiza nekoliko sudskih slučajeva ponovnog procesuiranja amnestiranih za zločine nad civilima

1. Zločin u Novskoj - okr. Željko Belina i okr. Dejan Milić

Dvadesetjednogodišnja djevojka Goranka Mileusnić, njena majka Vera Mileusnić i susjeda Blaženka Slabak stradale su kao žrtve ratnog zločina u Novskoj 18. prosinca 1991., kao i Petar Mileusnić pred kojim su njegova kćer, supruga i susjeda mučki ubijene, a koji je i sam tek slučajem preživio i teško je ozlijeđen. Vijeće za ratne zločine Županijskog suda u Zagrebu, nakon što je Vrhovni sud zaključio da ponovno pokretanje kaznenog postupka ne predstavlja povredu načela zabrane dvostrukog suđenja (*ne bis in idem*), utvrdilo je krivnju počinitelja te optužene Željka Belinu i Gorana Milića proglasilo krivima zbog počinjenja ratnog zločina nad civilnim stanovništvom i osudilo ih na kazne zatvora u trajanju od 10 i 9 godina.

Protiv optuženika, pripadnika 1. brigade HV-a, poznate kao *Tigrovi*, 1992. godine je za isti događaj Vojno tužiteljstvo podignulo optužnicu zbog više kaznenih djela ubojstva te pokušaja ubojstva. U rujnu 1992. donesen je Zakon o oprostima od krivičnog progona i postupaka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i ratu protiv Republike Hrvatske, prema kojemu su abolirani počinitelji kaznenih djela u oružanim sukobima, ratu protiv Republike Hrvatske ili u svezi s tim sukobima, odnosno s ratom, počinjeni od 17. kolovoza 1990. do dana stupanja na snagu Zakona. Izuzeta od oprosta bila su djela na čiji je progon RH bila obvezna prema odredbama međunarodnog prava, dakle svakako kaznena djela ratnih zločina. U studenome 1992. raspravno vijeće nadležnog Vojnog suda u Zagrebu obustavilo je kazneni postupak protiv optuženika primjenom tog zakona. Iako je kazneno djelo bilo drukčije pravno kvalificirano, već prvim uvidom u spis sasvim je jasno da je bila riječ o tipičnom primjeru ratnog zločina protiv civilnog stanovništva na čije je počinitelje, vjerojatno vodeći se krilaticom tadašnjega predsjednika VSRH Milana Vukovića, da hrvatski branitelji u obrambenom ratu ne mogu počiniti ratni zločin, nezakonito primijenjen oprost.

2. Zločin u Novskoj - okr. Damir Vid Raguž i okr. Željko Škledar

Nepunih mjesec dana prije toga u Novskoj, pripadnici iste postrojbe HV-a, predvođeni kao i u prethodnom slučaju, sada pokojnim Dubravkom Leskovarom, počinili su još jedan monstruoan ratni zločin, mučivši i usmrтивši civile: Sajku Rašković, Mišu Raškovića, Mihajla Šeatovića i Ljubana Vujića, samo zbog njihove srpske nacionalnosti. Sajka Rašković je zaklana, a postoje indicije, koje proizlaze iz dokumentacije priložene sudskom spisu, da je prethodno silovana ili seksualno zlostavljana.

Tek 2009. godine ponovno je iniciran kazneni progon protiv eventualnih počinitelja, amnestiranih tih ratnih godina za svoja nedjela. Županijsko državno odvjetništvo u Sisku je u srpnju te godine podnijelo istražni zahtjev protiv Damira Vide Raguža i Željka Škledara, ovoga puta kvalificirajući kazneno djelo ratnim zločinom protiv civilnog stanovništva. No, Županijski sud u Sisku odbio je provesti istragu, smatrajući da je za Raguža već vođen postupak za isti činjenični opis pred Vojnim sudom u Zagrebu. VSRH je u prosincu 2009. godine prihvatio žalbu državnog odvjetnika te odredio provođenje istrage, smatrajući da se ne radi o prethodno presuđenoj stvari (*res iudicata*). Presudom Županijskog suda u Sisku od 16. travnja 2010. godine Damir Vid Raguž nepravomoćno je u odsutnosti (nalazi u bijegu) proglašen krivim te mu je izrečena kazna zatvora u trajanju od 20 godina, a Željko Škledar oslobođen je optužbe. Vrhovni sud RH je u srpnju 2012. godine prihvatio žalbe i ukinuo prvostupanjsku presudu te zbog izmjena zakonskih odredbi o sudskoj nadležnosti u predmetima ratnih zločina spis delegirao Županijskom sudu u Zagrebu. Ponovljeni postupak, proveden pred Županijskim sudom u Zagrebu, okončan je 4. ožujka 2013. godine oslobađajućom presudom u odnosu na obojicu optuženika, sa zaključkom sudskog vijeća da je zločin počinio Dubravko Leskovar, a ne optuženici. Do donošenja konačne odluke VSRH o žalbi Županijskog državnog odvjetništva u Sisku, epilog ponovno pokrenutog kaznenog postupaka ostaje neizvjestan.

U odnosu na zloupotrebu instituta oprosta 90-ih godina, treba navesti da je Vojno tužiteljstvo u Zagrebu 1992. godine podiglo optužnicu protiv Dubravka Leskovara i Damira Vide Raguža zbog kaznenog djela ubojstva, u njegovom kvalificiranom obliku, a ne ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Glavna rasprava vođena je pred Vojnim sudom u Zagrebu. I taj je postupak obustavljan pozivanjem na Zakon o oprostima od krivičnog progona

i postupaka za krivična djela počinjena u oružanim sukobima i u ratu protiv Republike Hrvatske koji je tada bio na snazi. Na rješenje o obustavi postupka Vojno tužiteljstvo nije uložilo žalbu, a takvom postupanju, mimo svih pravila struke, svjedoči i originalna, rukom pisana bilješka postupajućeg tužitelja u kojoj stoji: "Referirano VT-u (vojnom tužitelju, op. a.), naloženo da se ne žalim, 12. 11. 1992."

3. Slučaj Gudelj

Antun Gudelj bio je pripadnik rezervnog sastava MUP-a. Obaviješten o pregovorima između predstavnika srpskih mještana Tenja i predstavnika političkih i upravnih vlasti Skupštine Općine Osijek, a ogorčen na pregovore i pregovarače jer ih je smatrao odgovornima za situaciju u selu i događaje koji su se zbili, u želji da im se osveti, istupio je pred vozilo koje se kretalo iz smjera Osijeka u smjeru centra sela Tenja i iz automatske puške ispalio veći broj hitaca, usmrтивši Josipa Reihl-Kira, načelnika osječke policijske uprave, Milana Kneževića, člana SO Osijek i Gorana Zobundžiju, potpredsjednika SO Osijek, a teško ranio Mirka Tubića, predsjednika Mjesne zajednice Tenja. Josip Reihl-Kir se u tadašnjem društveno-političkom kontekstu uzavrelih nacionalističkih strasti i provale nacionalne netrpeljivosti, isticao mirotvorstvom i svim sredstvima zalagao za izbjegavanje sve izglednijeg oružanog sukoba. Upravo je s tim ciljem izaslanstvo u kojem je bio, 1. srpnja 1991. godine krenulo u Tenju na pregovore s predstavnicima pobunjenih Srba, čime su se dodatno zamjerali dominantnoj političkoj opciji. Tek 18 godina nakon događaja pravomoćno je okončan kazneni postupak i Antun Gudelj proglašen je krivim za tri kaznena djela ubojstva i kazneno djelo ubojstva u pokušaju.

Još 1994. godine Gudelj je u odsutnosti proglašen krivim za ta kaznena djela pa mu je izrečena kazna zatvora u trajanju od 20 godina. Nakon izručenja iz SR Njemačke, postupak je obnovljen. Obrana je tražila da se postupak obustavi i, iako je Županijski sud Osijeku, pred kojim se postupak vodio, odbio zahtjev obrane, VSRH je 1997., postupajući prema Gudeljevoj žalbi, obustavio kazneni postupak, pogrešno se pritom pozivajući na Zakon o općem oprost. Gudelju je ukinut pritvor i time mu je ponovno omogućeno napuštanje teritorija RH i odlazak u Australiju. Idućeg mjeseca, u lipnju 1997. godine, udovica Josipa Reihl-Kira, podnijela je Ustavnu tužbu protiv rješenja o obustavi, a dr-

žavni odvjetnik u rujnu podnosi Zahtjev za zaštitu zakonitosti. Iako je 2000. godine VSRH utvrdio da je taj zahtjev osnovan i da je rješenjem o obustavi povrijeđen zakon, ta odluka nije imala učinka na pravomoćnu presudu jer je zahtjev podnesen na štetu optuženika. Tek četiri godine nakon podnošenja, u ožujku 2001. godine, Ustavni sud prihvaća ustavnu tužbu oštećenice pa je rješenje VSRH o obustavi kaznenog postupka ukinuto. Predmet je vraćen na ponovni postupak. Ovaj je put VSRH odbio žalbu optuženika te potvrdio rješenje Županijskog suda u Osijeku kojim je odbijen zahtjev za obustavu postupka. Napokon su stvoreni uvjeti da Antun Gudelj odgovara za kaznena djela za koja je bio optužen. Nakon izručenja iz Australije, proveden je ponovljeni postupak u kojemu je Antun Gudelj ponovno proglašen krivim i osuđen, u srpnju 2008. godine, na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina (za svako ubojstvo kažnjen je sa po 20 godina zatvora, a za ubojstvo u pokušaju kaznom od 10 godina zatvora). Tu je presudu potvrdio VSRH u trećem stupnju.

Iako je, zahvaljujući ponajprije hrabrosti i ustrajnosti Reihl-Kirove udovice Jadranke, koja je rezultirala ustavno-sudskom intervencijom i ukidanjem odluke o obustavi postupka zbog oprosta, direktni počinitelj Antun Gudelj adekvatno kažnjen, do danas ostaju nerazjašnjene okolnosti tog slučaja. Državno odvjetništvo nikada nije istražilo tvrdnje koje je iznijelo nekoliko svjedoka u kaznenom postupku protiv opt. Branimira Glavaša, koje upravo njega spominju kao nalogodavca zločina.

4. Slučaj Marguš

Fredu Margušu, zapovjedniku voda 2. satnije 3. bojne 130. brigade Hrvatske vojske (HV), sudilo se još 1997. godine za kaznena djela ubojstva, krađe i uništavanja tuđe imovine. Primjenom Zakona o općem oprost, koji je tada bio na snazi, kazneni postupak je obustavljen odbijajućom presudom Županijskog suda u Osijeku. ŽDO iz Osijeka je 2006. godine podiglo novu optužnicu protiv Freda Marguša zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Ta je optužnica obuhvaćala, između ostalog, inkriminacije u odnosu na koje je 1997., primjenom Zakona o općem oprost, donesena odbijajuća presuda (za stradavanje obitelji Bulat i obitelji Vico).

Optužnica je stupila na pravnu snagu zahvaljujući argumentaciji koju je prihvatio VSRH da se zbog dodatne kriminalne količine, stavljene na teret optuženiku, ne radi o presuđenoj stvari. Presudom Županijskog suda u Osijeku iz ožujka 2007. godine optuženi Fred Marguš osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 14 godina, koja je presudom VSRH preinačena na kaznu od 15 godina zatvora. Marguš je osuđen zbog toga što je u Čepinu 1991. godine iz automatskog oružja usmrtio Svetozara i Vukašina Bulata te teško ranio tada maloljetnog Slavena Bulata. Proglašen je krivim i za ubojstva Nedeljke i Nikole Vico, Stevana i Dragice Gvozdenović, Ljubomira Grandića te za ubojstvo Save Pavitovića, za koje je, uz opt. Tomislava Dilbera, osuđen kao supočinitelj. Vijeće Županijskog suda u Osijeku prihvatilo je obrazloženje zastupnika optužbe da odbijajuća presuda za ubojstvo, primjenom Zakona o oprost, ne isključuje donošenje osuđujuće presude za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva jer se ne radi samo o djelu protiv života i tijela nego istodobno o djelu koje je upravljeno protiv čovječnosti i međunarodnog prava, za koje kazneni progon ne zastarijeva i koje je RH, prema međunarodnom pravu, dužna goniti.

Osuđenik je protiv ovakve pravomoćne presude podnio aplikaciju Europskom sudu za ljudska prava 2009. godine, u kojoj je isticao da mu je povrijeđeno pravo na pošteno suđenje te pravo da ne bude optužen i osuđen dvaput za isto djelo. U studenome 2012. godine Europski sud za ljudska prava donio je presudu kojom je utvrdio da nema povreda na koje se Marguš pozivao. Kako je predmet na temelju žalbe iznesen pred Veliko vijeće ESLJP-a, konačna odluka očekuje se tijekom 2014. godine.

5. Usmrćenje Damjana Žilića na zagrebačkom Jakuševcu

Slučaj ratnog zločina u kojemu je 23. studenoga 1991. godine usmrćen Damjan Žilić, pedesetdvogodišnji inženjer kemije iz Petrinje, zaposlen kao šef proizvodnje u Ininoj Rafineriji nafte u Sisku, do danas perpetuiru svoju nepravdu i gotovo 23 godine nakon počinjenja, kao i prethodni slučaj, čeka rasplet pred Europskim sudom za ljudska prava u Strasbourgu. Na razini nacionalnog pravosuđa posljedice pristranog i politički motiviranog sudovanja s početka 90-ih godina nisu ispravljene. Obitelj oštećenika iscrpila je sva raspoloživa pravna sredstva, neuspješno pokušavši ishoditi ponovno procesuiranje

počinitelja, amnestiranih zloupotrebom Zakona o oprostima. Kaznenom su prijavom pokušali inicirati ponovljeni kazneni progon počinitelja, no Županijsko državno odvjetništvo u Zagrebu ju 2010. godine odbacuje. Obitelj potom, podnošenjem istražnog zahtjeva, poduzima kazneni progon navodnih počinitelja. Županijski sud u Zagrebu odbija provesti istragu, a Vrhovni sud, u konačnici, potvrđuje takvu odluku, pozivajući se na povredu pravila *ne bis in idem*. Prema mišljenju Vrhovnog suda, prekvalifikacijom djela iz ubojstva u ratni zločin ne može se zaobići postupovna smetnja za ponovno vođenje kaznenog postupka jer je u oba predmeta riječ o istom događaju s obzirom na mjesto, vrijeme, i način počinjenja djela. I Ustavni sud je odbacio tužbu oštećenika proglasivši se nenadležnim.

Početkom ratnih zbivanja, Žilić je opetovano svojoj supruzi i obitelji iznosio vlastitu zabrinutost zbog prijetnji koje je primao, strahovanja da ga prate te općenito zbog stanja u Petrinji i Sisku, gdje su u to vrijeme počeli nestajati građani srpske nacionalnosti. Odlučio je potpisati izjavu lojalnosti novostvorenoj hrvatskoj državi. Nakon što su se njegova strahovanja počela ostvarivati te je u rujnu 1991. otvorena rafalna paljba i ispaljena tromblonska mina na njegovu kuću u Petrinji, s obitelji se preselio kćeri u Zagreb, odakle je nastavio svakodnevno putovati na posao u Sisak. Kada ga jednoga dana krajem studenoga supruga nakon povratka s posla nije našla kod kuće, alarmirala je policiju. Nažalost, već sljedećeg dana mrtvo tijelo Damjana Žilića nađeno je na obali Save, kod sajmišta automobila i smetlišta Jakuševac. Obdukcijom je utvrđeno da je nasilna smrt nastupila zbog rana nagnječenja mozga. Te su ozljede kvalificirane kao teške i za život opasne, s karakteristikama koje su dovele do smrtnog ishoda, a prouzročene su udarcima metalnom cijevi duljine 50 cm, promjera 3,5 cm. Godine 1992. provedena je istraga te je podignuta optužnica za kazneno djelo ubojstva protiv četvorice okrivljenih pripadnika rezervnog sastava Zbora narodne garde: Roberta Ahmetagića, Damira Šarića, Dragana Kostrića i Vinka Kovačevića. Drugo i trećeosumnjčeni su tijekom istrage priznali počinjenje kaznenog djela. Znakovito je istaknuti da su ih u pritvoru, prema navodima oštećenika, posjećivali Bosiljko Mišetić, tadašnji ministar pravosuđa, i Ivan Bobetko, tada šef Kriznog štaba u Sisku. Svi su okrivljenici bili radnici sisačke Rafinerije i Žilićevi poznanici koji su ga, pod izlikom da ga zovu na svadbu, odveli iz njegova doma u Zagrebu. Stupanjem na snagu Uredbe o organiziranju radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučajevima ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti, Okružni sud u Zagre-

bu proglasio se stvarno nenadležnim te je VSRH predmet delegirao Vojnom sudu u Zagrebu koji je, pogrešnom primjenom Zakona o oprostima, obustavio kazneni postupak. Nakon što je počinitelja krajem 1992. godine amnestirao Vojni sud u Zagrebu, protiv rješenja o obustavi postupka ovlašteni tužitelj nije uložio žalbu pa se VSRH nije imao priliku očitovati o slučaju. Naknadno, ali već sljedeće godine (1993.) državni odvjetnik, podnoseći zahtjev za zaštitu zakonitosti, ukazuje na pogrešnu primjenu Zakona o oprostima. VSRH je odlukom o prihvatanju zahtjeva za zaštitu zakonitosti, koja ima samo deklaratorne učinke, to i potvrdio.

Unatoč argumentiranom javnom zagovaranju organizacija za zaštitu ljudskih prava za rješavanje tog predmeta i brojnim apelima i podnescima upućenim najvišim organima izvršne i sudbene vlasti, izostalo je ispravljanje posljedica zlorabe oprosta s ciljem izuzimanje od kaznenog progona počinitelja tog teškog kaznenog djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Ostaje nada da će ESLJP prepoznati kršenja ljudskih prava kojima je rezultirala primjena oprosta u ovom slučaju te prisiliti RH da sanira štetu nanesenu obitelji usmrćenog Damjana Žilića, ali i cijeloj zajednici. Jer ratni zločini imaju dalekosežnije štetne posljedice koje svojim pogubnim djelovanjem ne pogađaju samo oštećenike kaznenih djela nego društvo u cjelini i njegov budući napredak.

Važno je zaključno istaknuti da oštećenici u svim gore navedenim slučajevima nisu uspjeli od Republike Hrvatske ostvariti pravo na naknadu zbog usmrćenja bliskog srodnika. Iako bi RH kao tuženica trebala odgovarati za štetne posljedice radnji svojih službenih i ovlaštenih osoba, što su počinitelji prethodno opisanih kaznenih djela bili, kao pripadnici hrvatske vojske i policije, nadležni općinski građanski sudovi odbili su zahtjeve za naknadu nematerijalne štete oštećenika, uz obrazloženje da je nastupila zastara njihovih potraživanja. Još jedan od argumenta za neprihvatanje tužbenih zahtjeva bio je i nepostojanje pravomoćno utvrđene kaznene odgovornosti počinitelja, od kojih bi se onda oštećenici (ili pak posredno RH, ako bi ona nadoknadila štetu) mogli regresno namiriti. Naprotiv, oštećenike, uglavnom osobe slabijeg imovinskog stanja, ponovno je viktimizirala RH, odgovorna za usmrćivanje njihovih najmilijih i koja ih je, umjesto da im nadoknadi pretrpljenu štetu, kaznila naplatom i ovrhom visokih parničnih troškova. Uskogrudni pravni

dogmatizam je, bar zasad, pobijedio nad osjećajem prava kao nužne aproksimacije pravednosti.

¹ Prateći sudske postupke ili komunikacijom s članovima obitelji žrtava, zabilježili smo sljedeće slučajeve:

1. rješenjem Županijskog suda u Osijeku, broj KV-99/97-5 od 24. lipnja 1997., primjenom Zakona o općem oprost, obustavljen je kazneni postupak protiv Freda Margaša koji je vođen zbog ubojstva četiri osobe. Godine 2006. Margaš je ponovno optužen, optužnicom je obuhvaćen veći broj žrtava, a djelo je kvalificirano kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Godine 2007. pravomoćno je osuđen na 15 godina zatvora;
2. rješenjem VSRH, br. I Kž 102/1997-4, od 22. svibnja 1997., primjenom Zakona o općem oprost, obustavljen je kazneni postupak protiv Antuna Gudelja. Postupak se vodio zbog kaznenih djela ubojstva (Josipa Reihl-Kira, Gorana Zobundžije i Milana Kneževića) i ubojstva u pokušaju (Mirka Tubića). Ustavni sud RH prihvatio je ustavnu tužbu oštećene Jadranke Reihl-Kir i ukinuo rješenje o obustavi Vrhovnog suda RH. U srpnju 2008. godine Gudelj je na Županijskom sudu u Osijeku zbog tri kaznena djela ubojstva i jednog ubojstva u pokušaju osuđen na 20 godina zatvora. VSRH je u drugom i trećem stupnju potvrdio prvostupanjsku presudu;
3. rješenjem Vojnog suda u Zagrebu (predmet K-42/92) u studenome 1992., primjenom Zakona o oprost, obustavljen je kazneni postupak protiv Dubravka Leskovara i Damira Vide Raguža, vođen zbog kaznenog djela ubojstva (Sajke Rašković, Miše Raškovića, Mihajla Šeatovića i Ljubana Vujića), počinjenog u Novskoj 1991. godine. Zbog istog je zločina 2009. godine pokrenut postupak protiv Damira Vide Raguža i Željka Škledara, no ovoga je puta kazneno djelo kvalificirano ratnim zločinom protiv civilnog stanovništva. Prvostupanjskom presudom Županijskog suda u Sisku Raguž je u odsutnosti osuđen na 20 godina zatvora, a Škledar je oslobođen optužbe. Nakon što je VSRH ukinuo presudu, Županijski sud u Zagrebu ih je u ponovljenom postupku oslobodio optužbe. Presuda je za sada nepravomoćna;
4. rješenjem Vojnog suda u Zagrebu (predmet K-44/92) u studenome 1992., primjenom Zakona o oprost, obustavljen je kazneni postupak protiv Željka Beline, Dubravka Leskovara i Dejana Milića, vođen zbog kaznenog djela ubojstva (Goranke i Vere Mileusnić i Blaženke Slabak) te pokušaja ubojstva (Petra Mileusnić), počinjenog u Novskoj 1991. godine. Za predmetni događaj 2010. na Županijskom sudu u Sisku proveden je kazneni postupak protiv Željka Beline, Dejana Milića, Ivana Grgića i Zdravka Pleseca (od dvojice posljednje navedenih tužiteljstvo je 1992. odustalo od progona). Donesena je odbijajuća presuda, broj K-18/10, od 19. studenoga 2010., jer je vijeće smatralo da se radi o prethodno pravomoćno odlučenoj stvari. VSRH je 21. veljače 2012. (I Kž 247/11-8) potvrdio prvostupanjsku presudu u odnosu na opt. Ivana Grgića i Zdravka Pleseca, a u odnosu na optužene Belinu i Milića ukinuo je prvostupanjsku presudu i predmet vratio na ponovljeno suđenje pred Županijski sud u Zagrebu. Nakon ponovljenog postupka, presudom br. 9 K-Rz-20/12 od 8. ožujka 2013., optužnici su proglašeni krivima te osuđeni: Belina na 10 godina i Milić na 9 godina zatvora. Odlukom VSRH o žalbama protiv te presude od 29. listopada 2013. presuda je postala pravomoćna;
5. rješenjem Vojnog suda u Zagrebu (predmet K-3/92) u studenome 1992., primjenom Zakona o oprost, obustavljen je kazneni postupak protiv Roberta Ahmetagića, Damira Šarića, Dragana Kostrića i Vinka Kovačevića zbog ubojstva Damjana Žilića na odlagalištu otpada Jakuševac u Zagrebu. ŽDO u Zagrebu je u travnju 2010. odbacilo kaznenu prijavu u kojoj su navedene osobe prijavljene kao počinitelji kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, smatrajući da se kazneni postupak ne bi mogao ponovno voditi jer je za isti događaj već vođen kazneni postupak koji je pravomoćno obustavljen.

² Abolicija se odnosi na oslobođenje od krivičnog progona u fazi dok kazneni postupak nije pokrenut ili je pokrenut, ali nije pravomoćno okončan. Amnestija je širi pojam od abolicije jer se odnosi na oslobođenje od kaznenog progona, potpuno ili djelomično oslobođenje od počinjenja kazne, na zamjenu izrečene kazne blažom, brisanje osude ili ukidanje pravne posljedice presude.

³ P. Novoselec: *Osvrt na dosadašnje promjene kaznenog zakonodavstva u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 3, broj 2, 1996., str. 578 - 581.

⁴ Čuveljak, Jelena, *Naknada štete zbog neopravdane osude i neutemeljenog lišenja slobode*, Zagreb, 2000., str. 2.

⁵ Odnosne odredbe iz glave XXX ZKP-a iz 1997. još su na snazi na temelju čl. 573., alineja 3 ZKP-a iz 2008., NN 56/13 (do donošenja posebnog zakona).

⁶ Primjerice presuda VSRH, broj I Kž-211/1998-3 od 1. travnja 1999. godine.

⁷ Primjerice Odluka Ustavnog suda RH U-III-543/1999 od 26. studenoga 2008.

⁸ Ustavni sud RH pozvao se na navedenu odredbu u odluci U-III/791/1997 od 14. ožujka 2001. kojom je prihvatio ustavnu tužbu Jadranke Reihl-Kir (supruge ubijenog Josipa Reihl-Kira) i ukinuo rješenje VSRH broj Kž-102/97-4 od 22. svibnja 1997. kojim je VSRH, primjenom Zakona o općem oprost, obustavio kazneni postupak protiv opt. Antuna Gudelja.

⁹ Navedene zakonske formulacije nisu u skladu s čl. 31. st. 2. Ustava RH koji glasi: "Nikome se ne može ponovno suditi niti ga se može kazniti u kaznenom postupku za kazneno djelo za koje je već pravomoćno oslobođen ili osuđen u skladu sa zakonom." Iz navedenog bi proizlazilo da je moguće ponovno suditi za isto djelo ako je u prethodno vođenom postupku donesena pravomoćna odbijajuća presuda ili ako je prethodni postupak obustavljen rješenjem.

¹⁰ Vojni sud ustanovljen je odredbom čl. 2. Uredbe o organizaciji, radu i djelokrugu sudbene vlasti u slučaju ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti RH od 7. prosinca 1992. godine. Člankom 4. navedene uredbe, vojni sudovi osnovani su za područja operativnih zona. U to je vrijeme bilo ustrojeno šest operativnih zona sa sjedištem u Osijeku, Bjelovaru, Zagrebu, Karlovcu, Rijeci i Splitu.

¹¹ Uvid u spise Vojnog suda u Zagrebu i njihovu analizu obavili su autorice i autor članka.

¹² Centar za mir iz Osijeka proveo je analizu predmeta u kojima je na Vojnom sudu u Osijeku i na Županijskom sudu u Osijeku primijenjen oprost. Zatražili smo uvide u spise ostalih vojnih sudova, no iz Ministarstva pravosuđa RH, kao ni od županijskih sudova sljednika bivših vojnih sudova, nismo uspjeli ishoditi potrebno odobrenje.

¹³ Uvid nije proveden u predmete Vojnog suda u Zagrebu, broj K-42/92 i broj K44/92, koji se odnose na ubojstva počinjena u Novskoj. Navedene predmete uvrstili smo u analizu jer smo podatke o njima prikupili prateći postupke za navedene zločine na Županijskom sudu u Sisku tijekom 2010. godine te na Županijskom sudu u Zagrebu tijekom 2012. i 2013.

¹⁴ Utvrdili smo 20-ak predmeta u kojima konzekvence pogrešne primjene oprosta nisu prouzročile veću štetu. Primjerice, na optužene pripadnike HV-a koje se teretilo za kazneno djelo nezakonitog lova (u vrijeme lovostaja na visoku divljač, iz automatskog oružja, ubili jednu srnu, jednog srnjaka i jednog divljeg zeca).

¹⁵ Nepreciznim formulacijama u optužnicama opisivani su primjerice:

- inkriminirani događaj "u kojemu je došlo do nasilnog ranjavanja i usmrćivanja građana RH", a djelo je počinjeno "u cilju uspostavljanja nove komunističke vlasti" (K- 249/92);

- "neutvrđenog datuma u kolovozu 1991. god. u mjestu Rajić, općina Novska, pristupio s oružjem u ruci paravojnim formacijama tzv. SAO zapadna Slavonija u cilju odcjepljenja područja Novske od matice zemlje i pripajanja tog područja paradržavi tzv. SAO Zapadna Slavonija, a također u mjesecu studenome 1991. god. u Staroj Gradiški u zatvoru pri ispitivanju tukao i maltretirao zarobljene hrvatske vojnike... pa je time počinio krivično djelo protiv RH - oružanom pobunom" (K- 228/92).

¹⁶ Navedeno se ponajprije odnosi na kaznena djela ugrožavanja teritorijalne ukupnosti RH (čl. 231. KZ-a RH) i oružane pobune (čl. 236. f. KZ-a RH) koja su počinjena u kvalificiranom obliku, dakle imala su za posljedicu smrt jedne ili više osoba ili su bila praćena teškim nasiljem ili velikim razaranjem, odnosno ugrožavanjem sigurnosti RH (čl. 236. o. KZ-a RH).

¹⁷ Radi se o predmetima K-3/92 (ubojstvo na Jakuševcu) i predmetima K-42/92 i K-44/92 (ubojstva u Novskoj).

¹⁸ Nakon uhidbenog rješenja VSRH predmeti nisu ponovno vođeni na Vojnom sudu u Zagrebu. Nemamo saznanja jesu li proslijeđeni nekom drugom sudu, možda sudovima redovne nadležnosti nakon ukidanja vojnih sudova, niti znamo kakav je bio epilog tih postupaka.

¹⁹ Analizu su provele 2010. godine Veselinka Kastratović i Melanija Kopic, pravne savjetnice i promatračice suđenja za ratne zločine Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka.

²⁰ Marguš protiv Hrvatske, zahtjev br. 4455/10, presuda od 13. studenoga 2012.

²¹ Vojni sud u Bjelovaru tako je primijenio oprost na optuženike osuđene na 20 godina zatvora zbog kvalificiranog oblika kaznenog djela oružane pobune, koje su počinili na način da su u Pakracu ubili četiri civila (K-181/92). O tome detaljnije u: Novoselec, Petar, *Sudska praksa*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 4, br. 2/1997, str. 715 - 726.

Neriješeno pitanje reparacije civilnih žrtava ratnih zločina i rezultati analize

Emina Bužinkić

Politika s etičkim odmakom

Za razliku od mnogih zemalja u svijetu koje su obilježene višegodišnjim ratnim sukobom i brojnim ljudskim stradanjima i materijalnim štetama, Republika Hrvatska nije uspostavila sveobuhvatan nacionalni program obeštećenja i reparacija civilnih stradalnika i ratom pogođenih zajednica. Od 1991. godine, kada su otpočeli prvi sukobi koji su poslije vodili u dalekosežno okupiranje, brojna ljudska stradanja i neprocjenjivu materijalnu štetu, Republika Hrvatska nastavila je s primjenom, uz poneku izmjenu, postojećih republičkih zakona naslijeđenih iz tada već bivše, dezintegrirane Jugoslavije, te tijekom idućih godina prihvatila niz nepovezanih zakona koji do danas nisu ispunili zadaću obeštećenja i reparacija stradalog civilnog stanovništva i stradalih područja.

Većina zločina počinjenih na području bivše Jugoslavije, pa tako i Hrvatske, nisu procesuirana i time su brojne žrtve, unatoč kontinuiranom zagovaranju primjene međunarodnih i domaćih mehanizama tranzicijske pravde, ostale bez pravnih rješenja i daleko od pravde koju potražuju. Izvještaj Međunarodne organizacije za migracije "Reparacija za žrtve ratova u bivšoj Jugoslaviji: U potrazi za putem napretka", ističe nedostižnost procesa pomirenja bez stvaranja holističkog i integriranog pristupa u suočavanju s nasilnom prošlošću upravo omogućavanjem žrtvama pristup obeštećenju i reparacijama za njihova stradanja i trajne gubitke. Odgovarajuća rješenja tek se mogu pronaći u uspostavi strukturiranog reparacijskog programa. Isti izvještaj ističe kako Republika Hrvatska, poput ostalih zemalja sljednica bivše Jugoslavije, nije ispunila zadatak uspostave reparacijskog programa predviđajući obeštećenja i druga prava žrtvama prepuštajući organizacijama civilnoga društva, posebice organizacijama žrtava, ispunjavanje te "praznine" programima dodjele huma-

nitarnе pomoći, ortopedskih pomagala i dr., i to bez značajne podrške države. Osim toga, država nije donijela zakonska rješenja i mjere koje su usmjerene prema svim kategorijama žrtava. Sadašnji zakoni koji obuhvaćaju određene odredbe spram civilnih žrtava rata isključuju stradale s radnom obvezom, roditelje ranjene i ubijene djece, žrtve seksualnog nasilja i drugih oblika mučenja te druge kategorije žrtava.

Nadalje, smatra se kako su mjere obeštećenja, prihvaćene i primjenjivane kroz zakone, *de facto* značajke običnog socijalnog programa prema društveno ranjivim skupinama, bez ijedne značajke reparacije stradanja. Dodatni uočeni problemi tiču se stalne percepcije diskriminacije i stvaranja razlika između ratnih veterana i civilnih žrtava rata u pravima koje im dodjeljuje država, pri čemu potonji ostvaruju, u manjem broju slučajeva, mnogo niže naknade za iste oblike stradanja i gubitaka. Na kraju, kontinuiranim problemom ističe se političko odgađanje utvrđivanja stvarnog broja stradalih civila i potreba preživjelih za obeštećenjem i reparacijom.

Problematika nedostižnosti pravde za civilne žrtve rata u Hrvatskoj sasvim je sigurno jedna od najozbiljnijih nepravdi hrvatskoga društva koja iz godine u godinu postaje sredstvo sve dubljeg nezadovoljstva i društvenih podjela. Unatoč velikom broju društvenih problema i marginaliziranih društvenih skupina, ta je skupina osobito marginalizirana s obzirom na visoke brojke i nanesenu štetu. Mnogi od civilnih stradalnika rata imaju duboku i dugotrajnu potrebu za psihosocijalnom podrškom i društvenom solidarnošću. Civilne žrtve rata u Hrvatskoj, u manjoj mjeri organizirane u organizacije stradalih, poput Zajednice udruga civilnih stradalnika Domovinskog rata, Pravde, Protiv zaborava, Hrvatske udruge stradalih zaposlenika Domovinskog rata i druge, kontinuirano iskazuju potrebu za moralnim i materijalnim obeštećenjem te ističu odgovornost države za odavanje počasti žrtvama rata. Usprkos postojećim zakonskim rješenjima, ali i nedostatno učinkovitom, neovisnom i transparentom radu pravosuđa i državnih institucija, mnogi su i danas, godinama nakon završetka rata, obespravljeni.

Društveno neprisutni ljudi brojevi

Prema provedenom istraživanju i analiziranim procjenama, objavljenim u izvještaju "Civilne žrtve rata u Hrvatskoj. Pravo na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih

povreda međunarodnog humanitarnog prava. Potrebe, praksa, preporuke'', u Hrvatskoj prepoznamo nekoliko vrsta stradanja koja su često bila i više-struka za pojedine žrtve ili skupine žrtava. Radi se o sljedećim skupinama stradalih, navedenima prema procjenama broja stradalih: civilni invalidi rata, članovi obitelji usmrćenih i nestalih (uključujući roditelje smrtno stradale djece, odnosno djecu smrtno stradalih roditelja te članove obitelji smrtno stradalih s radnom obvezom), žrtve stradale od mina i drugih eksplozivnih naprava i kasetnog streljiva, žrtve seksualnog nasilja i drugih oblika mučenja prilikom duljeg ili kraćeg zatočenja (žrtve lišene slobode), žrtve terorističkih napada uglavnom na ratom neokupiranim područjima te stradali s radnom obvezom.

Osim fizičkih stradanja, treba napomenuti kako su brojne žrtve pretrpjele duboke traume i danas imaju teške psihičke probleme i teškoće pri snalaženju u svakodnevnom životu. Tomu treba pridodati i činjenicu da su ta stradanja trajno utjecala na ekonomske prilike stradalnika jer su mnogi izgubili sposobnost za rad i privređivanje i time se našli u teškim egzistencijalnim i psihičkim teškoćama koje stvaraju sve veće prepreke u društvenoj integraciji, osobito sa sve duljim vremenskim odmakom od samoga stradanja.

Žrtve nisu brojevi. To su osobe koje zavređuju poštovanje i solidarnost. Ipak, ni temeljni korak solidarnosti u utvrđivanju broja žrtava i procjene potreba preživjelih - nije učinjen. Još uvijek nejasna slika stradanja, iznjedrila je tek nekolicinu procjena. Od ukupne procjene o broju od 20.000 stradalih osoba, smatra se da je u Republici Hrvatskoj stradalo između 4000 i 8000 osoba.

Pravo na zaštitu civilnih žrtava rata definirano je trima temeljnim zakonima: Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, koji omogućava ostvarenje određenih socijalnih prava civilnim invalidima rata te bliskim srođnicima poginulih ili nestalih civila, Zakonom o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija, koji omogućava naknade štete oštećenima te Zakonom o odgovornosti RH za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata. Zakonodavni je okvir nedavno obogaćen i primjenom Zakona o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, iako je do sada, u manje od godinu dana primjene, pokazao potpunu zatvorenost prema civilnim stradanjima tijekom devedesetih godina, u smislu priznavanja stradanja i dodjele naknade štete. Status civilne žrtve rata ima samo dio stradalih. Mnogi nisu bili informirani o mogućnosti stjecanja takvog statusa i time ostvarenja pripadajućih prava, a mnogi nisu

imali mogućnost ispuniti restriktivne kriterije, poput roka zastare za prijavu statusa u određenom razdoblju nakon stradanja ili zbog neposjedovanja odgovarajuće medicinske dokumentacije ili pak posjedovanja medicinske dokumentacije o stradanju iz zdravstvenih sustava drugih zemalja s obzirom na mogućnosti liječenja u to vrijeme. Status civilne žrtve rata ostvarivao se primjenom odredbi Zakona o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata za koje je nadležno Ministarstvo branitelja, odnosno područni i lokalni uredi za socijalnu skrb. Prema sažetku osnovnih pokazatelja Ministarstva branitelja, zaključno s 31. 12. 2013. godine, iz skupine članova obitelji smrtno stradalih, 298 osoba uvedeno je kao korisnik obiteljske invalidnine čija primanja iznose između 498,90 i 1330,40 kuna. Civilni invalidi rata ostvaruju i prava na osobnu invalidninu, ortopedski dodatak, profesionalnu rehabilitaciju, kupališno i klimatsko liječenje te pomoć u troškovima liječenja i nabavi ortopedskih pomagala, međutim broj tih korisnika nije javno dostupan. Iznosi osobne invalidnine kreću se između 99,78 i 3326,00 kuna za one sa 100-postotnim invaliditetom. Pravo na obiteljsku mirovinu ostvaruju tek poneki članovi obitelji smrtno stradalih s radnom obvezom, a teškoću u ostvarenju tog prava imaju i roditelji ubijene djece te djeca ubijenih, odnosno smrtno stradalih roditelja. Uzgred rečeno, te skupine stradalnika nisu definirane nijednom zakonskom odredbom pa prema tome i nisu u mogućnosti ostvarivati socijalna prava predviđena tim sustavom. Prava iz ove domene teško ostvaruju i žrtve seksualnog nasilja, odnosno silovanja, s obzirom na teškoću dokazivanja stradanja i opću nedostupnost informacija te otežanost pristupu institucijama nakon takvih povreda.

Tek novodonesenim Nacionalnim programom psihosocijalne i zdravstvene pomoći sudionicima i stradalnicima Domovinskog rata, Drugog svjetskog rata i povratnicima iz mirovnih misija te Nacionalnim programom zaštite promicanja ljudskih prava, predviđene su mjere psihosocijalne podrške i rehabilitacijskih tretmana za žrtve mučenja, odnosno silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja, odnosno žrtve lišene slobode.

U našoj borbi za obiteljske invalidnine, pritisak je bio na Ministarstvo pa su izračunali koliko bi to koštalo državu - godišnje 6 milijuna kuna. To je žalosno. To je ništa. A za nas koji smo udovice, udovci i roditelji poginule djece, to znači puno.

Đurđa Gmaz, Udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata Sisakčko-moslavačke županije, 5. ožujka 2012.

Kafkijanska borba pred sudovima

Brojni članovi obitelji ubijenih nisu dočekali procesuiranje zločina počinjenih u ratu, a time ni presudu za ratni zločin koja nepravedno uvjetuje ostvarivanje prava na naknadu štete. Brojne žrtve koje su pokrenule sudski postupak za naknadu nematerijalne štete zbog smrti bliske osobe, naknadu nisu ostvarile, a danas plaćaju visoke parnične troškove. Prije spomenuti izvještaj "Civilne žrtve rata u Hrvatskoj. Pravo na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava. Potrebe, praksa, preporuke", navodi kako parnični troškovi iznose između 5000 i gotovo 110.000 kuna. Naknadnim analizama slučajeva utvrđeno je kako su ti iznosi mnogo veći pa prelaze čak i 200.000 kuna. Gubitak bližnje osobe, nedostižnost sudske presude o počinjenom ratnom zločinu i gubitak parnica za naknadu štete djeluje poražavajuće na sve veću grupu civilnih žrtava rata koje su sve bespomoćnije i obespravljenije.

Poznat je slučaj Vjere Solar (ali i mnogih drugih) koja je nakon višegodišnjih sudskih postupaka za naknadu nematerijalne štete u vezi s duševnom boli uzrokovanom ubojstvom devetnaestogodišnje kćeri 1991. godine, a koji traju od 2004. godine, dobila rješenje kojim sud odbacuje njezin zahtjev za odštetu s nalogom naplate 74.580,00 kuna sudskih troškova (zbog zastare sudski su troškovi umanjeni na 8580,00 kuna). U siječnju 2012. Vrhovni sud odbio je reviziju tužiteljice smatrajući je neosnovanom, na temelju čega u travnju 2012. Vjera Solar podnosi ustavnu tužbu Ustavnom sudu RH. Unatoč činjenici da je Vjeri Solar odbijena revizija odluke kojom nije prihvaćen njen tužbeni zahtjev i da je dužna platiti sudske troškove, ime njezine kćeri, Ljubice Solar, nalazi se u optužnici Županijskog državnog odvjetništva u Osijeku na temelju koje je Vladimir Milanković pravomoćno osuđen na 10 godina za ratni zločin počinjen u Sisku 1991. i 1992. godine.

Moguće promjene sudske prakse naziru se tek u nedavno objavljenoj odluci Vrhovnog suda po žalbi kojim je potvrđena odgovornost države za likvidacije u Varivodama prema Zakonu o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija. U obrazloženju odluke se navodi kako, bez obzira na to što su počinitelji zločina nepoznati i nisu kažnjeni, nema dvojbe da je počinjen teroristički akt. Radi se o slučaju zločina počinjenog u Varivodama 28. rujna 1995. godina, 50 dana nakon Vojno-redarstvene akcije *Oluja*, nad civilima Marijom i Radivojem Berićem. Sin Jovan i njegove se-

stre, Branka Kovač i Nevenka Stipišić, pokrenuli su parnicu protiv Republike Hrvatske za pretrpljenu duševnu bol, odnosno naknadu nematerijalne štete. Gubitkom parnice na naplatu su dobili 54.000 kuna parničnih troškova. Predmet je vraćen na ponovno suđenje Općinskom sudu u Kninu, nakon čega su oštećeni ostvarili pravo na naknadu štete. Pravo na naknadu štete ostvarili su i oštećeni zločinom u Varivodama na Općinskom sudu u Zagrebu. U tim slučajevima sudovi su napokon prepoznali odgovornost Republike Hrvatske za nekažnjavanje počinitelja okrutnih ubojstava u Varivodama. No, u tim su postupcima tužitelji uspjeli ostvariti naknadu štete jer su podnijeli tužbe unutar općeg zastarnog roka. Za razliku od njih, brojni drugi tužitelji, čiji su bližnji ubijeni, podnijeli su tužbe nakon isteka zastarnog roka i vjerojatno je da će njihove tužbene zahtjeve hrvatski sudovi odbiti.

Neki su oštećenici iz pravomoćno okončanih kaznenih postupaka za ratne zločine, koji su rezultirali osuđujućim presudama za pripadnike hrvatske vojske i policije, ostvarili pravo na naknadu štete izvansudskim nagodbama ili sudskim presudama. No, dvije su pravomoćne sudske presude otvorile prostor novoj sudskoj praksi obeštećenja civilnih žrtava rata u slučaju poznatih i u slučaju nepoznatih počinitelja. Prema pravu regresa Republike Hrvatske, na ime isplaćenih odšteta civilnim žrtvama rata, Općinski sud u Splitu, na temelju presude kojom su bivši zapovjednik *Lore* Tomislav Duić, njegov zamjenik Tonči Vrkić i još šest vojnih policajaca osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne, donio je odluku da su osuđeni dužni vratiti državi isplaćeni iznos od 140.000 kuna odštete Mirku Šušku, žrtvi mučenja.

Pozornost treba skrenuti i na dugotrajne i iscrpljujuće sudske postupke za naknadu materijalne štete u kojima su nepoznati počinitelji uništili i oštetili velik broj stambenih i poslovnih objekata te činili teška kaznena djela. Žrtve terorističkih i diverzantskih napada i članovi njihovih obitelji, uglavnom s prebivalištem na područjima na kojima se nije bilo ratnih operacija, ali ipak ratom zahvaćenim područjima, prema već spomenutom istraživanju o položaju civilnih žrtava rata u Hrvatskoj, vodili su građanske ili/i upravne postupke za naknadu štete koji su im odbijeni u većini slučajeva, a zabilježeni su i slučajevi prekida slučajeva jer odvjetnici nisu poduzimali odgovarajuće pravne radnje. Neki su slučajevi podneseni i Europskom sudu za ljudska prava, osobito posljednjih godina.

Pravne prepreke na koje su oštećeni nailazili pri postupku za naknadu štete tiču se nemogućnosti primjene Zakona o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija i Zakona o odgovornosti RH za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata zbog nedostatka materijalnih dokaza te nedostatne definicije terorizma i ratne štete, upućivanja tužitelja u vezi s uništenom ili oštećenom imovine na upravni postupak i Zakon o obnovi, zbog čega su im i odbijeni tužbeni zahtjevi. Realizacija prava na obnovu za veći broj sudionika/ica, vlasnika nekretnina uništenih terorističkim aktom, onemogućena je u traženju kumulativnog ispunjenja svih preduvjeta za ostvarivanje prava na obnovu, a osobito prebivališta podnositelja u oštećenom/srušenom objektu 1991. godine, zatim što obnova obuhvaća samo stambene objekte, a ne i poslovne, gospodarske i pokretnu imovinu.

U nekim su slučajevima vlasnici kuća pod koje je podmetnut eksploziv teško ozlijeđeni ili su smrtno stradali. U najvećem broju slučajeva počinitelji nikad nisu otkriveni i sankcionirani, a žrtve su mogle odštetu tražiti jedino privatnim tužbama protiv države koje su najčešće završile odbijanjem i naplatom parničnih troškova koji su ponekad dosežali i 200.000 kuna. Žrtvama terorističkih i diverzantskih napada onemogućena je zaštita njihovih imovinskih prava u Republici Hrvatskoj i mogućnost adekvatnog obeštećenja za pretrpljenu materijalnu štetu, ali i duševne patnje.

Slušajući ovu tugu, jad i bol svakog ponaosob, i videći nas, taj slučaj bivše općine Bjelovar, gdje nije bilo ratnih djelovanja, a srušeno je od 91. do 95. godine 650 objekata, kuća, vikendica, gospodarskih zgrada, uništenih kompletno farmi, dolazim do tog da sam sebe upitam, uništeni smo do kraja. Devedesete godine je na području bivše općine Bjelovar, sad Grad Bjelovar i osam općina, stanovalo i bilo cirka 15.000 Srba, odnosno Hrvata pravoslavne vjeroispovijedi. Sada nas je 1860. Kako se to zove?

Jovica Brkić, Bjelovar, 11. srpnja 2012.

U razdoblju od 8. listopada 1991. do veljače 1996. Republika Hrvatska odgovarala je za svu imovinsku i neimovinsku štetu koja je proizašla iz terorističkih akata na temelju članka 180. Zakona o obveznim odnosima. Zakon o službi u oružanim snagama Republike Hrvatske uvodi novi članak 184 a kojim se prekidaju postupci koji se vode protiv Republike Hrvatske radi naknade štete koju su uzrokovali pripadnici hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga

u vojnoj ili redarstvenoj službi ili u svezi s obavljanjem vojne ili redarstvene službe tijekom Domovinskog rata od 17. kolovoza 1990. do 30. lipnja 1996. U razdoblju od veljače 1996. do 31. srpnja 2003. po sili zakona bili su prekinuti svi postupci radi naknade štete pokrenuti na temelju navedenog članka 180. Zakona o obveznim odnosima. Hrvatski sabor je 14. srpnja 2003. donio tri zakona na osnovi kojih su nastavljene prekinute odštetne parnice. Nakon 31. srpnja 2003. primjenjuju se Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija i Zakon o odgovornosti RH za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata.

Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija (ZOŠT) uređuje odgovornost za štetu počinjenu aktima terora i drugim aktima nasilja poduzetim radi teškog narušavanja javnog reda zastrašivanjem i izazivanjem osjećaja nesigurnosti građana te zbog demonstracija i drugih oblika masovnog izražavanja raspoloženja na javnim mjestima. Pri tom, teroristički akt je akt nasilja počinjen iz političkih pobuda radi izazivanja straha, užasa i osjećaja osobne nesigurnosti građana. Odgovornost za štetu snosi Republika Hrvatska na načelima društvene solidarnosti, ravnomjernog snošenja javnog tereta te pravičnog i brzog obeštećenja, a obveza naknade štete postoji neovisno o tome je li štetnik utvrđen, kazneno progonjen ili proglašen krivim. Oštećenici su osobe kojima je šteta nanesena i osobe kojima je šteta uzrokovana sprečavanjem štetne radnje ili pružanjem pomoći žrtvama. Oštećenici imaju pravo na naknadu one štete koja je posljedica smrti, tjelesne ozljede ili oštećenja zdravlja, i to 60 % od iznosa utvrđene štete, odnosno ukupno do 350.000,00 kuna. Pravo na naknadu materijalne štete u obliku je obnove oštećenih ili uništenih materijalnih dobara na području cijele Hrvatske. Zahtjev za naknadu štete oštećenici podnose Državnom odvjetništvu Republike Hrvatske. Problem primjene Zakona o odgovornosti za štetu nastalu zbog terorističkih akata i javnih demonstracija u sudskoj praksi nalazi se u samoj definiciji terora, odnosno problemu dokazivanja političkih pobuda, računanju zastarnih rokova za podizanje tužbi. Jednako tako, sudskom je praksom utvrđeno kako Republika Hrvatska ne odgovara za štetu počinjenu za vrijeme Domovinskog rata na području izvan kontrole tijela RH.

Zakon o odgovornosti Republike Hrvatske za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata

(ZORH) uređuje odgovornost Republike Hrvatske za štetu koju su tijekom Domovinskog rata od 17. kolovoza 1990. do 30. lipnja 1996. uzrokovali pripadnici hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga u vojnoj ili redarstvenoj službi ili u svezi s tom službom, ako je počinjena u vrijeme i na prostoru djelovanja vojnih borbenih akcija. Prema tom zakonu, Republika Hrvatska odgovara samo za onu štetu koja nema karakter ratne štete. Upravo je definicija ratne štete i problemi njezina dokazivanja, kao i računanje zastarnih rokova za podizanje, problem primjene toga zakona. Iako Zakon ne definira baš najjasnije pojam ratne štete, sudska je praksa odmah zauzela stav da šteta počinjena ratnim zločinom u tijeku ili u vezi s ratnim operacijama nije pokrivena pojmom ratne štete pa stoga postoji odgovornost Republike Hrvatske za naknadu štete ako je šteta uzrokovana ratnim zločinom koji su počinili pripadnici njenih oružanih ili redarstvenih snaga u prekoračenju svojih ovlasti i danim im uputama.

Nadalje, problem naplate parničnih troškova članovima obitelji usmrćenih, većinom srpske nacionalnosti, koji su izgubili parnice u kojima su od Republike Hrvatske tražili naknadu nematerijalne štete zbog usmrćenja svojih bližnjih, još uvijek nije riješen na zadovoljavajući način. Uredba o kriterijima, mjerilima i postupku za odgodu plaćanja, obročnu otplatu duga te prodaju, otpis ili djelomičan otpis potraživanja, donesena 2012., a izmijenjena u travnju 2013., kojom država otpisuje potraživanja prema socijalno ugroženim dužnicima, nije sredstvo kojim će se u cijelosti i na zadovoljavajući način riješiti problem svih osoba koje su izgubile parnice zbog naknade neimovinske štete, a politička volja vladajućih za rješavanjem toga problema iznimno je slaba. Unatoč opetovanim zahtjevima organizacija za ljudska prava žrtava, Vlada Republike Hrvatske nije napravila korake k donošenju posebne uredbe kojom će prema toj kategoriji tužitelja otpisati svoja potraživanja.

Unatoč rastućem broju podnositelja zahtjeva za otpisom parničnih troškova, poznat je tek jedan u kojemu je članu obitelji žrtve otpisan dug nastao gubitkom parnice u kojoj je od države tražena naknada nematerijalne štete zbog usmrćenja bliske osobe. Radi se o slučaju Vjere Solar kojoj je dug otpisan jer je utvrđeno da ona, s obzirom na skromne imovinske prilike, ispunjava kriterije za otpis duga prema naslovnoj Uredbi. Ministarstvo financija odluku je donijelo nakon više od godinu dana od podnošenja zahtjeva.

Pravda na papiru

Pravo žrtava kojima su povrijeđena ljudskih prava na pravičnu i adekvatnu kompenzaciju, čvrsto je utemeljeno u međunarodnom pravu. Ograničeno priznavanje prava žrtava u kaznenom postupku u suprotnosti je s dokumentima Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe o pravima žrtava i trendovima koji se razvijaju u okviru suvremenog kaznenog prava. Danas se već uvriježilo shvaćanje da je nemoguće ostvariti društveno približavanje pravdi samo kažnjavanjem počinitelja kaznenog djela. U cijelom tom postupku negdje treba dati prostora zadovoljenju potreba i interesa žrtve. Osiguranje naknade štete žrtvama značajan je doprinos uspostavljanju mira i izgradnji vladavine prava. U međunarodnom pravu smatra se da države nemaju samo obvezu poštivati humanitarno pravo i međunarodno priznata ljudska prava nego i osigurati da njihovi građani poštuju ta prava te spriječiti njihova kršenja. Propust država u tom smislu dovodi do njihove pravne i moralne odgovornosti. Pravo žrtava na reparaciju konstitutivni je dio prava na pravednost te prava na djelotvorno pravno sredstvo pa je kao takvo predviđeno u nizu međunarodnih dokumenata koji jamče pravo na brzu, pravičnu i adekvatnu reparaciju. Civilne žrtve rata imaju pravo na odgovarajuće, učinkovito i brzo obeštećenje.

Rezolucija Ujedinjenih naroda Temeljna načela i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava, obvezuje države da poštuju međunarodno pravo i razviju nacionalna zakonodavstva u skladu s tim te osiguraju sve potrebne administrativne uvjete za učinkovit pravni lijek i djelotvorne mehanizme reparacija. Žrtve moraju imati pravo na humano i dostojanstveno postupanje, sigurnost te psihičku i tjelesnu dobrobit. Osim toga, imaju pravo na pravni lijek što uključuje: jednak i učinkovit pristup pravdi, odgovarajuću, učinkovitu i brzu reparaciju za pretrpljenu štetu, pristup relevantnim informacijama koje se odnose na povrede i mehanizme reparacije. Rezolucija sadrži i sveobuhvatan pristup obeštećenju za pretrpljenu štetu: restituciju, naknadu štete, rehabilitaciju, zadovoljenje i jamstvo neponavljanja povreda.

Pregled institucionalnog okvira od 1990. do 2004.

Dana 30. kolovoza 1991. osnovan je Ured za izbjeglice, poslije Ured za prognanike i izbjeglice u sklopu Ministarstva rada i socijalne skrbi sa zadaćom

zbrinjavanja i pomoći prognanim i izbjeglim osobama, prikupljanja materijalnih sredstava, koordinacije akcije centara za socijalni rad i vjerskih zajednica i organizacija, osiguravanja osnovnih uvjeta za život prognanika i izbjeglica i uvjeta za njihovu socijalnu adaptaciju, osiguravanja povrata prognanika i izbjeglica u svoje domove, provođenja analiza potreba i stanja prognanika i izbjeglica, poduzimanja mjera za osiguranje funkcioniranja jedinstvenog informacijskog i dokumentacijskog sustava u odnosu na potrebne podatke o zbrinjavanju te pomoći prognanicima i izbjeglicama... Od 15. siječnja 1992. u sastavu je Ureda Republički fond *Kralj Zvonimir*. Uredbom o prestanku rada Ureda od 27. svibnja 1999., dokumentaciju, sredstva i poslove preuzelo je Ministarstvo razvitka, useljeništva i obnove sa zadaćama: obnova i izgradnja objekata infrastrukture i javne namjene te drugih objekata uništenih ratnim djelovanjem, promicanje stambene izgradnje naselja uništenih ili oštećenih ratnim djelovanjima, predlaganje ukupne politike povratka i obnavljanja stanovništva, organiziranje investicijskih i drugih radova obnove i stambeno zbrinjavanje stradalnika Domovinskog rata i dr. Prema Uredbi o unutarnjem ustrojstvu, u Ministarstvu djeluje Ured za prognanike, povratnike i izbjeglice do 3. veljače 2000. godine, kada poslove preuzima Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo koje prestaje s radom kao zasebno ministarstvo 22. prosinca 2003. godine.

Dana 13. svibnja 1993. osnovan je Ured za žrtve rata kao stručna služba vlade, usmjeren zaštiti žrtava rata i njihovih obitelji te ostvarivanju njihovih prava. Žrtvama rata smatrale su se osobe ubijene ili nestale u Domovinskom ratu i članovi njihovih obitelji, vojni i civilni invalidi Domovinskog rata te osobe koje jesu ili su bile zatočenici srpskih logora. Ured je prestao s radom 18. listopada 1996. godine, a poslove je preuzela Državna uprava za skrb o razvojačenim braniteljima i civilnim žrtvama Domovinskog rata. Poslovi uprave uključuju: socijalnu zaštitu civilnih invalida Domovinskog rata, obitelji civilnih osoba ubijenih ili nestalih u Domovinskom ratu i civilnih osoba koje su bile zatočenici neprijateljskih logora u Domovinskom ratu ili su na drugi način postale stradalnici Domovinskog rata te njihovih obitelji, druge poslove socijalne zaštite razvojačenih branitelja i stradalnika Domovinskog rata te njihovih obitelji. Uprava se 21. studenoga 1997. ustrojava u posebno Ministarstvo hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata koje između ostalog obavlja poslove vezane uz pravni položaj civilnih žrtava iz Domovinskog rata, obitelji zatočenih i nestalih civila iz Domovinskog rata i mirnodopskih vojnih invalida i dr., i to

kroz Upravu za razvojačene hrvatske branitelje i civilne žrtve iz Domovinskog rata. Dana 22. prosinca 2003. uspostavlja se Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti koje uspostavlja Upravu za zatočene i nestale sa zadaćom traženja zatočenih i nestalih, organizacije ekshumacija masovnih i pojedinačnih grobnica na teritoriju RH, prikupljanja i obrade podataka o ekshumiranim žrtvama u radi identifikacije te organizira identifikaciju posmrtnih ostataka žrtava.

U dvadesetogodišnjem razdoblju osnovano je i radilo nekoliko komisija - Komisija za ratne zločine od 19. travnja 1993. prikuplja dokumentaciju o ratnim zločinima i surađuje s Međunarodnim sudom za ratne zločine i Međunarodnim kaznenim sudom, Komisija za traženje osoba nestalih u ratnim djelovanjima u Republici Hrvatskoj od 24. prosinca 1991. prikuplja i obrađuje podatke o civilnim i drugim žrtvama i nestalim osobama s područja RH zahvaćenih ratnim djelovanjem, a stručnu i administrativnu podršku dobiva od Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH i Hrvatskog crvenog križa. Komisija za zatočene i nestale prikuplja i obrađuje podatke o zatočenim i nestalim osobama s teritorija RH u Domovinskom ratu te provodi repatriiranje i razmjenu zarobljenika, a osnovana je 13. svibnja 1993. S njenim osnivanjem s radom je prestala Komisija za traženje osoba nestalih u ratnim djelovanjima u Republici Hrvatskoj. Ured Vlade Republike Hrvatske za zatočene i nestale preuzeo je poslove i infrastrukturu Komisije 21. rujna 2000. godine. Osnovan je kao stručna služba vlade, a s radom prestaje 15. siječnja 2004., kada poslove preuzima Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti radeći preko Uprave za zatočene i nestale. Danas Uprava radi unutar Ministarstva branitelja. Ministarstvo za rad i zapošljavanje, uspostavljeno 5. listopada 1990., poslije Ministarstvo rada i socijalne skrbi, zatim Ministarstvo rada, socijalne skrbi i obitelji i konačno Ministarstvo rada i socijalne skrbi, obavljalo je između ostalog i poslove zaštite civilnih žrtava iz Domovinskog rata. Uredbama o unutarnjem ustrojstvu iz 1999., 2000. i 2001. godine, Ministarstvo je imalo Upravu zaštite žrtava i sudionika rata. Dana 22. prosinca 2003. godine Ministarstvo je prestalo s radom kao zasebno ministarstvo.

Prava civilnih žrtava rata

*Ulomak iz osobnog sjećanja Đurđe Gmaz, snimljen
u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove i druge
oblike političkog nasilja od 1941. do danas*

Đurđa Gmaz rođena je 1950. godine u Sisku. Suprug joj je bio jedan od suosnivača HDZ-a u tom gradu. Od 1991. radila je u MUP-u Hrvatske. Kada je počeo rat u njezinom kraju, s obitelji je ostala u selu koje se nalazilo na crti razdvajanja sa srpskom stranom. Dana 16. srpnja 1993. godine kćer Đurđe Gmaz, koja se kupala s dvadesetak druge djece na Kupi, ubijena je rafalnim mecima koji su došli s druge strane Kupe, gdje su se nalazile srpske snage. Sin joj je tom prilikom teško ozlijeđen. Aktivna je u Udruzi civilnih žrtava stradalnika Domovinskog rata i godinama se zauzima za ostvarivanje prava civilnih žrtava rata.

Pogibija kćeri

Ispitivačica: *Kako to da ste odlučili ostati s obzirom na to da ste živjeli na prvoj crti bojišta?*

Đurđa Gmaz: Niste mogli kuću uzeti i odvući je 10 kilometara prema Zagrebu. A gdje se smjestiti? Sin je išao u školu, kćer je bila na studiju u Zagrebu. Ova druga kćer, koja je poginula, isto je u Zagrebu išla u medicinsku školu i bila je u internatu. Prema tome... Imali smo stoku doma, bavili smo se poljoprivredom, iako je suprug veterinar. Nismo mogli to napustiti.

Ispitivačica: *Kako je izgledala svakodnevica na prvoj crti bojišta? Je li bilo granatiranja?*

Đurđa Gmaz: Strašno! Jako je puno bilo granatiranja. Puno puta nisam mogla doći s posla doma, nego sam znala spavati kod kumova. To je neopisivo! To

nije bilo samo jedan dan... Kad je bio napad na Sisak, granate su padale stalno, puno kuća je bilo pogođeno, dosta ljudi u selu je ranjeno.

Ispitivačica: *Spomenuli ste da Vam je kćer poginula? Možete li nam molim Vas ispričati kako se to dogodilo?*

Durđa Gmaz: Kad je UNPROFOR došao, ja mislim 92., tu je bila linija razdvajanja. Srpske snage nisu smjele biti s druge strane Kupe jer je to bilo pod UNPROFOR-om. U selu se normalno živjelo. Mi smo rođeni na Kupi, naučeni smo ljeti se kupati. Ne samo mi, nego naša djeca, i tako je bilo. Ljudi su se kupali, djeca su se kupala. Jedno 500 metara dalje, prema Petrinji, bili su Srbi. Oni su se isto kupali. Nikad nitko nije na nikoga ni pucao. Dana 16. 7. moja kćer je došla iz Zagreba i u 12 i 15 je otišla na kupanje - ona, Zrinka, sin koji je imao 16 godina i nećak od 17 godina. Otišli su se kupati s prijateljima. 100 metara niže od njih je bilo 20-ero djece. Negdje u 3 i 10 počela je velika pucnjava. Ja sam bila kod kuće, na dopustu. Čula sam zapomaganje. "Upomoć! Upomoć!" - to je moj sin zvao. Istrčala sam na cestu i vidjela sam sina, Domagoja, kako trči prema meni. Plaža je bila udaljena nekih 200 metara od naše kuće. Trčala sam prema njemu i vidjela da je ranjen u ruku, zvala sam susjedu, koja je istrčala, a kad je vidjela šta se događa, dovezla je auto, stavila Domagoja u auto i odvezla ga u bolnicu. Pitala sam Domagoja gdje je Zrinka. Veli: "Zrinka i Igor su tamo." Trčala sam do Kupe, autom je došla još jedna susjeda, dotrčali su i branitelji... Čitavo to vrijeme po nama su s one druge strane pucali. Normalno da su naši branitelji, koji su bili u selu, uzvratili vatru da bi ih otjerali da mogu Zrinku povući. Napad je bio tako žestok da je..., da su Zrinku 3 puta ostavljali na mjestu dok je nismo stavili u automobil.

Ispitivačica: *Vi ste sve to vrijeme to gledali?*

Durđa Gmaz: Igor je jaukao. Stavili smo Zrinku na zadnje sjedalo i ja sam sjela pokraj nje. Ona je ležala, glava joj je bila na mom krilu. Igora su stavili na prednje sjedalo i krenuli smo u bolnicu. Pošto je Sisak tri i pol km udaljen od našeg mjesta, negdje tamo nakon kilometar i pol do dva, kad sam opipala Zrinkin puls, nisam ništa čula. Njezine oči su me gledale jer joj je glava bila na mom krilu. Kad sam shvatila da moje dijete nije živo, ja sam joj zaklopila oči. Nakon kilometar sreća nas je hitna i Zrinku su prebacili u hitnu. Igor, nećak, je jaukao cijelim putem jer je bio ranjen u nogu i u ruku. Došla sam u bolnicu... Moje dijete je bilo pokriveno. Domagoj je operiran, dobio je 3 metka u ruku.

11 sati je trajala operacija da mu spase ruku. Igor je operiran. Dobio je metak u nogu, u bedra. I u ruku. Zrinski nije bilo pomoći. Moje dijete je dobilo najmanje 10 metaka. Bila je presječena ovako, preko trbuha i dolje noge.

Ispitivačica: *Je li se znalo tko je pucao s druge strane?*

Durđa Gmaz: Navečer, u 6 sati, na radiju Petrinja, Tarbuk, njihov vojni zapovjednik, je rekao da nije istina da su pucali po djeci i da su ubili djevojku. Da bi drugi dan to negirao i rekao da je nažalost to istina i da je to učinila jedna grupa koja se otela kontroli. To smo svi čuli. Za počinitelje se zna tko su. Njihova imena nisu rekli Hrvati već Srbi povratnici. Tri svjedoka koja su znala o tome i koji znaju tko je to radio. Osumnjičeno ih je 14. Najmanje je 4 bilo. Oni sada žive u Srbiji. To su sve mladi ljudi rodom iz Petrinje ili okolice. Žalosno je to da su pucali na nevinu djecu koja nisu imala veze s ratom!

Ispitivačica: *Jeste li poznavali ikog od njih?*

Durđa Gmaz: Ne.

Ispitivačica: *Kako je taj događaj utjecao na Vas i Vašu obitelj?*

Durđa Gmaz: Strašno! Oboljeli smo. I suprug i ja. Doživjela sam nepravdu od moje domovine da nije priznata žrtva moga djeteta i drugih civila u ovoj državi. Ne samo Hrvata, nego svih onih koji se stradali. Granate nisu birale! Mi u Sisku imamo ljudi i Srba koji su poginuli. I Muslimana. Majki, očeva! Prema tome, granata nije birala. Ni metak nije birao. Osim Hrvata, puno je ljudi bilo ostalo u Sisku.

Ispitivačica: *Kada ste prvi put osjetili tu nepravdu, da vas se ne tretira jednako? Da vam se ne priznaju prava?*

Durđa Gmaz: Pa 95. kad sam malo došla k sebi nakon te tragedije koju sam doživjela, kad sam vidjela okolo da neki imaju prava, a neki nemaju. Onda sam krenula u borbu. Na nivou države smo osnovali zajednicu udruga. Po županijama, županijske udruge, i onda, kad smo se svi okupili i upoznali, vidjeli smo da je velika nepravda napravljena civilnim stradalnicima Domovinskog rata.

Ispitivačica: *Na koji način?*

Durđa Gmaz: U jednom ratu ne može biti 3 vrste majki. Majka poginulog branitelja, majka poginulog djeteta civila koji ima pravo na obiteljsku invalid-

ninu od 860 kn i majka poginulog djeteta civila koja nema prava na obiteljsku invalidninu - samo zato što ima mirovinu ili osobni dohodak, ako je zaposlena. Mi nismo socijalni slučajevi! Mi smo svi stradali u ratu, prema tome, jednako bi se trebali i tretirati. Samo na taj način bi se jednako priznale naše žrtve. Dijete je dijete.

Ispitivačica: *Na koji način ste pokušali ostvariti prava kao civilna žrtva?*

Đurđa Gmaz: U tri navrata sam bila dopredsjednica republičke udruge Civilnih stradalnika Domovinskog rata i jako mi je poznata ta tematika. Što se tiče prava civilnih stradalnika, tu smo stvarno zakinuti da je to užas! Nije ostvareno ni stambeno zbrinjavanje za civilne stradalnike! Ranjene djece je bilo 1260 u Domovinskom ratu, a niti jedno od te djece nije stambeno zbrinuto od strane države. Ta djeca nisu kriva što je bio rat.

Ispitivačica: *Jeste li Vi osobno pokretali nekakvu parnicu za ostvarivanje prava?*

Đurđa Gmaz: Nismo. Mislila sam tužiti RH jer sam bila ogorčena nekim stvarima - da za jedne ima, a za druge nema, jer ako se odšteta može jednima isplatiti, onda smatram da bi trebala i drugima. Savjetovala sam se s poznatim odvjetnicima u Zagrebu, svi su mi savjetovali da nema smisla tužiti jer da ću izgubiti sud. Otvoreno mi je tako rečeno. Ne samo ja, bilo tko! To se i pokazalo jer svi ljudi koji su tužili, sada jako velike sudske troškove dobivaju!

Ispitivačica: *Što smatrate svojim najvećim uspjehom vezano uz rad u udruzi?*

Đurđa Gmaz: Sve ove godine - to je već 17 godina, borim se za prava obitelji poginulih! To jako dobro znaju svi naši članovi diljem Hrvatske! Tko mene poznaje i tko je član bilo koje udruge, svi znaju da se strašno borim za to i da imam hrabrosti reći u lice! I Predsjedniku države i Predsjedniku vlade i ministru šta ga ide. Mislim da je to moja vrlina.

Regionalna suradnja u postupcima za ratne zločine kao nasljeđe tranzicijske pravde na zapadnom Balkanu

Bruno Vekarić

Je li proteklih deset godina od prvog skupa *Paličkog procesa* ostvareno i, ako jest, u kojoj mjeri ono što je dogovoreno kao zajednički cilj: što uspješnije istraživanje, procesuiranje i kažnjavanje počinitelja kaznenih djela ratnih zločina? U ovom se članku polazi od stava da su postupanja tužiteljstava Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore u predmetima ratnih zločina jedno od bitnih, ako ne i ključnih, nasljeđa tranzicijske pravde na prostorima nekađašnje SFRJ. Sudske presude nacionalnih sudova pišu historijsku poruku pomirenja i podržavaju načelo sprječavanja nekažnjivosti kaznenih djela ratnih zločina. Primarni cilj tužiteljstava u regiji je da utvrde kaznenu odgovornost. Pomirenje bi bilo posljedica ako se taj cilj ostvari - da se utvrdi istina, da to utječe na pravdu za žrtve, da žrtve shvate da onaj tko je oslobođen doista nije kriv, a ako je proglašen krivim, treba biti osuđen. Tek to može utjecati na političko pomirenje. Danas je dominantan stav da se konkretne strategije suočavanja s nasljeđem ratnih zločina na prostorima bivše Jugoslavije moraju ostvarivati bez odgađanja, usporedno s procesom modernizacije društava i njihovih deklarativnih težnji da ravnopravno uđu u obitelj europskih naroda te odgovore izazovima tranzicijskih promjena.

Primjena sporazuma i rezultati u dosadašnjoj regionalnoj suradnji

Uspostavljanje regionalne suradnje u gonjenju i kažnjavanju ratnih zločina bitan je faktor prevladavanja i razjašnjavanja nesuglasica koje su posljedica ratnih događaja devedesetih godina. Radi se o jednom od učinkovitijih putova prema pomirenju - o regionalnoj pravdi. Najznačajniji napredak u regiji na tom planu dogodio se 31. siječnja 2013. godine u Bruxellesu, kada je potpisan Protokol o suradnji u progonu osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čo-

vječnosti i zločin genocida između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Tužilaštva BiH. Protokol je potpisan u prisutnosti generalnog direktora Direkcije za proširenje Europske unije Stefana Sannina, direktora Direkcije EU-a za zapadni Balkan Pierrea Mirrela, predstavnika Misije OEBS-a u Srbiji, veleposlanika SAD-a za pitanja ratnih zločina Stephena Reppa i predstavnika Veleposlanstva SAD-a u Beogradu. Potpisivanjem Protokola zaokružen je neophodan pravni okvir za učinkovito procesuiranje osumnjičenih za ratne zločine u regiji.

U Sarajevu je potom, 3. lipnja 2013. godine, potpisan i Protokol između Državnog odvjetništva Republike Hrvatske i Tužilaštva Bosne i Hercegovine o suradnji u progonu počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida, zbog "učinkovitijeg istraživanja, dokazivanja i procesuiranja osoba za koje postoje osnovane sumnje da su počinile kaznena djela protiv ratnog i humanitarnog prava u zemlji u kojoj se ti počinitelji nalaze i onemogućavanja izbjegavanja kaznene odgovornosti zloporabom instituta zabrane izručenja vlastitih državljana."

Realizacija suradnje u skladu s Protokolom predstavlja pozitivan pomak u borbi protiv nekažnjivosti ratnih zločina. Suradnju dvaju tužiteljstava podržava i Europska unija, u skladu sa zaključcima strukturalnog dijaloga o reformi pravosuđa. Ocijenjeno je da je suradnja pozitivan pomak i u svjetlu europskih integracija zemalja regije radi jačanja procesa vladavine prava, pomirenja i dostizanja pravde kako bi se ispunila očekivanja žrtava ratnih zločina.

Na sastanku s glavnim tužiteljem BiH Goranom Salihovićem, predstavnici Udruženja *Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa* podržali su aktivnosti koje se provode poslije potpisivanja Protokola o suradnji između dvaju tužiteljstava i realizaciji te suradnje. Delegacija Tužilaštva BiH uručila je 30. kolovoza 2013. godine na sastanku u Beogradu predstavnicima Tužilaštva za ratne zločine suglasnost žrtava za procesuiranje dviju osoba osumnjičenih za ratne zločine u Srebrenici koji se nalaze na teritoriju Srbije, što je ocijenjeno kao znak povjerenja obitelji žrtava u oba tužiteljstva. Da je Protokol bio ključni korak prema unapređenju regionalne suradnje u postupcima za ratne zločine ocijenila je i Europska komisija u svom izvještaju o napretku Srbije, ali i BiH u 2013. godini.

"Zajednička suradnja u predmetima ratnih zločina mora se razvijati i nastaviti kako bi Bosna i Hercegovina i Srbija u narednom periodu riješile predmete čije neprocesuiranje opterećuje proces vladavine prava i proces pomirenja u

regiji", istakao je glavni tužitelj BiH Goran Salihović na jednom od zajedničkih sastanaka dvaju tužiteljstava u Sarajevu 19. rujna 2013. godine.

Potpisivanjem Protokola zaokružen je neophodan pravni okvir za učinkovito procesuiranje osumnjičenih za ratne zločine u regiji. Na načelu dobrovoljnosti, taj dokument omogućava ustupanje dokaza i informacija u predmetima ratnih zločina između dvaju tužiteljstava. Implementacijom Protokola dogovorena je suradnja na konkretnim predmetima u kojima je potrebna međusobna pomoć dvaju tužiteljstava.

U zgradi delegacije EU-a u Sarajevu 16. prosinca 2013. godine uslijedio je trilateralni sastanak glavnih tužitelja Srbije, BiH i Hrvatske, Vladimira Vukčevića, Gorana Salihovića i Mladena Bajića, o realizaciji suradnje između tužiteljstava na osnovi Protokola. Glavni tužitelji su istaknuli da nastavljaju suradnju kako bi se onemogućilo bilo kakvo skrivanje osumnjičenih i optuženih osoba koji izbjegavaju procesuiranje uz pomoć državljanstva druge države te da će se suradnja intenzivirati. U tom je cilju na sastanku zaključeno da će biti imenovani oficiri za vezu koji će u tehničkom aspektu poboljšati i unaprijediti komunikaciju između tužiteljstava. Tako su npr. u razdoblju do 1. siječnja 2014. godine oficiri za vezu Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije (TRZ) i Tužilaštva BiH razmijenili ukupno 20 zahtjeva za pomoć na osnovi odredbi Protokola o suradnji, i to TRZ prema TBiH 10 zahtjeva te TBiH prema TRZ-u također 10.

Na osnovi Sporazuma o ustupanju dokaza s Državnim odvjetništvom Republike Hrvatske, došlo je do značajnog unapređenja suradnje, što je dovelo do otkrivanja masovne grobnice u Sotinu kod Vukovara 19. 4. 2013. godine. Tužilaštvo je, tijekom provođenja istrage u predmetu "Sotin" došlo do podataka o mjestu gdje se nalaze posmrtni ostaci hrvatskih civila ubijenih 1991. godine. U suradnji s kolegama iz DORH-a, Tužilaštvo je zajedno s komisijama za nestale osobe vlada Srbije i Hrvatske, na lokaciji u okolici Vukovara, provjerilo tu informaciju i pronašlo posmrtnu ostatku.

Konkretna suradnja Tužilaštva za ratne zločine i DORH-a započela je saslušanjem svjedoka s područja Hrvatske. To je prvo učinjeno u predmetu Ovčara, kada je u prostorijama Županijskog suda u Zagrebu saslušano desetak svjedoka, hrvatskih državljana, što je rezultiralo procesuiranjem počinitelja ratnog zločina koji su do tada izmicali pravdi i u Hrvatskoj i u Srbiji. S vrhovnim dr-

žavnim tužiocem Crne Gore Tužilaštvo za ratne zločine sklopilo je Sporazum u Podgorici 31. listopada 2007. godine. Dokazi i informacije razmijenjeni su u ukupno devet predmeta.

Suradnju Tužilaštva za ratne zločine i EULEKS-a (Misija vladavine prava Europske unije na Kosovu) u 2013. godini obilježila zajednički rad u predmetima ratnih zločina u predistražnom postupku "Istok", ali i u predmetima "Čuška" i "Limaj". Tužilaštvo za ratne zločine je s EULEKS-om surađivalo na otkrivanju i lociranju masovne grobnice na lokalitetu Rudnica u općini Raška. Uspostavljen je modalitet suradnje sa Specijalnim istražnim timom EU-a Johna Clintona Williamsona. Saslušano je više od 400 svjedoka u nekoliko navrata na nekoliko lokacija u regiji o događajima kidnapiranja, otmica i ubojstava nealbanskih civila na Kosovu od 1998. do 2000. godine.

Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije je do sada razmijenilo informacije i dokaze u 223 predmeta ratnih zločina u regiji. Od toga s Državnim odvjetništvom Republike Hrvatske 121, s Tužilaštvom BiH 33, s vrhovnim državnim tužiocem Crne Gore devet i u suradnji s Misijom vladavine prava Europske unije na Kosovu - 60. U ukupno 11 predmeta, u kojima su do sada ustupljeni dokazi i informacije u suradnji s DORH-om, prvostupanjski je osuđena jedna osoba na 20 godina zatvora, a drugostupanjska presuda donesena je u 10 predmeta protiv 17 osoba koje su osuđene na ukupno 144,6 godina zatvora. U pet predmeta koje smo do sada procesuirali u suradnji s kantonalnim tužiteljstvima BiH, osam osoba je osuđeno na ukupno 79 godina zatvora, od čega drugostupanjskom odlukom četiri osobe na ukupno 56 godina zatvorske kazne.

Neophodnost i prilika

I međunarodno i domaće pravo obvezuju države da kazneno gone odgovorne i sude im za genocid, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine, u skladu s načelima pravičnog suđenja, donoseći tako pravdu i žrtvama i okrivljenima. Države su također obvezne surađivati s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju, što proizlazi iz Povelje Ujedinjenih naroda. Suradnja u regiji na političkoj i ekonomskoj razini započela je stidljivo, ali su pravosuđa uspostavljala dobru komunikaciju koja je od 2003. godine rezultirala nizom zakona o institucijama i postupcima za procesuiranje ratnih zločina. Vrlo jak *outreach*,

iznimna podrška međunarodnih subjekata - Europske unije, OEES-a i Vlade SAD-a, učinile su te institucije misionarima pomirenja u regiji.

Govoriti o regionalnoj suradnji u suočavanju s počinjenim zločinima znači govoriti o konkretnim i opipljivim oblicima suradnje kao što su razmjena ili ustupanje dokaza preko međunarodno-pravne pomoći na regionalnoj razini, interakcija svih stručnih organa nadležnih za gonjenje i procesuiranje počinitelja ratnih zločina u svakoj od država u regiji, jačanje komunikacijske mreže policija, tužiteljstava i sudskih vlasti u Hrvatskoj, BiH, Crnoj Gori i Srbiji kako bi se stvorio efikasan mehanizam za trenutačnu razmjenu informacija, izjava svjedoka i drugih dokaza te za zaštitu svjedoka.

Kada je Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije 5. veljače 2005. godine, u prisutnosti Slobodana Jankovića, tadašnjeg vršitelja dužnosti republičkog javnog tužitelja, s glavnim odvjetnikom Državnog odvjetništva Mladenom Bajićem potpisalo Memorandum o suglasnosti u ostvarivanju i unapređenju suradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala, praktično je otpočela realizacija regionalne suradnje u postupcima za ratne zločine.

Uspostavljen je okvir regionalne suradnje Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije koji je ponudio model za rješenje problema efikasnog suđenja za ratne zločine jer su se žrtve, svjedoci, počinitelji i sama mjesta zločina nalazili na teritorijima različitih država koje su nastale raspadom nekadašnje SFRJ, u ovom slučaju Srbije i Hrvatske. Memorandum je nastao kao rezultat *Paličkog procesa* koji je inicirala Misija OEES-a u Srbiji, da bi ga ubrzo podržale i misije te međunarodne organizacije u Republici Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini.

Na seminaru održanom na Paliću od 28. do 30. studenoga 2004. godine ocijenjeno je da je međudržavna suradnja u regiji neophodna za uspješno procesuiranje ratnih zločina i da je to istodobno prilika da sudionici skupova razmjenjuju mišljenja, obavljaju konzultacije o relevantnim pravnim pitanjima i razmjenjuju neposredna iskustva u kaznenom progonu počinitelja ratnih zločina, kao i informacije o postojećim materijalnim i procesnim zakonodavnim rješenjima u zemljama regije. Iskustvo *Paličkog procesa* pokazuje da je regionalna suradnja u tako delikatnom području kao što je utvrđivanje činjenica i kažnjavanje odgovornih za ratne zločine moguća i da može dovesti do značajnih rezultata i pozitivnog utjecaja i u drugim područjima pravosudnog sustava. Mehanizmi koji su učinkoviti u području procesuiranja ratnih zločina mogli

su se jednako primijeniti i u borbi protiv organiziranog kriminala, terorizma, trgovine ljudima i u financijskom kriminalu. Poslana je jasna poruka javnosti ovih zemalja da se težak zadatak suočavanja s prošlošću i suzbijanja kriminala ne može ostvariti u izolaciji i strogo unutar granica jedne države nego u partnerstvu sa susjedima.

Regionalna suradnja postavljena je kao bitan preduvjet ustupanja slučajeva Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju domaćim pravosudnim organima. Države nastale pri raspadu bivše Jugoslavije imaju dodatnu obvezu prema Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju u smislu završne strategije tog suda i ustupanja slučajeva lokalnom pravosuđu. Tako je 1. srpnja 2005. godine zaključen i Memorandum o suglasnosti u ostvarivanju i unapređenju suradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala između Republičkog javnog tužilaštva, Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Tužilaštva Bosne i Hercegovine. Korak dalje predstavljao je Sporazum o suradnji u progonu počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, sklopljen u Zagrebu 13. listopada 2006. godine.

Za ovu priliku ograničit ćemo se samo na suradnju između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske, s naglaskom na konkretniji oblik te suradnje, odnosno na potpisani Sporazum.

Sporazum se odnosio na, prije svega, već procesuirane slučajeve u kojima je pokrenut kazneni postupak, bez obzira na fazu postupka, čiji počinitelji imaju prebivalište ili državljanstvo Republike Hrvatske, odnosno Republike Srbije, tako da su zbog ustavnih ograničenja u pogledu ekstradicije nedostupni pravosudnim organima države koja je protiv njih pokrenula postupak.

Ovlaštene osobe sudionika za koordinaciju suradnje dogovaraju se telefonom prije formalnog upućivanja zahtjeva o konkretnoj stvari, što izuzetno ubrzava realizaciju i postupanje prema pristiglom zahtjevu. Međutim, iz navedenog načina suradnje u nekoliko je slučajeva ostvaren još neposredniji oblik tako što su zamjenici tužitelja prisustvovali provođenju pojedinih istražnih radnji u drugoj zamoljenoj državi sudionici. Zbog složenosti problematike ratnih zločina u procesno-pravnom, a još i više u materijalno-pravnom smislu, razmjena pravnih stajališta iz ovog područja bila je višestruko korisna i još je više pridonijela poboljšanju međusobne suradnje, to prije što su zakonodavna

rješenja u smislu vremenskog i prostornog važenja kaznenog zakonodavstva gotovo jednaka ili vrlo slična, a takav oblik suradnje je uostalom i predviđen zaključenim Memorandumima.

Suradnja među državama u pogledu pružanja pravne pomoći u kaznenim stvarima predstavlja neophodnost i obvezu. Neophodnost zbog toga što bez takve suradnje između nadležnih organa država jedan broj kazneno-pravnih slučajeva ne bi mogao biti riješen ili bi njihovo rješavanje pratilo znatne teškoće, što bi u svakom slučaju imalo posljedice na nacionalnom, ali i na međunarodnom planu. Obveza svih država članica Vijeća Europe proizlazi iz obveza utvrđenih njegovim statutom kako bi dao maksimalan doprinos zaštiti ljudskih prava, vladavini prava i demokratskom razvoju društva.

Srbija je udovoljila tim obvezama donošenjem brojnih zakona kojima su prihvaćeni Europska konvencija o međusobnom pružanju pravne pomoći u kaznenim stvarima iz 1959. godine, dodatni Protokol uz tu konvenciju iz 1978. godine, Drugi dodatni Protokol uz tu konvenciju iz 2004. godine, Europska konvencija o prijenosu postupaka u kaznenim stvarima i Europska konvencija o ekstradiciji (2001. godina). Osim navedenih konvencija, područje pružanja pravne pomoći u kaznenim stvarima regulira još Zakonik o krivičnom postupku i Ugovor između Savezne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske o pravnoj pomoći u građanskim i kaznenim stvarima, potpisan u rujnu 1997. godine, a ratificiran i u primjeni od 1998. godine.

Spomenute konvencije, zakoni i ugovori reguliraju suradnju u pružanju pomoći u kaznenim stvarima između nadležnih pravosudnih organa država i sastoje se u osnovi od tri vrste pomoći:

- dostavljanje raznih pisanih i procesnih akata (poziva na saslušanje, optužnih akata, sudskih odluka itd.)
- provođenje pojedinih procesnih, odnosno istražnih radnji (saslušanja okrivljenog i svjedoka, uviđaja, zapljene predmeta, pretresa itd.)
- dostavljanje izvoda iz raznih sudskih i administrativnih evidencija, ustupanje i preuzimanje kaznenog gonjenja itd.

Sve konvencije prihvaćene su donošenjem odgovarajućeg zakona nakon što su ih ratificirali nadležni organi predviđeni zakonom; one su, dakle, prihvaćene prema proceduri predviđenoj za donošenje zakona i u tom smislu obvezuju države potpisnice, a time i sve njihove organe.

Ako bi netko postavio pitanje čemu zaključivanje Memoranduma i Sporazuma pored postojeće zakonske regulative, odgovor bi bio da se time željelo pridonijeti bržem i efikasnijem provođenju i okončanju kaznenih postupaka za tu vrstu kaznenih djela, a sve to u okviru i u skladu sa zakonskom regulativom koja je na snazi u objema državama. Pokazalo se da su navedeni ciljevi u velikoj mjeri bili i postignuti. Ostvarivanje neposredne suradnje u pribavljanju i razmjeni obavještenja, izvještaja, dokumenata, materijalnih tragova i dokumentacijskog materijala u predkaznenoj (predistražnoj) fazi kaznenog postupka i upotreba rezultata te suradnje kao relevantnih dokaza, vodili su učinkovitijoj, ali i bržoj pravdi, kažnjavanju krivaca i moralnoj satisfakciji oštećenih.

Jedna od najtežih posljedica oružanog sukoba na prostorima bivše Jugoslavije jest velik broj počinjenih, a nekažnjenih ratnih zločina, s ogromnim brojem oštećenih osoba i imovinskom štetom. Jasno je da je mnogo lakše utvrditi počinjenje ratnih zločina u objektivnom smislu (tj. utvrditi da se ratni zločin doista dogodio) nego u subjektivnom (tj. utvrditi uzročnu vezu između određenog počinitelja i počinjenog djela ratnog zločina). Naime, u pravilu je teško identificirati počinitelje konkretnih ratnih zločina. Razlozi su mnogostruki. U vrijeme ratnih događaja o tome se vodilo malo računa. Informacije, podaci i potencijalni dokazni materijal ili nisu prikupljeni ili je, ako jesu, to činjeno na povremeno i na neodgovarajući način. Usto, s vremenom je dokazni materijal nestajao, odnosno bivao zagubljen, prikrivan ili uništen. Oštećeni su, u pravilu, ostali u jednoj državi, svjedoci su otišli na različite strane, dokazni materijal također, a potencijalni su se počinitelji, u pravilu, našli u drugoj državi u kojoj su dobili novo državljanstvo, zbog čega ne mogu biti izručeni državi koja je protiv njih već pokrenula kazneni postupak.

Dakle, objektivno imamo tri sljedeće situacije:

- za počinjenje pojedinih ratnih zločina u objektivnom smislu prikupljeni su određeni podaci i informacije, potencijalni dokazni materijali u krajnjem slučaju i o potencijalnim počiniteljima, ali do tada još nije pokrenut kazneni postupak (primjena Memoranduma);
- pokrenuti kazneni postupak ne može se završiti jer se okrivljena osoba nalazi u drugoj državi koja ga ne može izručiti (primjena Sporazuma o suradnji);
- kazneni postupak vođen je u jednoj državi protiv određene osobe ili osobe u odsutnosti, postupak je okončan prvostupanjskom presudom,

ali se, iz prethodno navedenih razloga, ta presuda ne može provesti (primjena Sporazuma o suradnji).

Iz navedenih slučajeva može se zaključiti da su druga i treća situacija u općem smislu regulirane konvencijama i zakonodavstvom. Pravna pomoć između pravosudnih organa može se provoditi uz primjenu zakona i konvencija, ali je Sporazum učinio suradnju bržom i djelotvornijom. Prva situacija (predistražni postupak) gotovo nije obuhvaćena navedenom zakonskom i drugom regulativom. Zbog toga je značaj tih memoranduma velik jer se njihovom realizacijom znatno pridonosi sveobuhvatnijem pribavljanju relevantnih dokaza, a time bržim i učinkovitijim kaznenim postupcima, između ostalog i zato što čine djelotvornijim postupanja po zahtjevima za pravnu pomoć na osnovi odgovarajućih zakona i konvencija.

Zaključak

Prva zadaća i pretpostavka za svaki idući korak na europskom putu Srbije, ali i susjednih zemalja, upravo je stvaranje uvjeta i mehanizama za efikasan proces zacjeljivanja ratnih rana. To podrazumijeva identifikaciju odgovornih za kršenje međunarodnog humanitarnog prava na ovim prostorima u sukobima iz devedesetih godina prošlog stoljeća, osiguranje dokaza o tome, podizanje stručnog, organizacijskog i tehničkog kapaciteta domaćeg pravosuđa za te procese i stvaranje društvenog i pravnog ozračja za pravična i učinkovita suđenja.

Suradnja tužitelja u regiji pokazala se, u određenom smislu, kao prethodnica poboljšanja suradnje djelovanja političkih elita i država regije. Proces oslobađanja tereta nasljeđa ratnih zločina teče usporedno s političkim procesom razvijanja regionalne suradnje i čini nezaobilazan element integrativnih tokova na svim razinama.

Uviđajući značaj interakcije i zajedničkih napora pravosudnih sustava, sve tri navedene zemlje posljednjih su godina znatno unaprijedile regionalnu suradnju koja, usprkos predrasudama, otporu i povremenim komplikacijama, bilježi stalan uspon. Čini se da je ipak prevladalo stajalište da se samo učinkovitom regionalnom suradnjom tužiteljstava, sudova i istražnih organa, uz podršku međunarodne zajednice, može utvrditi puna materijalna istina i odmjeriti individualna kaznena odgovornost u kojoj nacionalne pripadnosti

počinitelja i žrtava neće biti od prvorazrednog značaja. Regionalna suradnja ostvaruje se na osnovi ideje da su pravosudni organi zemalja regije u najvećoj mjeri upućeni na međusobnu pomoć i suradnju u procesuiranju ratnih zločina i drugih povreda međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije, imajući pred sobom identičan cilj - ostvariti pravdu za žrtve. Ta suradnja počiva i na činjenici da su se ratni zločini na prostorima bivše SFRJ u pravilu događali na teritoriju koja sada nije pod jurisdikcijom državnih organa koji vode postupke protiv počinitelja tih zločina, i da se svjedoci tih zločina, u pravilu, nalaze i imaju prebivalište izvan područja države koja zločine istražuje. Sve to ukazuje na nužnost postojanja regionalne suradnje.

Međunarodne kaznene istrage se, za razliku od onih koje se vode na nacionalnoj razini, mnogo više oslanjaju na suradnju država. Iz toga proizlazi da njihova uspješna provedba djelomično ovisi o političkoj volji država da surađuju. Istraživanje ratnih zločina, otkrivanje počinitelja i okolnosti pod kojima su zločini počinjeni, ostaje prioritet u radu pravosuđa na zapadnom Balkanu.

Europska unija podržava nacionalna tužiteljstva za ratne zločine i investira u njih, polazeći od stajališta da je snažno i neovisno pravosuđe jedna od najvažnijih komponenti demokratskih država. Preuzete su najbolje stečevine Europske unije u rješavanju regionalnog problema privođenja pravdi počinitelja ratnih zločina, kao što su sudovi za suradnju, Europska pravosudna mreža, Eurojust, Europski nalog za uhićenje, Europski nalog za izvođenje dokaza i brojne druge mjere. Poruka Vincenta Degerta, šefa delegacije EU-a u Srbiji od 2009. do 2013. godine, da pomirenje pridonosi regionalnoj suradnji, a regionalna suradnja vodi u Europu, u Bruxellesu je u ožujku 2009. godine jasno definirala već zacrtani put.

¹ <http://www.dorh.hr/PotpisanProtokolSTuziteljstvomBosne>

Rad Državnog odvjetništva u RH od 2000. do danas

Milena Čalić - Jelić

Ratni zločini iz Domovinskog rata od 1991. do 1995., bilo da su ih počinili pripadnici hrvatskih ili srpskih vojnih i paravojnih postrojbi, svjedoče o razmjerima tragedije koja se dogodila na ovim prostorima devedesetih godina prošlog stoljeća. Godinama se zločine pokušavalo svesti na razinu ideoloških motiva i svetih ciljeva, osvetu žrtava ili članova njihovih obitelji i suboraca. Sve do 2000. godine i promjene vlasti nakon trećesiječanjskih izbora te pritiska međunarodne zajednice kod hrvatskih političkih i pravosudnih elita vrijedila je dogma kako u obrambenom, oslobodilačkom ratu nije moguće počiniti ratni zločin pa su do tada ratni zločin činili samo "oni drugi". Neosporno je da se rat vodio na teritoriju RH i da je Srbija mobilizirala nekadašnju zajedničku vojsku (JNA) za provođenje svojih agresorskih, imperijalnih ciljeva pod egidom zaštite srpske manjine u Hrvatskoj, koja se raspadom bivše Jugoslavije u novoj, neovisnoj državi našla ugrožena. Tek promjenom retorike političara i predstavnika pravosuđa u svezi s procesuiranjem svih ratnih zločina, sukladno zakonu i međunarodnom pravu, neovisno o njegovoj "nacionalnosti" ili pripadnosti pojedinim postrojbama (ali još ne toliko svijesti i društvene klime) počinje otvaranje procesa protiv hrvatskih vojnika i policajaca za teške ratne zločine. Ujedno, 2004. godine DORH počinje provoditi reviziju svih predmeta protiv osumnjičenih ili optuženih pripadnika srpskih formacija kako bi uklonio svaku sumnju u možebitno pristrano postupanje koje nije utemeljeno na zakonima. Tijekom 2001. u Hrvatskoj je uhićeno nekoliko desetaka građana srpske nacionalnosti pod optužbom za ratne zločine u vrijeme rata u Hrvatskoj, a to su politički predstavnici Srba u Hrvatskoj i neke nevladine udruge koja se bave ljudskim pravima ocijenili kao pritisak kojemu je cilj onemogućavanje povratka ili pak kao svojevrsnu kompenzaciju za pokrenute postupke za ratne zločine protiv građana hrvatske nacionalnosti.

I međunarodne i nacionalne organizacije koje su pratile suđenja za ratne zločine ocijenile su da je Državno odvjetništvo pozitivno promijenilo svoje stajalište u svezi s neosnovanim optužnicama za ratne zločine i slučajevima na koje bi se mogao primijeniti oprost. No, također je ustanovljeno da je potrebna revizija presuda za određeni broj osuđenih Srba, čiji su slučajevi na kraju oružanog sukoba "iz oružane pobune" naknadno kvalificirani u ratne zločine ili obične zločine, a čije su presude pravomoćne. Nadalje, osobe koje su prethodno bile osuđene zbog "oružane pobune" i na koje je primijenjen oprost i dalje imaju kazneni dosje s tim u vezi. Spomenute su organizacije zaključile da je takva situacija u suprotnosti sa značenjem oprosta i da negativno utječe na potpuno ostvarivanje njihovih prava kao hrvatskih građana.

Tijekom 2004. provedena je revizija istraga te su obustavljeni postupci protiv 485 osoba. Do 2009. DORH je odustao od optužbe ili je kazneno djelo prekvalificirao u oružanu pobunu za još 260 okrivljenika. U razdoblju 2004. - 2008. DORH je podigao optužnice protiv 426 osumnjičenika, pri čemu je u 10 predmeta okrivljen 41 pripadnik hrvatskih postrojbi, od kojih je 17 je pravomoćno osuđeno, a četvero oslobođeno. Novih pet postupaka provedeno je 2008. i 2009., a u 84 posto slučajeva pravomoćne presude su osuđujuće. Do lipnja 2006. Hrvatska je tražila otprilike 1100 osoba osumnjičenih za ratne zločine, a još približno 400 osoba tražilo se na osnovi osuđujućih presuda donesenih u odsutnosti. Glavni državni odvjetnik prenio je tu informaciju tadašnjoj ministrici pravosuđa u svrhu njezina prosljeđivanja odgovarajućim tijelima u Srbiji, Crnoj Gori i BiH. Ujedno je jačala i svijest o neophodnosti intenzivnije suradnje među predmetnim državama u svezi s osuđujućim presudama donesenim u odsutnosti. Prihvativši činjenicu kako je velik broj istraga za ratne zločine pokrenut bez dovoljnih dokaza, Državno odvjetništvo poduzelo je korektivne aktivnosti kako bi smanjio popis osoba za kojima se traga.

U sklopu Akcijskog plana reforme pravosuđa Republike Hrvatske, Državno odvjetništvo je 2007. godine na temelju prikupljenih podataka iz policijskih izvješća počelo izrađivati bazu podataka o ratnim zločinima (mapu zločina). Krajem 2008. godine glavni državni odvjetnik i Ministarstvo unutarnjih poslova načinili su akcijski plan za koordinirani pristup istraživanju ratnih zločina. Županijska odvjetništva dobila su zadatak provesti reviziju kaznenih prijava te ih odbaciti ili pokrenuti dodatne izvide, kao i provesti reviziju svih presuda donesenih u odsutnosti te procijeniti u kojim konkretnim predmetima Državno

odvjetništvo treba tražiti obnovu postupka. Stupanjem na snagu novog Zakona o kaznenom postupku (NN 152/08), pravomoćno završen postupak može se obnoviti u korist osuđenika bez obzira na to je li on prisutan ako su ispunjeni zakonom propisani uvjeti (npr. ako se dokaže da se presuda temelji na lažnom iskazu, izjavi, snimci...; ako se dokaže da je do presude došlo zbog kaznenog djela državnog odvjetnika, suca...; ako se iznesu nove činjenice ili se podnesu novi dokazi prikladni da prouzroče oslobađanje...; ako je osoba za djelo više puta osuđena ili je osuđeno više osoba za jedno djelo koje je mogla počiniti samo jedna osoba ili neke od njih...) Zahtjev može podnijeti i branitelj ako se radi o novim činjenicama ili dokazima koji su prikladni da prouzroče oslobađanje bez obzira na to je li osuđenik prisutan. Navedeni zakon je Državnom odvjetništvu dao pravnu osnovu da započne s analizom presuda donesenih u odsutnosti okrivljenih kako bi, u slučaju da se utvrdi postojanje uvjeta, u konkretnim predmetima Državno odvjetništvo podnijelo zahtjeve za obnovu postupaka.

Statistički podaci Vrhovnog suda pokazuju da je polovina od ukupno 68 presuda donesenih u postupcima u odsutnosti optuženika potvrđena, preinačeno je 11, a potpuno ukinuto 20 presuda. U procesu preispitivanja predmeta, DORH je od 2004. do 2008. obustavio istrage, odustao od optužnica ili prekvalificirao zločin u krivično djelo oružane pobune za oko 750 pripadnika srpskih jedinica, a izmjenama zakona omogućeno je eliminiranje osuđujućih presuda donesenih u neprofesionalno i etnički pristranim postupcima vođenim u odsutnosti okrivljenih. Naime, od 1991. do 2004. pokrenuta je istraga za 3232 osobe, optuženo ih je 1400, a osuđeno 602, pri čemu najveći dio, gotovo isključivo pripadnika srpskih postrojbi, u odsutnosti. Tijekom 2008. i 2009. provedena je revizija predmeta presuđenih u odsutnosti. Obnova postupka zatražena je u 14 predmeta za 90 osuđenih, a tijekom 2009. obnova je provedena u sedam predmeta za 32 okrivljena.

Ovakvi podaci upućuju na činjenicu da tužitelji u velikom broju predmeta nisu donosili dovoljno stručne procjene koje bi bile u skladu s općeprihvaćenim pravosudnim standardima. Pristupajući reviziji optužnica i istražnih zahtjeva, Državno odvjetništvo vodilo se određenim kriterijima (točno tumačenje zakonskih opisa kaznenih djela ratnih zločina, individualizacija optužnica - odmak od grupnih optužnica i usredotočenje na one u kojima u odnosu na optuženike postoji osnovana sumnja da su počinili konkretno kazneno djelo te, ono najvažnije, postojanje dostatnih dokaza za svakoga optuženika).

Državno odvjetništvo u 21. stoljeću

Predpristupni pregovori Hrvatske s EU-om jesu pridonijeli povećanoj kvaliteti rada Državnog odvjetništva, no pred tim su tijelom i dalje značajne i velike zadaće usmjerene k osiguranju vladavine prava u hrvatskom društvu. Na tragu ove tvrdnje je npr. činjenica da je 2011. godine Hrvatski sabor donio Zakon o nezastarijevanju kaznenih djela ratnog profiterstva i kaznenih djela iz procesa pretvorbe i privatizacije (NN RH br. 57/11). Pritom je važno napomenuti da je to učinjeno nakon što se shvatilo da revizija privatizacije i pretvorbe nije dala željene rezultate, a da je materija koju regulira navedeni zakon iznimno bitna. Ipak, broj neprocesuiranih ratnih zločina još je uvijek iznimno velik, stopa kriminaliteta raste, a USKOK se bavi velikim brojem predmeta. S druge strane, problem nedovoljno uvjerljivih dokaza, optužnice upitne kvalitete, revizije rada 90-ih, jačanje regionalne suradnje u zajedničkim istragama, modernizacija i usklađivanje hrvatskog pravosudnog sustava sa standardima EU-a, pred Državno odvjetništvo stavlja važne zadatke te je svaki daljnji korak k dodatnom obrazovanju i usavršavanju državnih odvjetnika neophodan. Transparentnim kriterijima za izbor državnih odvjetnika, uvedenim Ustavnim promjenama, znatno je izmijenjen i djelokrug Državnoodvjetničkog vijeća pa ono sada imenuje i razrješava zamjenike državnih odvjetnika, imenuje i razrješava županijske i općinske državne odvjetnike, raspisuje izbore za članove vijeća iz reda zamjenika državnih odvjetnika, vodi i odlučuje o stegovnoj odgovornosti državnih odvjetnika, donosi odluke o premještanju državnih odvjetnika, sudjeluje u osposobljavanju i usavršavanju državnih odvjetnika, provodi postupak upisa u Državnu školu za pravosudne dužnosnike, odlučuje o prigovoru na završnu ocjenu kandidata u Državnoj školi za pravosudne dužnosnike, vodi očevidnike državnih odvjetnika i zamjenika, vodi i kontrolira imovinske kartice državnih odvjetnika i zamjenika, što je sve dovelo do većeg povjerenja u rad tog tijela. Za razliku od navedenog, čvrsta hijerarhijska kontrola unutar Državnog odvjetništva te postupanje prema nalogu glavnog državnog odvjetnika koji se ne objavljuju, onemogućuje zainteresiranoj javnosti bolji uvid u njegov rad. Izvještaj Državnog odvjetništva za 2012. sadrži kritički stav sadašnjeg postupka imenovanja zamjenika u općinskim državnim odvjetništvima - da je previše formaliziran i diskriminatoran u odnosu na odvjetnike, što može dovesti do smanjenog interesa mladih i kvalitetnih pravnika te da je postojećim načinom imenovanja, kojim se željelo najkvalitetnije pravnike selekcionirati za pravosuđe, postignut suprotan efekt.

Regionalna suradnja između tužiteljstava u vezi s procesuiranjem ratnih zločina

Osnovna je pretpostavka da se učinkovita regionalna pravosudna suradnja temelji na povjerenju u pravne sustave država u regiji te na pridržavanju temeljnih načela međunarodnog prava. Pобоljšanje regionalne suradnje između zemalja sljednica SFRJ, jedan je od ključnih elemenata u daljnjem unapređenju procesuiranja ratnih zločina. U tu su svrhu Državno odvjetništvo Republike Hrvatske i Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije 13. listopada 2006. godine potpisali Sporazum o suradnji i progonu počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida (vidi *Dodatak* na kraju teksta). S Crnom Gorom je Sporazum o suradnji i progonu počinitelja kaznenih djela ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida potpisan 28. srpnja 2006. godine, a 3. lipnja 2013. godine u Sarajevu je potpisan i Protokol o suradnji između Državnog odvjetništva Republike Hrvatske i Tužilaštva Bosne i Hercegovine. Sporazumima su dogovoreni način rada, razmjena dokaza, dokumenta i podataka te međusobno izvješćivanje.

Iako Hrvatska danas redovito surađuje s tužiteljskim uredima zemalja u regiji, broj razmijenjenih predmeta i dalje je malen. U Republici Srbiji još su na snazi dva zakona koja, prema mišljenju Republike Hrvatske, onemogućavaju punu suradnju između dviju država. Riječ je o Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine Republike Srbije, čijom je primjenom Republika Srbija proširila svoju pravnu jurisdikciju na sve države bivše Jugoslavije, te Zakonu o amnestiji.

Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine donesenom 2009. godine, Republika Srbija se određuje nadležnom za procesuiranje ratnih zločina koji su na teritoriju bivše SFRJ počinjeni u razdoblju od 1. siječnja 1991. godine, bez obzira na državljanstvo žrtve i počinitelja zločina (slučaj "Purda", slučaj "Divjak"). Kada je Hrvatska 2011. godine donijela Zakon o ništetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, bivše SFRJ i Republike Srbije, kao glavni argument za njegovo donošenje navodio se upravo spomenuti zakon iz 2009. godine te se isticalo da je njime Republika Srbija pretjerano proširila vlastitu kaznenu vlast. Međutim, u javnosti je bilo jasno da je pravi povod donošenja Zakona o ništetnosti bila dostava 44 optužnice Vojnog tužilaštva JNA iz 1992. godine, koje je RS poslala hrvatskom Ministarstvu pravosuđa. Takav zaključak proizlazi i iz navedenih

razloga zbog kojih je Prijedlog Zakona trebalo poslati u hitnu zakonodavnu proceduru, tj. zbog "zaštite hrvatskih državljana i njihovih ustavnih prava od tijela druge države."

Iz sadržaja nekih od odredbi proizlazi da Zakon o ništetnosti ima dva temeljna cilja. Prvi je cilj učiniti "ništetnim i bez pravnog učinka" pravne akte bivše JNA, SFRJ i Republike Srbije koji se odnose na ratne zločine i druga kaznena djela hrvatskih državljana počinjenih za vrijeme Domovinskog rata, a drugi je zabrana domaćim pravosudnim tijelima da pružaju pravnu pomoć u kaznenim stvarima tijelima RS za navedena djela. U odnosu na Zakon o ništetnosti, predsjednik Republike Hrvatske podnio je Ustavnom sudu Republike Hrvatske zahtjev za ocjenom njegove ustavnosti, a tadašnji glavni državni odvjetnik Mladen Bajić izrazio je negodovanje donošenjem Prijedloga Zakona, izjavivši u javnosti da predloženi Zakon zapravo pogoduje ratnim zločincima jer će nakon njega biti znatno otežana razmjena informacija, dokaza, svjedoka itd. sa srbijanskim Tužilaštvom za ratne zločine.

Iako se često ističe se da spomenuti Zakon nije zaustavio niti ugrozio suradnju u procesuiranju i istraživanju ratnih zločina između Republike Hrvatske i Republike Srbije te da Državno odvjetništvo Republike Hrvatske i Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije i dalje surađuju i izmjenjuju materijale vezane uz istraživanje i procesuiranje ratnih zločina, neosporno je da predmetni zakon uvelike onemogućuje ostvarivanje pune regionalne suradnje te je nejasno zašto on, unatoč svojoj važnosti, još nije došao na dnevni red Ustavnog suda RH.

Drugi sporan zakon je Zakon o amnestiji kojim su amnestirane osobe za počinjenje kaznenog djela oružane pobune i kaznenih djela protiv ustavnog poretka bivše SFRJ u razdoblju od 27. travnja 1992. do 7. listopada 2000. godine. Problematično je što tim zakonom nije obuhvaćeno razdoblje prije 27. travnja 1992. godine, odnosno razdoblje od 1990. do 27. travnja 1992. godine.

Neprocesuiranje kaznenih djela prikrivanja u apsolutnoj zastari

Također, i dalje se kao konstantan problem javlja neprocesuiranje kaznenih djela prikrivanja počinitelja kaznenih djela zbog nastupanja apsolutne zastare nakon određenog vremena. Očigledno je da su tijela progona (Državno odvjetništvo, policija i vojna policija) "olako" dopustila da takvi slučajevi zastare, ne

provodeći istrage o tim kaznenim djelima, a prema javnosti su, obično, samo konstatirali da je u nekim slučajevima nastupila zastara za progon počinitelja tih kaznenih djela, ne zanimajući se tko je odgovoran i je li netko zbog toga sankcioniran. Kao najočitiji primjer prikrivanja zločina spomenut ćemo tijela sedamnaest ubijenih civila u Paulinom Dvoru, koja su organizirano prevezena u tajnu masovnu grobnicu, kuća u kojoj su civili ubijeni je minirana, a nekoliko godina poslije tijela su prevezena i pokopana u nekoliko stotina kilometara udaljenu sekundarnu grobnicu; tijela petorice zarobljenika smaknutih u šumi Česma kraj Bjelovara su nakon policijskog izvida i obavljene patološke sekcije nestala i danas se ne zna mjesto ukopa; nakon operacije *Džep '93* četrdeset je leševa organizirano prevezeno i potom bačeno u septičku jamu kuće u predgrađu Gospića koja je potom minirana.

Kazneni progon počinitelja terorističkih akata

U razdoblju od 1991. do 1995. nepoznati su počinitelji uništili ili oštetili velik broj stambenih i poslovnih objekata hrvatskih građana na područjima na kojima se nisu provodile ratne operacije¹. U nekim su slučajevima vlasnici kuća pod koje je podmetnut eksploziv teško ozlijeđeni ili su smrtno stradali². U najvećem broju slučajeva počinitelji nisu nikad otkriveni ni sankcionirani, a žrtvama tih akata terorizma ostalo je jedino da traže neki oblik odštete privatnim tužbama protiv države. Sve te tužbe (podnesene prije 1996. godine) pozivale su se na čl. 180 Zakona o obveznim odnosima (ZOO)³. Hrvatski sabor ukinuo je čl. 180 u veljači 1996.⁴, a svi sudski postupci za naknadu štete prekinuti su do donošenja novog zakona "kojim će se urediti odgovornost za štetu nastalu zbog terorističkih akata." Novi zakon donesen je nakon sedam i pol godina, u ljeto 2003., kao Zakon o odgovornosti za štetu nastalu zbog terorističkih akata i javnih demonstracija (ZOŠT).

Bitna promjena ZOŠT-a prema čl. 180 ZOO-a je da ograničava pravo na naknadu štete samo na naknadu one štete gdje je posljedica "smrt, tjelesna ozljeda ili oštećenje zdravlja"⁵. Prekinuti postupci za nadoknadu materijalne štete nastavljeni su po čl. 8. ZOŠT-a koji određuje da se materijalna šteta nadoknađuje u obliku obnove oštećenih ili uništenih materijalnih dobara sukladno Zakonu o obnovi⁶.

Prema podacima iz godišnjih izvještaja DORH-a, u razdoblju od 2004. - 2007. DORH je primio 532 zahtjeva za naknadu materijalne štete prema odred-

bama ZOŠT-a te ih je proslijedio nadležnom ministarstvu. Najveći broj zahtjeva pristigao je tijekom 2003., kada je zakon i izglasan, ali nažalost, kako izvještaj za tu godinu nije objavljen na stranicama DORH-a, ne raspolažemo podacima za tu godinu⁷. Prema podacima iz izvještaja DORH-a iz 2010. godine o otpisu troškova parničnih postupaka prema Odluci Vlade RH, možemo ustanoviti broj postupaka pokrenutih prije 1996. godine, prema čl. 180 ZOO-a, koji nisu završili do brisanja tog članka. Prema navedenim podacima, pokrenuto su 582 postupka.

Kvaliteta optužnica i cjelokupnog rada te potreba za daljnjim usavršavanjem

Iako je od revizije optužnica prošlo više od 5 godina, neka županijska odvjetništva još nisu dovršila reviziju pa su pojedine optužnice (primjerice za zločin u Sotinu i za zločin u Berku) i dalje neprecizne, s velikim brojem okrivljenika od kojih se neki ne terete ni za jednu konkretnu radnju, a istraga se, takoreći, provodi na glavnim raspravama. Te i takve optužnice tužitelji mijenjaju i po nekoliko puta (ponekad tako da od prvotnih inkriminacija ne ostane nijedna), što često rezultira odustajanjima od kaznenog progona ili oslobađajućim presudama.

Nadalje, DORH-ova baza podataka o 490 ratnih zločina nije javno dostupna te zbog te činjenice nije jasno na kojem načelu DORH formira slučajeve ratnog zločina, odnosno koje su kaznene prijave prihvaćene, a koje odbačene i zašto. Zbog velikog broja civilnih žrtava srpske nacionalnosti koje su tužile RH zbog neučinkovitosti procesuiranja kaznenih djela ratnih zločina te su izgubile parnice, kao i zbog brojnih dokumentiranih sudskih i javnih svjedočanstava žrtava, pretpostavljamo da određeni broj kaznenih djela s obilježjima ratnog zločina nije uključen u DORH-ovu bazu.

Nadalje, prema podacima domaćih i međunarodnih organizacija, opseg ratnih zločina počinjenih tijekom VRA *Oluja* daleko nadilazi brojke kojima barata DORH. HHO navodi imena od gotovo 700 ubijenih civila (prema podacima koje je HHO prikupio direktno na terenu, neposredno nakon akcije *Oluja*). Prema podacima srpskih nevladinih organizacija, ta brojka doseže i više od 1900 ubijenih. UN navodi podatak od oko 20.000 spaljenih kuća.

Prema službenim podacima DORH-a, brojka registriranih ubijenih civila u navedena 24 slučaja ratnih zločina za vrijeme i nakon akcije *Oluja* jest 156

osoba, a ukupan broj ubijenih prema toj je evidenciji 214 osoba⁸. Osnovano je postaviti pitanje zašto DORH raspolaže s tako malim brojem ratnih zločina vezanih uz akciju *Oluja*. Evidentan je i nerazmjer u kvalifikacijama kaznenih djela u ratni zločin između pripadnika hrvatskih i srpskih postrojbi. Naime, dok se pripadnici srpskih postrojbi redovno optužuju za ratne zločine u slučajevima uništavanja imovine, čak i znatno manjih razmjera nego što je to bilo u akciji *Oluja*, poznat je samo jedan slučaj pripadnika hrvatskih jedinica za to kazneno djelo kvalificirano kao ratni zločin, koji je okončan pravomoćnom oslobađajućom presudom (Husnjak - Sokol, Županijski sud u Bjelovaru).

Nakon izmjena Zakona o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda, kojim je 2011. godine propisana isključiva nadležnost županijskih sudova u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu za postupanje u predmetima ratnih zločina, većina predmeta je tijekom 2012. godine, a nešto preostalih tijekom 2013. godine, s ostalih županijskih sudova predana u nadležnost navedena četiri suda. U državnim odvjetništvima osnovani su posebni odsjeci za ratne zločine, no s obzirom na velik broj neprocesuiranih i novopristiglih predmeta, ukazuje se na nedostatak ljudskih, materijalnih i prostornih kapaciteta. Budžeti tužiteljstava na razini su onih iz prethodnih godina te omogućavaju obavljanje tek osnovnih poslova. Dodatne teškoće u radu sudova i državnih odvjetništava donose značajne izmjene procesnih i materijalnih zakona. Zbog složenosti njihove primjene, često mijenjanje izaziva frustracije i ne pridonosi učinkovitosti. U državnim odvjetništvima u vezi s tim posebno ističu izmjene Zakona o kaznenom postupku (ZKP): "Prilikom izmjene Zakona, prioritet, uz neosporno poštivanje temeljnih prava i sloboda u skladu s Ustavom i praksom ESLJP-a, nije bio učinkovit postupak u progonu počinitelja teških kaznenih djela", ističu u Državnom odvjetništvu Republike Hrvatske⁹.

¹ Koliko je takvih objekata ne zna se, ali ih je, vrlo vjerojatno, više od tisuću. Samo na području općine Bjelovar, gdje djeluje udruga *Pravda*, koju su osnovale žrtve terorističkih akata, uništeno je ili oštećeno oko 650 objekata. Zahtjeva za naknadu štete ima mnogo manje.

² Npr. bratić predsjednika Mesića Ivice Vuković i njegova supruga poginuli su kad je njihova kuća u Čačincima dignuta u zrak. Počinitelji su u ovom slučaju uhvaćeni, suđeni i ubrzo pomilovani. Na sudu su se branili "da je došlo do zabune, da su mislili da je to srpska kuća."

³ Za štetu nastalu smrću, tjelesnom ozljedom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičke osobe zbog akata nasilja ili terora te prilikom javnih demonstracija i manifestacija, odgovara društveno-politička zajednica čiji su organi prema propisima koji su na snazi bili dužni spriječiti takvu štetu.

⁴ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obveznim odnosima (Narodne novine 7/1996).

⁵ I u tim slučajevima praksa obiluje sudskim presudama na štetu žrtve, gdje se smisao nematerijalne odštete gubi u proceduralnim razlozima, nastupanjem zastare ili za čovjeka neshvatljivim tumačenjem zakonskih normi (vidi predmet: M. Šeatović, udovice žrtve terorističkog akta, a zapravo ratnog zločina protiv civila u Novskoj, sud odbija uz obrazloženje "da su počinitelji zločina bili pripadnici HV-a, u uniformama HV-a i s oružjem HV-a, ali da zločin nisu počinili u radno vrijeme", dakle država nije odgovorna! M. Šeatović, udovica s vrlo skromnom mirovinom, osuđena je da plati vrlo visoke sudske troškove, A. Vujić v. RH, Mileusnić v. RH, Solar v. RH...)

⁶ Zakon o obnovi (NN 24/1996) na snazi od 3. 4. 1996., Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obnovi (NN 57/2000) na snazi od 17. 6. 2000. godine.

⁷ Tijekom 2004. godine Državno odvjetništvo Republike Hrvatske primilo je ukupno **934 zahtjeva**, od čega se **392** zahtjeva odnose na naknadu tzv. materijalne štete uzrokovane terorističkim aktima i svi su prosljeđeni resornom ministarstvu na rješavanje, dok su se **542** zahtjeva odnosila na naknadu štete koja je posljedica smrti, tjelesne ozljede ili oštećenje zdravlja. Tijekom 2005. godine Državno odvjetništvo Republike Hrvatske primilo je **348 zahtjeva**, od kojih su se **93** zahtjeva odnosila na naknadu materijalne štete i svi su prosljeđeni resornom ministarstvu na rješavanje, a **255** zahtjeva bilo je upravljeno na naknadu štete koja je posljedica smrti, tjelesne ozljede ili oštećenja zdravlja. Tijekom 2006. godine Državno odvjetništvo Republike Hrvatske primilo je **101 zahtjev**, od čega se **26** zahtjeva odnosilo na naknadu materijalne štete i svi su dostavljeni resornom ministarstvu na rješavanje, a **75** zahtjeva bilo je postavljeno za naknadu štete koja je posljedica smrti, tjelesne ozljede ili oštećenja zdravlja.

⁸ <http://www.dorh.hr/PodaciOPrijavama2>

⁹ Državno odvjetništvo Republike Hrvatske: Izvješće Državnog odvjetništva Republike Hrvatske za 2012. godinu, Zagreb, kolovoz 2013. godine.

Zločini bez sudskog epiloga: propuštene prilike za priznanje patnje i izgradnju povjerenja

Vesna Teršelič

Sugovornici iz medija često pitaju koliko je ratnih zločina procesuirano. Možemo ponuditi različite odgovore iz različitih izvora, od najrelevantnijeg podatka iz baze Državnog odvjetništva¹ do informacija koje prikupljaju različite organizacije civilnog društva. Podaci neizbježno ovise o razumijevanju što su ratni zločini, a što teške povrede ljudskih prava i nisu konačni. Nastavkom istraga i terenskih istraživanja organizacija za ljudska prava neki će krimeni, koji danas podliježu zastari, možda biti okvalificirani kao ratni zločini. Čak ako se to i ne dogodi, vrijedi imati na umu da nepravde i povrede ljudskih prava ostavljaju dubok trag. Posljedice za žrtve, njihove zajednice i društvo nisu tako drastične kao kod ratnih zločina, ali povrede kao što su deportacije, deložacije, miniranja kuća i gubitak posla svojim dugoročnim posljedicama obvezuju na reakciju institucija i društva. U recima koji slijede dat ću kratak prikaz nekih nedjela počinjenih tijekom rata i poraća 90-ih, koja su ostala bez sudskog epiloga. Neka među njima još uvijek nisu kvalificirana kao ratni zločini. Kad pravosudno procesuiranje izostane ili je presporo, stradali i njihovi najbliži često sami kreću u borbu za priznanje patnje², a katkad i uspijevaju pokrenuti nadležne institucije. U dugoj i neizvjesnoj pravnoj bitci podrška su im odvjetnici³, mediji i organizacije za ljudska prava. Teške povrede ljudskih prava nikada nisu bile nevidljive. U javnosti se za većinu zločina počinjenih od 1991. - 1995. saznalo ubrzo nakon počinjenja jer su o njima izvještavali neovisni mediji, civilne inicijative i organizacije za ljudska prava⁴. No s prolaskom vremena, sjećanja na neugodne činjenice su blijedjela pa su se zločinima krajem devedesetih bavile prije svega obitelji žrtava i organizacije za ljudska prava, a ne nadležne institucije. Obitelji ubijenih, nestalih i ranjenih, oni koji su preživjeli silovanje i druge oblike seksualnog zlostavljanja u ratu ili su tijekom ili nakon rata umrli od posljedica rata, žrtve teških kršenja ljudskih prava, izbjeglice i prognanici, kao i društvo u cjelini, još uvijek očekuju pravdu.

Dok su devedesetih istraživani gotovo samo zločini koje su počinili pripadnici srpskih jedinica, poslije 2000. pokrenute su i istrage zločina koje su počinili pripadnici hrvatskih postrojbi. No i danas se samo iznimno istražuju zločini koji nisu imali smrtnu posljedice. Sa zakašnjenjem se intenzivira procesuiranje silovanja u ratu, a sustavne deložacije, miniranja kuća ili deportacije zasad se ne kvalificiraju kao ratni zločini, iako organizacije za ljudska prava smatraju da bi se u praksi Državnog odvjetništva i sudova takva sustavna kršenja ljudskih prava trebala tretirati kao ratni zločini.

Etničko čišćenje, ubojstva i nestanci

Ako su žrtve stradale upravo zato što (ni)su pripadale određenom narodu, žalac povrede pogađa preživjele i desetljećima nakon prestanka oružanih sukoba. Posebno su pogubne posljedice dva vala etničkog čišćenja - 1991. stradali su ili svoje domove morali napustiti većinom Hrvati, a 1995. većinom Srbi. Zločini koje su počinili pripadnici JNA i srpskih postrojbi u agresiji na Vukovar i okolna mjesta (Berak, Bogdanovci, Bokšić, Čakovci, Mikluševci, Petrovci, Sotin, Svinjarevci, Tompojevci...) u kojima su većinom stradali Hrvati, iako su ubijeni i Albanci, Rusini i Srbi te pripadnici drugih nacionalnih manjina, samo su djelomično procesuirani. U nekima od sela opustošenih 90-ih danas ne živi nitko. Dok se nakon vojno-policijskih akcija 1995. i mirne reintegracije 1998. u svoja mjesta vratio bar dio Hrvata prognanih 1991., povratak Srba izbjeglih u razdoblju od početka rata, a najmasovnije nakon VRA *Bljesak* i *Oluja* tijekom 90-ih, obeshrabrivan je. Unatoč povoljnijem političkom ozračju nakon 2000., ni danas svi zainteresirani za povratak nisu dobili zatraženu podršku. Neka su zgarišta danas prekrivena šikarom, a izbjegli žive u drugim državama ili na drugim kontinentima. Za donošenje odluke o povratku bila je važna i (ne) učinkovitost procesuiranja ratnih zločina i teških povreda ljudskih prava. Iako se trebalo i moglo podići kapacitete nadležnih institucija kako bi ubrzale postupke, i danas je puno neistraženih zločina. Za zločine koje su tijekom 1995. počinili pripadnici hrvatskih postrojbi, u kojima su većinom stradali Srbi, pokrenuto je tek nekoliko postupaka, a do danas je osuđen tek jedan počinitelj.

Jelena Baketa, koja danas ponovno živi u Lovasu, još uvijek traži sina Gorana kojemu se u studenome 1991. u Vukovaru gubi svaki trag⁵. Iz ulomka citiranog intervjua možemo samo naslutiti njenu muku koju dijeli s više od 1663 obitelji⁶ koje još uvijek traže bilo kakvu informaciju o svojim najmilijima.

Ispitivačica: Mislite li da ćete ikad saznati istinu o Goranu?

Jelena Baketa: Ne znam da li ću to doživiti. Eto, čekam, sve mislim, možda je negdje. Jer čuda su se uvijek događala. Zna li kad je počeo Prvi svjetski rat?

Ispitivačica: 1914.

Jelena Baketa: Od moje bake je tada brat nestao. Vjerujete li da je on bio kod mene 1962.? Ovdje, u ovoj kući. Nije bila ova, bila je stara kuća. Nije za zamisliti. Još je baka bila živa. Od mog oca to je ujak. On je zarobljen bio u Rusiji. Tamo je ostao, oženio se i tamo je živio... Vjerojatno da je bilo još takvih slučajeva. Još uvijek imam neku nadu, možda je negdje i živ. Jer on je stvarno bio dobar sa svima.

Ispitivačica: Uskoro je godišnjica pada Vukovara. Kako se Vi osjećate na taj datum?

Jelena Baketa: Joj, strašno. Svake godine idem u taj mimohod, a ne znam da li ću ga moći izdržati. Već mi je teško.

I strašno mi je kad dođem u bolnicu na pretrage i na sve. Jer ja imam jedan snimak što sam dobila na HTV-u u Zagrebu. Bila je jedna emisija "Hrvatska puška na hrvatskom ramenu". To je meni sestra moja javila kad sam bila još u Zagrebu. I ja otišla i ta kolegica u HTV. I oni su to meni presnimili. Samo ne mogu ocijeniti da je to bilo da je vidila mog Gorana. Siniša Glavašević je još bio živ. Siniša ovak' sjedi na podu, a moj Goran na stepenicama. I još je njih bilo. One druge ne poznam. Sjedi u riflama i puši.

A ja sve mislim da je to bilo u bolnici na onim stepenicama. Nek' Bog dragi zna. Ne znam. Još uvijek neku nadu imam, možda je živ.

Od postupaka za zločine u Lovasu i Vukovaru pred sudovima u Hrvatskoj i Srbiji, Jelena Baketa pratila je suđenja u Beogradu. Kako sama kaže: "Osam godina sam po tim sudovima išla - četiri i nešto za Ovčaru i sad četiri i nešto za Lovas. To je osam i po godina." Počinitelji zločina na Ovčari osuđeni su u Beogradu i izdržavaju kaznu. Postupak pred Međunarodnim kaznenim sudom, okončan kažnjavanjem Mile Mrkšića koji još uvijek izdržava kaznu i Veselina Šljivančanina koji je prijevremeno pušten, izazvao je veliko

nezadovoljstvo žrtava i javnosti u Hrvatskoj. No brojni zločini nad Hrvatima i Srbima, posebice u Vukovarsko-srijemskoj, Sisačko-moslavačkoj te Šibensko-kninskoj županiji sa smrtnih ishodom, nisu ni danas istraženi.

Neki će zločini zbog propusta u postupku nažalost ostati bez sudskog epiloga. U noći između 7. i 8. 12. 1991. pripadnici pričuvne postrojbe MUP-a ubili su Mihajla Zeca, njegovu suprugu Mariju i dvanaestogodišnju Aleksandru Zec. Dana 31. 10. 2003. odvjetnik Anto Nobilo podigao je tužbu u ime preživjele djece, Dušana i Gordane Zec, te njihove bake Bose. U travnju 2004. DORH je odbio nagodbu s obitelji Zec s obrazloženjem da nije jasno jesu li "...članove obitelji Zec ubili pripadnici rezervnog sastava MUP-a u obavljanju službe ili u svezi sa službom ili su zločin počinili izvan službe kao civili." Budući da nije postignuta nagodba, 20. 4. 2004. počela je rasprava pred Općinskim sudom u Zagrebu. Dana 29. 4. 2004. Vlada RH donijela je odluku o isplati jednokratne pomoći članovima obitelji Zec u iznosu od 1,5 milijuna kuna. Pod pritiskom javnosti koja se solidarizirala sa sudbinom obitelji Zec, posebice zbog ubojstva Aleksandre Zec, donesena je izdvojena odluka u vrijeme kad se tek stvarala sudska praksa u vezi s primjenom 2003. donesenog Zakona o odgovornosti RH za štetu uzrokovanu od pripadnika hrvatskih oružanih i redarstvenih snaga tijekom Domovinskog rata (NN broj 117/03). Vlada je, naglasivši jednokratnost pomoći, treskom zatvorila tek odškrinuta vrata članovima drugih obitelji ubijenih i nestalih.

Brojni članova obitelji žrtava ratnih zločina koji su slijedom Zakona iz 2003. tužili Republiku Hrvatsku, do danas nisu dobili ni moralnu ni materijalnu zadovoljštinu. Njihova patnja nije priznata, počinitelji zločina nisu kazneno odgovarali, a većina je izgubila parnice za naknadu štete protiv Republike Hrvatske. Organizacije za ljudska prava godinama neuspješno traže od Vlade Republike Hrvatske da donese Odluku kojom bi se na nedvojben način otpisali troškovi izgubljenih parnica svim tužiteljima/oštećenicima koji nisu uspjeli ostvariti naknadu nematerijalne štete zbog smrti bliske osobe te se omogućio povrat novca onima koji su već platili parnične troškove ili čija je imovina zaplijenjena. Uredba o kriterijima, mjerilima i postupku za odgodu plaćanja, obročnu otplatu duga te prodaju, otpis ili djelomičan otpis potraživanja (NN br. 52/2013 i 94/2014), donesena 2012. i izmijenjena 2013., nažalost je samo još jedna propuštena prilika za ispravljanje nepravde.

Još uvijek nema političke volje za donošenje nacionalnog programa i zakona o osnivanju fonda za obeštećenje svih žrtava rata kojima bi se naknada štete

uredila u skladu s Temeljnim načelima i smjernicama o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava UN-a. Nema političke volje ni za REKOM - Inicijativu za utvrđivanje činjenica o svim žrtvama ratova na području bivše Jugoslavije od 1991. - 2001.

Zatvori i logori

Samo je manji dio zločina, počinjen u logorima i zatvorima, procesuiran.

Zoran Šangut ⁷ svjedoči o špaliru koji ih je dočeka u logoru Stajićevo: "Tu počinje prvi pakao, iskrcavaju nas iz autobusa, počinju nas tući, tu je bilo najvažnije ne pasti, ako padnete onda ste gotovi... U Stajićevu sam bio svjedok još tri ubojstva..." U Beogradu 2008. je "...na ruke tužitelju Vukčeviću predao krivičnu prijavu za pet logora protiv zapovjednika Živanovića. Nažalost, u Srbiji za to još nitko nije priveden i nitko nije za to odgovarao... Mi smo već nekoliko puta poslali zahtjev da nam dopuste spomen-ploču u Stajićevu... Međutim, odgovora još nismo dobili."

Liječnik Vladimir Solar⁸ prvo je bio zatočen u logoru Bučje, zajedno s dr. Ivanom Šreterom, čiji posmrtni ostaci nikada nisu pronađeni, da bi potom u prosincu bio premješten u Staru Gradišku. Uhićen je 18. 8. 1991. u bolnici u Pakracu. "I samo mi je rekao taj njihov zapovjednik da sam uhapšen. I da idem s njima. I onda su mi lijepo uzeli službeni automobil koji sam imao - yugo. I metnuli me u službeni automobil... U Bučju je bilo 298 ljudi. S tim da se za 22 još ni sad ne zna kako su završili i gdje su." A nakon rata: "Taj koji me je hapsio dobio je dvadeset godina." No većina odgovornih nije nikad odgovarala.

Još uvijek traju sudski postupci za zločine počinjene u splitskoj Lori, Pakračkoj Poljani te u zatvorima u Gajevoj ulici u Zagrebu i u Kerestincu.

Silovanje i seksualno zlostavljanje.

Uvelike prešućivana i u javnosti prepoznata tek posljednjih godina⁹, seksualna zlostavljanja u ratu tek se sada intenzivnije istražuju. Vladimir Solar govori i o silovanjima: "Znao sam za 2 silovanja. To sam čuo od djevojaka. Mislim, djevojaka, žena. To su se žalile, koje su, inače, tajile. Nisu govorile o

tome puno. To su meni rekle. Jedna je i sad živa. A jedna je umrla u toku... Sad, poslije rata."

Žene i muškarci koji su preživjeli seksualno zlostavljanje u logorima, zatvorima i privatnim kućama ni devedesetih ni danas nisu dobili zasluženu pozornost, zaštitu tijekom kaznenog postupka niti psihološku potporu, što je jedan od razloga da ni danas nemamo podatke o razmjerima silovanja i seksualnog zlostavljanja tijekom rata. Drugi je razlog što se u vrijeme rata teško dolazilo do informacija o stradanjima civila uz bojišnicu. No, najveća je prepreka što žrtve seksualnog zlostavljanja i danas uglavnom šute zbog traume ili straha da će ih u društvu ili u obitelji osuditi i obilježiti.

Deložacije

U deložacijama iz stanova, koji su nekad bili u vlasništvu JNA, od 1991. do 1994. izbačeno je više od 5000 osoba. O svom potresnom iskustvu deložacije govorila je Anka Zjačić¹⁰ is Splita:

Anka Zjačić: Meni su došli jedne noći na vrata. To je bilo negdje u 8. mjesecu, u 1 sat noću.

Ispitivačica: *Koje godine?*

Anka Zjačić: 1992., 1993. I ušli su na vrata. Ja sam znala što me čeka jer sam čula već za te deložacije. I zvonili su na vrata, lupali da otvorim. Ja sam povirila na špijunku: jedan civil i jedan gardista. Čujem ih još kod lifta. Ja kažem: "Ja neću da otvorim u ovo doba nikom". Oni kažu: "Mi ćemo provalit". "Provali". Ja onako, ko hrabra ja, već ne znam ni kako se zovem, pa reko: "Vi pokušajte". Onda su otišli. Kaže: "Doći ćemo drugi put". I onda mi je jedan napravio šipke željezne. Jedan rođak napravio mi je 3 šipke. Koje su sa, ono, na one alkice. Pa onda bi ja uveče, kad bi djeca legla, navukla te 3 šipke željezne dole, na sredinu i gore na vratima. I onda, kad su došli u 11 sati, to je pucalo, 3 ulaza nisu spavala. Kad su počeli maljevima i nekim šipkama lupati vanka. Pa puca je, nosivi zid je puca. Šipka ispadne iz ležišta, ja je namjestim. Kćerka nije bila kući, sin je bio. I onda, kad su upali unutra, to je bilo... Agonija 24 sata je ta trajala.

Ispitivačica: Koliko je ljudi došlo?

Anka Zjačić: Možda njih desetak prvi put. Izmijenila se cijela 4. gardijska u toku dana. Pa zovem Vojnu policiju, pa civilnu policiju, pa neće nitko da dođe. Da bi na kraju Vojna policija došla, i kažu: "Gospodo, ako nas još jednom zovnete, mi ćemo vas izbaciti iz stana".

Ispitivačica: Što su oni radili u Vašem stanu? Kako su se ponašali?

Anka Zjačić: Ponašali su se ko bogovi. Pa bog se valjda ne ponaša tako. Onda su ovdje, kad je svanulo, prijatelji od moje djece donijeli sendviče neke. I moj sin, već pokojni, napravio je tako sendvič. Da pojede. Taman je htjeo zagrist, onaj mu je oteo sendvič iz ruke. Pazite, gospodo. Onaj mu je oteo sendvič iz ruke. I pojeo ga. Vitlali su mu nožima ispred vrata. Nekim jataganom pa pištolj na čelo. I onda je došla kćerka poslije. Razbijali po kući, čepali mi pijate, čepali onu moju sirotinju što sam kupovala. Falio se ovdje jedan kako je silova Srpkinje po Kninu da će bit Hrvata. Ja kažem njemu: "Bit će vam Srbin, neće vam bit Hrvat". Kaže: "Kako ti to kažeš?" Reko: "Lijepo. Ako ih Srpkinja rodi, neće ih sigurno krstit u Katoličku crkvu". Onda mi jedan kaže da idem kod Miloševića tražit stan. Heh. A ja njemu, mislim, ono, sad, otvoreno ću reć, izvinjavam se na izražaju: "Jebo te Milošević. Idi ti njemu. Bliži si mu nego ja". Pa me htjeo izbacit kroz balkon. Jedni odu, drugi dođu. Jedni razbijaju, drugi prijete. Sinu mome pištolj jedan pa drugi. Pa onda nožinu onu, pa lete na njega. Nemaš zaštite od nikoga. Ni policija. Nitko od susjeda se ne usudi doći. Treba djecu spašavati. Kaže jedan: "Ova je mala dobra za jebat". Ja se bojala da će mi dijete napadnuti. A ja sam pripremila 2 litre petroleja poslije onog prvog pokušaja. I spremila petrolej u sobu da oni ne znaju. Ja kažem kćerki ujutro kad se svanulo, reko: "Kćerko, idite vi dvoje dolje kod prijatelja ovih". "Ja", reko, "ostajem, ja ne napuštam stan". Ona počela plakat: "Nemoj, majko. Ostat ćemo i bez tebe". Znala je ona da ću ja nešto napraviti. Ja sam imala namjeru prolit benzin po kući, zapalit kuću i sebe i... To bi ja bila napravila da su mi djeca htjela otići iz stana. I kad vidiš nemaš zaštite, nema policije, nemaš nikoga, nikoga. Mogu da rade što hoće. Izbacili sve stvari kroz prozor, preko hodnika. Ostalo nešto u stanu. Na kraju, poslije 24 sata takve borbe, nije bilo drugo nego spašavaj djecu. Sve ostavi i spašavaj djecu. Bojala sam se da mi neki ne

pipne malu. Jednostavno su mogli sve. Nitko, nigdje zaštite. Nigdje zaštite. Nigdje pravde. Nigdje ničega. I 'ajde, ispadaj iz stana.

Ispitivačica: Jeste li imali kamo otići?

Anka Zjačić: Da. Primila nas je jedna mala koja je isto ovdje došla iz Jere-tove. Kod nje smo prespavali. Kćerka je otišla kod momka. Onda san ja i on od nemila do nedraga svugdje. I bori se za taj stan.

Neke su se obitelji uspjele vratiti u svoje stanove nakon pravosudne bitke, a druge se i danas bore za stanove iz kojih su deložirane. Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek je 2005. godine podnio kaznenu prijavu protiv Petra Kljajića pod sumnjom da je počinio kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva jer je kao predsjednik Vojno-stambene komisije Zbornog područja Osijek izdavao naredbe o prisilnim deložacijama civila iz stanova. On je izdavao naredbe, a i sam je sudjelovao u nasilnim izbacivanjima civila iz njihovih stanova. Pritom je znao da pripadnici HV-a, pridodani na ispomoć Vojno-stambenoj komisiji Zbornog područja Osijek, i drugi pripadnici HV-a i Vojne policije prijetnjama te fizičkim i psihičkim maltretiranjima istjeruju civile iz stanova, a to nije spriječio niti je kaznio počinitelje. Kaznena prijava je odbačena, iako je Državno odvjetništvo u obrazloženju rješenja navelo da je prijavljeni Petar Kljaić, kao predsjednik tadašnje Vojno-stambene komisije Zbornog područja Osijek, tijekom 1991. i 1993. godine sudjelovao u prisilnim deložacijama osoba nehrvatske, pretežito srpske nacionalnosti iz vojnih ili društvenih stanova te u izdavanju različitih dozvola i potvrda za bespravno useljavanje u privatne stanove i kuće. U te su stanove i kuće uglavnom useljavane obitelji poginulih hrvatskih branitelja i prognanika. U svakom slučaju, ta je osoba u svojim postupanjima u nekim situacijama kršila temeljna ljudska prava i slobode. Međutim, naše pravosuđe zaključilo je da to još uvijek nije ratni zločin protiv civilnoga stanovništva.

Oštećivanje, uništavanje i miniranje kuća i gospodarskih objekata

U sustavnom razbijanju u poslijepodnevnim satima 2. svibnja 1991., u takozvanoj Kristalnoj noći u Zadru, prema procjenama očevidaca oštećeno je više od 100 ugostiteljskih i poslovnih objekata u vlasništvu zadarskih Srba. O tome

opširno svjedoči Đuro Kresović¹¹, tadašnji sudac Općinskog suda u Zadru. Govorio je o ljudima koji su danju razbijali lokale i za tjednik *Novosti*¹². Nitko od počinitelja nije kažnjen.

U razdoblju od 1991. do 1995. miniran je velik broj stambenih i poslovnih objekata hrvatskih građana na područjima na kojima nije bilo ratnih operacija. Točan broj miniranih objekata nije utvrđen, no vrlo je vjerojatno da ih je više od tisuću. Samo na području općine Bjelovar, gdje djeluje udruga *Pravda* koju su osnovale žrtve terorističkih akata, uništeno je ili oštećeno oko 650 objekata (obiteljskih kuća, vikendica, poslovnih prostora, gospodarskih objekata, tovilišta sa stokom, osobnih i teretnih vozila, poljoprivredne mehanizacije). Zahtjeva za naknadu štete ima mnogo manje. U nekim su slučajevima vlasnici kuća pod koje je podmetnut eksploziv teško ozlijeđeni ili su smrtno stradali¹³.

Među nekoliko stotina miniranih kuća u Bjelovaru, uništena je i kuća Željka Šipke¹⁴. Krajem 1991. miniran je ugostiteljski objekt Slobodana Đurića¹⁵. Istraga je pokrenuta odmah nakon miniranja u noći 2. 11. 1991. Oštećeni je izjavio: "Prije samog uništavanja objekta događala se povremena rafalna pucnjava po kući, s namjerom zastrašivanja". Željko Šipka je prije miniranja jedno večer zatvorio lokal poslije 20 sati. Grad je bio zamračen i vidio je auto iz kojega je virila ruka s pištoljem. Kad se približio, nepoznati je uvukao ruku. O djelovanju policijskih službenika kaže: "Od tih propucavanja bilo ih je devet, izašli su jednom, a na druge nisu htjeli dolaziti. Imao sam osjećaj da su tu radili u sili, da su to po službenoj dužnosti morali napraviti. Nije bilo interesa da se to napravi kako treba." Sam je obnavljao objekt, ali ga nije uspio posve završiti. Kao ni drugi čije su kuće minirane, do sada nije dobio naknadu štete. Dodaje i: "Još uvijek se osjeća u zraku nezdrava klima".

U najvećem broju slučajeva počinitelji nisu nikad otkriveni i sankcionirani, a žrtvama tih terorističkih akata ostalo je jedino da traže neki oblik odštete privatnim tužbama protiv države. Sve te tužbe (podnesene prije 1996.) pozivale su se na čl. 180. Zakona o obveznim odnosima (ZOO)¹⁶. Hrvatski sabor ukinuo je čl. 180. u veljači 1996.¹⁷, a svi sudski postupci za naknadu štete prekinuti su do donošenja novog zakona "kojim će se urediti odgovornost za štetu nastalu uslijed terorističkih akata". Novi je zakon donesen nakon sedam i pol godina, u ljeto 2003., kao Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija (ZOŠT). No u praksi se pokazalo da novi zakon nije uspio na zadovoljavajući način riješiti problem naknade materijalne

štete žrtvama terorističkih akata jer je većina tužitelja izgubila tužbe i morala platiti visoke sudske troškove. Organizacije civilnog društva zatražile su da se izmjenama postojećeg zakona odredi da i žrtve terorističkih akata koje su pretrpjele materijalnu štetu imaju pravo na naknadu štete u visini štete koju su procijenili građevinski sudski vještaci. U složenoj ekonomskoj i političkoj situaciji odgovarajuće rješenje bilo bi isplaćivanje naknade štete u više obroka radi manjeg opterećivanja državnog proračuna. Kako se otpis troškova parničnog postupka odnosi samo na predmete pokrenute prije 1996. po čl. 180. ZOO-a, a izuzima sve parnice poslije pokrenute prema odredbama ZOŠT-a, način pravednog rješavanja tog problema je da sve žrtve akata terorizma, koje su pretrpjele materijalnu štetu i tužbe podnijele tražeći naknadu štete za oštećenu ili uništenu imovinu i koje su parnicu izgubile, budu oslobođene plaćanja parničnih troškova odlukom Vlade RH, a da se svima koji su ih već platili vrati iznos plaćenih troškova.

Nakon nedavnog podneska DORH-u udruge *Pravda*, vezanog uz rušenje oko 650 stambenih, gospodarskih i poslovnih objekata na području grada Bjelovara, Županijsko državno odvjetništvo u Bjelovaru u dopisu od 11. lipnja 2014., koji potpisuje Slobodanka Radulović, zamjenica županijskog državnog odvjetnika, odgovorilo je da je nastupila zastara kaznenog progona za kazneno djelo protiv opće sigurnosti (čl. 162, st. 1. tadašnjeg KZRH) pa Državno odvjetništvo neće nalagati izvide u cilju dokazivanja navoda podneska i eventualnog pronalaska počinitelja.

Gubitak posla

Oblik pritiska koji je danas gotovo zaboravljen, a pogodio je mnoge, prekidanje je ugovora o radu koje nije bilo uvjetovano ekonomskim razlozima. Mile Radovanović kaže: "Molili su me da potpišem sporazumni prekid radnog odnosa bez ikakvog obrazloženja, pa onda nisam pristao, pa su me sklonili malo u stranu¹⁸." Govorio je i o drugima koji su dobili otkaze: "Znam iz moje firme da su ljudi dobivali otkaze po nacionalnom kriteriju."

Deportacije

U nedavnom intervjuu¹⁹ za *Novosti*, saborski zastupnik Nedžad Hodžić svjedočio je o deportaciji iz Poreča. U kolovozu 1992. na kućna vrata pokucala su

mu dvojica policajaca, zatraživši da on i mlađi brat pođu s njima do stanice, gdje je bilo već puno privedenih. "Ukrncani smo na brod *Nina* koji je bio pod paskom dvadesetak ili više vojnih policajaca; isti je i danas usidren u riječkoj luci, prenamijenjen u zabavni klub i restoran. Na brod su dovedeni Bošnjaci, ali i Srbi, te nešto Roma iz Rovinja, Rijeke, Umaga... Sveukupno nas je bilo nekoliko stotina, gotovo isključivo muškaraca. Osim brata, sa mnom su u grupi bila i dvojica Bošnjaka iz Poreča koje sam otprije znao, jedan je bio Srbin iz okolice Bijeljine. Oko osam navečer prozvano je nekoliko osoba srpske nacionalnosti, među njima i moj poznanik, nakon čega su izdvojeni od ostalih i odvedeni na nepoznato mjesto na brodu" - opisuje Hodžić u kojega se tada uvukla nevjericica, ali i snažan strah, posebice kada je čuo da ih je policija izvukla ispod palube i okrvavljene vodila do toaleta. Među ostale su vraćeni malo poslije ponoći. "Bili su goli do pojasa i dobrano pretučeni. Prvo su nam pjevali ustaške pjesme koje su ih učili dok su ih tukli. Moglo se osjetiti da je dobar dio policajaca pripit... Onda je, i na naše oči, uslijedilo mučenje: morali su se međusobno šamarati, a kada policajac ne bi bio zadovoljan jačinom šamara, pokazao bi na onome koji udara kako to treba izvesti. Gazili su im po šakama i prstima, tjerajući ih da podižu novčić s poda, gasili im cigarete po tijelu. Vjerojatno je to bila i neka poruka nama ostalima. Potom su ih ponovno odveli" - nastavlja Hodžić o jednoj od najmučnijih situacija kojoj je svjedočio. Svoj su postupak policajci poslije objašnjavali da je riječ o ubačenim "srpskim elementima", ali njemu, kaže, nisu prodali tu priču. U Split su stigli u zoru, gdje su zatvoreni u jedan od lučkih hangara. Po mlađice srpske nacionalnosti došao je kombi koji ih je, doznali su to od njih kada su vraćeni, odveo u *Loru*. Njegov srpski sudrug iz Poreča kazao mu je kako od bolova ne može sjediti. "Očito su nakratko sklonjeni da se ne bi vidjelo da su mučeni. Jer kada smo zatvarani u hangar, neki su se novinari austrijske televizije raspitivali tko smo - dodaje Hodžić, navodeći kako su nakon toga dobili šturu informaciju da idu dalje, u Hercegovinu. Ubrzo su odvedeni na granični prijelaz Kamensko, da bi u sumrak, iscrpljeni i gladni, autobusima u kojima nije bilo njihovih supatnika Srba, odvezeni prema Tomislavgradu, gdje je na snazi bila zračna opasnost, pa su završili u Posušju. Iskricali su ih oko deset navečer na hotelskom parkiralištu, nakon čega je autobus s vojnicima otišao. Bili su sami i odmah su pohitali da se telefonom jave obiteljima...

Ljubica Anđelković iz Istre godinama traži svog brata Gorana Đukića koji je odveden 18. 8. 1992. iz Novigrada. Od tog mu se dana gubi svaki trag. Nakon prijave nestanka svog brata Gorana Đukića, Ljubica Anđelković nije dobila

nikakvu službenu informaciju, dok nije u rujnu 2013., uz pomoć Centra za građanske inicijative iz Poreča, podnijela kaznenu prijavu protiv nepoznatog počinitelja. Doznala je što se dogodilo iz svjedočenja njegova prijatelja koji je uspio pobjeći. Kazao je da ih je policija lišila slobode, odvela u Umag, pa u Rijeku, brodom u *Loru*, a potom su predani u Bosnu i Hercegovinu, pretpostavlja pripadnicima HVO-u koji su ih likvidirali. Svi su čuli da će biti likvidirani, a on je uspio pobjeći iz kamiona kojim su ih vodili na stratište. Svi su ih tukli i ponižavali na brodu, a posebno je žestoko bilo zlostavljanje u *Lori*. Na kaznenu prijavu Ljubice Anđelković stigao je odgovor 23. 12. 2013. od Županijskog državnog odvjetništva u Puli koji je potpisala Mirjana Jelenić, županijska državna odvjetnica, u kojemu između ostalog stoji: "Slijedom svih prikupljenih podataka proizlazi da je Vaš brat Goran Đukić dana 17. kolovoza 1992. godine, u akciji pronalaska vojnih i radnih obveznika državljana BiH, autobusom iz Umaga prevezen u Rijeku, pa odatle brodom u Split, a potom u BiH. Slijedom izloženog ne postoji sumnja da su na području Republike Hrvatske počinjena kaznena djela na štetu vašeg brata Gorana Đukića. O učinjenom je izvješteno Državno odvjetništvo RH." U dopisu MUP-a od 6. svibnja 2014., koji je potpisao načelnik Zlatko Košić, stoji: "Vlada RH je 13. srpnja 1992. razmatrala problem prihvata izbjeglica i prognanika te [...] donijela zaključak koji obvezuje MUP, a operativni kolegij ministara donio je zaključak o provođenju akcije te utemeljio operativnu akciju RAVO radi pronalaska i vraćanja vojnih i radnih obveznika, državljana BiH." Pravna bitka još nije završila. Vrijedi naglasiti i sudsku praksu iz ostalih postjugoslavenskih zemalja. Kazneno procesuiranje slične akcije deportiranja više od šezdeset izbjeglih Bošnjaka iz Crne Gore u Bosnu i Hercegovinu, od kojih je, prema danas dostupnim podacima, samo 12 uspjelo preživjeti mučenje u koncentracijskim logorima, a posmrtni ostaci većine stradalih još nisu pronađeni, završilo oslobađajućom presudom. No, obiteljima ubijenih u više je postupaka dosuđena naknada štete zbog nezakonitog postupka crnogorske policije koja je u svibnju 1992. uhitila i deportirala izbjegle. Hoće li deportirani i obitelji ubijenih nakon deportacija iz Hrvatske ostvariti pravo na naknadu štete?

Umjesto zaključka

Nerijetko svjedočimo javnim podjelama na "naše" i "njihove" žrtve. Demonstranti koji su u svibnju 2014., uoči premijere kazališne predstave *Aleksandra Zec*, ispred HKD-a u Rijeci nosili transparente sa slikama i imenima ubijene djece hrvatske nacionalnosti, nisu pojмили činjenicu da su sva ubijena djeca

"naša". Uostalom i nadležne institucije, koje do danas nisu objavile imena sve u ratu ubijene djece, pokazuju da još nisu spremne objaviti podatke o svim žrtvama. Dan nakon izglasavanja odluke o ukidanju imuniteta zastupniku Branimiru Glavašu u Hrvatskom saboru kako bi se protiv njega, na zahtjev Državnog odvjetništva, mogao voditi kazneni postupak zbog sumnje da je počinio ratni zločin, u četvrtak, 11. svibnja 2006., osvanuli su na istaknutim mjestima u Osijeku veliki plakati u napadnoj crvenoj boji sa 14 fotografija u boji na kojima su čini se bila trupla i dijelovi trupala ljudi pobijenih u nedavnom ratu pod naslovom "Hrvatske žrtve". Kao što prosvjednike u Rijeci nije zanimala sudbina sve ubijene djece, ni autore tih plakata nije zanimala sudbina ubijenih osječkih srpskih civila. Danas pokojni Krunoslav Sukić tada se zapitao: "Otkuda naručiteljima i autorima plakata pravo da se koriste ovim fotografijama i to još za svrhu koja smrt žrtava depersonalizira i čini sredstvom etnonacionalističke manipulacije i podjarivanja međuetničke i interkonfesionalne netrpeljivosti i mržnje? Zar među poginulima 'hrvatskim žrtvama' nije bilo etničkih nehrvata (među njima i Srba), pa i među braniteljima? Zar bi fotografije trupala četrdesetak, u Osijeku i okolini pobijenih, etnički srpskih civila - naših sugrađana, rođaka, prijatelja, susjeda i znanaca - pružale manje žalostan prizor? Zar oni, kao hrvatski državljani, ne zaslužuju status 'hrvatskih žrtava'? Ovaj je plakat, dakle, iznevjerio odgovornu estetsku, etičku, političku i komunikacijsku funkciju. Tendencioznim simplifikacijama svojih poruka, na spomenutim razinama, on zakriva realnu kompleksnost političkih, pravnih i etičkih problema što ih je zaoštrio rat, svodeći se time i sam na apologiju nasilja, a umjesto zapitanosti nad izazovima s kojima nam je nositi se." Nemali izazov ostaje javno progovaranje o sudbini svih koji se ne uklapaju u pojednostavljenu sliku rata upisanu u Deklaraciju o Domovinskom ratu koju je 2000. godine prihvatio Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora. Rat je naime, uz agresiju, nesumnjivo imao i elemente građanskog rata. U sagledavanju složenosti ratnog nasilja, sloj razaranja koje su počinili JNA i srpske postrojbe ne bi smio prekriti sudbine onih čije su stradanje prouzročili pripadnici hrvatskih postrojbi. Nisu nas smlavila samo granatiranja nego i podjele koje još ne znamo premostiti.

Vida Tućan, aktivistica iz Splita, komentirala je pripreme na rat: "Ne može se buditi nacionalna svijest bez krvi, nikad to ne može biti bez krvi. Svaka nacionalnost, svaka prevelika ljubav prema naciji, vodi u krv. Patriotizam je do neke granice dobar, a kad počne buđenje nacionalne svijesti, onda dolazi do krvi. ...Strahovito je opasno dijeliti ljude po bilo čemu." Govorila je i o pro-

svjedu protiv JNA pred Banovinom 6. 5. 1991., prvoj situaciji kad je u Splitu 1991. pala krv, kad je ubijen ročnik JNA Saša Gešovski: "To se danas slavi, to je bilo fuj sve skupa. Jako mi je gorak ukus u ustima kad se toga sjetim. Taj klinac nikom nije ništa napravio. Sve su to nenormalne situacije²⁰." Za njegovo ubojstvo u vrijeme priprema za rat u sukobu pred Banovinom u Splitu nikad nije bilo volje za procesuiranje²¹.

Čak i ako u tekstu navedene povrede ljudskih prava ne budu postale predmet optužnica i ne dovedu do pravomoćnih osuđujućih presuda, trebaju ostati javno vidljive i to ne samo za zajednice izravnih žrtava nego i na razini društvenog pamćenja. Zbog nepovoljnog političkog i društvenog konteksta, tijekom devedesetih nisu podizane optužnice za ratne zločine nad civilnim stanovništvom, poput ubojstva civila u Gospiću, Osijeku i Sisku, niti za torture u splitskoj *Lori*, Kerestincu i Gajevoj ulici u Zagrebu. Možda će u budućnosti nadležne institucije prepoznati da zbog sustavnosti i dugotrajnosti djela poput deložacija, koje su započele 1991. i nastavile se do 1994., ili miniranja kuća koja se protežu od 1991. do 1995., i takva djela treba okvalificirati kao ratni zločin.

Nama svima ostaje pitanje - kako iza sebe ostaviti nepovjerenje iz ratnih dana i svih onih godina kad institucije nisu odgovorile na počinjene zločine? U knjizi "Crnci" Tatjana Gromača priziva sjećanje na prve dane rata i šuškanje o strijeljanju u šipražju kad se nakon godina zajedničkog života pojavila sumnja: "Nitko više nije imao povjerenja u nikoga. Svatko je mogao biti neprijatelj. Ljudi su se počeli zatvarati u kuće, više nitko nije sjedio ispod voćke u dvorištu i pio kavu sa susjedom. Nitko više nije pekao kolače i odlazio drugima u goste. Nisu više ni zvali jedni druge telefonom. Sumnja je prekrila sve kao veliki sivi oblak pun kiše." Sumnja u druge i u mogućnost i želju institucija da procesuiraju sve zločine, postala je naša svakidašnjica, a za novu mladu generaciju dominantno zatečeno stanje. Bol iz godina kad nisu bili ni rođeni već obilježava i njihove živote. Trauma se prenosi s jednog naraštaja na drugi. Za viđanje rana različitih generacija, povrijeđenih u uzastopnim valovima nasilja, treba smoći snage da se osude svi počinjeni zločini. "Jer vremena ima tako malo, i vremena neće više biti", podsjeća nas pjesnik Mak Dizdar. Zašto ne pogledati čovjeka koji pati i priznati njegovu patnju, zašto ne pokazati sućut i solidarnost, zašto ne svakog dana iznova zatražiti jasan odgovor pravosuđa na počinjene zločine?

LITERATURA:

Beadar, Milena; Janković, Vesna (ur.), *Rat i ljudska prava na prostoru bivše Jugoslavije*, Zagreb: Antiratna kampanja Hrvatska - Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Zagreb: 1993.

Beadar, Milena; Tuzlak, Edin (ur.), *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Zagreb: Antiratna kampanja Hrvatska - Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Zagreb: 1993.

Dizdar, Mak, *Kameni spavač*, Sarajevo: Svjetlost 1981.

Deložacije u Republici Hrvatskoj: pravni, etički i socijalni aspekti, Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 1994.

Gromača, Tatjana, *Crnac*, Zagreb: Durieux 2004.

Grozđanić, Dragan, *Deportirali su nas iz Istre za Bosnu: svjedočanstva o ratnim deportacijama bosanskohercegovačkih državljana koji su živjeli i radili u Istri*. *Novosti*, broj 759. od 4. 7. 2014.

Jovanović, Nenad, *Država deložiranim duguje naknadu*, *Novosti*, broj 537. od 2. 4. 2010.

Marinković, Ernest, *Kristallnacht - Zadar 1991.*, *Novosti*, broj 535. od 20. 3. 2010.

¹ Krajem 2013. godine DORH-u su bili poznati počinitelji 317 zločina. Počinitelji 173 zločina bili su nepoznati, no samo 115 zločina (23,47 %) u cijelosti je riješeno. Od 490 evidentiranih zločina u bazi DORH-a, 393 zločina (80 %) počinili su pripadnici srpskih formacija - JNA ili formacija tzv. SAO Krajine, 86 (18 %) pripadnici hrvatskih postrojbi - HV-a ili MUP-a RH, 2 (manje od 1 %) pripadnici tzv. Narodne obrane Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna i 7 (1,4 %) pripadnici za sada neidentificiranih postrojbi. S 31. prosinca 2013. vodi se istraga protiv 316 osoba, 613 je optuženo, ali je postupak u tijeku, a 608 osoba je osuđeno. Postupci su nakon istrage ili nakon podizanja optužnice obustavljeni ili su donesene oslobađajuće presude u odnosu na 2052 osobe.

² Među ljudima koje je zločin najviše pogodio, a pronašli su snagu za javnu borbu za pravdu, izdajamo nekolicinu. **Jadranka Reihl-Kir**, čiji je suprug Josip Reihl-Kir ubijen 1. srpnja 1991. dok je kao načelnik osječke policije išao na pregovore, izborila se za obnovu postupka protiv ubojice nakon pogrešne primjene Zakona o oprost, ali još traži sudski postupak protiv nalogodavaca zločina. **Vjera Solar** bori se za pravdu zbog ubojstva svoje 18-godišnje kćeri Ljubice Solar 17. rujna 1991. i drugih civila ubijenih u Sisku, tražeći kazneni postupak, naknadu štete i javno priznanje patnje. Osnovala je i Građansku udrugu *Protiv nasilja*. **Štefica Krstić**, čiji je 19-godišnji sin Željko Krstić nestao u Ernestinovu u listopadu 1991., a njegovi posmrtni ostaci pronađeni 2000., godinama je bila među najaktivnijima u Savezu udruga ubijenih i zatočenih hrvatskih branitelja. Danas vodi udrugu Žrtve Domovinskog rata koja prikuplja podatke o ubijenima i nestalima i priče o stradanju gradova i mjesta u Slavoniji. **Mirko Kovačić** je nakon pada Vukovara u studenome 1991. odveden u logor Stajicevo i aktivno podupire REKOM – inicijativu za utvrđivanje činjenica o svim žrtvama ratova na području bivše Jugoslavije od 1991. do 2001. **Igor Matijašević** iz Sotina, koji je posmrtnu ostatku svog oca Ivica pronašao i sahranio 2013., nastavlja pravnu bitku i potragu za 18 od 64 osobe, koliko ih je ubijeno i nestalo od listopada do kraja 1991. u tom mjestu nedaleko od Vukovara, a čiji posmrtni ostaci još uvijek nisu pronađeni. **Marica Šeatović** borila se za obnovu sudskog postupka nakon pogrešne primjene Zakona o oprost u slučaju ubojstva svog supruga Mihaila Šeatovića 21. studenoga 1991. i drugih civila ubijenih u Novskoj. Sada je predsjednica Udruženja *Protiv zaborava*. U toj udruzi su aktivni i **Slobodan Borojević**, čiji je otac Jovan Jakovljević ubijen u Vukovaru 29. lipnja 1991., i **Radojka Mrkić**, čiji je suprug Mladen Mrkić nestao u Vukovaru 31. srpnja 1991. **Ružica Spasić** iz Vukovara, koja je nakon dugog traganja pokopala posmrtnu ostatku svog sina Dražena, ubijenog u VRA *Oluja*, godinama je vodila Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica. **Jovan Berić** borio

se za pravdu zbog ubojstva svojih roditelja 28. rujna 1995. i drugih ubijenih civila u selu Varivode, tražeći kazneni postupak, naknadu štete i javno priznanje patnje. **Jovica Brkić** je s ostalim žrtvama terorističkih akata, čije su kuće i gospodarski objekti minirani u vrijeme rata, osnovao udrugu *Pravda*. U Srbiji, gdje su se sklonili izbjegli nakon VRA *Oluja*, posebno su aktivni nekadašnji predsjednik Udruženja *Suza* Čedomir Marić, čiji je sin ubijen 1995., i **Dragan Pjevač**, čija je majka ubijena u akciji *Medački džep* u rujnu 1993., predsjednik Koordinacija srpskih udruženja porodica nestalih i ubijenih u bivšoj Jugoslaviji. Lica kampanje za sve civilne stradalnike Žrtve su predugo čekale bili su **Đorđe Gunjević**, **Zemina Jaroš**, **Krešimir Ivančić**, **Marica Kadić**, **Robert Kajušić**, **Daliborka Mikulić** i **Vjera Solar**.

³ Pokojni odvjetnik **Slobodan Budak** imao je ključnu ulogu u obnovi postupka protiv ubojice Josipa Reihla-Kira i tužbi za naknadu štete njegovoj obitelji te u podršci istrage zločina nad Srbima iz Karlobaga i Gospića, a poslije i u zastupanju žrtava pred sudom. Zbog zauzimanja za zaštitu ljudskih prava, u Karlobagu mu je 1992. minirana kuća. Poslije rata u Zagrebu ga je brutalno napao ratni zločinac Mladen Naletilić. Policija nije intervenirala, a osobna Budakova tužba protiv Naletilića nikada nije dovela do kazne. U najviše tužbi u predmetima u vezi sa smrtnim stradanjima civila u Hrvatskoj, koji su trenutačno u komunikaciji s Europskim sudom, stradale zastupa odvjetnik **Luka Šušak**.

⁴ Primjerice u ARKzinu, *Feral Tribuneu* i knjigama koje su objavili Antiratna kampanja Hrvatske i Hrvatski helsinški odbor poput: *Rat i ljudska prava na prostoru bivše Jugoslavije*, *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, *Deložacije u Republici Hrvatskoj: pravni, etički i socijalni aspekti*.

⁵ Jelena Baketa rođena je 1937. u Lici, ali od 1939. živi u Lovasu. Bila je izvanbračno dijete. Otac joj je 1943. ubijen u Drugom svjetskom ratu kao ustaša. Rat 90-ih dočekala je u Lovasu sa suprugom. Dvojica sinova živjela su u Vukovaru, a jedan je radio u policiji u Zagrebu. Već 21. 9. 1991. jedan od sinova poginuo je od mine kod Tovarnika. Nakon pokopa sina, u rujnu 1991. Jelena Baketa otišla je iz Lovasa u izbjeglištvo. Suprug je ostao do kraja 1991. Za druga dva sina čula je da se nalaze u Vukovaru. Jedan od sinova uspio je pobjeći i spasiti se, a drugi je netragom nestao i ni danas se točno ne zna što se s njim dogodilo. Jelena Baketa sudjelovala je na suđenjima u Beogradu, povodom zločina u Vukovaru i povodom zločina u Lovasu, no pravda koju čeka nije zadovoljena, a posmrtni ostaci njezina sina još nisu pronađeni. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/jelena-baketa/>

⁶ Prema podacima Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH, iz srpnja 2014.

⁷ Zoran Šangut rođen je 1970. u Vukovaru, gdje je proveo sretno djetinjstvo i ranu mladost. Početkom rata uključio se u obranu Vukovara. Sudjelovao je najžešćim borbama na Trpinjskoj cesti i s ostalim se vukovarskim braniteljima nakon pada Vukovara u studenome 1991. našao u zarobljeništvu u logorima u Srbiji - Sremskoj Mitrovici, Stajicevu i Nišu. Bio je žrtva i svjedok teških kršenja ljudskih prava. Dana 27. ožujka 1992. pušten je iz logora i vraća se u Hrvatsku. Nakon oporavka i rehabilitacije, završava studij prava u Zagrebu. Jedan je od osnivača Udruge pravnika Vukovar 1991. koja se bavi poticanjem procesuiranja odgovornih za logore na teritoriju Srbije. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/zoran-sangut/>

⁸ Vladimir Solar rođen je 1941. godine u Svetom Ivanu Žabnom u blizini Koprivnice. Po zanimanju je liječnik, a do početka rata u Hrvatskoj obavljao je službu ravnatelja Medicinskog centra Pakrac. Dana 19. kolovoza pripadnici pobunjenih Srba ili njihove Teritorijalne obrane uhitili su ga i odveli u logor Bučje, gdje je podvrgavan različitim oblicima mučenja. Na Bučju je zadržan do 19. prosinca 1991., nakon čega je prebačen u zatvor Stara Gradiška. Razmijenjen je 6. veljače 1992. Nakon zatočeništva nastavio je obavljati liječnički posao, a radio je do umirovljenja 2009. godine. Šezdesetpostotni je invalid. Danas živi u Lipiku. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/vladimir-solar/>

⁹ Posebice zahvaljujući zalaganju udruge Žene u Domovinskom ratu i njihovoj publikaciji i filmu *Sunčica*.

¹⁰ Anka Zjačić rođena je 1950. godine u mjestu Srijane u blizini Omiša. Udajom za časnika tadašnje JNA preselila se u Split. Početkom 90-ih Anka Zjačić i njezina obitelj trpjeli su teška šikaniranja u Splitu zbog toga što joj je muž bio časnik JNA. On je već početkom rata ubijen, a Anka i djeca bili su zlostavljani i kršena su im ljudska prava. Obitelj je 1992. na brutalan način deložirana iz stana pa je Anka s maloljetnim sinom godinama jedva preživljavala seleći se i boraveći po raznim smještajima u Splitu. Nakon dobivenog sudskog spora, u stan su ponovno ušli 2002. godine. Sin je zbog teških trauma koje je obitelj proživjela počinio samoubojstvo 2011. godine. Kćer danas živi u Mostaru, a Anka Zjačić živi u stanu u Splitu koji se nalazi u procesu otkupa. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/anka-zjadic/>

¹¹ Đuro Kresović rođio se 2. 12. 1937. u Modrinom Selu u šibenskom zaleđu. Obitelj mu je tijekom Drugog svjetskog rata sudjelovala u Narodno-oslobodilačkoj borbi. Prije rata u devedesetima Đuro Kresović radio je kao sudac na Općinskom sudu u Zadru. U rujnu 1991. suspendiran je s posla. Nakon toga selio se jedanaest puta. Tijekom rata bio je sudac u Kninu i Belom Manastiru. Umirovljen je 1. 4. 1998. godine. Svjedočio je brojnim povredama ljudskih prava te je i sam bio izložen nasilju. Stan u Zadru mu je uništen pa je tužio RH za naknadu štete. Tužba je odbijena 2003., a Đuro Kresović morao je platiti 84 tisuće kuna sudskih troškova. Od 2000. godine živi u selu Kresovići u šibenskom zaleđu. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/duro-kresovic-1/>

¹² Marinković, Ernest, *Kristallnacht - Zadar 1991. Novosti*, broj 535: 20. 3. 2010. <http://www.novosti.com/2010/03/kristallnacht-%E2%80%93-zadar-1991/>

¹³ Ivica Vuković (bratić bivšeg predsjednika RH Stjepana Mesića) i njegova supruga poginuli su kad je njihova kuća u Čačincima dignuta u zrak. Počinitelji su u ovom slučaju uhvaćeni, suđeni i ubrzo pomilovani. Na sudu su se branili "da je došlo do zabune, da su mislili da je to srpska kuća".

¹⁴ Željko Šipka rođen je 1954. u Novskoj. Rat 90-ih dočekao je s obitelji u Novskoj. S početkom granatiranja grada sa ženom i djecom odlazi kod ženinih roditelja u Bjelovar. Kako je posjedovao i vodio trgovački obrt u Novskoj, nakon odlaska u Bjelovar redovito je dolazio na posao u Novsku. Početkom 1992. minirana mu je kuća pa je nakon toga potpuno prekinuo veze s Novskom. Tijekom odlaska na policiju u Kutinu, vezano uz promjenu registracijskih pločica na automobilu, uhićen je i odveden u Zagreb, prvo u zatvor u Remetincu, a potom je prebačen u logor Kerestinec pod optužbom oružane pobune. Nakon šest mjeseci zatočenja, krajem 1992. razmijenjen je u Nemetinu, no odbio je mogućnost odlaska u Srbiju te se vratio u Hrvatsku. Tijekom zatočenja svjedočio je, a i sam je bio žrtva zlostavljanja i kršenja ljudskih prava. Odštetu nikada nije dobio, ni za miniranje kuće ni za pretrpljeno stradanje. Danas živi u Bjelovaru i nezaposlen je. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/zeljko-sipka/>

¹⁵ Slobodan Đurić rođen je 1944. u Beogradu. Obitelj mu potječe iz Virovitice, ali su se 1949. doselili u Bjelovar. Prije rata 90-ih posjedovao je ugostiteljski objekt u Bjelovaru koji je krajem 1991. miniran. Policijski očevid koji je uslijedio te sudski postupci koji su se vodili nisu urodili plodom i krivac nikada nije pronađen, a odšteta za pretrpljenu materijalnu štetu nije presuđena. Procedura koju je Slobodan Đurić u potrazi za pravdom prošao obuhvatila je općinski, županijski, Vrhovni, Ustavni i Europski sud za ljudska prava. Nakon okončanja općinskih i županijskih presuda, vođena su dva paralelna spora - za materijalnu i za nematerijalnu štetu, dosuđeno mu je plaćanje parničnih troškova u iznosima od 30.000 kuna i 25.000 kuna. Nakon ustavne tužbe, Ustavni sud donio je odluku da je oslobođen plaćanja parničnih troškova. Godine 1993. vlastitim je sredstvima ponovno otvorio ugostiteljski obrt, ali materijalna šteta koju su on i njegova obitelj pretrpjeli nikada nije nadoknađena. I danas živi u Bjelovaru. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/slobodan-duric/>

¹⁶ Za štetu nastalu smrću, tjelesnom ozljedom ili oštećenjem, odnosno uništenjem imovine fizičke osobe zbog akata nasilja ili terora te prilikom javnih demonstracija i manifestacija, odgovara društveno-politička zajednica čiji su organi prema propisima koji su trenutačno na snazi bili dužni spriječiti takvu štetu.

¹⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obveznim odnosima (NN 7/1996).

¹⁸ Mile Radovanović rođen je 1944. godine u okolici Bjelovara. Obitelj s očeve strane stradala je u Drugom svjetskom ratu, djedu su odvele ustaše te je navodno ubijen u Jasenovcu. Za vrijeme Jugoslavije radio je kao pravnik u Općini u Bjelovaru. Već na početku rata kuća mu je pogođena granatom, a klijet u okolici Bjelovara zapaljena. U jednom je mandatu kao član HSLS-a bio gradski vijećnik u Bjelovaru. Danas živi u Istri. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/mile-radovanovic/>

¹⁹ *Deportirali su nas iz Istre za Bosnu: svjedočanstva o ratnim deportacijama bosanskohercegovačkih državljana koji su živjeli i radili u Istri*, *Novosti* broj 759. od 4. srpnja 2014. Više na: <http://www.snv.hr/tjednik-novosti/759/deportirali-su-nas-iz-istre-u-bosnu/>

²⁰ Vida Tućan rođena je 1938. u Zagrebu. Po zanimanju je profesorica tjelesnog odgoja, ali je gradila i karijeru scenografkinje i u tom je području u bivšoj Jugoslaviji bila uspješna. Nakon raspada Jugoslavije, učlanjuje se u neke od tadašnjih političkih inicijativa, a potom i stranaka, kao što su UJDI i Dalmatinska akcija. Godine 1991., u strahu od ratnih razaranja, s obitelji zadnjim vlakom odlazi u Split. U Splitu je tijekom rata radila sa ženama izbjeglicama i prognanicama te bila aktivna u civilnom društvu. Danas živi u Splitu i u mirovini je. Sjećanje možete pogledati na: <http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/vida-tucan/>

²¹ Vidi tekst Srečka Lorgera: *Lice i naličje: splitski prosvjed pred Banovinom* 6. 5. 1991. godine http://www.cenzura.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1205:lice-i-nalije-splitski-prosvjed-pred-banovinom-651991-godine&catid=74:suzbijanje-diskriminacije&Itemid=210

Silovanje i seksualno nasilje kao radnje počinjenja kaznenog djela ratnog zločina

Veselinka Kastratović

Uvod

Seksualno nasilje uključuje silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno sakaćenje, seksualno ropstvo, prinudnu trudnoću, prinudnu prostituciju, sterilizaciju.

Žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog zlostavljanja u najvećem su broju slučajeva žene te se za ratna silovanja i seksualna zlostavljanja počinjena nad ženama može reći da spadaju u rodno uvjetovano nasilje. Pritom moramo imati na umu da se o seksualnom nasilju nad muškarcima više šuti nego u slučaju seksualnog nasilja nad ženama. Tijekom rata su muškarci zatočeni u logorima vrlo često bili žrtve brutalnih seksualnih zlostavljanja. Silovanje uključuje povredu dostojanstva žrtve, tjelesnu i mentalnu bol žrtve, trpljenje mučenja i torture. Silovanjem se ruši dostojanstvo žrtve, njezin tjelesni i moralni integritet.

Žrtve bivaju izložene psihičkom, fizičkom, seksualnom, ekonomskom nasilju te sustavnoj izolaciji koja ih čini još ranjivijima i ne dopušta im da lako pronađu izlaz iz problema. Posebice su u ratnim okolnostima silovanje, seksualno nasilje¹ i seksualno sakaćenje česta pojava. Seksualnim se nasiljem pokazuje moć/nadmoć, kontrola, liječe se stres i nakupljene frustracije. Osim toga, neprijateljskoj strani, čiji je teritorij zauzet, šalje se poruka da sve zatečeno na tom teritoriju, uključujući život zatečenog stanovništva, njihovu slobodu, tjelesni integritet i imovinu, posjeduje pobjednička strana. Žrtve su uglavnom nemoćne osobe i civili zatečeni na osvojenom teritoriju, koji nisu sudjelovali u borbenim aktivnostima. U nemalom broju slučajeva, žrtve su zarobljeni, ranjeni ili bolesni neprijateljski vojnici. Zarobljenici u logorima ne-

rijetko su, osim batinama, elektrošokovima, ranjavanju oružjem i oruđem, bili podvrgnuti i seksualnom zlostavljanju. Nerijetko su bliski srodnici bili prisiljavani na analni i oralni seks i međusobno ozljeđivanje. Zarobljenici iz logora *Keraterm* svjedočili su o seksualnom sakaćenju zarobljenika. Seksualno nasilje pripada najtežim i najmanje prijavljivanim zločinima, bilo da se radi o ratu ili o mirnodopskim vremenima.

Objekt zaštite je sloboda u području spolnosti i slobodno odlučivanje. Silovanje je nepravo složeno kazneno djelo, sastavljeno od uporabe sile ili prijetnje i obljube. Uporabom sile ulazi se u zonu kaznene odgovornosti, dok obljuba ne predstavlja kazneno djelo. *Mens rea* toga kaznenog djela je izravna namjera (direktni umišljaj), a *actus reus* toga kaznenog djela ostvaruje se u radnji sile ili prijetnje. Djelo je kvalificirano kada postoje teže posljedice djela, teške tjelesne ozljede, silovanje više osoba, više silovanja nad istom osobom, silovanje na posebno okrutan i ponižavajući način, seksualno nasilje na posebno okrutan i ponižavajući način.

Rat devedesetih godina 20. stoljeća na prostorima država nastalih raspadom bivše Jugoslavije, osim velikih ljudskih i materijalnih razaranja, obilježila su brojna kaznena djela ratnog zločina protiv civila, bolesnika, ratnih zarobljenika. Radnje počinjenja ratnog zločina su različite. Ratni zločin počinjen radnjom silovanja i seksualnog zlostavljanja jedan je od najtežih jer žrtvu "višedimenzionalno uništava". Posljedice toga djela, osim žrtve, pogađaju širu skupinu oko žrtve (žrtvu i članove njezine obitelji, skupinu suseljana, sumještana koji žive u blizini žrtve). Porobljavanja, masovna silovanja i seksualna zlostavljanja počinjena u logorima, sabirnim centrima, traumatične veće i težom za žrtve i njihovu okolinu.

Zanimljivo je promotriti načine shvaćanja seksualnog nasilja, silovanja, kroz povijest međuljudskih odnosa. Posebno je zanimljivo promotriti načine shvaćanja silovanja i seksualnih zlostavljanja počinjenih u ratu. Žene su stigmatizirane kao mogući česti uzrok sukoba, pa čak i ratova (grčki ep *Ilijada*). Nerijetko su žene bile ratni plijen, vlasništvo pobjednika, a silovanje i seksualno nasilje nisu shvaćani kao čin nasilja. Podrazumijevalo se da će kćeri, supruge, majke poražene strane biti odvedene u roblje i silovane. Volja i želja žene pritom nisu bile relevantne. U nekim je kulturama napad na ženu, seksualni delikt, shvaćan kao napad na čast i ugled muškaraca u njezinoj obitelji (otac, suprug...), napad na imovinu obitelji iz koje žena dolazi. Tijekom

stoljeća ratovanja seksualno nasilje nad ženama bilo je na različite načine opravdavano.

Prvi povijesni kodeks protiv silovanja u ratu donesen je tijekom Američkog građanskog rata u 19. stoljeću, no u njemu silovanje nije bilo jasno imenovano kao ratni zločin. Do 1907. godine silovanje i seksualni delikti nisu bili u fokusu međunarodnog humanitarnog prava. Na II. mirovnoj konferenciji u Den Haagu, člankom 46. Haške konvencije, prvi se put pravno regulira da se "porodična čast i prava moraju poštovati".

No, unatoč navedenoj odredbi, silovanja i seksualna nasilja u Prvom i Drugom svjetskom ratu bila su masovna. Tijekom kaznenih postupaka protiv počinitelja najtežih kaznenih djela, održanih na sudovima u *Nürnbergu* i Tokiju, žene kao žrtve nasilja samo su spomenute, unatoč tome što su u koncentracijskim logorima ili u sigurnosnim zonama (npr. silovanja u Nankingu, gdje su se u sigurnosnoj zoni pokušale spasiti žene, ali je unatoč tome japanska carska vojska ušla u zonu i počinila masovna silovanja i ubojstva, 1937./38. godine) počinjena brojna seksualna zlostavljanja, silovanja i mučenja. Tek 1949. godine, prihvaćanjem Ženevskih konvencija, zločin silovanja i seksualnog zlostavljanja dobiva svoje mjesto u međunarodnim propisima. U IV. Ženevskoj konvenciji o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata, čl. 27. propisana je posebna zaštita žena protiv svakog napada na čast, naročito zaštita od silovanja². Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije također propisuju dužnost država da štite žene te zabranjuju seksualno nasilje kao napad na dostojanstvo. Zajedničkom odredbom čl. 3. svih Ženevskih konvencija, u slučajevima kada sukob nema međunarodni karakter, propisano je da strane u sukobu postupaju čovječno prema osobama koje ne sudjeluju u neprijateljstvima.

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju

Osnivanjem Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (u daljnjem tekstu MKSJ), Rezolucijom Vijeća sigurnosti br. 827 od 25. svibnja 1993. godine, otvoren je put za procesuiranje i kažnjavanje najtežih zločina počinjenih na prostoru bivše Jugoslavije, pa tako i za silovanja kao radnje počinjenja ratnog zločina. "Teška kršenja ljudskih prava na teritoriju bivše Jugoslavije uvreda su za savjest čovječanstva. Ubojstva, silovanja, etničko čišćenje moraju biti odmah zaustavljeni, a krivci, bez obzira na to s koje strane dolaze, moraju biti kažnjeni³." Odredbom čl. 5. Statuta MKSJ-a propisana je nadležnost toga

suda za progon počinitelja zločina protiv čovječnosti (zločin silovanja je zločin protiv čovječnosti)⁴. Odredbom pravila 96. Pravilnika o postupku i dokazima, propisano je postupanje pravosudnih tijela MKSJ-a u slučajevima seksualnih delikata⁵. Tužiteljstvo MKSJ-a podiglo je optužnice protiv 161 osobe. Optužnice za više od polovine optuženika, između ostalih inkriminacija, sadrže inkriminacije vezane uza silovanja, seksualno nasilje, seksualno sakaćenje...

MKSJ je bio prvi međunarodni kazneni sud koji je izrekao osuđujuće presude za silovanje kao oblik mučenja i za seksualno porobljavanje kao zločin protiv čovječnosti. Na taj je način stvorena pravna praksa kojom se šalju poruke. Jedna od poruka je da je moguć učinkovit kazneni progon počinitelja seksualnog nasilja počinjenog u ratnim sukobima. Poruka je to podrške i razumijevanja patnji kroz koje su prošle preživjele žrtve te stvaranje sigurnog prostora gdje žrtve mogu govoriti o tome što su doživjele. Iako na MKSJ-u žrtve nemaju mogućnost sudjelovati u postupku kao stranke nego se ispituju kao svjedoci, stvoren je siguran prostor za žrtve gdje se čuje njihov glas, gdje mogu govoriti o svojim patnjama, gdje mogu dobiti moralnu satisfakciju i znati da će počinitelji biti osuđeni. Istodobno, šalje se poruka i počiniteljima - zločin silovanja, seksualnog nasilja ne smije ostati nekažnjen, krivac će snositi sankcije za počinjeno djelo.

Raspravno vijeće Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu, 1998. godine, u predmetu *Akayesa* zaključio je da silovanje predstavlja oruđe genocida. "Ako su ispunjeni traženi elementi, silovanje može također predstavljati čin genocida (...) i biti krivično gonjeno kao takvo." MKSJ je prihvatio da silovanje može predstavljati čin genocida. Ta se optužba trenutačno razmatra u predmetu *Karadžić*.

Primjeri iz prakse MKSJ-a u predmetima silovanja, seksualnog nasilja

Opt. Duško Tadić: namjerno lišavanje života; mučenje ili nečovječno postupanje; namjerno nanošenje velikih patnji ili teških ozljeda tijela ili zdravlja. Prvo suđenje za seksualno nasilje nad muškarcima u logoru *Omarska*.

Opt. Zdravko Mucić, opt. Hazim Delić i opt. Esad Landžo: silovanje kao oblik mučenja u logoru *Čelebić*. Hazim Delić je bio zamjenik zapovjednika logora. Osuđen je za višekratno silovanje dviju žena zatočenih u logoru. Esad Landžo je osuđen za nečovječno postupanje prema dvojici braće koji su tjera-

ni na oralni seks i međusobno šamaranje. Zdravko Mucić je bio zapovjednik logora **Čelebić**. Proglašen je krivim i osuđen po zapovjednoj odgovornosti za nesprečavanje njemu podređenih da čine zločine⁶. Ta presuda uključuje prvu osudu osobe optužene pred MKSJ-om za silovanje kao mučenje. Silovanje kao mučenje smatra se teškom povredom Ženevskih konvencija i kršenjem zakona ili običaja ratovanja.

Opt. Anto Furundžija: prvi predmet pred MKSJ-om koji je u cijelosti koncentriran na optužbe za seksualno nasilje. Suđenje se fokusiralo na višestruka silovanja Bošnjakinja koja su počinjena tijekom saslušanja koja je vodio Anto Furundžija (u kritično vrijeme bio je zapovjednik specijalne postrojbe Hrvatskog vijeća obrane /HVO/ u BiH, *Džokeri*). Anto Furundžija nije osobno silovao ženu nego njegov podređeni. Proglašen je krivim za pomaganje i poticanje. Pravomoćno je osuđen na kaznu zatvora od 10 godina.

Opt. Dragoljub Kunarac, opt. Radomir Kovač i opt. Zoran Vuković: seksualno porobljavanje i silovanje kao zločin protiv čovječnosti. Trojica optuženih oficira Vojske RS sudjelovala su u organiziranju i održavanju sustava silovanja u Foči. Tužiteljstvo MKSJ-a je protiv trojice optuženika podiglo optužnicu 2000. godine, isključivo za djela seksualnog nasilja počinjena u logoru *Foča*. Silovanje je korišteno kao oruđe rata. U logoru su bile zatočene žene i djeca u dobi od 12 godina. Silovane su vaginalno, analno i oralno, bile su izložene grupnom silovanju, primoravane gole plesati dok je u njih upereno oružje, držane su kao roblje. Optužnicom je djelo seksualnog zlostavljanja prvi put karakterizirano kao zločin protiv čovječnosti. Opt. Dragoljub Kunarac branio se na način da je tvrdio da ga je žrtva zavodila. Raspravno vijeće zaključilo je da žrtva nije dragovoljno održavala seksualne odnose s optuženikom, da je bila zatočena, da joj je oduzeto svako ljudsko dostojanstvo, da se s njom postupalo kao s vlasništvom, kao da je predmet, te da je bila uplašena za sebe i svoje bližnje. Jedna od žrtava imala je 15 godina, višestruko je silovana, držana kao robinja, prodana je za 500 DM. Optuženici su proglašeni krivima za silovanje kao zločin protiv čovječnosti. Osuđeni su na kazne zatvora u trajanju od: Dragoljub Kunarac 28 godina, Radomir Kovač 20, Zoran Vuković 12 godina.

Opt. Radislav Krstić: veza između silovanja i etničkog čišćenja, koje je u kontekstu zločina u Srebrenici bilo blisko vezano s genocidom. Radislav Krstić je zapovjednik Drinskog korpusa Vojske RS (u daljnjem tekstu Vojska RS). Njemu podređeni pripadnici vojske počinili su masovne zločine u Potočarima. U

vojnoj bazi UN-a, gdje su se sklonili civili, uglavnom žene, djeca i starije osobe, pripadnici Vojske RS zlostavljali su i ubijali civile, počinili brojna silovanja. Raspravno vijeće proglasilo je Radislava Krstića krivim za zločine počinjene u Potočarima, uključujući i silovanja. Raspravno vijeće je zaključilo da postoje "očite sličnosti između genocidne politike i politike obično zvane etničkim čišćenjem." Silovanja u Potočarima nisu dio osuđujuće presude Radislavu Krstiću za pomaganje i podržavanje genocida. Optuženik je proglašen krivim i pravomoćno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 35 godina.

Opt. Biljana Plavšić, progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi (zločini protiv čovječnosti). Jedina žena koja je optužena pred MKSJ-om za ratni zločin, što je uključivalo progone i seksualna nasilja, priznala je krivnju po zapovjednoj odgovornosti.

Tužiteljstvo MKSJ-a optužilo je ukupno 161 osobu. Od toga broja, 78 osoba je optuženo za seksualno nasilje. Velik broj optuženika proglašen je krivim za to djelo po individualnoj odgovornosti (čl. 7/1 Statuta MKSJ-a). Jedan broj optuženika proglašen je krivim po zapovjednoj odgovornosti (čl. 7/3 Statuta MKSJ-a). Opt. Radovanu Karadžiću i opt. Ratku Mladiću, između ostalih zločina, optužnicama se stavlja na teret da su znali i nisu spriječili sebi podčinjene da, između ostalih zločina, čine i zločine seksualnog zlostavljanja i porobljavanje te silovanja.

Stalni kazneni sud

Statutom (poznatijim pod imenom Rimski statut) Međunarodnog kaznenog suda (u daljnjem tekstu MKS), "silovanje, seksualno ropstvo, prisilna prostitucija, prisilna trudnoća, prisilna sterilizacija ili bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja usporedive težine" predstavlja zločin protiv čovječnosti, sadržan u čl. 7 g Statuta. Odredbom čl. 68. Statuta propisane su mjere zaštite žrtava kaznenih djela i svjedoka te njihovo sudjelovanje u postupku. U čl. 68. st. 3. Statuta⁷ propisana je mogućnost da žrtve zastupaju pravni zastupnici koji tijekom postupka predlažu dokaze žrtava. Statut MKS-a u čl. 75⁸ propisuje odštetu žrtvama kaznenih djela, a u čl. 79. Statuta⁹ propisana je odredba o fondu u korist žrtava kaznenih djela.

Procesuiranje ratnog zločina silovanja pred pravosuđem u Republici Hrvatskoj

Osnovni kazneni zakon Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu OKZ RH), iz 1993. godine (pročišćeni tekst NN br. 31/1993. godine), u čl. 120. (glava kaznenih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava), propisuje kaznenu odgovornost onoga tko kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije, naredi, zapovijedi ili počini, između ostalih radnji počinjenja kaznenog djela, prinuđivanje na prostituciju ili silovanje¹⁰. Županijska državna odvjetništva (u daljem tekstu ŽDO) u RH podizala su optužnice za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva počinjenog silovanjem, na temelju čl. 120. st. 1. OKZ-a RH. Zapriječena kazna zatvora za to djelo bila je najmanje pet godina ili kazna zatvora od dvadeset godina. Izmjenom Kaznenog zakona 2011. godine proširena je kriminalna radnja kaznenog djela ratnog zločina. U stavku 1. toga članka taksativno su navedena teška kršenja ljudskih prava protiv osoba ili imovine zaštićenih Ženevskim konvencijama¹¹ i zapriječena kazna zatvora je drugačije propisana. U odnosu na silovanje prema čl. 91. st. 2. t. 22. Kaznenog zakona RH, kriminalna zona znatno je proširena u odnosu na silovanje i seksualno nasilje kao radnje počinjenja kaznenog djela ratnog zločina¹². No, unatoč proširenju kriminalne zone, silovanje i seksualno nasilje tretira se kao lakše kazneno djelo. Zapriječena kazna zatvora je najmanje tri godine. Silovanje, seksualno nasilje ne smatra se mučenjem. Slijedom rečenoga, nova optuženja za kazneno djelo ratnog zločina počinjena silovanjem i seksualnim nasiljem, temelje se na odredbi čl. 91. st. 2. t. 22. KZ-a RH stoga što je citirana odredba povoljnija za počinitelja.

Citirana izmjena Kaznenog zakona RH u bitnom je raskoraku s praksom MKSJ-a vezanom uz procesuiranje seksualnog nasilja. Raspravna vijeća MKSJ-a u svojim su presudama jasno rekla da se kazneno djelo silovanja smatra zločinom protiv čovječnosti, a silovanje se smatra mučenjem i teškom povredom Ženevskih konvencija. Izrečene su kazne zatvora u trajanju više od 25 godina. Stav MKSJ-a o silovanjima i seksualnom nasilju vrlo je jasno rečen u jednoj od, u ovom radu već citiranih, presuda: "... Raspravno vijeće smatra silovanje bilo koje osobe činom dostojnim prezira, kojim se vrijeđa sama bit ljudskog dostojanstva i tjelesnog integriteta".

U Republici Hrvatskoj u primjeni je novi Zakon o kaznenom postupku (u daljnjem tekstu ZKP). U glavi V (žrtva, oštećenik i privatni tužitelj) propisana su prava žrtava kaznenog djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa¹³.

Novim Zakonom o kaznenom postupku žrtve kaznenih djela imaju pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela te imaju pravo sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećenici.

Nadalje, žrtva kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora od pet ili više godina, ima pravo na savjetnika na teret proračunskih sredstava prije davanja iskaza u kaznenom postupku i to pri podnošenju imovinsko-pravnog zahtjeva i ako trpi teža psihofizička oštećenja ili teže posljedice kaznenog djela. Također, žrtva ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete iz državnog fonda. Sud, državno odvjetništvo, istražitelj ili policija dužni su pri poduzimanju prve radnje u kojoj sudjeluje izvijestiti žrtvu o njezinim pravima koje ima kao oštećenik/ica.

Žrtva kaznenog djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, osim navedenog, ima i sljedeća prava: prije ispitivanja razgovarati sa savjetnikom ili opunomoćenikom na teret proračunskih sredstava ako u postupku sudjeluje kao oštećenik; u policiji i državnom odvjetništvu ju ispituje osoba istog spola; uskratiti odgovor na pitanja koja se odnose na strogo osobni život žrtve; zahtijevati da bude ispitana preko audio/videouređaja prema članku 292. St. 4. ZKP-a; na tajnost osobnih podataka; zahtijevati isključenje javnosti s rasprave.

LITERATURA:

John R. W. D., Powels, Steve, *Međunarodna krivična praksa*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005. godina

Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, donesen 29. studenoga 2012. godine na 64. sjednici Vlade RH.

Josipović, Ivo, *Odgovornost za ratne zločine pred sudovima u Hrvatskoj*, ABA-CEELI (American Bar Association Central European and Eurasian Law Initiative) Hrvatska i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006. godina

Produkcija Outreach programa MKSJ-a, Sekcije za informatičku tehnologiju 2011. godine, film: *Kraj nekažnjivosti: seksualno nasilje pred Tribunalom*

Izvori međunarodnog humanitarnog prava, priredio prof. dr. sc. Miodrag Starčević, izdavač Međunarodni komitet Crvenog križa i Crvenog polumjeseca, Beograd, 2002. godine.

Hag među nama, zbornik tekstova, izdavač Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2005. godina.

Globalno nasljeđe MKSJ, transkripti konferencije u Den Haagu 15. i 16. studenoga 2011. godine, izdavač Outreach program MKSJ, Den Haag 2012. godina.

Nasljeđe MKSJ u bivšoj Jugoslaviji, transkripti konferencije u Sarajevu 6. studenoga 2012. godine i u Zagrebu 8. studenoga 2012. godine, izdavač Outreach program MKSJ, Den Haag 2013. godina.

Web-stranica Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (podaci o predmetima).

Statut Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju.

Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju.

Statut Međunarodnog kaznenog suda.

Osnovni krivični zakon RH (pročišćeni tekst, NN 31/1993).

Kazneni zakon RH (NN 125/11 i 144/12)

Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13)

¹ Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, Vlada RH, 2012. godina. „Sukladno Dodatku II. Preporuke Rec (2002)5 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama o zaštiti žena od nasilja, seksualno nasilje je "svaki seksualni čin počinjen protiv volje druge osobe, uključujući seksualno izrugivanje i zadirkivanje, zurenje, nepoželjne komentare, ekshibicionizam, uvredljive telefonske pozive, nepoželjne seksualne prijedloge, prisilno gledanje ili sudjelovanje u pornografiji, nepoželjno dodirivanje, prisilan seks, silovanje, incest, bolan ili ponižavajući seksualni čin, prisilnu trudnoću, trgovinu ženama i njihovo iskorištavanje u industriji seksa."

² Čl. 27. st. 2. IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata: "Žene će posebno biti zaštićene protiv svakog napada na njihovu čast, a naročito protiv silovanja, prinuđivanja na prostituciju i protiv svakog napada na njihovu stidljivost."

³ Izrečeno pri prihvatanju navedene rezolucije.

⁴ Statut MKSJ-a, članak 5, Zločini protiv čovječnosti.

⁵ Pravilnik o postupku i dokazima, Pravilo 96, Dokazi u slučajevima seksualnog delikta.

⁶ Suci su izričući ovu presudu 1998. godine napomenuli: "Neosporno je da se djelo silovanja može smatrati mučenjem prema običajnom međunarodnom pravu (...) Raspravno vijeće smatra silovanje bilo koje osobe činom dostojnim prezira, kojim se vrijeđa sama bit ljudskog dostojanstva i tjelesnog integriteta." Žalbeno vijeće MKSJ-a potvrdilo je zaključke Raspravnog vijeća. Hazim Delić osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od 18 godina, Zdravko Mucić na 9 godina, a Esad Landžo na 15 godina zatvora.

⁷ Članak 68. Rimskog statuta, Zaštita žrtava kaznenih djela i svjedoka te njihovo sudjelovanje u postupku.

⁸ Članak 75. Rimskog statuta, Odšteta žrtvama kaznenih djela.

⁹ Članak 79. Rimskog statuta, Fond u korist žrtava kaznenih djela.

¹⁰ Osnovni krivični zakon RH, NN 31/1993. Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, čl. 120.

¹¹ Kazneni zakon RH, Ratni zločin (NN 125/11 i 144/12), čl. 91. st.1.

¹² Kazneni zakon RH, Ratni zločin (NN 125/11 i 144/12), čl. 91. st. 2.

¹³ ZKP (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13), čl. 43 i čl. 45.

Problem obeštećenja žrtava silovanja i seksualnog nasilja tijekom rata: sudska praksa i nove zakonske inicijative

Milena Čalić - Jelić

“Silovanje nije agresivni izraz seksualnosti nego seksualni izraz agresije.”
Ruth Seifert (1994. Rat i silovanje - Teze za analizu¹)

Nedostatak potpore državnih institucija, neprepoznavanje i nepriznavanje patnje žrtava seksualnog zlostavljanja u društvu te društvena stigmatizacija, često dovode do toga da same žrtve negiraju da su bile seksualno zlostavljane.² U trenucima pisanja ove knjige, broj silovanih i seksualno zlostavljanih osoba na teritoriju Republike Hrvatske tijekom Domovinskog rata i dalje je nepoznat. Zabilježeno je 20-ak kaznenih predmeta za ratne zločine u kojima je dio inkriminacija bio vezan uz silovanje ili seksualno zlostavljanje. Prema navodima Državnog odvjetništva RH, Ministarstvo unutarnjih poslova utvrdilo je da postoji sumnja da su tijekom Domovinskog rata nad 182 žrtve mogli biti počinjeni ratni zločini silovanjem ili drugim oblicima seksualnog zlostavljanja. Dodatnim provjerama utvrđeno je da su neke od potencijalnih žrtava u međuvremenu preminule, neke su državnim odvjetnicima izjavile da nad njima nije bilo počinjeno silovanje niti drugi oblik seksualnog zlostavljanja koje bi bilo moguće podvesti pod neko od obilježja kaznenog djela ratnog zločina počinjenog nečovječnim postupanjem, a neke od potencijalnih žrtava otklonile su svaku mogućnost davanja iskaza. Prema evidencijama nadležnih državnih odvjetništava, ratni zločin počinjen silovanjem sigurno je počinjen na štetu samo 57 žrtava, pretežno žena. Od toga su u odnosu na 36 žrtava pokrenuti kazneni postupci koji su u različitim stadijima. Zbog kaznenog djela ratnog zločina počinjenog silovanjem osuđeno je 15 počinitelja.

Prema podacima Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja, tijekom rata je razmijenjeno 7666 osoba, a od toga su 932 žene (broj zatočenih osoba veći je od broja razmijenjenih osoba), što ne pretpostavlja da su sve zato-

čene osobe preživjele neki oblik seksualnog zlostavljanja, ali prema kazivanju preživjelih zatočenika i zatočenica, silovanje i različiti oblici seksualnog zlostavljanja bili su učestali načini tjelesnog i psihičkog zlostavljanja te moralnog uništavanja pritvorenih u različitim prostorima pritvora (nezakonita pritvaranja), bez ikakve kontrole postupanja s pritvorenicima. Pregledom Bijele knjige Vlade RH (dokumentacija kojom je raspolagao i Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju u predmetu Gotovina i dr.) ustanovljeno je da je kaznenih prijava za kaznena djela počinjena tijekom *Oluje* i neposredno nakon nje, za kazneno djelo silovanja prijavljeno 16 počinitelja, a još su dvije prijave podnesene za ostala kaznena djela protiv spolne slobode.

Na međunarodnoj razini i dalje raste svijest o razmjerima seksualnih zločina počinjenih u ratu, težini njihovih posljedica i nužnosti njihova procesuiranja. Krajem lipnja 2013. godine Vijeće sigurnosti UN-a prihvatilo je Rezoluciju 2016, u kojoj se ističe potreba za provođenjem dosljednih i rigoroznih istraga i kaznenog progona počinitelja seksualnog nasilja u ratu. U prije donesenim rezolucijama - 1820 (iz 2008. godine), 1888 (iz 2009. godine) i 1960 (iz 2010. godine) Vijeće je ustanovilo da je seksualno nasilje, počinjeno sustavno i kao oruđe rata, suštinska prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti koja zahtijeva odgovarajući odgovor.

Obespravljenost žrtava silovanja i seksualnog zlostavljanja tijekom rata je i u Republici Hrvatskoj u posljednje dvije godine poprimila veću medijsku pozornost zahvaljujući radu organizacija civilnog društva te svjedočenju žrtava, a uslijedili su i prvi pokušaji nadležnih institucija u rješavanju njihova statusa i prava.

Analiza kaznenih predmeta za zločine silovanja/seksualnog zlostavljanja procesuiranih u Republici Hrvatskoj

Broj ratnih zločina seksualnog nasilja koji su procesuirani na izuzetno je niskoj razini, a borba protiv nekažnjivosti istodobno ostaje na vrhu liste prioriteta žrtava. Prepreka u radu tužiteljstva i sudova je činjenica da je broj kaznenih prijava koje su pokrenule žrtve ratnog silovanja općenito na niskoj razini, što se može pripisati stigmatizaciji i nedostatku psihološke pomoći žrtvama svjedocima ne samo u tijeku nego i nakon postupka te općenito dugogodišnjem zanemarivanju tog pitanja i nedostatku potrebnog senzibiliteta u pravosuđu. Preživjele žrtve seksualnog nasilja u ratu, koje su svjedoci na suđenjima za

ratne zločine, imaju potrebu za posebnom podrškom koja bi im trebala biti na raspolaganju prije, za vrijeme i nakon suđenja. Senzibilizirani pravosudni sustav tim bi konkretnim potrebama potaknuo mnoge preživjele žrtve da voljno progovore (čime bi se povećao broj procesuiranih predmeta) te omogućio svjedocima odgovarajući tretman za vrijeme suđenja, a indirektno bi odgovarajućim kažnjavanjem počinitelja poslao snažnu podršku žrtvama i poruku široj zajednici.

Radeći na istraživanju činjenica o svim žrtvama rata, snimanjem osobnih sjećanja na rat i analizom dostupne sudske dokumentacije, izdvojili smo 19 sudskih predmeta koji se nalaze u različitim stadijima kaznenog postupka (od optuženja do pravomoćne presude), koji kao oblik počinjenja ratnog zločina sadrže seksualno zlostavljanje civila i ratnih zarobljenika. Seksualno zlostavljanje³ smo za potrebe analize definirali kao način počinjenja kaznenog djela ratnog zločina koji sadrži silovanje ili tjelesno zlostavljanje žrtava vezano uza spol osobe, npr. prisiljavanje na masturbaciju, na zadovoljavanje drugih osoba, često i istog spola, prisiljavanje na svlačenje te druge oblike seksualnog ponižavanja. U navedenim predmetima za seksualno zlostavljanje kao oblik počinjenja ratnog zločina tereti se ili se teretilo 30 osoba, većinu kao izravne počinitelje. Prema optužnicama, seksualno su zlostavljane 64 osobe. Žrtve su većinom žene, no u logorima/zatvorima/pritvorima seksualno su zlostavljani i muškarci. U jednom se postupku kao žrtva spominje i dijete. Predmete smo, s obzirom na mjesto i vrijeme počinjenja djela, podijelili u dvije skupine: silovanja i seksualna zlostavljanja u logorima/zatvorima/pritvorima/mjestima zatočenja⁴ te silovanja i seksualna zlostavljanja počinjena tijekom napada na sela, naselja ili tijekom okupacije⁵. Šest kaznenih postupaka, koji su završeni pravomoćnim osuđujućim presudama, vođeni su u odsutnosti optuženih koji su i danas nedostupni hrvatskom pravosuđu.

Navedenom analizom izdvojeno je nekoliko važnih polazišta procesuiranja ratnih zločina počinjenih seksualnim zlostavljanjem u kojima je vidljiva potreba daljnjeg razmatranja navedenih problema i poboljšanja sudske prakse:

a) Kvalifikacija ratnog zločina počinjenog silovanjem

Umjesto uvoda u problematiku procesuiranja ratnog zločina počinjenog silovanjem, treba ponoviti što uvjetuje promjenu redovitog zločina u ratni zločin: zločin je počinjen tijekom (međunarodnog ili unutarnjeg) oružanog suko-

ba, postoji poveznica između počinjenja zločina i oružanog sukoba, žrtva je bila zaštićena osoba, počinitelj je znao da je žrtva zaštićena osoba, počinitelj je bio svjestan činjeničnih okolnosti, kao što je oružani sukob, koje su odredile situaciju. Postojanje oružanog sukoba moralo je, minimalno, značajno pridonijeti mogućnosti počinitelja da poćini zločin, njegovoj odluci da zločin poćini, načinu poćinjenja ili namjeri zbog koje je zločin poćinjen. Od presudnog je znaćaja da sud utvrdi postojanje geografske i vremenske poveznice između zloćina za koji se okrivljeni tereti i oružanog sukoba. Isto tako, važno je ponoviti elemente silovanja: počinitelj je napao tijelo osobe provođenjem radnje koja je rezultirala penetracijom, bez obzira na to koliko neznatnom, bilo kojim dijelom tijela žrtve i počinitelja spolnim organom, ili analnog ili genitalnog otvora žrtve, koristeći se bilo kojim predmetom ili bilo kojim drugim dijelom tijela, napad je poćinjen upotrebom sile ili prijetnje, upotrebom sile ili prisile, takve da je izazvala strah od nasilja, prinude, pritvora, psihološkog ugnjetavanja ili zloporabe moći protiv te osobe ili druge osobe ili koristeći se povoljnim položajem prisilne okoline ili je napad bio poćinjen protiv osobe nesposobne dati iskrenu suglasnost. Analizom sudskih presuda za silovanja poćinjena u ratu uočena je nedosljednost kvalificiranja djela kao ratnog zloćina, iako su postojale sve potrebne poveznice i učestali pokušaji branitelja okrivljenih da kazneno djelo silovanja prikažu kao ratni zloćin.

Navest ćemo nekoliko presuda koje to potkrepljuju:

Zloćin u Suhopoljskoj Borovi (pravomoćna presuda) - **teškoće distinkcije ratnog zloćina i zloćina u ratu;** u sijećnju 1991. dvojica pripadnika HV-a upali su u obiteljsku kuću u Suhopoljskoj Borovi, vlasnika kuće primorali da izade van te ga osobnim automobilom odvezli do jednog sporednog puta izvan sela i ubili iz automatske puške. Nakon toga se jedan od okrivljenih vratio u kuću i silovao njegovu suprugu. Oba počinitelja su proglašena krivima pred Vojnim sudom u Bjelovaru; drugookrivljeni je osuđen na 15 godina zatvora za poćinjene kaznenog djela ubojstva i silovanja, a prvookrivljeni na 12 godina zatvora za kazneno djelo ubojstva, iako djelo u cjelini ima sva obilježja djela ratnog zloćina protiv civilnog stanovništva. Pravomoćno osuđeni počinitelji ubrzo su pušteni iz zatvora na temelju pomilovanja predsjednika RH Franje Tuđmana.

Zloćin u Baranji (pravomoćna presuda) - **osporavanja kvalifikacije ratnog zloćina branitelja okrivljenih;** optuženi, kojemu je suđeno u odsutnosti, osuđen je na kaznu zatvora od 15 godina presudom K-45/93-20 Okružnog

suda u Osijeku iz lipnja 1993. zbog počinjenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Pomoću iskaza svjedoka, a posebice oštećenice i medicinskog vještačenja, dokazani su navodi optužnice da je od srpnja 1992. pa do 13. studenoga 1992. optuženi, kojega je oštećena otprije poznavala, nepozvan dolazio više puta u njezin stan (4-5 puta) te primijenio silu i prijetio da će ubiti nju i njezinih dvoje malodobne djece ako mu se ne poda pa je tako počinio nad njom obljubu više puta, da bi je 13. studenoga istukao rukama i nogama, nanijevši joj intenzivne ozljede zbog kojih je nekoliko dana trpjela teške bolove, a nije adekvatno liječena sve do 23. studenoga 1992. kada je pobjegla i došla u Osijek. Sudu je bila neprihvatljiva tvrdnja branitelja optuženog da je počinjeno klasično djelo silovanja, a ne ratnog zločina jer je optuženi uza silovanje i zastrašivao i koristio moć te je time povrijeđen članak 3. Ženevske Konvencije o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. kolovoza 1949. Također se u jednoj od obljuba optuženi koristio silom i protupravno ušao na vlasništvo oštećene, razvaljujući prozor, a kada mu je pristupio sin oštećene noseći nož, majka/oštećenica bila je prisiljena odgovoriti ga od prijetnje nožem kako ga optuženi ne bi ubio. Nakon toga je uslijedilo silovanje na osobito okrutan način.

b) Senzibilizirano vođenje postupaka kao osnova poticaja slobodnog svjedočenja

Analizom je izdvojeno nekoliko sudskih postupaka u kojima je vidljiv nedostatak senzibiliteta pri ispitivanju žrtava ne samo tijekom glavne rasprave nego i tijekom istrage, pa i kod policijskih djelatnika tijekom predistrage. Također, ovdje se javlja pitanje postojanja više izjava. Imajući u vidu da su žene koje su preživjele silovanje bile jedne od prvih koje su progovorile o silovanju i seksualnom zlostavljanju pretrpljenom u ratu, ne iznenađuje činjenica da brojne izjave uzimane od njih, pod različitim okolnostima i s različitim vremenskim odmakom, često ne budu identične. Pritom se od svjedokinja traži da ponove one riječi kojima su se koristile i u izjavi koju su dale prije, recimo, 15 godina. Osim toga, u nekim su predmetima branitelji okrivljenika iznosili podatke vezane uza seksualni život žrtve ili njene obitelji, pokušavajući osporiti zločin.

Navest ćemo nekoliko primjera koji potkrepljuju te tvrdnje.

Zločin u Staroj Gradiški (pravomoćna presuda); presuda K 27/05-30, u ponovljenom postupku protiv jednog od dvojice pravomoćno osuđenih počinitelja jasan je prikaz nesenzibiliziranog i politiziranog vođenja postupka za

ratni zločin počinjen silovanjem ratne zarobljenice u logoru Stara Gradiška. Nakon ponovljenog suđenja, ovog puta u prisutnosti jednog od okrivljenika, okrivljeni je oslobođen optužbi zbog nedostatka dokaza. Na snazi je ostala osuđujuća presuda protiv drugookrivljenog koji je i danas nedostupan hrvatskom pravosuđu.

Iz obrazloženja presude i optužnice vidljivo je da je žrtva nakon prijave zločina (prema izreci presude da su joj u više navrata prijetili da će ju ubiti, repetirali oružje prema njoj, odvodili je u prostorije zatvorskih čuvara, protiv njene volje zlostavljali, nad njom u nekoliko navrata počinili seksualni čin, nanosili joj fizičke i psihičke boli) u svojstvu oštećenice/svjedoka tijekom kaznenog postupka ispitana četiri puta: prvi je put to učinila policija koja ju je nakon puštanja iz logora i razmjene posjetila u njezinoj obiteljskoj kući, pred istražnim sucem tijekom 1993., na glavnoj raspravi u postupku vođenom tijekom 1996. i na glavnoj raspravi u ponovljenom postupku tijekom 2005. Nije sporno da je u svim svojih izjavama rekla da je silovana više puta i da su silovatelji četvorica zatvorskih stražara. Optužnica je podignuta protiv dvojice optuženika koji su u odsutnosti i pravomoćno osuđeni. Svoj iskaz oštećenica je izmijenila na glavnoj raspravi u ponovljenom postupku u odnosu na iskaze koje je dala u predistražnom i istražnom postupku tako da je na glavnoj raspravi negirala da je optuženik bio osoba koja ju je u logoru silovala i zlostavljala. Oštećenica je na glavnoj raspravi pojasnila različitost svojih tvrdnji tijekom postupka u okolnosti da na glavnoj raspravi prvi put ima priliku vidjeti optuženika jer su se i istraga i glavna rasprava u prethodnom postupku vodili u njegovoj odsutnosti. Kada su joj predloženi njeni prijašnji iskazi, oštećenica je čak navela da je podatke o izgledu optuženika unio u zapisnik netko drugi. Iz zapisnika o prepoznavanju osoba, sastavljenog 20. prosinca 1993. godine, kada su oštećenici predložene fotografije s osobnih kartona trideset i šest osoba, nijednu od njih nije prepoznala kao počinitelja djela, pri čemu valja istaknuti da se optuženik nije nalazio ni na jednoj od fotografija koje su oštećenici predložene. Na taj je način potkrijepljena njena tvrdnja da optuženika u tijeku postupka prije posljednje glavne rasprave nije vidjela ni na fotografiji, a što je opet u potpunom proturječju s vrlo detaljnim osobnim podacima optuženika i preciznim opisom njegova izgleda u zapisniku o ispitivanju oštećenice u svojstvu svjedoka pred istražnim sucem 20. prosinca 1993. godine.

Kratki prikaz ovog sudskog postupka pokazuje nedostatak senzibiliziranog načina njegova vođenja: postupak je bio otvoren za javnost, svjedokinja/oštećenica nije imala nikakav oblik podrške, sud nije daljnjim ispitivanjima razjasnio pritisak koji je nju počinjen nakon razmjene nego je u svom obrazloženju naveo da u taj dio njena iskaza ne može povjerovati, čak naznačio mogućí utjecaj supruge optuženog na oštećenicu, a podatke vezane uz postupak prenijeli su mediji, navodeći ime i prezime oštećenice.

Zločin u Vukovaru; U ponovljenom suđenju u prisutnosti dvojice okrivljenika pred Županijskim sudom u Vukovaru (K-14/06,) 8. ožujka 2007., okrivljenici su osuđeni na kazne zatvora u trajanju od po 7 godina. Presudom VSRH obojici okrivljenika su povišene kazne zatvora na 10 godina. Terete da su u travnju 1992. u Vukovaru, pod prijetnjom oružja, prijetili da će ubiti oštećenicu, njenu sestru i kćer te silovali i seksualno zlostavljali oštećenicu zajedno s drugim osobama. Prvookrivljeni je osuđen i za seksualno zlostavljanje djeteta, sestre oštećenice, tada u dobi od 6 godina, kojoj je stavio prst u vaginu. Prvostupanjski sud ispravno je ukazao na dosljednost svjedokinje u opisivanju bitnih elemenata predmetnih događaja (oštećenica je ispitana u šest navrata, pri čemu je i između pojedinih ispitivanja prošlo dulje vrijeme - prvi je put ispitana 1996., a posljednji put 2007. godine), ali i da su od zbivanja koja su predmet ovog postupka (travanj 1992.) pa do njenog prvog ispitivanja pred istražnim sucem protekle četiri godine. Stoga je potpuno razumljivo da oštećenica tijekom svih tih ispitivanja nije identično iskazivala o pojedinim detaljima tih događaja koji su, kao i drugi doživljaji svjedokinje tijekom rata, na nju nedvojbeno traumatski djelovali i koje je ona očigledno pokušavala potisnuti iz sjećanja. Njene tvrdnje potkrijepili su i drugi svjedoci i medicinska dokumentacija. U svojim su obranama optuženici, kao i u izjavama pojedinih svjedoka, pokušali umanjiti kriminalnost postupanja prema oštećenici tvrdnjama da je njena majka bila prostitutka, da je slala svoju malu sestru vojnicima po cigarete, a iz pažljivijeg iščitavanja svih iskaza razvidno je da je oštećenica bila u stanju prinudnog seksualnog ropstva, što je izostalo u inkriminaciji ovog postupka.

Zločin u Hrvatskom Čuntiću (optužnica); Županijsko državno odvjetništvo Sisak, optužnica (K-DO-13/06) od 21. srpnja 2009., ratni zločin protiv civilnog stanovništva protiv dvojice okrivljenika koji se terete da su u Hrvatskom Čuntiću 30. srpnja 1991., za vrijeme napada na selo, zajedno s još jednom neidentificiranom osobom ušli u kuću, gdje su silovali ženu, a muškarca tukli, boli,

rezali. Potom je prvookrivljeni u kuću uveo drugu ženu i pokušao ju silovati. Medicinska dokumentacija u spisu postoji samo za pretučenog muškarca. Istraga je vođena 2006., kada su žene odlučile prijaviti kazneno djelo jer im je prije bilo neugodno o tome govoriti.

Zločin u Tovarniku (prvostupanjska presuda); Prvostupanjskom presudom Županijskog suda u Vukovaru od 23. travnja 2012. godine sedam je okrivljenika osuđeno za ratni zločin protiv civilnog stanovništva na kazne u rasponu od 5 do 10 godina. Tijekom glavne rasprave, svjedočeći o zločinima počinjenim u svome selu, oštećenica je prvi put nakon višestrukih upita predsjednika vijeća o vlastitim saznanjima o počinjenim zločinima i optuženicima, izjavila da je za vrijeme okupacije sela silovana. Vidljivo potresena, tek je nakon 20 godina prvi put progovorila o zločinu koji je nad njom počinjen. Počinitelju zločina suđeno je u odsutnosti.

c) Psihičke i fizičke posljedice kod žrtava seksualnog nasilja - potreba za psihološkom podrškom

Zločin u zatvoru u Okučanima - K-11/01-53; (oslobađajuća pravomoćna presuda)

U ovom postupku razvidan je nedostatak psihološke pomoći oštećenici prije, za vrijeme i nakon svjedočenja i nedostatak djelotvorne istrage radi točnog utvrđenja zlostavljanja i mogućih počinitelja. Sve je to rezultiralo parcijalnim svjedočenjem, prešućivanjem te teškim psihičkim stanjem u kojemu se i danas nalazi žrtva seksualnog zlostavljanja. Prilikom popisivanja ljudskih gubitaka, kolege istraživači posjetili su oštećenicu u njezinu domu radi prikupljanja podataka vezanih uz usmrćenje njena supruga. Oštećenica je odbila razgovarati s kolegom te je informacije dala isključivo kolegici istraživačici. Za počinjene zločine nad njom i njenim suprugom do danas nitko nije pravomoćno osuđen.

Presudom u odsutnosti pred Županijskim sudom u Požegi tijekom 1996. osuđena je čuvarica zatvora za ratni zločin protiv civilnog stanovništva, koja je zajedno s drugih 4, 5 čuvarica zatvora (nepoznatog identiteta) natjerala zarobljenicu da drugog zarobljenika oralno zadovoljava, a pritom su je udarale po leđima i stopalima električnom palicom. Čuvarica je osuđena i za zlostavljanje i nehumano postupanje i s drugim zatvorenicima na ukupno 8 godina zatvora. Žrtva je u svojstvu svjedokinje/oštećenice sudjelovala na glavnoj raspravi

te dala iskaz o zlostavljanjima koje je preživjela. Njezin suprug, zarobljen i pritvoren zajedno s njom, u zatvoru je zbog zlostavljanja umro. Identitet okrivljene žrtva je saznala od drugih zatvorenika.

Tijekom 2001., nakon uhićenja osuđenice prilikom prelaska graničnog prijelaza iz Bosne i Hercegovine u Republiku Hrvatsku, te odobrene obnove postupka, provedeno je ponovljeno suđenje pred Županijskom sudom u Slavonskom Brodu (promjena mjesne nadležnosti zbog osnivanja navedenog suda). U ponovljenom postupku optuženica je oslobođena optužbi jer u dokaznom postupku svjedoci nisu imenovali nju kao počiniteljicu, nisu je prepoznali prilikom prepoznavanja, utvrdilo se da postoji i mogućnost zamjene identiteta te ju je sud odlučio osloboditi zbog nedostatka dokaza. Oštećenica je u svom ponovljenom iskazu potvrdila sve što je proživjela dosljedno, ali je napomenula da nikada nije sa sigurnošću mogla tvrditi da je to baš ta ženska osoba.

Prilikom svjedočenja jedan od svjedoka izjavio je da je oštećenica preživjela razne oblike seksualnog zlostavljanja, pa i moguća silovanja jer je s njom dijelio ćeliju pa je vidio kako je izgledala kada je vraćena u ćeliju. Taj svjedok imenuje čuvaricu zatvora koja je tjerala druge zatočenike da imaju spolni odnos s oštećenicom.

Zatočenje u selu Sekulinci (pravomoćna presuda)

Presudom Okružnog suda u Osijeku iz 1993. (K-24/93-26), koja sadržava najokrutnije opise seksualnog zlostavljanja⁶ i sadržava opis posljedica i trajnih oštećenja žrtve na osnovi provedenog medicinskog i psihijatrijskog vještačenja te medicinske dokumentacije, na 10 godina zatvora osuđena su četiri optuženika za ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Tijekom 1994. Vrhovni sud RH je preinačio presudu te je sve optuženike osudio na 13 godina zatvora. Medicinsko vještačenje utvrdilo je da je oštećena nakon zarobljavanja, višestrukog silovanja i seksualnog zlostavljanja imala jaka krvarenja, utvrđeno je da nije trudna, da je anemična, da su svi poremećaji jače izraženi. U medicinskom vještačenju nije utvrđena nijedna vanjska ozljeda. Psihološkim vještačenjem utvrđeno je da je oštećena izrazito osjetljiva na tematiku spolnog odnosa, na pomisao heteroseksualnog spolnog odnosa, da ima ozbiljan psihički poremećaj koji može dovesti do kronične bolesti te da je do sada izgubila 26 kg. Optuženici kojima se sudilo u odsutnosti nisu bili u mogućnosti osigurati odgovarajuću obranu na sudu.

d) Teškoće djelotvornog procesuiranja

Zločin u logorima Begejci, Stajićevo, Sremska Mitrovica (optužnica)

Teškoće djelotvornog procesuiranja najbolje se ogledaju u optužnici ŽDO Osijek (K-DO-51/08) protiv Aleksandra Vasiljevića i Miroslava Živanovića od 11. travnja 2011., koja je razvidan primjer teškoća tužiteljstva u procesuiranju ratnog zločina počinjenog silovanjem i seksualnim zlostavljanjem da utvrdi točan broj žrtava i izravnih počinitelja. U razdoblju od listopada 1991. do kolovoza 1992., između ostalog, obuhvaća da su nepoznati čuvari i pripadnici vojne policije zarobljene žene svakodnevno i sustavno silovali te ih prisiljavali na druge sa spolnim odnosom izjednačene radnje. U optužnici se kao žrtve seksualnog nasilja spominje 7 žena imenom i prezimenom, koje su ujedno i svjedoci kaznenog postupka. Mnogi svjedoci, koji su bili zarobljeni u spomenutim logorima, potvrđuju navode svjedokinja. Počinitelji se spominju samo imenom ili nadimcima.

e) Kazne

U okviru pravnog sustava, hijerarhija ozbiljnosti zločina postaje vidljiva kada se govori o broju godina koje počinitelji trebaju odslužiti u zatvoru. Žrtve često to vide kao ekvivalent priznanju koje dobivaju od društva za pretrpljeno nasilje. Stoga male kazne za silovanje i seksualno zlostavljanje znače i manjak priznanja težine zločina silovanja.

Zločin u Kerestincu: nepravomoćnom presudom Županijskog suda u Zagrebu okrivljenike (zapovjednika i stražare zatvora) se tereti da su od prosinca 1991. do svibnja 1992. na razne načine zlostavljali ukupno 26 osoba, čime su im nanijeli velike patnje i ozljede tjelesnog integriteta i zdravlja. Također, kao radnja počinjenja kaznenog djela navedeno je i primoravanje ratnih zarobljenika na spolne odnose sa zarobljenicama i silovanja zarobljenica. Optuženicima za tjelesno zlostavljanje zatvorenika u zatvorima u Gajevoj ulici u Zagrebu i u Kerestincu za puštanje električne struje kroz njihova tijela, razne oblike seksualnog izživljavanja te višestruka silovanja, prvostupanjskom presudom odmjereni su kaznom niža od predviđenog zakonskog minimuma za kazneno djelo ratnog zločina. Prvooptuženik, kao *de facto* i *de iure* zapovjednik te neposredni počinitelj, osuđen je na 3 i pol godine, a trećeoptuženik je zbog tjelesnog zlostavljanja zatvorenika i prisiljavanja zatvorenika i zatvorenica na bludne radnje osuđen na zatvorsku kaznu u

trajanju od dvije godine. Dvojici optuženika, koji su osuđeni zbog tjelesnog zlostavljanja, koje nije uključivalo seksualno zlostavljanje, izrečene su kazne zatvora od po godinu dana, kao i optuženiku koji je zatočenicama obnaženima od pasa naviše i zatočenicima obnaženima od pasa naniže nalagao plesanje u parovima.

Primjena blažeg zakona

Zločin u Vukovaru (pravomoćna presuda): presudom Županijskog suda u Vukovaru br. K-42/02 od 1. listopada 2007. godine u prisutnosti okrivljenih, prvi okrivljenik proglašen je krivim i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 3 godine i 6 mjeseci (bilo je olakotnih okolnosti, između ostalog - silovao je samo jednom, a ne više puta), a drugi je okrivljenik nepravomoćno oslobođen optužbe. Svoju presudu sud je temeljio i na medicinskoj dokumentaciji te medicinskom i psihološkom vještačenju pa je nedvojbeno utvrđen PTSP i sindrom zlostavljanja. Rješenjem Vrhovnog suda RH br. I Kž- 216/08 od 28. siječnja 2009. godine prvostupanjska presuda je ukinuta. Dana 4. rujna 2012., nakon provedenog ponovljenog prvostupanjskog postupka, na Županijskom sudu u Osijeku okrivljenici su proglašeni krivima da su kao pripadnici srpskih postrojbi, nakon okupacije dijela Vukovara zvanog Sajmište, silovali jednu žensku osobu i time počinili kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Prvookrivljenom je izrečena kazna zatvora u trajanju od 8 godina, a drugookrivljenom od 5 godina i 6 mjeseci. Drugookrivljeni je prisustvovao suđenju, branio se sa slobode, no nije se pojavio na objavi presude. U nekoliko sati, koliko je proteklo između zaključenja glavne rasprave i objave presude, okrivljenik je napustio područje Republike Hrvatske, a sud nije predvidio mogućnost da će se to dogoditi i nije pronašao mehanizam da bijeg spriječi.

VSRH je krajem siječnja 2013. u odluci o kazni preinačio presudu na način da je obojici okrivljenika izrekao kazne zatvora od 6 godina. VSRH je primijenio čl. 91. st. 2 novog KZ-a (NN 125/11, 144/12), prema kojemu će počinitelj ratnog zločina silovanjem, spolnim porobljavanjem, prisiljavanjem na prostituciju, trudnoću, sterilizaciju ili koji drugi oblik spolnog nasilja, biti kažnjen kaznom zatvora od najmanje tri godine. Navedeni zakon blaži je za konkretne počinitelje od OKZ-a RH kojim je za kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. propisan viši minimum (5 godina zatvora).

Prema novome KZ-u, tek ako je kazneno djelo počinjeno prema velikom broju ljudi ili na osobito okrutan ili podmukao način, počinitelj će biti kažnjen

kaznom zatvora propisanom čl. 91. st. 1 - od minimalno 5 godina ili kaznom dugotrajnog zatvora. Na taj način silovanje u nekvalificiranim oblicima nije izjednačeno s mučenjem ili nečovječnim postupanjem, taksativno navedenima u čl. 91. st. 1 novog KZ-a.

Terminologija presuda koje kao oblik počinjenja ratnog zločina sadržavaju seksualno zlostavljanje

Analizom presuda i optužnica koje datiraju od 1993. do danas, vidljiv je pomak u upotrebi primjerenije terminologije opisivanja načina počinjenja ratnog zločina. Navedeni primjeri u ovom tekstu zadržavaju terminologiju sudskih i optužnih akata. Tako se umjesto termina silovanja, učestalo koriste terminima - počinio spolni akt, obljubu, prisiljavana na spolni odnos. Još veće su teškoće izazivali razni opisi seksualnog zlostavljanja (sisanje uda, pušenje penisa), a prisiljavanje na analni ili oralni seks nije bilo definirano kao počinjenje ratnog zločina silovanjem. Ovdje osobito treba uzeti u obzir da se i kazneno zakonodavstvo u međuvremenu izmijenilo te kazneno djelo silovanja definiralo ne samo kao spolni odnošaj nego i s njim izjednačenu spolnu radnju, a počinitelji mogu biti i muškarci i žene, kao i žrtve. Problem upotrebe terminologije vidljiv je i u primjerima procesuiranja seksualnog zlostavljanja muškaraca.

Seksualno zlostavljanje muškaraca

Zločini u zatvoru u Kninu (dvije pravomoćne presude)

Navedene presude predstavljaju primjere procesuiranja seksualnog zlostavljanja muškaraca u zatvorima te primjene neadekvatne terminologije, gdje se seksualno zlostavljanje, potpuno neprihvatljivo, spontanom govorom povezuje sa seksualnošću, umjesto kao ozbiljan zločin - djelo tjelesnog i psihičkog mučenja i zlostavljanja. Kada je riječ o seksualnom zlostavljanju, u sudnici se najčešće koriste opisnim pojmovima ili žargonom.

U rujnu 1993. pred Županijskim sudom u Šibeniku (K-8/92) osuđena su četiri optuženika u odsutnosti za ratne zločine počinjene u zatvoru u Kninu u rujnu i listopadu 1991. Četvrti optuženik tereti se i za seksualno zlostavljanje zatvorenika, na način da je točno neutvrđenog dana u listopadu 1991. kao stražar zatvora natjerao dvojicu zatvorenika da «puše» penis jedan drugome, a i njemu, pa ih je, kad su oni to odbili, tukao zajedno s drugim stražarima te

ih prisilio da to učine, a potom izveo još dvojicu zarobljenika i njih natjerao da stavljaju penis u usta zarobljenih civila. Optuženik je osuđen na 10 godina zatvora. Tijekom rasprave oštećenici su opisali seksualno zlostavljanje koje su proživjeli, a to su potvrdili i drugi zatvorenici - svjedoci.

U srpnju 2008. pred Županijskim sudom u Šibeniku osuđen (K-52/07) je optuženik koji je u svojstvu čuvara zatvora od kolovoza 1991. do siječnja 1992. zlostavljao zarobljenike na način da je zarobljene civile i ratne zarobljenike tukao čizmama, šakama, gumenom palicom, kundakom, drvenim palicama, po glavi i cijelom tijelu, da im je na rane stavljao kuhinjsku sol, gasio cigarete u ustima, prisiljavao ih na oralni seks, odnosno da jedan drugom stavljaju spolni organ u usta ili da se samozadovoljavaju, prijeteci im da će ih ubiti ili odsjeći penise. Optuženik je osuđen na 5 godina zatvora. Oštećenici su prilikom svjedočenja opisali zlostavljanja koja su preživjeli.

Zatvor u Kulinama (optužnica): Optužnicom ŽDO Split K-DO-97/10 od 4. ožujka 2011. četiri se optuženika terete da su od 2. ožujka 1992. do 23. travnja 1992. u vojnom zatvoru Kuline zarobljenike tjelesno i psihički mučili te da su dvojica optuženika dvojicu zarobljenika prisiljavali na homoseksualni odnos, poslije čega jedan od njih zatražio pištolj da se ubije, a kad mu je pištolj dan, prislonio je pištolj na sljepoočnicu i potegao okidač, ne znajući, kako se ispostavilo, da je pištolj bio prazan.

Istrage pokrenute tijekom 2013. godine

1. Županijsko državno odvjetništvo u Splitu je nakon provedene istrage podiglo optužnicu protiv sedmorice pripadnika bivše JNA zbog počinjenja kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. Osnovnog kaznenog zakona Republike Hrvatske (25. 9. 2013.).

Optužnicom se jednom pripadniku bivše JNA, makedonskom državljaninu (1956.), stavlja na teret da je tijekom prosinca 1991. godine u okupiranom Drnišu tijekom oružanog sukoba između legalnih vlasti Republike Hrvatske i paravojnih formacija tzv. Krajine i vojske bivše JNA, u svojstvu poručnika, protivno odredbama međunarodnog prava, zapovjedio šestorici podređenih vojnika da nasilno uđu u kuću bračnog para hrvatske nacionalnosti. Nakon toga je zajedno s vojnicima udarao muškarca rukama, nogama i kundacima pušaka po cijelom tijelu, a kada je njegova supruga stala zapomagati, i nju su

udarili kundakom puške. Oštećenik je zadobio brojne krvne podljeve, rane i napuknuće desne ruke, a okrivljenik je silom odvuкао njegovu suprugu u sobu i silovao ju, a nakon povratka u prizemlje naredio je vojnicima da pretraže kuću i uzmu sve vrijedno, što su oni i učinili. Šestoricu pripadnika bivše JNA, od kojih je za trojicu (1971., 1965. i 1955.) nepoznato prebivališta i državljanstvo, dvojica (1965. i 1962.) su državljani Bosne i Hercegovine, a jedan (1971.) je državljanin Srbije, tereti se da su u navedenom događaju, kršeći pravila međunarodnog prava, pod zapovijedanjem istog poručnika, naoružani puškama, zajedno s njim udarali rukama, nogama i kundacima pušaka po cijelom tijelu supružnika kojega su tjelesno ozlijedili, a potom su i njegovu suprugu udarili kundakom puške. Postupajući prema naredbi okrivljenog poručnika, pretražili su kuću radi prisvajanja vrijednih predmeta. Protiv svih okrivljenika određen je pritvor i izdan nalog za izdavanje tjeralice jer se nalaze u bijegu i nisu dostupni pravosudnim tijelima Republike Hrvatske.

2. Povodom kaznene prijave Policijske uprave vukovarsko-srijemske, Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku naložilo je provođenje istrage protiv državljanina Republike Srbije (1950.), koji nije dostupan hrvatskim državnim tijelima, zbog počinjenja kaznenog djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, odnosno ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. Osnovnog krivičnog zakona RH (27. 6. 2013.). Postoji osnovana sumnja da je osumnjičenik od 15. listopada do kraja 1991. godine, u Opatovcu, kao pripadnik teritorijalne obrane mjesta, protivno odredbama međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, u namjeri ponižavanja i zastrašivanja preostalog civilnog stanovništva nesrpske narodnosti, samostalno i zajedno s nepoznatim pripadnicima teritorijalne obrane, uz prijetnje smrću njoj i njenim bližnjima, u više navrata silovao oštećenicu (1960).

3. Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku donijelo je nalog o provođenju istrage protiv hrvatskog državljanina (1969.) zbog osnovane sumnje na počinjenje kaznenog djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. OKZ-a RH 27. 3. 2013. Postoji osnova sumnje da je 44-godišnjak tijekom veljače 1992. godine u Vukovaru, u vrijeme kad su grad okupirale bivša JNA, srpske paravojsne postrojbe i dobrovoljci iz Srbije, zajedno s još jednim pripadnikom paravojsnih postrojbi, obojica naoružani vatrenim oružjem i bombama, protivno odredbama međunarodnog ratnog i humanitarnog prava, u namjeri ponižavanja i izživljavanja nad

preostalim pripadnicima nesrpskog stanovništva, uz prijetnju smrću silovao dvije civilne ženske osobe (1948. i 1957). Sucu istrage Županijskog suda u Osijeku predloženo je određivanje istražnog zatvora protiv osumnjičenika zbog opasnosti od bijega i posebno teških okolnosti pod kojima je djelo počinjeno.

Reparacije žrtvama seksualnog nasilja

Odgovor na nasljeđe prošlosti, briga za one koji su izravno pretrpjeli ili i danas trpe posljedice rata i ratnih zločina, kažnjavanje odgovornih za počinjene zločine - trajni je izazov iz kojega treba izvući poruke o vrijednosti ljudskog dostojanstva, ljudskih prava i osnovu za budućnost.

Reparacije civilnim žrtava rata nisu samo raspodjela novca, resursa i usluga žrtvama i njihovim bliskim srodnicima nego trebaju biti poruka cijelog društva te tijela vlasti koji predstavljaju kontinuitet države o priznavanju i solidarnosti s njihovim patnjama i gubicima. U skladu s Rezolucijom Opće skupštine UN-a o Temeljnim načelima i smjernicama o pravu na pravni lijek i reparaciju, sve žrtve imaju pravo na obeštećenje za pretrpljenu štetu. Prema toj rezoluciji, države trebaju uspostaviti nacionalne programe obeštećenja i drugih vrsta pomoći žrtvama.

Unutar okvira međunarodnog prava jedan od ciljeva reparacija je "vraćanje" dostojanstva žrtvama. Kad je riječ onima koji su preživjeli seksualno nasilje u ratu, u programe reparacije neophodno je uvesti dodatnu dimenziju - reparacije bi trebale imati i transformirajući učinak jer se seksualno nasilje u ratu treba promatrati unutar konteksta rodne neravnopravnosti koja je postojala u društvu prije samog konflikta. Danas, 20 godina nakon rata, žene koje su preživjele ratna silovanja u Hrvatskoj nisu u mogućnosti ostvariti svoja zakonska prava niti steći status koji odgovara njihovim potrebama. U Hrvatskoj ne postoji zakon koji regulira status žena žrtava ratnih silovanja. Međutim, 2013. formirana je radna skupina za izradu odgovarajućih zakonskih propisa. To se dogodilo tek nakon što su preživjele žrtve odlučile progovoriti o tome kroz što su prošle i kako danas žive: bez financijske pomoći, nezaposlene te s umanjnim radnim sposobnostima kao izravnom posljedicom trauma kroz koje su prošle. Žene, preživjele žrtve koje danas žive u Hrvatskoj nisu ekonomski nezavisne, većina njih nema odgovarajuće zdravstveno osiguranje i pristup odgovarajućoj psihosocijalnoj podršci. One žive s potisnutom traumom i terekom koji uglavnom nastaje kao rezultat neispričanih trauma, što ometa njihov

povratak u mjesta u kojima su živjele prije rata. One ne primaju nikakvu naknadu na osnovi posljedica torture kroz koju su prošle.

Na temelju postojećih propisa, tj. Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji⁷, četiri žene i dva muškarca ostvarili su status hrvatskih ratnih vojnih invalida (HRVI) iz Domovinskog rata na osnovi zatočenja i silovanja u logoru te ustanovljenja oštećenja organizma od 50 % do 100 %. Na temelju Zakona o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata⁸, status civilnog invalida rata ostvarilo je deset žena zbog pretrpljene tjelesne i psihičke traume silovanja, počinjene u mjestima zatočenja. Hrvatsko zakonodavstvo ne poznaje pojam civilne žrtve rata nego određuje i definira vojne invalide, mirnodopske vojne invalide i civilne invalide rata te prava i zaštitu na osnovi gubitka člana obitelji poginule, umrle ili nestale osobe. Sustav zaštite vojnih i civilnih invalida II. svjetskog rata i poraća te civilnih invalida iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji, uređen je Zakonom o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata. Članak 8. navedenog zakona definirao je civilne invalide rata;

"Civilni invalid rata (u daljnjem tekstu: civilni invalid) osoba je kojoj je organizam oštećen za najmanje 20 % zbog rane ili ozljede koju je dobila:

1. zlostavljanjem, odnosno lišenjem slobode od strane terorista ili pripadnika Jugoslavenske narodne armije od 17. kolovoza 1990.
2. u svezi s ratnim događajima (bombardiranje, eksplozija ratnog materijala, zalutali metak i sl.);
3. od eksplozije zaostalog ratnog materijala nakon završetka ratnih operacija
4. u svezi s diverzantskim, odnosno terorističkim akcijama kojima se ugrožava sigurnost ili ustavni poredak Republike Hrvatske
5. zlostavljanjem, odnosno lišenjem slobode od strane okupatora ili njegovih pomagača za vrijeme Drugog svjetskog rata.

Civilni invalid je i osoba kojoj je organizam oštećen za najmanje 60 % zbog bolesti, a bolest je pogoršanje bolesti, odnosno pojava bolesti, neposredna posljedica zlostavljanja, odnosno lišenja slobode od strane terorista ili pripadnika Jugoslavenske narodne armije od 17. kolovoza 1990.

Civilni invalid koji na osnovi bolesti stekne i koristi prava prema ovom zakonu najmanje pet godina, zadržava svojstvo civilnog invalida ako mu se oštećenje organizma smanji ispod 60 %, ali ne niže od 20 %."

Kao što je vidljivo, u navedenom članku nisu eksplicitno uvrštene osobe koje su preživjele seksualno zlostavljanje, a u neravnopravan položaj stavljene su i civilne žrtve rata koje se vezuju uz oružanu pripadnost počinitelja nezakonitih pritvaranja i zlostavljanja.

Najava donošenja zakona o pravima žrtava seksualnog zlostavljanja u Domovinskom ratu

Kako bi propisala obvezu nadležnih tijela i drugih čimbenika koji sudjeluju u otkrivanju i suzbijanju seksualnog nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobama izloženim seksualnom nasilju te načine njihove suradnje, Vlada RH je krajem studenoga 2012. godine prihvatila Protokol o postupanju u slučajevima seksualnog nasilja. U siječnju 2013. godine Vlada RH je najavila i donošenje zakona o pravima žrtava seksualnog zlostavljanja u Domovinskom ratu. U Hrvatskoj, kao i u ostalim državama nastalim raspadom SFRJ, nije bilo odgovarajućeg kaznenog progona počinitelja niti je (zadovoljavajuće) riješeno pitanje obeštećenja te kategorije žrtava. Tek pojedine osobe koje su pretrpjele neki oblik seksualnog zlostavljanja tijekom Domovinskog rata mogu ostvariti zaštitu svojih prava. Na temelju postojećih Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji i Zakona o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, tek je 16 žrtava silovanja ostvarilo status hrvatskog ratnog vojnog invalida (4 žene i 2 muškarca) ili civilnog invalida rata (10 žena).

Javna rasprava o navedenom zakonu trebala je biti zaključena u prosincu 2013. godine, no to se nije dogodilo. Novi zakon trebao bi omogućiti žrtvama silovanja i seksualnog zlostavljanja ponovnu integraciju u društvo, osloboditi ih stigme silovanih i zaboravljenih, ojačati psihosocijalnu pomoć i materijalno im pomoći. Time bi žrtve ponovno trebale steći osjećaj pripadanja društvu i vjere u sustav. Podrška, prije svega psihosocijalna, trebala bi biti omogućena i članovima njihovih obitelji.

Sve navedeno trebalo bi potaknuti žrtve na svjedočenje o počinjenim zločinima, procesuiranje počinitelja, povrat njihova dostojanstva i podizanje kvalitete života.

Dopunski mehanizmi, nove inicijative za postizanje tranzicijske pravde

Tranzicijska pravda je područje koje izučava načine postupanja prema prošlim kršenjima ljudskih prava u društvima u tranziciji te je jedan od najvažnijih instrumenata procesa demokratizacije koji bi kao učinkoviti katalizator trebao pridonijeti postkonfliktnom pomirenju, stabilizaciji i izgradnji održivog mira. U posljednje vrijeme, na prostorima bivše SFRJ, osim sudskih pokrenuti su i drugi mehanizmi za utvrđivanje istine, kao što su domaći centri za utvrđivanje činjenica, inicijative za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje istine REKOM i nekoliko inicijativa za utvrđivanje činjenica preko različitih centara za istraživanje i dokumentaciju. Jedna od takvih inicijativa vezana je uz osnivanje ženskog suda kao feminističkog pristupa pravdi, koji ne bi predstavljao negiranje postojećih modela tranzicijske pravde nego bi, između ostalog, podrazumijevao uključivanje rodne dimenzije u teoriju i praksu pravde; vidljivost i vrednovanje ženskog otpora patrijarhatu - seksizmu, nacionalizmu, militarizmu; vidljivost ženskog doprinosa procesima pravde, značajnu ulogu feminističkih aktivistica u nenasilnom otporu ratu, u procesima izgradnje povjerenja i mira.

Osnovni razlozi pokretanja te inicijative su zaključci da na prostorima bivše Jugoslavije političke elite ne ulažu dovoljno napora za postizanje pravde ili žrtvuju pravdu radi političkih interesa i održanja na vlasti. Istodobno, institucionalni pravni sustav nije zadovoljio potrebe pravičnosti. Ženski sud bi pridonio tome da žene postanu subjekti pravde i kreatori stvaranja drugačije sudske prakse te bi osigurao prostor za glasove žena, za svjedočenja u privatnoj i javnoj sferi o iskustvima nepravde i nasilja pretrpjenog tijekom rata i poraća te jačanja mreža međusobne podrške i solidarnosti radi stvaranja snažnog autonomnog ženskog pokreta.

¹ Ruth Seifert, *Krieg und Vergewaltigung*, Alexanra Stiglmayer (izd), *Massenvergewaltigungen – Krieg gegen die Frauen*, Freiburg, 1993, str. 85 - 217, prevela; Jelka Kljajić Imširović (Feminističke sveske 1, 1994.)

² Podaci mnogih svjetskih istraživanja pokazuju kako na jedan prijavljeni slučaj silovanja dolazi 15 - 20 neprijavljenih. Podaci istraživanja koje je provela Ženska soba - Centar za seksualna prava u 2005. godini pokazuju kako je 17 % žena doživjelo pokušaj silovanja ili silovanje. Od tog broja samo

ih je 5 % nasilje prijavilo policiji i/ili državnom odvjetništvu.<http://zenskasoba.hr/podrucja-rada/aktivnosti/istrazivanja/stanje-seksualnih-prava-zena-u-hrvatskoj-u-2005/>

³ Vijeće Europe 1990. je u svom poslovniku definiralo seksualno uznemiravanje i zlostavljanje kao: "Svako nepoželjno ponašanje seksualne naravi ili kakvo drugo ponašanje temeljeno na spolu koje ugrožava dostojanstvo žene ili muškarca. Ono obuhvaća nepoželjno tjelesno, verbalno ili neverbalno ponašanje."

⁴ Logori Stajićevo, Begejci, Sremska Mitrovica - optužnica ŽDO u Osijeku broj K-DO-51/08; logor Stara Gradiška - presude Županijskog suda u Slavonskom Brodu broj K 11/01-53 i K 27/05-30; zatvor u Kninu - presuda Županijskog suda u Šibeniku broj K-52/07; kontejner u Sekulincima - presuda Okružnog suda u Osijeku broj K-24/93-26; logor Kerestinec - presuda Županijskog suda u Zagrebu 9 K-RZ-6/11.

⁵ Zločin u Dalju - optužnica ŽDO u Osijeku; zločin u Tovarniku - nepravomoćna presuda Županijskog suda u Vukovaru broj K-6/01; zločin u Hrvatskom Čuntiću - optužnica ŽDO u Sisku; zločin u Vukovaru - nepravomoćna presuda Županijskog suda u Osijeku; optužnica ŽDO iz Osijeka br. KT-77/95; zločin u Čakovcima - optužnica ŽDO u Vukovaru broj K-DO-29/02; zločin u Lovasu - optužnica ŽDO u Vukovaru broj K-DO-44/04; zločin u Bilju - presuda Županijskog suda u Osijeku broj K-38/93; zločin u Kopačevu - presuda Županijskog suda u Osijeku broj K-47/94; zločin u Suknovcima - nepravomoćna presuda Županijskog suda u Šibeniku; zločin u Baranji - presuda Županijskog suda u Osijeku broj K-45/93-20; zločin u Donjoj Velešnji - presuda Županijskog suda u Sisku broj K-31/93-19.

⁶ "...što su 26. kolovoza 1991. došli u selo Krasković te uz prijetnju smrti iz kuće odveli žrtvu (19) tako što su je smjestili u osobni automobil, svezavši joj pri tome maramu preko očiju i držeći joj nož pod vratom, podvrgli ispitivanju da bi ju potom udarali rukama i nogama po tijelu i tjerali je da drži sklopljene ruke i moli za Tudemana te ju vrijeđali i psovali. Neposredno nakon udaranja drugoopt. joj je odrezao kosu i stavljao joj je usta, tjerajući da ju pojede uz čašu vode, da bi nakon ispitivanja prvoopt. naredio da joj se stavi vreća preko glave i da je se smjesti u metalni kontejner u selu Sekulinci u kojemu su je držali 38 dana, a za to je vrijeme više osoba i u više navrata nad njom počinilo spolni akt (pod prijetnjom smrću), da bi četvrtoopt. nakon četiri dana ušao u kontejner i držeći joj pištolj na vratu skinuo odjeću i počinio spolni akt, ponovivši to sljedećeg dana na isti način. Nekoliko dana poslije toga više nepoznatih osoba izvelo je B. N. iz kontejnera i odvelo je u kupatilo da bi nakon kupanja nad njom njih četvorica počinili spolni akt. Istog dana poslije pola noći stavili su je u tovarni sanduk teretnog vozila u kojemu se nalazilo više nepoznatih osoba, od kojih je pet osoba nad njom počinilo spolni akt, a tri osobe su joj stavljale svoj spolni organ u usta, a nakon toga su je vratili u kontejner. Idućeg dana, povodom razmjene 2. studenoga 1991., predali su je pripadnicima MUP-a RH.

⁷ NN br. 174/04, 92/05, 02/07, 107/07, 65/09, 137/09, 146/10, 55/11, 140/12, 19/13, 33/13, 148/13.

⁸ Zakon o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata (NN br. 33/1992, 77/1992, 58/1993, 2/1994, 76/1994, 108/1995, 82/2001, 103/2003, 148/2013).

Zakonska podloga za sankcioniranje govora mržnje - devedesetih i danas

Maja Munivrana Vajda

Uvod

"Govor mržnje" u posljednjih dvadesetak godina u hrvatskom je društvu sveprisutan¹. Narativ diskriminacije, netolerancije i nasilja u pravilu eskalira za vrijeme rata i u tranziciji pa ne čudi što je to bio slučaj i u Hrvatskoj, no izjave poput one "Srbe na vrbe" i danas se nažalost dočekuju bez adekvatne društvene reakcije, a katkad i s određenom dozom razumijevanja i simpatiziranja². Tako je primjerice dio javnosti blagonaklono, štoviše kao zabavne, dočekaio nedavne medijske istupe Zdravka Mamića i izjave poput: "Srbin ne može voditi najvažniji resor u Hrvatskoj" i "...zamislite da čovjek koji je Srbin... može biti ministar najvažnijeg resora u državi... I onda daš takvu odgovornost čovjeku bez ikakvog iskustva i s takvom hrvatomržnjom³".

Predmet diskriminatornih izjava i govora mržnje u posljednjih dvadesetak godina nije bila samo srpska nacionalna manjina u RH ili Srbi općenito nego i ostale društvene skupine, u pravilu manjine, oni drugačiji, slabiji, ugroženi... Nije se teško prisjetiti verbalnih napada po spolnoj orijentaciji, etničkoj pripadnosti, rasi...⁴ O važnosti senzibiliziranja javnosti i edukativnog djelovanja u prevenciji govora mržnje, osobito na internetu, svjedoči i nedavno pokrenuta nacionalna kampanja - 'Ne' govoru mržnje na internetu⁵.

Ono što, međutim, čini pravnu regulaciju ove materije i sankcioniranje govora mržnje izrazito zahtjevnim, kolizija je sa slobodom izražavanja. Sloboda izražavanja jedno je od temeljnih ljudskih prava na kojemu počivaju moderna društva i kao univerzalno ljudsko pravo istaknuto je u svim važnim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima⁶. Bez prava na izražavanje vlasti-

tog mišljenja nema ni slobodnih pojedinaca ni demokratskog, pluralističkog društva⁷. Ipak, ni moderne europske države ne pružaju zaštitu svim vrstama govora. Izjave koje potiču mržnju, rasnu netrpeljivost ili diskriminatorno ugrožavaju druge osobe i skupine ljudi pozivanjem na nasilje, nisu i ne trebaju biti zaštićene jer se protive pravima i slobodama drugih.

Ni prema Hrvatskom ustavu govor mržnje ne smatra se zaštićenim slobodom govora, tj. pravom na slobodu mišljenja i izražavanja misli zajamčenim člankom 38. Ustava⁸. Naime, prema čl. 39. Ustava, zabranjeno je i kažnjivo svako pozivanje ili poticanje na rat i uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji oblik nesnošljivosti. No, kao što će još biti riječi, *infra* - ta načelna zabrana sve donedavno nije odgovarajuće provedena u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu. Novi Kazneni zakon koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine osuvremenio je uređenje ove materije u skladu sa standardima Europske unije, no neke prve, doduše nepravomoćne, odluke ukazuju kako i najbolji zakoni zahtijevaju osviještenost i educiranost onih koji ih primjenjuju i kako nisu jamstvo da će predviđena rješenja zaživjeti u praksi.

Govor mržnje u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu od osamostaljenja do danas

Rane devedesete

U Hrvatskoj postoji relativno duga tradicija inkriminiranja govora mržnje. Kazneno djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti (čl. 240. Krivični zakon Republike Hrvatske) preuzeto je još iz zakonodavstva bivše države⁹. Prema tom je članku kažnjivo, i to kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina, izazivanje ili raspaljivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među narodima i manjinama koji žive u Republici Hrvatskoj. Djelo je kvalificirano kao teže ako je "počinjeno prisilom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova", a najteži oblik predstavljalo je činjenje tog djela "zloupotrebom položaja ili ovlaštenja" te izazivanje težih posljedice u obliku "nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život naroda i manjina koji žive u Republici Hrvatskoj"¹⁰. Iako je, dakle, pravni okvir za sankcioniranje govora mržnje postojao već od osamostaljenja, ta odredba nije zaživjela u praksi te u prvim godinama hrvatske državnosti nije bilo kaznenih

progona vezanih uza sve prisutniji diskurs mržnje¹¹. O nedostatku političke volje za progon takvih kaznenih djela, prevladavajućoj društvenoj klimi i političkim porukama s najviših razina vlasti u ranim devedesetima, zorno svjedoči navodna, često prenošena izjava Franje Tuđmana kako je sretan što mu žena nije ni Židovka ni Srпкиnja¹².

'Govor mržnje' u Kaznenom zakonu iz 1997. godine

Stupanjem na snagu Kaznenog zakona iz 1997. godine (dalje: KZ97)¹³, napušteno je prethodno opisano uređenje ove materije te je govor mržnje inkriminiran kao jedan oblik kaznenog djela rasne i druge diskriminacije (čl. 174. KZ 97). U skladu s nazivom članka, zakonodavac je i kod govora mržnje naglasak stavio isključivo na pojam rase, predviđevši kažnjivost javnog iznošenja ili pronošnja zamisli o nadmoćnosti jedne rase nad drugom, širenja rasne mržnje i poticanja na rasnu diskriminaciju (čl. 174. st. 3. KZ97). Iz sadržaja inkriminacije ispušteno je apostrofiranje zaštite naroda i manjina koje žive u Republici Hrvatskoj, a napušteno je i izričito inkriminiranje izazivanja nacionalne i vjerske mržnje. Time je već na prvi pogled došlo do značajne dekriminalizacije¹⁴.

Ipak, treba uzeti u obzir kako se pojam rasne diskriminacije u međunarodnom pravu definira vrlo široko, kao "svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koji se zasnivaju na rasi, boji kože, precima, nacionalnom ili etničkom porijeklu i kojima je svrha ili rezultat da unište ili ugroze priznavanje, uživanje ili korištenje pod jednakim uvjetima prava čovjeka i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom polju i na nekom drugom polju javnog života."¹⁵ Stoga je, posebice imajući uzimajući u obzir potrebu sustavne interpretacije, odredbe smještene unutar glave XIII. KZ97, koja nosi naziv Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom čl. 174. st. 3. KZ97, valjalo tumačiti ekstenzivno, na način da uz širenje rasne mržnje i poticanje na diskriminaciju na osnovi rase, tj. boje kože, obuhvati i širenje mržnje i poticanje na diskriminaciju prema nacionalnom i etničkom porijeklu kao vjerojatno najčešćem pojavnim temelju diskriminacije u postratnoj Hrvatskoj i regiji¹⁶. Naše pravosuđe, međutim, nije prepoznalo doseg ove odredbe te su, prema dostupnim podacima, i nakon donošenja novog, zapravo prvog hrvatskog Kaznenog zakona, potpuno izostali kazneni progoni i osude počinitelja prema čl. 174. st. 3. KZ97¹⁷.

Stoga je očito bilo potrebno eksplicitno zakonom navesti kako govor mržnje i diskriminaciju valja sankcionirati i onda kada su te pojave utemeljene na etničkoj ili nacionalnoj mržnji, ali i vjeri i spolu, što je učinjeno izmjenama KZ97 u prosincu 2000. godine¹⁸. Istodobno je, međutim, radnja toga djela ograničena na javno iznošenje ili pronošnje samo "zamisli o nadmoćnosti ili podčinjenosti" prema jednoj od navedenih osnova. Osim toga, u zakonski je opis unesen zahtjev da djelo bude počinjeno "u cilju širenja mržnje" osnova ili pak u "cilju omalovažavanja". Tim je dopunama inkriminacija govora mržnje postala praktički gotovo neprovediva pa ne čudi što ni nakon 2000. godine nije došlo do kaznenih progona, iako je povoda očito i dalje bilo¹⁹. Kao zanimljiv primjer nesankcioniranog govora mržnje u hrvatskom političkom diskursu iz tog razdoblja može se istaknuti izjava međimurskog župana iz 2001. godine: "... Osjećaju se ugroženi i svi oni građani Međimurske županije čija djeca moraju biti i s romskom populacijom u razredu... Svi građani Međimurske županije moraju zadovoljiti zakonske uvjete, jedino se Romima stalno daju nekakvi ustupci. Ako će se nastaviti takvo stanje, problemi će eskalirati! U Međimurskoj županiji, ne zato što bi postojao rasizam ili nekakva druga teža politička kvalifikacija, zbog ovakvog ponašanja romske populacije u Međimurju će prije ili kasnije doći do sukoba većih razmjera. To su zakonitosti i to nitko neće moći zaustaviti... To su izuzetno veliki problemi, a ljudi koji žive u neposrednoj blizini će se početi organizirati i početak će se ponašati na način da zaštite svoje civilizacijske tekovine... Došlo je vrijeme da i mi počnemo štiti svoju vlastitu slobodu..."²⁰. Iako prema praksi ESLJP-a politički diskurs zbog svoje važnosti za demokratska društva uživa poseban položaj i najveći stupanj zaštite²¹, ni političari nisu apsolutno zaštićeni. Naime, kako što proizlazi iz odluke ESLJP-a u predmetu Le Pen protiv Francuske, sloboda političkog izražavanja nije opravdanje za govor mržnje²². Le Pen, francuski političar i predsjednik stranke Nacionalna fronta 2005. godine osuđen je na novčanu kaznu u iznosu od 10.000 eura zbog "poticanja na diskriminaciju, mržnju i nasilje prema skupini ljudi zbog njihova podrijetla ili pripadnosti specifičnoj etničkoj skupini, naciji, rasi ili vjeri." Izjava zbog koje je osuđen slična je, a možda čak i umjerenija, od one međimurskog župana. Naime, jednom je tjedniku Le Pen izjavio kako se Francuzi trebaju pribojavati trenutka kada će u Francuskoj živjeti 25 milijuna muslimana, umjesto 5 milijuna koliko ih je bilo tada, jer će oni tada voditi glavnu riječ. ESLJP je smatrao kako Le Penovi komentari predstavljaju cijelu muslimansku zajednicu u uznemirujućem svjetlu, što može potaknuti

osjećaje neprijateljstva i odbijanja. Nadalje, rapidno povećanje broja muslimana predstavljeno je kao latentna prijetnja sigurnosti i dostojanstvu francuskog naroda²³. Stoga je njegova osuda u Francuskoj na visoku novčanu kaznu (uz koju je bila zapriječena i kazna zatvora) predstavljala dopušteno ograničenje slobode (političkog) izražavanja. ESLJP je ujedno ponovio svoj prethodno izrečen stav kako političari moraju izbjegavati komentare koji mogu promicati netoleranciju²⁴.

Uzimajući u obzir takvo shvaćanje ESLJP-a, kvalifikacija gore citirane izjave međimurskog župana kao govora mržnje i njegovo sankcioniranje, predstavljalo bi legitimno ograničenje prava na slobodu izražavanja iz čl. 10. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava, no osuda je, dijelom i zbog manjkavosti zakonodavnog okvira, izostala,²⁵ kao što je izgleda izostala u još jednom eklatantnom primjeru govora mržnje u političkom kontekstu. U sklopu predizborne kampanje za lokalne izbore u svibnju 2001. godine, bivša gradonačelnica Petrinje i zastupnica Hrvatske stranke prava izjavila je: "...onaj manjinac, jedan Srbin koji se vratio iz majčice Srbije, niti je čovjek niti je životinja. Životinja ne zaslužuje takvu usporedbu s njima. Niti jedan manjinac, srpski ciganin, neće imati mira ni u Petrinji, niti bilo gdje, gdje su i jedna majka ili dijete zaklani ili ubijeni, a Hrvati i Hrvatice poklani".²⁶

Do adekvatne inkriminacije govora mržnje nije došlo ni nakon sljedećih izmjena i dopuna KZ97 iz 2004. godine, iako novelu valja ocijeniti pozitivno²⁷. Naime, kao temelj diskriminatornog govora 2004. godine uvedena je i "spolna orijentacija i druge osobine"²⁸. S obzirom na nedavne događaje u Hrvatskoj tijekom tzv. povorki ponosa, jasno je kako i spolna orijentacija može biti izravan "okidač" govora mržnje, diskriminacije i nasilja²⁹ te kako pripadnici manjinske spolne orijentacije često predstavljaju ranjivu i diskriminiranu skupinu kakvu načelno treba zaštititi odgovarajućim inkriminacijama, pa i onom koja štiti od govora mržnje³⁰. Inkriminiranje govora mržnje, utemeljenog na spolnoj orijentaciji, u skladu je i s recentnom praksom ESLJP-a koji je 9. veljače 2012. godine u predmetu *Vejdeland* i drugi protiv Švedske naveo kako je diskriminacija na temelju spolne orijentacije jednako ozbiljna kao i rasna i etnička diskriminacija³¹. U tom su slučaju u Švedskoj osuđena četiri muškarca zbog distribucije stotinjak letaka učenicima u srednjim školama, u kojima je kritizirana tzv. homoseksualna propaganda, homoseksualnost proglašena spolnom devijacijom s moralno destruktivnim učinkom na društveno tkivo, a homoseksualni stil

života okarakteriziran je kao promiskuitetan i jedan od glavnih razloga širenja HIV-a. Ono što je posebice zanimljivo istaknuti je kako je, iako leci nisu izravno poticali ljude da djeluju protiv homoseksualaca, Sud u skladu sa svojim prijašnjim odlukama istaknuo da poticanje na mržnju nužno ne sadrži i pozivanje na nasilje ili činjenje kaznenih djela.

Izmjenama i dopunama KZ97 iz 2004. godine kao oblik rasne i druge diskriminacije iz čl. 174. KZ inkriminirano je raspačavanje preko interneta ili činjenje dostupnim javnosti na drugi način materijala kojima se poriče, znatnije umanjuje ili opravdava kazneno djelo genocida ili zločina protiv čovječnosti pod uvjetom da su objektivna obilježja i tog djela počinjena s posebnom namjerom širenja mržnje (čl. 174. st. 4. KZ)³². Kako se navodi, opasnost inkriminiranih radnji proizlazi iz mogućeg iskrivljavanja povijesnih činjenica i stvaranja uvjeta za jačanje rasističkih i drugih neprihvatljivih ideologija, s negativnim učincima na individualnu i kolektivnu svijest³³. Tu je opasnost, kao legitiman razlog ograničenja slobode govora, u nizu svojih presuda prepoznao i ESLJP³⁴. Doseg ove izmjene, je međutim, ograničen vezivanjem uz medij interneta, odnosno određene materijale.

Iako su, dakle, neke novele donijele poboljšanja na polju kaznenopravne regulacije govora mržnje, ta je materija i dalje ostala neodgovarajuće regulirana, a promjene nisu, makar neposredno, dovele ni do procesuiranja počinitelja. Prema izvješću Europske komisije o napretku Hrvatske u 2008. godini, u Hrvatskoj nije bilo osuda za poticanje na rasnu i drugu mržnju³⁵. U 2009. godini prijavljeno je više osoba, no podaci Državnog zavoda za statistiku otkrivaju da ni te godine nitko nije osuđen za govor mržnje prema čl. 174. st. 3. i 4. KZ97³⁶. Tek je u 2010. godini došlo do osude tri osobe, a optužba je prema jednoj osobi pravomoćno odbijena³⁷. Sljedeće je godine za kazneno djelo iz čl. 174. st. 3. KZ97 osuđeno pet osoba, a za djelo iz čl. 174. st. 4. jedna osoba³⁸. Konačno, u 2012. godini je za govor mržnje prijavljeno deset osoba (čak šest nepoznatih počinitelja), a osuđene su tri³⁹.

S obzirom da do 2013. godine nije bilo promjene zakonske regulative, očito je kako progon govora mržnje ovisi o osviještenosti tijela kaznenog progona, ali i prevladavajućoj društvenoj klimi⁴⁰. Iako je progon očito ipak bio moguć i primjenom KZ97, na temelju svega iznesenog može se zaključiti kako govor mržnje ni nakon višekratnih izmjena i dopuna KZ97 nije bio adekvatno inkriminiran u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu. Osim toga, unatoč

tome što je u pogledu diskriminatornih temelja hrvatsko zakonodavstvo bilo sveobuhvatnije od Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji,⁴¹ u nizu drugih segmenata ono je zaostajalo za (harmonizacijskim) zahtjevima iz čl. 1. Okvirne odluke te je kažnjiva zona govora mržnje u RH bila sužena, a Okvirna odluka nepotpuno implementirana.

Inkriminacija govora mržnje u novom Kaznenom zakonu

Novi Kazneni zakon, koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine (dalje: KZ),⁴² otklanja većinu navedenih nedostataka i usklađuje hrvatsko zakonodavstvo s Okvirnom odlukom o rasizmu i ksenofobiji. Javno poticanje na nasilje ili mržnju novo je kazneno djelo u glavi XXX. KZ-a koja nosi naziv Kaznena djela protiv javnog reda i mira. Članak 325. inkriminira radnje do sada sadržane u članku 174. st. 3. i 4. KZ97, ali usklađuje obilježja toga djela s onima navedenima u čl. 1. Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji. Pritom, kao i do sada, govor mržnje u Hrvatskoj ostaje inkriminiran prema širim osnovama, zbog čega hrvatski pravni sustav širi zaštitu od govora mržnje i na druge tradicionalno ranjive skupine⁴³. Važno je istaknuti i kako novo kazneno djelo u st. 1., sukladno Okvirnoj odluci, jasno ističe kažnjivost ne samo poticanja na nasilje nego i na mržnju. Djelo je kažnjivo neovisno o načinu poticanja, odnosno načinu na koji su javnosti učinjeni dostupnim letci, slike ili drugi materijali kojima se poziva na nasilje ili mržnju.

U stavku 2. inkriminirano je javno odobravanje, poricanje ili umanjivanje najtežih međunarodnih zločina ako se to čini "na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju protiv takve skupine ili pripadnika skupine". I ova odredba prati tekst (čl. 1/1./c/ i /d/ Okvirne odluke), ali izravno ne upućuje na definicije međunarodnih zločina prema Rimskom statutu, odnosno čl. 6. Povelje Međunarodnog vojnog tribunala. S obzirom na usklađenost hrvatskog prava s međunarodnim izvorima, to odstupanje zapravo nema posebnog praktičnog značaja. Konačno, stavak 3. propisuje kažnjivost pokušaja tog kaznenog djela koje, s obzirom na propisanu kaznu (do tri godine zatvora), inače ne bi bio kažnjiv.

Hrvatski KZ ne koristi se dvjema mogućnostima koje Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji pruža državama kako bi pri inkriminiranju govora mržnje suzile kažnjivu zonu i djelo prilagodile vlastitim pravnim tradicijama. Tako čl. 325. st. 2. ne sadrži ograničenje kažnjivosti na negiranje samo onih međuna-

rodnih zločina koji su utvrđeni pravomoćnom presudom domaćeg, hrvatskog ili pak međunarodnog suda. Drugim riječima, u Hrvatskoj bi načelno bilo moguće kazneno odgovarati i za negiranje genocida, primjerice nad Armencima, iako nitko nije osuđen ni u Hrvatskoj ni pred nekim međunarodnim sudom za to djelo⁴⁴. Naravno, pritom bi trebalo utvrditi da je negiranje počinjeno na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju protiv te skupine (u navedenom primjeru Armenaca). Slično proizlazi i iz prakse ESLJP-a prema kojemu je negiranje holokausta (koje je u Njemačkoj poznato i pod nazivom *Auschwitz Lüge*) predstavlja jedan od najtežih oblika rasne difamacije Židova i poticanja na mržnju prema njima, a time i ozbiljnu prijetnju demokraciji i ljudskim pravima drugih⁴⁵. Naime, u situacijama u kojima se radi o jasno utvrđenim povijesnim činjenicama, njihovo negiranje ne predstavlja povijesno istraživanje nego je svrha takvog govora vrijeđanje žrtava. No, prema ESLJP-u, drugačije valja cijeliti situacije u kojima se ne radi o čvrsto utvrđenim povijesnim činjenicama te namjera diskursa može biti potaknuti otvorenu političko-povijesnu debatu⁴⁶.

Kažnjivost govora mržnje iz čl. 325. st. 1. KZ-a, nadalje, nije ograničena samo onaj govor koji može poremetiti javni red i mir ili koji je ugrožavajući, pogrdan i uvredljiv. Upravo na taj način zonu kažnjivosti sužavaju i neke druge države, primjerice Njemačka⁴⁷, a i ESLJP je pri ocjenjivanju radi li se uopće o govoru mržnje često promatrao reakciju javnosti i procjenjivao mogu li izjave o kojima je riječ dovesti do nasilja i utjecati na javni red u zajednici⁴⁸. Pri tome valja upozoriti kako iz jurisprudencije ESLJP-a implicitno proizlazi ekstenzivno tumačenje 'utjecaja na javni red' - ne samo kao stvarne i neposredne opasnosti od diskriminacije ili nasilja nego i kao nijekanja jednakosti i ljudskog dostojanstva kao temeljnih vrijednosti demokratskog poretka⁴⁹.

Iako to nije eksplicitno sadržan u zakonskom opisu djela, govor mržnje bi i u Hrvatskoj trebalo smatrati kaznenim djelom samo kada je riječ o govoru koji može poremetiti javni red i mir. Takvo (restriktivno) tumačenje djela u skladu je i s dominantno zaštićenim pravnim dobrom - javnim redom i mirom - koje to kazneno djelo, s obzirom na svoj smještaj u glavu XXX. kao i *ratio* inkriminacije, štiti⁵⁰. Osim toga, takvim se tumačenjem ne ide na štetu počinitelja pa se ne krši načelo zakonitosti, a ono je dopušteno i Okvirnom odlukom o rasizmu i ksenofobiji. Konačno, takvim bi se tumačenjem jasnije razgraničilo ovo kazneno djelo od analognih prekršaja protiv javnog reda i mira te prema

Zakonu o suzbijanju diskriminacije. Javni red i mir može se smatrati narušenim ponajprije kada je stvorena otvorena ili latentna opasnost od nasilja, kada zajednički život više nije moguć bez straha za život, tijelo ili imovinu i kada je zbog toga narušeno povjerenje u pravni poredak i sigurnost⁵¹. No da bi to djelo bilo dovršeno, ne mora uistinu i doći do spremnosti dijela populacije na agresivno ponašanje niti do osjećaja straha kod pripadnika ranjive skupine nego je dovoljno utvrditi da postoji opravdana strahovanje da će javni red i mir biti narušeni. Naravno, podobnost remećenja javnog reda i mira najlakše će biti utvrditi prema javnom odjeku, onda kada do uznemirenja javnosti uistinu i dođe, ali može proizlaziti i iz sadržaja, načina izražavanja počinitelja i drugih relevantnih okolnosti slučaja. Od velikog značenja pri procjeni je i predispozicija javnosti, posebice mladeži, za nasilje te prethodni, manje ili više ugroženi položaj skupine protiv koje je govor mržnje u određenom društvu usmjeren⁵².

Umjesto zaključka: uspostava ravnoteže između prava na slobodu izražavanja i kažnjavanja govora mržnje u praksi

Kaznenopravna regulacija govora mržnje osobito je osjetljiva u liberalnim demokracijama koje se suočavaju s dvojmom u kojoj se mjeri mogu ograničiti ljudske slobode radi očuvanja demokracije i temeljnih prava⁵³. S jedne strane, govor mržnje potencijalno je opasna društvena pojava. Ono što predstavlja zajednički nazivnik različitih oblika govora mržnje pozivanje je na mržnju protiv ljudskih bića zbog njihove pripadnosti nekoj skupini, a ne zbog njihovih osobnih stavova kao takvih. Zbog toga govor mržnje ima važnu (negativnu) ulogu u osnaživanju postojećih društvenih nejednakosti i reproduciranju rasizma⁵⁴. Povrh toga, uobičajeni način izražavanja može dovesti i do promjena obrazaca ponašanja. Naime, govor mržnje može pridonijeti tzv. estetizaciji mržnje, tj. atmosferi u kojoj nasilje i mržnja postaju normalne pojave. Na taj se način ruše moralne dvojbe koje bi inače predstavljale blokadu za nasilje i stvara se reducirani moralni senzibilitet javnosti⁵⁵.

Istodobno, međutim, treba voditi računa da je za liberalne demokracije potencijalno možda i jednako opasno zadiranje u slobodu govora te je stoga savršena pravna regulacija te materije vjerojatno nemoguća⁵⁶. Velika odgovornost leži i na sudovima pred kojima se nužno javlja zadatak balansiranja slobode izražavanja s legitimnim ciljevima njena ograničavanja. U tom procesu hrvatskim sucima od pomoći može biti već bogata jurisprudencija ESLJP-a. Taj je

sud odavno zauzeo stav kako govor kojim se šire mržnja i nesnošljivost te poziva na nasilje utemeljeno na netoleranciji, nije zaštićen čl. 10. st. 1. EKLJP-a. No istodobno, ESLJP je kontinuirano isticao kako treba razlikovati stvarno i ozbiljno poticanje na ekstremizam od prava pojedinaca da slobodno izraze svoj stav, čak i ako time vrijeđaju, šokiraju i uznemiruju druge⁵⁷. Među glavnim kriterijima na koje se ESLJP oslanja pri odlučivanju je li sankcioniranje nekog govora u skladu s čl. 10. st. 2. EKLJP-a (dopuštena ograničenja slobode govora) ili s čl. 17. EKLJP-a (zabrana zloporabe prava) su:

a) svrha govora - ponajprije radi li se o namjeri širenja rasističkih ideja ili o govoru čiji je cilj informirati javnost o pitanjima od javnog interesa

b) sadržaj govora - je li govor o kojemu je riječ prikladan potaknuti osjećaje neprihvatanja, neprijateljstva ili čak mržnje prema ciljanoj populaciji

c) kontekst - koji status i ulogu u društvu ima počinitelj, kakva je dominantna društvena klima, na koji je način, na kojem mjestu i preko kojega medija je došlo do izražavanja te koja je bila ciljana publika⁵⁸.

Primijene li se ti kriteriji na neke od u ovom radu spomenutih slučajeva, čini se jasnim kako su obilježja kaznenog djela iz čl. 325. KZ-a koji je trenutno na snazi u tim situacijama bila ispunjena.

Konačno, valja naglasiti kako nova inkriminacija govora mržnje vjerojatno neće, a ne bi ni trebala, dovesti do znatnijeg povećanja broja kaznenih progona za to djelo. Kazneno pravo je *ultima ratio societatis* i postoje drugi mehanizmi koji u većini slučajeva mogu predstavljati dostatni mehanizam zaštite društva⁵⁹. No već i sama adekvatna inkriminacija govora mržnje i zločina iz mržnje ima važno simbolično značenje jer izražava poruku kako društvo ne prihvaća ideje diskriminacije i mržnje te se zauzima za jednakost i solidarnost sa svojim manjinama. Na taj način zabrana govora mržnje ukazuje na vrijednost duha demokracije kao važnog obilježja modernog demokratskog društva⁶⁰.

¹ Za različite definicije govora mržnje v. Alaburić, V. (2003). *Ograničavanje „govora mržnje“ u demokratskom društvu – teorijski, zakonodavni i praktični aspekti* – I. dio, Hrvatska pravna revija 3:1, str. 63 - 65.

² V. <http://www.slobodnadalmacija.hr/Crna-kronika/tabid/70/articleType/ArticleView/articleId/199782/Default.aspx> [20.2.2014.] Okrivljeni je pravomoćno oslobođen optužbe, <http://www.index.hr/vijesti/clanak/torcidas-pravomocno-oslobodjen-nitko-ne-odgovara-za-plakat-quotsrbe-na-vrbequot/687076.aspx>

³ V. primjerice članak objavljen na internetskom portalu *Dnevno.hr* "Ovo su najjače izjave Zdravka Mamića", u kojemu se navodi: "Koliko god mnogi Mamićeve izjave osuđuju, rijetki su oni koji se njima neće

nasmijati", <http://www.dnevno.hr/magazin/lifestyle/101323-video-ovo-su-najjace-izjave-zdravka-mamica.html> [20. 2. 2014.]. Ove izjave neću pravno analizirati jer predmet još nije pravomoćno okončan.

⁴ V. pregled u izvješću Rasna netrpeljivost i "govor mržnje" - međunarodni i hrvatski standardi i praksa, <http://www.ombudsman.hr/hr/pripajanje-centra-za-ljudska-prava/435-rasna-netrpeljivost-i-qgovor-mrnjeq-meunarodni-i-hrvatski-standardi-i-praksa.html>

⁵ V. <http://www.dislajkammrnju.hr/> [24. veljače 2014.].

⁶ Za kratki pregled vidi *Alaburić* 2003., I., str. 68 - 69 i Đurđević, Z., *Sloboda izražavanja: čl. 10. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u CMS* (2011). *Usklađenost hrvatskih zakona i prakse sa standardima Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Zagreb, str. 150.

⁷ Važnost ovog prava za demokratska pluralistička društva kontinuirano ističe i Europski sud za ljudska prava (dalje: ESLJP). V. *Erbakan protiv Turske* (zahtjev br. 59405/00), par. 56, 6. 7. 2006.

⁸ Ustav RH, NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10.

⁹ V. pročišćeni tekst Krivičnog zakona Republike Hrvatske koji obuhvaća Krivični zakon Socijalističke Republike Hrvatske, NN 32/93 (dalje: KZ RH).

¹⁰ Taj je oblik bio kažnjiv kaznom zatvora do 10 godina (čl. 240. st. 3.).

¹¹ Da se poslije 1990. godine nije primjenjivala ni odredba čl. 240. KZ-a RH, iako je za to nesumnjivo bilo dosta prilika i potrebe, navodi *Alaburić*, V. (2003). *Ograničavanje "govora mržnje" u demokratskom društvu - teorijski, zakonodavni i praktični aspekti - II. dio*, Hrvatska pravna revija 3:2, str. 85.

¹² <http://www.nacional.hr/clanak/117782/hrvat-je-hrvatu-srbini> [25.2.2014].

¹³ NN 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11 i 77/11.

¹⁴ O dekriminalizaciji govore Đurđević, str. 178. i *Alaburić*, II, str. 85. koja spominje čak "radikalnu dekriminalizaciju".

¹⁵ Čl. 1. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, NN-MU br. 12/93.

¹⁶ Slično i *Alaburić*, II, str. 85. *Izjave hrvatskih političara i medija iz devedesetih godina prošlog stoljeća prenosi i Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije*, br. 2. (tematski posvećen govoru mržnje) od 15. kolovoza 2004., str. 23.

¹⁷ O izostanku progona v. Đurđević, str. 178.

¹⁸ NN 129/00.

¹⁹ *Alaburić* II, str. 85.

²⁰ Prema Erceg T. (2004). *Sloboda govora najveći izazov sankcioniranju govora mržnje*, Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije 2, 16-20, str. 17.

²¹ Đurđević, str.156.

²² Odluka o dopuštenosti u predmetu *Le Pen protiv Francuske* (zahtjev br. 18788/09) od 20. 4. 2010. O slučaju i Voorhoof, D. (2010). *Hate Speech Decision on Le Pen*, Dostupno na <http://echrblog.blogspot.com/2010/05/hate-speech-decision-on-le-pen.html> [1.10. 2012].

²³ Ibid.

²⁴ Tako je u predmetu *Feret protiv Belgije* (zahtjev br. 15615/07) od 16. 7. 2009., ESLJP smatrao da je postojao legitiman cilj zaštite prava imigrantske zajednice, koji je opravdavao sankcioniranje belgijskog političara radi distribucije letaka s antiimigracijskim i antiislamističkim sadržajem.

²⁵ Naime, prema KZ97 s izmjenama iz 2000. godine trebalo je dokazati postupanje s ciljem širenja mržnje te da se radilo o iznošenju zamisli o nadmoćnosti ili podređenosti, što nije utvrđeno (iako su suprematističke ideje u navedenoj izjavi barem implicitno sadržane).

²⁶ *Jutarnji list*, 23. prosinca 2003. Prema Erceg, str. 17 - 18 koja navodi i kako je u prosincu 2003. godine nepravomoćno došlo do oslobođenja.

²⁷ NN 105/04.

²⁸ Kao primjer "drugih osobina" vjerojatno se može istaknuti invaliditet, dob i zdravstveno stanje.

²⁹ V. izvješće *Amnesty Internationala* (2012), *Inadequate Protection. Homophobic and Transphobic Hate Crimes in Croatia*, index: eUr 64/001/2012., www.amnesty.nl/sites/default/files/public/1206_inadequate_protection_final.pdf [25.2.2014].

³⁰ Da se u većini poredbenih definicija govora mržnje navodi razlikovanje na temelju spola i spolne orijentacije navodi i *Alaburić* 2003., I, str. 64.

³¹ Presuda u predmetu *Vejdeland* protiv Švedske (zahtjev br. 1813/07) od 9. 2. 2012. par. 55.

³² Ovim izmjenama KZ97 iz 2004. godine implementiran je čl. 6. Dodatnog protokola uz Konvenciju Vijeća Europe o kibernetičkom kriminalu (NN-MU 4/08), no zakonodavac je izgubio iz vida kako do poricanja, trivijalizacije ili odobravanja ne mora nužno doći raspačavanjem preko interneta ili činjenjem javno dostupnih kakvih materijala nego i na drugi način.

³³ *Bačić & Pavlović* 2004., 647.

³⁴ Za pregled presuda ESLJP-a v. *Alaburić*, I, str. 70.

³⁵ Prema Đurđević, str. 179.

³⁶ 8. Državni zavod za statistiku (2010). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2009. godini. Statistička izvješća, Zagreb, str. 72.

³⁷ Sve prema čl. 174. st. 3. KZ97. Državni zavod za statistiku (2011). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2010. Godini, Statistička izvješća, Zagreb, str. 72.

³⁸ Državni zavod za statistiku (2012). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2011. Godini, Statistička izvješća, Zagreb, str. 62.

³⁹ Državni zavod za statistiku (2013). Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2012. Godini, Statistička izvješća, Zagreb, str. 18 i 56.

⁴⁰ Malo je vjerojatno da je do progona i sankcioniranja govora mržnje u posljednjih nekoliko godina došlo zbog veće pojave učestalosti ove negativne društvene pojave.

⁴¹ Okvirna odluka 2008/91/JHA o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenim pravom od 28. studenoga 2008. godine. Okvirna odluka odnosi se samo na širenje nacionalne, etničke, rasne i vjerske mržnje.

⁴² NN 125/11, 144/12.

⁴³ Uz dosada navedene osnove, izrijeком se spominju i rodni identitet i invaliditet. Praktično to ne znači da je došlo do proširenja zone kažnjivosti jer je i KZ97 sadržavao generalnu klauzulu ("ili drugih osobina").

⁴⁴ Zanimljivo je pritom navesti kako je u svojoj nedavnoj presudi u predmetu *Dogu Perinçek* protiv Švicarske (zahtjev br. 27510/08) od 13. 12. 2013., ESLJP zauzeo stav kako kaznena osuda Perinceka zbog javnog negiranja armenskog genocida krši pravo na slobodu izražavanja iz čl. 10. Konvencije. Između ostalog, sud je svoj stav utemeljio na činjenici kako, za razliku od holokausta, počinjenje genocida nije utvrdio nijedan međunarodni sud te da ne postoji opći konsenzus o karakterizaciji zločina nad Armencima

⁴⁵ *Garaudy* protiv Francuske (zahtjev br. 65831/01) od 24. 6. 2003.

⁴⁶ *Ibid.* V. i *Güclü* protiv Turske od 10. 2. 2009.

⁴⁷ V. § 130(1) njemačkog StGB (*Wer in einer Weise, die geeignet ist, den öffentlichen Frieden zu stören...*).

⁴⁸ Tako se, primjerice, u presudi u predmetu *Leroy* protiv Francuske (zahtjev br. 36109/03) od 2. 10. 2008., sud u ocjeni da kažnjavanje tužitelja nije bilo protivno čl. 10. EKLJP-a oslonio na činjenicu da su objavljeni crteži doveli do reakcije javnosti, koja je mogla potaknuti nasilje i imati značajan utjecaj na javni red u Baskiji. V. *Weber, A.* (2009), *Manual on Hate Speech*, Strassbourg, str. 40.

⁴⁹ U predmetu *Feret protiv Belgije* (zahtjev br. 15615/07) od 16. 7. 2009., ESLJP je naveo kako govor mržnje obuhvaća i rasističke govor koji vrijeđa dostojanstvo specifičnih grupa te kako politički govori koji potiču na mržnju zasnovanu na vjerskim, etničkim ili kulturnim predrasudama predstavljaju opasnost za društveni mir i političku stabilnost u demokratskim državama (para. 73.).

⁵⁰ Javni red i mir obuhvaća stanje zajedničke pravne sigurnosti i mirnog zajedničkog života građana kao i svijest zajednice da živi mirno. Joecks, W. & Miebach, K. (2012). *Munchener Kommentar zum Strafgesetzbuch*, München, STBG § 130 Rn. 22 - 26.

⁵¹ Schönke, A. & Schröder, H. (2010), *Strafgesetzbuch. Kommentar*, München, str. 1414. Joecks & Miebach, STBG § 130 Rn. 22 - 26.

⁵² Ibid.

⁵³ Van Noolroos, M. (2001), *Hate Speech Revisited. A comparative and historical perspective on hate speech law in the Netherlands and England and Wales*, Cambridge-Antwerp-Portland, str. 16.

⁵⁴ Ibid, str. 46 i 64.

⁵⁵ Obradović S. (2001), *Dugotrajna 'infekcija': O govoru mržnje u medijima nakon rata*, Media online. Dostupno na www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?ID=63&n=DUGOTRAJNA [25. 2. 2014.]

⁵⁶ Tako i Van Noolroos, str. 55.

⁵⁷ V. par. 49. presude u predmetu *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (zahtjev br. 5493/72) od 7. 12. 1976.

⁵⁸ Prema Weber, str. 30 - 47. Ovi su kriteriji u skladu i sa zaključcima znanstvenika koji se bave komunikacijom, prema čijim istraživanjima odgovor na pitanje hoće li se neka poruka shvatiti kao štetna ovisi o više faktora - karakteristikama onoga kome je poruka namijenjena, govorniku, sadržaju, kao i o drugima kojima je poruka prenesena.

⁵⁹ Diskriminatorne i na mržnji utemeljene izjave često će se moći sankcionirati kao prekršaji (između ostalog i na temelju Zakona o suzbijanju diskriminacije). Prema čl. 4. tog zakona, samo poticanje na diskriminaciju smatra se diskriminacijom.

⁶⁰ Neki autori smatraju kako Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji i na razini EU-a neupitno ima simboličnu, ekspresivnu dimenziju u smislu isticanja temeljnih vrijednosti EU-a i izražavanja stava o društvenoj neprihvatljivosti širenja ideja netolerancije i mržnje. Da je donošenjem okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji EU težila učvršćivanju svog političkog identiteta, može se iščitati i iz obrazloženja Okvirne odluke i iz pratećih izjava europskih tijela. Više u Turner, J. I. (2012). *The Expressive Dimension of EU Criminal Law*, *American Journal of Comparative Law* 60, str. 568 et seq.

POGLAVLJE 5.

Uloga i utjecaj
MKSJ-a na hrvatsko
pravosuđe

Pet velikih bitaka MKSJ-a

Mirko Klarin

U protekla dva desetljeća postojanja i djelovanja, Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (u daljnjem tekstu: MKSJ) je, nema sumnje, premašio sva očekivanja svojih tvoraca. Što, ruku na srce, i nije bilo osobito teško jer tvorci nisu mnogo očekivali od suda koji su stvorili. Zapravo, nisu očekivali ništa.

Sumnje da je MKSJ stvoren kao smokvin list koji je trebao pokriti i prikriti sramotu međunarodne zajednice zbog nespremnosti da zaustavi erupciju nasilja na Balkanu, pojavile su se odmah nakon njegova osnivanja u svibnju 1993., ali je trebalo proći gotovo deset godina da ih i "službeno" potvrdi osoba koja je, kao tadašnji veleposlanik SAD-a u UN-u, imala direktnu i značajnu ulogu u stvaranju MKSJ-a.

Naime, u prosincu 2002. godine Madelaine Albright je u tribunalovoj sudnici, sudjelujući na raspravi o odmjeraivanju kazne Biljani Plavšić, iskreno priznala ono u što se do tada sumnjalo:

"Bilo je lako u veljači 1993. glasati za stvaranje tribunala, ali nitko zapravo nije vjerovao da će on funkcionirati. Postavljalo se pitanje - kako će se izabrati suci, kako imenovati tužitelj? Sve je bilo vrlo komplicirano i nitko nije vjerovao da će se to doista dogoditi. Nitko nije vjerovao da će sud zaista funkcionirati... A onda smo u svibnju 1993. glasali o proceduri koja će se primjenjivati. Nitko i dalje nije mislio da će to funkcionirati. Govorili su da nitko nikada neće biti optužen pa da se nikome neće ni suditi, da nitko neće biti proglašen krivim, da nitko neće biti osuđen..."

Veljača i svibanj 1993. godine, međutim, nisu bili ni prva ni posljednja prilika u kojoj je Vijeće sigurnosti UN-a, suočeno s balkanskom erupcijom nasilja, donosilo rezolucije u koje ni samo nije vjerovalo i koje nije namjeravalo provesti. S istom ili sličnom nepodnošljivom lakoćom je, na primjer, proglasio Srebrenicu i Žepu zaštićenim zonama i uspostavio zonu isključenja teškog oružaja oko

Sarajeva, da bi zatim bespomoćno promatrao kako se te zaštićene zone guše i zauzimaju, a Sarajevo iz dana u dan izlaže topničkom i snajperskom teroru.

Stvaranje MKSJ-a je, dakle, trebalo prikriti sramotu nečinjenja, smanjiti pritisak međunarodne javnosti za vojnim angažiranjem i, konačno, poslužiti kao još jedna "ozbiljna prijetnja" balkanskim gospodarima rata. Prijetnja da će međunarodna zajednica, jer je nesposobna i/ili nema volje da spriječi zločine, barem kazniti njihove nalogodavce i počinitelje. Međutim, kako ni sami osnivači tribunala nisu vjerovali u uvjerljivost vlastite prijetnje, njezin je učinak bio ravan nuli, što potvrđuje i činjenica da su neki od najtežih zločina počinjeni nakon njegova osnivanja. Ako je u proteklih dvadeset godina MKSJ ipak postao funkcionirajuća međunarodno-pravna institucija, a nesumnjivo da jest, onda je to postignuto više usprkos namjerama njegovih tvoraca nego njihovom zaslugom.

Protekla dva desetljeća postojanja MKSJ-a mogla bi se sažeti u pet epizoda ili pet njegovih "velikih bitaka" - za opstanak, za poštovanje, za bazu, za vrijeme i za nasljeđe.

Bitka za opstanak

Budući da, kako je iskreno priznala Madelaine Albright, "nitko nije vjerovao da će sud ikada funkcionirati", njegovi se osnivači nisu potrudili osigurati osnovne materijalne, financijske, kadrovske, logističke i druge preduvjete za djelovanje. Među osnivačkim aktima, recimo, nema nikakve "studije o izvodljivosti", nikakvih procjena o tome koliko će sud stajati, koliko će i kakvih ljudi biti angažirano, koliko će optužnica biti podignuto, koliko će biti suđenja i koliko će vremena trebati za uspješno okončanje mandata koji mu je povjeren.

Opća skupština UN-a je nekako izabrala prvu garnituru od 11 sudaca koji su u studenome 1993. godine položili zakletvu na Međunarodnom sudu pravde. Kao "podstanari" u jednom od krila zgrade osiguravajućeg društva AEGON, suci, međutim, nisu imali kome suditi jer se Vijeće sigurnosti UN-a nije moglo usuglasiti o glavnom tužitelju. Natezanje je trajalo punih 14 mjeseci i nakon sedam ili osam veta (ruskih, američkih i britanskih) u srpnju 1994. Pojavio se kandidat protiv kojega se nitko, barem javno, nije mogao izjasniti. Bio je to južnoafrički sudac Richard Goldstone iza kojega je stajao tadašnji nesumnjivi "svjetski državnik broj 1", predsjednik Nelson Mandela. Zahvaljujući

Mandeli, tribunal je dobio svog prvog glavnog tužitelja i mogao je konačno početi funkcionirati.

Suci su u Haag, kako je to svojedobno opisao prvi predsjednik MKSJ-a Antonio Kaseze, "došli s uvjerenjem da će za nekoliko mjeseci imati budžet, urede, sudnice, pritvor pun optuženih te da će za šest ili sedam mjeseci početi suđenja". Vrlo su brzo uvidjeli da su takva očekivanja, kako je priznao Kaseze, bila plod "užasne naivnosti i pukog neznanja". Nisu bili svjesni na koji način funkcionira birokracija UN-a i smatrali su svršenom stvari da će sve države smjesti uhititi i izručiti optužene za ratne zločine te ispuniti sve naloge suda jer je tako naložilo Vijeće sigurnosti u članku 29 Statuta MKSJ-a.

Nije se, međutim, radilo samo o "naivnosti" i "neznanju" sudaca nego i o slučaju teškog zapostavljanja i nebrige koju su tvorci MKSJ-a u prve tri godine pokazivali prema svom čedu. A to ne vrijedi samo za bezlične birokrate u budžetskom komitetu UN-a nego i za Vijeće sigurnosti i velike sile koje diktiraju političku volju međunarodne zajednice. Zapostavljanje se ogledalo ne samo u kasnom i nedovoljnom osiguranju osnovnih financijskih, logističkih i ljudskih resursa za funkcioniranje suda nego i u njegovu prepuštanju nepostojećoj "dobroj volji" balkanskih režima koji su slobodno i nekažnjeno ignorirali zahtjeve, naloge i odluke MKSJ-a. Učiniti Međunarodni sud ovisnim o kooperativnosti tadašnjih balkanskih režima bilo je isto kao da su svojedobno "Nesalomljivi" upućeni da u suzbijanju šverca alkohola "surađuju" s Alom Caponeom i njegovim gangsterima.

Ako postoji jedan faktor zahvaljujući kojemu je MKSJ preživio početnu fazu zapostavljanja i nebrige, onda je to činjenica da su suci, tužitelji, istražitelji i ostali, tada još malobrojni pioniri tribunala, ozbiljno shvatili posao koji im je povjeren i nastojali ga raditi najbolje što mogu. Odolijevajući iskušenjima rezignacije i demonstrativnih ostavki, pretvarali su se da vjeruju kako njihovi tvorci upravo to od njih i očekuju. Koristila je, naravno, i podrška medija čiju su zainteresiranost vješto poticali sudac Kaseze i tužitelj Goldstone, a od pomoći je bio i slučaj uhićenja i izručenja Duška Tadića iz Njemačke, prvog osumnjičenog u pritvoru i prvog optuženog na suđenju pred MKSJ-om. "Možda će vam zvučati smiješno, ali nikada se neće saznati koliko dugujemo gospodinu Tadiću", priznao je mnogo godina poslije bivši sudac i predsjednik MKSJ-a Claude Jorda.

Bitka za poštovanje

Druga velika bitka MKSJ-a, bitka za poštovanje (1996. - 1997.), nije vođena samo na prostoru bivše Jugoslavije, čiji su režimi manje ili više otvoreno ignorirali naloge iz Haaga. Podjednako je važno bilo izboriti poštovanje međunarodnih faktora - vodećih zapadnih vlada i saveza poput NATO-a i EU-a, koji su MKSJ tretirali kao marginalnog igrača u političkim i vojnim procesima na Balkanu, gotovo kao još jednu od brojnih nevladinih organizacija angažiranih na tom prostoru.

Takav je treman, čini se, bio zarazan pa je Louise Arbour, preuzimajući u rujnu 1996. ulogu glavne tužiteljice, s iznenađenjem otkrila da je MKSJ "...u velikoj mjeri nesvjestan svoje moći i snage". Nakon dolaska u Hag, kako je opisala u jednom od razgovora s autorom ovih redaka, zatekla je sud koji se "u priličnoj mjeri ponašao kao neka nevladina organizacija, što u određenom smislu i nije bilo iznenađujuće jer je funkcionirao unutar te zajednice i imao prijatelje samo među nevladinim organizacijama". S druge strane, Arbour je, čitajući samo Statut MKSJ-a, smatrala "da je to strahovito moćna institucija: čedo Vijeća sigurnosti, stvoreno na osnovi Glave VII Povelje UN-a. Ne možete dobiti veću moć od toga i moj je stav od samog početka bio da pokušam to nametnuti. Da preokrenem duh kuće od prevladavajućeg duha nesigurnosti i ovisnosti, u duh autoriteta i moći".

"Preokretanje duha kuće", međutim, nije bilo dovoljno za probijanje blokade uhićenja osoba s potjernica MKSJ-a. Trebalo je da u međuvremenu, tijekom prve godine implementacije Daytonskih sporazuma, ogroman vojni, politički i ekonomski potencijal međunarodne zajednice zaglibi u močvari balkanske politike u kojoj su konce i dalje vukli politički i vojni lideri već optuženi (ili će tek biti) za ratne zločine. Propust da se oni uklone s postdejtonske političke scene doveo je upravo do onoga na što su uzalud upozoravali haški tužitelji i suci. U Bosni je konsolidirana etnička podjela koja je bila rezultat rata, zaoštrene su političke i ekonomske tenzije, zatrovane su socijalne, kulturne i obrazovne institucije, ultranacionalističke i rasističke snage utvrdile su svoju supremaciju. Dugo je trebalo da se shvati, ali se napokon ipak shvatilo, da se jedan od glavnih ciljeva međunarodne zajednice - povratak izbjeglica - ne može ostvariti ako u mjestima u koja bi se izbjeglice trebale vratiti i dalje caruju oni koji su ih nasiljem i zločinima "etnički očistili" s tih prostora.

Ideja da se bez pravde ne može uspostaviti istinski i trajni mir, odjednom je postala manje apstraktna. Svi su, naravno, i prije toga bili za pravdu, ali

ne danas (kada imaju nekih "važnijih poslova") nego sutra. U međuvremenu se shvatilo da se ni ti "važniji poslovi" (povratak izbjeglica, ekonomska rekonstrukcija, politička demokratizacija, socijalna stabilnost) neće moći obaviti bez minimuma pravde te da je MKSJ - kako ga je opisao tadašnji predsjednik Kaseze - "iznimno značajna kockica u krajnje složenoj Daytonskoj slagalici".

Polovinom 1997. - četiri godine nakon osnivanja MKSJ-a - njegovi su tvorci napokon uvidjeli potencijal kazneno-pravne intervencije kao, kako je to svojedobno definirala Louise Arbour, "oružja u arsenalu mira". Uvidjeli su to tek nakon što su, bez mnogo učinka, iscrpili sva druga oružja iz tradicionalnog arsenala uspostavljanja mira: diplomaciju, konflikt-menadžment, bilateralne i multilateralne pregovore i pritiske, političke i ekonomske sankcije, manje ili više uvjerljive prijetnje vojnom intervencijom.

Konačno, ali ne i najmanje važno, otvaranje očiju međunarodne zajednice za potencijale MKSJ-a koincidiralo je s političkim i personalnim promjenama do kojih je u prvoj polovini 1997. godine došlo, prvo u američkom State Departmentu, gdje je dužnost državne tajnice preuzela Madeleine Albright (koju Goldstone opisuje kao kumu svih ad hoc tribunala), a zatim i u britanskom Foreign Officeu, gdje je poslije izborne pobjede laburista položaj šefa diplomacije preuzeo Robin Cook.

Nakon gotovo dvogodišnjeg natezanja između tribunala, NATO-a i vodećih zapadnih vlada oko toga trebaju li ili ne međunarodne snage u BiH uhićivati optuženike za ratne zločine, britanski komandosi su u srpnju 1997. godine u Prijedoru uhitili dr. Milana Kovačevića i ubili zloglasnog šefa policije Simu Drljaču koji je na njih otvorio vatru. Kada su se u briselskom sjedištu NATO-a i drugim zapadnim prijestolnicama uvjerali da uhićenja osoba s tribunalovih potjernica neće dovesti do trećeg svjetskog rata, uslijedile su nove operacije i do kraja 1997. godine popunjena je i posljednja prazna ćelija u pritvorskoj jedinici UN-a u Scheveningenu pa se ukazala potreba za hitnim povećanjem njenih kapaciteta. Opća skupština UN-a odobrila je rekordni budžet za 1998. godinu; vlade su se jedinstveno utrkvale u izdašnim donacijama za tribunalove specijalne nebudžetske programe; Vijeće sigurnosti odobrilo je izbor dodatnih stalnih sudova; izgrađene su nove sudnice i angažirani novi dodatni tužitelji, istražitelji, pravni savjetnici...

Pet godina nakon osnivanja, MKSJ i njegovi tvorci su, napokon, ušli u razdoblje stabilnih i zrelih odnosa, gotovo bi se moglo reći neku vrstu medenog mjeseca.

Bitka za pridobivanje baze (Outreach)

Zaokupljen pridobivanjem onih o kojima mu je ovisio opstanak - od Vijeća sigurnosti, Odbora za proračun UN-a i drugim donatorima do NATO-a i ostalih koji su mogli osigurati uhićenja optuženih i pristup svjedocima i dokazima - MKSJ je u prvih nekoliko godina gotovo u cijelosti zanemario "svoju bazu", kako je njegova predsjednica Gabrielle Kirk-McDonald jednom prilikom nazvala javnost u zemljama bivše Jugoslavije.

Neosporno je da MKSJ od samog početka ima velikih problema u odnosima sa "svojom bazom" i da nije uspio uvjeriti javnost bivše Jugoslavije da je pravedan i da služi općem interesu. Naprotiv, prevladavajuće uvjerenje u "bazi" je da je sud pristran, neprijateljski raspoložen prema "njihovoj" etničkoj zajednici i da je pod kontrolom vanjskih sila.

Najčešće objašnjenje ili opravdanje za takvu percepciju tribunala u zemljama bivše Jugoslavije svodi se na ukazivanje da je njegov *Outreach* ili Program približavanja osnovan kasno, tek krajem 1999. godine. Tek su tada počele aktivnosti na objašnjavanju što je tribunal i kome ili čemu treba služiti, a izjave za javnost, optužnice i drugi dokumenti suda počeli su se prevoditi na lokalne jezike.

Bila je iluzija, međutim, očekivati da će program *Outreach*, onako kako je koncipiran te kadrovski i materijalno osposobljen, moći učinkovito kontrirati moćnim propagandnim mašinerijama koje diktiraju stav balkanske javnosti prema MKSJ-u. Treba uzeti u obzir da su u prvih sedam godina djelovanja tribunala, sve do 2000. godine, na vlasti u svim državama bivše Jugoslavije bile osobe i političke i vojne elite osumnjičene za ratne zločine protiv kojih je tužiteljstvo MKSJ-a vodilo istrage. Ili su, kao u slučaju Srbije i srpskog entiteta u Bosni, već bile optužene (Milošević, Milutinović, Šainović, Karadžić, Mlađić...). Jasno je da političkim i intelektualnim elitama tih zemalja nije bilo u interesu da njihova javnost stekne pozitivnu sliku o misiji i djelovanju MKSJ-a nego su, naprotiv, sustavno radili na tome da svoje podanike uvjere kako je taj sud pristran i neprijateljski raspoložen prema njihovim državama i narodima. Ne treba, također, zaboraviti da su tijekom cijelog tog razdoblja najutjecajniji lokalni mediji bili pod kontrolom režimu odanih uređivačkih timova. Onih istih urednika i novinara koji su se propagandom mržnje i straha svojedobno "istaknuli" u pripremi terena za rat i zločine, a nakon rata se u ime "viših nacionalnih interesa" zdušno posvetili zataškavanju i opravdavanju zločina.

Smjena političkih elita nakon 2000. godine nije, međutim, označila prekid s prošlošću niti je poboljšala percepciju MKSJ-a u javnosti bivše Jugoslavije. Naprotiv, moglo bi se čak reći da je u vrijeme "starih režima" tribunal imao veću podršku i bolji imidž u dijelu te javnosti (na primjer u Srbiji) jer stvari su tada bile mnogo jednostavnije - crno-bijele: biti kritičan prema režimu i "protiv" Miloševića gotovo je automatski značilo biti za MKSJ. Istragama, optužnicama i nalogima za uhićenja optuženih ili dostavljanje dokumenata, MKSJ je ugrožavao temelje režima pa ga je tadašnja opozicija doživljavala kao "faktičkog saveznika" u borbi za promjene, odnosno vlast. Ne, naravno, zato što je ta opozicija prihvatila nužnost suočavanja s krvavom prošlošću i neophodnost da se odgovornost za počinjene zločine individualizira kako ne bi ostala kolektivna nego zato što je MKSJ i međunarodnu pravdu doživljavala isključivo kao instrument političkih pritisaka koji mogu pridonijeti promjeni režima.

Kada je režim konačno promijenjen, stvari su postale mnogo složenije. Takozvane demokratske snage - rascjepkane, dezorijentirane i međusobno suprotstavljene - pokazale su se čak vještije u instrumentalizaciji MKSJ-a nego prethodni režim. Milošević je MKSJ samo ignorirao i anatemizirao; oni koji su ga naslijedili nastojali su ga što bolje iskoristiti za svoje političke ciljeve. Kao prvo, suradnju sa sudom su prihvatili i javnosti predstavili isključivo kao instrument za osiguranje neophodne financijske i ekonomske pomoći. Znači: surađivati onoliko koliko je neophodno da se izbjegnu sankcije i ispune uvjeti za ekonomsku pomoć i reintegraciju u međunarodnu zajednicu. Drugim riječima - čista trgovina kojoj je cilj dati što manje da bi se dobilo što više. Drugo, osim "trgovinske", dodatna vrijednost tako koncipirane suradnje bila je i u tome što je omogućila uklanjanje izvjesnih nepoćudnih osoba iz bivšeg režima (Miloševića, Šešelja, Stanišića...), čija bi daljnja prisutnost u zemlji mogla biti riskantna za nove vlasti.

Konačno, ali ne i najmanje važno, odnos prema MKSJ-u i njegovim nalogima je, ne samo u Srbiji, korišten kao politička batina u međustranačkim obračunima i uzdignut je na razinu središnjeg političkog pitanja u izbornim kampanjama kako bi se pozornost javnosti odvratila od dramatične ekonomske, socijalne i političke stvarnosti. Slika koja o MKSJ-u postoji u zemljama bivše Jugoslavije više je rezultat toga nego posljedica onoga što se u Haagu radi ili ne radi jer se o tome u tamošnjoj javnosti zna i malo i pogrešno.

Činjenica da percepcija MKSJ-a u javnosti bivše Jugoslavije manje ovisi o tome što rade ili ne rade haški tužitelji i suci, a više o stavovima i interesima

lokalnih političkih i intelektualnih elita, ne znači da MKSJ nije mogao učiniti više da poboljša svoj imidž i plasira željene poruke tamo gdje bi se njegov utjecaj morao najsnažnije osjećati. Ili da barem lokalnim elitama učini težim krivotvorenje njegovih poruka i manipuliranje njima.

Najmanje su četiri razloga zbog kojih je to u slučaju MKSJ-a bilo poželjno. Prvo jer se radi o prvom međunarodnom ad hoc kaznenom sudu u povijesti. Nema presedana s kojima bi se mogao uspoređivati i koji bi pomogli da se lakše shvati o čemu se tu radi, kakav je to sud i kome ili čemu služi. Drugo jer se MKSJ obraća javnosti zemalja koje imaju malo ili nimalo iskustva s neovisnim pravosuđem. Ta je javnost odgajana na marksističkoj maksimi o pravu kao "instrumentu u rukama vladajuće klase" te otuda doživljava MKSJ kao instrument koji će na tom području osigurati interese nekog "novog svjetskog poretk". Treće, javnost kojoj se MKSJ obraća traumatizirana je iskustvom masovnog kriminalnog ponašanja i dugo je bila izložena nacionalističkoj propagandi mržnje, straha, osvete i drugih negativnih emocija. Takve negativne emocije postoje u svakom narodu, ali je dužnost odgovorne politike i odgovornih medija da ih suzbijaju, a ne da ih - kao u slučaju bivše Jugoslavije - proizvode u neograničenim količinama. Četvrto, mandat MKSJ-a nije ograničen samo na krivično gonjenje i kažnjavanje odgovornih za počinjene zločine nego se od njega očekuje i da pridonese trajnom miru, demokratizaciji, zaštiti ljudskih prava i međuetničkom pomirenju na Balkanu.

Uprkos tome, u Haagu je prevladalo mišljenje da nije ni potrebno, ni prikladno da se jedan međunarodni sud bavi svojim imidžem i rejtingom i da promovira svoju pravičnost, nepristranost i neovisnost. "Presude govore za sebe" omiljena je fraza trostrukog predsjednika MKSJ-a Theodora Merona. Osim što odražava njegovu nepokolebljivu vjeru u besprijekornost i nepogrešivost presuda u čijem je donošenju sudjelovao, ta ga fraza oslobađa potrebe da tribunalovoj "bazi" u regiji, koja možda nije najbolje shvatila "govor presude", objasni o čemu se tu zapravo radi. Uostalom, za razliku od njegove prethodnice Kirk-McDonald, sudac Meron ne smatra da je tribunalova "baza" u regiji kojom se bavi. Sudjelujući prije nekoliko godina na promociji knjige Diane Orentlicher *Sužavanje prostora za poricanje* (*Shrinking the space for denial*), u kojoj su objavljeni rezultati istraživanja o poražavajućem imidžu MKSJ-a u zemljama bivše Jugoslavije, sudac Meron je rekao, otprilike, da nije važno što o sudu i njegovim presudama misle žrtve ili šira javnost u regiji nego kako će te

presude biti ocijenjene u stručnim, akademskim krugovima u svijetu i kakvo će mjesto zauzeti u povijesti međunarodnog kaznenog pravosuđa.

Rezultat toga je činjenica da je percepcija tribunala u regiji, prije svega u Srbiji i Bosni i Hercegovini, danas u mnogim aspektima negativnija nego što je bila 1999. godine, prije osnivanja *Outreacha* i njegovih palijativnih aktivnosti na "približavanju bazi". A ako je ta percepcija u Hrvatskoj danas povoljnija nego 1999. godine, zasluge za to ne mogu se pripisati djelovanju *Outreacha* nego jednoj najblaže rečeno kontroverznoj presudi, žestoko osporavanoj i na samom sudu, presudi koja je MKSJ preko noći približila njegovoj "bazi" u Hrvatskoj.

Bitka za vrijeme

Prvi simptomi "zamora tribunalom" počeli su se osjećati već početkom 2002. godine, kao posljedica promjene prioriteta međunarodne zajednice, odnosno vodećih svjetskih sila koje diktiraju njene stavove, nakon 11. rujna 2001. Predosjećajući da medeni mjesec s međunarodnom zajednicom neće trajati vječno, suci i tužitelji počeli su razrađivati *completion strategy*, odnosno strategiju za okončanje rada MKSJ-a. Vijeće sigurnosti UN-a je u kolovozu 2003. godine to službeno potvrdilo Rezolucijom 1503, fiksirajući rokove za svaku od faza izlazne strategije: tužiteljstvo mora zaključiti sve istrage do kraja 2004. godine, prvostupanijska suđenja trebaju završiti do kraja 2008., a žalbeni postupci do 31. prosinca 2010. godine.

Od svih tih rokova ispoštovan je samo prvi: sve istrage tužiteljstva MKSJ-a doista su zaključene i nove optužnice potpisane do 31. prosinca 2004. godine. Tome su prethodila dvogodišnja lobiranja tadašnjeg predsjednika Theodora Merona na "obuzdavanju" Carle del Ponte, odnosno ograničavanju njene neovisnosti u odlučivanju tko će biti na meti posljednjih optužnica tužiteljstva MKSJ-a, kako bi se broj optuženih smanjio radi uspješnog ostvarivanja izlazne strategije. Meron je, naime, od Vijeća sigurnosti UN-a tražio i dobio podršku za stav da se posljednje optužnice moraju odnositi samo na "visoke ili najviše lidere, najodgovornije za kaznena djela iz nadležnosti MKSJ-a" te da posljednju riječ o tome ispunjavaju li osobe na Carlinoj listi taj kriterij moraju imati suci, a ne tužiteljstvo. Do tada je uloga sudaca bila samo da procjenjuju težinu potkrepljujućih dokaza priloženih uz optužnicu, a ne i "specifičnu težinu" optuženih na hijerarhijskoj ljestvici balkanskih lidera, o kojima su znali malo ili ništa. Čak su svoje neznanje

isticali kao vrlinu, tvrdeći da im to omogućava da budu objektivniji presuditelji činjenica koje im u dokaznom postupku predoče strane u postupku.

Prema ovlastima iz Rezolucije 1534 Vijeća sigurnosti UN-a, sudski plenum je u travnju 2004. godine izglasao promjenu pravila 28 tribunalova Pravilnika o postupku i dokazima, povjeravajući petočlanom sudskom kolegiju (predsjednik, potpredsjednik i trojica predsjedavajućih sudaca pretresnih vijeća) konačnu riječ u procjenjivanju "senioriteta" lidera na posljednjim Carlinim optužnicama. Ako sudski kolegij procijeni da se ne radi o "visokim ili najvišim liderima", optužnica se vraća tužiteljstvu. Činjenica da nije bila konzultirana o promjeni kojom se ograničava dotadašnja Statutom zajamčena neovisnost glavnog tužitelja MKSJ-a, dodatno je zatrovala već narušene odnose između Ureda tužiteljstva i sudskog kolegija, a posebno između Carle del Ponte i Theodora Merona. No, budući da je u tijeku bio "proces stoljeća" - suđenje predsjedniku Srbije Slobodanu Miloševiću - sukobi u vrhu MKSJ-a nisu se izlivali izvan tribunalovih koridora i diplomatskih ureda. Milošević je, čini se, bio neka vrsta ljepila koja ih je držala na okupu, da bi se nakon njegove smrti u ožujku 2006. godine činilo da se tribunal raspada po šavovima, potresen žestokim sukobima između tadašnjeg predsjednika suda Fausta Pocara i tužiteljice Del Ponte, kao i otrovnim javnim svođenjem računa između nekih od ključnih osoba Ureda tužiteljstva.

Kriza izazvana nezavršenim "procesom stoljeća" i unutarnjim sukobima koji su uslijedili, prevladana je uhićenjem Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Svojim višegodišnjim bijegom i zakasnjelim dolaskom u Haag, Karadžić i Mladić produljili su život MKSJ-a i pružili mu drugu šansu da na dostojan način zaključi svoj mandat. Rokovi koje je prije deset godina postavilo Vijeće sigurnosti iz godine u godinu se produljuju pa se okončanje preostalih triju prvostupanjskih suđenja odgodilo do kraja 2015. (presude Karadžiću i Hadžiću), odnosno do polovine 2016. (presuda Mladiću), nakon čega će uslijediti višegodišnji žalbeni postupci, ali ne u MKSJ-u nego pred takozvanim Mehanizmom za međunarodne kaznene sudove koji bi se mogli razvlačiti sve do 2020. godine, a možda i dulje. Bitka za vrijeme je tako dobivena, najviše "zaslugom" Karadžića i Mladića.

Bitka za nasljeđe

Nakon što se u srpnju 2011. godine u tribunalovu pritvoru našao i Goran Hadžić, posljednji od 161 optuženog s njegove liste, MKSJ se posvetio procjeni

svog nasljeđa - lokalnog (u regiji kojom se bavio) i globalnog (u razvoju međunarodnog kaznenog pravosuđa). Osnovni zaključak velikih međunarodnih skupova, održanih 2011. i 2012. godine u Haagu i u regiji (Zagreb i Sarajevo), bio je da je globalno nasljeđe neupitno i neprocjenjivo, ali da se tribunal tek treba izboriti za valorizaciju svog nasljeđa u regiji koje je u velikoj mjeri podriveno negativnom percepcijom njegova učinka u tamošnjoj javnosti. Na globalnom planu, MKSJ je tada, 2011. i 2012. godine, bio nedostižan uzor svim ostalim ad hoc mješovitim ili specijalnim kaznenim sudovima, uključujući i stalni Međunarodni kazneni sud. Opće je uvjerenje da ti sudovi - za Ruandu, Kambodžu, Sijera Leone, Libanon, pa i stalni Međunarodni kazneni sud - ne bi bili ni osnovani da prethodno MKSJ nije pokazao da je međunarodno kazneno pravosuđe moguće. Njegova pravila o postupku i dokazima, njegove definicije pravnih elemenata zločina i njegova sudska praksa su, prema općem mišljenju, dali neprocjenjiv doprinos razvoju međunarodnog humanitarnog i kaznenog prava. Uz to, MKSJ je postao neiscrpan rasadnik kadra iz kojega su svoja sudska vijeća, tužiteljstva, tajništva i druge službe popunjavali svi ostali međunarodni sudovi - od Haaga do Phnom Penha. A onda je, gotovo preko noći, MKSJ postao ružno pače međunarodnog kaznenog pravosuđa, predmet osporavanja, kritika pa čak i podsmijeha ne samo među protivnicima nego i među onima koji su ga podržavali, poput aktivista i organizacija za ljudska prava diljem svijeta ili udruga žrtava ratnih zločina u regiji.

U nešto više od pola godine, od studenoga 2012. do lipnja 2013., globalno nasljeđe tribunala je dovedeno u pitanje serijom kontroverznih presuda (Gotovina i Markač, Perišić, Stanišić i Simatović), koje kao da su za cilj imale kastriranje tribunalova globalnog nasljeđa. Činilo se kao da je netko na sudu ili izvan njega zaključio da je tribunal otišao predaleko u definiranju načela zapovjedne odgovornosti i uspostavljanju pravnih standarda i presedana koje će ostaviti u nasljeđe međunarodnom kaznenom pravosuđu. Ta načela i standardi djelovali su privlačno i prihvatljivo dok su primjenjivani na beznačajne balkanske zemlje, ali njihova eventualna univerzalna primjena mogla bi ograničiti slobodu djelovanja političkih lidera i vojnih zapovjednika nekih važnijih i moćnijih zemalja, angažiranih u oružanim sukobima izvan svojih teritorija.

Presedani i standardi iz presuda MKSJ-a, kako su predstavnici zapadnog vojno-akadenskog lobija, predstavljajući se kao prijatelji suda, upozoravali Žalbeno vijeće, u slučaju hrvatskih generala Gotovine i Markača sadrže "opa-

san potencijal koji može djelovati podrivajuće na delikatne odnose između, s jedne strane, vojnih zapovjednika suočenih s kompleksnim izborom meta protiv vojnih ciljeva u nastanjenim područjima i, s druge strane, njihovih pravnih savjetnika".

Univerzalna primjena pravnih standarda uspostavljenih u MKSJ-u bi, također, mogla opteretiti političare i generale koji odlučuju o naoružavanju i opremanju pobunjeničkih snaga u drugim zemljama, iako su svjesni rizika da bi se te snage mogle tim oružjem i opremom koristiti za nezakonita djelovanja, kao što su se, recimo, snage bosanskih Srba oružjem i opremom koju im je iz Srbije dostavljao general Perišić koristile za granatiranje Sarajeva i napad na zaštićenu zonu UN-a u Srebrenici.

Konačno, ali ne i najmanje važno, "nepromišljeni pravni standardi" koje će MKSJ ostaviti u nasljeđe međunarodnom kaznenom pravosuđu mogli bi ograničiti slobodu djelovanja tajnih službi koje se u pravilu prve angažiraju u kriznim područjima po svijetu, a čiji šefovi - poput Stanišića i Simatovića - odlučuju o organiziranju, naoružavanju i upućivanju plaćenika i paravojsnih postrojbi, zanemarujući njihovu sklonost zločinima. Ukidanjem pravnog standarda prema kojemu bi se neki topnički napad na vojne mete u nastanjenom području mogao kvalificirati kao nezakonit, većina u Žalbenom vijeću je u slučaju Gotovine i Markača dopuštenu marginu greške protekla do u beskraj, odnosno *ad infinitum* - kako je u suprotstavljenom mišljenju napisao sudac Agius. Čime se, praktično, daju odriješene ruke onima koji odlučuju o upotrebi topništva u nastanjenim područjima. Kao što su u predmetima Perišić, Stanišić i Simatović, uvođenjem standarda "konkretna usmjerenosti", kao elementa odgovornosti za pomaganje i podržavanje zločina, dane odriješene ruke političarima, generalima i šefovima tajnih službi da slobodno naoružavaju i opremaju pobunjeničke snage u drugim zemljama i upućuju u njih paravojsne formacije. Pod uvjetom, naravno, da ne budu toliko neoprezni da ostave dokaze o tome da je njihova pomoć i podrška bila "konkretno usmjerena" na počinjenje zločina.

Bitka za tribunalovo nasljeđe, međutim, još nije okončana. Naprotiv, na početku 2014. godine čini se da se tek rasplamsava i da jača pokret otpora za kastriranje tribunalova globalnog pravnog nasljeđa. U siječnju je Žalbeno vijeće u slučaju "Šainović i ostali" zaključilo da standard "konkretna usmjerenosti" kao uvjet za osudu za pomaganje i podržavanje zločina, nema uporišta ni u

sudskoj praksi MKSJ-a ni u običajnom međunarodnom pravu. Pozivajući se na taj zaključak, tužiteljstvo MKSJ-a odmah je podnijelo zahtjev za preispitivanje oslobađajuće presude Momčilu Perišiću. Neovisno o ishodu tog zahtjeva, do konačnog obračuna oko standarda "konkretne usmjerenosti" će, prema svemu sudeći, doći 2014., kada bi se Žalbeno vijeće MKSJ-a trebalo izjasniti o žalbi tužiteljstva na presudu bivšim šefovima tajne službe Srbije, Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću, oslobođenima prema pravnom standardu za koji je zaključeno da je pogrešan.

Ishod bitke koja se u Žalbenom vijeću trenutačno vodi za globalno nasljeđe MKSJ-a imat će malo ili nimalo neposrednog utjecaja na percepciju "baze" o njegovu nasljeđu u regiji. Ona će do daljnjeg ostati prevladavajuće negativna, bez obzira na konačnu sudbinu "konkretne usmjerenosti" i drugih pravnih standarda oko kojih se lome koplja u Žalbenom vijeću. Usprkos tome što je MKSJ svojim zanemarivanjem i obezvređivanjem "baze" i sam pridonio takvoj percepciji, ona ne samo da je pogrešna nego je i nepravedna. Dovoljno je samo zamisliti kako bi izgledalo da nakon svega što se dogodilo tijekom ratova u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu - nije bilo tribunala? Bi li se ikada utvrdilo što se doista dogodilo u Vukovaru, Škabrnji, Omarskoj, Srebrenici, Foči, Čelebićima, na Kosovu...? I bi li itko ikada odgovarao za ono što se dogodilo na tim i drugim lokacijama masovnih zločina?

Ono što još ne uviđa ili ne priznaje velik dio "baze" MKSJ-a, uvidio je i javno priznao jedan od njegovih osuđenika Tihomir Blaškić, ratni zapovjednik hrvatskih snaga u srednjoj Bosni. Nakon odsluženja devetogodišnje zatvorske kazne za ratne zločine, Blaškić je u jednom intervjuu rekao: "Da nije osnovan Haaški sud, živjeli bismo u uvjerenju da je moguće činiti masovne zločine za koje nitko nikada neće odgovarati."

MKSJ je, dakle, uspostavio načelo odgovornosti i označio početak kraja kulture nekažnjivosti koja je dugo suvereno vladala Balkanom. To je načelo, istina, primijenio na relativno malom "uzorku" od 161 optuženog, ali je i s takvim ograničenim uzorkom uspio pokriti većinu lokacija u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu na kojima su počinjeni masovni zločini za koje "nitko nikada ne bi odgovarao da nije bilo Haaškog suda".

Dalje, da nije bilo Haaškog suda i njegove stručne podrške i pomoći, kao i s tim povezanog uvjetovanja, odnosno pritiska međunarodne zajednice, teško

je zamisliti da bi se pravosuđa u zemljama bivše Jugoslavije reformirala i osposobila da i sama, s manje ili više entuzijazma, kazneno gone odgovorne za ratne zločine ili barem njihove neposredne počinitelje.

Dugoročno, nasljeđe tribunala u regiji počiva na dva stupa: lokalnom pravosuđu i civilnom društvu. Tribunal je uspostavio načelo da se masovni zločini ne mogu činiti nekažnjeno i kazneno je gonio "šaćicu odabranih" planera, naredbodavaca, poticatelja i supočinitelja. No, tužiteljstva u regiji su od Haaga naslijedila dosjee stotina, ako ne i tisuća, osumnjičenih koji su u protekla dva desetljeća bili pod istragom tribunalova tužiteljstva, ali su propušteni kroz njegovu mrežu, predviđenu samo za krupne ribe. Ratni zločini ne zastarijevaju i sve donedavno smo u Njemačkoj, Mađarskoj, Italiji i drugim zemljama imali suđenja optuženima za ratne zločine iz Drugog svjetskog rata. Nema razloga da tako, u idućim desetljećima, ne bude i u regiji.

Hoće li tako i biti u velikoj će mjeri ovisiti o organizacijama i inicijativama civilnog društva. Njihova će odgovornost za očuvanje i primjenu načela koje MKSJ ostavlja u nasljeđe regiji, rasti u mjeri u kojoj će slabiti politika uvjetovanja i pritisak međunarodne zajednice za raščišćavanje sa zločinima iz prošlosti. Konačno, utvrđene i presuđene činjenice o tome što se zapravo dogodilo tijekom devedesetih, zasnovane na iskazima preživjelih žrtava, očevidaca, "insajdera", sudskih vještaka, poduprte hrpama dokumenata i forenzičkih dokaza, nesumnjivo su najvrednije "regionalno nasljeđe" MKSJ-a. Činjenice utvrđene u haškim presudama predstavljaju neiscrpan izvor materijala za suzbijanje poricanja zločina, detaljnu rekonstrukciju prošlosti i istinsko suočavanje s njom. Nije krivnja tribunala što se tim izvorima danas malo ili uopće ne koristi i što javnost u regiji ili one koji oblikuju svijest javnosti, zanima isključivo krajnji ishod sudskog postupka: presuda o krivnji ili nevinosti i visina odmjerene kazne. Pritom se zanemaruje sve ono što je dovelo do takvog ishoda: sve one presuđene činjenice, utvrđene u rigoroznom dokaznom postupku, uz puno poštovanje prava optuženih. Pogotovo se zanemaruju utvrđene činjenice koje se kose s prevladavajućim preduvjerenjima o tome što se dogodilo i tko je za to odgovoran.

Ako su devedesete za Balkan bile desetljeće krvavog nacionalističkog pijanstva, sadašnje stanje bi se moglo opisati kao mamurluk koji prethodi otrežnjenju. Iskustvo Njemačke nakon Drugog svjetskog rata, kako ga je svojedobno opisao Hans Magnus Enzensberger, pokazuje da proces otrežnjenja ne počinje

odmah nego da mu prethodi "poricanje i politička i moralna blokada koja se manifestira time što se ne želi shvatiti što se dogodilo i što je sve učinjeno". To razdoblje, prema Enzensbergeru, traje prilično dugo, "ali jednom, ipak, nastupi trenutak kada ljudi, pogotovu mladi, počinju postavljati pitanja..." U Njemačkoj se, podsjetimo se, to dogodilo tek krajem šezdesetih.

Kada se to dogodi i na Balkanu, utvrđene i presuđene činjenice koje MKSJ ostavlja u nasljeđe ovoj regiji, predstavljat će neiscrpan rudnik odgovora na buduća pitanja o prošlosti.

MKSJ: osnovne značajke i praksa u predmetima relevantnim za Republiku Hrvatsku

Jelena Đokić Jović

Uvod

Osnovan 25. svibnja 1993. s točno određenom svrhom (ad hoc karakter), Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju egzistira već više od dvadeset godina. To je prvi međunarodni sud za ratne zločine nakon Nürnberga i Tokija. Tužiteljstvo koje djeluje unutar suda podignulo je optužnice protiv 161 osobe. U tijeku su kazneni postupci protiv 20 optuženih, a postupci protiv Karadžića, Mladića, Hadžića i Šešelja u fazi su glavne rasprave. U odnosu na 74 osobe, postupci su pravomoćno okončani osuđujućim presudama, a čak 50 optuženika izdržalo je zatvorske kazne. U dvadesetak slučajeva sklopljeni su sporazumi o priznanju krivnje¹ iako je unutar tzv. inherentne nadležnosti, odnosno "svojevoljnog proširivanja vlastite nadležnosti", MKSJ proveo i 22 postupka za nepoštivanje suda². Osnivanje suda tijekom trajanja oružanog sukoba na prostoru nekadašnje SFRJ, MKSJ razlikuje od nürnberškog koji je slovio kao sud pobjednika.

Kontroverze i temelj za diskreditaciju MKSJ-a izazvali su zapovjedna odgovornost i udruženi zločinački pothvat, kao posebni oblici odgovornosti. U javnosti se uvriježio stav o zapovjednoj odgovornosti kao teoriji po kojoj se masovno osuđuju samo pripadnici vlastitog naroda, a udruženi zločinački pothvat implicira odgovornost države i shvaća se kao inkriminacija.

Uloga MKSJ-a je neosporna, posebice u razvoju međunarodnog humanitarnog prava, ali i utvrđivanju i tumačenju normi međunarodnog običajnog prava. Haškim konvencijama iz 1899. i 1907., Ženevskim konvencijama iz 1949. te Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. tek su MKSJ i MKSR omogućili značajniju sudsku konzumaciju jer nakon Nür-

nberga i Tokija međunarodni kazneni sudovi nisu egzistirali. Međunarodni sud je brojnim žrtvama pružio mogućnost da se svjedočeći o svojim patnjama njihov glas čuje. Iznimno je razvijen i sustav zaštite žrtava i svjedoka. MKSJ, za razliku od Stalnog kaznenog suda, nema fond za obeštećenje žrtava, iako na temelju pravomoćne osuđujuće presude žrtve pred nacionalnim sudovima mogu pokrenuti postupak za naknadu štete³.

Mandat i kaznena djela u nadležnosti MKSJ-a

Utvrđiti kaznenu odgovornost pojedinaca za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriju bivše Jugoslavije od 1991. godine i time pridonijeti ponovnoj uspostavi i održavanju mira u regiji, temeljna je zadaća MKSJ-a. Prema svom statutu, taj sud ima nadležnost nad teritorijem bivše Jugoslavije od 1991. godine. Sud ima nadležnost samo nad pojedincima, utvrđuje, dakle, individualnu kaznenu odgovornost⁴, a ne nad organizacijama, političkim strankama, vojnim jedinicama, administrativnim entitetima ili drugim pravnim subjektima.

Premda MKSJ i nacionalni sudovi imaju usporedne ovlasti nad teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava počinjenim na teritoriju bivše Jugoslavije, MKSJ ima prednost pred nacionalnim sudovima i može preuzeti nacionalne istrage i postupke u bilo kojoj fazi ako se pokaže da to nalažu interesi međunarodne pravde. MKSJ, osim toga, može svoje predmete proslijediti nadležnim nacionalnim vlastima u bivšoj Jugoslaviji⁵. Međunarodni sud ovlašten je za krivično gonjenje i vođenje sudskih postupaka u vezi sa četiri kategorije krivičnih djela: teškim povredama Ženevskih konvencija iz 1949. godine, kršenjima zakona i običaja ratovanja, genocidom i zločinima protiv čovječnosti. MKSJ nije ovlašten za krivično gonjenje država zbog agresije ili zločina protiv mira⁶.

Praksa MKSJ-a ilustrirana preko predmeta relevantnih za RH

Utvrđivanje činjenica

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju utvrdio je izvan razumne ključne činjenice u vezi sa zločinima počinjenim u Hrvatskoj. Ističem granatiranje povijesne jezgre Dubrovnika u prosincu 1991. godine, topnički napad na Zagreb u svibnju 1995. godine te zločine počinjene tijekom i neposredno nakon VRA *Oluja*, u kolovožu 1995.

Jugoslavenska narodna armija (JNA) je 6. prosinca 1991. godine granatirala Stari grad u Dubrovniku, povijesnu cjelinu pod zaštitom UNESCO-a. Tijekom suđenja Pavlu Strugaru, vojnom zapovjedniku te operacije, obrana je sugerirala nekoliko verzija tog događaja. Izneseni su argumenti da Starom gradu nije nanescena velika šteta ili čak da nije nanescena nikakva šteta, da su neznatnu šteta nanijele hrvatske snage ili da je JNA provela granatiranje, ali da su gađani navodni hrvatski vojni ciljevi u Starom gradu i oko njega.

Pretnosno vijeće zaključilo je da je uvjereno da je nanescena šteta bila opsežna i znatna i da su oštećenja zahvatila znatan dio Starog grada. Suci su kao nepouzdan odbacili izvještaj JNA načinjen nekoliko dana nakon granatiranja kojim je obrana pokušala dokazati minimalna oštećenja povijesne jezgre Starog grada. "Dokazi pokazuju da ta komisija uopće nije obišla neke dijelove Starog grada pa da neka oštećenja nisu ni uzeta u obzir⁷." Vijeće je utvrdilo da su tijekom granatiranja oštećene 52 zgrade i objekta, a šest ih je uništeno te da je nanescena šteta nastala granatiranjem JNA, a ne djelovanjem hrvatskih snaga.

U svibnju 1995. snage Srba u Hrvatskoj pretrpjele su određene vojne gubitke i, kao izravan odgovor na to, 2. i 3. svibnja granatirale centar Zagreba. Sedam civila je ubijeno, a još 214 ljudi je ozlijeđeno. Tužiteljstvo MKSJ-a je nakon provedene istrage podiglo optužnicu protiv Milana Martića⁸. Suđenje je okončano pravomoćnom presudom u kojoj je zaključeno da je izvan razumne sumnje dokazano da je Martić naredio granatiranje koje je bilo namjerno usmjereno protiv civila⁹.

Pravni karakter ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini - ukupna kontrola Hrvatske nad postrojbama HVO-a

Pravna priroda oružanog sukoba preduvjet je za primjenu čl. 2. Statuta MKSJ-a koji se odnosi na teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. Taj se članak vezuje samo uz oružani sukob međunarodnog karaktera. Sukob u Bosni tribunal je okvalificirao kao međunarodni upravo zbog uloge Hrvatske. Oba vijeća, i raspravno i žalbeno, zaključila su da je *tempore criminis* Hrvatska imala ukupnu kontrolu nad HVO-a, da je rukovođila planiranjem, koordinacijom i organizacijom HVO-a¹⁰.

Prvostupanjsko vijeće potvrdilo je stav o međunarodnom karakteru sukoba u Bosni i u predmetu Prlić i dr. koji još uvijek čeka pravomoćni epilog.

Osude na temelju koncepta udruženog zločinačkog pothvata

U nekoliko pravomoćno okončanih predmeta dokazano je postojanje udruženog zločinačkog pothvata. Valja istaknuti predmet Martić u kojemu je svrha pothvata bila stvaranje jedinstvenog srpskog teritorija, ali ta svrha *per se* nije bila kriminalna - naprotiv. Ono što je pothvat učinilo zločinačkim bila je metoda ostvarivanja te svrhe sustavnim i rasprostranjenim oružanim napadima i činjenjem nasilja i zastrašivanja nad hrvatskim i ostalim nesrpskim stanovništvom¹¹.

Govor mržnje kao zločin protiv čovječnosti - poticanje na činjenje zločina kao "verbalni delikt"

Tribunal je presudio da govor mržnje sam po sebi ne može predstavljati zločin protiv čovječnosti, što je bilo u suprotnosti s uspostavljenom međunarodnom praksom. Bilo je to u predmetu Kordić i Čerkez, gdje je tužitelj nastojao dokazati da zagovaranje i poticanje političke, rasne i nacionalne mržnje predstavlja zločin protiv čovječnosti progonom.

U predmetu Šešelj optužba je bila fokusirana na dokazivanje neposredne veze (nexus) između Šešeljevih govora i konkretnih zločina koji su počinjeni kao izravna posljedica njegovih govora. Optužuje ga se kao supočinitelja - poticatelja u ubojstvima i progonima, a ne samo zbog izgovorene riječi kao takve.

Konkretna usmjerenost radnje pomaganja

U nekoliko presuda MKSJ-a zaključuje se da pomagateljeva radnja mora biti konkretno usmjerena na pomaganje, ohrabrivanje ili davanje moralne podrške počinjenju kaznenog djela. Gdje tako definirana konkretna usmjerenost nije postojala, tribunal je donosio oslobađajuće presude¹².

Do jednakog zaključka tribunal je došao i u slučaju Perišić koji se teretio i za zločine na teritoriju Hrvatske. Jurisprudenciju tribunala u odnosu na standard konkretne usmjerenosti nisu slijedili drugi međunarodni sudovi.

Zaključak

Haaški je sud trebao pridonijeti prvo prekidu sukoba, a potom i procesima suočavanja s prošlošću u postjugoslavenskim državama. Usprkos tome, tribu-

nalu se stalno zamjera pristranost, naklonjenost određenoj etničkoj skupini. Presude se selektivno percipiraju - odobravaju se kad je osuđenik pripadnik drugog naroda, a negiraju kada pripada vlastitom.

Izostalo je informiranje javnosti o razmjerima zločina te razvijanje kolektivne empatije prema svim žrtvama sukoba. Nadalje, tribunal se u nekoliko navrata upuštao u ocjenu oružanog sukoba jer pred sobom nije imao kaznena djela počinjena u posve jasnom kontekstu međunarodnog sukoba. To naglašavam zbog regula međunarodnog humanitarnog prava koje su, kad je riječ o kaznenim djelima počinjenim tijekom međunarodnog oružanog sukoba, strože od regula koje vrijede za unutarnje ("nemeđunarodne sukobe").

Obje teze u odnosu na zapovjednu odgovornost i udruženi zločinački pot-hvat, kao implicate prihvaćenog oblika individualne kaznene odgovornosti, po-sve su netočne, a vrlo često se zlorabe među političkom elitom i u medijima. Naime, vrlo mali broj optuženika osuđen je isključivo na temelju zapovjedne odgovornosti. Od 161 optužene osobe, samo su njih 22 osuđene za taj oblik ka-znene odgovornosti. Zajednički zločinački poduhvat svodi dokazni postupak na globalnu razinu, na postojanje zajedničke namjere ili plana i bitnog doprinosa članova pothvata ostvarenju tog plana te ne implicira kolektivnu odgovornost.

LITERATURA:

- B. Ivanišević, G. P. Ilić, T. Višnjić, V. Janjić, *Vodič kroz Haški tribunal*, Beograd, 2007.
 V. Dimitrijević, V. Hadži-Vidanović, I. Jovanović, Ž. Marković, M. Milanović, *Haške nedoumice*, Beograd, 2010.
 Fond za humanitarno pravo, *Priznanje krivice i Presude*, Beograd, 2003.
 Ivo Josipović, ed., *Responsibility for War Crimes, Croatian Perspective - Selected Issues*, Zagreb, 2005.
 I. Josipović, D. Krapac, P. Novoselec, *Stalni međunarodni kazneni sud*, Zagreb, 2001.
 B. Pavišić, V. Grozdanić, P. Veić, *Komentar kaznenog zakona*, Zagreb 2007.

* Zahvaljujem Leonardu Puleu, volonteru *Documente* i polazniku poslijediplomskog studija Sveučilišta u Bologni, na pomoći u prikupljanju statističkih podataka

¹ Sklopljeno je 20 sporazuma o izjašnjavanju o krivnji: Milan Babić, Predrag Banović, Miroslav Bralo, Ranko Češić, Miroslav Deronjić, Damir Došen, Dražen Erdemović, Miodrag Jokić, Goran Je-

lisić, Dragan Kolundžija, Darko Mrđa, Dragan Nikolić, Momir Nikolić, Dragan Obrenović, Biljana Plavšić, Ivica Rajić, Duško Sikirica, Milan Simić, Stevan Todorović, Dragan Zelenović.

² Podaci su dostupni na web-stranici MKSJ-a: <http://www.icty.org/sections/Predmeti/Podaciopostupcima>

³ Međunarodni kazneni sud donio je prvu odluku prihvativši tužbene zahtjeve 85 tužitelja/žrtava za naknadu nematerijalne štete. Taj je odluka uslijedila nakon donošenja prvostupanjske osuđujuće presude u predmetu protiv Thomasa Lubanga za zločine počinjene u Narodnoj Republici Kongu. Osuđen je na 14 godina zatvora. Taj je sud do sada primio gotovo 8000 zahtjeva za naknadu nematerijalne štete. Rimskim ugovorom kreirane su praktički dvije neovisne institucije: Međunarodni stalni kazneni sud (do 1. lipnja 2012. 121 država pristupila je Rimskom ugovoru) i Fond za obeštećenje žrtava (Trust Fund for victims - TFV). Fond za obeštećenje žrtava kaznenih djela u nadležnosti suda (genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti) može djelovati neovisno o egzistiranju osuđujuće presude Međunarodnog kaznenog suda.

⁴ Važno je napomenuti da članak 7 Statuta MKSJ-a predviđa da osoba koja je *planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili počinjenje nekog od kaznenih djela navedenih u člancima od 2 to 5, snosi individualnu krivičnu odgovornost za to kazneno djelo.*

⁵ Predmeti koji se odnose na 13 optuženika prosljeđeni su nacionalnim sudovima na temelju pravila 11bis. Hrvatskoj je ustupljena optuženica protiv Rahima Ademija i Mirka Norca, a postupak proveden pred Županijskim sudom u Zagrebu rezultirao je osuđujućom presudom u odnosu na Mirka Norca.

⁶ Rimski statut, mjerodavan za Stalni kazneni sud (International criminal court) od 2010., odnosno od konferencije u Kampali, Uganda, u čl. 8 bis, predviđa svoju nadležnost i za kazneno djelo zločina agresije - Crime of aggression.

⁷ Tužitelj protiv Pavla Strugara (IT-01-42), presuda pretresnog vijeća, 31. siječnja 2005. Jokić je u kolovožu 2005. osuđen na 7 godina zatvora nakon što je priznao krivnju. Strugar je u srpnju 2008. osuđen na sedam godina i šest mjeseci. Obojica su izdržali kazne.

⁸ Milan Martić je od 4. siječnja 1991. do kolovoza 1994. bio na različitim vodećim pozicijama u tadašnjoj "Srpskoj Autonomnoj Oblasti (SAO) Krajina", odnosno u "Republici Srpskoj Krajini".

⁹ Tužitelj protiv Milana Martića (IT-95-11), presuda žalbenog vijeća, 8. listopada 2008. Martić je osuđen na 35 godina zatvora.

¹⁰ Dario Kordić i Mario Čerkez ("Lašvanska dolina"). Kordić je pravomoćno osuđen na 25, a Čerkez na 6 godina zatvora. Također, u predmetu Naletelić i Martinović, žalbeno vijeće potvrdilo je nalaze raspravnog vijeća o nazočnosti hrvatskih trupa na području Mostara i Hercegovine, gdje su počinjeni zločini iz optužnice.

¹¹ Drugostupanjska presuda u predmetu Gotovine i dr. temelji se na odbacivanju zaključka raspravnog vijeća o protupravnoj naravi topničkih napada na Knin, Gračac, Benkovac i Obrovac kao glavnom uporištu kaznene odgovornosti temeljene na konceptu udruženog zločinačkog pothvata s ciljem protjerivanja Srba iz Krajine. Odluka žalbenog vijeća ne spori počinjene zločine niti spori vođenje diskriminatorne politike tadašnjeg hrvatskog vodstva prema srpskoj populaciji.

U predmetu Prlić i dr. nepravomoćno je dokazano postojanje UZP-a na čelu s Franjom Tuđmanom, u cilju trajnog uklanjanja i etničkog čišćenja bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli u onim dijelovima teritorija BiH za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj zajednici (kasnije Republici) Herceg-Bosni, a čije su dijelove sudionici UZP-a željeli pripojiti Hrvatskoj.

¹² Žalbeno vijeće u predmetu Kupreškić i dr. utvrdilo je da svrha istovara oružja ispred kuće pripadnika HVO-a Vlatka Kupreškića u selu Ahmići u listopadu 1992., u vrijeme postojanja napetosti između Hrvata i Srba na području Viteza, nije bila korištenje tog oružja u napadu HVO-a na Muslimane u selu, šest mjeseci poslije.

Optuženi i osuđeni na temelju članka 7(3) MKSJ-a							
Ime	Status	Optuženi na temelju zapovjedne odgovornosti (čl. 7(3))	Osuđeni na temelju zapovjedne odgovornosti	Osuđeni na temelju individualne kaznene odgovornosti (čl. 7 (1))	Žalba*	Kazna	Umrli prije okončanja postupka
G. Hadžić	suđenje u tijeku	da	/	/	/	/	/
R. Karadžić	suđenje u tijeku	da	/	/	/	/	/
R. Mladić	suđenje u tijeku	da	/	/	/	/	/
L. Borovčanin	žalbeni postupak	da	ne	da	/	17 godina	
V. Pandurević	žalbeni postupak	da	da	da	/	13 godina	
J. Prlić	žalbeni postupak	da	ne	da	/	25 godina	
B. Stojić	žalbeni postupak	da	ne	da	/	20 godina	
S. Praljak	žalbeni postupak	da	ne	da	/	20 godina	
M. Petković	žalbeni postupak	da	ne	da	/	20 godina	
V. Corić	žalbeni postupak	da	ne	da	/	16 godina	
B. Pušić	žalbeni postupak	da	ne	da	/	10 godina	
S. Župljanin	žalbeni postupak	da	ne	da	/	22 godina	
M. Stanišić	žalbeni postupak	da	ne	da	/	22 godina	
Z. Aleksovski	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	7 godina	/
V. Blagojević	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	15 godina	/
T. Blaškić	okončani predmet	da	da	da	odbačen je dio presude (koji se odnosi na čl. 7.3) na temelju čega je smanjena kazna	7 godina (prvostupanijska presuda je bila 45)	/

Optuženi i osuđeni na temelju članka 7(3) MKSJ-a							
Ime	Status	Optuženi na temelju zapovjedne odgovornosti (čl. 7(3))	Osuđeni na temelju zapovjedne odgovornosti	Osuđeni na temelju individualne kaznene odgovornosti (čl.7 (1))	Žalba*	Kazna	Umrli prije okončanja postupka
J. Babetko	okončani predmet	da	/	/	/	/	da
L. Boškoski	okončani predmet	da	ne	nema informacija o promjeni odluke o kazni	potvrđena je oslobađajuća presuda	oslobođen	/
R. Brdanin	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	30 godina	/
R. Delić	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	3 godine	/
S. Dokmanović	okončani predmet	da	ne	ne	/	/	da
V. Đorđević	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	18 godina	/
S. Galić	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	doživotni zatvor	/
E. Hadžihasanović	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	3,5 godine	/
A. Kubura	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	2 godine	/
S. Halilović	okončani predmet	da	ne	ne	oslobođen	oslobođen	/
M. Jokić	okončani predmet	da	da	da	potvrđena je prvostupanijska presuda	7 godina	/
M. Čerkez	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	6 godina	/
M. Kovačević	okončani predmet	da	/	/	/	/	yes
M. Krajišnik	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	20 godina	/

Optuženi i osuđeni na temelju članka 7(3) MKSJ-a							
Ime	Status	Optuženi na temelju zapovjedne odgovornosti (čl. 7(3))	Osuđeni na temelju zapovjedne odgovornosti	Osuđeni na temelju individualne kaznene odgovornosti (čl. 7 (1))	Žalba*	Kazna	Umrli prije okončanja postupka
M. Krnojelac	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvistupanijska presuda	15 godina	/
D. Kunarac	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvistupanijska presuda	15 godina	/
M. Kovačka	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvistupanijska presuda	7 godina	/
D. Prcać	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvistupanijska presuda	5 godina	/
M. Kos	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvistupanijska presuda	6 godina	/
M. Radić	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvistupanijska presuda	20 godina	/
F. Limaj	okončani predmet	da	ne	ne	potvrđena oslobađajuća presuda	oslobođen	/
I. Musliu	okončani predmet	da	ne	ne	potvrđena oslobađajuća presuda	oslobođen	/
S. Milošević	okončani predmet	da	/	/	/	/	da
M. Mrkšić	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvistupanijska presuda	20 godina	/
M. Radić	okončani predmet	da	ne	ne	potvrđena oslobađajuća presuda	oslobođen	/
V. Šljivančanin	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvistupanijska presuda	10 godina	/
Z. Mucić	okončani predmet	da	da	ne	potvrđena prvistupanijska presuda	9 godina	/

Optuženi i osuđeni na temelju članka 7(3) MKSJ-a							
Ime	Status	Optuženi na temelju zapovjedne odgovornosti (čl. 7(3))	Osuđeni na temelju zapovjedne odgovornosti	Osuđeni na temelju individualne kaznene odgovornosti (čl.7 (1))	Žalba*	Kazna	Umrli prije okončanja postupka
D. Obrenović	okončani predmet	da	da	da	potvrđena prvostupanijska presuda	17 godina	/
N. Orić	okončani predmet	da	da	ne	potvrđena oslobađajuća presuda	oslobođen	/
M. Persić	okončani predmet	da	da	da	potvrđena oslobađajuća presuda	oslobođen	/
B. Plavšić	okončani predmet	da	ne	da	/	11 godina	/
I. Rajić	okončani predmet	da	da	da	/	12 godina	/
Z. Ražnatović	okončani predmet	da	/	/	/	/	da
M. Milutinović	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena oslobađajuća presuda	oslobođen	/
N. Soinović	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	18 godina	/
D. Ojdanić	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	15 godina	/
N. Pavković	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	22 godine	/
V. Lazarević	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	14 godina	/
S. Lukić	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	20 godina	/
D. Sikirica	okončani predmet	da	da	da	/	15 godina	/
D. Dšen	okončani predmet	da	da	da	/	5 godina	/
D. Kolundžija	okončani predmet	da	da	da	/	3 godine	/

Optuženi i osuđeni na temelju članka 7(3) MKSJ-a							
Ime	Status	Optuženi na temelju zapovjedne odgovornosti (čl. 7(3))	Osuđeni na temelju zapovjedne odgovornosti	Osuđeni na temelju individualne kaznene odgovornosti (čl. 7 (1))	Žalba*	Kazna	Umrli prije okončanja postupka
M. Stakić	okončani predmet	da	ne	da	potvrđena prvostupanijska presuda	40 godina	/
P. Strugar	okončani predmet	da	da	ne	potvrđena prvostupanijska presuda	8 godina	/
M. Talić	okončani predmet	da	/	/	/	/	da
S. Todorović	okončani predmet	da	da	da	/	10 godina	/
*: Nema informacija o promjeni odluke o kazni							

Položaj i prava optuženika te postupak odmjeraivanja kazne na MKSJ-u

Vesna Alaburić

Kad je 1993. godine Vijeće sigurnosti UN-a, pozivajući se na poglavlje VII. Povelje UN-a, odlučilo utemeljiti Međunarodni kazneni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije (MKSJ), ratnim strahotama na ovim prostorima još se nije nazirao kraj. Kao specifičan ad hoc pravni mehanizam međunarodne zajednice, taj je sud utemeljen s primarnim ciljem osiguranja pravde za žrtve ratnih zločina počinjenih tijekom oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije od 1991., a zatim i kao sredstvo postizanja i očuvanja mira na tom području. Plemenitost tih ciljeva s pravom je u domaćoj i međunarodnoj javnosti pobudila i velika očekivanja od rezultata rada tog ad hoc tribunala u Haagu.

Nema sumnje da se radilo o eksperimentu bez presedana na području međunarodnog humanitarnog prava. Suđenja osobama optuženim za ratne zločine nakon Drugog svjetskog rata u Nürnbergu i Tokiju, kao i ona pred različitim nacionalnim sudovima na temelju tzv. Zakona br. 10, mogla su samo u ograničenoj mjeri poslužiti kao relevantan uzor u pravno-procesnom i pravno-materijalnom pogledu jer se u tim slučajevima zapravo radilo o rudimentarnim oblicima međunarodne pravde na djelu. Unatoč njihovom nesumnjivom svjetsko-povijesnom značaju i neosporno pozitivnom doprinosu utemeljenju i razvoju međunarodnog kaznenog prava, ta su suđenja ipak bila bitno određena, a time i ograničena, povijesnim i međunarodno-pravnim kontekstom u kojemu su se provodila. Određene manjkavosti tih suđenja bile su logična, možda čak i neizbježna posljedica tog i takvog konteksta i one su u pravnoj teoriji već odavno detektirane i podvrgnute argumentiranoj kritici. Načelni prigovori mogu se svesti na četiri temeljna prigovora: (a) pobjednici u ratu (četiri savezničke sile) sudili su samo pripadnicima političke i vojne elite poraženih država (Njemačke i Japana); (b) za zločine koji su prvi put u povijesti pravno utvrđeni (Poveljom) neposredno prije završetka rata (primjerice,

za vođenje agresivnog rata); (c) prema postupovnim pravilima koja nisu u dostatnoj mjeri jamčila prava optuženika (d) niti su osiguravala pravo na žalbu.

MKSJ je utemeljen u sasvim drugačijem povijesnom, političkom i međunarodno-pravnom kontekstu. U međuvremenu je, naime, razvoj međunarodnog prava općenito, a kazneno-pravne jurisprudencije posebice, uspostavio sasvim nove pravne standarde na tom području i u materijalnom i u procesnom smislu.

Prije svega, na međunarodnoj razini prihvaćen je niz konvencija međunarodnog humanitarnog prava kojima se specificiraju i sankcioniraju različite vrste kaznenih djela počinjenih tijekom međunarodnog i/ili unutarnjeg oružanog sukoba te regulira postupanje s ratnim zarobljenicima i civilima i njihova prava u tom kontekstu (poput Ženevskih konvencija iz 1949. i dodatnih protokola, Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida itd). Ne manje važno je i to što je nakon Drugog svjetskog rata međunarodna zajednica prihvatila i niz dokumenata (primjerice: Povelju UN-a, Opću deklaraciju UN-a o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Američku konvenciju o ljudskim pravima, Afričku povelju o ljudskim pravima) kojima je utvrđen korpus temeljnih ljudskih prava i sloboda koje svi pravni sustavi moraju striktno poštovati. Među tim ljudskim pravima istaknuto mjesto pripada određenim pravima optuženika u kaznenim postupcima, među inima: pravu na slobodu, pravo na presumpciju nevinosti, pravu na pravično i javno suđenje nepristranog i na zakonu utemeljenog suda u razboritom roku, pravo optuženika da bude na vrijeme i detaljno upoznat s optužbama na jeziku koji razumije (što uključuje i obvezno osiguranje prevoditelja ako je to potrebno), pravo optuženika na odgovarajuće vrijeme i sredstva za svoju obranu, pravo da se brani sam ili da ga brani odvjetnik prema osobnom izboru. Ta i druga prava koja jamče ne samo različiti međunarodni dokumenti o ljudskim pravima nego i ustavi svih demokratskih zemalja, smatraju se temeljnim sastavnicama prava na pravično suđenje.

Bilo je samorazumljivo da je MKSJ dužan poštovati i osigurati ta međunarodno priznata prava svim optuženicima u postupcima koji se pred njim vode. Na to ga, uostalom, izravno obvezuju i njegov statut (koji ta prava izriječno jamči) i Pravila o postupcima i dokazima (koja ta prava konkretno operacionaliziraju).

Pravo na slobodu smatra se jednim od najdragocjenijih ljudskih prava. Svatko ima pravo na suđenje u razumnom roku ili biti pušten na slobodu u očekivanju presude. Pritvor prije presude predstavlja ozbiljno odstupanje od načela slobode i presumpcije nevinosti. Oduzimanje slobode (tj. produljivanje pritvora) prije presude može biti samo iznimna mjera i ona se ne smije primjenjivati arbitrarno. Jurisprudencija o ljudskim pravima (međunarodna i nacionalna) utvrdila je sljedeća načela: nikome se ne može produljivati pritvor ako za to ne postoje relevantni i dostatni razlozi u javnom interesu koji produljivanje pritvora iznimno opravdavaju. Postoje samo četiri razumna razloga koji opravdavaju produljenje pritvora: I. rizik da se optuženik neće pojaviti na sudu (tj. da će pobjeći), II. rizik da će na slobodi ometati pravilno provođenje pravde (tj. utjecati na svjedoke i/ili uništiti dokaze), III. rizik da će ponovno počiniti zločin i IV. rizik da će njegovo puštanje na slobodu izazvati ozbiljno remećenje javnog reda. Postojanje jednog ili više od tih razloga mora biti dokazano (dokazima ili uvjerljivim indikacijama) u svakom konkretnom slučaju i mora ih, prema logici i prirodi stvari, dokazati tužitelj.

Činjenica je da MKSJ znatno odstupa od tih načela. Pritvor prije presude nije iznimka nego pravilo. Optuženici ostaju u pritvoru, uz kratka razdoblja boravka na privremenoj slobodi, do pravomoćne presude. Ponekad je to značilo (ili znači) i više od 10 godina. K tome, pred MKSJ-om nije tužitelj taj koji dokazuje postojanje opravdanih razloga za produljivanje pritvora u svakom konkretnom slučaju nego je optuženik taj koji mora dokazati nepostojanje razloga za pritvor, što je blago rečeno paradoksalno. Takva se praksa uobičajeno, ali, prema mojem mišljenju, nedovoljno uvjerljivo opravdava specifičnostima suda i njegovim neraspologanjem učinkovitim instrumentima prisile za provođenje svojih odluka.

Pravo na presumpciju nevinosti znači da se svatko mora smatrati i tretirati nevinim sve dok zakonito utemeljen i nepristran sud u javnom i pravičnom postupku ne utvrdi njegovu krivnju. Tužitelj je taj koji mora dokazati krivnju optuženika izvan razumne sumnje u svakom pojedinom slučaju i za svaku pojedinu optužbu. Optuženik pred sudom ne dokazuje svoju nevinost i može se braniti i šutnjom, a tom se šutnjom ne može koristiti kao dokazom njegove krivnje. Pravo optuženika na presumpciju nevinosti, što je zajamčeno Statutom MKSJ-a, mora biti striktno poštovano u svim fazama postupka pred MKSJ-om u predraspravnoj fazi i tijekom suđenja. Sud mora biti krajnje obazriv

da ni jednom svojom odlukom ili postupkom, eksplicitno ili implicitno, ne prejudicira krivnju optuženika. Svako prejudiciranje krivnje teško bi kompromitiralo pravičnost suđenja i zahtijevalo trenutačno izuzeće konkretnog suca ili sudskog vijeća u cjelini.

Svatko ima pravo da mu sudi na zakonu utemeljen nepristran i neovisan sud. Elementarno načelo pravičnosti imperativno zahtijeva sudačku nepristranost i neovisnost. Ne samo da pravda mora biti zadovoljena nego mora ostavljati i dojam da je zadovoljena. Važno je, međutim, imati na umu da je sudačka nepristranost temeljna polazna premisa i tko tu premisu dovodi u pitanje to mora u konkretnom slučaju uvjerljivo i dokazati, što baš i nije laka zadaća. U praksi MKSJ-a samo su u nekoliko slučajeva pojedini suci sami zatražili svoje izuzeće zbog objektivno moguće sumnje u svoju pristranost. Zahtjevi optuženika za izuzeće nekog suca ili sudskog vijeća u pravilu su bili odbijani kao neutemeljeni.

Pravo optuženika da bude na vrijeme i detaljno upoznat s optužbama koje mu se stavljaju na teret također je izrijeком zajamčeno Statutom MKSJ-a. Optuženik mora pravodobno i detaljno biti upoznat sa svim relevantnim činjenicama i pravnim kvalifikacijama koje mu se stavljaju na teret da bi mogao pravodobno i kvalitetno pripremiti svoju obranu. To znači da mora na vrijeme i detaljno biti upoznat s konkretnim kaznenim djelima za koja se optužuje, na koji je to način (kakvim i kojim to svojim djelima i/ili propustima) participirao u svakom od pojedinih kaznenih djela te precizno za koje se to oblike kaznene odgovornosti optužuje u vezi sa svakim plediranim kaznenim djelom. Mora se priznati da je u tom pogledu praksa tužiteljstva MKSJ-a u nekim slučajevima bila manjkava, što su i potvrdile prizivne presude kojima su u nekim slučajevima ukidane prvostupanjske presude za određene inkriminacije zbog nedovoljno precizne optužnice.

Statut MKSJ-a, sasvim sukladno relevantnoj jurisprudenciji o ljudskim pravima, jamči i pravo optuženika da mu se sudi na jeziku koji razumije. To je i samorazumljivo jer bi bez toga zajamčeno pravo optuženika na obranu bilo obesmišljeno. To, dakako, nužno ne znači da se optuženiku jamči pravo da mu se sudi na materinjem jeziku nego samo na jeziku koji razumije. Ako je potrebno, mora mu se osigurati prevoditelj. Službeni jezici MKSJ-a su engleski i francuski i postupci su vođeni na tim jezicima. MKSJ, međutim, raspolaže s dobro ustrojenom prevoditeljskom službom i sve su usmene rasprave za su-

dionike postupka simultano prevedene na službene jezike suda i na jezik koji optuženici razumiju (B/H/S - bosansko/hrvatsko/srpski). Ta multijezičnost postupka objektivno je otežavala (i otežava) obranu optuženika i nerijetko se u sudnici MKSJ-a vode jezične rasprave o pravilnosti prijevoda određenih izraza koji mogu biti relevantni za utvrđivanje odgovornosti optuženika.

Jedna od temeljnih sastavnica pravičnog suđenja je i javnost suđenja. Ona je zajamčena i Statutom MSKJ-a. Javnost suđenja je neophodna pretpostavka kontrole javnosti nad tijekom sudskog postupka i radom suda i sudaca. Samo u iznimnim slučajevima, kada to zahtijeva legitimni i u okolnostima konkretnog slučaja pretežnji javni interes, javnost rasprava može se ograničiti u mjeri u kojoj je to neophodno i razmjerno radi zaštite tih legitimnih interesa. Sudska vijeća MKSJ-a u pravilu su odobravala određene zaštitne mjere radi zaštite svjedoka i/ili žrtava (zatvorena sjednica, proglašavanje povjerljivim iskaza određenog svjedoka i/ili sadržaja nekog dokumenata, poluotvorene rasprave uz distorziju slike i glasa i sl.).

Svi relevantni međunarodni dokumenti o ljudskim pravima, pa tako i Statut MKSJ-a, jamče optuženiku pravo na suđenje u razboritom roku ili pravo na suđenje bez nepotrebnog odgađanja. Relevantna jurisprudencija međunarodnih i nacionalnih sudova pokazuje da je "razboritost" tog roka nemoguće vremenski definirati. Duljina trajanja nekog sudskog postupka ovisi o brojnim faktorima, a prije svega o činjeničnoj i pravnoj složenosti konkretnog predmeta te ponašanju stranaka tijekom postupka. Brzina suđenja, tj. načela ekonomičnosti i učinkovitosti sudskog postupka, u svakom je slučaju podređena i limitirana zahtjevom za pravičnim suđenjem i poštivanjem zajamčenih prava optuženika. Samo suđenja tijekom kojih su striktno poštovana zajamčena prava optuženika (uključujući i pravo na odgovarajuće vrijeme za pripremu i prezentaciju svoje obrane i odgovarajuće vrijeme za ispitivanje svjedoka) mogu se ocijeniti kao suđenja u razboritom roku ili kao suđenja bez nepotrebnog odgađanja. Suđenja pred MKSJ-om u pravilu traju 10 i više godina. Na prvi pogled, to se čini pretjerano dugim rokom i protivno zajamčenom pravu na suđenje u razboritom roku. To je, međutim, samo jedna strana istine. Bilo je i slučajeva da su se obrane žalile na nedovoljno vrijeme za pripremu i prezentaciju obrane, uključujući i nedovoljno vrijeme dodijeljeno im za ispitivanje svjedoka, tj. da su u konkretnim slučajevima interesi ekonomičnosti i učinkovitosti sudskog postupka prevladali nad važnijim interesima pravičnosti suđenja. Te

su pritužbe u pojedinim slučajevima bile utemeljene, iako su prvostupanjske rasprave trajale i pet godina.

Optuženiku pred MKSJ-om jamči se i pravo na odgovarajuće vrijeme i sredstva za svoju obranu. Odgovarajuće vrijeme ne odnosi se samo na vrijeme priprema za suđenje nego i na vrijeme tijekom suđenja. Optuženik mora imati dostatno vrijeme za pripremu i prezentaciju svoje obrane tijekom suđenja/rasprave. To implicira i odgovarajuće vrijeme za ispitivanje svjedoka optužbe i vrijeme za pozivanje i ispitivanje svjedoka obrane. Brzina postupka mora biti tome podređena. Što se pak tiče sredstava za obranu, optuženiku za kojega se utvrdi da nije u stanju sam snositi troškove svoje obrane, sredstva osigurava MKSJ. Međutim, teško se može govoriti o "jednakosti sredstava/oružja" između pojedinih obrana i tužiteljstva haškog tribunala kad je o sredstvima riječ.

Napokon, Statutom MKSJ-a optuženiku je zajamčeno i pravo da se brani sam ili da ga brani odvjetnik prema osobnom izboru. U pravilu je MKSJ poštivao pravo optuženika na odvjetnika/cu prema vlastitom izboru, pod uvjetom da je taj odvjetnik/ca ispunjavao/la propisane kriterije. Neki su se pak optuženici branili (ili se brane) sami, uz stručnu i tehničku pomoć koju u takvim slučajevima u određenom opsegu osigurava sud. Ipak, načelo ekonomičnosti i učinkovitosti suđenja katkad može i ograničiti pravo na odvjetnika prema vlastitom izboru. U jednom je, primjerice, slučaju odvjetnik nastavio zastupati optuženika koji se izričito protivio tom zastupanju, odbijajući bilo kakvu komunikaciju s njime.

Ako utvrdi da je optuženik počinio zločin koji mu je stavljen na teret, sudsko vijeće će mu izreći zatvorsku kaznu koja može biti i doživotna. Visina kazne ovisi o težini počinjenog zločina, a sud vodi računa o osobnim prilikama osuđenika, olakotnim i otegotnim okolnostima, ali i općoj praksi izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije. Žalbeno vijeće je u pravilu donosilo presude povoljnije za osuđenike, i to smanjujući kazne ili oslobađajući optuženike.

Učinci rada MKSJ-a izravno ovise o pravičnosti suđenja i presuda, ali i percepciji javnosti, posebice u državama s područja bivše Jugoslavije. Koliko je haški tribunal zapravo uspio u svojim plemenitim zadaćama koje mu je antipirala međunarodna zajednica, bit će zasigurno predmet stručnih rasprava u godinama koje slijede.

Usporedba pravnih instituta u suđenjima za ratne zločine na međunarodnim sudovima i u Hrvatskoj

*Jelena Đokić Jović,
Marko Sjekavica*

Udruženi zločinački pothvat kao najkontroverzniji oblik individualne kaznene odgovornosti

Iako oblik počinjenja kaznenog djela udruženim zločinačkim pothvatom (UZP) nije predviđen Statutom MKSJ-a, njegovom su se jurisprudencijom, počevši od presude žalbenog vijeća u predmetu Tadić¹, kojom je praktički utemeljen taj oblik individualne kaznene odgovornosti, razvila tri osnovna modaliteta. Uz implicitno prihvatanje koncepta odgovornosti udruženog zločinačkog pothvata, kažnjeni su počinitelji brojnih zločina u Bosni i Hercegovini, u Hrvatskoj i na Kosovu².

UZP ne predstavlja inkriminaciju koja bi se optuženiku stavljala na teret nego se sudjelovanjem na ostvarivanju zajedničke svrhe, zajedničkim projektom kriminalne naravi, dokazuje individualna kaznena odgovornost počinitelja. Odgovornost sudionika udruženog zločinačkog pothvata najbližija je odgovornosti supočinitelja, kada je kazneno djelo počinjeno supočiniteljstvom. Praksa MKSJ-a ipak je profilirala UZP kao poseban i od supočiniteljstva različit oblik odgovornosti, u kojemu se, za razliku od supočiniteljstva, traži manji stupanj vjerojatnosti da će doći do kažnjivog ponašanja i manji stupanj doprinosa počinjenju djela.

Prvi i osnovni oblik UZP-a odnosi se na situaciju u kojoj više osoba ima zajednički plan koji predstavlja ili uključuje počinjenje kaznenog djela te sudjeluje u ostvarivanju zajedničke svrhe UZP-a. Sam doprinos pojedinoga sudionika UZP-a ne mora po sebi predstavljati kazneno djelo, ali mora predstavljati do-

prinos počinjenju kaznenog djela koje je svrha UZP-a. Sudionici UZP-a dijele namjeru da se poćini određeno kazneno djelo.

Drugi oblik UZP-a vezan je uz organizirane sustave zlostavljanja, kao što su koncentracijski logori, za koje sudionici UZP-a znaju i na njih pristaju te pridonose njihovom daljnjem funkcioniranju.

Treći oblik UZP-a obuhvaća situacije u kojima jedan od njegovih sudionika poćini neko ekscesno kazneno djelo koje nije bilo predviđeno u okviru zajedničkog cilja, ali se može smatrati prirodnom i predvidljivom posljedicom ostvarivanja tog cilja. U odnosu na planirane zloćine postoji namjera sudionika udruženog zloćinačkog pothvata, a s obzirom na ekscesna djela postoji neizravna namjera (*dolus eventualis*)³.

Komparativna praksa ad hoc tribunala⁴ i Međunarodnog kaznenog suda

Svi *ad hoc* tribunali koji trenutaćno djeluju prihvaćaju koncept odgovornosti udruženog zloćinačkog pothvata. Specijalni sud za Sierra Leone, utemeljen zajedničkom odlukom Vlade Sierra Leonea i UN-a, kao i Haaški sud, implicate prihvaća koncept odgovornosti UZP-a u sva tri njegova modaliteta kao neophodnu konzekvencu interpretacije ciljeva i same svrhe statuta koji je inaće vrlo sličan učincima statuta MKSJ-a i MKSR-a⁵. Istaknuli bismo činjenicu da Statut suda izrićito upućuje Specijalni sud da slijedi praksu MKSJ-a i MKSR-a. *In concreto*, u članku 20. st. 3. Statuta njegovo žalbeno vijeće se upućuje da se vodi praksom žalbenih vijeća MKSJ-a i MKSR-a⁶.

U pogledu prihvaćanja koncepta odgovornosti inauguriranog UZP-om, ista je situacija i s Međunarodnim kaznenim sudom za Ruandu⁷.

Predraspravno vijeće Specijalnog suda u Kambodži⁸ je 2010. godine donijelo odluku da treći oblik UZP-a nije postojao kao oblik odgovornosti 1979. godine⁹. UZP prvog i drugog tipa jesu postojali. Nakon atentata 2005. godine na Rafica Haririja, bivšeg premijera Libanona, Ujedinjeni narodi su 2007. uspostavili Posebni sud za Libanon (*Special Tribunal for Lebanon - STL*). Taj je sud 2011. godine donio odluku da može primijeniti prva dva modaliteta udruženog zloćinačkog pothvata, ali ne i treći tzv. prošireni ili konstruktivni oblik UZP-a, s obrazloženjem da terorizam nije povreda međunarodnog humanitarnog prava¹⁰. STL je ipak naveo da libanonski kazneni zakon sadrži odredbe koje propisuju kaznenu odgovornost vrlo sličnu trećem modalitetu UZP-a.

Još je uvijek diskutabilno kakav će stav prema UZP-u zauzeti stalni Međunarodni kazneni sud (MKS) jer on još nije donio nijednu pravomoćnu presudu. Međutim, sam Rimski statut MKS-a ostavlja mu mogućnost da prepozna prvi oblik udruženog zločinačkog pothvata kao oblik individualne kaznene odgovornosti i oblik zajedničkog počinjenja zločina s drugom osobom ili preko nje, iz čl. 25. Statuta¹¹. Taj članak u stavku 3(d) govori o mogućnosti da skupina osoba koje djeluju sa zajedničkim ciljem pridonese počinjenju zločina. Upitno je hoće li se drugi (sustavni) i treći (prošireni) oblik UZP-a pojaviti u praksi MKS-a, iako bi mogućnost razvoja takve jurisprudencije mogla naći uporište u odredbama Rimskog statuta koje reguliraju sporedne oblike odgovornosti¹².

Identično stajalište inkorporirano je u statutarnu strukturu Posebnog suda za Istočni Timor¹³, u odredbi čl. 14. naslovljenoj Individualna kaznena odgovornost, oblik zajedničkog počinjenja zločina ili preko druge osobe (čl. 14., 14. 3 a), odnosno mogućnost da grupa koja djeluje sa zajedničkim kriminalnim ciljem pridonese počinjenju zločina (čl. 14., 14. 3 d)¹⁴.

UZP i propisi kazneno-materijalnog prava u Republici Hrvatskoj

Koncept krivnje UZP-a nije ustanova hrvatskog prava. Načela europskog kontinentalnog kaznenog prava također odstupaju od tog oblika odgovornosti. Tvorevina UZP-a preuzeta je u 14. stoljeću iz engleskog prava, a svoju punu afirmaciju doživjela je u američkom kaznenom pravu u predmetima organiziranog kriminala (*Doctrine of Conspiracy in Common Law Jurisdictions*)¹⁵.

Propisi kaznenog prava koji su bili na snazi u vrijeme počinjenja masovnih zločina na području RH ne sadrže koncept odgovornosti UZP-a nego se ograničavaju na propisivanje kaznene odgovornosti za organizatora zločinačkih udruženja koje su bliske konceptu UZP-a. Člankom 24. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske¹⁶ stipulirana je krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja. Onaj tko radi počinjenja krivičnih djela stvori ili iskoristi organizaciju, bandu, zavjeru, skupinu ili drugo udruženje, kazneno odgovara kao izravni počinitelj bez obzira na to je li i u kojem je svojstvu izravno sudjelovao u počinjenju pojedinog od tih djela. Odgovornost za težu posljedicu temelji se na blažem stupnju krivnje. Naime, za razliku od drugog (sustavnog) oblika UZP-a, koji podrazumijeva znanje o postojanju sustava zlostavljanja, odnosno postojanje eventualnog umišljaja (*dolus eventualis*) u odnosu na zločine počinjene izvan zajedničke svrhe tzv. proširenog oblika

UZP-a, naš zakonodavac odgovornost za težu posljedicu koja proizađe iz kaznenog djela temelji na nehaju¹⁷.

Koncept zapovjedne odgovornosti

Zapovjedna odgovornost *per definitionem* međunarodne pravne doktrine (skupni naziv za međunarodno pravo i jurisprudenciju međunarodnih sudova), označava odgovornost nadređene vojne ili civilne osobe koja ne poduzme mjere koje je obvezna poduzeti kako bi spriječila da njoj podređene osobe počine ratni zločin, zločin protiv čovječnosti ili genocid, odnosno ne poduzme mjere radi kažnjavanja tih osoba nakon počinjenja zločina. Utemeljena je s ciljem da ojača i osigura poštivanje međunarodnog humanitarnog prava, a primjenjuje se na međunarodne i nemeđunarodne oružane sukobe¹⁸.

Elementi zapovjedne odgovornosti razvijeni praksom MKSJ-a i MKSR-a

Doktrina odgovornosti nadređenog propisana je člankom 7 (3) Statuta MKSJ-a, čl. 6 (3) MKSR-a¹⁹ te čl. 28. Rimskog statuta MKS-a²⁰. Svojom pravnom praksom ta dva međunarodna suda ograničena trajanja razvila su i ustalila primjenu koncepta zapovjedne odgovornosti, jasno je distinktirajući od individualne kaznene odgovornosti²¹, čime su omogućili da se odgovorne osobe u vojnoj i političkoj hijerarhiji vlasti kazne zbog nesprečavanja ili nekažnjavanja svojih podčinjenih koji su počinili zločine, pritom propisujući ključne uvjete koji moraju biti ispunjeni za postojanje zapovjedne odgovornosti:

1. odnos podređeni - nadređeni (očituje se efektivnom kontrolom nadređenog nad osobama koje su počinile kazneno djelo, odnosno materijalnu, faktičku mogućnost da se spriječi i kazni protupravno postupanje podređenih. Moguće su različite varijacije, no svakako za utvrđenje odgovornosti nadređenog samostalno mogu egzistirati *de facto* kontrola, *de facto* i *de jure* kontrola, ali ne i *de jure* ovlasti samo u kontekstu pravnih ovlasti izdavanja naređenja bez manifestacije preko efektivne kontrole). Za kaznenu odgovornost optuženika važno je naglasiti da obveza kažnjavanja proistječe iz efektivne kontrole *tempore criminis* (nema mogućnosti zasnivanja kaznene odgovornosti nadređenog za nekažnjavanje ako su zločin počinile osobe kojima optuženik u to vrijeme nije bio nadređen)²².

2. činjenica da je optuženi znao (stvarno znanje) ili imao razloga znati (konstruktivno znanje, viši, konkretizirani standard odgovornosti u odnosu na ne-

haj)²³ da se njegovi podređeni spremaju počiniti kaznena djela. (Predmnijeva se da znanje postoji ako je nadređeni imao načina doći do relevantnih informacija o počinjenom kaznenom djelu, a namjerno to nije učinio). Ovaj element jasno razlikuje zapovjednu od objektivne odgovornosti²⁴.

3. okolnost da je optuženi propustio poduzeti neophodne i razumne mjere da spriječi kazneno djelo ili kazni počinitelje.

Zapovjedna odgovornost u hrvatskom pravnom sustavu

Takav iskorak u području međunarodnog kaznenog prava, koji su učinili navedeni *ad hoc* međunarodni tribunali, nije jednako uspješno svoju primjenu doživio u nacionalnom procesuiranju ratnih zločina u RH. Osim političkog faktora, koji je osigurao nekažnjivost i dalje moćnih pripadnika vojne i političke elite, pravne dvojbe koje su se pojavile, vezane uz mogućnost procesuiranja ratnih zločina po zapovjednoj odgovornosti u domaćem pravnom poretku, također su imale utjecaj na današnje stanje stvari. Do prihvatanja izmjena i dopuna Kaznenog zakona iz 2004. godine odgovornost nadređenog kao paralelno opće načelo kaznene odgovornosti nije postojala u pravnom sustavu RH. Naime, na kaznena djela ratnih zločina počinjenih tijekom 1991. - 1995. primjenjuje se OKZ RH, *in concreto*, njegov čl. 28., kao *tempore criminis* važeća pravna osnova kaznenog progona po zapovjednoj odgovornosti²⁵.

Odredba ovog članka predstavlja pravnu osnovu za hrvatske sudove kada postupaju u kaznenim predmetima ratnih zločina u kontekstu zapovjedne odgovornosti. Zbog ustavne zabrane retroaktivnosti u primjeni pravnih pravila i poštivanja načela zakonitosti, nije moguće procesuirati optuženike na temelju zapovjedne odgovornosti za zločine koji su počinjeni 10-ak godina prije donošenja kaznenopravne zakonodavne novele koja je inkriminirala odgovornost zapovjednika. Također, u odnosu na *mentem ream* optuženika, dvojba se pojavila u slučaju kada je optuženik "imao razloga da zna" za zločine koje su počinili njegovi podređeni, čime se zapovjedna odgovornost, prema mišljenju nekih teoretičara kaznenog prava, približava konceptu objektivne odgovornosti i kao stupanj krivnje počinitelja uvodi nehaj koji je kažnjiv kao stupanj svijesti počinitelja kaznenog djela samo ako je to zakonom propisano, što u odnosu na ratne zločine u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu nije slučaj²⁶. Kada govorimo o sveobuhvatnom pogledu na procesuiranje ratnih zločina u RH, izvjestan je napredak uočljiv u odnosu na etnički nepristrano proce-

suiranje direktnih počinitelja tih kaznenih djela, s trendom povećanog broja procesuiranih pripadnika hrvatskih postrojbi zbog zločina počinjenih prema srpskim civilima i ratnim zarobljenicima. Međutim, osim nekolicine primjera, izostao je kazneni progon osoba politički i vojno nadređenih neposrednim počiniteljima kaznenih djela, pogotovo u slučaju kada su kaznena djela počinjena protiv pripadnika manjinske nacionalne grupe. Iznimke koje su utabale put uvođenju koncepta zapovjedne odgovornosti u hrvatsku pravnu praksu, svakako su kazneni predmeti protiv opt. Rahima Ademija i Mirka Norca te protiv opt. Branimira Glavaša i dr., završeni pravomoćnim presudama koje detaljno elaboriraju ključne elemente tog oblika kaznene odgovornosti.

Kazneni postupak protiv Rahima Ademija i Mirka Norca možemo promatrati kao slučaj-prekretnicu jer je kombinirao zakonsku osnovu sadržanu u čl. 28. OKZ-a RH s načelom, odnosno elementima odgovornosti vojnih zapovjednika za djela svojih podređenih definiranih međunarodnim pravom²⁷. Prvostupanjska presuda (potvrđena u žalbenom postupku) kojom su B. Glavaš i dr. proglašeni krivima za počinjenje ratnog zločina nad srpskim civilima u Osijeku, slijedila je takav mješoviti koncept odgovornosti zapovjednika, no ovog puta u odnosu na civilnu zapovjednu strukturu²⁸.

Nemogućnost izravne primjene međunarodnih normi punitivnog karaktera

U Hrvatskoj se, upravo u kontekstu progona međunarodnih zločina, postavilo pitanje mogućnosti izravne primjene međunarodnih normi punitivnog karaktera, tj. dvojba može li se pojedinac kazniti za one međunarodne zločine ili pak prema onim oblicima odgovornosti koji u vrijeme počinjenja djela nisu bili propisani domaćim pravom, izravnom primjenom međunarodnog prava²⁹. Riječ je ponajprije o zločinima protiv čovječnosti i zapovjednoj odgovornosti kako je ona shvaćena u statutu i praksi MKSJ-a (i poslije Rimskom statutu stalnog MKS-a). To je pitanje zbog načela zabrane retroaktivne primjene zakona ostalo aktualno i nakon novele KZ97 iz 2004. godine koja je, kako je već istaknuto, prvi put unijela zločine protiv čovječnosti i zapovjednu odgovornost u hrvatsko kazneno zakonodavstvo. Iako je u međunarodnom pravu jasno izražen stav kako su zločini protiv čovječnosti i zapovjedna odgovornost kazneno djelo, odnosno oblik odgovornosti prema međunarodnom običajnom pravu³⁰, a međunarodno pravo (koje obuhvaća i međunarodni običaj) čini dio unutarnjeg pravnog poretka, u Hrvatskoj je sudskom praksom iskristaliziran

stav kako nije moguće suditi za ona djela koja su počinjena prije njihove zakonske implementacije u hrvatski pravni sustav.

¹ Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tadić (15. srpnja 1999.).

² Tadić (odluka Žalbenog vijeća 1999.), Kvočka i dr. (presuda Žalbenog vijeća 2005.), Krajišnik (presuda Žalbenog vijeća 2009.), Babić (presuda Žalbenog vijeća 2005.), Martić (odluka Žalbenog vijeća 2008.), Vasiljević (odluka Žalbenog vijeća 2004.), Blagoje Simić i dr. (odluka Žalbenog vijeća 2003.), Plavšić (odluka Pretresnog vijeća 2003.), Stakić (odluka Žalbenog vijeća 2003.), Krnojelac (odluka Žalbenog vijeća 2003.), Blagojević i Jokić (odluka Raspravnog vijeća 2005.), Šainović i dr. (odluka Žalbenog vijeća od 23. siječnja 2014., rukovodstvo SRJ: Nikola Šainović, Dragoljub Ojdanić, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević i Sreten Lukić, predmet u žalbenom postupku), Vujadin Popović i dr. (prvostupanjskom presudom od 10. lipnja 2010. utvrđeno je da su optuženici djelovali kao sudionici UZP-a ubijanja i tim je oblikom počinjen genocid i UZP prisilnog premještanja), Gotovina i dr. (odluka Raspravnog vijeća od 15. svibnja 2011.), Stanišić i Župljanin (odluka Raspravnog vijeća od 27. ožujka 2013.), Prlić i dr. (odluka Raspravnog vijeća od 29. svibnja 2013., čelnici nekadašnje Heceg-Bosne: Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić i Berislav Pušić), Tolimir (odluka Raspravnog vijeća od 12. prosinca 2012.), Đorđević (odluka Žalbenog vijeća od 27. siječnja 2014.).

³ U predmetu MKSJ-a protiv opt. Gotovine i dr., prvostupanjskom je presudom utvrđeno da su Ante Gotovina i Mladen Markač zajedno s drugim osobama sudjelovali u udruženom zločinačkom pothvatu, sa zajedničkom namjerom trajnog uklanjanja srpskog stanovništva Krajine silom, zastrašivanjem ili prijetnjom silom, progonima, prisilnim raseljavanjem, premještanjem i deportacijom, oduzimanjem i uništavanjem imovine ili drugim sredstvima. U odnosu na progone, deportaciju, pljačkanje javne ili privatne imovine i bezobzirno razaranje, prvostupanjskom je presudom utvrđeno da su optuženi Ante Gotovina i Mladen Markač sudjelovali u udruženom zločinačkom pothvatu prvoga tipa, u kojemu su svojom namjerom obuhvatili upravo ta kaznena djela. U odnosu na ubojstvo, nehumana djela i okrutno postupanje optuženici su udruženim zločinačkim pothvatom trećeg tipa proglašeni krivima i za te zločine za koje nisu imali izravnu namjeru, ali su oni bili prirodna i predvidljiva posljedica djelovanja na postizanju zajedničkog cilja, čiji su rizik optuženici svjesno prihvatili. U medijima su se nakon objave presude pojavile brojne netočne i zlonamjerne informacije koje su insinuirale da je osuđujuća presuda protiv spomenute dvojice generala HV-a Vojno-redarstvenu akciju *Oluja* proglasila udruženim zločinačkim pothvatom. Međutim, istina je da je presudom utvrđeno da se cilj udruženog zločinačkog pothvata sastojao od etničkog čišćenja jednog dijela teritorija Republike Hrvatske od srpskog stanovništva, a taj cilj su sudionici UZP-a ostvarili ubojstvima, uništavanjem velikih razmjera i nanošenjem znatne štete, sustavnim pljačkanjem, činjenjem nečovječnih djela i okrutnim postupanjem, prisilnim premještanjem i/ili deportacijom. Pravomoćna presuda isključila je postojanje UZP-a u kontekstu protjerivanja Srba topničkim napadima koji su kao srž UZP-a iz prvostupanjske presude, sada okvalificirani legitimnima. Zločini nisu zanijekani, njihovo počinjenje utvrđeno je izvan razumne sumnje, a ostali indikatori egzistencije UZP-a, primjerice Brijunski transkripti, u prilično sumarnoj i šturoj drugostupanjskoj presudi, nisu raspravljani.

⁴ Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Međunarodni kazneni sud za Ruandu (MKSJR) sudovi su s jasno definiranim atributima ad hoc sudišta. Osnovani su odlukom Vijeća sigurnosti prema poglavlju VII. Povelje UN-a. Istodobno s djelovanjem ad hoc tribunala, započele su aktivnosti obilježene političkim kompromisima, za ustrojavanje mješovitih sudova, posebnih tijela za progon međunarodnih kaznenih djela. Vlade u Kambodži i Sierra Leoneu odbile su ideju međunarodnog kaznenog suda kakvi su MKSJ i MKSR pa su osnovani tzv. internacionalizirani domaći su-

dovi. Vlada u Kambodži prihvatila je samo ideju posebnog nacionalnog suda u čijem radu sudjeluju strani suci i pravni stručnjaci, ali u manjini. Također, Specijalno/izvanredno vijeće suda u Kambodži, kao i Specijalni sud za Sierra Leone, osnovani su bilateralnim ugovorima između UN-a i vlada tih država, što u krajnjoj konzekvenci bitno slabi utjecaj međunarodne zajednice te ih distinkтира od ad hoc tribunala koji kao sudovi s ograničenim vremenskim trajanjem egzistiraju kao isključiva tijela UN-a. Te sudove često nazivaju hibridnim sudovima. Hibridni model prvi je put ustanovljen u Istočnom Timoru, potom je s određenim varijacijama bio predložen za Kambodžu i na kraju za Sierra Leone. Vijeće za ratne zločine Državnog suda za Bosnu i Hercegovinu, kao oblik suda s međunarodnim sudjelovanjem, inkorporirano je u državni pravosudni sustav. Na tom je sudu i pet međunarodnih sudaca iz Slovenije (2), Malte i SAD-a (2) i blizak je ideji mješovitih sudova.

⁵ Predmeti: Tužitelj protiv Issa Hassana Sesayja, Morrisa Kallona i Augustinea Gbaoa iz 2009., poznat kao RUF slučaj; Tužitelj protiv Brima, Kamara i Kanu iz 2008. - AFRC slučaj.

⁶ U rujnu 2013. žalbeno je vijeće potvrdilo prvostupanjsku presudu bivšem liberijskom predsjedniku Charlesu Tayloru, osuđenom na kaznu zatvora u trajanju od 50 godina. Osuda na temelju koncepta UZP-a nije opstala.

Pravni standard u odnosu na osudu za pomaganje i podržavanje zločina na temelju postojanja tzv. konkretne usmjerenosti (*specifically directed*), ustanovljen sudskom praksom ICTY-ja još 2001. u predmetu Kupreškić i dr., ovdje je zamijenjen standardom znatnog utjecaja (*substantial impact*) u zločinima.

⁷ Tužitelj protiv Ntakirutimana i Ntakirutimana (ICTR-96-10-A and ICTR-96-17-A).

⁸ Dana 10. kolovoza 2001. kralj Norodom Sihanouk potpisao je *The Khmer Rouge tribunal legislation*, kojim je ustanovljeno Specijalno/Izvanredno vijeće u okviru postojeće strukture suda nadležno za procesuiranje zločina počinjenih tijekom režima Crvenih Kmera od 17. travnja 1975. do 6. siječnja 1979., pod vodstvom Pola Pota, u tadašnjoj Demokratskoj Kampučiji, kada je nestalo više od tri milijuna ljudi. Zločini su obuhvaćali prisilno raseljavanje, prisilan rad i stavljanje u nehumane životne uvjete, ubojstva, torturu i sl.

⁹ Predmet IENG Sary, 002/19-09-2007-ECCC/OCIJ (PTC35), Odluka u žalbenom postupku protiv Naloga suistražnih sudaca u vezi s udruženim zločinačkim pothvatom (UZP), D97/14/15, ERN: 0048652-00486589

¹⁰ Interlokutorna odluka o primjenjivom pravu: terorizam, urota, ubojstvo, počinjenje, kumulativne optužbe, br. predmeta STL-11-01/I (od 16. veljače 2011.).

¹¹ U prvostupanjskoj presudi, donesenoj u ožujku 2012., u predmetu protiv opt. Thomasa Lubange Dylloa, sud je upravo na temelju UZP-a osudio optuženika na 14 godina zatvora.

¹² Guliyeva, Gunel, *The Concept of Joint Criminal Enterprise and ICC Jurisdiction*, CASIN, New York, 2008.

¹³ Posebni sud za Istočni Timor ustanovljen je Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a 1410/2002 preko Specijalnog vijeća za teška kaznena djela pri Okružnom sudu u Diliju. Tijekom indonezijske okupacije Timora od 1975. do 1999. više od 18.000 ljudi je ubijeno ili nestalo, a još je 80.000 ljudi umrlo od posljedica gladi i bolesti. U četiri godine okončano je 55 kaznenih postupaka u kojim su 84 osobe osuđene, a tri osobe oslobođene optužbe. Visoko rangirani indonezijski časnici izbjegli su suđenja, Indonezija ih je odbila izručiti (Skinnider Eileen, *Experiences and lessons from "Hybrid" Tribunals: Sierra Leone, East Timor and Cambodia*, International Centre for Criminal Reform and Criminal Justice Policy, Vancouver, 2007.).

¹⁴ Regulation no. 2000/15 on the establishment of panels with exclusive jurisdiction over serious criminal offences.

¹⁵ Punja, Raif K., *What is the distinction between "Joint criminal enterprise" as defined by the ICTY Case Law and Conspiracy in Common Law Jurisdictions*, Case Western University, Cleveland, 2004.

¹⁶ NN broj 31 od 16. travnja 1993.

¹⁷ Čl. 13 (15) OKZ-a RH.

¹⁸ Distinkcija između međunarodnih i nemeđunarodnih sukoba važna je za korpus primjene materijalnog prava. Primjerice, preduvjet za primjenu čl. 2. Statuta MKSJ-a, Teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949., postojanje je međunarodnog sukoba.

¹⁹ Ova dva ad hoc suda na identičan su način riješila pitanje zapovjedne odgovornosti, propisujući elemente koji kumulativno trebaju biti zadovoljeni kako bi se optuženog na temelju odgovornosti nadređenog proglasilo kazneno odgovornim.

²⁰ Članak 28. Rimskog statuta definira odgovornost nadređenog u odnosu na vojne zapovjednike i nadređene u civilnim strukturama. To pravilo eksplicite razdvaja situacije kod vojnih i civilnih zapovjednih struktura, razlika je evidentna i u stupnju krivnje (*mens rea*). Navedeni članak zahtijeva i ispunjenje četvrtog elementa, kauzalnost u odnosu na nespješavanje počinjenja. Koncept "trebao znati" praktički implicira nemarno postupanje jer zapovjednik nije saznao za nezakonito postupanje svojih podređenih.

²¹ Individualna kaznena odgovornost kad osoba izravno počinii ili pridonese počinjenju kaznenog djela različitim modalitetima te vrste odgovornosti (supočiniteljstvo, pomaganje, podržavanje, planiranje, davanje naređenja, poticanje, podstrekivanje i udruženi zločinački pothvat).

²² Odluka Žalbenog vijeća MKSJ-a u predmetu Hadžihasanović o interlokutornoj žalbi u odnosu na nadležnost na temelju koncepta zapovjedne odgovornosti (srpanj 2003.)

²³ Naime MKSJ i MKSR odbacili su nehaj kao temelj zapovjedne odgovornosti, a ovakav viši, standardizirani stupanj krivnje iskristalizirao se presudom Žalbenog vijeća u predmetu MKSR-a protiv opt. Ignacea Bagilisheme i predmetu MKSJ-a protiv opt. Tihomira Blaškica.

²⁴ Objektivna odgovornost (engl. *strict liability*, njem. *Kausalhaftung*) je odgovornost za štetu za čiji se nastanak ne traži krivnja štetnika. Objektivna odgovornost nastaje kad se ispune, odnosno kad oštećenik dokaže, ove pretpostavke: štetnu radnju, štetu, uzročnu vezu između štetne radnje i štete te protupravnost štetne radnje. Iznimno, uzročna se veza ne dokazuje nego presumira kod šteta koje su nastale u vezi s opasnom stvari ili opasnom djelatnošću.

²⁵ Čl. 28. OKZ-a RH propisuje da se kazneno djelo može provesti "činjenjem" ili "nečinjenjem". Krivično djelo može biti počinjeno "nečinjenjem" samo ako je počinitelj propustio činjenje koje je bio dužan provesti.

²⁶ Tek izmjenama Kaznenog zakona iz 2004. godine eksplicite je uvedena odgovornost nadređenih za zločine koji su počinili njihovi podređeni, a za koje su "moralno znati", u članku 167. a, stavak 2.

²⁷ U kaznenom predmetu vođenom zbog zločina u Šodolovcima i Koprivni, sudsko je vijeće razmatralo *de jure* pozicije optuženika u vrijeme počinjenja kaznenog djela, bez upuštanja u ocjenu njihovih *de facto* ovlasti i njihove efektivne kontrole nad podređenima.

²⁸ U kaznenom predmetu protiv R. Ademija i M. Norca, umjesto termina "efektivna kontrola", Vijeće je ocijenilo da nadređeni ne može kazneno odgovarati ako formalno i stvarno ne raspolaže zapovjednim ovlastima i moćima u punom i potrebnom opsegu da poduzme efektivne korake na sprečavanju i kažnjavanju kaznenih djela koja su počinili njegovi podređeni.

Kada je o stupnju krivnje riječ (*mens rea* ili *criminal consciousness*), Vijeće je zaključilo da je za zasnivanje kaznene odgovornosti nadređenog potrebno isključivo stvarno znanje. Dakle, odgovornost nadređenog može postojati samo ako je on za protupravnosti znao i nije poduzeo ništa da se ona spriječe, suzbiju i kazne. Obrazlažući nespješavanje i nekažnjavanje, Vijeće je utvrdilo da je relevantno jedino stvarno znanje nadređenog. Za zasnivanje kaznenopravne odgovornosti dovoljno je saznanje za jedno protupravno ubojstvo civila jer je nakon takvog saznanja zapovjednik morao poduzeti potrebne mjere da se takvo postupanje ne ponovi.

U kaznenom predmetu protiv B. Glavaša i dr. Vijeće je dosljedno, slijedeći međunarodnu doktrinu, utvrdilo kaznenu odgovornost Branimira Glavaša na temelju efektivne zapovjedne moći, odnosno stvarnih zapovjednih ovlasti nad podređenima, pripadnicima Zaštitne čete.

Svjedočenje bivšeg zatočenika logora Morinj na MKSJ-u

*Ulomak iz osobnog sjećanja Roberta Hausvičke,
snimljen u okviru projekta Osobna sjećanja na ratove
i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas*

Robert Hausvička rođen je 1968. godine u Dubrovniku, u obitelji koja potječe iz Češke. Početkom rata u Hrvatskoj dobrovoljno se prijavio u jedinice Specijalne policije te je sudjelovao u aktivnostima vezanim uz obranu Dubrovnika. Već na početku rata, 21. listopada, u jednoj od akcija u okolini Dubrovnika, zarobile su crnogorske paravojne postrojbe i odveden je u logor Bileća. Prva dva mjeseca zatočenja u Bileći proveo je u samici. Nakon gotovo šest mjeseci provedenih u Bileći, prebačen je u logor *Morinj*, gdje je ostao gotovo tri mjeseca. Oslobođen je u razmjeni 2. srpnja 1992. Nekoliko dana nakon povratka u Dubrovnik, ponovno je pristupio Specijalnoj policiji i otišao na bojište. Sudjelovao je u operacijama *Maslenica* i *Bljesak*. Zbog posljedica teškog zlostavljanja u logorima, kraj rata i VRA *Oluja* dočekao je na liječenju od PTSP-a. U studenome 1996. umirovljen je. Godine 2003. svjedočio je u Haagu kao svjedok optužbe protiv Slobodana Miloševića. Danas sa ženom i troje djece živi u Dubrovniku.

Put u Morinj

Robert Hausvička: Pokrcali su nas u jedan autobus koji je imao nekakvih pedeset mjesta i stajaćih maksimalno dvadeset. Može sedamdeset ljudi biti unutra, a nas je u autobusu bilo sto petnaest ili sto šesnaest. Sjedili smo jedni po drugima. Kad smo krenuli, oni su uletili. Od Trebinja do Morinja, to je jedno dva sata vožnje, ako ne i više, oni su nas, ne ubili, nego ubili su boga u nama. Moja sreća da sam sjedio, u sicu smo sjedili po trojica, s dvojicom viših moma-

ka. I uspio sam se šćućuriti, tako da sam dobio, ali ne toliko koliko neki drugi. Ovome do mene momku, njemu je krv iz leđa šiktala koliko su ga pendrekom tukli. Baš mu je išla krv. Dolaskom u *Morinj*, iskrcani smo dolje na magistralu, a od magistrale do tih baraka, gdje je vojska JNA držala oružje, namirnice, robu, ima nekakvih dvjesto, tristo metara. To je bio špalir od vojnika, ljudi, staraca, žena, djece. Svatko je nešto imao, od motke, pendreka. Vojnici su imali puške, kundake. Sve je to po nama tuklo, tih tristo, četiristo metara. Dok nismo ušli u te spavaonice, odnosno te nastambe sređene za nas. Tu su sad bili drugačiji uvjeti nego u Bileći. U Bileći smo ipak bili u nekoj učionici, s parketom. Jesi spavao na podu, sve to stoji, jest da nije bilo stakala, ali je bilo drukčije. Ovdje kad smo došli, sama je voda izbijala iz onoga drveta, a deke su sve bile mokre i vlažne i morao si sjediti na vodi. Za vršiti nuždu si imao jednu kantu. Bio je kao nekakav vanjski WC, ali kad bi netko zatražio da ide na WC, onda bi opet bilo batinanje. Jednostavno, jedna kanta! A ovaj moj prijatelj je baš bio pored te kante. Svi smo od straha jednostavno išli vršiti nuždu u tu kantu. Na koncu su neki momci spavali u samim fekalijama. A bilo je i ranjenih. Bio je ovaj momak iz Poreča, koji je zarobljen negdje kod Trebinja, u Ravnome. Njega su tukli svaki dan, ali po ranama. On je bio u obadvije noge prostrijeljen. Po ranama. Zavoji su mu se usmrdili. Čak su mu se ucrvale rane bile. To je toliko bilo nehygijski. A kad bi nam došao kao liječnik, ono ko' fol, onda bi nas pitao da kako mi to hodamo, kako mi to padamo sami i govorio nam da pazimo kako hodamo, da ne možemo modri, izubijani, nikakvi. Liječnik bi svaki put došao s Crvenim križem. I onda bi to bila takva spika. Međunarodnom Crvenom križu se nije smjelo ništa pričati. Prevoditelji su bili pretežno srpske nacionalnosti. Par puta smo probali na engleski kontaktirati, ali bi im svaki put preneseno bilo ono što smo mi rekli. Tako da jednostavno si bio spriječen reći kakvo je stvarno stanje.

Svjedočenje na suđenju Miloševiću

Ispitivač: *Svjedočili ste u Haagu. Kako je došlo do toga?*

Robert Hausvička: Došli su istražitelji iz Haaga i pitali da li bi pristao da svjedočim o događanjima u logorima. Ja sam objeručke pristao. Ja inače pristajem na sve jer mislim da ove sve priče danas-sutra će netko možda čitati, netko možda vidjeti. Jer jednostavno treba pričati. Ako se mi svi povučemo u sebe i ne pričamo, onda će ovo sve što se događalo postati stvarno zaboravljeno. Ja

sam njima davao iskaze četiri ili pet puta tokom godinu ili godinu i pol dana i onda su me pozvali, kad su uhvatili Miloševića, pozvali su me na završno svjedočenje Miloševiću. To sam prihvatio. Jedno veliko iskustvo, sjediti u sudnici s čovjekom koji je kriv za ovo sve što se događalo na području Hrvatske, ne samoga Dubrovnika, i reći mu neke stvari. Za mene je to bilo jedno veliko iskustvo. Jedna velika stvar. I dan-danas imam te kazete doma. I te kazete su mi jako drage. Moji su doma svi to gledali. Ponosan sam na sebe. Moram biti iskren. Zato što sam u cijeloj toj situaciji relativno vrlo hrabro to svjedočio.

Ispitivač: *Komunicirali ste direktno s Miloševićem?*

Robert Hausvička: Da. Svako suđenje isto. Na suđenjima, kad sjediš, optuženik sjedi ispred tebe, ti si iza njega. U Haagu je malo drukčije. U Haagu optuženik sjedi ovako i gleda u tebe. A ti gledaš u njega i pričaš. S time da vazda možeš, ako postavi nekakvo lukavo pitanje, vazda se možeš obratiti sudu, da ti ili preformulira pitanje ili imaš svog odvjetnika kojemu rečeš da ne bi želio na to odgovoriti. Ali sam Milošević je, prilikom ispitivanja, upozoren, da ukoliko dođe do takvih pitanja, da ja nisam dužan njemu odgovoriti na takva pitanja. Pogotovo vezano uz nekakva intimna događanja u logorima.

Ispitivač: *Koliko ste dugo svjedočili u Haagu?*

Robert Hausvička: Mislim da je bilo šest ili sedam dana.

Ispitivač: *Upoznali ste Carlu del Ponte?*

Robert Hausvička: Je, Carlu del Ponte, jesam. Inače, ona, kad se završi svjedočenje, ona je sa svakim obavila razgovor. I dobio sam jednu veliku pohvalu da sam vrlo hrabro svjedočio i da sam im dao dosta informacija. Samo što moram ponoviti da se Haag ne bavi samo time čemu služi, nego je Haag jedan, po meni, politički sud koji skuplja informacije iz izjava koje vi date. Recimo, ja sam došao svjedočiti za dva logora, a oni su me ispitivali odakle mi puška, kakvu sam imao pušku, kakvo naoružanje, koliko smo imali tenkova, koliko topova, koliko ovoga, koliko onoga. Tako da sam ja par puta pitao njih: "Oprostite, šta ja sad svjedočim? O naoružanju Dubrovnika, obrani Dubrovnika ili o logorima?" - "Ma ne, ali to je nama bitno." Znači, oni su uvijek htjeli pokupiti informacije šta je u Dubrovniku bilo, šta nije bilo. Sud kao sud, Haag je, opet ću ponoviti, jedna politička institucija. Ovaj isljednik što je bio, on je imao slike svih mogućih, od Tita, pa ne znam ni ja koga, do Gotovine. Još Gotovina nije

bio ni optužen kao zločinac u to doba, ali za njih smo svi mi jedno, to je građanski rat. I oni uporno hoće, a vidimo i samim time što se događa u samome Haagu, u samoj Europi, da podjednako podijele odgovornost i na Srbiju i na Hrvatsku. Što svi mi znamo da nije istina.

POGLAVLJE 6.

Mediji i praćenje
suđenja za ratne
zločine

Uloga medija u procesu suočavanja s prošlošću

Drago Hedl

Prije 20 godina, davne 1994., objavio sam u tjedniku *Feral Tribune* tekst pod naslovom "Polja smrti u Pakračkoj Poljani". Putovao sam u Pakračku Poljanu, mjesto točno u sredini četverokuta čije točke opisuju Kutina, Garešnica, Pakrac i Novska, i pokušao s ljudima razgovarati o onome što se u tom mjestu događalo potkraj 1991., u vrijeme kada su ondje operirali vojnici kojima je zapovijedao Tomislav Merčep. Tek su rijetki bili spremni nešto reći. Glasine koje su kolale o likvidacijama srpskih civila, ali i pojedinih nepodobnih Hrvata, pokazale su se točnima. Više sugovornika, očevidaca, to je potvrdilo. Naravno, svi su tražili anonimnost, bojeći se za vlastitu i sigurnost svojih obitelji.

Na povratku svratio sam u Pakrac i u prostorijama Hvidre razgovarao s nekoliko pripadnika Merčepove skupine. Bili su prilično neprijateljski raspoloženi kad sam im rekao što me zanima. Svi su negirali bilo kakve zločine. Merčepa su isticali kao osobu koja ni mrava ne bi zgazila i kojemu nikada ne bi palo na pamet zapovjediti bilo čiju likvidaciju.

Kad je tekst objavljen, Tomislav Merčep podnio je tužbu protiv nakladnika. U lipnju 1995. zagrebačka sutkinja Gordana Jalšovečki dosudila je Tomislavu Merčepu 130.000 kuna za povrijeđeni ugled i duševne boli. Ocijenila je da su u mom tekstu iznesene "razne neosnovane tvrdnje o masovnim grobnicama i logoru u okolici Pakraca". Sud je vjeru poklonio Merčepovu iskazu, a sutkinja Jalšovečki objasnila je i zašto: "Sud u potpunosti vjeruje jer je iskaz dan na jasan i uvjerljiv način".

Predsjednik Vrhovnog suda Republike Hrvatske u to je vrijeme bio Milan Vuković, poznat po rečenici da Hrvati, jer su vodili obrambeni rat, nisu mogli počiniti ratne zločine.

Merčep će poslije tužiti i druge medije (primjerice, tjednik *Globus*) i dobiti još nekoliko presuda. Sagrađit će vikendicu s pogledom na more na koju je dao postaviti ploču s natpisom: "Ovo poklanja srpsko-komunističko-udbaška banda". Htio je dati do znanja da je vikendicu sagrađio novcem koji su mu isplatili mediji, kažnjeni jer su pisali o zločinima koji su se vezali uz njegovo ratno djelovanje.

U siječnju 2000. godine Tomislav Merčep kandidirao se za Predsjednike Republike. Među devet kandidata, u prvom je krugu osvojio 0,85 posto, odnosno 22.672 glasa.

Deset godina poslije, 1. ožujka 2010., Gordana Jalšovečki, sutkinja koja je prva presudila u Merčepovu korist, avanzirala je i postala sutkinjom Vrhovnog suda. Ondje je i danas.

Iste godine kada je Gordana Jalšovečki promovirana u sutkinju Vrhovnog suda, u prosincu 2010. u Zagrebu je uhićen Tomislav Merčep. Policija ga je privela na zahtjev Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu zbog sumnji da je neposredno odgovoran za ratne zločine protiv civilnog stanovništva 1991. godine, koje su počinili pripadnici pričuvnog sastava MUP-a pod njegovim zapovjedništvom.

Upravo tih je dana na Odjelu sudske medicine KBC-a Šalata bila završena identifikacija leševa ekshumiranih na području Pakračke Poljane. Radilo se o četrdesetak tijela, neka od njih bila su spaljena.

U optužnici podignutoj protiv Merčepa u lipnju 2011., bivšega ratnog pomoćnika ministra unutrašnjih poslova teretilo se da je postrojba pod njegovim zapovjedništvom odgovorna za ubojstva 43 civila i nestanak triju osoba. U optužnici se tvrdi da je Merčep znao da pripadnici njegove jedinice nezakonito uhićuju, pljačkaju, zlostavljaju, muče i ubijaju civile, ali nije ništa učinio da to spriječi i suzbije. U veljači 2012. na Županijskom sudu u Zagrebu počeo je proces protiv Tomislava Merčepa koji još traje.

Bilo je potrebno, dakle, 16 godina od vremena kada su u medijima objavljeni prvi tekstovi o zločinima uz čije se počinjenje spominjalo Merčepovo ime, da pravna država pokrene istragu. Kao što smo vidjeli, hrvatsko je pravosuđe do tada bilo ekspeditivno samo u slučajevima kada je Merčep tužio one koji su o njemu pisali. Iako se pokazalo da su novinari bili u pravu i da su objavlji-

vali ono što se 17 godina poslije našlo i u optužnici Državnog odvjetništva, ni sutkinji Gordani Jalšovečki, koja je to pisanje proglasila kao "razne neosnovane tvrdnje o masovnim grobnicama i logoru u okolici Pakraca", ni Tomislavu Merčepu, koji je novcem, dobivenim za povredu časti i ugleda te duševne boli, sagradio vikendicu, nije se dogodilo ništa.

U vrijeme kad je 1994. izašao članak o Pakračkoj Poljani, objavio sam i prve tekstove o ratnim zločinima u Osijeku. Uz njih se vezalo ime Branimira Glavaša. Nakon objavljenog teksta ni ja, ni *Feral Tribune* nismo bili tuženi, ali mi je Glavaš po jednom saborskom zastupniku poručio da će me pretvoriti u prah i pepeo. Bila je to ozbiljna prijetnja vrlo moćnog čovjeka i da bih se zaštitio objavio sam što je rekao. Istoga dana nazvao me tadašnji američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith. Rekao je da će se tog popodneva naći s predsjednikom Tuđmanom i ministrom obrane Šuškom te da će ih upozoriti na opasnost kojoj sam izložen. Galbraithova intervencija imala je učinka; prijetnje su prestale.

Od tada sam objavio više tekstova o mračnoj strani osječkog rata. O tome da su leševi plivali Dravom, da su ljudi stradavali u miniranim kućama, da su civili odvođeni s kućnih pragova i potom zauvijek nestali. Politička moć Branimira Glavaša, međutim, silno je jačala. Bio je jedan od osnivača HDZ-a i spadao u krug zaslužnih što je ta politička stranka pobijedila na prvim višestranačkim izborima. Bio je zastupnik u Hrvatskom saboru, osječko-baranjski župan i jedan od najutjecajnijih ljudi iz kruga oko predsjednika Tuđmana. U listopadu 1997. predsjednik Tuđman dodijelit će mu čin generala Hrvatske vojske. Njegova moć time je dodatno ojačala.

Franjo Tuđman je, naravno, imao potpunu informaciju o tome što se u Osijeku događalo 1991. i 1992. godine. Inozemni političari s kojima je kontaktirao upozoravali su ga da je Glavaš, kao zapovjednik obrane Osijeka, odgovoran za zločine koji su počinjeni. Tuđmanova upućenost u te događaje vidljiva je i iz stenograma njihova razgovora, započetog 45 minuta nakon podneva 2. listopada 1997. na Pantovčaku. Bilo je to u vrijeme procesa mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, kada je posljednji okupirani dio Hrvatske koji su još držali pobunjeni Srbi, uz pomoć mirovnih trupa Ujedinjenih naroda, trebao bez rata biti vraćen Hrvatskoj. Američki general Jacques Paul Klein, koji je vodio mirovnu operaciju UNTAES-a, brzo se suočio s Glavaševim opstrukcijama. Glavaš je, naime, bio zagovornik vojne opcije pa je na različite načine sabotirao

Kleinova nastojanja da se hrvatsko Podunavlje vrati bez rata. Zato je Klein od Tuđmana tražio da Glavaša makne s mjesta osječko-baranjskog župana.

Na početku razgovora, vođenog u Predsjednikovu uredu 2. listopada 1997., Tuđman je Glavašu doslovce rekao:

"Branimire, imam svega desetak minuta vremena, primam Kleina. Ti si pametan čovjek, politički znaš misliti. U New Yorku u Ujedinjenim narodima, glavni tajnik Ujedinjenih naroda, Vijeće sigurnosti, u Washingtonu, znači američka vlada, u Bruxellesu, u Europskoj komisiji i u NATO-u, stoji o Glavašu tako - Glavaš je čovjek koji je nosilac politike, kada ode UNTAES, onda će Srbi, svi Srbi, ili preko Dunava ili u Dunav. Molim lijepo, nema posljednjih mjeseci gotovo izvještaja ozbiljnog koji ne govore, do toga da su tebe uz Merčepa, stalno mi spominju, prema tome, ja sam sprečavao ukazujući na to, otpor, itd. Prema tome, s obzirom na sve ovo, predlažem da ideš s te dužnosti, ali da ideš na taj način da ti damo neku višu dužnost ili takvu dužnost. Prema tome, pošto sam mislio da ću moći, do pred osam dana, čak i izbjeći da te ostavim tamo, samo sam malo usput razgovarao s premijerom, ili da te postavimo za ministra za useljeništvo umjesto Petrovića koji nam je fin čovjek, ali nije dovoljno... (nejasno), ili da ideš za direktora od ovih javnih poduzeća, koja su bitna, koja su važnija od tog ministarstva, recimo pošta, telekomunikacije, što je zapravo najveće i najprofitabilnije poduzeće, ili u diplomaciju. Ne znam kako ti stojiš s jezicima?"

Kad je Glavaš počeo vrdati, izgovarajući se kako ne zna jezike i kako mu se ne ide u diplomaciju, Tuđman mu je zaprijetio rekavši doslovce kako SAD ne želi da se njegovo djelovanje nastavi u bilo kojoj formi. Upozorenje nije moglo biti jasnije. "Oni su u stanju da te stave na spisak i da te hvataju", rekao je Tuđman Glavašu.

Moja istraživanja ratnih zločina, tekstovi koje sam o tome objavljivao i dokazi koje sam otkrivao, sve su izravnije dovodili do Glavaša. Njemu se međutim ništa nije događalo. Ni kad je Tuđman umro potkraj 1999., Glavaševa pozicija nije bila oslabljena. Čovjek koji dobiva izbore, svakom je trebao. I Ivi Sanaderu, kojemu će se Glavaš prikloniti na dramatičnom Sedmom općem saboru HDZ-a, u travnju 2002., kada je stranka birala svog vođu i kada se činilo da će prevagnuti struja Ivića Pašalića. Glavaš je podmetnuo leđa: doveo je iz Osijeka zaštitarsku tvrtku *Borbaš Security* koja je imala kontrolu nad glasačkim kutijama, dok su ljudi od Glavaševa povjerenja brojili glasačke listiće.

Ivan Drmić, Glavašev bliski suradnik, danas zastupnik njegove stranke (HDSSB) u Hrvatskom saboru, poslije se - kada je Glavaš izbačen iz HDZ-a - javno hvalio kako je na Sedmom općem saboru HDZ-a krao glasove za Sanadera i omogućio mu da preuzme stranačko kormilo. Od travnja 2002. do svibnja 2005. Glavaš je bio u Sanderovoj cukerpiksi: novi lider HDZ-a, koji će godinu dana poslije postati i hrvatski premijer, kad god bi spominjao Glavaša, ispred njegova prezimena stavljao bi riječ - prijatelj.

Naravno, i Sanader je, jednako kao i Tuđman, bio dobro upoznat s tamnom stranom osječke ratne priče. I njega su inozemni političari upozoravali da Hrvatska mora procesuirati odgovorne za ratne zločine. To "opće mjesto" postalo je osobito učestalo i snažno u vrijeme kada su se poklopila dva procesa: prvi, izlazna strategija ICTY-ija koji je zaključio podizanje optužnica i zatražio da zemlje u regiji same procesuiraju preostale zločine i, drugi, poodmakli hrvatski pregovori o priključenju Europskoj uniji. U tom kontekstu često se spominjalo ime Branimira Glavaša, "osječčkog gospodara života i smrti", pa je Sanader osjećao kako mu je "prijatelj Glavaš" sve teži uteg oko vrata.

Uoči lokalnih izbora 2005. dolazi do sukoba Glavaša i Sanadera. Da bi dobio izbore, Glavaš počinje forsirati regionalnu priču. Govori o zaostalosti i upropaštenosti Slavonije i potihlo širi tezu o Slavoniji od Iloka do Ilove te potrebi objedinjavanja pet slavonskih županija. Krugovi oko njega pričali su kako želi proširiti svoj utjecaj i kako sebe već vidi kao "velikog župana" cijele Slavonije. Sukob sa Sanaderom, naravno, nije imao takve dimenzije da se nije mogao izgladiti. No, čini se da je Sanader samo čekao dobru priliku da se otarasi Glavaša. Pritisci iz inozemstva na procesuiranje ratnih zločina postajali su sve snažniji. U travnju 2005., kap je prelila čašu: Glavaša i njegove pristaše, zbog ideje regionalizma, suprotne politici HDZ-a, Sanader izbacuje iz stranke. Moćni kišobran HDZ-a koji je Glavaša štitio od svih udara i napada, ali i sve glasnijih optužbi za ratne zločine, odjednom se zatvara. Najmoćniji slavonski političar ostaje na vjetrometini.

Dva mjeseca nakon što je Glavaš izbačen iz stranke, javio se osječki prometni policajac Krunoslav Fehir. Rekao mi je da je pratio moje tekstove, osobito istraživanje koje se odnosilo na priču o navodnom atentatu na Glavaša, objavljenju u *Slobodnom tjedniku* 5. rujna 1991. Autor tog teksta, Robert Pauletić, opisao je događaj iz dvorišta u kojemu je bio Glavašev ratni štab. "Četnički terorist" Đorđe Petrović iz Palače, kako je stajalo u tekstu, naoružan, preskočio je ogradu i

došuljao se do prozora Glavaševa zapovjedništva. Straža je pucala i ubila ga, spriječivši atentat na Glavaša. Priča je bila krajnje neuvjerljiva, osobito što je uz nju bila objavljena i fotografija ubijenog "četničkog terorista". Mrtvi "terorist" na slici bila je gojazna osoba u godinama, obučena u bijelu košulju kratkih rukava. Bilo je posve nemoguće da takav čovjek s puškom ruci preskoči tri metra visoku zidanu ogradu i uputi se u najbolje čuvani dio Osijeka, Glavašev štab.

Fehir mi je ispričao da je tog dana, kao stražar, pripadnik prištapske bojne, koja je osiguravala Glavašev stožer, bio svjedok jezivog događaja. Bilo mu je 16 i pol godina, imao je snajpersku pušku, odoru Zbora narodne garde i iskaznicu pripadnika vojnih snaga s Glavaševim potpisom. U postrojbu ga je doveo otac, pripadnik Branimirove osječke bojne (BOB). Fehir, koji će kasnije postati krunski svjedok u suđenju Glavašu, ispričao mi je da "četnički terorist", čija je slika osvanula u *Slobodnom tjedniku*, nije Đorđe Petrović, kako je pisalo, nego Čedomir Vučković. Njega su, dok je u subotnje prijepodne s prijateljima šetao gradom, uhitili pripadnici ZNG-a. Imali su dojavu da "četnički terorist" iz Palače šeće Osijekom, doveli ga i zatočili u garažu nadomak Glavaševa ratnog stožera. Ondje je već bio jedan zarobljenik. Fehir je vidio kako u garažu ulaze dvojica hrvatskih vojnika, a onda začuo krike i zapomaganje. Garažna vrata bila su drvena, kroz pukotinu između rasušenih dasaka moglo se vidjeti što se događa u garaži. Fehir je ostao šokiran: u jednom trenutku dvojica vojnika uzela su automobilski akumulator i u posudu nasipali tekućinu, sumpornu kiselinu. Potom su Vučkovića natjerali da je popije. Od užasnih bolova čovjek je posljednjim atomima snage, u očajničkom pokušaju da se spasi, uspio probiti drvena vrata garaže. Fehir je tada zapucao, ali čovjek je već bio mrtav. Prostrijele rane koje mu je nanio, nisu bile smrtonosne. Obdukcijски nalaz do kojega sam došao tek u rano ljeto 2005. potvrdio je Fehirovu priču. Čedomir Vučković, u dobi od 58 godina, umro je od trovanja sumpornom kiselinom. Dva Fehirova hitca - strijelna rana trbušne stijenke i prostrijelna rana desne podlaktice nisu bile za život opasne.

Kad su odjeknuli pucnji, pričao mi je Fehir, u Glavaševom ratnom stožeru nastala je konsternacija. Svi su istrčali na dvorište. Glavaš je, vidjevši što se dogodilo, pitao gdje se nalazi onaj drugi. Mislio je na Đorđa Petkovića koji je još bio u garaži. Naredio je da ga odmah odvedu. Đorđu Petkoviću (a ne Petroviću kako je pogrešno pisalo u *Slobodnom tjedniku*) od tada se gubi svaki trag. Njegovo tijelo nikada nije pronađeno.

Potresnu Fehirovu ispovijed objavio sam u *Feral Tribuneu* 15. svibnja 2005. Otkriće da je srpski civil, kojega su priveli hrvatski vojnici, bio prisiljavan piti sumpornu kiselinu iz akumulatora ostavljenog u garaži gdje su ga zatočili, šokiralo je hrvatsku javnost. Informaciju su preuzeli svi hrvatski mediji. Strašna istina isplivala je na vidjelo i posve uzdrmala tezu, izrečenu puno godina prije iz usta najvećeg pravnog autoriteta, Milana Vukovića, predsjednika Vrhovnog suda, kako se u obrambenom ratu ne mogu činiti ratni zločini.

Hrvatski politički vrh više nije mogao gurati glavu u pijesak. Naložena je temeljita istraga o osječkim ratnim zločinima. Bilo je jasno da to ne mogu provesti lokalne snage u sredini u kojoj je Glavaš godinama tkao sudačku, policijsku i svekoliku kadrovsku mrežu. Iz Zagreba je u Osijek poslan vrhunski policajac Vladimir Faber da istraži tko su odgovorni za zločine. Uskoro je otkriveno da je osim strašnog zločina, koji su mediji kolokvijalno nazvali "slučaj garaža", postojao i "slučaj selotejp", za što je također optužen Glavaš. Radilo se o seriji ubojstava srpskih civila koji su iz svojih domova odvođeni u podrum jedne od kuća u osječkoj Dubrovačkoj ulici. Ondje su mučeni, ispitivani, potom ruku zavezanih na leđima ljepljivom ambalažnom trakom, odvezeni na obalu Drave i likvidirani metkom u potiljak.

Glavaš je pritvoren 26. listopada 2006. Štrajkao je glađu te je iz zatvora u Remetincu ubrzo prebačen u Zatvorsku bolnicu u Svetošimunsku. Suđenje je počelo u listopadu sljedeće godine. Presuda je izrečena 8. svibnja 2008. godine. Glavaš je osuđen na 10 godina zatvora. Na izricanje presude nije došao; znajući da će biti osuđen, pobjegao je u Bosnu i Hercegovinu, čije državljanstvo također ima. Iako je bio bjegunac od pravde, Vrhovni sud Republike Hrvatske u žalbenom postupku, početkom lipnja 2010., smanjio mu je kaznu na osam godina. Na slobodi je bio sve do prosinca 2010., kada je na temelju sporazuma Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom o izdržavanju kazne osoba s dvojnim državljanstvom, završava u zatvoru u Zenici. Ondje ostaje do potkraj lipnja 2011., kada ga, na njegov zahtjev, jer se u Zenici osjećao nesigurno i bojao se za život, prebacuju u Mostar. Ondje je i danas i, iako u drugoj državi, aktivan je u političkom životu Hrvatske zahvaljujući HDSSB-u, stranci koju je osnovao i čiji je počasni predsjednik, koja u Hrvatskom saboru ima sedam zastupnika.

Suđenje za ratne zločine Tomislavu Merčepu, koje je u tijeku, i pravomoćna presuda Branimiru Glavašu, jasno pokazuju da u Hrvatskoj dugo vremena nije postojala politička volja da se procesuiraju odgovorni za teška kršenja rat-

nog i humanitarnog prava. O zločinima se sve znalo, no tek kada je sazrela politička volja, uglavnom kao rezultat pritiska međunarodne zajednice da se u zemljama regije odgovorni za zločine izvedu pred sud, počela su suđenja. Teško je reći koliko su ona pridonijela ideji pravde i pomirenja i što je najvažnije – zadovoljštini obitelji žrtava. Zastupnici HDSSB-a u Hrvatskom saboru na reverima svojih odijela nose bedževa na kojima piše "Heroj, a ne zločinac". Jasno, oni misle na Glavaša.

Na prošlogodišnjem obilježavanju pada Vukovaru, 18. studenoga, u tom je gradu Tomislav Merčep bio u koloni s hrvatskim državnim vrhom. Kad se dogodio poznati incident i kada je ta kolona, kao "nehrvatska", zaustavljena, organizatori "hrvatske kolone" propustili su Merčepa, kojega su gurali u invalidskim kolicima, da im se pridruži.

Unatoč dokazanim zločinima za osječke ratne likvidacije, suđenje Glavašu, baš kao i suđenje Merčepu koje još traje, nipošto zanemariv dio javnosti doživljava kao progon hrvatskih branitelja i blaćenje Domovinskog rata. Iako je činilo da su ti strašni zločini nepovratno opovrgnuli tezu da u obrambenom ratu, kakav je Hrvatska vodila, oni koji se brane ne mogu počiniti ratni zločin, ona je još uvijek živa i neobično žilava.

Kako su hrvatski mediji, politika i društvo prihvatili haške presude za Herceg-Bosnu

Boris Pavelić

Agresija koje nema

“Ni 20 godina nakon Ahmića ne znamo tko je zapovjedio masakr, gdje je bio politički um zločina i tko je to bio!” To je naslov teksta objavljenog 13. lipnja 2014. na hrvatskome internetskom portalu dnevno.hr., sedam dana nakon što se 6. lipnja 2014. u Hrvatsku vratio Dario Kordić, ratni potpredsjednik HDZ-a BiH, koji je 2004. pred Haaškim sudom pravomoćno osuđen na 25 godina zatvora zbog ratnih zločina počinjenih nad Muslimanima srednje Bosne 1993. godine. Među petstotinjak okupljenih koji su Kordića dočekali u zagrebačkoj zračnoj luci, bio je i sisački biskup Vlado Košić.

Nekoliko dana poslije, u *Glasi Koncila* od 15. lipnja, tjedniku Katoličke crkve u Hrvatskoj, objavljen je komentar glavnog urednika Ivana Miklenića. Konstatirajući kako su mediji tih dana o Kordiću “vrvjeli etiketom ratni zločinac”, Miklenić je napisao ovako: “Bilo je upravo nepodnošljivo slušati i čitati te etikete koje nemaju apsolutno nikakve veze s povijesnim činjenicama jer Dario Kordić nije ni optužen ni osuđen da je osobno sudjelovao u izvršavanju zločina u Ahmićima niti mu je dokazano da je on osobno zapovjedio izvršenje toga zločina”. Potom je Miklenić zaključio: “Ta etiketa koja se prišiva Kordiću zapravo je izraz mržnje prema hrvatskom narodu i prema samostalnoj državi Hrvatskoj. Činjenica da je ta etiketa tako proširena u medijima u Hrvatskoj još jednom očituje koliko su mediji protiv općega dobra hrvatskoga naroda i protiv općega dobra države Hrvatske”. O svojem je “slučaju” progovorio i sam Dario Kordić, u opširnome intervjuu zadarskome tjedniku *Hrvatski list* od 12. lipnja. Iz intervjua, objavljenog pod naslovom “17 godina bio sam u zatvoru ni

kriv ni dužan", citirat ćemo jednu rečenicu: "Molim Boga da se oni Hrvati koji me lažno optužiše i oni koji mi presudiše, suoče sa svojom savješću".

Događaji koje smo opisali i izjave koje smo citirali zbili su se više od dva-deset godina nakon rata Hrvata i Bošnjaka u BiH i točno desetljeće nakon što je Žalbeno vijeće Haaškoga suda 2004. potvrdilo prvostupanjsku presudu Dariju Kordiću. Neki mediji, Katolička crkva u Hrvatskoj i osuđenik za ratne zločine, dakle, zamagljuju proces pred Haaškim sudom, poriču odgovornost i negiraju krivnju. To je kratka, ali ilustrativna slika odnosa velikoga dijela hrvatske javnosti prema kompleksu - pravosudnom, političkom, socijalnom i moralnom - Herceg-Bosne, zločina počinjenih u njezino ime i odgovornosti Hrvatske za te zločine. "Prema nasljeđu Herceg-Bosne Hrvatska se nastoji odnositi sa zaboravom, premda je na Haaškome sudu višekratno, u više pravomoćnih presuda, nedvojbeno utvrđeno da su kaznena djela počinjena u okolnostima međunarodnog sukoba. Iz toga se može zaključiti kako se Hrvatska u tome tretira kao agresor, odnosno sudionica u ratu u BiH", kazao je za ovaj tekst odvjetnik Anto Nobilo, hrvatski član branjeničkog tima generala HVO-a Tihomira Blaškića, još jednog od osuđenih za hrvatske ratne zločine nad Bošnjacima u BiH.

Za zločine HVO-a nad Bošnjacima u BiH, Haaški je sud vodio jedanaest procesa. Optužena su 24 političara Herceg-Bosne i pripadnika HVO-a: predsjednik Vlade Herceg-Bosne Jadranko Prlić, potpredsjednik HDZ-a BiH Dario Kordić, zapovjednici Glavnog stožera HVO-a Slobodan Praljak i Milivoj Petković, ministar obrane Bruno Stojić, zapovjednik Vojne policije Valentin Ćorić, voditelj Ureda Herceg-Bosne za razmjenu zatočenika Berislav Pušić te časnici srednje i niže razine Tihomir Blaškić, Ivica Rajić, Mladen Naletilić, Vinko Martinović, Zlatko Aleksovski, Miroslav Bralo, Anto Furundžija, Zoran, Mirjan i Vlatko Kupreškić, Dragan Papić, Drago Josipović, Vladimir Šantić, Zoran Čerkez, Paško Ljubičić, Zoran Marinić i Marinko Katava. Od tih optuženika Ivica Rajić i Miroslav Bralo pred Haaškim su sudom priznali krivnju. Pravomoćno su osuđeni Dario Kordić, Tihomir Blaškić, Mladen Naletilić, Vinko Martinović, Zlatko Aleksovski, Anto Furundžija i Vladimir Šantić. Nepravomoćno su osuđeni Jadranko Prlić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Bruno Stojić i Valentin Ćorić. Predmet Paška Ljubičića prebačen je u BiH, gdje je optuženik priznao krivnju. Zoran, Mirjan i Vlatko Kupreškić i Dragan Papić oslobođeni su, a optužnice protiv Zorana Marinića i Marinka Katave su povučene.

U svim pravomoćnim presudama, Haaški je sud utvrdio kako su zločini HVO-a nad Bošnjacima počinjeni u sklopu međunarodnoga sukoba. "Tu se činjenicu u Hrvatskoj svih ovih godina prešućuje, ignorira i zanemaruje", konstatira Anto Nobile. To je prešućivanje u svibnju 2013. prekinuto na nekoliko dana: kada je raspravno vijeće Haaškoga suda, izričući 29. svibnja 2013. prvostupanjsku presudu šestorici političkih i vojnih čelnika Herceg-Bosne, konstatalo kako je postojao "zajednički zločinački pothvat" za uspostavu hrvatskog entiteta, hrvatska se javnost uzbudila, da bi opet vrlo brzo potonula u letargiju odbijanja, a s vremenom i sve više poricanja.

U prvostupanjskoj presudi Prliću, Praljku, Petkoviću, Stojiću, Ćoriću i Pušiću - koji su osuđeni na ukupno 111 godina zatvora - Raspravno je vijeće većinom glasova presudilo da je "postojao udruženi zločinački pothvat koji je za krajnji cilj imao uspostavljanje hrvatskog entiteta, djelomično u granicama Hrvatske Banovine iz 1939., kako bi se omogućilo ponovno ujedinjenje hrvatskog naroda. Taj hrvatski entitet u BiH trebalo je ili pripojiti Hrvatskoj nakon eventualnog raspada BiH ili je trebao postati neovisna država unutar BiH, tijesno povezana s Hrvatskom."

Vijeće je konstatalo i kako su "već u prosincu 1991. članovi vodstva Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (među kojima je Mate Boban, predsjednik Hrvatske zajednice, a potom Hrvatske Republike Herceg-Bosne) i čelnici Hrvatske (među kojima je Franjo Tuđman, predsjednik Hrvatske) ocijenili da je za ostvarivanje krajnjeg cilja, to jest za uspostavljanje hrvatskog entiteta kakav sam opisao, neophodno promijeniti nacionalni sastav stanovništva na teritorijima za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni." U osmišljavanju i provedbi toga zločinačkog cilja, stoji nadalje u presudi, "jedna grupa hrvatskih javnih ličnosti, među kojima se ističu Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Janko Bobetko, Mate Boban, Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić i Berislav Pušić, postigla je međusobni dogovor. Iz svih činjeničnih i pravnih zaključaka koje je vijeće izvelo, proizlazi da se organima, strukturom i ljudstvom HVO-a koristilo radi ostvarivanja različitih aspekata zajedničkog zločinačkog cilja." Zločini nad Bošnjacima posljedica su takvoga ponašanja: "Vijeće smatra da brojni zločini koje su snage HVO-a počinile nad Muslimanima od siječnja 1993. do travnja 1994. uglavnom ukazuju na očevidan obrazac ponašanja. U većini slučajeva, zločine nije nasumice počinila šačica nediscipliniranih vojnika. Naprotiv, zločini su bili ishod plana koji su

pripremili sudionici udruženog zločinačkog pothvata kako bi otjerali muslimansko stanovništvo iz Herceg-Bosne.”

Dan nakon izricanja presude, s novinskih je naslovnica u Hrvatskoj vrištalo kako je zemlja proglašena agresorom u susjednoj zemlji. Uvjerljiva većina komentara koncentrirala se na činjenicu da je presuđeno kako su ratni zločini počinjeni u sklopu udruženoga zločinačkog pothvata u međunarodnome sukobu te da je hrvatski državni vrh proglašen sastavnim dijelom toga pothvata. Za takav je stav bila karakteristična izjava predsjednika Vlade Zorana Milanovića: “I ovdje, kao i prethodno, spominje se udruženi zločinački pothvat. Oni navodi koji su govorili o udruženom zločinačkom pothvatu u Hrvatskoj odbačeni su u drugostupanjskoj presudi. Hrvatska je imala grešaka u BiH, ali je bila partner, saveznik i jako je puno pomagala. Ako možemo BiH dijeliti na tri naroda, onda bez Hrvata ne bi nikada bilo samostalne države. Vjerujemo da će drugostupanjska presuda biti drukčija jer smatramo da su istina i stvarnost drukčije”. Ovako je reagirao Tomislav Karamarko, predsjednik Hrvatske demokratske zajednice, glavne oporbene stranke: “Neugodno sam iznenađen i kvalifikacijom o udruženom zločinačkom poduhvatu i visinom kazne. BiH je, kao i Hrvatska, bila izložena srpskoj agresiji. Kvalifikacija o udruženom zločinačkom pothvatu je apsurdna, a nju su pokušali nametnuti i za suđenja našim generalima u Haagu. Apsurdno je optuživati i prvog hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana koji se odupro agresiji te dao potporu BiH. Jer da nije bilo takve reakcije, Milošević bi sigurno okupirao cijelu BiH”. Jedini disonantan ton u odnosu na te izričito političke komentare dao je predsjednik Republike Ivo Josipović: “Kada slušam takvu presudu, prvo čega se sjetim su žrtve. Moja sjećanja, moja sućut je usmjerena prema žrtvama i njihovim obiteljima. Odnosi Hrvatske i BiH za vrijeme rata bili su ambivalentne naravi”, kazao je Josipović i podsjetio na svoj govor u parlamentu BiH u travnju 2010., u kojemu je osudio ratnu politiku Hrvatske u BiH. Potom je dodao: “Ali danas je vrijeme kada se okrećemo budućnosti. Hrvatska i BiH vrlo dobro surađuju i ono što je bilo u prošlosti nas ne smije opterećivati”. Te dvije Josipovićeve rečenice o sućuti žrtvama uglavnom su sve što su pripadnici hrvatske političke elite izgovorili o posljedicama hrvatskih zločina u ratu protiv Bošnjaka. Prilično nerazmjerno količini zločina, reklo bi se. Jer, samo presuda iz svibnja 2013. godine obuhvaća 2629 stranica u šest tomova i četiri dodatka. Suđenje je trajalo sedam godina, od 26. travnja 2006. do 29. svibnja 2013. Do okončanja ovoga teksta, polovinom lipnja 2014., trajao je žalbeni postupak i nitko još nije mogao predvidjeti kada

bi mogao biti okončan. Tijekom suđenja, saslušano je 145 svjedoka optužbe i 61 svjedok obrane, a u spis je uvršteno gotovo deset tisuća dokaznih predmeta. Riječ je o najopsežnijem predmetu u povijesti Haaškoga suda i jednome od nedvojbeno najduljih suđenja. Tijekom postupka, dokumentirani su jezivi zločini koje obrane optuženika nisu ni pokušavale opovrgavati. Sažetak presude, na samo dvadesetak stranica, prilično uvjerljivo ilustrira opseg progona i zločina počinjenih protiv Muslimana u Hercegovini od listopada 1992. do travnja 1994.

“Dana 9. maja 1993., HVO je izveo opšti napad na Armiju BiH u Mostaru, tokom kojeg je zauzeo stambeni blok Vranica u kojem se nalazio štab Armije BiH. Tokom te operacije, koja je trajala nekoliko dana, vojnici HVO-a minirali su Baba Beširovu džamiju. Vojnici HVO-a su masovno hapsili Muslimane iz zapadnog Mostara i odvajali muškarce od žena, djece i staraca. Pripadnici Armije BiH bili su zatočeni u zgradi MUP-a i Duhanskom institutu, gdje su ih jako pretukli. Drugi muškarci, bez obzira na to da li su bili pripadnici Armije BiH ili ne, bili su zatočeni i premlaćivani u zgradi Mašinskog fakulteta. Deset vojnika Armije BiH umrlo je uslijed posljedica tog nasilja. (...) Od maja 1993. do februara 1994., vojnici HVO-a u Mostaru su sistematski protjerivali Muslimane iz zapadnog Mostara, i to konkretno izvoženjem opsežnih operacija deložiranja sredinom maja, sredinom juna, početkom jula i u septembru 1993. (...) Tokom deložacija u Mostaru, vojnici HVO-a bili su izuzetno nasilni. Muslimane su budili usred noći ili u ranu zoru, udarali ih i tjerali da idu iz svojih domova, ponekad u pidžamama. Vojnici HVO-a su silovali više žena, uključujući i jednu djevojku od 16 godina, prije nego što su ih natjerali da prijeđu liniju fronta prema istočnom Mostaru. Vojnici HVO-a su takođe Muslimanima oduzimali ključeve stanova i iz stanova krali vrijedne predmete. Neki vojnici su za pljačkanje stanova istjeranih Muslimana koristili zatočenike s Heliodroma. (...) Od juna 1993. do aprila 1994. HVO je pod opsadom držao istočni Mostar. Tokom tog perioda je na istočni dio grada, kao i na četvrt Donja Mahala u zapadnom dijelu, izvršen dugotrajni vojni napad HVO-a, koji se konkretno sastojao od stalnog intenzivnog granatiranja i vatre iz drugog naoružanja. Uslijed granatiranja su mnogi civili, ali i članovi međunarodnih organizacija bili ranjeni i izgubili živote. Takođe je jako oštećeno ili uništeno deset džamija. HVO je zaprečavao, a ponekad i potpuno blokirao prolaz humanitarne pomoći. Muslimansko stanovništvo bilo je prisiljeno da živi u izuzetno teškim uslovima, bez hrane, vode, električne energije i adekvatne njege.”

Ti su navodi samo manji dio zločina nedvojbeno dokazanih u prvostupanjskome suđenju šestorici vojnih i političkih čelnika Herceg-Bosne. Ali to nisu svi zločini dokazani pred Haaškim sudom na suđenjima vojnicima HVO-a i dužnosnicima Herceg-Bosne. Većina haških procesa Hrvatima procesuirala je zločine u srednjoj Bosni, koji nisu bili obuhvaćeni optužnicom Prliću i ostalima. Od zločina u srednjoj Bosni, najokrutniji je, ali ne i jedini, onaj u Ahmićima, u kojemu je 16. travnja 1993. HVO ubio 116 bošnjačkih civila, od kojih 35 žena i jedanaestoro djece, najmlađe od tri mjeseca. Osim pokolja u Ahmićima, na suđenjima časnicima HVO-a u srednjoj Bosni procesuirani su i zločini u Stupnome Dolu, napad na Bošnjake u Busovači u siječnju 1993. te cijeli niz "manjih" zločina. Svi su ti događaji minuciozno analizirani i s činjeničnoga i s pravnog stajališta. Presude Haaškoga suda za zločine HVO-a nad Bošnjacima stoga se mogu smatrati, u najmanju ruku, najcjelovitijom činjeničnom analizom vojnoga i političkog djelovanja Herceg-Bosne i hrvatske politike koja ju je vodila i inspirirala. Haaški je sud, bez ikakve sumnje, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj napravio veliku uslugu: prikupio je tisuće i tisuće stranica svjedočanstava, tisuće i tisuće dokaza, te osigurao vjerodostojna suđenja na temelju kojih su zločini istraženi, procesuirani i kažnjeni.

Usprkos svemu tome ili upravo zbog toga, hrvatskom javnošću, kada je o Herceg-Bosni riječ, dominiraju šutnja i poricanje. Nekoliko dana šokiranih javnih reakcija nakon prvostupanjske presude šestorici, bila je tek iznimka u kontinuitetu medijskoga, političkog i općesocijalnog zapostavljanja traume Herceg-Bosne. Zanimljivo je pritom da su tu atmosferu nepriznavanja kreirale i same državne institucije, usprkos opasnosti da budu proglašene agresorima na susjednu državu - pri čemu valja izuzeti Stjepana Mesića, Predsjednika Republike od 2000. do 2010, koji se uvijek jasno i nedvosmisleno suprotstavljao agresivnoj Tuđmanovoj politici prema BiH i svim njezinim posljedicama. No Hrvatski sabor nije slušao Mesića kada je 13. listopada 2010. prihvatio Deklaraciju o Domovinskom ratu, dokument koji je odredio institucionalni stav prema hrvatskome sudjelovanju u ratu u BiH. U članku 2, ta deklaracija propisuje kako je "Republika Hrvatska vodila pravedan i legitiman, obrambeni i osloboditeljski, a ne agresivni i osvajački rat prema bilo kome, u kojemu je branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica." Točka 7. te deklaracije svojevrsna je uputa za postupanje: "Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora poziva sve građane, državne i društvene institucije, sindikate, udruge i medije, a obvezuje sve dužnosnike i sva državna

tijela Republike Hrvatske, da na navedenim načelima štite temeljne vrijednosti i dostojanstvo Domovinskog rata, kao залог naše civilizacijske budućnosti. Na taj način čuvamo moralni dignitet hrvatskoga naroda i svih građana Republike Hrvatske i tako štitimo čast, ugled i dostojanstvo svih branitelja i građana Republike Hrvatske koji su sudjelovali u obrani domovine.”

Državne su institucije, čini se, poštovale svako slovo deklaracije kada je riječ o procesu protiv šestorice vojnih i političkih čelnika Herceg-Bosne pred Haaškim sudom. Jer, nakon prvostupanjske presude, odvjetnici optuženih optužili su državu da nije htjela pomoći okrivljenicima. Ovako je, u riječkome dnevniku *Novi list* izvijestio novinar Denis Romac, koji je iz sudnice izvještavao o izricanju prvostupanjske presude: “Senka Nožica, odvjetnica Bruna Stojića, otvoreno je optužila hrvatsku državu da ništa nije učinila kako bi pomogla obrani optuženih u pobijanju udruženog zločinačkog pothvata. Sarajevska odvjetnica objašnjava da je osobno od Ministarstva pravosuđa zahtijevala pomoć u nalaženju stručnjaka iz ustavnog prava koji bi napravio analizu uspostave Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (za tužiteljstvo je taj posao napravio slovenski ustavni pravnik Ciril Ribičič), ne bi li objasnili da cilj Herceg-Bosne nije bio secesionizam i da je predsjednik Tuđman pozvao Hrvate da na referendumu glasaju za jedinstvenu BiH. Međutim, odgovor Ministarstva bio je negativan, kao što nije bilo jednostavno ni dobiti svjedoke iz Ministarstva obrane koji bi potvrdili da je Hrvatska slala oružje BiH.” Takav je autizam država pokazala usprkos tome što joj, prema riječima odvjetnika Jadranka Prlića, prijeti “presuda protiv Hrvatske”. Amerikanac Michael Karnavas izjavio je Denisu Romcu kako Hrvatska tome suđenju “nije pristupila ozbiljno” te je upozorio: “Ako ne uspijemo u žalbenom postupku, Hrvatska bi se mogla suočiti s tužbom BiH pred Međunarodnim sudom pravde”.

I dok hrvatske institucije kontinuirano okreću glavu od mučnog nasljeđa Herceg-Bosne, mediji i društvo podijeljeni su. Potvrđeno je to još jednom na primjeru kojim smo započeli ovaj tekst: povratku Darija Kordića u Hrvatsku. Upravo je taj događaj s jedne strane razotkrio stav Katoličke crkve prema hrvatskim ratnim zločinima u BiH, a s druge probudio i snažnu energiju solidarnosti sa žrtvama. Simbol te solidarnosti postao je Zagrepčanin Zoran Ivančić, koji se snažnom gestom usprotivio veličanju Darija Kordića. On i njegova prijateljica došli su na doček osuđenika na zagrebačkom aerodromu i stali u masu okupljenih ljudi s namjerom da istaknu transparente na kojima je pisalo

“116”, brojka ubijenih u Ahmićima. No Dario Kordić počeo je govoriti o vjeri i Kristu pa je Ivančić, kada je shvatio da njihove male transparente nitko neće vidjeti, povikao: “Sotono! Ubojico!” Gomila ga je stala mlatiti, ali su ga policajci spasili od ozbiljnijih ozljeda. Ivančićeva je gesta snažno odjeknula u medijima te ponukala organizacije za ljudska prava da četiri dana poslije, 10. lipnja, pred zagrebačkom katedralom održe prosvjed protiv crkvenoga poricanja zločina i veličanja osuđenika za ratne zločine. Prosvjed je dojmljivo organiziran: okupljeni su mirno stajali i držali 116 imena i prezimena žrtava ubijenih u Ahmićima, s godinom rođenja i smrti, napisanih na skromnim bijelim papirima. Usprkos prijetnjama i dobacivanju nekolicine nezadovoljnika - među kojima je bio i srednjarangirani dužnosnik HDZ-a - događaj je protekao bez nasilja. Tri dana poslije, 13. lipnja 2014., skupina građana poslala je otvoreno pismo Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, moleći biskupe da “upotrijebe autoritet da se Crkva u Hrvatskoj vrati s puta nacionalističke ostrašćenosti i isključivosti na put kršćanske tolerancije i skromnosti, ekumenizma i dijaloga.”

Takvi iskazi solidarnosti sa žrtvama i osude zločina “našeg” naroda - premda izrazito manjinski i suprotstavljeni službenome poricanju i šutnji - u Hrvatskoj nisu iznimka. Manji dio medija i nekolicina aktivista za ljudska prava od samoga su se početka suprotstavljali agresivnoj hrvatskoj politici prema BiH. U tome je svakako prednjačio tjednik *Feral Tribune* te njegov istoimeni satirički podlistak koji je početkom devedesetih izlazio u *Slobodnoj Dalmaciji*, a satirički je duhovito prepoznao i predvidio razvoj hrvatsko-srpske ratne suradnje u BiH na račun Bošnjaka. Nakon što se *Feral Tribune* 1993. osamostalio u satiričko-politički tjednik, u njemu je, praktički istodobno s događajima, ispisana paralelna povijest hrvatskoga hercegbosanskog kompleksa. Tom su važnom segmentu hrvatskoga kolektivnog ratnog pamćenja pridonijeli autori poput Viktora Ivančića, Predraga Lucića, Borisa Dežulovića, Jelene Lovrić, Ive Banca, Gojka Berića, Ivana Lovrenovića, Ivice Đikića... Ma koliko konkretan politički utjecaj *Feral Tribunea* na same te događaje bio minoran, odnos hrvatske javnosti prema hrvatskim zločinima počinjenim u Bosni i Hercegovini ne može se cjelovito shvatiti ako se ne uzme u obzir taj snažni javni otpor službenome Zagrebu; otpor koji je, u krajnjoj konzekvenci, skicirao viziju nikad ostvarenog, ali zato nužnog i najpoželjnijeg mogućeg odnosa Hrvatske prema mučnim događajima iz 1993. za koje je sama odgovorna. Kako bismo argumentirali taj stav, citirat ćemo dijelove teksta koji je Ivan Lovrenović objavio u *Feral Tribuneu* 9. travnja 2004., neposredno nakon što su se šestorica optuženih vojnih i

političkih čelnika Herceg-Bosne dobrovoljno predali Haaškome sudu. U tom je tekstu Lovrenović pisao o "sindromu potpune moralne tuposti" i "nesposobnosti za etičku autorefleksiju" hrvatske javnosti, kada je riječ o zločinima u Herceg-Bosni. "Prlićev sustav", piše Lovrenović, "nije bio samo politička gadost u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Nije bio ni samo politički grob za budućnost Hrvata u Bosni i Hercegovini. (O ovome političkom krimenu nitko više i ne govori.) Bio je i generator zločina, a nije to ni mogao ne biti kada je u samom njegovu političkom 'sjemenu' zločin morao biti pretpostavljen kao nužno i nezaobilazno sredstvo ostvarenja takvoga 'sustava'.

Da, to je i takva je bila priroda kauzalne veze između Tuđmanove politike u Bosni, stvaranja Herceg-Bosne kao njezine agenture i zločina koji su u njoj i u ime nje počinjeni, i u tomu je haška optužnica u slučaju šestorice neumoljiva i, nažalost, precizna." Lovrenović je svoj tekst - u kojemu je, kako vidimo, jezgrovito i snažno sažeo ono što će sud devet godina poslije i sam ustvrditi - završio zaoštrenim moralnim pitanjem za cijelu naciju, pitanjem koje, kada je o zločinima riječ, uvijek i jest najvažnije.

Napisao je ovako: "Od Nuernberga 1945. i Jaspersa naovamo, od svakoga se Europljanina očekuje da mu je već od viših razreda pučke škole jasno kako već i sudjelovanje u strukturama znači i odgovornost za učinke tih struktura. U ovome, našem slučaju, reklo bi se - čak u sva četiri temeljna Jaspersova aspekta: u aspektu zločina, političke krivnje, moralne krivnje i metafizičke krivnje. Konkretno vaganje stupnja individualne krivnje i odgovornosti možemo prepustiti sudu; on to može učiniti bolje ili gore, pravednije ili manje pravedno; nekoga, napokon, može i osloboditi od svake krivnje. No, za naše stanje duha od toga je mnogo važnije, i poraznije, kako se tema konkretnih zločina i odgovornosti za njih gotovo potpuno izgubila iz javnoga diskursa. Govoreći o pojmu moralne i metafizičke krivnje, Jaspers piše: 'Metafizička krivnja je po-manjkanje apsolutne solidarnosti sa čovjekom kao čovjekom... Ta solidarnost je narušena mojom prisutnošću na mjestu nepravde i zločina. Nije dovoljno to što sam oprezno stavio život na kocku ne bih li ih spriječio jer, ako se zločin dogodio i ako sam ja tome prisustvovao i preživio, dok je netko drugi ubijen, u sebi čujem glas koji mi govori da je to što još uvijek živim moja krivnja.' Testirajte svoju najbližu okolinu: ima li ikoga tko će danas ozbiljno 'zagristi' u Jaspersove argumente?"

Prezentacija suđenja za ratne zločine u medijima na primjeru presuda Gotovini i Markaču

*Suzana Kunac,
Eugen Jakovčić*

Uvod

Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, provela je akcijsko¹ istraživanje sadržaja Dnevnika, središnje informativne emisije, emitiranih na hrvatskoj javnoj televiziji od 15. travnja do 30. travnja 2011. godine nakon nepravomoćne presude generalima Gotovini, Markaču i Čermaku.

Analiza koju ćemo u ovom pregledu izložiti nema namjeru zadovoljiti sve znanstvene kriterije, a dobiveni empirijski materijal neće imati značaj za generiranje teorije niti mogućnost generalizacije rezultata. Radi poštivanja nekih od osnovnih epistemoloških kriterija, koji uključuju objektivnost i prikladnost podataka za mjerenje i kvantifikaciju, izrađena je analitička matrica analize sadržaja.

Ciljevi istraživanja bili su: 1. utvrditi kvantitativna obilježja središnje informativne emisije u razdoblju od dva tjedna nakon presude generalima s obzirom na trajanje priloga o presudi; 2. utvrditi tko najviše govori o presudi generalima; 3. utvrditi u kojoj se mjeri javna televizija dala prostor žrtvama Vojno-redarstvene akcije *Oluja*, koliko su prisutni opisi stradanja žrtava, koliko se koristilo dokumentarnim snimkama koje ilustriraju događaje i uključivanjem forenzičkih dokaza koji potkrepljuju njihova svjedočenja; 4. utvrditi u kojoj se mjeri javna televizija držala profesionalnih standarda i etičkih načela javne televizije.

Jedinicu analize sadržaja odredili smo kao tematsku cjelinu unutar središnjih informativnih emisija koja ima logičan slijed značenja, bez obzira na to nalaze li se unutar jedne tematske cjeline različite forme televizijskog izražavanja. Jedinica sadržaja definirana je kao izjava nositelja poruka o četiri ključne teme: o presudi; o generalima Gotovini, Markaču i Čermaku; o VRA *Oluja*; o žrtvama. U istraživanju sadržaja središnje informativne emisije javne televizije fokus je bio na samom sadržaju, a osobinama odašiljatelja i/ili primatelja poruke nismo se detaljnije bavili. Tijekom analize više smo se usredotočili na verbalne elemente poruka nego na vizualnu dimenziju televizijskog novinarstva, što znači da nismo ulazili u latentna nego samo u manifestna značenja poruka. Uzorak istraživanja bile su sve središnje informativne emisije emitirane u razdoblju od 15. do 30. travnja 2011., ukupno šesnaest Dnevnika. Međutim, analiza je pokazala da u Dnevniku od 25. travnja 2011. nije bilo priloga o presudi generalima pa je finalni ukupni uzorak - petnaest središnjih informativnih emisija emitiranih na Prvom programu javne televizije.

Rezultati istraživanja

Kvantitativna dimenzija

Tablica 1. Ukupno trajanje Dnevnika i tematskih cjelina od 15. do 30. travnja 2011. o presudi Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju generalima Gotovini, Čermaku i Markaču

Datumi emitiranja Dnevnika	Ukupno trajanje Dnevnika u minutama	Trajanje tematskih cjelina o presudi generalima Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) unutar Dnevnika u minutama
15. travnja	41,07	41,07
16. travnja	33,08	23,9
17. travnja	32,36	12,0
18. travnja	30,05	14,0
19. travnja	30,05	3,36
20. travnja	27,0	6,38

Datumi emitiranja Dnevnika	Ukupno trajanje Dnevnika u minutama	Trajanje tematskih cjelina o presudi generalima Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) unutar Dnevnika u minutama
21. travnja	26,2	3,0
22. travnja	25,28	3,9
23. travnja	23,4	3,5
24. travnja	29,3	13,2
25. travnja	-	-
26. travnja	28,5	2,38
27. travnja	28,0	4,51
28. travnja	31,9	8,2
29. travnja	29,3	0,36

Središnja informativna emisija od 15. travnja rekorder je po ukupnom trajanju Dnevnika i trajanju tematskih cjelina o presudi generalima. Naime, taj Dnevnik traje 41,07 minuta i u cijelosti se bavi presudom generalima. Također je iz kvantitativne analize razvidno da su urednici u četiri Dnevnika nakon presude (15., 16., 17. i 18. travnja) posvetili 64,1 % ukupnog trajanja svih tematskih cjelina o presudi generalima u svim analiziranim Dnevnicima. Dakle, praćenje tematskih cjelina o presudi generalima središnje informativne emisije, gledano u minutama, opada nakon prva četiri dana, a 24. travnja u žarištu se ponovno našla veća tematska cjelina o presudi generalima. Tog su datuma temi o presudi generalima bile posvećene 13,2 minute.

U razdoblju od 15. do 30. travnja 2011. godine ukupno trajanje svih Dnevnika bilo je 385,14 minuta, a tematske cjeline o presudi generalima ukupno su trajale 141,89 minuta. Kada ukupnu minutažu Dnevnika usporedimo s minutažom tematskih cjelina o presudi generalima, postaje razvidno da je više od trećine (36,8 %) svih sadržaja analiziranih Dnevnika bilo posvećeno toj temi.

Kvalitativna dimenzija

Tablica 2. Nositelji poruka Dnevnika emitiranog 15. travnja

1. Građani	17
2. Novinarke/novinari	16
3. Branitelji/udruge branitelja	7
4. Stručnjaci/analitičari	6
5. Političari vladajuće koalicije	5
6. Odvjetnici generala	4
7. Političari iz opozicije	3
8. Vojni vrh	3
9. Druge organizacije civilnog društva	2
10. Žrtve	2
11. Predstavnici EU-a	2
12. Sudac Alphons Orie	2
13. Ostali nositelji poruka (crkveni dostojanstvenici, Franjo Tuđman, bivši predsjednik Republike Hrvatske, Jadranka Kosor, predsjednica Vlade RH, Ivo Josipović, predsjednik Republike Hrvatske, Boris Tadić, predsjednik Republike Srbije, Bruno Vekarić, glasnogovornik Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, general Ivan Čermak, Marijana Čermak, supruga generala Ivana Čermaka)	1

Tablica 3. Nositelji poruka u Dnevnicima od 15. do 30. travnja 2011.

1. Građanke/građani	30
2. Stručnjaci/analitičari/komentatori novinari - 5; politolozi/sociolozi/filozofi - 5; povjesničari - 6; odvjetnici/ pravni stručnjaci - 11;	27
3. novinarke/novinari HRT-a ² Sandra Križanec, Ilija Jandrić, Branimir Farkaš, Elizabeta Gojan, Lamija Alečković, Katarina Periša Čakarun, Edi Škovrlj, Majda Mikulandra, Martina Kiseljak, Eugen Husak, Tatjana Munižaba, Anka Bilić Keserović, Marija Stanić, Željko Korpar, Ivana Dragičević Veličković, Ivica Đuzel, Branka Brekalo, Goran Brozović, Darko Šokota, Zoran Šprajc, Petar Štefanić, Ivan Jabuka, Miro Aščić, Branka Slavica, Marina Radić, Stella Kolar Borovčak	26
4. Branitelji/predstavnici udruga branitelja	18
5. Jadranka Kosor, predsjednica Vlade RH	8
6. Odvjetnici generala	7
7. Političari iz opozicije (Boro Grubišić - HDSSB, Radimir Čačić - HNS, Zoran Milanović - SDP, Vesna Pusić - HNS, Damir Kajin - IDS)	7
8. Predstavnici EU-a i međunarodne zajednice	6
9. Umirovljeni generali, bivši brigadiri, bivši zapovjednici postrojbi HV-a...	6
10. Bivši ministri (Ivan Vekić, Vesna Škare Ožbolt, Ivan Jarnjak, Milan Kovač)	6
11. Crkveni dostojanstvenici	6
12. Ivo Josipović, predsjednik Republike Hrvatske	6
13. Predstavnice/i organizacija civilnog društva	5
14. Prijatelji i suborci generala Ante Gotovine	5
15. Političari vladajuće koalicije: Luka Bebić - HDZ, Andrija Hebrang - HDZ, Josip Friščić - HSS	4
16. Žrtve i udruge žrtava (Zoran Požar, izbjeglica iz Petrinje; Mirjana Grujić, izbjeglica iz Daruvara, Dragan Pjevač, potpredsjednik Udruženja porodica poginulih i nestalih lica <i>Suza</i>)	3
17. Ministri Vlade RH (Gordan Jandroković, Radovan Fuchs, Tomislav Karamarko)	3

18. Stjepan Mesić, bivši predsjednik RH	3
19. Franjo Tuđman, bivši predsjednik RH	2
20. Savjetnici, izaslanici predsjednice Vlade RH	2
21. Načelnik općine Pakoštane Milivoj Kurtov	2
22. Sudac Alphons Orie, MKSJ	2
23. Ostali nositelji poruka (Marijana Čermak, supruga generala Ivana Čermaka; Đuro Perica, predsjednik Kluba utemeljitelja HDZ-a; Boris Tadić, predsjednik Republike Srbije; Bruno Vekarić, glasnogovornik Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije; Željko Kerum, gradonačelnik Splita; Duško Mucalo, intendant splitskog HNK; Jasen Boko, kazališni kritičar; brigadir Dubravko Halovanović, Muzej Domovinskog rata na Turnju; Pero Kovačević, bivši saborski zastupnik HSP-a; Božo Šuša, vijećnik DPS-a iz Kistanja; Davorka Radalj, Državno odvjetništvo RH, Serge Brammertz, glavni tužitelj MKSJ-a; general Ivan Čermak) ³	13

Prema analizi nositelja sadržaja poruka najviše se (nakon novinarki/novinar) pojavljuju građani, tzv. *vox populi*, kojima se novinari i urednici središnje informativne emisije prema članku 60. Etičkog kodeksa javne televizije uopće ne bi smjeli koristiti u informativnim emisijama. Naime, u čl. 60 stoji: "Tako-zvane ulične ankete ili snimljene izjave nasumce odabranih osoba mogu se upotrijebiti u programima samo kao ilustracija raznovrsnosti stavova koji o nekoj temi postoje u javnosti. Stoga se u takvim anketama moraju prikazati tipični predstavnici koji pokazuju cijeli raspon ili nijansiranost stavova te se ni na koji način ne smije sugerirati da je riječ o stavu ili prevladavajućem mišljenju javnosti", a upravo to je uličnim anketama činila javna televizija. Građani su, nakon novinara, govorili više i od stručnjaka, odvjetnika, političara, politologa, sociologa. *Vox populi* je umjesto ilustracije različitih stavova javnosti služio kao gotovo uniformiran stav, pri čemu se mogao čuti i govor mržnje.

Primjerice u Dnevniku od 15. travnja anketirani građanin Pakoštana izjavljuje: "Za što smo se borili, za njih (glas sa strane: "sve ih treba protjerati, još više")⁴, a oni su zaštićeni kao lički medvjedi. Mi riči ne smimo reć, a gledaj što rade od naših ljudi". Da su stavovi građana prikazani u središnjoj informativnoj emisiji prilično jedinstveni te da nisu u prihvatljivoj funkciji ilustracije raznovrsnih stavova kao početka razgovora o nekoj temi, u ovom slučaju temi o presudi generalima - govore sljedeći citati, također iz Dnevnika od 15. travnja:

Tablica 4. Izjave građana emitirane u Dnevniku od 15. travnja 2011.

Građani:	Izjave građana - Dnevnik, 15. travnja 2011.
Anketirani građanin, Pakoštane	"To je nepravedno, to ne može tako biti."
Anketirani građanin, Pakoštane	"Naravno da sam šokiran, nije moglo gore "
Anketirani građanin, Knin	"Naši generali nakon što su pobjedonosno ušli na ovu tvrđavu, tako i sutra pobjedonosno trebaju izaći iz Haaga i da ih mi sretno ovdje dočekamo."
Anketirani građanin, Knin	"Mogu samo poručiti svim našim generalima da je Knin uz njih, nadam se da oni to znaju (vrlo teško uz veliki grč izgovara ove riječi, na rubu plača)."
Anketirani građanin, Zadar	"A Antu Gotovinu za nikakvu Europu nikada neću dati (anketirani je na rubu suza, jeca dok izgovara ime Ante Gotovine, op.a)..."
Anketirani građanin, Zadar	"Kompletnu Vladu treba smijeniti jer ništa nije učinila.... "
Anketirana građanka, Đurđevac	"Što se Mladena tiče, to je čovjek koji mrava ne bi zgazil"(misli na Mladena Markača, op.a).
Anketirani građanin, Đurđevac	"To je strašno sramotno za Hrvatsku koja se branila."
Anketirani građanin, Krapinske Toplice u blizini imanja/dvorca Čermak	"Pa da čovjek zaplače, šta drugo da može... Oni koji su dali sve za domovinu su u zatvoru, a ovi koji su krali, ti su na slobodi ... "
Anketirane dvije građanke Vukovara	Prva: "Jako sam razočarana." Druga: "Ej, kolika je presuda?" Prva: "24 godine." Druga: "A majko moja... Sunce im njihovo..." Prva: "Markač 18 godina. "
Anketirana građanka na Trgu bana Josipa Jelačića, prosvjedni skup, Zagreb	"Znate, prije više od dva desetljeća moj muž je poklonio život na oltar ove domovine. 20 godina je prošlo, a da plačem, plačem i za mužem i za Gotovinom i za svojom Hrvatskom."

Građani:	Izjave građana - Dnevnik, 15. travnja 2011.
Anketirana građanka na Trgu bana Josipa Jelačića, prosvjedni skup Zagreb	"Nije hrvatska Vlada dovoljno učinila, mislim da nije..."
Anketirani građanin na Trgu bana Josipa Jelačića, prosvjedni skup Zagreb	"Ma to je, to je... Bože sačuvaj, ne daj Bože nikome, ali nismo mi bili... Mi smo bili napadnuti..."
Anketirani građanin na Trgu bana Josipa Jelačića, prosvjedni skup Zagreb	"Kako komentirati, ti si isto poražen kao i ja (obraća se novinaru, op.a.)." (Idu kadrovi mase koja viče: "U boj, u boj za narod svoj!")

Zaključimo: jedine anketirane osobe, stava gotovo suprotnog od zgražanja, šoka i nevjerice koje su izražavali anketirani hrvatski građani, troje je anketiranih građana Beograda. Građani iz Beograda izjavljuju: "Za Čermaka se čudim što je oslobođen, to ne znam"; "Dobro, dobro je dobio, slažem se s presudom", a treći građanin ima stereotipiziran stav izjednačavanja odgovornosti zaraćenih strana i kaže: "Mislim da su sve strane podjednako krive za dešavanja na teritoriju bivše Jugoslavije". Takav pristup polarizacije, gdje građani Hrvatske u cijelosti negoduju zbog visine presude generalima Gotovini i Markaču, a građani Srbije takvu presudu smatraju posve odgovarajućom i negoduju zbog oslobađajuće presude generalu Čermaku, zasigurno nije pridonio izražavanju pluralnog mišljenja nego samo stvaranju radikalizacije stavova temeljenih na istoj dimenziji.

Primjeri koje smo iznijeli odnose se samo na Dnevnik od 15. travnja, no ostaje činjenica da su se ulične ankete i stavovi građana iznosili i u drugim tematskim cjelinama o presudi generalima tijekom analiziranog razdoblja - upravo *vox populi* je, nakon novinarki/novinara, prema iznesenim podacima, dominantna grupa (30 građanki/građana pojavljuju se kao nositelji poruka u 15 Dnevnika) koja se pojavljuje kao nositelj poruka za sve analizirane Dnevnik. Značajno je istaknuti da se u svih 15 analiziranih Dnevnika predstavnici MKSJ-a pojavljuju samo tri puta, i to predsjednik Sudskog vijeća Alphons Orie dva puta, a Serge Brammertz, glavni tužitelj MKSJ-a jednom, što znači da ključni akteri govore vrlo rijetko. Nema nijedne izjave glasnogovornice MKSJ-a, što je indikativno za (ne)objektivno informiranje građana o presudi.

Žrtve Vojno-redarstvene akcije *Oluja* kao nositelji poruka

Nevidljive su i nečujne i ovoga puta bile žrtve, građanke i građani koji su najviše propatili, kojima su ubijeni članice/članovi obitelji i/ili su nestali tijekom i nakon VRA *Oluja*. Naime, kao nositelji poruka u svih 15 analiziranih središnjih informativnih emisija hrvatske javne televizije, obitelji žrtava i žrtve pojavljuju se samo tri puta. Zbog kratkoće i sažetosti tih izjava, ovdje ćemo u cijelosti prenijeti izjave žrtava iz Dnevnika od 15. travnja:

Zoran Požar, izbjeglica iz Petrinje, izjavu daje iz izbjegličkog kampa u Beogradu (Dnevnik, 15. travnja):

“Strah, strah od ne samo smrti, možda najmanje od smrti, strah od mučenja. “

Mirjana Grujić, izbjeglica iz Daruvara, izjavu daje iz izbjegličkog kampa u Beogradu (Dnevnik, 15. travnja):

“Koliko god da je, ona je mala (presuda). Otac mi je nastradao... i ne može ga vratiti ništa... “

Zoran Požar:

“Nemam tu satisfakciju... da doživim sada da robijaju do kraja života ili da ih puste. “

U središnjim informativnim emisijama potpuno su izostali iskazi žrtava tijekom dvogodišnjeg suđenja u Haagu, opis njihova stradanja, dokumentarne snimke kojima se to stradanje ilustrira i dokazi koji potkrepljuju njihovo svjedočenje. Tako je zainteresirana javnost ostala uskraćena za sliku stradanja građana Hrvatske, najčešće pripadnika srpske etničke manjine tijekom i nakon VRA *Oluja*. Isto tako javna je televizija sporadično, ali vrlo pristrano, izvještavala sa sudskog postupka hrvatskim generalima u Haagu te su česte bile najave oslobađajućih presuda. Time je javna televizija u znatnom dijelu hrvatskog društva pridonijela eskalaciji očito duboko ukorijenjenog stava o negiranju/opravljanju zločina nad hrvatskim građanima, pripadnicima srpske etničke manjine, koje je počinila “naša strana” tijekom i nakon VRA *Oluja*. Do sada smo nastojali odgovoriti na tri postavljena cilja istraživanja: pokazati kvantitativna obilježja središnje informativne emisije u razdoblju od dva tjedna nakon presude generalima u odnosu na trajanje priloga o presudi; odgovoriti na pi-

tanje tko najviše govori o presudi generalima te pokazati u kojoj je mjeri javna televizija dala prostor žrtvama VRA *Oluja*.

Moramo se osvrnuti i na to u kojoj se mjeri javna televizija držala profesionalnih standarda i etičkih načela, poput korištenja točnih, istinitih, objektivnih, potpunih, pravodobnih, provjerenih, uravnoteženih i drugih informacija.

U ovoj završnoj cjelini sažetka preliminarne rezultata istraživanja sadržaja središnjih informativnih emisija javne televizije, izdvojit ćemo izjave nositelja poruka (najčešće novinarki/novinaru javne televizije) koji su baratali netočnim, pristranim i/ili neprovjerenim informacijama. Te izjave za potrebe ovog sažetka nisu i kvantificirane⁵. U cjelini koja slijedi, osim navođenja takvih izjava iz središnje informativne emisije, navest ćemo, prema našim saznanjima, korektnije i objektivnije informacije vezane uz citirane izjave.

Primjeri nepreciznih, netočnih, neobjektivnih izjava iz Dnevnika u analiziranom razdoblju s ispravicima netočnosti.

Primjer 1.

Dnevnik od 15. travnja 2011. / Sandra Križanec, voditeljica i urednica;

*“Iza akcije *Oluja* stoji udruženi zločinački pothvat”.*

Ispravak:

“Zajednički zločinački pothvat ne predstavlja odgovornost države nego poseban oblik individualne kaznene odgovornosti. Zajedničkim zločinačkim pothvatom proglašena je odluka državnog političkog i vojnog vrha da etnički očisti prostor tzv. Republike Srpske Krajine od srpskog stanovništva, ali ne i legitimna odluka hrvatskih vlasti da vojnom silom uguše pobunu srpskog stanovništva u tzv. RSK i vrate kontrolu nad svojim teritorijem. Još je u završnoj riječi na kraju dvogodišnjeg suđenja haški tužitelj Alan Tieger istaknuo kako: ‘Odluka Hrvatske da provede vojnu operaciju, da zauzme Krajinu, nije sporna. Ovdje nitko ne tvrdi da je Hrvatska imala plan ili politiku da nekoga protjera. To su imali pripadnici zajedničkog zločinačkog pothvata. Uopće nije sporno da su hrvatski ljudi itekako propatili zbog groznih zločina koje su počinile srpske snage. Ali nema nikakvog proturječja između viktimizacije i plana da se Srbi protjeraju. Te dvije stvari postoje paralelno u tom tragičnom krugu viktimizacije...’”(Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, 2011:9)

Primjer 2.

Dnevnik od 15. travnja 2011. / Branimir Farkaš, novinar HTV-a

Branimir Farkaš: "...Sudac Orije u obrazloženju napominje kako je činjenica da se *Oluja* odigrala u okolnostima dugogodišnjeg rata na prostoru regije i teških stradanja hrvatskih civila, no to nije bilo u nadležnosti ovoga predmeta..." Alphons Orije, predsjednik Sudskog vijeća: "...Ovaj se predmet ne bavi legalnošću rata i događajima od prije..." Branimir Farkaš: "..., a događaji od prije su okupacija i razaranje Hrvatske i njenih gradova, Vukovara, Dubrovnika, Zadra, Gospića, Karlovca i drugih **za koje po zapovjednoj odgovornosti nije odgovarao nitko...**"

Ispravak:

Za zločine počinjene u Hrvatskoj Haaški je sud osudio pravomoćno na temelju zapovjedne odgovornosti (čl. 7(3) statuta MKSJ-a):

- Pavla Strugara (za granatiranje dubrovačke gradske jezgre na 7 godina, prva pravomoćna presuda za zločine počinjene na teritoriju RH);

Miodraga Jokića (priznao krivnju, pravomoćno osuđen na 7,5 godina, također za granatiranje dubrovačke jezgre).⁶

Primjer 3.

Dnevnik od 15. travnja 2011. / Sandra Križanec, voditeljica i urednica;

"Markač i Gotovina krivi su samim time što su bili sudionici sastanka na kojemu se planirala *Oluja* te zbog svoje važnosti u njegovoj provedbi, bez uzimanja u obzir okolnosti zbog kojih je ta vojna akcija organizirana".

Ispravak:

*"U presudi se navodi da je general Gotovina kao zapovjednik Zbornog područja Split (ZPS) nesumnjivo zapovijedao svim jedinicama koje su sudjelovale u operaciji *Oluja* i počinile zločine nad Srbima u ljeto 1995. godine. Njegov doprinos zajedničkom zločinačkom pothvatu se, prema mišljenju sudskog vijeća, ogleda u tome što je sudjelovao na sastanku na Brijunima tijekom kojega je uobličen plan za protjerivanje Srba iz Krajine. U presudi suci, između ostalog, podsjećaju na njegovo naređenje od 2. kolovoza 1995. godine u kojemu od podčinjenih traži da prilikom **topničkih napada** 'čitave gradove tretiraju kao mete'. Njegov, prema presudi, doprinos ostva-*

renju ciljeva zajedničkog zločinačkog pothvata ogleda se u činjenici što nije spriječio ubojstva i druge zločine nad srpskim civilima niti je poduzeo mjere kako bi se počinitelji kaznili, što je 'imalo utjecaja na opći stav prema zločinima' na oslobođenom području⁷."

"U presudi, kojom je general Markač osuđen na 18 godina zatvora navodi se da se njegov doprinos zajedničkom zločinačkom pothvatu ogleda u sudjelovanju na brijunskom sastanku, gdje je isplanirano protjerivanje Srba iz Krajine, naređivanju neselektivnog topničkog napada na Gračac i propustu da kazni počinitelje i spriječi zločine specijalaca u Gračacu, Donjem Lapcu, Gruborima i drugim krajskim mjestima u kojima su ubijani civili i uništavana njihova imovina. Kada je Oluja okončana, specijalna policija bila je zadužena za više akcija čišćenja. Jedna od takvih odigrala se u dolini Plavno krajem kolovoza 1995. godine, tijekom koje je u selu Grubori ubijeno petero srpskih staraca i spaljeno više kuća, za što su, prema nalazu vijeća, odgovorni hrvatski specijalci. Umjesto da provede istragu tog incidenta, Markač je, navodi se u presudi, 'izmislio lažnu priču' o sukobima sa srpskim 'teroristima' da bi prikrio zločin i poslao 'lažni izvještaj' načelniku Glavnog stožera HV-a Zvonimiru Červenku⁸."

Primjer 4.

Dnevnik od 15. travnja 2011. / Lamija Alečković, novinarka HTV-a

Franjo Tuđman off (s originalne tonske snimke Brijunskog sastanka);

"Riješiti, na koji način? To je sada tema naše današnje rasprave, da nanesemo takve udarce da Srbi praktično nestanu, odnosno da ono što nećemo odmah zahvatiti, da mora kapitulirati u nekoliko dana..."

Lamija Alečković, novinarka HTV-a;

"...za pravne stručnjake, pod Srbi Tuđman misli na vojsku, haški sud tumači misli se na sve... Jasno je da je sud prihvatio da je odlazak Srba iz Hrvatske bila jasna namjera političkog vodstva..."

Ispravak:

„Prema brijunskom transkriptu, koji je u sudske spise zaveden kao tužiteljjev dokaz P461, predsjednik Tuđman je ovako definirao temu sastanka: 'Da nanesemo takve udarce da Srbi praktično nestanu, odnosno da ono što nećemo odmah zahvatiti, da mora kapitulirati u nekoliko dana'. Prema tužitelju, Tuđman je imao u vidu 'praktični nestanak' ne samo Srpske vojske Krajine nego i srpskih civila, ali je sudsko vijeće to

odbacilo ukazujući da u nastavku hrvatski predsjednik govori o 'nanošenju na nekoliko pravaca takvih udara da se srpske snage ne mogu više oporaviti, nego da moraju kapitulirati'. Iz toga je, zaključilo je Vijeće, jasno da se 'praktični nestanak' odnosi uglavnom na srpske vojne snage, a ne na civile⁹."

Primjer 5.

Dnevnik od 16. travnja 2011. / Martina Kiseljak, novinarka HTV-a

"...Nitko nije odgovarao ni za Karlovac, ni za Zadar, kao ni za Šibenik, Osijek, Slavonski brod, Novsku, Gospić. Dubrovnik je 6. prosinca napadnut s mora, kopna i zraka. 2000 izravnih pogodaka u staroj jezgri, 19 poginulih civila i branitelja. I tako mjesecima...."

Ispravak:

"Ured tužitelja Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) podignuo je optužnice protiv 161 osobe. Izdvajamo neke od optuženih i osuđenih pred MKSJ-om za zločine počinjene u ratu u Hrvatskoj 1991. - 1995.;

Momčilo Perišić (u tijeku prvostupanjski postupak); Jovica Stanišić (u tijeku prvostupanjski postupak); Franko Simatović (u tijeku prvostupanjski postupak); Vojislav Šešelj (u tijeku prvostupanjski postupak); Milan Babić (pravomoćno osuđen, preminuo); Slavko Dokmanović (preminuo); Miodrag Jokić (pravomoćno osuđen); Milan Martić (pravomoćno osuđen); Slobodan Milošević (preminuo); Mile Mrkšić (pravomoćno osuđen); Miroslav Radić (pravomoćno oslobođen); Veselin Šljivančanin (pravomoćno osuđen); Pavle Strugar (pravomoćno osuđen); Milan Zec (optužnica povučena); Vladimir Kovačević (optužnica proslijeđena pravosuđu Srbije)¹⁰."

Primjer 6.

Dnevnik od 17. travnja 2011. / Zoran Šprajc, urednik i voditelj

„Što se tiče zločina tijekom i nakon akcije *Oluja*, posebice u dijelu koji se odnosi na pljačku, palež, silovanja i ubojstva, iz brojeva se teško može izvući zaključak iz haaške presude da ti zločini nisu procesuirani, tj. da su bili dio zločinačkog pothvata koji je zamislio državni vrh. Naime, kako doznajemo u DORH-u, prijavljeno je 6390 takvih zločina, procesuirano je 4128, a više od polovine predmeta završena je osuđujućom presudom. To demantira i neke političare koji su ovih dana govorili da bi presuda bila drugačija da smo sami procesuirali zločine iz *Oluje*."

Ispravak:

“- Nijedna osoba još nije osuđena za kazneno djelo ratnih zločina počinjenih tijekom i nakon Oluje - rekla je savjetnica u Odsjeku za ratne zločine DORH-a Davorka Radalj, dodavši kako se vode kriminalistička istraživanja u 24 ratna zločina, čijim je počinjenjem stradalo 156 osoba. Počinitelji su, kako je kazala, za sada nepoznati. Prema njezinim riječima, evidentirano je ubojstvo ukupno 47 osoba, od čega su zbog ubojstva 21 osobe procesuirana 33 počinitelja, a osuđeno je 14 osoba. Ne tvrdimo da zločina nije bilo, rekla je zamjenica glavnog državnog odvjetnika Jasmina Dolmagić, dodavši kako nema nijedne prijave protiv pripadnika Hrvatske vojske ili MUP-a da se po njoj nije postupalo. DORH je odlučan istražiti i procesuirati sve zločine bez obzira na nacionalnu ili ideološku orijentaciju žrtve, poručila je. DORH će, kako je najavila, razmotriti činjenice i podatke iz izvještaja HHO-a 'Vojna operacija Oluja i poslije' iz 2001. godine¹¹."

Primjer 7.

Središnji Dnevnik od 18. travnja 2011. / Petar Štefanić, novinar HTV-a

"Premijerka Jadranka Kosor kod mirogojskog Zida boli s obiteljima zatočenih i nestalih. Nekada 18.000 neriješenih sudbina, u ovome trenutku još 1013. Danas im smetaju aktualne haaške presude."

Ispravak:

"Prema službenoj evidenciji Uprave za zatočene i nestale (stanje evidencije na dan 1. listopada 2010. godine), još uvijek je nepoznata sudbina 1859 nestalih osoba, od kojih su 1024 osobe nasilno odvedene i nestale 1991. godine, dok 835 čine osobe o čijoj sudbini nema saznanja od 1995. godine¹²."

Ovdje su izneseni samo neki od primjera površnog i neprofesionalnog novinarstva koji dostatno govore o plasiranju vrlo ozbiljnih netočnosti za razumijevanje presuda generalima Gotovini i Markaču, čime se manipulira i obmanjuje javnost. Time smo odgovorili na još jedno pitanje - u kojoj se mjeri javna televizija držala profesionalnih standarda u izvještavanju o presudi generalima.

Umjesto zaključka

Tijekom svih analiziranih Dnevnika (posebno izdvajamo središnju informativnu emisiju od 15. travnja 2011. - urednica Sandra Križanec) građani nisu

dobili kontekst presude. Tijekom maratonskog Dnevnika tog 15. travnja u trajanju od 41,07 minuta, u cijelosti posvećenog presudama generalima Gotovini, Markaču i Čermaku, javnosti nisu objavljene činjenice koje govore o ratnim događajima, žrtvama i samom tijeku suđenja u Haagu koje je trajalo od 11. ožujka 2008. i završilo u prvim danima rujna 2010., kada je tijekom 303 radna dana saslušano 145 svjedoka. Građani jednostavno nisu dobili odgovor zbog čega su generali uopće u Haagu i zašto su presude tako visoke.

U prilogima i komentarima svih petnaest analiziranih Dnevnika u razdoblju od 15. - 30. travnja 2011. vladala je potpuna zbrka u vezi s podacima DORH-a o "prijavama, procesuiranim slučajevima i žrtvama kaznenih djela ratnih zločina i postupcima u vezi s kaznenim djelima za vrijeme i nakon operativne akcije *Oluja*". Izostala je ključna informacija o tome da nijedna osoba tada nije bila osuđena za kazneno djelo ratnog zločina počinjenog tijekom i nakon *Oluje*. Obrazloženja da zajednički zločinački pothvat ne predstavlja odgovornost države nego poseban oblik individualne kaznene odgovornosti, da je zločinačkom proglašena odluka državnog političkog i vojnog vrha da etnički očisti prostor tzv. Republike Srpske Krajine od srpskog stanovništva, ali ne i legitimna odluka hrvatske vlasti da vojnom silom uguši pobunu srpskog stanovništva u tzv. RSK i vrati kontrolu nad svojim teritorijem, nisu pronalazila medijski prostor u analiziranim Dnevniciima javne televizije. Naprotiv, izjave potpore i sućuti s osuđenim generalima u cijelosti su potisnule informiranje javnosti o razmjerima zločina (ubojstva, nečovječna postupanja, pljačkanja i uništavanja imovine) te masovnog egzodusa srpskog stanovništva. Izostali su sućut i pijetet prema žrtvama počinjenog zločina.

Nakon pregleda svih transkripata središnjih informativnih emisija i protokola analize sadržaja za razdoblje od 15. do 30. travnja 2011., postalo je razvidno kojeg sadržaja unutar tematskih cjelina o presudi generalima na javnoj televiziji nije bilo. Naime, izostale su ozbiljne analize i iznošenje činjenica za koje držimo da ih je javna televizija bila dužna podastrijeti javnosti, i to o sljedećim kompleksnim dijelovima presude kao što su: Brijunski transkripti; Gotovinin doprinos udruženom zločinačkom pothvatu; Markačevo činjenje, odnosno nečinjenje tijekom operacije *Oluja*; argumenti sudskog vijeća koji su doveli do oslobođenja od krivnje Ivana Čermaka. Također su izostali analiza i odgovor na pitanje kako je Sudsko vijeće došlo do zaključaka da su topnički napadi na gradove za vrijeme operacije provedeni u svrhu progona civilnog stanovniš-

tva, kako je tvrdilo tužiteljstvo, a ne s ciljem postizanja vojne pobjede, što je bila teza obrane. "Zašto je unatoč naredbi vlade Milana Martića o evakuaciji civilnog stanovništva od 4. kolovoza 1995. sudsko vijeće zaključilo da je za odlazak Srba za vrijeme i nakon *Oluje* odgovorna Hrvatska vojska i specijalna policija¹³." Isto tako, hrvatska javnost ništa nije saznala o Tuđmanovim stavovima o hrvatskim građanima, pripadnicima srpske etničke manjine koji su važni za razumijevanje zajedničkog zločinačkog pothvata. Primjerice, na mitingu u Kninu 26. kolovoza 1995. godine Franjo Tuđman je izjavio: "Nema povratka na ono što je bilo, da nam usred Hrvatske šire rak koji je razarao hrvatsko nacionalno biće i koji nije dopuštao da hrvatski narod bude zaista sam svoj na svome. (...) Nestalo ih je za dva-tri dana, nisu imali vremena da pokupe svoje prljave pare, devize, niti gaće¹⁴."

Isto tako, u obraćanju pripadnicima Hrvatske vojske, Tuđman 5. kolovoza 1995. godine govori o "povratku u Knin, čist kakav je bio u Zvonimirovo vrijeme"¹⁵. Iz istih razloga jednako je važno bilo građane informirati o diskriminacijskim zakonima nakon *Oluje*, gdje se pravnim mjerama hrvatskih vlasti nakon *Oluje* težilo da se napuštena srpska imovina na oslobođenom području "dodijeli Hrvatima i da se tako pravim vlasnicima uskrati pravo na kuće i imanje"¹⁶, što je također utjecalo na nalaz sudskog vijeća o postojanju zajedničkog zločinačkog pothvata.

Novinari i urednici imaju pravo, i to je dio novinarskih sloboda, da činjenicama barataju tako da ih uklope u svoja viđenja, ali se pritom ne smije zadirati u činjenično stanje, u ovom slučaju onoga što se vidjelo i čulo u haškoj sudnici. U internom novinarskom etičkom kodeksu navode kolege i kolegice iz haške novinske agencije *Sense Tribunal*, koji prate sva suđenja pred tribunalom: "Nastojimo birati iskaze i slike kojima se rekonstruiraju događaji na kojima se proces zasniva, koji su relevantni za predmet suđenja i koji ističu ulogu optuženih. Težište je na iskazima žrtava, opisu njihova stradanja, dokumentarnim snimkama kojima se ono ilustrira i forenzičkim dokazima koji potkrepljuju njihova svjedočenja" (Tajništvo MKSJ-a Den Haag, 2010:145)

Smatramo da je javna televizija grubo prekršila pravila novinarske struke izostavljanjem glasa žrtava i opisa njihova stradanja. Umjesto žrtava, male su ekrane preplavile izjave potpore i sućuti građana, suboraca, prijatelja s osuđenim generalima i tako potpuno potisnule informiranje javnosti o razmjerima

zločina (ubojstva, nečovječno postupanje, pljačka i uništavanje imovine te masovni egzodus srpskog stanovništva) i žrtvama tih zločina.

“Sudsko vijeće čulo je i razmotrilo dokaze o velikom broju konkretnih slučajeva ubojstava za koje se tereti. O tome su svjedočili članovi obitelji žrtava i međunarodni promatrači. Na primjer, jedan je svjedok posvjedočio da je 7. kolovoza 1995. čuo pucnje i vidio hrvatske vojnike ispred svoje kuće u Mokrom Polju u općini Ervenik. Čuo je kako jedan od njih kaže: ‘Ubio sam još jednog’, nakon čega se spustio po stepenicama i našao svoju staru majku i mentalno oboljelog brata ubijene iz vatrenog oružja. Vijeće je ustanovilo da su ih ubili hrvatski vojnici. Jedna svjedokinja u svojem je iskazu rekla da je 6. kolovoza 1995. vidjela kako hrvatski vojnici izvode petoricu muškaraca iz podruma jedne kuće u Očestevu, ili u blizini tog mjesta, gdje su i nju držali. Jedan od tih muškaraca bio je njezin sin. Ubrzo nakon toga začuli su se pucnji i poslije su ta petorica muškaraca pronađeni mrtvi, ubijeni iz vatrenog oružja. Vijeće je ustanovilo da su tu petoricu ubili pripadnici Hrvatske vojske¹⁷.”

Iz svega do sada navedenog zaključujemo da je javna televizija, umjesto činjeničnog informiranja javnosti o presudi generalima Gotovini, Markaču i Čermaku, proizvela sukcesivni niz manipulativnih, pristranih i time propagandnih sadržaja koji vrve netočnim podacima zbog kojih odgovorni na HTV-u trebaju snositi sankcije. Okljaštrili su sadržaj od svega bitnog, pritom potpuno zanemarujući središnje pitanje sudskog predmeta u slučaju trojice hrvatskih generala, a to je - jesu li srpski civili u Krajini bili meta zločina i treba li optužene držati kazneno odgovornima za te zločine?¹⁸

LITERATURA:

- Fanuko, N. (ur.) (1992.) *Sociologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Plačko, Lj. (1990.) *Analiza sadržaja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Vilović, G. *Govor mržnje*. Zagreb: Političke analize, 6. lipnja 2011.
- Zvonarević, M. (1981.) *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Đokić Jović, J. i Sjekavica, M. (2011.) *Praćenje suđenja za ratne zločine, Izvoštaj siječanj/svibanj 2011.* Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek
- Klarin, M. (2010.) *Procjena naslijeđa MKSJ - Zbornik radova s konferencije Procjena naslijeđa MKSJ 23. - 24. februar 2010.* Den Haag: Outreach program, Sekretarijat MKSJ

¹ Iako je istraživanje provedeno metodom analize sadržaja, kao metodom kojom se uobičajeno koristi u društvenim znanostima, ne držimo da materijal pred vama ima znanstveni karakter. Istraživanje je akcijsko jer je njegova osnovna intencija bila monitoriranje sadržaja koji je javna televizija plasirala najvećem broju građanki/građana povodom jedne društveno relevantne teme, u ovom slučaju izvještavanje o presudi generalima, teme izuzetno važne za suočavanje s prošlošću.

² Ovdje je naveden broj svih različitih novinarki/novinar, urednica/urednika koji su se pojavili kao nositelji poruka o presudi generalima. Međutim, njihov ukupan broj kao nositelja pojedinačnih izjava/poruka mnogo je veći jer se jedna novinarka/novinar, urednica/urednik u jednom Dnevniku pojavljuje između 5 i 8 puta, tako da su novinarke/novinari, urednice/urednici ona grupa koja se pojavljuje kao dominantan nositelj poruka. Ali kako je taj nalaz logičan i očekivan, jer se radi o središnjim informativnim emisijama javne televizije čiji sadržaj proizvode upravo novinarke/novinari, nas je više zanimalo tko je sljedeća grupa po učestalosti pojavljivanja kao nositelj poruka o presudi generalima nego precizno utvrđivanje ukupnog broja pojavljivanja kao nositelja poruka svake pojedinačne novinarke/novinar, urednice/urednika.

³ Svi navedeni u kategoriji "Ostali nositelji poruka" u središnjim se informativnim emisijama u analiziranom razdoblju pojavljuju samo jednom.

⁴ "Sve ih treba protjerati, još više" se prema kontekstu izgovorenog najvjerojatnije odnosi na hrvatske građane, pripadnike srpske etničke manjine (op.a.), čime bi se ta izjava mogla okarakterizirati kao govor mržnje i biti ozbiljno sankcionirana prema Etičkom kodeksu javne televizije. Govor mržnje (engl. *hate speech*) definira se "kao verbalno izražavanje agresivnosti prema manjinskim društvenim skupinama". To je "svaka vrsta govora kojom se širi, potiče ili opravdava nacionalna i rasna netrpeljivost, ksenofobija, antisemitizam, vjerski i drugi oblici mržnje temeljeni na nesnošljivosti" (Malović i sur. 2007:6, navedeno prema Vilović, 2011:68).

⁵ Dakle, iz pregleda koji slijedi nećemo saznati koliko su u odnosu na ukupan verbalni sadržaj poruka unutar tematskih cjelina o presudi generalima novinarke/novinari, ali i drugi nositelji poruka, iznosili netočne, neproverjene ili pristrane informacije nego ćemo samo navesti neke ključne primjere za koje istraživački tim drži da su relevantni za objektivnije razumijevanje presude generalima.

⁶ Podatke prikupila Jelena Đokić Jović, *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću, koristeći se podacima koji se nalaze na službenim web-stranicama Ureda tužiteljstva MKSJ-a, <http://www.icty.org/sections/OMKSJ/Tuilatvo> (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

⁷ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj "Gotovinin doprinos udruženom zločinačkom pothvatu", 3. 5. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/gotovinin-doprinos-udruzenom-zlocinackom-poduhvatu.25.html?cat_id=1&news_id=12746 (zadnji posjet 27. srpnja 2011.), Službene web-stranice MKSJ-a, Sažetak presude Gotovina i drugi (IT-06-90) "Operacija Oluja", 15. travnja 2011., http://www.icty.org/x/cases/gotovina/tjug/bcs/110415bcs_summary.pdf (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

⁸ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj "Markačevo (ne)činjenje tokom operacije Oluja", 6. 5. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/markacevo-necinjenje-tokom-operacije-quotolujaquot.25.html?cat_id=1&news_id=12761 (zadnja posjeta 27. srpnja 2011.), Službene web-stranice MKSJ-a, Sažetak presude Gotovina i drugi (IT-06-90) "Operacija Oluja", 15. travnja 2011., http://www.icty.org/x/cases/gotovina/tjug/bcs/110415bcs_summary.pdf (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

⁹ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj "Analiza Brijunskog transkripta", 18. 4. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/analiza-brijunskog-transkripta.25.html?cat_id=1&news_id=12709 (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹⁰ Podatke prikupila Jelena Đokić Jović, *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću, koristeći se podacima koji se nalaze na službenim web-stranicama Ureda tužiteljstva MKSJ-a, <http://www.icty.org/sections/OMKSJ/Tuilstvo> (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹¹ *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću, Javna rasprava "Procesuiranje ratnih zločina u Hrvatskoj", 29. travnja 2011., http://www.documenta.hr/documenta/index.php?option=com_content&view=article&id=390%3Aizvjeta-s-tribine-qprocesuiranje-ratnih-zloina-u-hrvatskojq-29-travnja-2011&catid=35%3Adogadjanja&Itemid=38&lang=hr (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹² Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Uprava za zatočene i nestale, 1. listopada 2010., <http://www.mobms.hr/ministarstvo/uprava-za-zatocene-i-nestale.aspx> (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹³ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj Deportacija, a ne evakuacija, 29. 4. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/deportacija-a-ne-evakuacija.25.html?cat_id=1&news_id=12737 (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹⁴ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj Tuđmanovi stavovi o Srbima, 19. 4. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/tudjmanovi-stavovi-o-srbima.25.html?cat_id=1&news_id=12713 (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹⁵ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj Tuđmanovi stavovi o Srbima, 19. 4. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/tudjmanovi-stavovi-o-srbima.25.html?cat_id=1&news_id=12713 (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹⁶ Sense Tribunal, Presuda hrvatskim generalima - izvještaj Diskriminatorski zakoni nakon *Oluje*, 20. 4. 2011., http://www.sense-agency.com/tribunal_%28mksj%29/diskriminatorski-zakoni-nakon-qu_gledano_u_minutama,otolujequot.25.html?cat_id=1&news_id=12718 (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹⁷ Službene web-stranice MKSJ-a, Sažetak presude Gotovina i drugi (IT-06-90) "Operacija Oluja", 15. travnja 2011., http://www.icty.org/x/cases/gotovina/tjug/bcs/110415bcs_summary.pdf (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

¹⁸ Službene web-stranice MKSJ-a, Sažetak presude Gotovina i drugi (IT-06-90) "Operacija Oluja", 15. travnja 2011., http://www.icty.org/x/cases/gotovina/tjug/bcs/110415bcs_summary.pdf (zadnji posjet 27. srpnja 2011.)

O autorima/autoricama

Tihomir Ponoš

Tihomir Ponoš (Zagreb, 1970.) novinar je i publicist. Diplomirao je filozofiju i povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2001. do 2006. radio je u *Vjesniku* kao novinar i kolumnist te je često pisao o ljudskim pravima, civilnom društvu i suvremenim povijesnim temama. Od 2006. zaposlen je u zagrebačkom dopisništvu riječkog *Novog lista*. Objavio je knjigu *Na rubu revolucije - studenti '71*, prvu monografiju o studentskom pokretu u vrijeme hrvatskog proljeća. Koautor je udžbenika povijesti za 8. razred koji je bio u upotrebi sedam godina. Dobitnik je Nagrade *Joško Kulušić* Hrvatskog helsinškog odbora za promicanje ljudskih prava u medijima 2002. godine. Od 1998. stručni je suradnik emisije *Povijest četvrtkom* Hrvatskoga radija.

Zoran Pusić

Zoran Pusić (Zagreb, 1944.) radio je kao predavač na Grafičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zadnjih 20 godina sudjelovao je u izgradnji civilnog društva u Hrvatskoj i regiji te pokretanju brojnih građanskih inicijativa: od vraćanja imena Trgu žrtava fašizma, osnivanja Demokratskog opozicijskog foruma, GONG-a, Igmanske inicijative, *Documente*, CIVIS-a do Kuće ljudskih prava. Kopredsjednik je dviju međunarodnih asocijacija za zaštitu ljudskih prava, CIVIS-a i Igmanske inicijative, te predsjednik Upravnog odbora *Documente*. Zoran Pusić predstavlja Hrvatsku u Međunarodnoj federaciji liga za ljudska prava i u Europskoj mreži za borbu protiv rasizma.

Vesna Teršelić

Vesna Teršelić (Ljubljana, 1962.) studirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1985. godine aktivna je u zelenim, ženskim i mirovnim civilnim inicijativama. Suosnivačica je SVARUN-a - Radne grupe za ekološke, mirovne, ženske i duhovne inicijative (1986.), Zelene akcije (1990.), Antiratne kampanje

Hrvatske (1991.), Centra za ženske studije (1995.), Centra za mirovne studije (1996.), *Documente* - Centra za suočavanje s prošlošću (2004.) i drugih organizacija. Od 1992 do 1998. bila je koordinatorica Antiratne kampanje Hrvatske. Od 2000. do 2002. bila je izvršna direktorica Centra za mirovne studije. Od 2004. voditeljica je *Documente* - Centra za suočavanje s prošlošću. Godine 1997. bila je nominirana za Nobelovu nagradu za mir zajedno s Vesnom Pešić iz Beograda i Selimom Bešlagićem iz Tuzle. *Right Livelihood Award* (nagradu koju često nazivaju alternativnom Nobelovom nagradom) dobila je 1998. zajedno s Katarinom Kruhonja iz Osijeka. Godine 2009. dobila je nagradu *Schwarzkopf - Europe - Prize* s Natašom Kandić iz Beograda i Mirsadom Tokačom iz Sarajeva. Dobitnica je Povelje *Diana Budisavljević* za 2010. godinu. *Richard von Weizsäcker* stipendistica Fondacije *Robert Bosch* bila je 2013.

Josip Kregar

Josip Kregar (Ogulin, 1953.) diplomirao je 1976. godine na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 1986. do danas radi kao nastavnik (znanstveni suradnik, docent do 1995.), odnosno izvanredni profesor na katedri sociologije tog fakulteta. Završio je specijalizaciju pri *Centre for Sociology of Organization* (M. Crozier) i *Pantheon-Sorbonne* (G. Timsit) u Parizu. Godine 1991. obranio je doktorat prava pod naslovom *Deformacije organizacijske strukture: hijerarhija i solidarnost*. Glavna orijentacija Josipa Kregara sveučilišna je nastava i razvoj znanstvene discipline sociologije prava. Od samostalnosti Hrvatske javno je društveno i politički angažiran.

Mladen Stojanović

Mladen Stojanović (Đakovo, 1977.) diplomirao je na Pravnom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku 2000. godine. Od 2002. do 2004. radio je kao vježbenik na Županijskom sudu u Osijeku i u tom je razdoblju položio pravosudni ispit. Od 2006. radi u Centru za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek kao pravni savjetnik - promatrač suđenja za ratne zločine. Od 2009. godine stalni je (su)urednik brojnih periodičnih izvještaja o suđenjima za ratne zločine koji uključuju analize monitoriranih predmeta, zakona i javnih politika te političke i društvene situacije u RH i regiji. Od 2009. koordinira rad promatrača suđenja za ratne zločine Centra za mir Osijek, *Documente* i Građanskog odbora za ljudska prava.

Veselinka Kastratović

Veselinka Kastratović (Osijek, 1966.) diplomirana je pravnica i mirovna aktivistica. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Osijeku. Od 1990. do 1991. godine odradila je pripravničku praksu na Općinskom i Okružnom sudu u Osijeku. Od 1994. godine članica je Centra za mir, nenasilje i ljudska prava u Osijeku, gdje je bila i profesionalno zaposlena. Od 1994. do 2004. godine radila je na projektu *Promocija i zaštita ljudskih prava*, a od 2004. godine do 2014. godine na projektu *Monitoring suđenja za ratne zločine* kao monitorica kaznenih procesa za ratne zločine u Republici Hrvatskoj i regiji. Njezini su tekstovi objavljeni u više publikacija, izvještaja Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, a sudjelovala je i u istraživanjima ljudskih gubitaka na području bivše općine Vukovar koji je provodila *Documenta* - Centar za suočavanje s prošlošću u izradi studija slučaja. Dobitnica je Nagrade za promicanje mirovništva, nenasilja i ljudska prava *Krunoslav Sukić* za 2013. godinu.

Sovjetka Režić

Sovjetka Režić (Metković, 1946.) radi kao sutkinja Županijskog suda u Splitu. Svjedočila je čistkama koje su se devedesetih godina provodile u pravosuđu, a i samoj joj je u to vrijeme pozicija na sudu bila ugrožena. U privatnom životu trpjela je prijetnje zbog neslaganja s tada dominantnom političkom praksom. Godine 2005. kandidirala se za predsjednicu Županijskog suda u Splitu. Neposredno prije donošenja odluke, članovima sudačkoga vijeća podijeljena je anonimna kaznena prijava koja je Sovjetku Režić teretila za zloporabu položaja i ovlasti. Godine 2007. Općinsko državno odvjetništvo u Splitu ju je nakon provedene istrage oslobodio sumnji za zloporabu položaja i ovlasti. Danas radi na Županijskom sudu u Splitu kao drugostupanjski sudac na Građanskom odjelu.

Nikolina Židek

Nikolina Židek (Zagreb, 1976.) diplomirala je španjolski i talijanski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Završila je diplomatsku školu u Madridu, koja je ujedno i magisterij iz međunarodnih studija sveučilišta *Complutense* u Madridu. Na Fakultetu političkih znanosti i sociologije tog sveučilišta upisala je doktorat 2007. godine. Trenutačno je u završnoj fazi doktor-

ske disertacije s temom *Tranzicijska pravda i proširenje Europske unije na Hrvatsku i Srbiju*. Od 2002. do 2013. radi kao profesionalni diplomat u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova RH. Od 2005. do 2009. radila je u Veleposlanstvu RH u Madridu na poslovima kulture, informiranja i unutarnje politike, a od 2009. do 2013. u Veleposlanstvu RH u Buenos Airesu kao voditelj Konzularnog odjela te diplomat za kulturu i iseljništvo. Od siječnja 2014. volontira u *Documenti*.

Milena Čalić Jelić

Milena Čalić-Jelić (Virovitica, 1968.) završila je Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, a nakon stažiranja na Općinskom i Županijskom sudu u Zagrebu, 1997. položila je pravosudni ispit. Deset je godina radila za Organizaciju za sigurnost i suradnju, misija u Republici Hrvatskoj, u mjestima povratka - Daruvaru i Pakracu, a potom i u glavnom uredu u Zagrebu. Završila je brojne edukacije vezane uz poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, zaštitu manjinskih prava te antidiskriminacijske instrumente. Niz je godina pratila suđenja za ratne zločine pred sudovima u Republici Hrvatskoj te se u osobnim susretima sa stradalnicima rata upoznala s problematikom reparacija i nemogućnošću ostvarivanja pojedinih ljudskih prava. Kao pravni savjetnik u *Documenti* - Centru za suočavanje s prošlošću radi od 2010.

Miren Špek

Miren Špek (Osijek, 1980.) pravni je savjetnik i aktivist za ljudska prava. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Osijeku. Tijekom studija dobitnik je Rektorove nagrade Sveučilišta J. J. Strossmayera Osijek iz područja građanskog prava. Godine 2010. postaje aktivni volonter u podršci žrtvama i svjedocima pri Županijskom sudu u Osijeku, a danas je aktivni član i član Upravnog odbora Udruge za podršku žrtvama i svjedocima.

Od 2011. go 2014. godine promatrač je suđenja za ratne zločine pri Centru za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek. Godine 2013. (svibanj - kolovoz) radio je kao istraživač na projektu *Ljudski gubici u RH - 1991.-1995. (Documenta - Zagreb)* te bio voditelj projekta *Zajedno za žrtve rata...* u ime Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek (siječanj - prosinac 2012.). Godine 2011. je koordinator kampanje prikupljanja potpisa za REKOM, a od 2014. pravni savjetnik

Inicijative mladih za ljudska prava Hrvatska. Od 2014. predsjednik je Centra za ekonomska i socijalna prava Osijek.

Marko Sjekavica

Marko Sjekavica (Dubrovnik, 1981.) je diplomirao pravo na Pravnom i muzeologiju/heritologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Pravni staž odradio je 2010. godine na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju, u tužiteljskom timu, na slučaju Perišić. Član je Građanskog odbora za ljudska prava u sklopu kojega je radio na praćenju kaznenih postupaka za ratne zločine i analizi pravne prakse nacionalnih sudova u primjeni međunarodnog kaznenog prava. U više znanstvenih radova analizirao je problem sustavnog uništavanja baštine u oružanim sukobima, predloživši za znanost o baštini novi pojam heritocida/mnemocida. Od 2014. godine polaznik je magistarskog studija Akademije za međunarodno humanitarno pravo u Ženevi.

Jelena Đokić Jović

Jelena Đokić Jović (Leskovac, 1969.) rođena je u pravničkoj obitelji i s očeve i s majčine strane. U skladu s obiteljskom tradicijom, diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Nakon sudsko-odvjetničkog angažmana, posvetila se radu na zaštiti ljudskih prava. U *Documenti* od 2007. radi na praćenju kaznenih postupaka za ratne zločine. Posebice je okupira međunarodna dimenzija pravde te s posebnom pozornošću prati rad međunarodnih ad hoc tribunala i rad Stalnog kaznenog suda. Autorica je i koautorica brojnih članaka upravo o toj temi. U Zagrebu živi od 2000. godine.

Maja Kovačević Bošković

Maja Kovačević Bošković (Zagreb, 1973.) pravna je savjetnica i promatračica suđenja za ratne zločine. Školovala se u Splitu, gdje je 2004. diplomirala na Pravnom fakultetu. Od 2005. do 2008. radila je kao pripravnica u javnobilježničkom uredu u Zagrebu. Od svibnja 2008. zaposlena je u Građanskom odboru za ljudska prava te postaje članica tima za praćenje suđenja za ratne zločine. S kolegicama i kolegama iz partnerskih organizacija, Centra za mir nenasilje i ljudska prava i *Documente*, surađuje na projektnim aktivnostima praćenja su-

đenja. Sudionica je niza edukacija, okruglih stolova i ljetnih škola demokracije, u čijoj organizaciji je i sama sudjelovala. Autorica je i koautorica niza tekstova koji tematiziraju pitanje ratnih zločina.

Emina Bužinkić

Emina Bužinkić (Sisak, 1984.) mirovna je aktivistica. Diplomirala je politologiju na Fakultetu političkih znanosti te završila program Mirovnih studija u Zagrebu. Studirala je arapski jezik i političku kulturu sjevernoafričkih zemalja u Maroku. Od 2002. godine angažirana je u Centru za mirovne studije u područjima zagovaranja građanskog obrazovanja i afirmacije položaja izbjeglica i njihove integracije te na edukacijskim i medijskim aktivnostima u zajednicama. Od 2011. do 2014. godine radila je kao programska koordinatorica *Documente*, ponajviše u području zagovaranja obeštećenja civilnih žrtava rata. Od 2004. do 2011. godine vodila je Mrežu mladih Hrvatske, a posljednje četiri godine voditeljica je obrazovnog programa pod nazivom *Studiji o mladima za mlade*. Članica je Vijeća Predsjednika RH za socijalnu pravdu, Povjerenstva za ljudska prava Vlade RH i Savjeta za mlade Vlade RH.

Bruno Vekarić

Bruno Vekarić (Zagreb, 1967.) je od 1. siječnja 2010. zamjenik tužitelja za ratne zločine i glasnogovornik Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije. Diplomirao je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gdje je diplomirao i na poslijediplomskim specijalističkim studijima. U razdoblju 2003. - 2004. bio je zamjenik Okružnog javnog tužitelja u Beogradu.

Objavio je niz stručnih i znanstvenih radova. Između ostalih, dobitnik je nagrade Kanadskog projekta reforme pravosuđa u Srbiji pri CIDA-u u saradnji s Ministarstvom pravde Republike Srbije za izuzetan doprinos reformi pravosuđa (2009.).

Mirko Klarin

Mirko Klarin glavni je i odgovorni urednik novinske agencije *South East news Service Europe* (SENSE). SENSE je 1998. godine osnovala grupa novinara iz Sarajeva, Zagreba i Beograda, koji su tada bili inozemni dopisnici svojih

medija. *Sense Tribunal* specijalizirana je agencija koja dnevnom i tjednom tisku, RTV stanicama, javnosti i zainteresiranim institucijama u zemljama jugoistočne Europe osigurava informacije o svim relevantnim zbivanjima na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Međunarodnom sudu pravde (MSP) i stalnom Međunarodnom kaznenom sudu (MKS). *Sense Tribunal* izvještava i o ostalim pitanjima međunarodnog kaznenog pravosuđa te zaštite i unapređenja ljudskih prava.

Vesna Alaburić

Zagrebačka odvjetnica Vesna Alaburić, diplomirana pravnica i politologinja, široj je javnosti poznata kao braniteljica haškog optuženika, bivšeg zapovjednika HVO-a, generala Milivoja Petkovića, te odvjetnica koja je 90-ih godina zastupala izdanja Europapress holdinga i *Feral Tribunea* u mnogim parničnim postupcima radi naknade neimovinske štete uzrokovane objavljenim informacijama. Branila je i novinare u kaznenim postupcima zbog клевете i uvrede, među ostalima Davora Butkovića u postupku u kojemu su ga privatno tužila 22 ministra HDZ-ove vlade iz 90-ih te feralovce Viktora Ivančića i Marinka Čulića u kaznenom postupku pokrenutom zbog клевете i uvrede pokojnog predsjednika Franje Tuđmana. Godine 1998. američka odvjetnička komora je Vesni Alaburić dodijelila nagradu za zaštitu ljudskih prava.

Maja Munivrana Vajda

Maja Munivrana Vajda docentica je na katedri za kazneno pravo. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2003. godine, a magistrirala na poslijediplomskom studiju iz kaznenopravnih znanosti u Zagrebu 2007. i na Pravnom fakultetu Sveučilišta Yale (Yale Law School) u SAD-u 2008. godine. Doktorirala je 2011. godine na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a usavršavala se na Institutu *Max Planck* za međunarodno i poredbeno kazneno pravo u Freiburgu u Njemačkoj te na više seminara u zemlji i inozemstvu. Koautorica i autorica je niza znanstvenih publikacija i radova.

Drago Hedl

Drago Hedl (Osijek, 1950.) se novinarstvom bavi 35 godina. Na početku rata u Hrvatskoj bio je glavni urednik *Glasa Slavonije* te je na tom mjestu vrlo

brzo počeo dolaziti u sukob s tadašnjim političkim strukturama u Osijeku, posebice Branimirom Glavašem. Nakon što je bio prisiljen dati ostavku na mjesto urednika *Glasa Slavonije*, počinje raditi u *Slobodnoj Dalmaciji*, gdje sklapa kontakte s osnivačima *Feral Tribunea* te im se priključuje nakon osnivanja tjednika. U svom novinarskom radu najpoznatiji je po tome što se sustavno bavio istraživanjem ratnih zločina i informiranjem javnosti o njima pa su neki od počinjenih ratnih zločina, upravo zahvaljujući njemu, dobili sudski epilog. Zbog svog novinarskog djelovanja u nekoliko mu je navrata život bio ozbiljno ugrožen te se nalazio pod policijskom zaštitom. Koautor je i nekoliko dokumentarnih filmova koji su se bavili temam ratnih zločina. Posljednje četiri godine radi u *Jutarnjem listu* kao novinar i reporter.

Boris Pavelić

Boris Pavelić (Rijeka, 1967.) je studij komparativne književnosti i filozofije završio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Novinar je od 1990. Objavljivao je u *Večernjem listu*, *Glasu Slavonije*, *Nacionalu* i *Feral Tribuneu*. Od 2000. do danas novinar je *Novoga lista* iz Rijeke. Dobitnik je nagrade Hrvatskoga novinarskog društva za seriju reportaža o novim demokracijama srednje Europe, objavljenih 2002. u *Novome listu*. Autor je knjige *10 boljih godina - Bilanca građanina - predsjednika Stjepana Mesića* (Novi Liber, 2010.). Jedan od koautora je knjige *Gotovina, stvarnost i mit*.

Suzana Kunac

Suzana Kunac (Split, 1971.) diplomirala je sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zvanje magistre znanosti stekla 2002. godine na *University College of London*. Završila je prijelazni doktorski studij komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, gdje joj je 2009. godine prihvaćena tema doktorskog rada *Komparativna analiza parlamentarnih izbornih kampanja stranaka od 2000. do 2011. godine u perspektivi konsolidacije demokracije u Hrvatskoj*. Tijekom više od petnaest godina aktivna je u civilnom društvu. Iz područja kojima se bavila objavila je više znanstvenih i stručnih radova. Odlukom Hrvatskog sabora, u travnju 2013. godine imenovana je članicom Vijeća za elektroničke medije.

Eugen Jakovčić

Eugen Jakovčić osnovao je i niz godina vodio medijski projekt *Cenzura Plus Split*. Tijekom tog razdoblja realizirao je više od 400 emisija. Dobitnik je novinarske nagrade za najbolje uređenu televizijsku emisiju. Kao aktivist i novinar iznimno je zainteresiran za teme vezane uz nasljeđe rata, zaštitu ljudskih prava i slobodu medija. Od 2009. godine radi kao medijski koordinator u *Documenti*.

Maja Dubljević

Maja Dubljević apsolvirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, smjer filozofija i ruski jezik. Niz je godina aktivna u organizacijama civilnog društva. Uredila je niz publikacija i knjiga te bila urednica ženskog feminističkog časopisa *Kruh i ruže*. Neke od knjiga koje je uredila su *Pisma iz ratne zone* (Ženska infoteka, 2001.), *Jedna povijest, više historija* (*Documenta*, 2007.), *Sjećanja na rat u Pakracu, Lipiku i okolnim mjestima* (*Documenta*, 2010.)

Od 2006. s prekidima radi u *Documenti*.

